elsa lüder

procedee de gradație lingvistică

EDITURA UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA“
IAȘI – 1995

Elsa Lüder

Procedee de gradație lingvistică

(ediție revăzută și adăugită)

Traducere de
Horațiu Decuble

Volumul de faţă adună materiale dintr-o lucrare mai veche despre fenomenul gradaţiei în limbile romanice cu o pondere deosebită a limbii române în această versiune.

Am încercat să prezint multiplele posibilităţi de a marca, mai ales în româneşte, diferenţele de intensitate, nuanţarea bogată, procesele de creaţie, zonele social-culturale şi geografice ale realizărilor.

Rezultatul a fost un nou motiv pentru mine de a mă bucura de contactul cu româna şi România, atît de îndrăgite.

Mulţumesc Editurii Universităţii din Iaşi pentru ospitalitate, de asemenea traducătorului Horaţiu Decuble ca şi Cristinei Decuble, Elenei Krause pentru tehnoredactare, numeroşilor corespondenţi şi subiecţi ai anchetei, rămaşi anonimi; un semn de recunoştinţă şi lui Paul Miron pentru statornica sa încurajare.

0. Introducere

0.1 Schiţare a fenomenului 'graduării'

Faptul că în cele mai multe limbi, pe lîngă sistemul obişnuit al comparaţiei (lat. *fortis-fortior-fortissimus*, fr. *vite-plus (moins) vite, le plus (moins) vite* etc.), se întîlnesc şi alte fenomene ale gradaţiei, suplimentare şi complexe, a fost desigur menţionat deseori în lingvistică, însă nu a constituit pînă acum obiectul unei cercetări sistematice. HUMBOLDT[1], VON DER GABELENTZ[2], W. SCHMIDT[3] şi ROYEN[4] aduc nenumărate exemple, din tot atîtea limbi. Putem descoperi aici o descriere a fenomenului sus-menţionat, fie ca origine a claselor morfologice, fie ca sistem al comparaţiei sau ca proces de formare a cuvintelor. Cercetarea precisă a acestor funcţii implică reconsiderarea unor realităţi lingvistice, numite pînă acum, mai mult sau mai puţin izolat: intensificare, cuantificare, amplificare, alterare, diminuare, augmentare etc. "Plecînd, într-adevăr, de la un *cuantum pozitiv* (mic sau mare, pe măsura imaginaţiei noastre), de o anumită calitate, gîndirea se deplasează în direcţia unei cantităţi mereu crescînde (...) sau descrescînde (...), după caz... Mişcarea de gîndire, acoperită de categoriile gramaticale ale comparativului şi superlativului, descrie o arie semantică fie crescîndă, fie descrescîndă."[5] Astfel se exprimă VALIN, iar demersul lui, care pleacă în fond de la categoria gramaticală definită în general 'comparaţie', dar se poate extinde şi asupra fenomenelor sintactice mai complexe ale comparaţiei, se completează cu cel al lui BRUNOT: "Cantitatea, măsura este o noţiune esenţială, intim legată de concepţiile noastre, care, tocmai de aceea,intră foarte uşor în chiar procesul formării cuvintelor"[6]. Iar HASSELROT, merituosul cercetător al diminutivelor, continuă:

---

[1] W.v. Humboldt, Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues, Darmstadt, 1949, p.285.

[2] G.v.d. Gabelentz, Die Sprachwissenschaft, ihre Aufgaben, Methoden und bisherigen Ergebnisse, Tübingen, [2]1969, p.242, 445.

[3] W. Schmidt, Sprachfamilien und Sprachkreise der Erde, Heidelberg, 1926, p.349.

[4] G. Royen, Die nominalen Klassifikationssysteme in den Sprachen der Erde, Wien, 1929, p.84, 125s., 130ss., 189, 454ss., 571.

[5] R. Valin, Esquisse d'une théorie des degrés de comparaison, Cahiers de linguistique structurale II, citat după B. Pottier, Comparatifs et superlatifs, Acta Linguistica 8-10 (1960), p.123-129, p.123.

[6] F. Brunot, La pensée et la langue, Paris, [3]1936, p.657, în cont. presc. Brunot, Pensée.

"Formarea diminutivelor, în aparenţă atît de eterogenă, ne permite într-adevăr să remarcăm în existenţa umană o dispoziţie specială în acest sens..."[7].

Ne-am propus să abordăm mai îndeaproape tocmai aceste "dispoziţii general-umane", exemplificînd printr-o anumită limbă, într-un anumit spaţiu de timp. De aceea, orice excurs într-o altă limbă nu va servi drept argument pentru intuiţii aproximative, ci va ilustra acea dispoziţie a sistemelor lingvistice[8] de a transpune în limbă experienţe reale, evantaiul posibilităţilor de nuanţare variind chiar după specificul structurii acelor sisteme. 'Universalii' vor însemna, deci, necesităţi logice ale vorbitorului, nu paralelisme între norme diferite ale unor limbi diferite[9]. Totuşi ne va veghea mereu îndeaproape scepticismul lui GOUGENHEIM privitor la tendinţele universalizatoare ale lui TESNIERE: "Oare chiar crede autorul că schemele lui sînt susceptibile de a fi aplicate tuturor limbilor?"[10]

În disciplinele lingvistice, cel puţin pînă acum, posibilităţile graduării au fost de-abia prezentate, poate cu excepţia foneticii şi, în parte, a retoricii[11]. De aceea, o incursiune mai cuprinzătoare în planul morfo-sintactic este tot atît de incitantă ca şi relevarea datelor scalare şi a dimensiunilor vectoriale[12] cu ajutorul metodelor de cercetare a conţinutului lexical.

0.2 Delimitare a obiectului de studiu

Ne vom îndrepta mai întîi atenţia asupra unui domeniu lingvistic 'analitic' şi ne vom ocupa

---

[7] B. Hasselrot, Etudes sur la formation diminutive dans les langues romanes, Uppsala-Wiesbaden, 1957, în cont. presc. Hasselrot, Formation., p.320.

[8] Cf.J. Dubois, Grammaire structurale du français: la phrase et les transformations, Paris, 1969, p.11.

[9] Asupra problematicii universaliilor lingvistice şi extralingvistice cf. E. Coseriu, Die sprachlichen (und die anderen) Universalien, în: id., Sprachtheorie (Ed. Brigitte Schlieben-Lange), Hamburg, 1975, p.127-161. Cf. şi: J.H. Greenberg (Ed.), Universals of Language, Cambrige, 1963; id., Some Universals of Grammar with Particular Reference to the Order of Meaningful Elements, în: Greenberg (Ed.), Universals...p.58-90, id., Language Universals, Den Haag, 1965.

[10] G. Gougenheim, rec. L. Tesnière, Esquisse d'une syntaxe structurale, Paris, 1953, în: FM 22 (1954), p.150-153; p.151.

[11] Pentru domeniul fonetic şi retoric cf. D.L. Bolinger, Generality, Gradience and the all-or-none, The Hague, 1961; Contribuţie la domeniul semantic la: E. Sapir, Selected Writings in Language, Culture and Personality (Ed. D.G. Mandelbaum), Berkeley, 1949.

[12] Pentru ambii termeni cf. E. Leisi, Der Wortinhalt. Seine Struktur im Deutschen und im Englischen, Heidelberg, ^{2}1961, p.84 (aici însă, folosit în exclusivitate pentru adjective dimensionale).

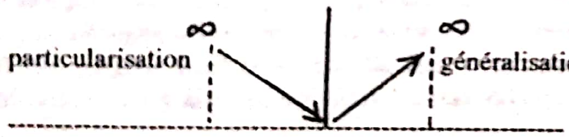
de gradaţia *sintactică (extra-lexematică)* a diferitelor grade de comparaţie, "de la cel mai general pînă la particular"[13]. S-a arătat în repetate rînduri[14], că împărţirea tradiţională în trei grade exclusive (pozitiv, comparativ, superlativ) a ceea ce gramatica numeşte 'comparaţie' este uneori arbitrară şi nesatisfăcătoare.

Posibilităţile suplimentare de graduare, ca de exemplu determinarea prin anumite adjective, adverbe cantitative sau expresii perifrastice, au fost analizate în foarte puţine gramatici[15]. Constatare valabilă şi pentru 'ambiguitatea' propoziţiilor comparative, care realizează graduarea în sens cantitativ sau calitativ[16], cît şi pentru cazul special al superlativului, cu ale sale 'însuşiri comensurative'[17], care se extind asupra unui număr variabil de unităţi graduale.

În domeniul graduării *morfologice (intralexematice)* intră acele derivări de cuvinte care constau din cuvîntul-bază şi afixul modificator (lexem + monem), cum ar fi diminutivele, augmentativele şi, în parte, colectivele, deci *lexii* care, atît în planul conţinutului cît şi în cel al expresiei, stau într-un raport strîns cu baza lor. În timp ce în limbi ca germana valorile sistematice ale unor astfel de modificări sînt uşor de precizat, în altele, ca spaniola, portugheza, româna, ne ciocnim de inerente greutăţi. Coordonatele 'mic'-'mare' în graficul funcţiilor 'diminuare'-'augmentare' nu sînt suficiente pentru a reda întreg spectrul modificărilor posibile. Astfel se ivesc cazuri, după cum vom vedea mai încolo, cînd diminutive formale, nelexicalizate, au înţeles augmentativ şi, invers, augmentative formale, nelexicalizate, au înţeles diminutiv. Acest fenomen a fost descris de repetate ori de mulţi

---

[13] După cunoscuta schemă "Particularisation et généralisation" a lui G. Guillaume, Langage et sciences du langage, Paris-Québec, 1964, p.237.

[14] Cf. excelenta sinteză a lui B. Berceanu, Sistemul gramatical al limbii române, Bucureşti, 1971, în: cap. IX "Gradele de comparaţie", p.274 ss.

[15] Cf. J. Dubois / R. Lagane, La nouvelle grammaire du français, Paris, 1973, p.135 s.

[16] L. Tèsniere, Eléments de syntaxe structurale, Paris, [2] 1969, p.353.

[17] Preluăm acest termen de la J. Damourette şi E. Pichon, Des mots à la pensée. Essai de grammaire de la langue française, 7 vol., Paris, 1911-1950; în cont. presc. Damourette-Pichon, EGLF.

autori[18], fără să se fi profilat, însă, consecinţe semnificative în ce priveşte terminologia sau modul de tratare ştiinţifică; s-a menţinut mereu clasificarea tradiţională a celor două tipuri de modificare, clasificarea după afix. Se impune, deci, să abordăm semele care acţionează în cadrul acestor modificări, să fixăm o ierarhie a lor, să propunem un sistem de valori de bază şi normative, din care, la trecerea din *langue* în *discours* sînt activate unele sau altele. Caracteristica semantică de 'graduant', care apare nemijlocit, trebuie privită în relaţie cu baza de plecare oferită de conţinut: nu este vorba de mărimi continuu în creştere sau în descreştere, ca de exemplu scala temperaturilor, ci de efecte de relaţie discontinui, care îşi evidenţiază valoarea funcţională prin contrastul faţă de baza nemodificată, a cărei fixare semantică definitivă are sens, totuşi, numai în interiorul unui context. Purtătorii formali ai valorilor funcţionale sînt unităţi discontinue, discrete.

Dacă facem abstracţie de universalitatea proceselor graduării şi ne limităm la gradaţia pe care o exprimă conţinutul, prin proprii semnificanţi, obţinem un spectru de lexii- şi sintagme-paradigmă, a căror compunere se impune a fi cercetată întîi după criterii semantice, dar şi după criterii formale.

0.3 Metodă şi reprezentare

La descrierea metodelor de cercetare trebuie să recunoaştem că, tocmai datorită obiectului de studiu, aplicarea lor nu poate fi unitară şi exclusivă. Punctul de plecare este o modalitate pur analitică, anume investigarea formelor de limbă distincte, pornind de la

---

[18] Are valabilitate ceea ce J. Casares spune despre anumite exemple din spaniolă: "La *calleja* es menos espaciosa que la calle, pero el *callejón* a pesar de su estructura aumentativa es una *calleja pequeña*...El *tristón* está menos afligito que el simplemente *triste*...*cerquita* (adv.) derivado de *cerca* tiene toda la traza de un diminutivo cuando en realidad es lo contrario: significo *muy cerca*." Introducción a la lexicografia, Madrid 1950, p.116.
Problema construcţiilor 'necorespunzătoare' a fost pe larg discutată şi în cazul limbii române; cf. Ileana Vincenz, Generarea derivatelor cu sufixe în limba română contemporană, SCL 20 (1969), p. 339-414, 545-556; D. Bîrsan, False diminutive, SMFC III, p. 89-98. Florica Dumitrescu schiţează o teorie asupra întrepătrunderii funcţiilor augmentative şi diminutivale în: Note asupra relaţiilor dintre diminutive şi augmentative în limba română în: Omagiu lui Iorgu Iordan, Bucureşti,, 1958, p. 241-253. Maria Pietreanu, Sufixul -an în: SMFC II, p. 93-100, vorbeşte de "augmentative false" şi oferă o clasificare semantică, după sufixele care nu aduc sensuri noi faţă de cele consemnate de G. Pascu la vremea lui. Un fenomen asemănător îl întîlnim în suahili, unde unul şi acelaşi sufix poate forma diminutive sau augmentative; cf. Royen, op. cit., p.571.

funcţia lor semantică. Printre aceste forme de limbă, considerăm, pentru început, doar lexiile modificate.

Justificat ni se pare doar a proceda de la cazuri individuale la cele sistematice şi de a menţine analiza în acest plan, nu şi invers, dacă ţinem seama de cîmpul de cercetare ales, căci numai luînd în consideraţie suma cazurilor pe verticală şi pe orizontală, diacronic şi sincronic, se poate garanta o teorie adecvată realităţilor lingvistice atît de complexe.

Caracteristicile semantice rezultate prin tipizare au permis o selecţie, pe baza principiilor de diferenţiere. În cazul modificărilor despre care vorbim, aceste caracteristici se manifestă ca trăsături specifice, decisive, repetîndu-se, într-un mod asemănător, şi în planul reprezentării, necondiţionat de referent.

Pe baza acestei valori abstracte, vom scoate la lumină, din materialul concret, posibilităţile cele mai variate de exemplificare ale aceluiaşi fenomen extralingvistic, vom oferi deci un tablou cît mai complet al modalităţilor în care realitatea este prelucrată prin limbă.

Suita de incursiuni inductive şi deductive în obiectul de studiu nu are ca scop o punere faţă în faţă de metode diferite; nu scontăm nici pe o progresie de confruntări revelatoare sau nerevelatoare, ci mai degrabă pe o combinaţie necesară şi utilă de metode, aplicabile la aspecte diferite şi în momente diferite ale cercetării noastre. Dar, din motive de economie a studiului, reprezentarea aplicativă a rezultatelor studiului nu corespunde treptelor succesive ale analizei; se pleacă de la valorile tipice, extrase din abstractizarea continuă, valori care vor fi, de altfel, exemplificate chiar prin materialul originar, prin text.

0.4 Fundamentare teoretică

0.4.1 Limba ca funcţie şi sistem

Limba, ca "activitate liberă sau creatoare"[19], ca "instrument"[20], ca "aparat de

---

[19] "La origini limba este, deci, crearea de sensuri, care pot fi apoi folosite şi puse în circulaţie de către om cu semenii lui sau cu restul lumii ... Originar nu înseamnă aici neapărat iniţial, ci mai ales esenţial, definind astfel esenţa; aceasta înseamnă că limba, prin însăşi natura sa, în toate formele ei, trebuie considerată drept *enérgeia*". E. Coseriu, Das Phänomen der Sprache und das Daseinsverständnis des heutigen Menschen, în: Sprache, op.cit., p.140.

[20] "Limba este, deci, un instrument pentru alte scopuri deja străine de cel lingvistic, dar limba ca instrument practic se bazează pe limbaj ca activitate teoretică". E. Coseriu, loc.cit.

orientare în viaţa colectivă"[21], se bazează pe un sistem de semne convenţionale, sistem accesibil tuturor celor care îl folosesc. Obiectele, stările şi acţiunile din lumea reală sînt ordonate în mod arbitrar, ataşîndu-li-se etichete. Prin aceasta adăugăm obiectului un predicat(or)[22]. Procesul predicaţiei nu trebuie, însă, confundat cu o simplă înşiruire a unui nomenclator, căci, în acest caz, dificultăţi precum traductibilitatea ar dispărea. Trecerea textelor din limba de referinţă într-o altă limbă n-ar mai reprezenta atunci decît o înlocuire de cifruri specifice, ceea ce ar presupune o congruenţă totală. SAUSSURE constată în mod clar: "E vorba în primul rînd de o concepţie superficială a marelui public: el nu vede în limbă decît un nomenclator, ceea ce suprimă de la bun început orice cercetare veritabilă"[23]. Şi mai departe: "Această concepţie este criticabilă din multe puncte de vedere. Ea nu ne spune în ce măsură cuvîntul este de natură vocală sau psihică ..., în fine, ea permite supoziţia că relaţia dintre cuvînt şi lucru este o operaţie foarte simplă, ceea ce e departe de a fi adevărat"[24]. Predicat(or)ii amintiţi mai sus se prezintă în general ca moneme sau combinaţii de moneme. De la SAUSSURE încoace, conceptul de semn este constant folosit pentru aceste realităţi lingvistice. Semnul aflat într-un raport sistematic ordonat faţă de celelalte semne, se împarte în doi constituenţi, conţinut şi expresie, care sînt legaţi în mod necesar unul de altul. E, desigur, posibil să se acorde importanţă mai mare unuia sau altuia din constituenţi, după scopul cercetării, dar indisociabilitatea lor trebuie recunoscută drept stare de fapt. Astfel, limba nu mai poate fi înţeleasă ca o mulţime nesistematică de etichete, ci ca sistem structurat de unităţi funcţionale. Acestea din urmă sînt virtual răspîndite în planul limbii şi pot fi actualizate la trecerea în vorbire. Se deosebesc, deci, după SAUSSURE, două planuri:

- cel al sistemului limbii: 'limbă' (langue)
- cel al vorbirii activate, concrete: 'rostire' (discours).

În funcţie de această deosebire, valorile limbii pot fi de bază, în primul caz, şi valori ale uzului, în cel de-al doilea.

---

[21] K. Bühler, Das Strukturmodell der Sprache, Travaux du cercle linguistique de Prague 6 (1936), p.5.

[22] Cf. H. Seiffert, Einführung in die Wissenschaftstheorie I, München, [3]1971, p.23; W. Kamlah / P. Lorenzen, Logische Propädeutik oder Schule des vernünftigen Redens, Mannheim, 1967.

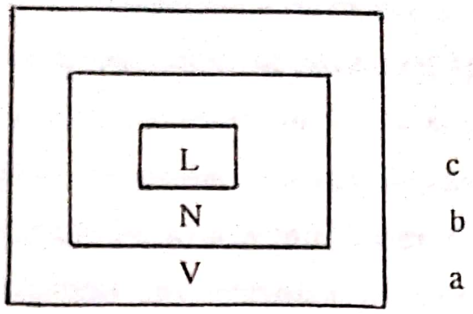
[23] F. de Saussure, CLG, éd. crit. prép. p. T. de Mauro, Paris, 1973, p.34.

[24] F. de Saussure, CLG, p.97.

COSERIU introduce un al treilea plan, alături de cele două:

-acela al normei,

care acoperă treapta intermediară între 'langue' şi 'discours'[25].

Faptele de limbă (a), care se manifestă ori prin vorbirea concretă, ori printr-un text fixat scriptic, trebuie să fie punctul de plecare al consideraţiilor noastre, deoarece ele servesc ca mijloace de apreciere a valorilor (1) aflate pe treapta imediat următoare a abstractizării (b); acestea din urmă conţin un grad mai scăzut de individualitate, dar tocmai de aceea redau mai fidel caracterul social, constant al 'sistemului normal'. Pasul următor duce spre valorile (2) de pe cel mai înalt nivel de abstractizare (c), valorile de bază ale 'sistemului funcţional'. Dihotomia lui SAUSSURE[26] între 'langue' şi 'parole', între sistemul ideal şi realizările de limbă accidentale, nu este astfel dizolvată, ci îmbogăţită cu o nouă treaptă intermediară.

0.4.2 Semnificat, referent, semnificant

Opoziţia dintre limbă şi vorbire duce la alte disocieri obligatorii, în primul rînd la cea dintre semnificat şi referent. Ralierea la cercetarea funcţional-structurală a limbii nu permite nici un dubiu asupra necesităţii unei clasificări terminologice[27].

---

[25] Iniţial în lucrarea Sistema, norma y habla, Montevideo, 1952, retipărită în Teoria del lenguaje y lingüistica general, Madrid, 1962, apoi în redactare italiană Sistema, norma e 'parola' în: Studi linguistici in onore di Vittore Pisani, I, Brescia 1969, p.235-253 şi, în fine, în studiul german System, Norm und 'Rede' în id., Sprache, op.cit., p.53-72.

[26] F. de Saussure, CLG, p.112.

[27] Problema semnificatului şi semnificantului, cu rădăcini atît de adînci în logică, este prea vastă pentru a fi expediată în cîteva rînduri. Ne limităm, totuşi, în cazul nostru la disocierea terminologică orientată pe natura obiectului, în domeniul pur lingvistic, fără a neglija numeroasele lucrări de referinţă pe marginea acestui subiect: E: Coseriu, Structure lexicale et enseignement du vocabulaire, Actes du 1er colloque international de linguistique appliquée, Nancy 1966 (Annales de l'Est), p.175-217; id., Bedeutung und Bezeichnung im Lichte

La reprezentarea unuia şi aceluiaşi fenomen, a unui obiect, a unei situaţii, servesc întotdeauna mijloace diferite, aparţinînd unor sisteme diferite - limbile în individualitatea lor istorică. În lexic, spre exemplu, putem găsi spectrul de culori împărţit în mod distinct de la limbă la limbă. Astfel, domeniul culorii 'roşu' în limba 1 acoperă un areal referenţial mai mare decît în limba 2; într-un oarecare idiom se realizează lexematic, în cadrul spectrului, marca specifică 'strălucitor'-'nestrălucitor'[28], în timp ce în altul o asemenea distincţie nu există, deşi realitatea lingvistică este aceeaşi. Se impune, de aceea, o primă delimitare: într-o expresie verbală se relatează asupra unui obiect de referinţă de altă natură. Semnificativul este o valoare lingvistică, ce se aplică lumii reale sau fictive. Exemplul de-acum clasic al lui Husserl permite cea mai bună exemplificare. Avem două expresii:

Învingătorul de la Jena...

Învinsul de la Waterloo...,

ale căror referenţi sînt identici, învingător şi învins reprezintă de fiecare dată, în contexte diferite, pe Napoleon. Deoarece, însă, în domeniul lingvistic avem, pe de o parte, expresia 'învingător', pe de alta 'învins', trebuie să înaintăm cu o altă diferenţiere: din evantaiul de sensuri 'învingător' este extras unul anumit şi este transpus în limbă. În cazul lui 'învins' procesul se desfăşoară astfel: din sensul de 'învins' se precizează unul singur, se activează lingvistic şi se identifică cu persoana lui Napoleon aparţinînd realităţii. Această selecţie o vom numi, după WEINRICH, semnificant (Meinung)[29].

Se cristalizează, astfel, următoarea terminologie, care trebuie avută în vedere în orice

---

der strukturellen Semantik, în Sprachwissenschaft und Übersetzen, Commentationes Societatis Linguisticae Europae III, München, 1970 (Ed. P. Hartmann / H. Vernay); G. Hilty, Bedeutung als Semstruktur, VRom 30 (1971), p.242-263; poziţiile ultimilor doi autori sînt supuse unei discuţii critice şi contrapuse propriilor idei de către H.-M. Gauger în Bedeutung als Semstruktur?, VRom 31 (1972), p.24-39; cf. şi F. de Saussure, CLG, p.99; L. Weisgerber, Die Bedeutungslehre - ein Irrweg der Sprachwissenschaft?, GRM 15 (1927), p.161-183, p.170, p.181 ss.; S. Ullmann, Semantics. An Introduction to the Science of Meaning, Oxford, 1962, p.54-67; E. Benveniste, Problèmes sémantiques de la reconstruction, Word 10 (1954), p.251-264; divergenţele terminologice şi de conţinut sînt tratate pe larg la H. Geckeler, Zur Wortfelddiskussion. Untersuchungen zur Gliederung des Wortfeldes 'Alt-Jung-Neu' im heutigen Französisch, München, 1970; id., Strukturelle Semantik und Wortfeldtheorie, München, 1971.

[28] Cf. de ex. lat. niger - ater. Alte divergenţe lexicale de ex. în română:

a cînta , *sticlă* , *deget* ;

spielen singen | Glas Flasche | Finger Zeh

(material) (vas)

[29] H. Weinrich, Linguistik der Lüge, Heidelberg, 1966, passim.

cercetare:

Domeniul lingvistic: semnificat - langue
semnificant - discours
Domeniul extralingvistic: referent[30]

După cum am văzut, inventarul unităţilor disponibile, chemate să reprezinte o realitate, şi spectrul de sensuri actualizat în fiecare limbă sînt divergente. Congruenţă există doar la nivelul obiectelor extralingvistice, nu însă şi pentru semnificaţi şi semnificanţi din limbi diferite. Acest principiu al multiplicităţii expresiei trecute în două sisteme de limbi istorice distincte îl regăsim şi la observarea separată a subsistemelor limbii, de exemplu comparînd limbajul vulgar, cel normal, cel de toate zilele, cu limba literară etc.

Scopul nostru este să cuprindem acest fenomen multiplu al expresiei verbale şi structurile sale constitutive cu ajutorul exemplelor ce ne stau la dispoziţie, ca apoi să le clasificăm după domenii specifice de apartenenţă (expresii ocazional-situaţionale în domeniul semnificantului, sensuri ideale în domeniul semnificatului, totalitatea cunoştinţelor despre obiectele reale); vor fi luate pe rînd în discuţie procesele lexematice, dar şi cele sintactice.

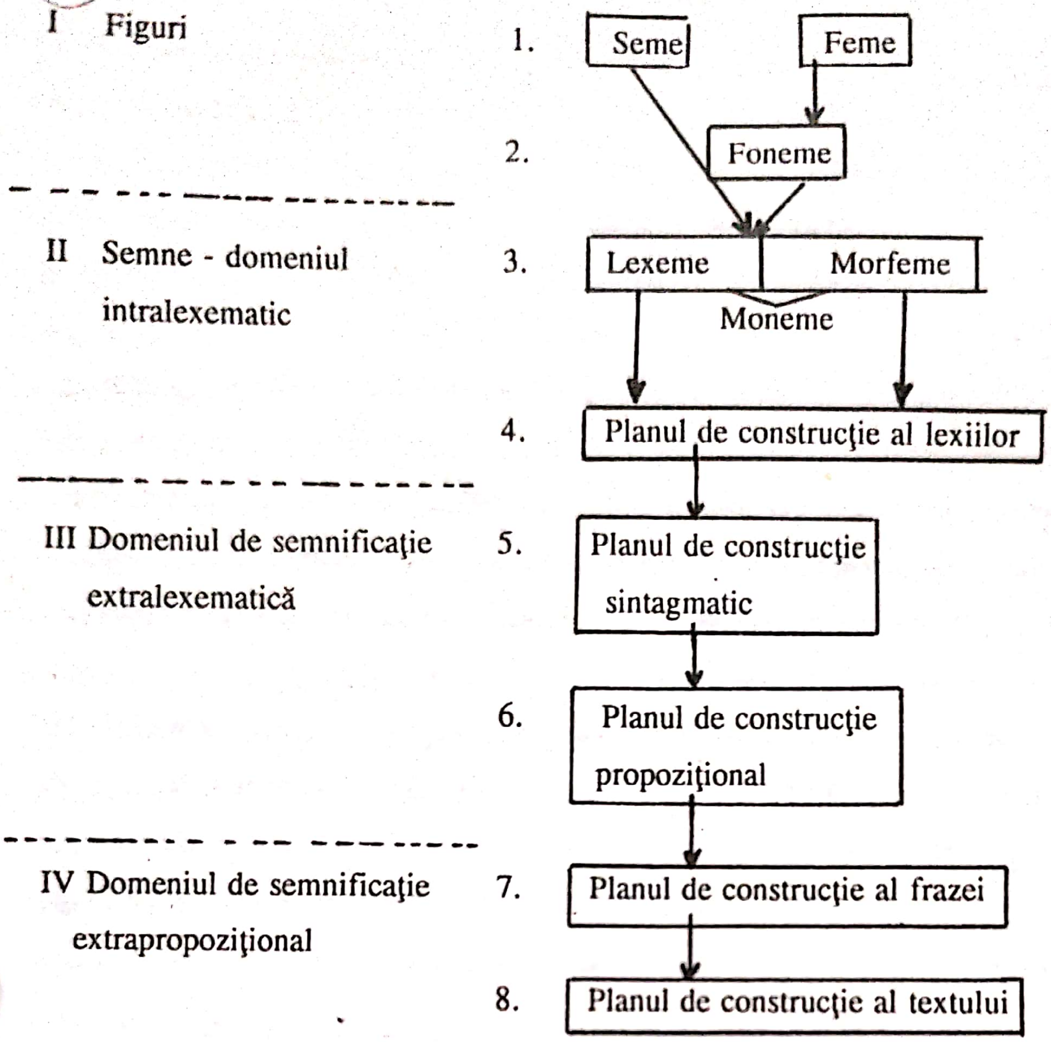
0.4.3 Ierarhia unităţilor lingvistice

Pentru a situa mai bine obiectul cercetării noastre, se impun unele observaţii preliminare asupra construcţiei planurilor lingvistice şi structurii lor ierarhice. Vom reda în cele ce urmează modelul conceput de P. WUNDERLI[31] pentru limba franceză, valabil tot atît de bine şi pentru română:

---

[30] cf. germ. *Bedeutung, Meinung, Bezeichnung.*

[31] Schema este însoţită de un comentariu exhaustiv. P. Wunderli, Karola Benthin, Angela Karasch, Französische Intonationsforschung. Kritische Bilanz und Versuch einer Synthese, Tübingen, 1977, p.740 ss.

La definirea acestei ierarhii participă, în cadrul lingvisticii, mai multe discipline:

1. Fonologia se raportează la treptele cele mai de jos I.1 şi I.2 şi priveşte aspectul structural al femelor şi fonemelor.

2. Morfologia se ocupă cu o parte din domeniul II, cu şiruri închise de moneme, la origine, fără referinţă extralingvistică.

3. Lexicologia acoperă părţile lexematice ale domeniului II

4. Semantica se întinde pe mai multe trepte ale schemei de mai sus: nivelele I.1 (seme), II.3 şi II.4, iar ca semantică a textului şi în domeniile III şi IV. Ea tratează în egală măsură atît semnele cît şi unităţile inferioare semnului, dar, în primul caz, interesul se concentrează asupra aspectelor de conţinut[32].

---

[32] G. Wotjak, Untersuchungen zur Struktur der Bedeutung, München, 1971, p.241, clasifică semantica printr-o reprezentare grafică, drept un element de legătură între pragmatică şi sintaxă în cadrul semioticii şi îi atribuie o organizare internă în semologie pe de o parte, iar pe de alta în semetică şi sememică. Wotjak

5. Sintaxa este în relaţie cu domeniul extralexematic III.

Se pune, deci, întrebarea asupra obiectului cercetării noastre. Teoria derivării cuvintelor, care are în vedere analiza lexiilor simple şi complexe, nu, însă, şi a morfemelor sau a lexomorfemelor, nu poate fi subordonată lexicologiei, căci aceasta din urmă consideră cuvîntul ca entitate. Cele două discipline se disting, în consecinţă, printr-un aspect categorial. Dacă ne limităm la planul expresiei, am putea încadra derivarea cuvintelor în morfosintaxă; s-ar acorda, astfel, egală atenţie laturii sintactice şi celei morfologice ale obiectului de studiu, care, formal, aparţine morfosintaxei, dar, în ceea ce priveşte conţinutul, el depăşeşte deja acest domeniu, prin aceea că prezintă caracteristici comportamentale comparabile cu acelea din planul expresiei sintactice.

Am definit deci derivarea cuvintelor drept legătură de moneme şi am situat-o în domeniul II al ierarhiei unităţilor lingvistice. În mod corespunzător, vom considera drept obiect de studiu secund sintagmele, prin care înţelegem expansiuni de lexeme sau lexii. Locul lor în schema de mai sus ar fi în domeniul III.

0.5 Româna ca model de exemplificare

Alegînd româna ca model de exemplificare iese la lumină un obiect de studiu extrem de bogat pentru orice îndeletnicire lingvistică. Propoziţia lui MEYER-LÜBKE: "Româna arată în modul cel mai clar dezvoltarea latino-romanică"[33] n-ar trebui în nici un caz să diminueze posibilitatea unei alte observaţii, anume că timpul relativ scurt de romanizare în estul Europei a permis şi o distanţare faţa de norma latină[34]. Orice clasificare am urma:

a) Romania orientalis - Romania occidentalis[35],

încearcă aici să ilustreze "raporturile complexe şi adesea neelucidate încă...între semantică şi sintaxă".

[33] Afirmaţia aceasta, devenită între timp clasică, este răspunsul unei replici date unei alte afirmaţii, la fel de cunoscută, a lui Schuchardt ("der endgültige Beweis für die Latinität des Rumänischen ist noch nicht gebracht"), rostită în timpul unei expuneri în Bucureşti: W. Meyer-Lübke, Rumänisch und Romanisch, Bucureşti, 1930, p.35 s. (Memoriile Academiei Române, Secţia literară, Seria III, t.5).

[34] Cf. A. Kuen, Versuch einer vergleichenden Charakteristik der romanischen Schriftsprachen, Erlanger Universitätsreden 5 (1958), p.13.

[35] Folosită deja pe prima pagină a gramaticii limbilor romanice a lui F. Diez, Bonn, 1836 (nouă ne-a stat la dispoziţie ediţia a treia, 1882); cf. şi C. Tagliavini, Le origine delle lingue neolatine, Bologna, [4]1964, p.298.

b) Romania limitrofă - Romania centrală[36], sau chiar

c) Romania izolată - Romania continuă[37],

vom recunoaşte românei o poziţie specială, din două perspective: înnoire înseamnă aici o întoarcere la Europa[38] şi implicit la latinitate[39]; conservatorism înseamnă nu numai menţinerea în anumite forme a latinei vulgare, ci şi rolul activ al acelor afinităţi balcanice din adstrat, care au îndepărtat această limbă de restul Romaniei[40]. Modelele sincronice pe care le propunem, materialele pe care le vom pune la dispoziţie, cît şi analiza fenomenului graduării vor scoate la iveală o mulţime de straturi conţinînd în acelaşi timp treptele dezvoltării istorice şi realităţile geografice. Anumite fenomene, cu un paralelism clar la lumea iberică, pot să fi apărut datorită punţii Levant-Mauritania[41]; trăsăturile 'italice' din

---

[36] Cf. M. Bartoli, Caratteri fondamentali della lingua nazionale italiana e delle lingue sorelle, în Miscellanea della Facoltà di Lettere e Filosofia, Università di Torino, Seria I (1936), p.69-106; id., La spiccata spaziale, Torino, 1945, p.75-119; S. Puşcariu, Die rumänische Sprache. Ihr Wesen und ihre völkliche Prägung, Leipzig, 1943, p.252 s. (RSpr.); cf. şi G. Scholz, Rumänisch und Spanisch. Eine vergleichende Feststellung der Eigentümlichkeiten beider Sprachen, Leipzig, 1929.

[37] A. Alonso, Partición de las lenguas románicas de Occidente în Estudios Linguisticos. Temas Españoles, Madrid, 1951, p.125 ss. Cf. concluziile lui W. v. Wartburg, L'articulation linguistique de la Romania în VIIe Congrès International de Linguistique Romane, II, Barcelona 1955, p.23-38; p.37: "Quand, un jour, la linguistique synchronique... procédera à une classification des langues romanes, elle mettra certainement à part le roumain et le français, et elle les opposera aux autres langues romanes. Elle établiera probablement un groupe méditerranéen comprenant l'italien, l'occitan, le sarde, le catalan, l'espagnol et le portugais..."

[38] Cf. B. Munteanu, La littérature roumaine et l'Europe, Bucarest, 1942; cf. şi Al. Duţu, Coordonate ale culturii româneşti în secolul XVIII, Bucureşti, 1968.

[39] Cf. S. Puşcariu, RSpr. p.477 ss.; I. Iordan, Lexicul limbii române, Bucureşti, 1964, p.38; K. Heitmann, Die Bemühungen um die Literatursprache in Rumänien, RF 68 (1956), p.377-430.

[40] Pentru întregul complex de 'afinităţi' cf. cap. VI, Lateinisch-romanische Affinität, în E. Vidos, Handbuch der romanischen Sprachwissenschaft, München, 1968, p.430 ss. Referitor la problema relaţiilor balcanice, au apărut după K. Sandfeld, Linguistique Balkanique, Paris, 1930, un număr mare de studii; printre cele mai recente însoţite şi de o bibliografie serioasă menţionăm: H. W. Schaller, Balkansprachen, Einführung in die Balkanphilologie, Heidelberg, 1975; cf. şi K. Heitmann, Das 'rumänische Phänomen'. Die Frage des nationalen Spezifikums in der Selbstbesinnung der rumänischen Kultur seit 1900 în Südost-Forschungen 29 (1970), p.171-236, lucrare în care sînt rezumate în chip strălucit cele mai importante opinii şi curente pe marginea acestei teme.

[41] Fără să aderăm la toate concluziile dialectologului catalan, cităm aici, în primul rînd, lucrarea sa puternic criticată, dar plină de idei: A. Griera, Afro-romànic o ibero-romànic? în Buttleti de dialectologia catalana 10 (1922), p.34 ss.; cf. şi L. Şăineanu, Influenţa orientală asupra limbii şi culturii româneşti, Bucureşti, 1900; Al. Rosetti, Rapports entre l'arabe et le roumain (en collaboration avec M. Sala) în Etudes linguistiques, The Hague-Paris, 1973, p.77-83; P. Caraman, L'éthnographe Cantemir et le folklore du Proche-Orient (I), Dacoromania 2 (1974), p.313-341.

română se pot explica fie prin substratul comun[42], fie prin dezvoltarea romanică 'normală'[43], sau prin comunitatea de limbă a Romaniei[44], dar tot atît de bine şi prin funcţia mijlocitoare a grecităţii antice şi moderne[45], dacă ar fi să facem abstracţie de şcoala latinistă din Transilvania secolului trecut[46]. Se va dovedi că influenţa limbii franceze, cu care româna are similitudini deja din dezvoltarea istorică, nu e doar o problemă de vocabular, de 'European Words'[47], ci pleacă din structura mai profundă a limbii însăşi[48]. Previziunile anumitor autori, că aici ar fi de aşteptat o zonă a afectului sporit, cu un sistem bogat de nuanţări şi derivări emoţionale şi un număr mare de sufixe moţionale, nu s-au

---

[42] O. Densusianu, Cuvinte latine cu semantism păstoresc, Grai şi suflet 3 (1928), p.137-145; A. Graur, La romanité du roumain, Bucureşti, 1965; C. Poghirc, Sur les éléments de substrat du roumain, Dacoromania 1 (1973), p.197-209.

[43] S. Puşcariu, RSpr., p.203 ss., 300 s.; O. Densusianu, Semantism anterior despărţirii dialectelor române, Grai şi suflet 2,1 (1925), p.1-21; 2,2 (1926), p. 310-326; E. Gamillscheg, Der rumänische Sprachatlas, Cahiers Sextil Puşcariu 1,1 (1952), p.3-37.

[44] P. Miron, Die rumänische Sprachgemeinschaft, Dacoromania 1 (1973), p.183-188.

[45] A. Philippide, Originea Românilor, 2 vol., Iaşi 1925-1928; L. Gáldi, Les mots d'origine néo-greque en roumain à l'époque des phanariotes, Budapest, 1939; D. Russo, Studii istorice greco-române, 2 vol., Bucureşti, 1939; C. Tagliavini, Storia di parole pagane e cristiane attraverso i tempi, Brescia, 1963; H. Mihăescu, Influenţa grecească asupra limbii române, Bucureşti, 1966.

[46] Cf. Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, Istoria limbii române literare I, Bucureşti, ²1971, p.447 ss. (ILRL).

[47] E. Vidos, Handbuch, p.433 s.

[48] P. Eliade, De L'influence française sur l'ésprit public en Roumanie, Paris, 1898; V. Brøndal, Le français, langue abstraite, Copenhague, 1936; D. Caracostea, Neologismul văzut funcţional, Revista Fundaţiilor Regale 8 (1941); O. Nandriş, L'influence française en roumain, FM 24 (1956), p.181-190, 271-283; G. Ivănescu, Terminologia filozofică românească, în antologia: Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea 1 (1956), p.171-204; N.A. Ursu, Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti, Bucureşti, 1962; pentru diferenţierea dintre română şi franceză merită a fi citate pasaje din excursul ingenios al filozofului E.M. Cioran, Histoire et utopie, Paris, 1960, p.9 s. În spatele ironiei, sarcasmului şi 'Esprit'-ului se ascund realităţi ce ar putea fi interpretate şi din punct de vedere lingvistic: "Vous voudriez savoir si j'ai l'intention de revenir un jour à notre langue à nous, ou si j'entends rester fidèle à cette autre où vous me supposez bien gratuitement une facilité que je n'ai pas, que je n'aurai jamais. Ce serait entreprendre le récit d'un cauchemar que de vous raconter par le menu l'histoire de mes relations avec cet idiome d'emprunt, avec tous ces mots pensés et repensés, affinés, subtils jusqu'à l'inexistence, courbés sous les axations de la nuance, inexpressifs pour avoir tout exprimé, effrayants de précision, chargés de fatigue et de pudeur, discrets jusqu'à la vulgarité. Il n'en existe pas un seul dont l'élégance exténuée ne me donne le vertige: plus aucune trace de terre, de sang, d'âme en eux. Une syntaxe d'une raideur, d'une dignité cadavérique les enserre et leur assigne une place d'où Dieu même ne pourrait les déloger..."

împlinit[49], cum nici tezele de felul: "Diez are dreptate cînd afirmă că între limbile romanice, foarte bogate în sufixe diminutive, româna este de neegalat"[50]. Am avut la dispoziţie o literatură populară[51] vie, mereu productivă, dar şi numeroase opere din autori contemporani, opere în care legătura strînsă dintre limba scrisă şi cea vorbită s-a distins ca semn al vitalităţii[52]; în fine, întoarcerea la clasici (CREANGĂ, EMINESCU, CARAGIALE) a fost perpetuu dictată de nevoia raportării la o normă[53]. Industrializarea rapidă şi distrugerea 'matricii culturale' a satului[54], în mod conştient în ultimele decenii, au avut, desigur, ecou în limbă[55]. Politizarea transparentă a vocabularului şi exprimările eroic-superlative ridicate la rangul de *bon usage* întruchipează un 'limbaj specializat', a cărui influenţă asupra românei standard nu este de neglijat[56].

Alf LOMBARD, unul din ultimii mari romanişti care s-au exprimat pentru includerea

---

[49] Cf. E. Stankiewicz, Problems of Emotive Language, în Th.A. Sebeok (Ed.), Approaches to Semantics, London - The Hague - Paris, 1964, p.239-261; p.254 s.; cf. şi afirmaţiile generalizatoare ale lui O. Nandriş, care este consecvent închis faţă de nuanţă, în P. Bec, Manuel pratique de philologie romane, II, Paris, 1971, p.198: " (suffixes) ... leur maximum de fréquence est noté dans la langue populaire où certains qualificatifs (notamment petit, grand, aimable, détestable) ne sont pas explicités par des epithètes mais plus communément par des suffixes... Un trait caractéristique de l'affixation roumaine est le nombre élevé des suffixes motionaux."

[50] S. Puşcariu, Die rumänische Diminutivbildung, Leipzig, 1899, p.4. Cifra mare de sufixe nu spune, însă, nimic despre productivitatea lor.

[51] Cf. O. Densusianu, Viaţa păstorească în poezia noastră populară, Bucureşti, 1966 (conţine cele mai importante studii ale lui D. despre poezia populară, anume şi: Folclorul cum trebuie înţeles; Graiul din Ţara Haţegului; Flori alese din cîntecele poporului; C. Isopescu, La poesia popolare romena, Livorno, 1927; D. Caracostea, Poezia tradiţională română, I şi II, Bucureşti, 1969; O. Papadima (Ed.), Izvoare folclorice şi creaţie originală, Bucureşti, 1970.

[52] P. Miron, Aspekte der lexikalischen Kreativität im Rumänischen, Frankfurt 1977, p.13.

[53] Despre limbă literară şi normă cf. ILRL, cap. "Caracterul normat al limbii literare", p.25-29.

[54] Cf. L. Blaga, Trilogia culturii, Bucureşti, ^{2}1944; N. Iorga, România cum era pînă la 1918, Bucureşti, 1939.

[55] K. Heitmann, Das 'rumänische Phänomen', cf. supra N 40.

[56] Cf. mai ales instructiva introducere la I. Iordan, Limba română contemporană, Bucureşti, 1956 (ILRC), p.5-31, scrisă şi gîndită în stilul lingvisticii staliniste ("o cotitură radicală în ştiinţa limbii", p.5) şi întemeiată pe modele sovietice ("Ţara socialismului biruitor ne serveşte drept călăuză în toate privinţele", p.10). În ce priveşte vocabularul cf. Al. Graur, Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române, Bucureşti, 1954, din acelaşi unghi de vedere: "În genialele sale lucrări privitoare la lingvistică ... I.V. Stalin a acordat o deosebită atenţie vocabularului ... lucrarea de faţă este o încercare de a aplica teoria stalinistă la studiul limbii române", p.6.

românei în lingvistica romanică, spune cu un didacticism vehement: (des nombreux romanisants) ... qui ne sontoccupésencore que des langues romanes de l'Ouest, notamment du français, mais qui s'aperçoivent - cette découverte vient fatalement,tôt ou tard que toute recherche comparative ne tenant pas compte de la latinité de l'Est est plus ou moins vaine, ou du moins incomplète. En effet, une telle recherche fait songer, en quelque sorte, à une table à laquelle le menuisier se serait contenté de mettre trois pieds au lieu de quatre..."[57]. Cercetarea noastră se impune, deci, tocmai ca o contribuţie la lingvistica romanică comparată, în care raportarea la română a lipsit adesea.

0.5.1 Fondul de materiale şi valorificarea lor

A. Dicţionare

Pentru a înregistra corect tipurile de modificări care ne stau la dispoziţie în limba română, am ales, din capul locului, următoarele lucrări:

- Dicţionarul limbii române I-VIII (A-De; F-R), Bucureşti, 1913-1972 (DLR)
- H. Tiktin, Rumänisch-Deutsches Wörterbuch I-III, Bukarest, 1903-1924 (T.)
- I.A. Candrea / G. Adamescu, Dicţionarul enciclopedic ilustrat, Cartea Românească, Bucureşti, 1931 (DECR)
- A. Scriban, Dicţionarul limbii româneşti, Iaşi, 1939 (SCRIBAN)
- Academia RPR, Dicţionar invers, Bucureşti 1957 (DI)
- Academia RPR, Dicţionarul limbii române contemporane, Bucureşti, 1955-1957, I-IV (DLRMC)
- Academia RPR, Dicţionarul limbii române moderne, Bucureşti, 1958 (DLRM)
- F. Marcu / C. Maneca, Dicţionar de neologisme, Bucureşti, [2] 1966 (DN)
- Academia RSR, Dicţionarul limbii poetice a lui Eminescu, Bucureşti, 1968 (DLPE)
- Gh. Bulgăr (Ed.), Dicţionar de sinonime, Bucureşti, 1972 (DS)
- B.P. Hasdeu, Etymologicum Magnum Romaniae I, II, Bucureşti, [2]1972-1974
- M. Bucă / O. Vinţeler, Dicţionar de antonime, Bucureşti, 1974 (DANTON)
- P. Miron, Der Wortschatz Dimitrie Cantemirs, Frankfurt, 1977

---

[57] A. Lombard, Le verbe roumain, Etude morphologique, Lund, 1954, p.VII.

B. Volume colective, atlase ligvistice, dicţionare de specialitate

- Enciclopedia României I-IV, Bucureşti, 1938-1943; în consideraţie a putut fi luat vol.2
- I. Zanne, Proverbele românilor I-IX; Bucureşti, 1895-1903 (ZANNE)
- S. POP, Micul atlas linguistic român I, Cluj, 1938 (ALRM 1)
- E. Petrovici, Micul atlas linguistic român II, Sibiu - Leipzig, 1940 (ALRM 2)
- A. Fochi, Mioriţa. Tipologie, circulaţie, geneză, texte. Bucureşti, 1964 (MIORIŢA)
- A. Borza, Dicţionar etnobotanic, Bucureşti, 1968 (DEB)
- D.Grecescu, Enumeraţia plantelor din România, Bucureşti, 1880
- Societatea Geografică Română, Marele dicţionar geografic al României, I-V, Bucureşti, 1898-1902
- N. Stoicescu, Bibliografia localităţilor şi monumentelor medievale din Banat, Timişoara, 1973
- Ion Iordan / P. Gâştescu / D.I. Oancea, Indicatorul localităţilor din România, Bucureşti, 1974

C. Texte

Din dicţionarele de specialitate am alcătuit doar liste de cuvinte "consolidate" şi am indicat modificările (la toponime, nume de plante etc.), interesul nostru central constînd într-o colecţie pe cît posibil mai largă a exemplificărilor graduării, ordonate, însă, într-un text continuu, relevant.

a) Limba vorbită

Mai multe şederi în România în ultimii ani ne-au dat posibilitatea să elaborăm o listă cu numeroase exemple de expresivitate maximă, din care, din motive de economie a lucrării, nu putem prezenta decît o selecţie. Dacă vorbitorul era o persoană cunoscută, i-am redat iniţialele la sfîrşitul fiecărui citat; indicaţii asupra locului său de origine nu lipsesc în nici un caz. E vorba exclusiv de exprimări spontane, care nu au fost 'moşite' de noi. Persoanele desemnate ca informatori (Inf.) nu trebuie confundate cu subiectele (Sub.) cercetării, de la care nu am înregistrat materiale lingvistice, ci au fost doar consultate, în intenţia de a proba uzul şi norma.

b) Literatura populară

Precum se poate constata din bibliografie, am folosit, pe lîngă ZANNE şi MIORIŢA şi culegerile ALECSANDRI, S.F. MARIAN, DENSUSIANU, G.D. TEODORESCU, AMZULESCU, şi, pentru proză P. ISPIRESCU (LBR).

c) Limba literară

O analiză a vocabularului mai multor autori trebuia să servească la stabilirea uzului în literatura română, la descrierea diferenţelor de stil, la exemplificarea concurenţei aproximative dintre formele graduării sintetice şi analitice, la enunţarea, în fine, de concluzii statistice. A fost folosită opera completă a următorilor autori:

G. ALEXANDRESCU (1814-1885), D. BOLINTINEANU (1819-1892), I. CREANGĂ (1836-1889), M. EMINESCU (1850-1889), M. CARAGIALE (1885-1936), G. BACOVIA (1881-1951), I. BARBU (1895-1961), L.M. ARCADE (1920), ŞT. BĂNULESCU (1929), în afară de acestea şi întreaga poezie a lui V. ALECSANDRI (1821-1890), T. ARGHEZI (1880-1967) şi L. BLAGA (1895-1961), teatrul lui I.L. CARAGIALE (1852-1912), cîteva opere ale autorilor: P. ISTRATI (1884-1935), M. SADOVEANU (1880-1961), L. REBREANU (1885-1935) şi M. ELIADE (1907-1986).

Proza lui Creangă şi romanul *Noaptea de Sânziene* de M. ELIADE au fost confruntate cu traduceri franceze, iar romanul *Baltagul* de SADOVEANU cu una germană. Se adaugă şi unele pasaje din literatura periodică, ca şi cîteva 'trouvailles' din literatura cea mai recentă. O adevărată comoară rămîne *Syntaxe roumaine* de K. SANDFELD şi Hedwig OLSEN, o lucrare al cărei index e, din păcate, prea zgîrcit, astfel încît a trebuit să facem numeroase extrase. Din cauza lipsei unui context clar am renunţat la multe citate, altfel incitante, ca şi în cazul altor materiale din dicţionare, gramatici, manuale şi tratate ştiinţifice.

D. Prelucrarea computerială

Cu ajutorul unui terminal EDV am selectat prin parametri diferiţi realizările diminutivale ale substantivului, pentru a obţine date despre tendinţele, combinaţiile şi frecvenţa diminutivelor în română (cf. cap. 2.3.2.5.6 şi anexă).

1. Graduarea intralexematică

1.1 Precizări teoretice

Printre moştenirile lăsate de secolul 19 în lingvistica actuală, categoria afectului îşi aşteaptă încă o rezolvare. Nu au putut clarifica situaţia nici analogiile cu alte discipline, cum ar fi psihologia, muzica, sau factorii de excitaţie (specifici afectului) în psihosomatică. Afectul a fost considerat mai departe ca 'afect'. M. REGULA a publicat în 1936 un articol cu titlul semnificativ: Despre influenţa afectului asupra formelor vocale şi semantice ale unor anumite cuvinte din romanică[58]. Cele mai multe derivări diminutivale sau augmentative au fost pripit etichetate drept afect şi abandonate fără alte alternative în interpretare. Dar şi în domeniul extralexical s-au mitologizat anumite situaţii şi expresii, s-a gustat voluptos din "cercurile magice" ale limbii [59]. Opoziţia raţiune-afect, de exemplu, a fost mult timp explicată prin locul adjectivului în sintagma nominală din franceză. Să ne amintim: pentru GRÖBER, antepunerea adjectivului trecea drept 'afectivă', în timp ce postpunerea era o "reprezentare mentală raţională"[60]. Teoriile romanistului din Straßburg au fost cel mai clar formulate de elevul său, Johannes VON DER DRIESCH: "Adjectivul postpus serveşte şi în franceza veche la 'distingerea logică' a obictelor sau persoanelor de altele de acelaşi tip cu ele, prin date despre o însuşire obiectivă, recunoscută astfel de toţi.
Adjectivul antepus serveşte, prin contrast, la exprimarea unei aprecieri subiective asupra lucrurilor sau persoanelor, însuşirea fiind 'atribuită afectiv'."[61]

---

[58] Travaux du cercle linguistique de Prague 6 (1936), p.164-173; pentru alte surse de literatură cu observaţii critice cf. I. Iordan, Einführung in die Geschichte und Methoden der romanischen Sprachwissenschaft, Berlin, 1962, p.96 ss.

[59] "Îndeletnicirea magică cu cuvinte şi propoziţii o întîlnim destul de des, dar locul ei în conceptul teoriei lingvistice este la fel de puţin potrivit ca şi cel al rugăciunilor aducătorului de ploaie în meteorologie". K. Bühler, Das Strukturmodell der Sprache, în Travaux du Cercle linguistique de Prague 6 (1936), p.6; Bühler face aluzie la caracterul sistematic al semnului cu conţinut şi expresie. Desigur, nu tot ce în conţinut ar putea servi expresivităţii trebuie automat catalogat ca 'magic', respectiv 'afect'.

[60] Cf. G. Gröber, Grundriß der romanischen Philologie, 4 vol., Straßburg, 1888-1897, I, p.212.

[61] J.v.d. Driesch, Die Stellung des attributiven Adjektivs im Altfranzösischen, RF 19 (1906), p.641-908; p.692: Driesch nu este, însă, la fel de consecvent ca Gröber, deoarece trece cu vederea o serie de adjective care fac excepţie de la această regulă (p.705, 728). Cf. şi recenzia Elisei Richter: "Seit den ältesten Zeiten sprachlicher Überlieferung gibt es - natürlich! - affektische und verstandesmäßige Ausdrucksweise...Aber man könnte nicht sagen, daß eine bestimmte Stellung für den affektischen Ausdruck prädestiniert wird." ASNS 116 (1906), p.441. În afară de aceasta, părerea lui Th. Kalepky: "... daß bei *logisch-distinguirenden* Verfahren begreiflicherweise sich der Merkmal- oder inhaltsreichere, zugleich die Gattung des Seienden kennzeichnende Substantivbegriff als Dominante erweise, bei *affektischer*, impulsiver Wiedergabe des Vorgestellten jedoch der Adjektivbegriff". Stellung des attributiven Adjektivs, ZRPh 25 (1901), p. 322-339; p.337; pentru portugheză cf. Carolina Michaelis de Vasconcelos: Duas palavras sobre a collocaçao do adjectivo em português, RL 3 (1893), p.84-86.

Karl VOSSLER critică delimitarea dintre *syntaxis regularis* şi *syntaxis figurata* făcută de profesorul său şi e de părere că, în sensul pe care li-l dă GRÖBER, concepte precum 'raţional' şi 'afectiv' sînt relative:

"Ceea ce este raţional nu trebuie în consecinţă să fie ne-afectiv, iar ceea ce este afectiv nu trebuie să mai fie iraţional şi ilogic. O emoţie ne-afectivă sau total indiferentă afectiv nu există. Pauza vieţii afective este moartea; pauza vieţii intelectului este prostia. Ambele concepte nu sînt, deci, întregi, ci reprezintă doar părţi de concepte sau delimitări graduale."[62]

Despre valori afective se vorbeşte şi în lingvistica mai recentă, tot ca factori de expresivitate sporită în limbaj sau ca mijloace stilistice care se bazează pe inspiraţia asociativă sau impulsivă a vorbitorului, în opoziţie cu alte elemente cognitive şi semantice. După BALLY, disciplina specifică acestui domeniu ar fi stilistica:

"La stylistique étudie donc les faits d'expression du langage organisé au point de vue de leur contenu affectif, c'est-à-dire l'expression des faits de langage sur la sensibilité."[63]

GUIRAUD împarte domeniul foarte complex şi cuprinzător al stilisticii în două părţi, la definirea cărora este chemat din nou afectul: "Stylistique 2(deuxième sens) ou stylistique de l'individu, qui considère le langage comme l'expression spécifique du sujet parlant et portant la marque originale de son caractère, de son tempérament, de sa vision du monde et de son art.

La stylistique 2 est bien distincte de la sémantique."...

"La stylistique 1 (premier sens) est l'étude des valeurs extra-notionnelles d'origine affective ou socio-culturelle qui colorent le sens; c'est l'étude de la fonction expressive du langage opposée à sa fonction cognitive ou sémantique."[64]

Nu e, desigur, în intenţia noastră a nega faptul că modalităţile de exprimare bazate pe afect ocupă un loc important în stilistică[65], şi nici nu vrem să neglijăm existenţa acestui uz atît

---

[62] K. Vossler, Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft, Heidelberg, 1904, p.35.

[63] Ch. Bally, Traité de stylistique française, op.cit., p.16.

[64] P. Guiraud, La sémantique, Paris, 1969, p.124; Bally diferenţiază între 'effets naturels' şi 'effets par évocation', primele redînd sentimentele vorbitorului, cele din urmă atmosfera lingvistică.

[65] Domeniul de studiu al stilisticii nu mai este astăzi acelaşi din timpurile lui Spitzer. Astfel, stilistica nu se mai mulţumeşte cu cercetarea expresiei de afect, ci a evoluat în direcţia unei analize a 'discours-ului'; prin aceasta, este intenţionat ca ea să atingă şi domeniul întrebărilor semantice. Cf. în acest caz şi I. Iordan,

de expresiv, dar vom căuta, în cercetarea noastră, să precizăm termenul 'afect' după criterii obiective, să-l încadrăm astfel într-o definiţie productivă.

Întîi de toate, considerăm 'afectul' doar în plan lingvistic, lăsînd la o parte toate cazurile de limitări patologice asupra controlului voinţei[66].

În lumea reală, extralingvistică, a trăirilor, orice sentiment are grade diferite de intensitate; noi nu cercetăm, totuşi, sentimente, ci unităţi lingvistice în forma unor moneme sau grupuri de moneme, astfel încît nu esenţa afectului este relevantă, ci esenţa mijlocului lingvistic prin care este transpus.

În contrapondere, însă, cu trăirile subiective, nu orice cuvînt poate creşte la rangul de afect, ci numai acelea care au deja o dispoziţie semantică în structura lor, aceea de a trece la o formă de intensificare, dispoziţie pe care o vom numi graduabilitate. Asta nu înseamnă că tot ceea ce este prin sine expresiv poate fi parafrazat prin 'afect', dar poate ocupa un loc în planul limbii (langue), ca 'virtuem'[67] semantic.

Acest sem 'graduabil' se realizează, sub influenţa normei, mai cu seamă a 'normei individuale'[68], în planul vorbirii (discours) în grade diferite (0 -> n). Modul în care sînt exprimate gradele diferite prin conţinut poate fi considerat dependent de modelele codificate ale unei singure limbi, în acelaşi fel în care şi modalităţile de reprezentare 'logică' sînt dependente.

Într-adevăr, valorile discursului sînt într-o strînsă interdependenţă cu valorile funcţionale ale limbii. Să luăm împărţirea funcţională a lui BÜHLER[69], în care semnul lingvistic are trei laturi: reprezentare (simbol), expresie (simptom), apel (semnal):

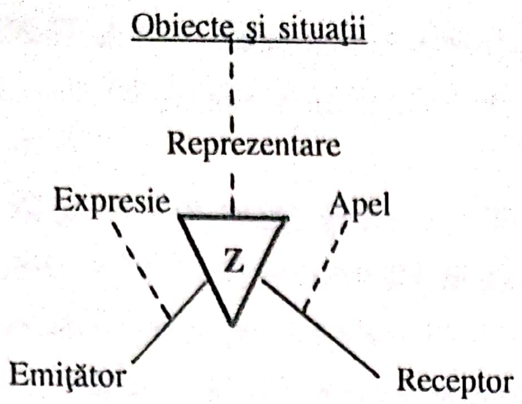
Einführung, op. cit., p.366 ss.

[66] Cf. S. Freud, Zur Psychopathologie des Alltagslebens, Frankfurt-Hamburg, 1970.

[67] 'Virtuem' să nu fie aici întrebuinţat în sensul lui B. Pottier, care înţelege prin acest termen combinaţiile frecvent sau pasibil sintagmatice.

[68] Termenul provine de la E. Coseriu, System, Norm und 'Rede', ed. cit., p.69 s.

[69] K. Bühler, Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache, Stuttgart, ^{2}1965, p.28.

După scopul în care este folosită limba, se pot alege căi diferite de reprezentare:

1. reprezentare pură, informativă, îndreptată asupra situaţiei de fapt, obiectivă;
2. afectivă, îndreptată asupra vorbitorului, subiectivă;
3. apelativă, îndreptată asupra receptorului, subiectivă.

Fără îndoială, planul simptom-semnal-funcţional (2 şi 3) prezintă mai multe posibilităţi expresive decît planul neglijabil din punct de vedere simbolic-funcţional, căci primul oferă un cîmp mai rodnic pentru redarea (subiectivă) a impulsurilor afective, stărilor sufleteşti, trăirilor asociative, atît la emiţător, cît şi la receptor. În ambele cazuri însă, baza o reprezintă aceleaşi premize codificatoare, iar rezultatele sînt condiţionate şi de factorul de intenţionalitate.

În analiza noastră nu vom urmări, de aceea, în prim plan, efectul modului personal de reacţie sau 'lacunele' de expresivitate, nici efectele stilistice care constau în folosirea 'a-normală' a limbii, ci unităţile de bază graduabile, care sînt inserate de vorbitor intenţionat şi controlat.

În fine, nu vom considera drept singură reprezentativă doar limba vorbită, care oferă, într-adevăr, cel mai vast spectru de expresii cu încărcătură afectivă, ci şi limba scrisă, ca obiect al cercetării noastre cel puţin de aceeaşi importanţă[70].

1.2 Comparaţia

"Les langues anciennes font du comparatif un usage beaucoup plus étendu que nos idiomes modernes. Elles peuvent l'employer toutes les fois q'il s'agit d'exprimer une notion

---

[70] Despre folosirea şi pericolele antrenării limbii scrise, cf. Saussure, CLG, p.5 ss.

qui, pour être complète, suppose un second terme: ainsi le comparatif est de mise avec des mots signifiants droit et gauche, haut et bas, devant et derrière, notre (par opposition avec ce qui n'est pas à nous), etc. ..."[71].

Comparaţia, în sensul obişnuit astăzi, - acela de categorie gramaticală - are, pe cît se pare, puţin comun cu cazul amintit de BREAL, acela de stabilire comparativă. În citatul de mai sus este totuşi evident următorul fapt: comparativul poate fi stabilit, dacă e vorba să exprimi un concept, a cărui întregime semantică se bazează pe un sistem de referinţă polar. 'Înalt' se defineşte prin opoziţie cu 'adînc', 'drept' cu 'stîng' etc. Dacă mecanismul ce guvernează comparaţia se repetă mereu asemănător, atunci şi combinaţiile de genul *plus grand* sau *moins agréable* sînt posibile numai prin baza neutrală de la care se pleacă, adică forma comparativă se întemeiază pe un sistem de referinţă implicit[72]. Acesta din urmă, prin caracterul lui cuantificator, stă la baza oricăror procese comparative, de la cea mai neînsemnată formă denumită de gramatică comparaţie, pînă la domeniul mai mare al multiplelor modalităţi de graduare. DAMOURETTE şi PICHON observă în acest cadru restrîns al comparaţiei următoarele:

"La comparaison qui fait en grammaire l'objet de l'étude des 'degrés de comparaison' est extrêmement restreinte par rapport à l'idée générale de comparaison. En effet, 1° elle n'envisage pas tous les rapports de repérage dans l'échelle de quantités, celui que la mathématique exprime par les trois signes $<$, $=$ et $>$; 2° elle n'a pas pour l'objet des choses quelconques, mais exclusivement des qualités. C'est, pourrait-on dire, une inéquation ou une équation de qualité. Les 'degrés de comparaison' ne touchent en effet que les deux catégories grammaticales où entre en jeu la qualité: l'adjectif qui exprime les qualités d'une substance, l'affonctif qui exprime les circonstances, c'est-à-dire en somme les qualités d'un

---

[71] M. Bréal, în: F. Bopp, Grammaire comparée des langues indo-européennes, III, Introduction, p.15, N 1

[72] Un sistem de relaţii explicit şi clar în planul expresiei există în unele limbi: "Un asemenea procedeu (punerea faţă în faţă a două nume de obiecte avînd epitete antonime) e folosit şi astăzi într-o limbă melaneziană din insulele Salomon, în care fraza de tipul 'acesta e bun, acela e rău' conţine ideea 'acesta e mai bun decît acela'." IÎL, p.188 s. Lingvistica sovietică şi o parte din cea românească (urmînd exemplul primei) consideră comparaţia, în mod exclusiv, un rezultat al unui proces de evoluţie. "Cristalizarea gradelor de comparaţie şi crearea unor mijloace specializate de exprimare a lor a fost un proces îndelungat..." IîL, loc.cit. Cf. şi A. Budagow, Otscherkij po jasykosnaiu, Moscova, 1953, p.179: "Superlativul...a apărut ca o categorie alternativă într-o fază tîrzie a dezvoltării capacităţii de abstractizare a gîndirii umane, cînd individul şi-a lărgit considerabil registrul cunoaşterii lumii înconjurătoare în totalitatea ei de obiecte abstracte şi concrete." Tradus după M. Anghert, Unele procedee de exprimare a ideii de superlativ în limba moldovenească şi limba franceză, LiLiM 1972, p.48 s.

phénomène ou d'un accident. Le répartitoire qui nous occupe consiste en somme en un repérage de quantité par rapport à un terme servant d'étalon de mesure, autrement dit en une *commensuration*"[73].

Ne vom opri mai întîi asupra unei prime laturi a obiectului delimitat mai sus. Cu toată prudenţa vom menţine termenii stabiliţi de gramatică, pentru a garanta un anumit grad de claritate, în contrast cu limbajul ultraspecializat al lui DAMOURETTE şi PICHON.

Sensurile de 'pozitiv', 'comparativ' şi 'superlativ' se orientează după sistemul de comparaţie al latinei, care, însă, prin evoluţia distinctă a limbilor romanice, nu mai este adecvat; nici plecînd de la conţinutul, nici plecînd de la forma elementelor comparative nu obţinem o concordanţă între sisteme diferite temporal.

1.2.1 Sistemul de comparaţie în latină

Punctul de plecare este sistemul flexionar al latinei clasice cu forme sintetice de comparativ şi superlativ:

pozitiv	*brevis*	treapta neutră
comparativ	*brevior*	treapta superioară
superlativ	*brevissimus*	treapta maximă

Pentru treapta comparativului e de relevat că în interiorul acestui sistem sintetic a existat numai comparativul de superioritate (fr. comparatif de supérieurité, germ. Komparativ der Verstärkung), pe cînd atît comparativul de egalitate (fr. comparatif d'égalité, germ. Komparativ der Gleichheit) cît şi comparativul de inferioritate (fr. comparatif d'inférieurité, germ. Komparativ der Negation) au fost exprimate cu ajutorul unor adverbe (*tam* şi *minus*). Şi treapta superlativului se deosebea de folosirea actuală. Astfel lipsea o împărţire clară între superlativul 'relativ' şi superlativul 'absolut', ambele fiind realizate prin aceleaşi forme sintetice. "En réalité, ce sont les grammairiens modernes qui ont séparé les emplois du superlatif latin en emplois relatifs et absolus. Les Romains, qui n'avaient qu'une seule formation grammaticale, ne concevaient pas nettement le décommensuratif, qu'ils n'isolaient

[73] EGLF II, p.292.

pas du superlatif absolu. C'est ainsi que dans un cas comme 'Jupiter optimus maximus', on hésite, dans la traduction, entre 'Jupiter très bon et très grand' et 'Jupiter le meilleur et le plus grand des Dieux'. Le latin, en réalité, contient les deux sens, et ne les distingue pas"[74]. Comparativul a precedat în latina clasică superlativul 'relativ' numai atunci cînd două obiecte de comparaţie erau confruntate:

Amborum junior fratrum.

Întrebuinţarea formei de superlativ *-issimus* s-a pierdut cu timpul în latina vulgară a epocii imperiale tîrzii; regula menţionată mai sus a fost lărgită, comparativul preluînd poziţia superlativului 'relativ' atunci cînd suma obiectelor comparate trecea de două:

Filiarum mearum pulchrior.

BOURCIEZ[75] citează ca dovadă pentru declinul superlativului pe gramaticianul Vergilius:

"Nonnunquam etiam comparativus gradus
superlativi opus facit ... dicis enim
maior omnium ac si dixisses maximus"
(Verg. 29,21)

Deja în latina veche, paralel cu sistemul de comparaţie sintetic, apar rareori şi forme analitice de comparaţie care, în cele din urmă, se impun. Perifrazele comparativului cu *magis* erau întrebuinţate la început mai cu seamă

a) la adjectivele în *-eius, -ius, -uus*, pentru a evita acumulări de vocale: *magis idoneus* şi

b) pentru a evita acumularea de silabe la adjective cu cinci sau şase silabe[76] : *magis mirabilis (Cicero, Orator 12,39).*

Forma cu *plus* o găsim pentru prima oară la ENNIUS:

"plus miser" *(Fab. 371).*

Şi frecvenţa acestor realizări creşte. Exemple ca

---

[74] EGLF, II, p.294 s.

[75] E. Bourciez, Eléments de linguistique romane, Paris, [4]1946, p.251.

[76] Cf. O. Densusianu, Histoire de la langue roumaine, Paris, 1901, p.175. Alte motive pentru perifraze cu *magis (maxime)* găsim la E. Kickers, Historische lateinische Grammatik, München, [3]1965, p.96: "Wortumfang, noch nicht hinlängliche Adjektivierung alter Partizipialbildungen, der halbverbale Charakter verbal-adjektivartiger Adjektiva, in der Poesie metrische Rücksichten...".

"plus sublimis" (*Pomponius Mela 3,40)*

"plus dulce" (*Sidonius Apollinarius, Epist. 8,11)*

sînt preferate, deşi mai puţin decît acelea cu *magis*. Ca urmare a concurenţei sporite a acestor forme analitice, formele comparativului sintetic cu timpul n-au mai fost folosite, şi-au pierdut capacitatea de expresivitate şi au dispărut[77].

În privinţa superlativului 'absolut' găsim în latina vulgară un spectru larg de posibilităţi de parafrazare, care ia locul formei sintetice; pe lîngă construcţii cu *maxime* întîlnim şi

valde: valde grandem (Peregrinatio 24)
super: super infelix (L.P.D. 137)
bene: bene magna multitudo (Bellum Hispaniense 4,3)
satis: satis admirabilis (Peregrinatio 2,5)
etc.[78]

Un exemplu semnificativ pentru tendinţa de comparativ analitic ca sistem ne este dat în combinaţia prefixului *per- (prae-)* cu un adjectiv. Ca morfem legat încă îl găsim pe *per-* la PLAUTUS *(perniger, perparvus)*, iar CICERO îl întrebuinţează pe *per-* legat sau deja ca morfem nelegat: *permagnus - per mihi mirum, per fuit familiaris, perque iucundum).* Franceza veche continuă construcţiile de acest tip cu toate că şi adverbe ca *magis* şi *valde* în faţa a *plus* şi *tres* dispar.

1.2.2 Sistemele de comparaţie în limbile romanice

În limbile romanice limitrofe (Iberia şi Balcani), comparativul se construieşte cu lat. *magis*:

port. *mais alto* cat. *més alt*
sp. *más alto* rom. *mai înalt*

---

[77] În contrast cu limbile romanice occidentale, procesul acesta a fost atît de avansat în română, încît nici măcar forme ca: *melior, peior, maior, minor* nu au supravieţuit. Ele au fost introduse relativ tîrziu în limba română, prin intermediul francezei.

[78] Seria poate fi continuată cu adverbe ca: *multum, pulchre, oppido, vehementer, summe, impense, egregie, nimie, fortiter, mirifice, mire, admodum* etc.

În restul Romaniei s-a impus lat. *plus*:

fr. *plus haut*   sard. *plus altu*

it. *più alto*   obv. *pli ault*

În provensală se întîlnesc atît forme cu lat. *magis (mais alt)*, cît şi cu lat. *plus (plus alt)*.
Pe lîngă formele analitice, care au obţinut supremaţia peste tot, limbile romanice, cu excepţia românei, mai conţin şi o grupă restrînsă de comparative sintetice:

frv. *maeur, meneur, meilleur, peeur*

fr. *moindre, meilleur, pire*

cat. *major, menor, millor, pitjor*

sp. *mayor, menor, mejor, peor*

port. *maior, menor, melhor, péor*

it. *maggiore, minore, migliore, peggiore.*

După cum arată tabelul de mai jos, între spaniolă şi franceză diferă, de la limbă la limbă, şi uzul[79]:

ESPAÑOL		FRANCES	
Mejor	Más bueno (Muy poco usado)	Meilleur	Plus bon (No se usa)
Peor	Más malo (Muy poco usado)	Pire	Plus mauvais (Va reemplazando a "pire")
Menor	Más pequeño (menos usado que "menor")	Moindre	Plus petit (Forma utilizada)
Mayor	Más grande (Menos usado que "mayor")	Majeur	Plus grand (Forma utilizada)

Aşa-numitul superlativ 'relativ' se formează cu articolul hotărît al formei de comparativ,

[79] M. Criado de Val, Fisonomía del Idioma Español, Madrid, 1957, p.32.

chiar dacă aceasta din urmă este analitică (fr. *le plus bon*, it. *il più lonzano*, sp. *el más fuerte* etc.) sau sintetică (fr. *le meilleur*, it. *il migliore*, sp. *el mejor* etc.). E vorba aici de un fenomen de evidenţiere prin identificare[80].

Pentru superlativul 'absolut', care se formează analitic, se utilizează adjective ca:

romv. *mult bogat*, sp. *muy alto*, port. *muito formôso*,
it. *molto bello* (< lat. *multum*)
fr. *très grand* (< lat. *trans*)
rom. *foarte bogat* (< lat. *fortis*)

În spaniolă, catalană, portugheză şi, mai ales, italiană, superlativele sintetice (it. *fortissimo*, sp. *fortisimo*, port. *fortissimo*, cat. *fortissim*) sînt foarte expresive ca improvizaţii elevate; în franceză, dimpotrivă, apar ocazional, ca forme ironice, amintind de modelul italian[81].

În dezvoltarea comparativului din latină, constatăm următoarele: superlativul (relativ) latin se pierde şi e înlocuit de comparativ. În limbile romanice nu există nici un superlativ moştenit. Pentru a desemna aceeaşi categorie onomasiologică, sau una corespunzătoare, se preferă o variantă a comparativului, precedat de un articol hotărît (în română cu articolul adjectival *cel*).

fr.	*plus haut*	*le plus haut*
it.	*più alto*	*il più alto*
sp.	*más alto*	*el más alto*

---

[80] M. Criado de Val, loc., cit. o numeşte "substantivizare": "El superlativo no es más que una substantivación del comparativo por medio del articulo (lo más, el mejor)". Rămîne de verificat dacă nu cumva "substantivizare" este folosit aici în mod eronat, ţinînd seama de faptul că, în general, conceptului de 'substantiv' îi este asociat cel de 'articol'. Astfel, articolul hotărît nu este în sine o trăsătură obligatorie a substantivului (cf. de ex. substantive cu utilizare generală, abstractă), ci se leagă de substantivul activat, cînd se raportează la o situaţie concretă.

[81] Fenomenul poate fi observat recent şi în limba română. Cf. I. Iordan, LRact., p.109s.: "Se poate spune că, teoretic, orice adjectiv italienesc poate face superlativul în *-issimo*, ceea ce nu se întîmplă în alte idiome romanice. Mai este însă ceva. Italienii se arată foarte dispuşi să recurgă, în tot momentul, la superlative de acest fel, mai ales cînd e vorba de însuşiri laudative. Să se compare *carissimo* (în limbajul sentimental), *chiarissimo* şi *illustrissimo* (în cel oficial), *importantissimo, rarissimo* etc. (în cel critic). Din această cauză, superlativele constitue o caracteristică să zicem obiectivă a limbii italiene, dar şi una subiectivă, de apreciere oarecum, în ochii străinilor." În română, *-isim* are, în general, caracter ironic: *care face pe un politician românisim; după ultimisimele curente străine.*

port. *mais forte* *o mais forte*

rom. *mai înalt* *cel mai înalt*

Opoziţia comparativ-superlativ este marcată în toate aceste cazuri prin mijloace sintactice, nu morfologice. Diferenţele de la caz la caz se evidenţiază doar în urma unei posibile neutralizări a acestei opoziţii. Franceza dovedeşte un comportament clar, justificînd renunţarea la 'superlativul' provenit dintr-un sistem dispărut. Astfel, opoziţii existente în limbă

la maison plus grande *la maison la plus grande*

Comp. Sup.

pot fi neutralizate în condiţii speçiale, cum ar fi inversarea locului adjectivului (unde este posibil), căci, spre deosebire de franceza veche, în franceza modernă aşezarea articolului lîngă substantiv e obligatorie.

Exemplul următor, prin contrast,

la plus grande maison

nu oferă nici un indiciu clar asupra alcătuirii cantitative a obiectului; poate fi vorba de un comparativ, ca şi de un superlativ. Româna nu dispune de această posibilitate de neutralizare. Exemplele

casa mai mare *casa cea mai mare* şi
cea mai mare casă

Comp. Sup.

rămîn, chiar în cazul schimbării locului cuvintelor în sintagmă, construcţii comparative, respectiv superlative. Caracterizarea celor din urmă nu se poate face, totuşi, prin propria formă, ci printr-un împrumut de la comparativ.

Să ne întoarcem, însă, la punctul de plecare (cap. 1.2):

1. la critica terminologiei folosite încă astăzi în domeniul gramatical al 'comparaţiei'.

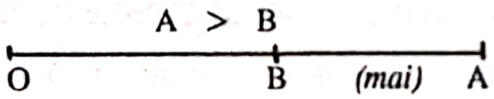
Excursul de mai sus în diacronie era menit să constituie o pledoarie pentru reconsiderarea terminologiei pe baza realităților morfologice[82];

2. la obiectul studiului pe care gramatica îl numește, prin limitare, 'comparație'. Cele două puncte stau într-o relație foarte strînsă, ultimul rezultînd dintr-o preluare de denumiri dintr-un sistem mai vechi, într-unul nou. O terminologie astfel concepută se explică prin faptul că gramatica ia f o r m a (anume pe cea latină) drept normă pentru clasificarea gradelor comparației, fără să țină cont de excepții, forme alternative la clasicele:

-ior <u>Comp.</u>
-issimus (incl. variante) <u>Sup.</u>

Dacă se ia în considerare, însă, v a l o a r e a acestor trepte de comparație, se impun diferențieri suplimentare: comparativului îi revine, pe lîngă valoarea endograduală, și una normată, exograduală în principiu; gradul comparativ reprezintă, deci, un grad real al comparației.

Pierre este mai mare decît Petru

[83]

A = mărimea lui Pierre

B = mărimea lui Petru

---

[82] Desigur, aceasta nu este o încercare inedită, autori renumiți au atras de repetate ori atenția asupra acestui subiect, însă, fără urmări practice. Cf. de ex. A. Dauzat, L'expression de l'intensité par la comparaison, în FM 13 (1945), p.169: "La classification des degrés de comparaison ... ne correspond pas à la réalité des faits linguistiques." Sau, și mai clar, la B. Pottier, Systématique ... 153: "Qu'est-ce qu'un superlatif relatif sinon un 'comparatif'?" Damourette / Pichon folosesc o terminologie originală, care implică și gradul de înrudire al conținutului dintre 'comparativ' și 'superlativ': "Donc, le décommensuratif (pentru sup.) n'est en somme qu'un accommensuratif (pentru comp.) notoirement défini. Nous verrons que cette conclusion n'est pas basée sur une logique *a priori*; mais qu'elle découle de l'examen des moyens qu'emploie la langue française pour exprimer le décommensuratif." EGLF, p.294. După o verificare amănunțită a formelor de comparație, enunțul valabil pentru franceză poate fi preluat și pentru limba română.

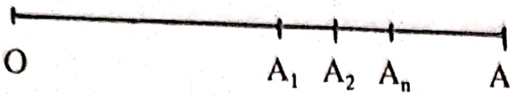
[83] Cf. schema lui B. Pottier într-o comparație a sistemului de graduare francez și latin: Comparatifs et superlatifs, în AL 9,2 (1966), p.126.

Superlativul îndeplineşte două funcţii:

1. de expresie a unei valori relaţionale

Petru este cel mai mare

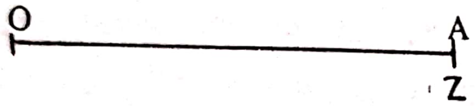
$$A > A_1, A_2, A_n$$

2. de expresie a unei valori absolute

Petru este foarte mare

$$A = Z$$

F. BRUNOT scria în 1922: "N'est-il pas contraire à toute méthode de mettre pèle-mèle (sic) degrés relatifs comme le comparatif ou le superlatif relatif, et degrés absolus?"[84]

În lingvistica mai nouă s-a ţinut cont de această admonestare, astfel că, dacă înainte treapta cea mai înaltă a comparaţiei era împărţită în superlativ 'absolut' şi 'relativ', la cîţiva cercetători, superlativul 'absolut' a fost exclus din sistemul de comparaţii; o poziţie pe care nu o vom urma totuşi[85].

Şi lingvistica românească s-a străduit să clarifice complexul de probleme ridicat de 'comparaţie', deşi fără o abordare corespunzătoare. Contribuţiile au fost prea eterogene pentru a oferi o soluţie coerentă şi cuprinzătoare:

a) articole scurte cu tendinţă didactică[86],

---

[84] Ap. A. Dauzat, L'expression de l'intensité par la comparaison, p.169.

[85] Împărţirea în superlativ 'absolut' şi 'relativ' nu este recunoscută de toţi lingviştii. Cf. De Boer, Syntaxe du français moderne, Leiden, 1947, p.56; F. Brunot, Histoire de la langue française, I, Paris, 1953, p.193.

[86] Cf. A.I. Candrea, Superlativele, în Universul 51, 138 (24.5.1934), p.3; id., Îndreptarul limbii, în Universul 61,55 (25.2.1944), p.3; Al. Graur (sub pseudonimul Gh. Reviga), Cel mai, în Tempo 8, 1862 (15.8.1939), p.3; id., (pseud. Gh. Reviga), Cît mai, în: Tempo 8,2026 (3.3.1940), p.2; id., Comparaţii, în România literară 2,48 (27.11.1969), p.14; Magdalena Popescu-Marin, Absolutul relativ, în Presa noastră 13,6

b) prelucrări de materiale din perspectivă diacronică[87] şi sincronică[88],

c) studii stilistice[89],

d) lucrări de teoria limbii[90].

Cele însemnate cu b) şi c) ne-au pus la dispoziţie, totuşi, materiale bogate. Cercetările specificate la litera d) n-au adus rezultate noi, ci s-au constituit în simple aplicaţii sau continuări ale unor metode sau idei inspirate de autori ca N. CHOMSKY, Z.S. HARRIS (1), POTTIER (2):

1. VASILIU/GOLOPENŢIA-ERETESCU propun, în interiorul unei GT generale a limbii române, reguli de transformare pentru comparativ şi superlativ relativ în care propoziţiile

A. *Ion este mai mare decît Gheorghe* (Comp.)

B. *Ion este cel mai bun dintre elevi* (Sup.)

sînt reprezentate astfel:

A' *Ion este mai mare decît este Gheorghe*

(iulie 1968), p.32-35.

[87] Georgeta Ciompec, Sistemul comparaţiei adverbiale în secolul al XVI-lea, în Omagiu lui Al. Rosetti, Bucureşti, 1965, p.123-127.

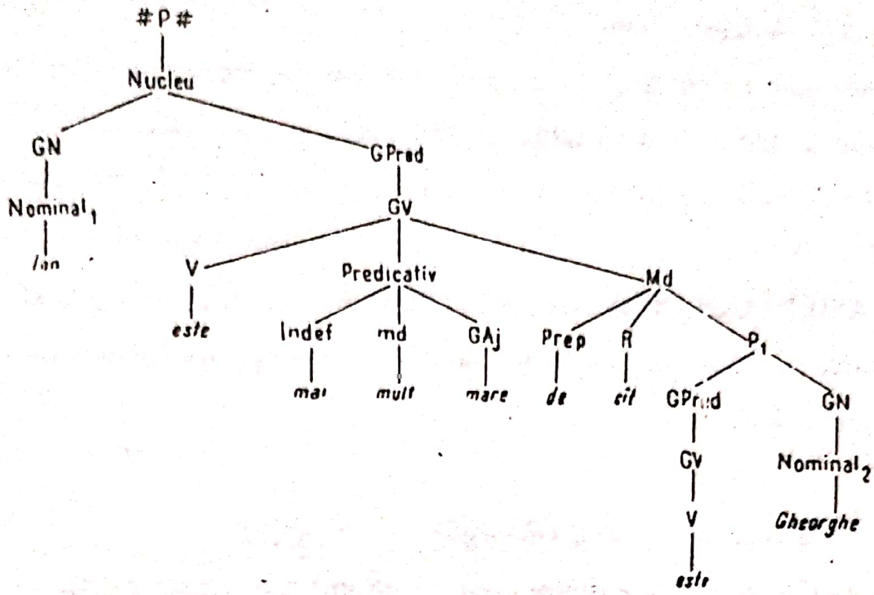
[88] Elena Carabulea, Termenii comparativului şi ai superlativului relativ, în SG 2 (1957), p.19-27; Al. Ionaşcu, Construcţia comparativă, în SCL 11, 3 (1960), p.513-517; Florica Ficşinescu, Un fals comparativ de superioritate, în LR 12,5 (1963), p.507-513; Al. Graur, TALR, p.316; I. Iordan, LRact, p.293-298; id., în ILRC, p.349-353; p.608 s.

[89] T. Măruţă, Ideea de superlativ în limba română, LL 1 (1955), p.188-212; Elena Dragoş, Cîteva procedee de exprimare a ideii de superlativ, StUBB 1963,2, p.93-97; E. Cîmpeanu, Contribuţii la stilistica gradelor de comparaţie, CL 1966, p.77-89; M. Anghert, Unele procedee de exprimare a ideii de superlativ în limba moldovenească şi limba franceză, LiLiM 1972, 1, p.47-55; V. Marin, Valori stilistice ale gradelor de comparaţie, LiLiM 1972, 2, p.48-55.

[90] Maria Manoliu-Manea, Categoria comparaţiei, SCL 13,2 (1962), p.201- 211; Ileana Vincenz, Les degrés de signification en roumain, CLTA 4 (1967), p.261-268; Maria Manoliu-Manea, Sistematica substitutelor din româna contemporană standard, Bucureşti, 1968, p.121-124; E. Vasiliu / Sanda Golopenţia-Eretescu, Sintaxa transformaţională a limbii române, Bucureşti, 1969, p.281-293; în traducere engleză, The Transformational Syntax of Romanian, The Hague-Paris, 1972, p.181-186; Sanda Golopenţia-Eretescu, La structure profonde des constructions comparatives, ACILFR XII,1, p.745-749; după redactarea prezentei lucrări a apărut interesantul studiu al lui Gh.D. Trandafir, Aspecte controversate ale categoriei comparaţiei în româna contemporană, Limba Română 26,1 (1977), p.23-32.

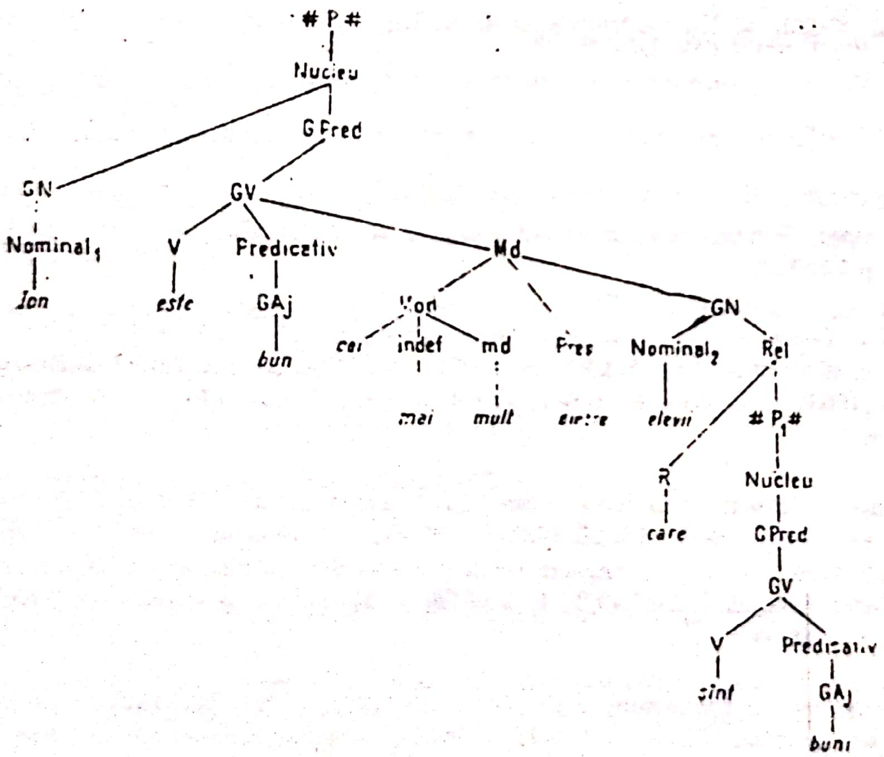
A'' *Ion este mare mai mult decît Gheorghe este mare*

A''' *Ion este mai mult mare decît este Gheorghe*[91]

B' *Ion este cel mai bun dintre elevii care sînt buni*

B'' *Ion este bun cel mai mult dintre elevii care sînt buni*[92]

---

[91] E. Vasiliu / S. Golopenția-Eretescu, Sintaxa..., ed. cit., p.281-286.

[92] op.cit., p.290.

Parafrazele A', A'', A''', B' şi B'', care trec drept sinonime pentru A şi B, trebuie să trimită la aceleaşi structuri profunde pe care se bazează expresiile sus menţionate. Sensul propoziţiei, redus aici la 'referentul' - realitate semnificată - ne lămureşte esenţa relaţiei cu suportul extralingvistic, nu şi asupra 'semnificatului' din română. Se fixează, astfel, modele ale comparaţiei pentru limba română, care, după experienţa noastră, cercetînd materialele, se impun ca posibile, respectiv logice, dar nu absolut relevante, de vreme ce exprimă prea puţin realitatea lingvistică şi posibilităţile ei multiple de reprezentare.

2. Maria MANOLIU-MANEA pune accentul, cînd discută sistemul comparaţiei, printre altele, pe valorile relaţionale e g a l i t a t e şi i n e g a l i t a t e - în expresiile comparative[93].

Acestea se bazează pe:

- o relativă intensitate a însuşirilor comparate;
- două expresii comparative şi
- realizare prin mijloace gramaticale. Ultimele sînt constante ca formă şi sînt doar determinate prin prepoziţii care precedă cel de-al doilea termen al comparaţiei.

Egalitatea presupune însuşiri echivalente a două obiecte comparate (sau ale unui singur obiect în circumstanţe diferite), ceea ce în română se concretizează în comparativul de egalitate. Mijloace gramaticale sînt adverbele *deopotrivă, tot atît, tot aşa, tot astfel, la fel* sau particulele de legătură *aşa ca, la fel ca, la fel cu, precum, întocmai ca.*

Inegalitatea presupune o însuşire a două obiecte (sau a unui singur obiect în circumstanţe diferite) atribuită neechivalent.

Ea are două aspecte:

A. Inegalitatea exclusivă - priveşte expresiile comparative, care nu sînt incluse în totalitatea obiectelor;

B. Inegalitatea inclusivă - priveşte expresiile comparative incluse în totalitatea obiectelor.

Ad A: Inegalitatea exclusivă apare ca:

---

93 Demersul ei asupra desconsiderării valorilor relaţionale este îndreptăţit în măsura în care concluziile acestor fapte nu au condus la o terminologie clară. Cf. ead., Gramatica comparată a limbilor romanice, Bucureşti, 1971, p.198.

a) *comparativ de superioritate*, care dispune de adverbele *decît, ca* şi *mai*[94]. Se referă la superioritatea expresiei participante la comparaţie care nu e inclusă în totalitatea obiectelor: însuşirea este accentuată în sens progresiv;

b) *comparativ de inferioritate*; dispune de morfemele adverbiale *mai* şi *puţin* şi de adverbele *decît* şi *ca*. Se referă la inferioritatea termenului comparat care nu este inclus în totalitatea obiectelor: însuşirea este accentuată în sens regresiv.

Ad B: Inegalitatea inclusivă apare ca:

a) *superlativ relativ de superioritate*; dispune de morfemele *cel, cea, cei, cele*, de adverbul *mai*, ca şi de prepoziţiile *din* şi *dintre*. Se referă la superioritatea expresiei comparate care este inclusă în totalitatea obiectelor: însuşirea este accentuată în sens extrem;

b) *superlativ relativ de inferioritate*; dispune de morfemele *cel, cea, cei, cele*, de adverbele *mai* şi *puţin*, ca şi de prepoziţiile *din* şi *dintre*. Se referă la inferioritatea expresiei comparate, care este inclusă în totalitatea obiectelor: însuşirea este accentuată în sens extrem negativ.

Comparativul şi superlativul relativ formează grupa expresiilor comparative marcate; cele nemarcate sînt comparativul şi superlativul absolut[95]. Această analiză în detaliu a sistemului comparativ corespunde, însă, doar în puţine privinţe cu propria noastră concepţie. Un punct în sine discutabil este împărţirea în expresii comparative marcate şi nemarcate[96], atunci cînd Maria MANOLIU-MANEA se opune prin aceasta includerii pozitivului[97] şi superlativului absolut[98] în treptele structurale ale comparaţiei. Argumentul ar fi că ambele determină doar ceea ce este disponibil dintr-o însuşire în sine şi, de aceea, nu conţin

---

[94] Despre folosirea lui *ca* şi *decît*, mai recent cf. I. Iordan, ILRC, p.351.

[95] Cf. în acest sens şi interpretarea lui Gh. Constantinescu-Dobridor, inspirată de M. M.-M, Morfologia limbii române, Bucureşti, 1974, p.74 s.

[96] La folosirea termenilor '-marcat' şi '+marcat' trebuie luate în considerare următoarele: M. M.-M. foloseşte distincţia avînd în vedere valoarea relaţională a formelor de comparativ. În descrierea noastră (cap.1.2.2) a sistemului comparaţiei folosim şi noi aceşti termeni pornind, însă, de la valoarea morfologică a formelor de graduare. Ambele întrebuinţări sînt în textul respectiv motivate. Ele nu sînt identice, deoarece au puncte de plecare diferite.

[97] Cf. I.Iordan, ILRC, p.243; şi critica lui Al. Graur în Gramatica azi, Bucureşti, 1973, p.71; cf. id., Introducere în lingvistică, Bucureşti, ³1972, p.188.

[98] Cf., de ex., EGLF, p.293: "Le 'superlatif absolu'...n'appartient en effet ni sémantiquement, ni même, en français, morphologiquement, aux degrés de commensuration". De asemenea şi A. Henry, Le commensuratif en ancien français et en ancien italien, R 73 (1952), p.1-15, p.2.

elemente relaţionale. O astfel de observaţie, vom arăta în cele ce urmează, nu se justifică în totalitate.

Să ascultăm, însă, mai întîi, verdictul lui POTTIER[99]:

"Quant à cette affirmation de M.A. Henry, 'Le superlatif absolu du français moderne ne doit pas être compris dans l'étude des degrés de commensuration: *Paul est très sage* ne fait appel, en effet, à aucun élément de référence; en d'autres termes, le superlatif absolu ne joue aucun rôle commensuratif' elle est insoutenable."

O lămurire aflăm, totuşi, printr-un recurs la disocierea între relaţii paradigmatice şi sintagmatice. Dacă judecăm expresia *Paul est très sage* din perspectiva planului propoziţional, HENRY are dreptate; la calitatea lui Paul nu se alătură, într-adevăr, nici un element lingvistic relaţional explicit, căci lipseşte incidenţa sintactică asupra unui punct de referinţă (ca în cazul *Petru este mai cuminte decît Paul*); lipseşte chiar şi incidenţa exprimată sintactic, dar inerentă (ca în cazul *Petru este cel mai cuminte* -'dintre toţi'). Avem de-a face cu o relaţie care se restrînge la planul propoziţiei. Judecînd tot astfel, la lipsa elementelor relaţionale se adaugă lipsa valorii relaţionale a superlativului absolut. Dacă apreciem, însă, latura paradigmatică, obţinem alte rezultate. *Très sage* este o formă modificată a lui *sage*, prin care *sage* este pus într-o anumită determinaţie prin adverbul gradual *très*. O determinare consistă din două elemente, determinantul (t') şi determinatul (t), care sînt puse în relaţie. În exemplele *très sage* sau *foarte cuminte* (t't) există, deci, o valoare relaţională, chiar în interiorul legăturii adverb-adjectiv. Această valoare constă în cîtul dintre 'măsura însuşirii modificatului' şi 'măsura normală a determinatului-bază' (măsură_{mod} : $\text{măsură}_{normă}$). Incidenţa comparaţiei se îndreaptă asupra propriei baze, care intră în paradigmă[100], prin aceasta înţelegînd o relaţie endograduală. Această relaţie este virtual disponibilă, în planul paradigmatic, pentru orice conţinut graduabil; situaţia este asemănătoare cu fenomenul transparenţei dintre bază şi prelucrarea ei în derivarea cuvintelor.

Sintagma *Petru este mai cuminte decît Pierre* conţine, dimpotrivă, două relaţii diferite:

1. relaţia paradigmatică sau endograduală

   mai cuminte t' : t

---

[99] B. Pottier, Systématique..., p.153.

[100] Pottier, Systématique, p.154: "Comme *tous les modificateurs sans exception* (on ne peut modifier qu'à partir d'une base), *très* se réfère à une limite bien définie et définissable, mais *implicite*."

2. relaţia sintagmatică sau exograduală

A B

cuminte A : *cuminte B*

Planul comun al relaţiilor sintagmei de mai sus ar fi, atunci:

$$\frac{A}{} : B$$

t' : t

Sintetizînd, ajungem la următoarele rezultate:

Comparaţia trebuie considerată o modalitate a graduării, care exprimă relaţii dimensionale plecînd de la stabilirea cantitativă a unei însuşiri. Aceste relaţii se desfăşoară, în română, în interiorul a două domenii - domeniul neutral negraduat şi domeniul graduat, al căror conţinut sînt gradele însuşirilor depăşind măsura normală.

Domeniul negraduat	Domeniul graduat
Gradul de bază neutral 'Pozitiv'	Gradele comparative 'Comparativ' 'Superlativ'

Relaţiile pot fi de naturi diferite (egalitate/inegalitate, inclusivitate/exclusivitate) şi de orientare diferită (endograduală/exograduală)

endogradual / sup. abs.
endogradual \ (comp. - *o viaţă mai bună*)

exogradual / comp. / superioritate \ inegalitate exclusivă
exogradual / comp. \ inferioritate / inegalitate exclusivă
exogradual \ sup. rel. / superioritate \ inegalitate inclusivă
exogradual \ sup. rel. \ inferioritate / inegalitate inclusivă

La împărţirea domeniilor din perspectiva conţinutului se adaugă o împărţire pe baza criteriilor formale. Modificatul graduat (comp.) se formează din forma normală morfologic a gradului de bază (poz.) cu ajutorul unui plan de construcţie sintagmatică (morfem liber + adj.). Superlativul relativ se constituie ca variantă contextuală nemijlocită a construcţiei comparative şi îşi datorează forma lărgirii planului de construcţie comparativă cu un morfem liber suplimentar, articolul hotărît. Astfel, atît formele comparativului, cît şi cele ale superlativului, sînt expresii dobîndite pe cale sintactică. Acest procedeu lingvistic caracterizează formarea superlativului ca un proces de izolare, prin care se separă o categorie specială din categoria bazei graduate (comp.). În acest caz, valoarea superlativului stă, în primul rînd, nu în gradul său de intensitate nelimitată, ci în actualizarea unui element singular dintr-o grupă mai largă.

formă normală morfologică 'pozitiv'	+	comparativ	sup. rel.

Realizările lingvistice ale acestor indicatori de măsură, unităţi morfo-sintactice mereu discrete, nu pot fi reprezentate continuu, din punctul de vedere al conţinutului; ele nu sînt măsurabile nici scalar, nici punctual, ci se rînduiesc ca variante - oricînd actualizabile - ale unui sistem gradual foarte cuprinzător.

1.2.3. Baza negraduată

1.2.3.1 Adjectivul

Un capitol important al bazei negraduate în română îl constituie acele adjective care, după lămuririle unanime ale gramaticilor, sînt negraduabile. Deşi nu par a sta într-o relaţie nemijlocită cu obiectul cercetării noastre, intenţionăm să le studiem mai îndeaproape comportamentul 'negativ', pentru a trage unele concluzii despre graduabilitatea adjectivelor în general[101].

---

[101] "Cele mai interesante şi mai numeroase lucruri sînt privitoare la g r a d e l e de comparaţie. Constatare firească, dacă ne gîndim că, în general, adjectivul se comportă ca un substantiv sau serveşte la determinarea substantivului şi că, prin urmare, normele sintactice valabile pentru acesta din urmă i se aplică, măcar indirect, şi lui. Împrejurarea cea mai obişnuită în care adjectivul îşi păstrează intactă natura pur adjectivală stă în legătură tocmai cu aptitudinea lui de a exprima diverse 'grade' ale însuşirilor." I. Iordan,

E vorba despre:

a) referenţi pentru însuşiri negraduabile, ca şi în alte limbi romanice,

b) comparative şi superlative vechi latine, care au pătruns relativ tîrziu în română, mai ales prin mijlocirea limbii franceze.

Exemple la a):

absent / prezent
absolut
anonim / semnat
antum / postum
aritmic / ritmic
ascendent / descendent
asemenea
burlac / însurat
căsătorit / celibatar
colectiv / individual
complet / incomplet
contemporan
continuu / discontinuu
cotidian
decedat
defunct
deplin
desăvîrşit
desculţ / încălţat
diacronic / sincronic
efemer / etern
egal /inegal
extern / intern
extrinsec / intrinsec
gata
general / particular
inclusiv / exclusiv
global / parţial
identic
infinit
interminent
întreg
mort / viu
mortal / imortal
muritor / nemuritor
necurmat
neîncetat
neîntrerupt
oral
orizontal / vertical
oval
pătrat
permanent
prim / ultim

LRact., p.293 s. Acelaşi lucru îl afirmă şi M. Criado de Val, op. cit., p.31: "La modificación más importante que puede tener el adjetivo, aparte de las que le impone su dependencia del sustantivo (...), se refiere al grado más o menos comparativo de su *intensidad*." Sau G. Devoto, Introduzione alla grammatica, Firenze, [2]1942, p.89: "Comparazione... carattere dell'aggettivo, ancora più importante della 'mozzione', è la comparazione qualitativa, cioè la possibilità di rapressentare diversi gradi e diversi rapporti della qualità definita".

endemic	*principal / secundar*
eterogen / omogen	*perfect*
existent / inexistent	

în continuare:

pulmonar	*muncitoresc*	*chimic*
renal	*negustoresc*	*geografic*
etc.	*popesc*	*istoric*
	strămoşesc	*petrolifer*
	etc.	*etc.*

Exemple la b):

anterior / posterior
exterior / interior
inferior / superior
major / minor
ulterior
etc.

Gramaticile care menţionează această grupă de adjective în general îi recuză compatibilitatea la comparativ şi superlativ[102]. Astfel de construcţii se găsesc, totuşi, destul de des, atît în limba scrisă, cît şi în cea vorbită. Restricţiile semantice din planul sistemului se neutralizează, prin aceasta, în planul discursului (vorbirii), în unele cazuri chiar planul normei. Explicaţia cea mai la îndemînă - lexemele ar fi folosite în "sens figurat"[103] sau în sens interpretativ[104] - nu acoperă, totuşi, decît o parte din întreaga grupă. Pentru cealaltă

---

[102] Cf. Valeria Guţu-Romalo, Corectitudine şi greşeală, Bucureşti, 1972, p.154; Al. Graur, Gramatica azi, Bucureşti, 1973, p.74; GLR, p.133; LRcor.p.38.

[103] Gh. Constantinescu-Dobridor, p.74.

[104] Cf. la.H.-M. Gauger, DW, p.90: "interpretierende und orientierende Verwendung".

parte din adjective, putem accepta, în cazul comparativelor şi superlativelor latine vechi, teza lui CONSTANTINESCU-DOBRIDOR: "sensul iniţial s-a uzat şi nu mai este resimţit de vorbitor în valoarea lui originară"[105]. Valabilitatea acestei observaţii se pierde, însă, cînd e vorba de majoritatea neologismelor[106] care sînt atît de 'noi', încît nu au intrat în normă. Am încercat, în chestionarea mai multor subiecte, să aflăm cum sînt interpretate adjectivele negraduabile, cum ar funcţiona mecanismul acestei graduări, al cărei loc s-ar găsi, eventual, în domeniul unei 'grammaire de fautes'. Am folosit metoda chestionării directe şi indirecte, pentru a putea să schiţăm nuanţările între un pol minus şi unul plus şi abaterile de la valoarea absolută, normată, a unei noţiuni. Ancheta nu era menită să confecţioneze o regulă pe baze statistice, ci să furnizeze date despre comportamentul vorbitorului raportat la o problemă disputată în gramatică.

Am ales mai multe lexeme, din domenii semantice diferite, de ex.:

- timp: *aritmic, efemer, infinit, mortal, permanent*
- ordine: *definitiv, discontinuu, general*
- mărimi măsurabile: *colectiv, complet, egal*
- spaţiu şi concepţii asupra spaţiului: *prezent, global, intern, oval, pulmonar*

Rezultatele pot fi sintetizate astfel:

1. Lexemele care au antonime uşor identificabile pot fi, în primul rînd, graduate[107]. Scala de graduare se raportează, cel mai adesea, la antonim:

---

[105] Gh. Constantinescu-Dobridor, p.74

[106] Filologii români susţin poziţia, conform căreia prin 'neologism' trebuie înţeles acele "cuvinte internaţionale" care au pătruns în română "cam de pe la sfîrşitul sec. XVIII". Astfel, Al. Graur în prefaţa la F. Marcu / C. Maneca, DN, p.5; în acelaşi sens şi: Despina Ursu, Adaptarea adjectivelor neologice în limba română literară din perioada 1760-1860, SLLF, p.131-154 (cu o excelentă bibliografie); noi, însă, înţelegem în această categorie doar acele cuvinte străine care au pătruns în română, în general după primul război mondial, mai ales ca termeni ai limbajului de specialitate.

[107] O luare de poziţie faţă de problematica tradiţională a 'antonimiei' şi faţă de cea mai nouă a 'polarităţii' cf. la H. Geckeler, Strukturelle Semantik und Wortfeldtheorie, München, 1971, p.234-242.

a) *mai puţin colectiv*	*mai individual*
b) *mai complet*	*mai puţin incomplet*
c) *cel mai egal*	*cel mai puţin inegal*
d) *cam permanent*	*destul de puţin tranzitoriu*

Noţiunile despre spaţiu au fost cele mai puţin productive.

2. Dacă subiecţii au greutăţi în a gradua un lexem care este supus atenţiei, atunci recurg automat la sinonime, la antonimele lor (negate), la alte clase de cuvinte sau perifraze corespunzătoare.

Încercînd să 'aflăm' nuanţele graduării lui *mortal*, a reieşit o serie întreagă de sinonime pentru antonimul *imortal*[108]:

nepieritor, fără moarte, nemuritor, etern, perpetuu, infinit, veşnic, celebru, vestit, renumit, faimos, glorios

3. În ce priveşte construcţiile 'cu sens figurat', ne-au reţinut atenţia următoarele exemple:

"mai mult mort decît viu"
"acesta este cel mai întreg la minte dintre toţi"
"bunicul de pe mamă a fost cel mai strămoşesc din toată familia"
"dintre toţi cîinii cei mai puţin egali cu dulăii sînt căţeii"
"profesorul X are un cap mult mai pătrat decît toată facultatea la un loc"
"mai cumplit decît Ioan Vodă cel Cumplit este urmaşul său de mai tîrziu la domnie"

4. Cu puţine excepţii, adjectivele 'negraduabile' s-au relevat drept transparente, secundare. Pentru lexii ca

negustoresc *muncitoresc*

---

[108] Ne bazăm pe definiţia lui K. Heger a sinonimului, prin care: "wo zwei oder mehr Signeme ein und dasselbe Noem (bzw. ein und dieselbe konjunktive Noemkombination) bezeichnen und untereinander symbolfunktional in freier Distribution und somit symptom- und/oder signalfunktional in Opposition stehen". Monem, Wort und Satz, Tübingen, 1971, p.47.

popesc *strămoșesc*

se pot identifica ușor cuvintele-bază

negustor *muncitor*
popă *strămoș*

Același lucru e valabil și pentru

petrolifer *(petrol)*
chimic *(chimie)*
istoric *(istorie)*

sau pentru participiile

încălțat *(încălța)*
însurat *(însura)*
decedat *(deceda)*
răposat *(răposa)*

În cîteva cazuri, unele neologisme au fost interpretate fals drept derivate din cuvinte-bază românești, astfel *parțial*
(<- fr. *partiel*, it. *parziale*) din rom. *parte, continuu*
(<- it. *continuo*, lat. *continuus)* din rom. *a continua, ritmic* (<- fr.*rythmique*, lat. *rhythmicus)* din rom. *ritm* sau *mortal*
(<- fr. *mortel,* lat. *mortalis*) din rom. *moarte.*

5. O largă răspîndire cunosc în româna mai recentă substantivele lexicalizate, provenite din adjective de origine latină. Cînd sînt folosite adjectival, sînt adesea interpretate ca devieri desubstantivale:

$Adj_1 \rightarrow S_{lex} \rightarrow Adj_{2\ (o\text{-}morfem)}$

O altă ierarhie semică determină și face posibilă, în același timp, comparația, chiar și în

gradul de bază, unde nu este de imaginat. Ar fi cazul, în primul rînd, al comparativului şi al superlativului latin, de genul *superior* şi *supremus*. *Minor*, ca substantiv, înseamnă "de vîrstă mică", *major* desemnează opusul:

"Colonie de minori"
"Închisoare de minori"
"Interzis minorilor"
"Votează numai majorii".

Astfel devin posibile construcţii de tipul:

"Costel e într-a noua, dar e mai minor decît mine"
"E prea minor ca să-l ia la armată".

Unul dintre subiecţi relata despre greşeala de vorbire a unui funcţionar din domeniul social:

"Problemele minore ale colectivului nostru sînt de cea mai mare însemnătate".

Corect reformulat ar fi: "Chiar şi problemele neimportante sînt de cea mai mare însemnătate". Însă funcţionarul se referea la "problemele minorilor din colectivul nostru"... Asemenea adjective au, bineînţeles, în limbajul celor culţi, şi alte sensuri, corespunzătoare:

"vechea imagine, minoră şi falsă"
(DLV VI,8,546)

sau legate de limbaje specializate:

"...în muzica modernă...două game: cea majoră şi cea minoră"
(DLR VI, 1, 58)

Major (sau *majur*) a fost mult timp o denumire militară (din *plutonier major*). Din mulţimea

formelor polivalente[109], dorim, totuşi, să izolăm cîteva, care apar de multă vreme nu numai în limba vorbită, ci şi în cea scrisă, în literatură[110]:

prim (în lexeme contopite) în îmbinări de genul:

primpreşedinte
primprocuror
primsecretar
primgardian;

se întîlneşte adesea singur (ca lexem liber) în limbajul subalternilor:

"Să trăiţi, tovarăşe prim!"

primar:

"Am onoarea să vă salut, domnule primar"
"Terenuri formate în era primară"

permanent este din ce în ce mai des folosit ca substantiv (pentru coafură):

"Mi-a făcut frizerul un permanent mişto"
"Mă urmăreşte cu o ură permanentă"

intern şi extern sînt sensuri pentru studenţi practicanţi la medicină (provin din franceză):

"Traian e intern la Spiridonie"

---

[109] Nu este vorba, aici, de o schimbare de înţeles, ci de o confuzie de sensuri, datorită substituirii categoriilor.

[110] Problema merită o considerare susţinută, mai ales la cercetările operelor literare din ultimele două decenii. În limbajul multor autori care descriu mediul muncitoresc, caricatura se deosebeşte numai cu greu de realismul intenţionat. Cu excepţia inventarelor oarecum perimate din studiile lui Al. Graur (GA) şi I. Iordan (ILRC, LRact.) nu există în acest domeniu nimic demn de remarcat. Cf. critica nimicitoare la adresa unuia dintre ultimii 'paznici ai normei', N. Mihăescu, la I. Iordan, în Convorbiri literare 75/76 (1976).

"Anca e externă la Bisericani"

sau acoperă lacune semantice în domenii improprii:

"Am primit o scrisoare de la serviciul relaţiilor externe"
"Se va folosi numai în uz intern"

Mai putem adăuga la şirul lexicalizărilor substantivale:

interior	*(interiorul casei)*
descendent	*(descendenţii lui Ştefan cel Mare)*
exterior	*(exteriorul fabricii)*
oral	*(ieri am dat oralul la franceză)*
etc.	

IORDAN oferă cîteva exemple din literatură despre astfel de 'negraduabil' graduat[111]:

"Mai superior decît toate"
"Mult mai superior decît un speculant"
"Printr-o mai totală viziune"

O situaţie asemănătoare o găsim şi în franceză[112]:

"Comment est-ce donc que Pièrre qui est plus inférieur..."
(Calvin)

"Mme Denis y déploya les talents les plus supérieures"
(Voltaire)

---

[111] LRact., p.294.

[112] Littré, s.v.

"Je verray mon amant, mon plus unique bien
Mourir pour son pays, ou détruire le mien"
(Corneille)

Concluziile care se impun în urma analizei adjectivelor din această grupă ar trebui să pună la îndoială axioma comportamentului absolut negativ al acestor adjective față de comparație. Granițele dintre 'comparabil' și 'necomparabil' sînt mai puțin stricte decît apar ele în gramaticile normative. Ar fi de observat că împărțirea 'comparabil/necomparabil' este posibilă doar pe criterii pur semantice, nu pe baza comportamentului gramatical-sintactic al adjectivelor.

În comparație pot intra toate adjectivele care exprimă însușiri care, la rîndul lor, pot fi întărite sau diminuate; fenomenul este, deci, determinat referențial, dependent și de cunoașterea lumii extralingvistice.

1.2.3.2 Adverbul

În comparație cu adjectivul, adverbul dispune de o zonă mai largă de influență. El poate servi ca determinant pentru un alt adverb, poate determina suplimentar un adjectiv și, în fine, poate modifica o propoziție întreagă.

Din mulțimea monemelor pe care în mod obișnuit le numim adverbe, noi le vom lua în considerare pe acelea care

a) pot fi instrumente ale graduării, ca: *mai, atît, cam, destul, mult, puțin, foarte, prea* etc. sau

b) sînt în sine graduabile. Acestea sînt adverbe modale, temporale și, în măsură mai mică, locale, precum: *repede, încet, bine, rău, curînd, tîrziu, aproape, departe* etc.

Din punct de vedere funcțional nu se impune nici o diferență între adverbele simple și expresiile (sau locuțiunile adverbiale): *pe rupte, pe-de-rost, harcea-parcea* etc.

În plus, fără a se ține seama de restricțiile de conținut, orice formă masculină de adjectiv poate, teoretic, să fie folosită la singular ca adverb. Această cale de 'adverbizare' este în prezent singura veritabil productivă; sufixele *-ește* și *-iș* mai sînt de-abia solicitate, iar forma

vestromanică *-mente* nu şi-a asigurat un transplant viguros[113]. Reorientarea funcţională fără schimbări morfologice (elementul de marcare adverbială = 0)

omul frumos - *cîntă frumos*

reprezintă pentru PUŞCARIU "unul dintre cele mai importante exemple pentru economia limbii în română"[114].

Relaţia strînsă dintre adjectiv şi adverb conduce adesea la confundarea clasei morfologice. Astfel, construcţii precum

"Copiii au mîncat cuminţi"

trec drept normale. Altele însă, sînt încă dezavuate

"Clipele erau grele de suportat"
"Exerciţii uşoare de tradus"
"O ciorbă imposibilă de mîncat"
"Cărţi noi venite".

Unele construcţii - citate de IORDAN în studiul său despre locul adverbului în limba română[115] - îşi pot avea originea în intenţia autorilor de a furniza o comparaţie artificială, dar nu rezistă la un examen după criteriile graduării propuse de noi:

nici

"Ţîncul de nici trei ani" în loc de
"... nici de trei ani"

încă

"chipul ne încă îndestulat de suferinţă" în loc de

---

[113] Al. Graur, GA, p.164; I. Dănăilă, Sufixul *-mente* în limba română, SMFC II, p.185-198.

[114] RSpr., p.49.

[115] LRact., p.450.

"chipul încă neîndestulat"

<u>*tocmai*</u>

"prin tocmai completa ei nemişcare" în loc de

"tocmai prin completa"

<u>*mai*</u>

"mai se suprapun însă şi alte chestiuni" în loc de

"se mai suprapun..."

"mai fug de-acasă, mai se întorc, mai se bat" în loc de

"... se mai întorc, se mai bat"

Cu excepţia ultimului exemplu în care prin repetarea *mai...mai* se obţine un efect stilistic deosebit, toate realizările lingvistice de mai sus trebuie caracterizate drept greşeli nepermise. În schimb, cele ce urmează - abateri de la folosirea normală a adverbului - trebuie înţelese altfel, anume ca o reală *mise en relief*:

"Ba păzeşte-ţi treaba, jupîneşică; şezi binişor unde şezi că <u>bine şezi</u>"

(Creangă)

"<u>Bine eşti</u> împodobită ca o garoafă"

(Ispirescu)

"<u>Oriunde</u> şi <u>oricînd</u> - el tăcea"

(Lascarov-Moldovanu, S.II, 12)

În capitolele următoare ne vom ocupa de modul în care sînt graduate adverbele şi în care ele participă la reliefarea altor clase morfologice.

1.2.4 Domeniul graduat

1.2.4.1 Gradul I

1.2.4.1.1 Adjectivul

1.2.4.1.1.1 Valoarea de bază a gradului I graduat

Valoarea sistemică sau de bază a gradului I o desemnăm drept graduare ascendentă[116]. Realizarea lingvistică a acestei valori de bază corespunde categoriei onomasiologice de 'comparativ'.

1.2.4.1.1.2 Valorile normative ale gradului I graduat

Deosebim două valori normative:

tipul A prim-actanţial care evidenţiază însuşirea unui obiect, în comparaţie cu însuşirea altui obiect:

> *"Aceşti ţinători de cîini, slugi de curte,*
> *erau mai mîndri şi mai falnici decît nobilii*
> *valahi, de o mîndrie şi o aroganţă fără margini"*
> *(Ivasiuc, Corn 11);*

---

[116] Cf. Gramatica Românească din 1822: *Tóte Numele Insuşitóre sau ajetive se pot cumpăna pe trei treapte, arătînd în ce puteare şi în ce formă se află vreuna fiinţă sau persónă, adecă: cu cît este una mai mare sau mai mică, mai bună ori mai rea decît alta.*
Întîia Treaptă: Pozitivă (şezetóre) arată rădecina cuvîntului însuşitoriu, întru carea tóte Numele însuşitóre ca la rădecina sa se află aşezate. P.e: bun, lung, gros, roşu, rotund.
A dóo Treaptă: Cumpănătóre. Aceasta arată însuşirea a fi mai crescută, decît cea dintîiu, precum: mai bun, mai lung, mai roşu, mai rotund.
A Treia Treaptă: Covîrşitóre. Aceasta arată însuşirea a fi tare crescută, precum: cel mai roşu, cel mai rotund; sau şi mai roşu, ş.a." p.62

"La bărbăteşti.
Singuratec.

I. Treaptă	*II. Treaptă*	*III. Treaptă*
Nucul frunzos	*mai frunzos*	*cel mai frunzos*

Multoratec.

Nucii frunzoşi	*mai frunzoşi*	*cei mai frunzoşi*

La femeeşti.
Singuratec.

Apa amară	*mai amară*	*cea mai amară*

Multoratec.

Apele amari	*mai amari*	*cele mai amari"*

op. cit. p.63.

tipul B circumstanţial care evidenţiază însuşirea aceluiaşi obiect în împrejurări diferite:

"Vulpea este astăzi mai flămîndă decît ieri"

(Graur, GA 72)

"Nici o apă mai rea decît cea ce doarme"

(Zanne 366)

"Tot astfel dacă închid un ochi văd mîna mea mai mică decît cu amîndoi"

(Eminescu PL 24)

Ambii termeni ai comparaţiei sînt legaţi - după cum am arătat deja - prin variantele *ca* şi *decît*:

"Iorgovan era, ce-i drept, mai tînăr decît taică-său."

(Slavici, GLPL 88)

"Graziella trebuie să fie cu un an mai mică ca mine"

(I.L. Caragiale, GLR I, 126)

Ca şi *decît*, înaintea numeralelor, sînt înlocuiţi cu *de:*

"Nu pare mai tînăr de douăzeci de ani"

Particulele de legătură dispar cu totul, atunci cînd comparativul este alăturat sintactic unui pozitiv:

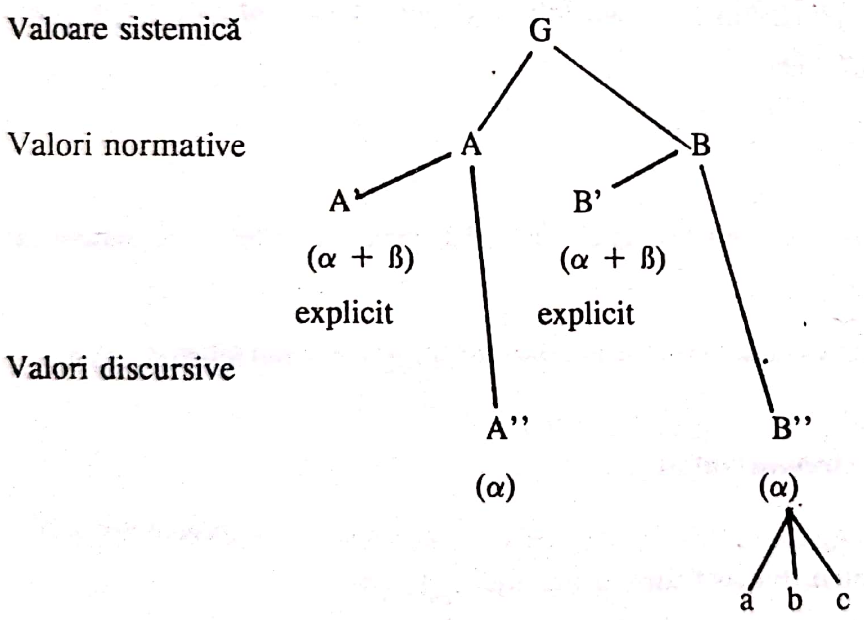
"Amară-i frunza de nuc
mai amar doru ce-l duc"

(Doine, DLV VI, 1, 43)

1.2.4.1.1.3 Valorile discursive ale gradului I graduat

Atît realizările categoriei A, cît şi cele ale categoriei B cunosc întrebuinţări determinate de normă în care ambele expresii comparative (1,01 şi ß) sînt lingvistic manifeste. În anumite condiţii, însă, cea de-a doua parte poate lipsi (ß). În categoria A, termenul neconsiderat sintagmatic trebuie înlocuit prin contextul explicativ. În categoria B, dimpotrivă, o astfel de determinare prin context nu este o condiţie necesară, contextul putînd, însă, să ofere informaţii suplimentare. E vorba, în acest caz, nu de o opoziţie fixată între cei doi termeni α şi ß, ci de o aproximaţie printr-o graduare mai mult sau mai puţin intensă.

Pentru aceste întrebuinţări implicite se pot stabili anumite grupe de comportare, pe care le vom descrie în cele ce urmează. Nu vom căuta doar să arătăm cum se desfăşoară acest mecanism al comparaţiei, ci, în plus, plecînd de la realităţile lingvistice, vom releva tendinţele clare de evoluţie.

G = graduare (ascendentă)
A = tipul prim-actanţial A
B = tipul circumstanţial
α = termenul de comparaţie 1
ß = termenul de comparaţie 2
a,b,c, = realizări situaţionale

1.2.4.1.1.3.1 Tipul prim-actanţial

Contextul lămuritor se poate raporta nemijlocit la comparaţie, prin aceasta acţionînd cataforic:

"Auzind astfel ginerii săi, porniră cu toţii, cei doi mai mari singuri, fără să ia şi pe cel mai mic" (LBR 134)

sau poate apărea ca element de relaţie anaforic:

"Iar Făt-Frumos dacă văzu că vrăjmaşii sînt mai puternici, se repezi din munte şi-i puse pe o goană" (LBR 133)

Explicaţia contextuală este furnizată într-o propoziţie anterioară, independentă:

"Făt-Frumos porni la cîmpul bătăliei...se sui într-un munte ca să vază care parte este mai tare". (LBR 132)

Situaţia este următoarea:

1. *Făt-Frumos* urmăreşte cele două armate aflate în conflict, pentru a vedea *care parte* este mai tare,
2. *Făt-Frumos* constată că partea duşmanilor e mai tare decît partea prietenilor.

1.2.4.1.1.3.2 Tipul circumstanţial

Se impune, de la început, o clasificare în mai multe grupe:

a) al doilea termen al comparaţiei lipseşte facultativ, dacă se exprimă o intensificare graduală, prin adverbe suplimentare, a însuşirii:

facultativ:

şi

"Şi în neştiinţa ta eşti şi mai frumoasă,
eşti şi mai mult cauza unor crude dureri"

(Eminescu, PL 56)

"Cînd gîndeşti să scapi de un rău

vine altul şi mai greu"

(Doine, T.942)

"Fictiva iubire a Anei e şi mai tragică

prin dispariţia fictivă a eroinei"

(Făt-Frumos, S.II, 85)

În anumite cazuri, *şi* este întărit prin *încă*[117]:

"Biserica pustie din mijloc...e o zidire proastă şi lucrată, pe cît se pare, de un pietrar şi mai prost încă"

(Hogaş 89)

"Acuma îmi eşti şi mai drag încă"

(S.II, 203)

obligatoriu:

tot

"Calea e închisă, ba tot mai încîlcită"

(Camil Petrescu, GLR I, 128)

"Vuia lin uneori, dar părea tot mai puternic deasupra oraşului"

(Camilar, GLR I, 128)

"Banii se adună grămejoară tot mai mare pe masă"

(Lungianu, S.I, 89)

---

[117] Aceste exemple nu trebuie confundate cu galicismele. După modelul *"Nous avons l'espoir d'être plus heureux"* (René Lehmann, ap. EGLF II, §695) par să fie construite următoarele: *"Adina părea încă mai stranie"* (C. Petrescu, S.II, 202), *"O formă mai nouă, de încă mai mare energie"* (Iorga, S.II, 202).

<u>din ce în ce</u>

"Şi plecam toţi tustrei pe un pod aruncat spre soare-apune, peste bolţi <u>din ce în ce mai uriaşe</u> în gol"

(M. Caragiale, 163)

"Activitatea şi sbuciumul <u>din ce în ce mai fără măsură</u>"

(Vlahuţă II, 149)

b) al doilea termen al comparaţiei poate lipsi, cînd intervin verbe progrediente, durative, dar nu perfective, care arată o acţiune constructivă[118]:

"Îmi <u>construiesc</u> o casă <u>mai frumoasă</u>"
"Lupt pentru o viaţă <u>mai bună</u>"

c) al doilea termen al comparaţiei poate lipsi, în urma unui anumit efect de repetiţie care priveşte, în mod direct, obiectul comparaţiei:

"O să avem o <u>toamnă mai frumoasă</u>"
"Se pare că ne va da un <u>vin mai bun</u>"

Contextul poate conta drept element suplimentar explicativ, dacă însuşirea unuia şi aceluiaşi obiect este comparată implicit, în circumstanţe diferite. Astfel, în cazul lui *şi mai* (a), informaţia contextuală apare ca urmare logică a unei acţiuni descrise anterior:

"Mulţimea din naia bisericii era tot mai deasă...în tinda femeilor înghesuiala era <u>şi mai</u> mare"

(Agîrbiceanu, S.II, 202)

Informaţia suplimentară este aici explicită, dar nu este absolut necesară. Dacă lipseşte, nu se schimbă nimic în comparaţia implicită, după cum arată exemplul următor:

---

[118] Cf. *"verbe de facere"* la Paul Miron, Verb und Verbalisierung im Rumänischen, VRom. 33 (1974), p.91.

"Împăratul se mîhni pînă în fundul inimii
cînd auzi că vrăjmaşii se ridică de a
treia oară cu oaste și mai mare"
(LBR 132)

NB: nu e neapărat ca vrăjmaşii, ridicîndu-se "de a treia oară", să o facă acum cu un contingent sporit *(cu oaste şi mai mare)*; între starea sufletească a împăratului trudit din nou *(se mîhni)* şi expresia comparativă nu există o relaţie nemijlocită.

Folosirea lui *şi* aduce o graduare suplimentară care are şi caracter informativ.

În general, în astfel de cazuri avem de-a face cu o confruntare care demonstrează o relaţie dublă sau chiar triplă:

gradul normal : gradul intensificat

gradul normal : gradul intensificat : gradul intensificat suplimentar

standard *mai* *şi mai*

1.2.4.1.1.4 Context şi graduare

Din exemplele oferite mai sus se reţin situaţii interpretabile care ar trebui cercetate în cadrul unei lingvistici a textului mai cuprinzătoare[119]. Nu vrem să renunţăm, totuşi, la schiţarea unor interesante posibilităţi ale textului.

Pentru a exprima un grad intensificat al unei însuşiri la un obiect principal, aceeaşi însuşire, aflată în gradul normal, poate fi transferată unui alt obiect, în scopul comparării:

"Avocat cu vagă clientelă şi vag colaborator al unor şi mai
vagi publicaţii"
(Petrescu, S.II, 202)

[119] Pentru teoria textului cf. W.-D. Stempel (Ed.), Beiträge zur Textlinguistik, München, 1970; G. Wienold, Semiotik der Literatur, Frankfurt, 1971; J.S. Petőfi, Transformationsgrammatiken und eine ko-textuelle Texttheorie, Frankfurt, 1971; E. Gülich / W. Raible, Textsorten, Differenzierungskriterien aus linguistischer Sicht, Frankfurt, 1972; Jens Ihwe, Literaturwissenschaft und Linguistik, 2 vol., Frankfurt, 1972; J.S. Petőfi / H. Riesen, Probleme einer modelltheoretischen Interpretation von Texten, Hamburg, 1974; W. Kummer, Grundlagen der Texttheorie, Hamburg 1975; M. Schecker / P. Wunderli (Ed.), Textgrammatik, Tübingen, 1975.

Acest procedeu, aplicat des în stilistică, exprimă graduarea s i n t a g m a t i c ă; însuşirea poate fi intensificată în sens negativ sau pozitiv, după plac. O altă posibilitate a informaţiei suplimentare constă în confruntarea l e x e m a t i c ă:

"Mistuiţi de răni lăuntrice trecem prin
veac, din cînd în cînd ne mai ridicăm
ochii spre zăvoaiele raiului, apoi ne
aplecăm capetele în şi mai mare tristeţe"

(Blaga 101)

Interpretare: a) ne cuprinde o tristeţe mereu crescîndă, după ce am văzut "zăvoaiele raiului"; b) cînd ne aplecăm din nou capetele, devenim *şi mai* trişti, căci înainte *ridicasem* ochii; c) ne ridicăm ochii în intervale *scurte*, dar cu atît *mai mult* (lung) ne aplecăm apoi capetele. Tot despre intensificarea unei însuşiri e vorba şi în exemplul următor în care adjectivul este substituit prin context:

"Totdeuna fusese cochet, dar acu era şi mai şi"

(Nădejde, T. 1421)

"Şiret el, dar eu şi mai şi"

(Alecsandri, T. 1421)

"D-apoi fetişoara lui...bucăţică ruptă tată-său în picioare, ba încă şi mai şi"

(Creangă, GLR I, 128)

Gramatica Limbii Române[120] vorbeşte aici despre o "elipsă în repetiţia *şi mai şi mai*". Această explicaţie pare plauzibilă; de fapt, însă, al doilea *şi* ocupă locul unui adjectiv (eventual adverb), iar forma *şi mai şi* exprimă relaţia: 'grad neutral'/ versus/'un grad mai mult sau mai puţin graduat' (intensificat).

[120] GLR I, p.128.

1.2.4.1.1.5 Cazuri de concurenţă între 'comparativ' şi 'superlativ'

Tocmai cazurile în care al doilea termen al comparaţiei lipseşte dovedesc cît de slab este conturată graniţa dintre 'comparativ' şi 'superlativ', cît de mult se bazează ea pe criterii formale, dar nu şi pe criterii de conţinut. E vorba de un sistem concurenţial între două trepte ale graduării care sînt stabilite prin normă şi pot fi folosite de vorbitor. În exemplul următor:

"Auzind astfel ginerii săi, porniră cu toţii cei doi mai mari singuri, fără să ia şi pe cel mai mic" (LBR 133)

nu este clar dacă prin *cel mai mic* se caută exprimarea unui comparativ sau a unui superlativ. *Cel* în poziţia unui articol adjectival (*...fără să ia şi pe cel ... mic*) nu trebuie neapărat să arate un superlativ, ci poate sta adversativ faţă de articolul *cei*, obligatoriu în faţa numeralelor. Astfel apare posibilitatea ca adjectivul să fie tradus prin 'mai mic' sau 'cel mai mic', noi optînd pentru prima variantă[121].

Şi invers, o idee de superlativ poate fi exprimată printr-un comparativ - încă o dată, cu sau fără informaţie suplimentară în context. În cunoscutul vers al lui EMINESCU, din *Scrisoarea III*

"Să-mi trimiţi pe cineva
ce-i mai mîndru-n valea ta",

mai mîndru înseamnă *mai frumos (cel mai frumos)*, deci un superlativ, oricum am argumenta lipsa lui *cel* (din motive de ritm, metru, evitare a cacofoniei etc.).

Un exemplu din proză:

"Atunci Harap Alb descalecă şi spre mai mare mirarea lui, numai iacă-l întîmpină în pragul uşei cerşitoarea"

(Creangă 201)

---

[121] Drept galicism trebuie considerat exemplul citat de Sandfeld / Olsen: *"cei doi mai mari memorialişti ai literaturii române"* (Lovinescu, S.II, 63).

Spre mai mare mirare înseamnă 'spre cea mai mare mirare'. Sensul superlativ se explică prin intervenţia mai multor factori în această construcţie. Situaţie: *Harap Alb* trăieşte o mare surpriză, pe moment, întîlnindu-şi o veche cunoştinţă, pe cerşetoare. Reacţia sa este mirarea, o mirare a cărei intensitate este relevată sporit.

gradul 1 : *mirare*

gradul 2 : *mirare mare* (folosire normală)

gradul 3 : *mare mirare* (accentuare prin inversiune)

gradul 4 : *mai mare mirare* (comparativ accentuat)

gradul 5 : *spre mai mare mirare*

La gradul 5 se adaugă un element al graduării suplimentar, în forma lui *spre*, element despre care SANDFELD/OLSEN scriu: "(qu'il) marque un mouvement vers un but qui n'est pas atteint"[122]. În consecinţă, am putea înţelege acest 'comparativ' astfel: 'mirarea lui deveni din ce în ce mai mare, pînă atinse aproape punctul maxim'.

Într-un alt exemplu obţinem o informaţie suplimentară; ea nu serveşte, însă, la înlocuirea termenului lipsă din comparaţie, ci avizează însuşirea graduată către un punct maxim:

"În zori de ziuă, cînd e somnul mai dulce...de doarme şi pămîntul sub om"

(Creangă 255)

De astfel de situaţii de graniţă, în care superlativul poate fi realizat prin modalităţi diverse, ne vom ocupa şi în alte capitole (cap.1.3.4.1.1). Înainte de a încheia, totuşi, discuţia despre comportarea adjectivelor în comparaţie, dorim să mai cităm o categorie a cuvintelor care exprimă însuşiri şi care acţionează, negraduate, ca epitete, deci amplificînd, prin structura lor semică. Spectrul larg al posibilităţilor de graduare fluente poate fi ilustrat prin prototipul acestei grupe *mare* datorită multitudinii realizărilor sale.

1.2.4.1.1.6 Mare ca exemplificare pentru graduarea adjectivală aplicată

a) Forma normală a comparaţiei cu dublu termen apare mai rar decît ne-am fi

---

[122] S.III, p.310.

aşteptat. Prin extragerea de eşantioane din presa literară contemporană, am constatat că din 60 de cazuri ale comparativului *mai mare*, doar 21 conţineau termenul ß al comparaţiei, stabilit prin normă[123]. Forma normală apare, printre altele, atunci cînd *mare* figurează în sensul lui 'în vîrstă' sau 'înalt' printr-o comparaţie în care se exemplifică prin numere:

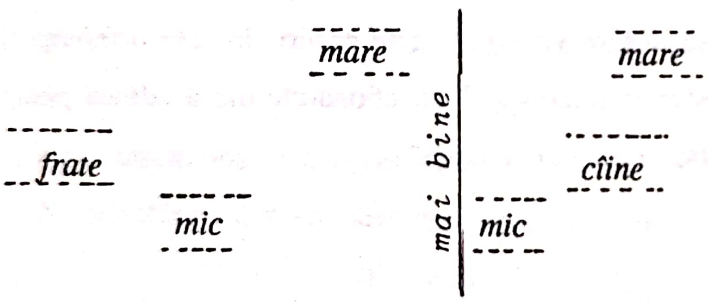
"Era o văduvă tînără cu un an mai mare ca mine"

(Sadoveanu, DLR VI, 115)

b) Compunerea comparativului, în general, se orientează de la baza neutrală spre un grad mai înalt, intensificat, al însuşirii. Acest drum poate fi urmat şi invers, fără să se piardă caracteristicile unei comparaţii, ca în exemplul următor, în care *mai mare - mai mic* (deci adjective deja graduate) devin oponenţii unei noi comparaţii:

"Decît frate mai mic mai bine cîine mai mare"

(Zanne 10035)

Antonimia reduce intensitatea graduării aproape pînă la gradul ei neutral:
(e) mai bine (să fii) (un) cîine mai mare decît (un) frate mai mic.

c) O intensitate de asemenea redusă observăm la o confruntare a comparativelor, în acelaşi sens. Astfel, *mai mare*, în sensul de *mai numeros*, în opoziţie cu *mai puţini*, în sensul de *mai mic la număr:*

"O ceată mai mare de fete au prins pe flăcăi, mai puţini, şi aprinsă e lupta-ntre cete"

(Coşbuc, DLR VI, 116)

---

[123] În comparaţie cu un raport de 60:35 la alte adjective graduate.

Comparativul *mai puţin* ar putea lipsi aici. Prezenţa sa evidenţiază funcţia semantică a antonimului. Comparativele exprimă numai valori apropiate care, altminteri, sînt realizate cu adverbe de aproximaţie *(cam, oarecum)*.

d) Confruntarea unei însuşiri din gradul neutral cu una dintr-un grad intensificat reprezintă - ca repetiţie explicită - un grad intermediar care oferă nenumărate posibilităţi de interpretare:

> *"Mare de inimă, iar de gură şi mai mare, părintele Duhu nu se învrednicea de o viaţă mai bună"*
>
> *(Creangă 82)*

- inimă mare, gură mai mare
- gura era remarcabil mai mare decît inima sa care nu era aşa de mică
- generos, în schimb cu atît mai vorbăreţ
- pe de o parte o inimă mare, pe de alta o gură şi mai mare

e) Relevant pentru concurenţa comparativ-superlativ sînt acele cazuri, în care diferenţa de vîrstă dintre fraţi ar trebui să fie exprimată relaţional[124]. Dicţionarele oferă adesea pentru 'mai bătrîn' perifraza bivalentă "mai (sau cel mai) în vîrstă".
În DLR:

> *"Frate-său mai mare"* *(Caragiale)*
> *"Fratele cel mai mare"* *(Pravila)*
> *"A îndreptat-o la sora-sa cea mare"*
> *(Creangă)*
> *"Fiul său cel(a) mai marele"* *(Coresi, DLR VI, 115)*

În Tiktin:

> *"Acesta este fratele cel mai mare decît mine"* *(T. 951)*

---

[124] Avem aici, probabil, de-a face cu resturile unui dual indoeuropean. Cf. EGLF II, p.294: lat. *amborum junior fratrum*, engl. *the younger of the sisters*, fr. *la plus jeune des deux sœurs*.

f) *Mai mare*, în sensul de 'superior, suveran', care apare sub diverse nuanţe de graduare, în textele mai vechi, dar şi în limba literară actuală, este înlocuit din ce în ce mai des prin *superior*. Folosirea neologismului - chiar şi în forma substantivizată (cf. cap.1.2.3.1) - ca mai întotdeauna, se face în detrimentul expresivităţii[125].

mai mare însemnînd 'conducător', 'călăuzitor':

"Dacă este că a lăsat Dumnezeu să fim mai mari peste alţii, ar trebui să avem milă de dînşii"

(Creangă 198)

mai mare însemnînd 'măreţ', 'superior':

"Ca unui mai mare o să-ţi dau slăvire"

(Pann, DLR VI, 122)

mai mare însemnînd 'în poziţia cea mai înaltă':

"L-au pus mai mare peste toată oastea"

(Rădulescu-Codin, S.I, 86)

mai mare însemnînd 'autoritate superioară':

"Nu-şi astîmpără gura către mai marii săi, măcar să-l fi picat cu lumănarea"

(Creangă 82)

"Toţi mai marii lui" *(S. I, 86)*

mai mare însemnînd 'cea mai înaltă poziţie':

"Tu...mai mare peste toţi stăpînitorii"

(Murnu, DLR 123)

g) Nuanţa de intensitate a graduării poate fi motivată prin semantismul obiectului de referinţă. Astfel, chiar începînd cu gradul I negraduat, se impune o diferenţiere între o construcţie de genul:

---

[125] Cf. aici şi exemplele cu *superior* în DLRLC IV, p.309.

casă mare și *fugă mare*,

căci structura semantică a lui *fugă*, în contrast cu cea a lui *casă*, conține un element verbal a cărui dinamică amplifică intensitatea graduării,

h) În unele exemple, din texte mai vechi[126], apare o prepoziție între adverbul comparativ *mai* și adjectivul *mare*. După cum ne asigură dialectologii, această prepoziție are un efect intensificator, cu precădere în regiuni din Transilvania și Muntenia. Astfel avem:

"După ce au ajuns la mai mare cinste"
"Mai de mari cazne se va apuca" (T. 942)

i) O comparație construită,deasemenea, cu o prepoziție, este numele unui joc de noroc: *la mai mare*. Expresia trebuie, totuși, în primul rînd, acceptată ca formulă de urare: 'S-aveți noroc din ce în ce mai mare', 'Să cîștigați în prestigiu (rang social, număr de copii etc.)'

"La mai mare, solzoșia ta, se închină cu temenele, al nostru ești"
(M. Caragiale 139)

j) Cel mai clar exemplu pentru efectul sporit al lui *mare*, rezultat din combinarea lui *și mai* cu *tot mai*, îl putem găsi în EMINESCU, *Scrisoarea III:*

"Umbra morții se întinde tot mai mare și mai mare"
(Eminescu I, 148)

k) În fine, trebuie amintite acele cazuri ale comparativului formal, în care *mare*, ca însușire a obiectului de referință, nu este comparat nici cu însușirea altui obiect, nici cu însușirea aceluiași obiect, în circumstanțe diferite, ci reprezintă o anumită măsură a intensității[127], din punctul de vedere al conținutului foarte aproape de superlativ. Acestea sînt exemple

---

[126] Așa de ex. la Neculce și N. Costin.

[127] GLR I, p.128.

tipice pentru comparaţia endorelaţională:

mai mare mila, mai mare groaza, mai mare ruşinea, mai mare spaima, mai mare dragul:

"Lipi cuptiorul...de-ţi era mai mare dragul să-l priveşti"
(Creangă 287)

1.2.4.1.2 Adverbul

Categoria adverbului, invariabil în expresie, cunoaşte o posibilitate a 'flexibilităţii' numai în comparaţie. Am menţionat în cap.1.2.3.2, că nu toate clasele de cuvinte sînt graduabile. Din punct de vedere formal, nu există nici o diferenţă între adjectiv şi adverb, la alcătuirea gradului I graduat, ambele comparative construindu-se analitic, cu ajutorul lui *mai*.

"Cine mînecă mai de dimineaţă, ajunge mai departe"
(Zanne 121)
"Cine se scoală mai dimineaţă acela e mai mare"
(Zanne 119)
"Mai bine o zi cocoş, decît o vară găină"
(Zanne 92)
"Decît la anul un bou, mai bine acuma un ou"
(Zanne 4)

În privinţa conţinutului, însă, apar diferenţe: în cazul adjectivului fiind vorba de modificarea unui predicator, în cazul adverbului este graduată componenta modală, temporală sau locală a unui indicator. Acesta din urmă, spre deosebire de predicatori, este dependent de situaţie[128], după cum se poate observa, printre altele, în cazul determinanţilor modali ai verbului.
Sensul contextual al acestor adverbe variază sub influenţa verbului, în funcţie de al cărui

[128] Asupra predicaţiei şi indicaţiei cf. H. Seiffert, op.cit., p.23-46.

conţinut este de fiecare dată completat. Un exemplu concludent pentru domeniul de definiţie al acestei variaţii îl oferim la sfîrşitul capitolului 1.2.4.1.2.7.

Vom exclude din cercetările noastre anumite adverbe graduate, care sînt părţi constitutive ale unor formule lexicale şi nu sînt recepţionate ca adevărate comparative, de exemplu:

"Musafirii şi mai ales musafirele făceau haz"

(Caragiale S.III, 161)

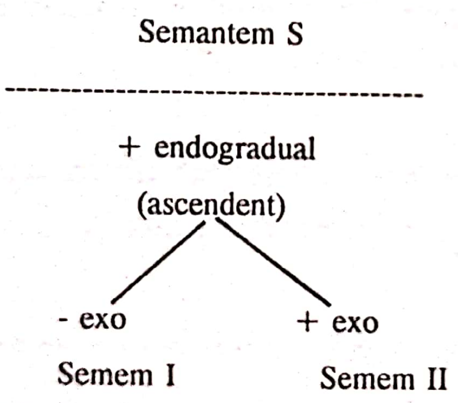
"Dînsa mai cu seamă simte mult înstrăinarea"

(Bassarabescu, S.III, 161)

În primul rînd ne vor interesa adverbele propoziţionale, care determină stări şi acţiuni, deoarece elerealizeazăvalori graduale clare, interesante pentru cercetarea noastră[129].

1.2.4.1.2.1 Valoarea de bază a gradului I graduat

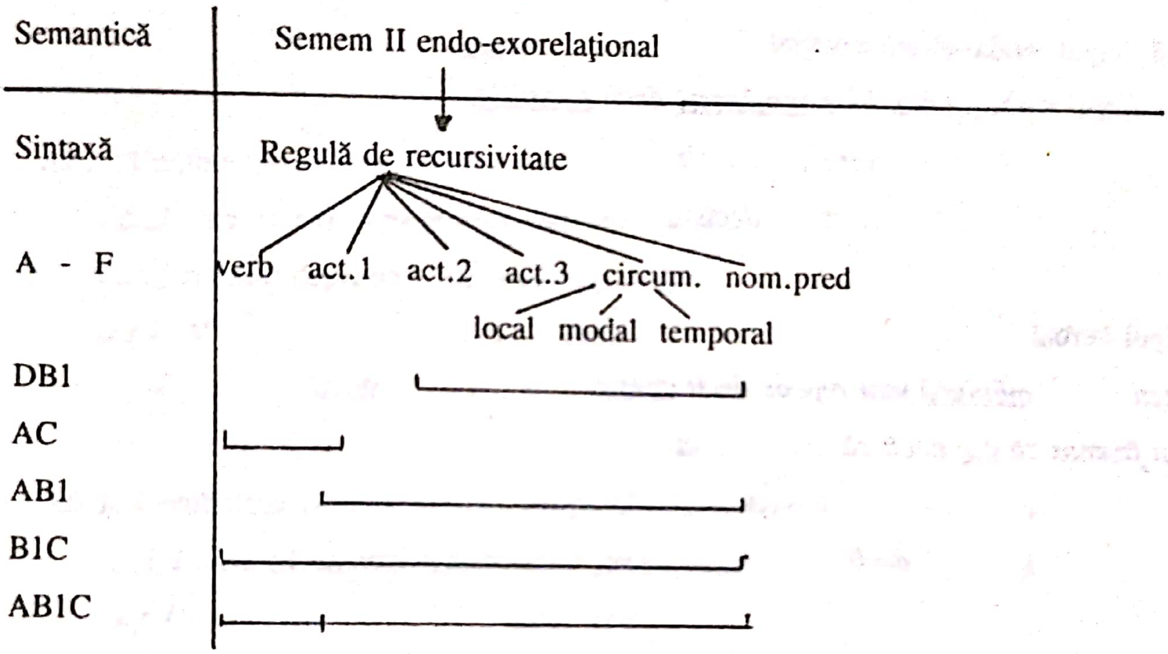
Considerăm valoarea de bază, sau sistemică, a gradului I graduat drept o graduare ascendentă, ca şi la adjectiv. Ea constă dintr-un semantem S (sistem), separabil în două sememe. Semul I, 'endogradual-ascendent', fără influenţă exorelaţională. Semul II, 'endogradual-ascendent', cu influenţă exorelaţională.

[129] Cf. S. Karcevskij, Sur la nature de l'adverbe, Travaux du Cercle linguistique de Prague 6 (1936), p.107-111; p.111.
Rolul adverbului în combinaţia:
"av - v
Evoquant l'idée d'un procès nous pensons en même temps aux diverses circonstances au milieu desquelles ce procès se déroule, ainsi qu'à ses modalités concrètes.
av - ad
Pour l'adverbe déterminant un adjectif, toutes ces 'circonstances' se réduisent à la manière d'être de 1 qualité: son intensité ou bien quelque nuance supplémentaire.
av - av
Les rapports entre un adverbe servant de t' à un autre adverbe sont analogues à ceux de l'adjectif caractérisé par un adverbe".

1,2.4.1.2.2 Valorile normative ale gradului I graduat

În cazul gradului I graduat, folosirea graduării (endo)-exorelaţionale (semem II) stă în centrul interesului. Tipurile normative ale acestei întrebuinţări, la fel ca la adjectiv, sînt determinate de baza poziţiilor ocupate în propoziţie de unităţile participante la o comparaţie. Pentru aceasta propunem un inventar de tipuri poziţionale, care se individualizează lingvistic prin combinaţii simple sau multiple. Un astfel de inventar se impune de la început mai vast ca în cazul adjectivului, datorită naturii complexe a adverbului. Aplicarea exorelaţională presupune explicit (α + ß) sau implicit α şi aplicarea recursivă a unei poziţii, care se defineşte după regula *x decît y*.

A. Tipul prim-actanţial (corespunde tipului A pentru adjectiv).

Calul locuieşte mai frumos decît vulpea.

Calul aleargă mai repede decît vulpea.

act. 1 *act. 1*

x *decît* *y*

B. Tipul circumstanţial (corespunde tipului B la adjectiv).

B.1. Tipul temporal-circumstanţial

Calul aleargă astăzi mai repede decît ieri.

Mai frumos este <u>*vara*</u> *decît* <u>*iarna*</u>.
Calul stă <u>*acum*</u> *mai cuminte decît* <u>*atunci*</u>.

circ.$_t$ *circ.*$_t$

x decît y

B.2. Tipul local-circumstanțial

Vulpea doarme mai adînc <u>*la munte*</u> *decît* <u>*la mare*</u>.
Calul stă <u>*aici*</u> *mai comod decît* <u>*acolo*</u>.

circ.$_l$ *circ.*$_l$

x decît y

B.3. Tipul modal-circumstanțial

Calul vorbește mai bine <u>*românește*</u> *decît* <u>*nemțește*</u>.

circ.$_m$ *circ.*$_m$

x decît y

C. Tipul verbal

Petru <u>*mănîncă*</u> *mai repede decît* <u>*citește*</u>.
Mai frumos să <u>*dai*</u> *decît să* <u>*ai*</u>.

v v

x decît y

D. Tipul secund-actanțial

E mai folositor să ai un <u>*bou*</u> *decît un* <u>*ou*</u>.
Mai ușor repar <u>*casa*</u> *decît* <u>*masa*</u>.

act.2 act.2

x decît y

E. Tipul nominal-predicativ

Mai bine să fii <u>*roabă*</u> *turcilor decît* <u>*hrană*</u> *peștilor.*

pred. pred.

x decît y

F. Tipul terț-actanțial

Îi stă mai bine calului decît vulpii.

Ți-o promit mai ușor ție decît lor.

act.3 act.3

x decît y

Oferim cîteva exemple de combinații posibile:

DB 1. Combinația secund-actanțial / temporal-circumstanțial.

Mai bine să ai un ou acum decît un bou la anul.

act.2 $circ._2$ *act.2* $circ._2$

x decît y

AC. Combinația prim-actanțial / verbal

Calul aleargă mai repede decît mănîncă vulpea.

Calul stă mai degrabă decît aleargă vulpea.

act.1 V V act.1

x decît y

AB 1. Combinația prim-actanțial / temporal-circumstanțial.

Calul aleargă azi mai repede decît vulpea ieri.

act.1 $circ_t$ *act.1* $circ_t$

x decît y

B1C. Combinația temporal-circumstanțial / verbal.

Petru mînca ieri mai repede decît citește azi.

v $circ_t$ *v* $circ_t$

x decît y

AB1C. Combinația prim-actanțial / temporal-circumstanțial / verbal

Calul aleargă azi mai repede decît mînca vulpea ieri.

act.1 v $circ_t$ *v act.1* $circ_t$

x *decît* *y*

1.2.4.1.2.3 Valorile discursive ale gradului I graduat

Tipurile de realizări indicate mai sus apar într-o formă completă (1,01 + ß) doar rar. În cele mai multe cazuri întîlnim construcţii în care al doilea termen al comparaţiei lipseşte. Ca şi la adjectiv, raportul comparativ se exprimă implicit, cu sau fără informaţii contextuale nemijlocite. Se pot identifica şi aici comportamente diferite:

a) al doilea termen lipseşte obligatoriu sau facultativ, atunci cînd trebuie atinsă o intensificare graduală a acţiunii, prin adverbe suplimentare:

facultativ

şi

> *"Binele ce mi l-ai făcut mie nu ţi-l pot plăti nici cu lumina ochilor, oricît de scumpă mi-ar fi şi cu toate acestea vin să-ţi cer şi mai mult"*
>
> *(Eminescu PL 10)*

> *"Ah! era greu de închipuit dar şi mai greu de spus în ce hal erau"*
>
> *(M. Caragiale 135)*

obligatoriu

tot

> *"Cînt-un corn cu-nduioşare tot mai tare"*
>
> *(Eminescu I, 103)*

> *"Ea zboară...tot mai aproape"*
>
> *(Eminescu IV, 366)*

din ce în ce

> *"O viaţă din ce în ce mai greu de lămurit"*
>
> *(Petrescu, S.II, 94)*

b) al doilea termen al comparației lipsește, în mod obișnuit, la imperative[130]:

Poartă-te mai românește!

"Vezi mai înainte"

(T.774)

c) al doilea termen poate lipsi, cînd prin semnificația verbului se realizează un efect de repetiție:

"O să ningă mai rar"

1.2.4.1.2.4. Context și graduare

Clasificarea de mai sus a caracteristicilor de comportament (a,b,c) se bazează, în primul rînd, pe criterii endofrastice. Este, însă, de netăgăduit că în interiorul acestor grupe acționează și alți factori, precum contextul și situația[131], drept componenți absolut necesari

---

[130] Explicația pentru aceasta o găsim în constelația specifică a imperativului, legată direct de *Ego-Hic-Nunc* al vorbitorului, realizînd astfel inteligibilitatea expunerii prin incidență asupra situației concrete, care substituie o formă lingvistică completă: "...der Imperativ ist im Modernfranzösischen in der Tat nicht eine spezifische, als solche morphologisch charakterisierte Verbform, sondern vielmehr eine spezielle Art des Sprechers, seine Wünsche, Befehle usw. zum Ausdruck zu bringen; dabei wird die direkte Anwesenheit desjenigen vorausgesetzt, der diese Wünsche, Befehle usw. erfüllen soll." P. Wunderli, Der Imperativ von *vouloir*, în id., Modus und Tempus. Beiträge zur synchronischen und diachronischen Morphosyntax der romanischen Sprachen, Tübingen, 1976, p.229.

[131] Cf. pentru termenul 'context' E. Coseriu, Determinación y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar, RJb. 7 (1955/56), p.29-54. Noi citãm după id., Teoría del lenguaje y lingüística general, p.313: "...toda la realidad que rodea un signo, un acto verbal o un discurso, como presencia física, como saber de los interlocutores y como actividad". De regulă, noi ne raportăm numai la contextul lingvistic, unul dintre cele trei tipuri de contexte în clasificarea lui Coșeriu (*contexto idiomático, contexto verbal* și *contexto extraverbal*), cu excepția cazului în care au fost indicate în mod explicit eventuale subdiviziuni ale contextului extralingvistic (la Coșeriu: *contexto físico, contexto empírico, contexto natural, contexto práctico u ocasional, contexto histórico, contexto cultural*). Cf. și reprezentarea grafică a Tatianei Slama-Cazacu, Introducere în psiholingvistică, București, 1968, p.97, care prin 'context' înțelege deopotrivă momente lingvistice și extralingvistice și de bună seamă coincide cu mai temeinica clasificare a lui Coseriu în 'entornos' (*situación, región, contexto, universo de discurso*). Op. cit., p.310 ss.

sau facultativi ai informaţiei. Un exemplu pentru interdependenţa dintre situaţie şi realizarea sintactică îl oferă cazul deja amintit mai sus, al imperativului; situaţia se dovedeşte a fi aici un element necesar al interpretării, deşi nu contribuie prin sine la gradul de intensitate al comparaţiei.

Situaţie şi context drept componente obligatorii în interpretare:

1. Fără efect intensificator:

"Asta o ştiam de mai înainte"

(T.774)

2. Cu efect intensificator:

"Cînt-un corn cu-nduioşare
tot mai tare şi mai tare"

(Eminescu I, 103)

"Ea zboară aproape şi tot mai aproape"

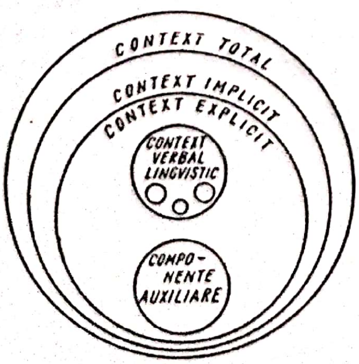
(Eminescu IV, 366)

În acest caz se obţine intensificarea prin repetarea unităţii lexicale care trebuie graduată. Situaţie şi context drept componente facultative.

1. Fără efect intensificator:

"Veştile cele bune pe cari le auzeam şi le spuneam şi eu mai departe"

(C. Gane, S.II, 163)

2. Cu efect intensificator (sau cel puţin cu indicaţia exactă a elementului graduat):

"Calul porneşte la pas, pînă ce iese mai încolo departe"
(Creangă 216)

"Omul singur nu e cu nimic mai mult decît un vierme"
(Rebreanu, S.II, 204)

"Dacă îmi vei da cu ceva mai mult decît merit"
(Agîrbiceanu, S.II, 204)

1.2.4.1.2.5 Forme de concurenţă pozitiv-comparativ-superlativ

După cum am arătat în cap. 1.2.4.1.1.5, în română apar unele situaţii în cadrul posibilităţilor de intensificare a comparaţiei, în care conţinutul şi expresia nu par a se suprapune. Este evident că în astfel de cazuri hotărîtoare este o normă mai largă, legată de specificul fiecărei limbi; tot atît de clar este şi faptul că intenţia vorbitorului (factorul intenţional) poate condiţiona alegerea uneia sau alteia dintre expresiile comparative. O dată cu domeniul de definiţie realizat prin norma liberei alegeri a vorbitorului, se oferă şi interpretului un cîmp mai larg de manifestare. Pentru a evita, totuşi, astfel de speculaţii, recursul la un context imediat sau mai general se dovedeşte indispensabil (sau,în sensul lui BÜHLER, recursul la influenţa reciprocă a celor două elemente: *'spaţiu interior'* şi *'spaţiu exterior'*[132]).

În ceea ce priveşte funcţia unor asemenea manifestări lingvistice, plecînd de la modelul-organon al lui BÜHLER, de la împărţirea în funcţia simbol, funcţia simptom şi funcţia semnal a limbii[133], putem aprecia că în interiorul acestei categorii, a formelor concurenţiale condiţionate de normă, ceea ce se exprimă este, mai ales, caracterul funcţional de apel al semnului lingvistic, atît de complex. Produsul medial (mediu) al expresiei

---

[132] Asupra cîmpului sinpractic, sinfizic, sinsemantic al semnelor lingvistice cf. K. Bühler, Sprachtheorie, p.154 ss.

[133] K. Bühler, p.24-33.

graduate nu reprezintă, în primul rînd, gradul obiectiv al intensităţii, ci conduce atenţia receptorului prin intermediul unui apel către faptul că un conţinut se manifestă într-o formă specială, nu neutrală.

Să începem cu acele cazuri, în care un anumit grad de intensitate este ales din motive formale. Astfel, o regulă a sintaxei limbii române prevede că două adverbe care stau în opoziţie apar la comparativ[134]. Exemple găsim la SANDFELD/OLSEN:

> *"Vatra are să fie mai curînd ori mai tîrziu a lui"*
> *(Slavici)*

> *"Pe lumea asta, ca pe lumea asta: şi mai bine şi mai rău"*
> *(Vremea)*

> *"Ba ce mai proletar domnule Mişu! făcu Titu şi mai în glumă şi mai în serios"*
> *(Rebreanu)*

Nu este important, pentru conţinutul acestor exemple, dacă le reproducem într-o formă neutrală (pozitiv), graduată (comparativ) sau totală (superlativ). Toate cele trei grade există ca sisteme concurenţiale egal îndreptăţite.

După cum ne arată un exemplu din ISPIRESCU, opoziţia poate apărea şi între un adjectiv şi un adverb:

> *"Fraţii lui Ţugulea începuse a se uita la el cam chindorîş. Ei nu se puteau învoi cum de Ţugulea să ajungă să le facă lor ruşine. Ei mai mari, şi să rămîie mai pe jos decît el, ca nişte bobleţi"* *(LBR 279)*

Ocazional sîntem tentaţi, în cercetarea acestor grade concurente, să interpretăm libertatea alegerii vorbitorului plecînd de la faptul că se alege premeditat o expresie mai puţin precisă, că vorbitorul se limitează la redarea unei pure corelaţii, fără să indice şi măsura ei absolută. La investigarea exemplelor următoare, însă, această apreciere va trebui neapărat revizuită.

---

[134] S.II, p.244.

Pe scurt,,produsul lingvistic medial reprezintă, într-adevăr, corelaţia dintre doi determinanţi, dar el contribuie, în plus, şi la o determinare mai precisă prin antonimie (ca de ex. în formula 'nici...nici'):

"Şi cum ospăta el, buf! cade fără sine în groapa cu jaratic căci scăueşul de ceară s-a topit şi leasa de pe groapă nu era bine sprijinită: nici mai bine nici mai rău, ca pentru cumătru"

(Creangă 131)

Referitor la acest pasaj:

"Leasa nu era corect aşezată pe groapă: nici prea strîns, nici prea lejer, ci *exact aşa* cum era necesar, încît cumătrul lup să cadă înăuntru".

Indisolubilitatea relaţiei dintre normă şi specificul limbii se evidenţiază cel mai bine în exemplele de mai jos, care în germană ar fi trebuit să includă un superlativ:

"Purceluşi cu coada sfredel şi cu beţe-n loc de labă, cum mai bine i se şede unui purceluş de treabă"

(Eminescu I, 84)

"Cine rîde la urmă, rîde mai bine" *(T.1321)*

Folosirea lui *mai* înaintea unor adverbe temporale şi locale este superfluă, ele exprimînd deja o punere în comparaţie. Cînd totuşi este folosit, ca de ex. în interdependenţă cu denumirile unor mulţimi, cu scopul de a preciza, atunci el poate servi drept cuvînt însoţitor, redundant:

"Rămăsese cîţiva paşi mai înapoi"

(Rebreanu, S.II, 248)

"Un moment mai înainte de scurgerea sfertului de oră"

(Petrovici, S.II, 249)

"S-au întors cu puţin mai înainte de masă"

(Gîrleanu, S.II, 244)

"Cu o zi mai înainte, mai bine de un ceas stase Pană Trăznea s-o privească"
(Brătescu-Voineşti, S.III, 328)

Adverbul recepţionat drept intensificat împrumută lui *mai* funcţia unui monem general-determinant, a cărui capacitate de determinare variază după context:

"Văzîndu-se Ţugulea sănătos ca şi mai înainte, mulţumi vulturului şi ursului"
(LBR 288)

"Mai înainte pînă nu mă osîndeşti"
(T.774)

"Mai înainte unde se întîmpla la tine să te îmbeţi"
(Caragiale, S.III, 328)

"Se veseli mai dinainte de cele ce avea să spună"
(Petrescu, S.III, 328)

"Cel puţin aşa istorisea mai deunăzi Conu Iordache Păun"
(Petrescu, S.III, 327)

"Spuse lui Ţugulea ca să facă ce-o face mai curînd"
(LBR 288)

Valoarea intensificatoare a lui *mai* se reduce în fiecare din aceste cazuri şi poate prelua -vezi ultimul exemplu- aproape întreaga funcţie a unei prepoziţii (*mai curînd - în curînd*).

1.2.4.1.2.6 Prepoziţia ca instrument al comparaţiei

În procedeele de comparaţie prepoziţiile participă destul de des; acest fapt a fost pînă acum neglijat de lingvistica românească. În loc de *mai rar* găsim la ISPIRESCU:

"Aşa veselie <u>mai la rar</u>"

(LBR 380)

Citatul arată că *la rar* este întrebuinţat ca o determinare adverbială temporală, aproximativ precum *la luna; la săptămîna; la amiază; la asfinţit* etc. Care este deci diferenţa dintre *rar* şi *la rar* ?

DLR omite unul din cele mai importante sensuri ale prepoziţiei *la*, anume acela durativ-cuantificator[135].

Întrebuinţarea prepoziţiei are efecte intensive - din cîmpul extensiv al gradului neutral *rar* se alege forma specială *la rar*, care conţine deja în sine elemente ale graduării. Prin adăugarea lui *mai* se obţine o intensificare suplimentară a adverbului:

(aşa veselie)

0 *rar*

1 *la rar*

2 *mai rar*

3 *la mai rar*

4 *mai la rar* ↓

Gradul 4 ar putea fi redat, deci,astfel:

"Ne-ntîlnim cu o astfel de veselie numai în extrem de rare cazuri". Nu avem de-a face aici doar cu o problemă de stil; aceste exemple indică, mai degrabă, ce influenţe pot avea clasele

[135] Despre folosirea lui *la*, cf. S. III, p.52 s.

nevariabile în procesul graduării.

Şi mai clare sînt cazurile în care mai multe prepoziţii sînt antepuse adverbului:

"Dar niciuna din buruienile vracilor nu-i dară în de bine"

(T. 190)

"A înţeles el că cu răul n-o să facă nici o treabă şi începu mai în de bine să-l iee pe Păcală"

(Dulfu, T.190)

1.2.4.1.2.7 Bine ca model al graduării adverbiale

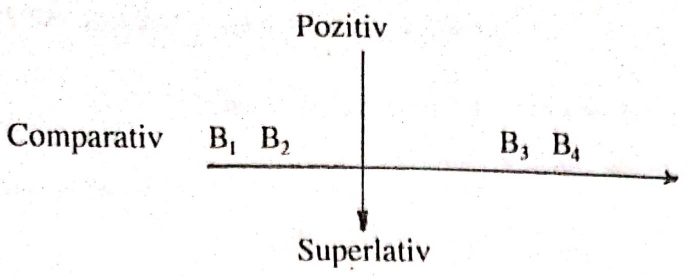
Ca şi în cazul adjectivelor (cap. 1.2.4.1.1.6), vom descrie multitudinea de sensuri a adverbelor graduate pe baza unor exemple concrete. Unul din adverbele cele mai folosite, *bine*, care ocupă locul 61 în dicţionarul de frecvenţă al lui JUILLAND[136], prin caracterul lui general, semantic extensibil[137], dispune de un areal de sensuri mult extins care se poate eventual din nou îmbogăţi prin realităţile contextuale şi situative. Varietatea sensurilor lui *mai bine*, spre ex., este strîns legată de cea a adverbului în general; dacă, însă, caracteristicile esenţiale ale adverbului ar fi mai uşor de localizat, posibilităţile combinatorii prin context sau situaţie mai limitate, atunci s-ar reduce, în consecinţă şi varietatea de sensuri ale comparativului[138]. Se arată astfel că gradul comparativ, alături de poziţia pe care o ocupă pe axa verticală - de la gradul neutral pînă la cel mai înalt grad de intensitate al graduării - implică şi o coordonată graduală orizontală, pe care se înşiră sensurile B_1 - B_n.

---

[136] Usage: 606.74, Frequency: 741. A. Juilland / P.M.H. Edwards / Ileana Juilland, Frequency Dictionary of Rumanian Words, London - The Hague - Paris, 1965.

[137] "Stând în opoziţie cu *rău* - exprimă ca adverb, ceea ce înseamnează ca adjectiv *bun*: arată situaţia subiectivă a vorbitorului... De aceea înţelesurile lui nu se pot înşira decât în cadrul unei clasificări mai generale... Tocmai că nu are un înţeles absolut, accepţiunile lui *bine* variază de la caz la caz", DLR I, 1, p.560.

[138] Un exemplu caracteristic pentru extensia extrem de redusă a conţinutului în sfera de folosire a unui semantem aduce G. Wotjak, în acest caz, însă, luînd ca exemplu un verb: miauen -> Katze. Cf. G.W., Und nochmals: Konstituentenstruktur der Bedeutung, VRom. 33 (1974), p.32-55; p.53.

Inițial, sensurile noi de pe axa orizontală sînt dependente de poziția lor de pe axa verticală; ele s-au îndepărtat de gradul neutral al pozitivului, prin măsuri distincte de intensitate, ca părți ale comparației. Traducerea în germană nu trebuie să fie o interpretare a fluctuațiilor pe axa verticală (intensiv <--> mai puțin intensiv), ci trebuie să permită identificarea diferenței dintre realizările izolate de pe axa orizontală:

Bine în sensul de:

1. *mai bine* *(besser)*

"Abia acum îl văzu mai bine"

(Junimea literară, S.II, 244)

2. *mai curînd* *(eher)*

"Am și țuică dacă vrei, ori vrei mai bine tot vișinată"

(Gorun, S.II, 244)

3. *mai ușor de suportat* *(erträglicher)*

"Tot îmi va fi mai bine ca-n ceasul de acum"

(Eminescu I, 159)

4. *mai profitabil* *(profitabler)*

"Să neguțitorească cu dînsa mai bine decît cu aurul"

(Biblia 1688, DLR I, 560)

5. *mai bucuros* *(lieber)*

"Decît roabă turcilor mai bine hrană peștilor"

(Jarnik-Bîrseanu, DLR I, 560)

6. mai folositor (nützlicher)

"Acel cerchez...le-a prins mai bine decît mii de pungi de bani"

(Neculce, DLR I, 560)

7. mai frumos (schöner, gelungener)

"Acest dumnezeiesc soare de curăţie şi lumină înălbeşte şi aureşte tot oraşul care niciodată nu mi s-a părut mai bine decît acum"

(Iorga, DLR I, 561)

8. mai uşor (leichter)

"Aduc un cofăel de vin ca să meargă plăcintele acestea mai bine pe gît"

(DLR I, 560)

9. mai adînc (tiefer)

"Şi cînd dormea bărbatu-său mai bine, ea a luat pielea"

(Creangă 158)

10. mai special (besonders)

"Încă mai bine le plăcea vinul cel cu pelin"

(Neculce, DLR I, 561)

11. mai scump (teurer)

"Am vîndut marfa mai bine"

12. mai ieftin (billiger)

"Am cumpărat scroafa mai bine"

13. mai plăcut (angenehmer)

"Casa nu rămîne nici fierbinte nici rece, cum e mai bine de dormit într-însa"

(Creangă 219)

Temporal sau cantitativ, *mai bine* are înţelesul de:

14. mai mult (mehr)

"Au trecut mai bine de cinci ani"

(Brătescu-Voineşti, S.III, 14)

"Este datoare ţara cu vreo două sute şi mai bine de pungi"

(Antim, DLR I, 561)

15. mai lung (länger)

"Dormea de o zi şi mai bine"

(Caragiale, S.II, 244)

"Era de un cot şi mai bine"

(Odobescu, DLR I, 561)

16. de, de la (seit)

"N-am mai dat de Vîlcan de mai bine de un an"

(Teodorescu, DLR I, 561)

17. mai mult de, peste (darüber hinaus, über)

"De şaizeci şi mai bine de ani"

(Creangă 56)

"Au murit oastea mai bine de jumătate"

(Neculce, DLR I, 561)

"Sînt mai bine de o mie condacele ce au făcut"

(Dosoftei, DLR I, 561)

Se observă că valorile discursive ale lui *mai bine* apar atît de variate doar în formele lor graduate. Pentru gradul de bază neutral al pozitivului se pare că nu este implicată o normă pentru măsura extensiei arealului de sensuri.

Dependenţa rezultatului semantic de constelaţiile contextuale este limpede în cazul lui *mai bine*. Desigur, decisiv este în primul rînd verbul determinat de *mai bine*. După cum arată exemplele 12 şi 13, pot fi obţinute şi valori extreme - aici în forma antonimelor *scump* şi

ieftin - prin influenţa semantică a verbului. O intensificare clară pe verticală se află în formule *ca mai bine* şi *cum e mai bine* care pot fi redate prin echivalente de genul 'total', 'în cel mai bun mod', 'absolut' sau 'într-adevăr':

"A furat fata ca mai bine"

(Alecsandri, T. 188)

"Şi umblă ei şi umblă pînă se depărtează de drum şi se rătăcesc cum e mai bine"

(Stăncescu, T. 188)

"Le descînt copiilor de deochi ca mai bine"

(Alecsandri, T. 188)

1.2.4.1.3 Substantivul

Dincolo de categoria claselor de cuvinte ambivalente de tipul *duşman* (subst./adj.) *bolnav* (subst./adj.), există substantive care pot fi graduate nemijlocit, adică ele pot fi întrebuinţate ca adjective fără modificări formale. Acest lucru este uşurat în română de sistemul comparativ analitic, în care teoretic orice substantiv căruia i se antepune adverbul *mai*, poate juca rolul unui termen din comparaţie. Astfel putem obţine construcţia:

(un) cal (este) mai cal (decît alt cal)

În general, în limbile cu sistem comparativ analitic acest tip de construcţii nu ridică nici o problemă:

caballo più caballo
cheval plus cheval
cavallo más cavallo,

dar complexitatea sensurilor lor se întrevede de-abia la traducerea într-o limbă cu sistem comparativ sintetic - precum în germană. Pentru *mai cal* se pot găsi următoarele versiuni:
a) întruneşte însuşirile unui cal într-o mai mare măsură;
b) se dovedeşte, în anumite circumstanţe, a fi mai bine prevăzut cu aceste însuşiri;

c) se apropie cel mai bine de prototipul 'cal';

d) întrupează cel mai bine însuşirile unui cal;

e) este, respectiv se poartă mai cabalin ('pferdeartiger');

f) o face mai mult pe calul ('pferdet').

După situaţie, una sau mai multe din aceste versiuni pot reda intenţia vorbitorului[139]. Posibilităţile expuse mai sus arată toate, că substantivul a fost transferat în altă clasă de cuvinte, în vederea comparaţiei; el poate prelua un sens adjectival, adverbial sau chiar verbal[140]. Din punct de vedere normal, în consecinţă, o astfel de comparaţie, ca transpunere adverbială sau adjectivală în germană, s-ar prezenta în felul următor:

lexem	+	lexomorfem	+	morfem
pferd-		*-artig-*		*-er*

(mai cabalin)

Mecanismul comparaţiei poate fi desfăcut cu uşurinţă, în cazul unei serii de substantive, a căror ierarhie semică oferă informaţii clare asupra unei însuşiri sau circumstanţe. Se adaugă, de cele mai multe ori, şi faptul că lexemul graduat este parte constitutivă a unei opoziţii sau a unui lanţ gradual (sau a ambelor), ceea ce aduce informaţii suplimentare.

"O femeie...se apropie de un bărbat...şi mai pudic şi mai copil decît ea" *(Eminescu, PL 79)*

Aici se evidenţiază mai ales opoziţia *bărbat, femeie, copil. Mai copil*, împreună cu *mai pudic*, formează un lanţ gradual care în cazul unuia serveşte transpunerii lui *copil*, iar în cazul celuilalt indică ce seme ar trebui în mod special valorificate în procesul comparaţiei. Mai dificil de explicat e sensul monemului transpus *advocat*:

"Doamne, Rudolf, fii mai advocat!"

(Delavrancea, S.III, 142)

---

[139] Despre rolul traducerii la clasificarea semelor cf. G. Hilty, Bedeutung als Semstruktur, p.249; p.257.

[140] Pentru limba franceză, cf. EGLF II, p.409 ss.: *plus attention, plus peur, plus faim, plus homme, plus martyr, plus matin etc.*

DELAVRANCEA, el însuşi un maestru al pledoariei, avansează aici întregul potenţial de sensuri al denotatului 'avocat'. Se pot obţine, astfel, conotaţii cu

însuşiri pozitive:	însuşiri negative:
învăţat	răstălmăcitor
citit	sofistic
diplomat	parşiv
înţelept	lacom de bani
reţinut, liniştit	limbut
elocvent	etc.
precaut	
etc.	

SANDFELD/OLSEN vorbesc în acest caz de "substantive calificative"[141]. Cum era de aşteptat în planul lor de cercetare, ei nu iau în consideraţie faptul că este vorba şi de nivele graduale cînd înscriu în aceeaşi categorie exemple de genul:

"A fost măgar, dar e băiat bun"

(Rebreanu)

"Parcă n-a fost iarna destul de iad"

(Lungianu)

"Peste vreo două zile erau toate oglindă"

(Slavici)

---

[141] "Plusieurs substantifs s'emploient de même, ne désignant plus un individu ou un objet, mais une qualité marquante de l'individu ou de l'objet en question" (S.III, p.142 s.).

"Ce e mai pleavă, mai leşinătură, mai stricat"

(Jipescu, T.942)

a) *leşinătură* este o derivare substantivală depreciativă de la *a leşina* şi înseamnă tot atît cît *cîrpă de om, om de nimic, molîu* ('Jammerlappen')

b) *pleavă* înseamnă *lepădătură* ('Spreu')

c) *stricat* stă în loc de *corupt* ('verdorben').

Deşi neaşteptat, lanţul gradual pune în evidenţă, totuşi, comparaţia. În ce priveşte conţinutul actualizat de punctele a, b şi c, avem:

a) ceva care se află sub imperiul însuşirilor lui 'molîu', de ex. 'încetineală', 'bun la nimic', 'fără nici o valoare', 'instabilitate' etc., pe de o parte; pe de alta, ceva care întruneşte însuşirile lui 'molîu' într-o mai mare măsură,

b) ceva care deţine însuşirile unei 'lepădături',

respectiv ceva care se apropie mai mult de însuşirile unei 'lepădături',

c) ceva mai alterat.

În lanţul gradual se presupune, pe de o parte mutaţia morfologică a celor două substantive (a şi b), confirmarea de alăturarea lui *mai stricat*, iar pe de altă parte, în plan semantic, se realizează intensificarea expresiei. TIKTIN traduce propoziţia corect: "was am wertlosesten, am jämmerlichsten und verdorbensten ist". Construcţiile de acest gen le numim transpuneri metaforice[142].

AL. GRAUR vorbeşte de 'grade de comparaţie' şi la substantive, care "exprimă într-un fel sau altul însuşiri" şi dă următoarele exemple:

"Aici e mai linişte decît dincolo"

"E cel mai poet dintre colegii noştri" (GA 73)

Aceste substantive pot fi intensificate, desigur, şi printr-un adjectiv:

"Aici e mai multă linişte decît dincolo"

... mare ...

---

[142] Pentru conceptul metaforă cf. H. Weinrich, Semantik der Metapher, în Folia Linguistica 1 (1967), p.3-17.

... profundă ...

"E cel mai mare poet dintre colegii noştri"

... bun ...

... talentat...

etc.

Şi infinitivele substantivate pot avea un comportament asemănător:

"În mai îmbelşugare decît trăim"

(Caragiale, GLR I, 315)

Substantivul graduat (adjectivat) îşi menţine valoarea de substantiv, pe lîngă cea de adjectiv, ceea ce evidenţiază şi exemplele următoare în care un lexem sau o lexie se repetă în clase de cuvinte diferite (subst. + adj.) şi deschide prin aceasta o posibilitate mai largă de graduare:

O crîşmă mai crîşmă (decît toate crîşmele)

O petrecere mai petrecere

O vacă mai vacă

Efecte interesante se obţin, în cazul în care obiect al comparaţiei sînt toponime:

"Tot îţi place ţie Braşovul, mai Braşov ca Lipsca nu găseşti"

(Caragiale, GLR I, 315)

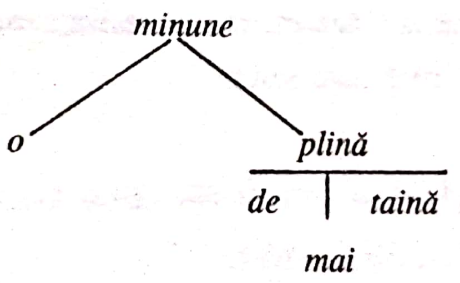
Un examen mai atent îl necesită adjectivele care intră în componența unor sintagme împreună cu substantive, ca în *plin de taină*. Unor astfel de construcții le corespund în germană adjective sintetice, în cazul de mai sus: 'geheimnisvoll'. În forma analitică românească substantivul, prin ponderea sa în sintagmă, își păstrează foarte mult din valoarea proprie inițială, astfel încît formula comparativă cu *mai* poate părea, în mod greșit, că se referă în primul rînd la substantiv. Se impune de aceea o diferențiere între sintagmele recepționate într-adevăr ca unități lexicale și cele care sînt folosite cu valoare adjectivală, dar nu sînt înțelese ca unități lexicale.

Construcția

"Îi părea o mai plină de taină minune"

(Petrescu, S.II, 117)

poate părea prețioasă; ea este totuși corectă. Grupul *o mai plină de taină* funcționează ca determinant solitar, intensificat, pe lîngă determinatul *minune*. Schema determinărilor sintactice, care în cazul nostru corespunde cu cea semantică, arată astfel:

Relația de determinare este: $T \qquad \frac{T'}{t'\ (\vartheta\ \vartheta')}$

T = *minune*

T' = *mai plină de taină*

t' = *mai*

ϑ = *plină*

ϑ' = *de taină*

mai rău:

"*Mai al dracului om ca primarul nostru n-am văzut*"

(*Inf. M.C., Mihăileni*)

mai viclean:

"*Dar baba aia a fost mai a naibii ca nenea Dinu*"

(*Inf. A.L., București*)

mai rapid:

"*Merge mai al dracului...(decît trenul)*"

(*Inf. C.B., Sibiu*)

În timp ce expresii de tipul *cuminte (cu + minte)* sau *cumsecade (cum + se + cade)* sînt obținute prin contopire, alte locuțiuni stabile precum *ca lumea* ('cum se cade', 'cuviincios', 'rațional', 'convenabil') nu sînt consolidate ca unități lexicale, deoarece "părțile lor constitutive n-au renunțat încă la independența morfologică"[144].

Cu toate că în exemplele de pînă acum se putea vorbi de o 'graduare substantivală', poziția lui *mai (mai ca lumea* și nu *ca mai lumea)* indică o dezvoltare progresivă a expresiei înspre adjectiv:

"*Va trebui să pun o rochie mai ca lumea*"

(*Dan, S.II, 156*)

---

[144] Cf. § 142, "Norme de ortografie română" după decretul din 16 septembrie 1953; citat după Micul Dicționar Ortografic, București, 1953, p.52. Această regulă este respectată cu strictețe în româna contemporană. În trecut se proceda în română ca și în limba franceză, unde grafia nu permite neapărat concluzii asupra gradului de apartenență lexicală (de ex. *portefeuille / porte-monnaie; portemanteau / porte-manteau, etc.*).

"Trebuie să te muţi într-o casă mai ca lumea"[145]

(Petrescu, S.II, 156)

În paralel mai avem un exemplu, în care lipsa articolului hotărît este bizară şi contrazice regula *(oameni - 0):*

"Cel puţin să fi trimis pe cineva mai ca oameni"

(Pamfil, S.II, 156)

Sîntem de părere că omologarea unor astfel de expresii cu sens adjectival sau adverbial, constînd din prepoziţie şi substantiv, a fost uşurată şi de sistemul comparativ analitic al românei; ele dobîndesc astfel o mobilitate mai mare şi pot fi întrebuinţate ca sintagme independente, alături de adjective şi adverbe 'legitime':

"Ascultă, rogu-te, povestea de mai la vale"

(Botez, S.II, 135)

"S-a însurat mai de cu vreme ca de obicei"

(Lungianu, S.III, 348)

"Aşa mai sub seară, văd ei apropiindu-se...o butcă trasă de patru cai"

(Adam, S.III, 351)

'Superlativele orientale' de tipul *cîntarea cîntărilor* ocupă un loc special în capitolul 1.3.3.1.

1.2.4.1.4 Alte clase lexicale

Această mobilitate a combinaţiilor cu *mai* şi multitudinea lor lasă loc, ca şi la substantiv, şi în alte clase lexicale apariţiei unor trepte perceptibile ale graduării:

---

[145] Cu acelaşi înţeles: *mai de Dumnezeu*. Cf. Ion Cazan, Profansprache und Kultsprache im Rumänischen, Wien, 1949, p.11.

Pronume:

"Asta-i mai ceva decît tot ce am văzut pînă acuma"

(Inf. V.A., Iaşi)

"Să ştii că e mai cineva decît l-ai crezut"

(Inf. A.N., Cluj)

"Ar fi cazul să fii mai tu decît arăţi"

(Inf. N.C., Timişoara)

"Barosanul e mai al nostru, mai din popor"

(Inf. A.N., Bucureşti)

"Astăzi mi-a părut mai schimbat, mai altul"

(Inf. I.L., Piatra Neamţ)

"Şi cînd mă dusei la gară, nu era mai niciunul"

(Inf. I.S., Craiova)

"Se îmbolnăvise mai toată clasa"

(Inf. I.L., Piatra Neamţ)

"Mai toţi stăteau în picioare"

(Inf. V.A., Iaşi)

Prepoziţii:

"Cînd vine mai înspre sat"

(Vremea, S.III, 310)

Intensitatea graduării variază între o treaptă maximă - *mai ceva, mai cineva* (ceva foarte special, o persoană foarte importantă), ca în primele două exemple, şi o treaptă redusă, ca în ultimele trei exemple, cu sensul de 'aproape', 'abia', 'aproape de'.

O retrospectivă trebuie să scoată la iveală faptul că împărţirea după clase lexicale, în acest caz, nu satisface decît criterii formale; prin aceasta, însă, se evidenţiază mai ales forma produsului lingvistic, iar grupele formale, după cum am văzut, nu sînt solidificate, ci variază după întrebuinţare, ele reprezentînd nu mai mult decît o schemă de ordine, doar în plan teoretic. Uzul limbii arată cît de dese sînt transpunerile, transferurile dintr-o clasă lexicală

într-alta, indiferent dacă ele corespund normei sau nu. Decisiv pentru graduabilitate este în toate cazurile doar volumul de însuşiri ocupat de o bază. Categoriile de cuvinte se dovedesc aici mai puţin hotărîtoare decît funcţia pe care sus-numita bază trebuie să o îndeplinească. Vom completa cu afirmaţiile lui TESNIERE despre relaţia dintre categorie şi funcţie lexicală[146], relaţie ale cărei implicaţii am încercat măcar parţial să le arătăm, prin exemplele de mai sus: "Les catégories sont un élément statique et inerte. Les fonctions sont au contraire un élément dynamique et vivant."

1.2.4.2 Gradul II graduat

'Superlativul relativ' este o altă realizare a graduării (endo-) exorelaţionale. După cum am stabilit deja (cap.1.2.2), el se diferenţiază de comparativ printr-un proces de selecţie din domeniul graduat. Elementul singularizat prin actualizare indică mereu categoria din care a fost extras ca reprezentant elativ. Deoarece comparaţia se stabileşte, însă, numai în interiorul aceleiaşi clase de apartenenţă, al doilea termen provine mereu din primul; nu e nevoie ca el să se manifeste explicit şi este, prin contrast cu cel de-al doilea termen al comparativului, invariabil prin poziţia categorială:

<u>comparativ</u> (extensiv)	x	a, b, c, x, y, z
<u>superlativ</u> (intensiv)	x	x_1, x_2, x_3, x_n

Denumim valoarea de bază a superlativului exorelaţional drept graduare ascendent-individualizantă.

1.2.4.2.1 Adjectivul

[146] L. Tesnière, Eléments, p.49.

Superlativul reprezintă treapta finală a unui proces de precizare, adică a unei specificări progresive. Pentru clasa lexicală a adjectivului avem la îndemînă exemple ca acestea:

"De astăzi nu-mi mai pasă că cea mai dulce-ntre femei
mă lasă" *(Eminescu I, 187)*

Categoria de referință precizată prin comparație poate fi mai îndeaproape determinată printr-o subcategorie. Acest proces al determinării suplimentare se desfășoară după reguli fixe.

1. Determinare prin adaosul unui substantiv în genitiv:

"Întunerecul, cel mai mare dușman al luminii"
(Zanne 161)
"Eu nu puteam fi vlăstarul cel mai din urmă
al muzelor pe pămînt" *(Hogaș 94)*

2. Determinare prin adaosul unui substantiv după prepozițiile *de* și *din*, cu indicații de timp și spațiu:

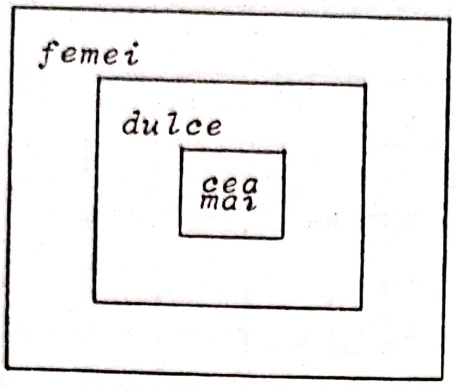
"Cînd a treia zi, cea mai frumoasă de Mai, o duserăm la lăcașul de veci cu toate florile din București"
(M. Caragiale 162)

"Ca în ziua aceea, din ale vieței sale cea mai ferice"
(M. Caragiale 127)

"Văzu un băiat îmbrăcat c-o bluză de catifea care
cuprindea strîns de un colan lustruit mijlocul cel mai gingaș din lume "
(Eminescu, PL 63)

Vom ilustra prin reprezentările grafice de mai jos procesul în mai multe trepte al determinării:

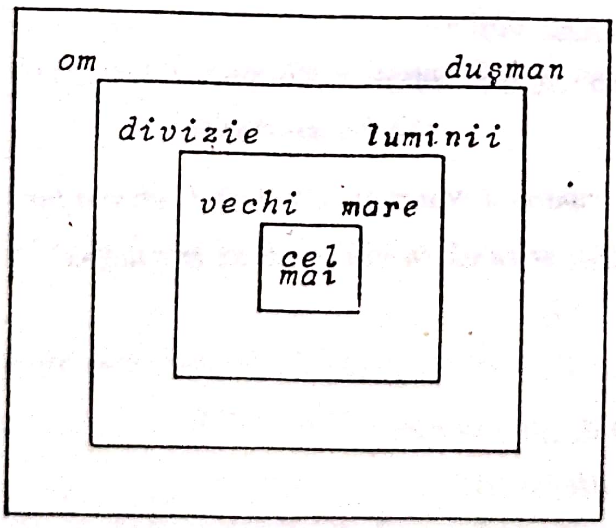
"Cea mai dulce-ntre femei"

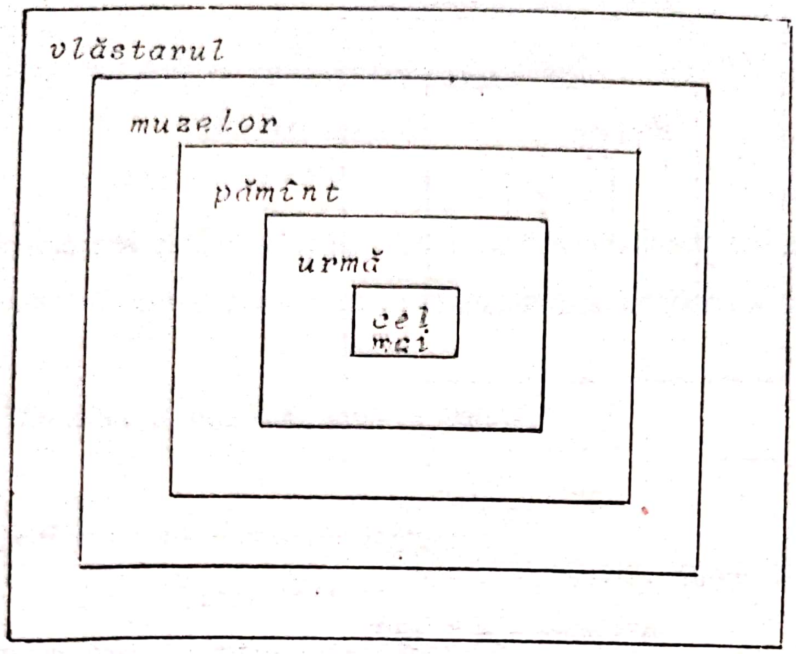
"Îs cel mai vechi om din divizie"

(Camilar, GR I, 129)

"Întunerecul, cel mai mare duşman al luminii"

"Eu nu puteam fi vlăstarul cel mai din urmă al muzelor pe pămînt"

Orice determinare a adjectivului - indiferent de situarea ei sintactică - este implicată şi în comparaţie:

"Efectul celor mai dozate în venin bîrfeli"

(Petrescu, S.II, 118)

"Lupul îi spuse că hoţul era împăratul păsărilor. Că el cînd venea a fura merele, aduna păsările cele mai agere la zbor şi cu ele în stol venea de le culegea"

(LBR 69)

"Iată desigur starea cea mai de plîns în care se poate afla cineva" *(Hogas 93)*

"Cel mai lipsit de gust amestec de mahala şi de lucruri curat ţărăneşti"

(Petrescu, S.II, 117)

Ca şi la comparativ (cap. 1.2.4.1.2.3), 'superlativul relativ' poate fi pus în evidenţă de

adverbe suplimentare:

"A şti tot ce vroieşte şi tot ce cugetă cineva, a-i cunoaşte toate gîndurile, chiar şi cele mai ascunse"

(Zanne 3624)

Cînd mai multe adjective stau toate în superlativ, articolul *cel (cea, cei, cele)* nu se repetă:

"Poteca de picior, ce ţineam noi acum, tăia, de-a curmezişul cele mai vesele şi mai rîzătoare privelişti de munte"

(Hogas 88)

"Le arăta drumul cel mai apropiat şi mai lesnicios"

(LBR 69)

"Dacă n-aş fi fost eu să-ţi dau cele mai dintru început şi mai de căpetenie şi mai folositoare învăţături"

(Slavici, S.II, 114)

"Cumpăra şi cele mai obscure (cărţi) şi mai fără de-nţeles"

(Eminescu PL 61)

Cîteodată lipseşte la al doilea adjectiv chiar şi adverbul *mai*:

"Băile de soare sunt prescrise de cei mai mari şi căutaţi medici din Europa"

(Cazaban, S.II, 10)

Cînd, însă, pentru aceeaşi persoană (sau lucru) avem două substantive, atunci articolul se repetă:

"Nu înceta să bîrfească pe nevasta celui mai imoral om şi a celui mai fără scrupule deputat"

(E. Goga, S.II, 10)

În interiorul lanţului gradual repetarea articolului nu dă naştere nici unei intensificări suplimentare:

"Cel mai de seamă şi cel mai credincios muşteriu era
părintele Dumitru Tărăboi"

(Sadoveanu, S.II, 11)

1.2.4.2.2 Adverbul

În comparaţie cu adjectivul, adverbul este rar folosit în superlativul relativ. La nivelul expresiei, diferenţa constă în invariabilitatea formantului *cel* la adverb faţă de variabilitatea în funcţie de gen, număr şi caz, la adjectiv:

Ea aleargă cel mai repede; ei aleargă cel mai repede.

După Georgeta CIOMPEC[147] am avea aici şi o excepţie: "Cînd însă adverbul la forma de superlativ relativ funcţionează ca determinant în grupul nominal, *cel* variază în raport cu genul, numărul şi cazul numelui determinat (cf. cartea *cea* mai de sus, copilului *celui* mai de aproape). Fenomenul trebuie pus în legătură cu calitatea de articol demonstrativ pe care *cel* o poate avea în asemenea structuri sintagmatice (cf. cartea *cea* de jos)".
Fără îndoială, acest fenomen trebuie pus în legătură cu articolul demonstrativ; sîntem de părere, totuşi, că e vorba de o transpunere, deci *cea mai de sus* şi *celui de mai aproape* nu mai funcţionează ca adverbe, ci ca adjective şi, în consecinţă, nu ar trebui să fie evaluate drept excepţii.
Şi mai clar se evidenţiază un astfel de transfer de funcţie în exemplul următor:

Vino cel mai de dimineaţă posibil.

---

[147] CLRC I, p.280.

Cîntarea <u>*cea*</u> *mai de dimineață.*[148]

Deoarece 'superlativul relativ' este condiționat de fondul, de substanța categoriei gramaticale, este limpede că adverbele care vizează puncte din timp și din spațiu (opuse doar altor puncte singulare și nu unei totalități) permit comparația, dar nu pot fi individualizate. La această grupă aparțin:

încoace - *mai încoace* - * *cel mai încoace*
încolo - *mai încolo* - * *cel mai încolo*
înainte - *mai înainte* - * *cel mai înainte*
înapoi - *mai înapoi* - * *cel mai înapoi etc.*[149]

1.2.4.2.3 'Superlativul absolut'

Spre deosebire de 'superlativul relativ' care arată o singularizare în interiorul unei categorii, 'superlativul absolut' exprimă o relație endograduală: comparația este ridicată pe propria bază și se menține în limitele ei. Calificativul 'absolut' nu afirmă, deci, neapărat, că astfel s-ar atinge gradul absolut al comparației, ci, mai mult că în această operație se renunță la raportarea față de alte obiecte sau situații.
După modul construcției, deosebim în română:
1. superlativul absolut 'gramatical'
2. superlativul absolut 'liber'.

1.2.4.2.3.1 Superlativul absolut gramatical

Patru adverbe funcționează ca determinanți:
a) *foarte* (sehr)
b) *tare* (sehr)

---

[148] Din pozitivul <u>*cea*</u> *de dimineață*, care este aici, în contrast cu exemplele echivalente din franceză, marcat drept adjectiv: *la mode d'aujourd'hui; les modes d'hier et de demain, un verre de trop; "Mais où sont les neiges d'antan?" (Villon, Le grand Testament, ap. Tesnière, p.450).*

[149] Cf. ILRC, p.474.

c) *mult* (viel)

d) *prea* (zu, allzu)

foarte

"E foarte atingător lucru să vezi cu cîtă bunăvoinţă şi cîte jertfe chiar se îndeplinesc datoriile ospitalităţii în aceste schituri locuite de cîteva femei sărmane"

(Hogaş 69)

"Era foarte blondă şi tot atît de sentimentală"

(Rebreanu, S.II, 11)

"Cu suvenirul vag al unei cărţi citite foarte de mult"

(Petrescu, S.II, 97)

"Mi-e foarte foame" *(Scriban 517)*

tare

"Tare rău, măicuţă, tare rău zisei eu; unde nu sunt paianjeni, sunt păcate"

(Hogaş 91)

"Să facem pe cheful spînului...atunci şi nici atunci că tare mi-i negru înaintea ochilor"

(Creangă 207)

"După ce l-a strîns grămadă, îl ie, îl duce la bizunia sa şi începe a mînca, că tare-i mai era foame"

(Creangă 291)

"Tiii; da ce mai de peşte ai! dă-mi şi mie
că tare mi-i poftă" *(Creangă 291)*[150]

---

[150] În prima ediţie a poveştii (*Ursul păcălit de vulpe, Metoda nouă de scriere şi cetire*, Iaşi, 1889) *tare* e transcris în ultimele două exemple *taaa...re* respectiv *taaare!* Prelungirea grafică a vocalei accentuate indică o intensificare suplimentară.

mult

"Posibilitatea uzării de un asemenea rar şi mult capricios vehicol" (Gorun, S.II, 83)

"Pieri apoi ca peste puţin să se întoarcă cu nădragii în vine, şi cu cămaşa afară, abătut, mult trist"

(M. Caragiale 127)

"Mult-îndărătnic menestrel, un cîntec larg tot mai încearcă" (Barbu 178)

prea

"Sublimul ucide şi omul e prea mic pentru sublim"

(Hogaş 93)

"Aceste prea umile lucruri nici nu existau pentru ochii lor ce urmăreau cel mult vînatul din păduri"

(Ivasiuc 12)

"Te-ai făcut prea nu ştiu cum"

(Creangă 193)

"Prea mult un înger mi-ai părut şi prea puţin femeie"

(Eminescu I, 151)

"De eşti Tu, Doamne, rogu-Te, pleacă
fiindcă-i prea lung să-ţi spun de ce
vreau să ajung la capătul ţintei"

(Arcade 229)

"Călăuza noastră însă ne găsea prea becisnici,
şi avea dreptate..." (Hogaş 70)

Adverbul determinat cade uneori:

"Prea v-aţi bătut joc de limbă
de străbuni şi obicei" *(Eminescu I, 151)*

restrictiv:

"Încotro s-o apuce...Spre casă, sau spre minister...Spre casă ar fi fost poate prea devreme"

(Minulescu, S.III, 10)

negativ:

"Mîndră eşti, frumoasă eşti, numai nu mă prea iubeşti"

(T.1237)

"Au început moscalii a căuta în toate mănăstirile bani şi odoare şi n-au prea găsit"

(ibid.)

În expresiile de politeţe, respectiv *termes de déférence*, mai ales în limbajul eclesiastic, *prea* poate prelua funcţia unui prefix, ca în *prea luminate domn, prea cuvioase părinte, prea cucernice, prea sfinţite* etc. (cf. cap. 2.3.1.3.1).

La EMINESCU putem găsi asimilarea ortografică a adverbului *prea*, cu această funcţie:

"O, Maică preacurată
Şi pururea Fecioară,
Marie!" *(Eminescu IV, 360)*

"Vezi o masă mare-ntinsă cu făclii prealuminate"

(Eminescu I, 23)

Analog lui *prea* se poate utiliza şi adverbul *îndelung* (fapt explicabil prin influenţa limbajului eclesiastic sau printr-o preluare deliberată):

"Şi dacă în sufletul meu a răsărit atunci vreo lumească şi păcătoasă gîndire, îndelung milostivul Dumnezeu mă va ierta..."

(Hogaş 92)

Studierea mai atentă a numeroaselor exemple confirmă faptul că superlativul absolut exprimat aici nu trebuie neapărat identificat cu gradul absolut al comparaţiei. Pentru a ilustra, propunem o suită de traduceri ale cunoscutului vers din *Luceafărul:*

"O prea frumoasă fată"	
"A most beautiful maid"	*(engl.)*[151]
"Une très belle fille"	*(fr.)*[152]
"Ein Mädchen hold erlesen"	*(germ.)*[153]
"So wunderschön...erlesen"	*(germ.)*[154]
"Una hermosa doncella"	*(span.)*[155]
"Crasaviţa deviţa"	*(rusă)*[156]
"Una lindissima donzella"	*(port.)*[157]
"Virult egy ritka szépseg"	*(ung.)*[158]

[151] M. Eminescu, Poezii (Ed. Zoe Dumitrescu-Buşulenga), Bucureşti, 1971, p.326.

[152] op. cit. 343.

[153] op.cit. 360.

[154] CSP 1,2 (1952), p.441.

[155] op. cit. (Ed. Dumitrescu-Buşulenga), p.394.

[156] op. cit., p. 372.

[157] M. Eminescu, Poesias (Ed. V. Buescu), Lisboa, 1950, p.131.

[158] M. Eminescu, Legszebb versei (Ed. Z. Franyó), Bukarest, 1968, p.150.

1.2.4.2.3.2 Superlativul absolut liber

Superlativul absolut, în română ca şi în toate limbile romanice[159], mai poate fi construit şi cu adverbe expresive, pe lîngă adverbele de intensificare cunoscute *(foarte, prea etc.).*

Este vorba de transpuneri deadjectivale, care, prin structura lor semică, exprimă 'nemăsuratul', 'ceea ce e lipsit de măsură', 'ceea ce stă în afara măsurabilului'.

Acest fapt e amintit în aproape toate gramaticile şi lucrările cu caracter didactic de limbă română[160], dar comportă interpretări contradictorii: pe de o parte, element "tipic pentru limba literară şi vorbirea oamenilor cultivaţi"[161], pe de altă parte, marcă a "limbii vorbite şi a idiomului familiar"[162]. Identitate de vederi apare doar în afirmaţia că aceste forme de superlativ ar fi "mai expresive", iar frecvenţa lor mare[163]. În realitate, 'limba celor cultivaţi' - pentru a folosi o expresie preferată de IORDAN - se diferenţiază de limba populară, în acest caz, doar prin folosirea selectivă a vocabularului[164], după cum putem vedea şi în exemplele extrase din REBREANU şi dintr-un basm popular:

"Fiind extrem de conştiincios în serviciu ... superiorii îl lăsau în pace"
(GLR 131)

---

[159] Pentru franceză, cf.: "La forme qui offre la plus grande possibilité d'exprimer la nuance d'une qualité est celle de l'adverbe en *-ment*, qu'on peut dériver de n'importe quel adjectif. Ici le champ est plus que jamais ouvert au goût individuel." (H., p.129); cf. şi tabelul sinoptic al lui Chr. Berthelon la sfîrşitul cap. despre adverbe intensive, op. cit., p.106 s. În ce priveşte evoluţia istorică, cf. Kr. Nyrop, Grammaire historique de la langue française II, Copenhague-Leipzig-New York-Paris, 1903, p.325 s.

[160] Deja la 1821 la Diaconovici-Loga, Gramatica Românească, Bucureşti, ²1973, p.78.

[161] ILRC, p.351.

[162] T. Măruţă, op.cit., p.190. Cu ajutorul lui Stalin, Tomaşevski, Vinogradov şi Gorki, T. Măruţă încearcă să realizeze o extindere a termenului 'superlativ'. Problema e şi ideologică deoarece în lingvistica română, după tezele lingvistice ale lui Stalin, domnea o oarecare confuzie între expresiile 'limbă literară' şi 'limbă populară'.

[163] Ştefania Popescu, GPLR, p.91; Gh. Constantinescu-Dobridor, op. cit., p.79; GLR I, p.131.

[164] Nu procedeul în sine, ci alegerea adverbelor comparative este, după E. Hofmann, dependentă de "stil şi dispoziţie"; deasemenea, ea este supusă "curenţilor la modă ai diferitelor clase sociale". Cf. Erich Hofmann, Ausdrucksverstärkung. Untersuchungen zur etymologischen Verstärkung und zum Gebrauch der Steigerungsadverbien im Balto-Slavischen und in andern indogermanischen Sprachen. Göttingen, 1930. Exemple pentru unele "adverbe la modă" găsim la F. Brunot, La pensée et la langue, Paris, ³1936, p.689 s.

"Gheonoaia e grozav de mare; dar să nu te sperii"

(GLR 131)

În ambele construcții, *extrem de conștiincios* și *grozav de mare*, este vorba de o graduare endorelațională a însușirilor exprimate prin *conștiincios* respectiv *mare*. Acest tip de formanți apare atît în textele foarte vechi, cît și în româna modernă; în procesul numit 'liber' al comparației nu se includ selectări diastratice sau diatopice. Preferințele în selectarea vocabularului sau o anumită abundență în stilul unor autori nu ating fenomenul în sine. Trimiterea în domeniul exclusiv al afectului, preferată de mulți autori[165], ar însemna neglijarea aspectului creativ, devenit atît de important în lingvistică de la SAUSSURE încoace[166]. În general putem observa derivări precum *afurisit, amărît, cumplit, desăvîrșit, dureros, fioros, groaznic, grozav, îndrăcit, înduioșător, înfricoșător, îngrijorător, îngrozitor, înspăimîntător, minunat, uluitor, zăpăcitor* etc.

Din cauza înțelesului lor metaforic, aceste adverbe sînt de cele mai multe ori considerate ca elemente de stil[167], un adevăr care nu aduce prejudicii conceptului nostru de graduație.

"La curtea boierului celuia erau niște cîini amărît de răi" *(Adam, S.I, 49)*

"Era înduioșător de candidă în astfel de clipe"

(Teodoreanu, S.III, 325)

"Ah, ce fioros de dulce de pe buza ta cuvîntu-i"

(Eminescu I, 179)

---

165 LRact., p.295.

166 Într-o analiză minuțioasă a surselor lui Saussure, P. Wunderli arată că aspectul creativ al limbii nu a fost luat în considerare abia de primii transformaționaliști (urmînd pe Humboldt), ci demonstrează rolul creativ al limbajului viu deja în concepția lui Saussure. Fără îndoială, creativitatea nu reprezintă la Saussure o componentă de 'langue' (respectiv 'competență'), ca în cazul creativității condiționate de regulă a lui Chomsky, dar, în calitate de 'faculté de langage' este "zumindest unter ihrem aktivierenden Aspekt - als durch dynamisch-kreative Komponenten charakterisiertes Bindeglied zwischen langue und parole zu betrachten". Cf. P. Wunderli, Saussure und die Kreativität, VRom. 33(1974),p.1-31; p.17.

167 Anghert, op. cit., p.48.

O analiză mai profundă ar arăta că cele trei adverbe sînt derivări secundare şi, prin asta, sînt importante pentru compararea nuanţelor stilistice succesive:

a) *amărît* < *amărî* < *amar*

b) *înduioşător* < *înduioşa* < *duios*

c) *fioros* < *fior*

Pe lîngă consideraţiile privind contextul şi situaţia, putem trage concluzii de tip fonoestematic (cazul a - aliteraţie)[168], de tip morfosintactic (cazul b - nume de agent)[169] sau semantic (cazul c - antinomie între t' şi t)[170].

Alături de formanţii graduării specifici superlativului 'în afara măsurabilului' mai sînt de amintit şi adverbele negative: *inefabil, necrezut, negrăit, neînchipuit, nemaiauzit, nemaibănuit, nemaipomenit, nemaivăzut, nesfîrşit, nespus* etc.[171]

"O, lasă-mi capul meu pe sîn,
iubito, să se culce
sub raza ochiului senin
şi negrăit de dulce"

(Eminescu I, 179)

"Privit îndeaproape, capul lui Cucură apărea nespus de hîd"

(Arcade 213)

"Fui martor la o primire neobişnuit de călduroasă chiar pentru ţara românească"

(M. Caragiale 130)

---

[168] Cît de important este tocmai acest aspect în construcţiile spontane reiese din lista de la 1.2.4.3.4.

[169] În cazul acesta, prin faptul că diateza nu este precizată. Cf. J. Vendryes, Le langage, p.150; Al. Graur, Nom d'agent et adjectif en roumain, Paris, 1929.

[170] Cf. germ. 'furchtbar nett'. "Hierbei spielt - darin haben WELLANDER und SCHWIETERING sicher Recht - die Kontrastwirkung eine große Rolle. Die Spannung zwischen *furchtbar* und *nett* ist für die Sprecher lustbetont, gerade diese Spannung läßt ihnen *furchtbar nett* als ausdrucksvoller, als ihrem Affekt angemessener, kurz als gesteigerter erscheinen denn *sehr nett*." E. Hofmann, op. cit., p.104. Despre *furchtbar nett*, respectiv engl. *pretty dirty*, cf. şi J. Vendryes, op. cit., p.253.

[171] Despre topice de inefabilitate cf. E.R. Curtius, Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter, Bern-München, ^{6}1967, p.168 ss.

Funcţia adverbului determinant poate fi preluată de un substantiv, graduat şi el de o prepoziţie corespunzătoare:

"Pe toate astea, peste fire de amare, m-aş fi ostenit
să le uit" *(Arcade 138/9)*

Această construcţie, care la un autor modern ar trece drept bizară şi foarte originală, a fost deja considerată normală în gramatica lui DIACONOVICI-LOGA[172], ca şi locuţiunea *de tot*[173], respectiv *cu totul*[174]:

"Ia poftim de încalecă pe Bălan, jupîneasă, zise părintele de tot posomorît"
(Creangă 18)

"Grea de tot a fost iarna pentru Andreiu"
(Slavici, S.I, 207)

"S-a făcut mic, mic de tot, cît un purice"
(E. Goga, S.II, 48)

"Ştefăniţă avea o fire cu totul uşuratecă"
(Boureanu, S.II, 35)

În această categorie putem încadra şi exemplul următor, neobişnuit din punct de vedere sintactic:

---

172 Diaconovici-Loga, op. cit., p.78.

173 Expresia este cunoscută în toate limbile romanice. În limba franceză apare, însă, după sec. al XVII-lea numai însoţită de negaţie. Fr. sec. XII: *Qu'il est de tut prest de son eire (Ambroise)*; Fr. sec. XIII: *Et chascuns viaus devroit estre humbles dou tout (Quatre Ages)*; Sec. XVI: *Lesquelles sont naïfves, et du tout commodes en dureté (Rabelais)*; Sec. XVII: *Cela est du tout* admirable *(Bossuet)*. Span.: *Una persona desconocida del todo para mé (Danvila)*. Ital.: *Trovommi Amor del tutto disarmato (Petrarca)*. Retorom.: *Sche ha il paster era sturniu dil tut (Decurtins)*. Apud H., p. 59s.

174 Cf. Hultenberg: "Le roumain, avec *de tot*, se sert aussi de *cu totul*, dont parle M. Meyer-Lübke, Gram. d.l.r., III, § 494. Peut-être cette formation est-elle moins étonnante si on considère la tendance du roum. à former des locutions adverbielles à l'aide de *cu: cu vîrf, cu grabă, cu anevoie etc.,*" H., p. 59.

"O cîmpie <u>orbitoare de lumină</u>"

(Vîlsan, S.I, 198)

Ne-am aştepta, în mod normal, la topica:

O cîmpie de lumină orbitoare.

Inversarea topicii schimbă şi valoarea substantivului *lumină*, care acum trebuie interpretat adjectival ('luminos'), în vreme ce adjectivul *orbitoare*, deşi în feminin, dobîndeşte un sens adverbial (ca în exemplele citate după IORDAN, cf. cap.1.2.3.2).

1.2.4.2.3.3 Spontaneitate şi superlativizare liberă

Cît de mare este numărul acestui fel de adverbe expresive în română, adverbe capabile de a forma un superlativ absolut?
Argoul şi 'slang'-ul ziaristic, limbajul politic şi o anumită internaţionalizare a limbii propun mereu noi posibilităţi de expresie, care se impun prin influenţa crescîndă a mass-media.
Cît de spontană este întrebuinţarea lui *teribil de mare*? Care este relaţia semantică dintre determinant şi determinat? Cum se decodează inovaţiile de limbaj? Pentru a răspunde acestor întrebări, am confruntat 16 subiecţi cu un corpus de 6000 de neologisme[175], după ce ne-am convins că fiecare vocabulă a fost corect înţeleasă şi folosită.
Am rugat subiecţii cercetării să noteze acele lexii care, prin forma întîlnită sau prin derivări, puteau să figureze ca adverbe determinante pentru superlativul absolut.
A rezultat o listă de 242 cuvinte, care, desigur, s-a micşorat la 131, cînd subiecţii au fost rugaţi să construiască practic exemple de superlative cu materialul pus la îndemînă.
Chestionarul suna astfel:

I. Puteţi construi un superlativ cu adverbul X?
II. Dacă da, daţi un exemplu.
III. De la sub.$_n$ s-a obţinut exemplul X + Y.
Îl consideraţi

---

[175] Am folosit DN (cuprinsul întreg de circa 27 500 unităţi).

1. posibil?
   1a. corect?
   1b. inteligibil?

2. imposibil?
   Dacă, imposibil, de ce?
   2a. din motive de eufonie
   2b. din motive de semantică
   2c. din alte motive

În completare oferim inventarul superlativelor obţinute. A fost consemnată prima realizare, cea spontană, propusă de un subiect şi recunoscută drept curentă de cel puţin o treime din restul subiecţilor.

Realizare	*posibil*		*imposibil*			*fără*
	1a	*1b*	*2a*	*2b*	*2c*	*răspuns*
aberant de bizar	14	2				
abisal de greşit	12	2		2		
abracadabrant de ilogic	10	4	1	1		
absurd de tîmpit	10	2		4		
adorabil de blînd	16					
admirabil de frumos	15			1		
apreciabil de bun	13	2			1	
arbitrar de absurd	8	2		4	2	
aventuros de mare	7	7			2	
blamabil de incult	15	1				
bombastic de anost	6	2		4		4
cadaveric de palid	12	4				
captivant de interesant	7	6		3		
catastrofal de brutal	5	9			2	
colosal de plăcut	15	1				
compromiţător de antipatic	5	9			2	
condamnabil de arierat	9	5				2
convenabil de banal	8	3		5		

criminal de avid	9	4			3	
cristalin de clar	14			2		
culminant de cinic	9	7				
culpabil de abstrus	7	4				5
curios de capabil	10	4		1	1	
decisiv de puternic	7	6		2	1	
delirant de superb	7	7		1		1
demenţial de candid	7	7		1		1
demoralizant de cochetă	8	6		1	1	
deplorabil de rău	8	5		2	1	
descurajator de continuu	6	7		2		1
dezastruos de abject	6	9				1
dezesperant de supărător	9	5	1	1		
dezolant de bătrîn	11	5				
eclatant de damnabil	5	9				2
emoţionant de elementar	7	9				
enorm de sporit	12	4				
epatant de gingaş	8	8				
exagerat de obositor	10	5		1		
exasperant de obraznic	11	5				
excelent de bun	15	1				
excepţional de reuşit	16					
excesiv de interesat	15	1				
execrabil de linguşitor	13	3				
exemplar de reuşit	12	2		1	1	
exorbitant de scump	15	1				
explosibil de acut	12	2		2		
extenuant de lung	16					
extraordinar de trivial	16					
extrem de dezgustător	16					
fabulos de vechi	16					
fantastic de ieftin	16					
falimentar de scump	9	5		1	1	
fascinant de armonios	15	1				
fastuos de mare	11	3		1	1	
feeric de divin	6	7		1	2	
fenomenal de egal	7	7		1	1	

formidabil de gustos	16						
fortifiant de nostim	11	5					
frapant de rece	9	5			1	1	
fulminant de rapid	11	4			1		
fundamental de sigur	7	8			1		
genial de deştept	8	6		1	1		
gigantesc de mare	15				1		
gigantic de feroce	9	6				1	
grotesc de funebru	5	9		2			
halucinant de duios	8	8					
hipnotizant de adînc	12	4					
ideal de practic	5	9		1	1		
imens de lung	16						
imperios de necesar	8	7		1			
impresionabil de impozant	11	5					
inadmisibil de crud	16						
inconsolabil de disperat	7	8			1		
inconştient de mediocru	6	8		1	1		
indecent de mediocru	15	1					
inexprimabil de frumos	16						
infamant de indiscret	14	2					
infect de rău	13	2			1		
infernal de neglijent	15	1					
infinit de mare	16						
injurios de norocos	11	3	1			1	
insuportabil de ambiţios	16						
inuman de paşnic	9	5		1	1		
ireal de frumoasă	15	1					
iritabil de intolerant	9	5		1	1		
încurajator de urban	5	10					1
jenant de leneş	16						
lamentabil de insignifiant	12	4					
legendar de vechi	15						1
magistral de reuşită	13	3					
manjabil de simpatică	3	8	2	2	1		
miraculos de cuminte	9	6			1		
monstruos de tembel	9	5					2

monumental de mare	15	1					
obsedant de binefăcută	8	7				1	
ofensator de misterios	7	8				1	
paralizant de tîmpit	9	6			1		
pasionant de dulce	16						
palpitant de singură	10	5			1		
pervers de tînără	15	1					
penibil de minuţios	16						
prestigios de inteligent	8	5			3		
proverbial de prost	15	1					
providenţial de repede	15	1					
purificator de candid	8	7					1
razant de rapid	15	1					
regretabil de insuficient	7	8					1
relevant de mare	6	10					
remarcabil de puţin	12	4					
reprobabil de bun	8	7				1	
reproşabil de pretenţios	14	2					
repugnant de abject	12	2		1	1		
revelator de talentat	15				1		
ridicol de riguros	11	4					1
salutar de pretenţios	7	8			1		
satanic de crud	15	1					
scandalos de scrupulos	14	1	1				
senzaţional de periculos	14	2					
seducător de frumoasă	15	1					
sfidător de perfect	10	6					
spectaculos de sumbru	6	9		1			
stupefiant de blondă	9	7					
suprem de sigură	15			1			
surprinzător de discretă	9	7					
teribil de inconştient	16						
terifiant de tîmpit	16						
tonifiant de detreabă	13	3					
tragic de steril	7	8		1			
trepidant de superbă	11	4					1
turbulent de virginală	12	3					1

vivifiant de curant	*9*	*7*	
violent de prost	*8*	*7*	*1*

Toate aceste realizări spontane au ceva comun: structura lor semică indică în mod clar faptul că graduarea ar trebui să fie dusă pînă la cel mai înalt grad al ei, indiferent de felul de raportare al expresiilor succesive la baza lor neutrală.

Specificul acestui superlativ - nemăsurabilul - este strîns legat de adverbul determinant, care își poate spori capacitatea expresivă sau intensificatoare, atunci cînd este folosit în sens figurat[176]. Pe de altă parte, se poate observa, în multe cazuri, că perechea de cuvinte reprezintă o împlinire reciprocă de sens, pînă la tautologie.

Mai mult de jumătate din adjectivele selectate (66 : 131) sînt, ca și adverbele determinante, neologisme; confruntați cu construcția spontană de superlative, subiecții păreau să le fi preluat direct din vocabularul pus de noi la dispoziție.

Dincolo de valoarea sistemică, ușor de regăsit în toate exemplele indicînd graduarea semantică, mai trebuie notat și efectul voit ironic, spiritual, poantat al unor construcții.

1.3 Alte fenomene ale graduării

1.3.1 Evidențierea

1.3.1.1 Inversarea

În română, de obicei, adjectivul urmează substantivului: *casa bună, limba română* etc.[177] Dacă, însă, se accentuează un calificativ, atunci substantivul trece pe locul doi: *buna casă*.

---

[176] Cf. pentru aceasta: "Remarquons que ces adverbes perdent assez souvent leur signification étymologique précise pour n'exprimer qu'un renforcement général." Kr. Nyrop, Grammaire historique de la langue française II, p.325.

[177] W. Meyer-Lübke, Grammatik der romanischen Sprachen, 4 vol., Leipzig, 1890-1902, III, p.730; F.Diez, Grammatik der romanischen Sprachen, 3 vol., Bonn, 1836-1844, III, p.414 ss.; A. Lombard, La langue roumaine, Paris, 1974, p.27; S.Pușcariu, RSpr., p.45; E.Tănase, Locul determinantului adjectiv calificativ în limbile romanice cu specială privire asupra limbii române, RFRG 6,1 (1962), p.85-104: "Ainsi pour le XVIe siècle l'adjectif précède le nom dans 35% et lui succède dans 65% des cas examinés...pour le XIXe siècle la proportion varie entre 22% (Creangă, Contes) et 9% (Alecsandri, Théatre) pour l'antéposition et 78%, respectivement 91% pour la postposition chez les mêmes auteurs. Enfin pour le texte du XXe siècle...la proportion varie entre un maximum de 21% et un minimum de 3,5% (E. Petrovici, Textes dialectaux) pour l'antéposition"; p.104.

Rezultatul este o graduare, legată de sensul adjectivului şi de capacitatea lui de intensificare.

"Bre! ... proastă lighioaie mai eşti"

(Creangă 294)

poziţia normală:

"Mă jenează calitatea proastă a semnului"

(Stahl 33)

PUŞCARIU citează o frază dintr-un ziar, în care modificarea poziţiei adjectivului exercită o influenţă decisivă asupra sensului:

"A fost o adevărată lecţie de istorie, dar n-a fost o lecţie de istorie adevărată"

KUEN traduce:

"Es war eine wahre Geschichtsvorlesung, aber es war keine Vorlesung über eine wahre Geschichte."[178]

Contextul invocat de PUŞCARIU ne determină să căutăm o versiune mai potrivită: Es war eine wahrhaftige (wahrhaft wahre) Geschichtsvorlesung...
Adjectivul accentuat apare ori în poziţie predicativă

"Mare e noaptea, bun e Domnul"

(Zanne 1, 54)

ori funcţionează ca atribut

"marea îşi întindea nesfîrşita-i albăstrime"

(Eminescu PL 72)

"Somnoroase păsărele

---

[178] RSpr., p.45.

pe lą cuiburi se adună..."

(Eminescu I, 207)

În acest caz, în poziţie atributivă, adjectivul este tratat ca un substantiv şi poate primi articol hotărît. Este o manieră preferată în lirica modernă, unde, de dragul unui paradox, se folosesc astfel de adjective, tipice prin formă pentru clasa lexicală de care aparţin şi, în consecinţă, inconfundabile cu substantivele:

"Regescul vas de gînduri crescut în dobitoc.
Ţările topiră nepotrivitul bloc..."

(Barbu 50)

"Vom merge spre fierbintea, frenetica viaţă
Spre sînul ei puternic cioplit în dur bazalt"

(Barbu 13)

"Strălucitele improvizaţii ale cutărui sau
cutărui poet sunt basme"

(Barbu 368)

La un număr mic de lexii, ca *bogat, deosebit, diferit, distins, sărac, sărman, simplu* etc., antepunerea adjectivului are drept urmare schimbarea sensului:

"Dacă mă vede că sînt văduvă sărmană şi cu o casă de copii, apoi trebuie să-şi bată joc de casa mea?"

(Creangă 129)

"Şi aşa s-a păgubit sărmana capră şi de cei doi iezi, dar şi de cumătrul său, lupul, păgubaşă a rămas"

(Creangă 132)

După GLR[179], adjectivul *sălbatec* acționează identificator, dacă este postpus, și calificativ, dacă este antepus - *rața sălbatecă, sălbatecul cîine*; regula nu este, desigur, respectată de scriitori:

> *"Sălbaticele rațe se abat din zborul lor*
> *Bătînd apa-ntunecată de un nour trecător"*
> (Die wilden Gänse - die Wildgänse)
> *(Alecsandri, Poezii 51)*

În presa politică contemporană, antepunerea adjectivului este un element de stil foarte îndrăgit:

> *"Strălucită victorie...impresionanta unanimitate,*
> *(sentimentele) de înaltă stimă și dragoste pe care întregul nostru popor...a nețărmuritei încrederi...care întruchipează cele mai profunde aspirații...istoricele hotărîri ale Congresului"*
> *(Scînteia, 11 martie 1975)*

> *"Strălucita victorie...a unui întreg popor...larg interes,*
> *unui bogat schimb de opinii,...adevărat forum cetățenesc...în actualele alegeri...marea adunare populară cetățenească...înaltul simț patriotic...un pronunțat caracter de lucru...din amplele relatări"*
> *(România liberă, 13 martie 1975)*

Dacă acest mod de exprimare ar depăși granițele unui 'argou de presă' ('Fachjargon') și s-ar impune în româna curentă, atunci, în puțini ani, vom avea de-a face cu o normă schimbată, ceea ce ar atrage și o modificare a teoriei noastre.

Inversarea elementelor unor expresii solidificate, precum formulele de salut, este percepută ca intensificare graduală:

---

[179] GLR, p.435; cf. E. Cîmpeanu, Contribuții la stilistica gradelor de comparație, CL 11,1 (1966), p.77-89, pentru noi discuții asupra acestei probleme, precum și pentru valoarea stilistică a comparației.

ziua bună pentru *bună ziua*

bună noapte pentru *noapte bună*

În aceeaşi situaţie sînt adjectivele care, conform uzului consacrat, sînt antepuse, cum este cazul lui *drag*. O ilustrare foarte clară o găsim în dialogul dintre lup şi capră, în povestea lui CREANGĂ *Capra cu trei iezi:*

Situaţia a:

"De aceea am făcut şi eu un praznic, după puterea mea, şi am găsit de cuviinţă să te poftesc şi pe d-ta, cumătre, care să mă mai mîngîi...

-Bucuros, <u>dragă</u> cumătră, dar mai bucuros eram cînd m-ai fi chemat la nuntă"

Situaţia b:

"Nu ştiu cine a fost pe la mine pe acasă în lipsa mea, că ştiu că mi-a făcut-o bună; -Ce fel, cumătriţă <u>dragă</u>?

(Creangă 130)

Un alt exemplu:

"Am turmă <u>frumoasă</u>. Patruzeci şi şase de berbeci, o sută şaizeci şi două de mioare şi optzeci şi trei de miei.

-<u>Frumoasă</u> turmă!

(Slavici, S.II, 157)

La unele grupuri nominale, antepunerea adjectivului este preferată. Aici se pot aminti exemple ca: *buna vestire, bun simţ, mic burghez* etc. Deşi această distribuire a cuvintelor nu are loc, ca în italiană [180] sau franceză, ceea ce TESNIERE numeşte "tendance à l'agglutination"[181] este concepută de cei mai mulţi vorbitori ca o unitate fonetică sau ca expresie fixă, dar nu ca o construcţie sintetică. Evidenţierea înseamnă, deci, o inversare a distribuirii normale a cuvintelor: SA --> AS, AS --> SA. Cu cît mai fixată este relaţia SA, respectiv AS, cu atît mai mare este gradul de intensificare în urma inversării:

---

[180] Cf. 'L'uomo buono disse' ca opus al lui 'il buon uomo', care ...si pronuncia come una parola sola, 'buon uomo'. Giacomo Devoto, Introduzione alla Grammatica, Firenze, ^{2}1942, p.84.

[181] Tesnière, p.147.

mic burghez	- Kleinbürger
burghez mic	- kleiner, unbedeutender Bürger
drum bun!	- gute Reise!
bun drum	- überraschend bzw. besonders guter Weg

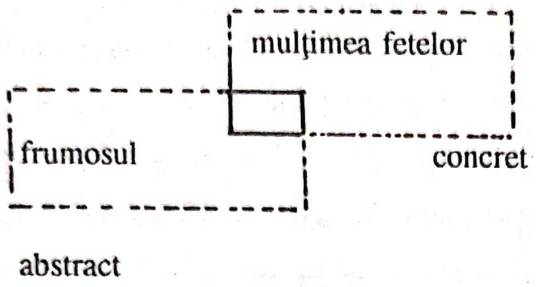
Observaţiile de mai sus pot fi confirmate şi de alte construcţii:

normal	intensificat
pace bună	*bună pace*
voie bună	*bună voie*
pază bună	*bună pază*
vreme bună	*bună vreme*
cale bună	*bună cale*
vorbă bună	*bună vorbă*
ţară bună	*bună ţară*
casă bună	*bună casă*
zeamă bună	*bună zeamă*
rînduială bună	*bună rînduială*
mamă bună	*bună mamă*
(de) bună seamă	*seamă bună*
bună cuviinţă	-
bună stare	-
ceas bun	*bun ceas*
semn bun	*bun semn*
rămas bun	-
capăt bun	-

1.3.1.2 Adjectivul antepus + *de*

Una din cele mai originale forme de evidenţiere este tipul *frumoasa de fată* (fată peste poate de frumoasă, fată care personifică frumuseţea). Acest tip arată cît de strînsă este relaţia dintre substantiv şi adjectiv şi cît e de dificilă o limitare clară între cele două clase

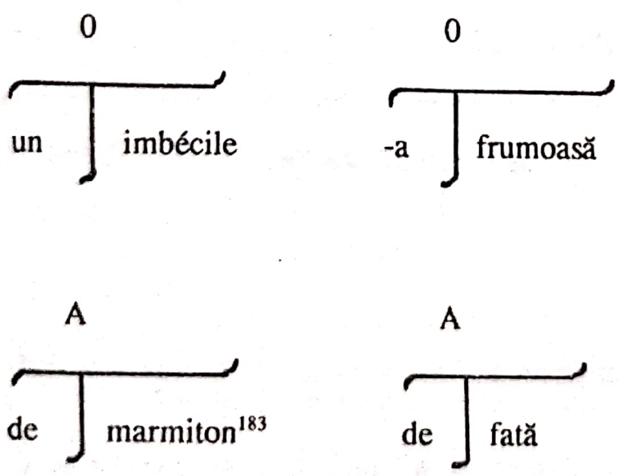
lexicale. Spre deosebire de construcţiile *frumoasa fată* sau *fata cea frumoasă* (fata despre care ştim, sau am aflat, că e frumoasă), *frumoasa de fată* indică o graduare în care accentuate sînt de regulă componentele endorelaţionale; se singularizează un prototip din două categorii aici suprapuse:

O analiză sintactică, aşa cum o face TESNIERE pentru exemplul său:

un imbécile de marmiton { *quell' imbecille di Giovanni*
este imbecil de Juan
his brute of brother[182],

ar arăta că adjectivul *frumoasă* este transferat în poziţia regentului, iar substantivul *fată* îi este subordonat.

[182] Tesnière, p.450.

[183] Tesnière, loc.cit., st. 314.

Această analiză pare să lămurească relaţiile strict sintactice. Semantic, totuşi, secvenţa determinărilor se distribuie altfel:

fată (t) - *frumoasă* (t')[184]. Presupusa contradicţie de suprafaţă între rezultatele celor două analize se rezolvă, dacă le considerăm mijloace complementare ale descrierii valorilor[185] unei relaţii lingvistice.

Alte exemple ne vor furniza informaţii despre felul în care această relaţie lingvistică poate conduce la o unitate a grupului nominal, la fel ca în cazul compozitelor.

În plus, mai este de observat că, în limba română, construcţiile de tipul *o frumoasă de fată*, respectiv *această frumoasă de fată*[186] sînt mai puţin obişnuite. De-abia realizarea *frumoasa de fată*, cu articol hotărît, reprezintă o evidenţiere clară, marcată prin distribuţia cuvintelor şi subliniată de aplicarea actualizantă a articolului.

În literatura populară găsim rar şi doar regional forme neînsoţite de articolul hotărît:

"Mîna-n buzunar băga
şi din el că îmi scotea
<u>un mic de amnărel</u>"

(Amzulescu 356)

"Măi, tu <u>mic de covăcel</u>
d-ales fierul din oţel,
ian na tu sabia mea"

(Amzulescu 370)

---

[184] Această contradicţie între determinarea formală şi cea prin conţinut este ocolită de Iordan prin constatarea că ea s-ar baza pe "...unitatea dialecticii termenilor contradictorii". ILRC, p.6.

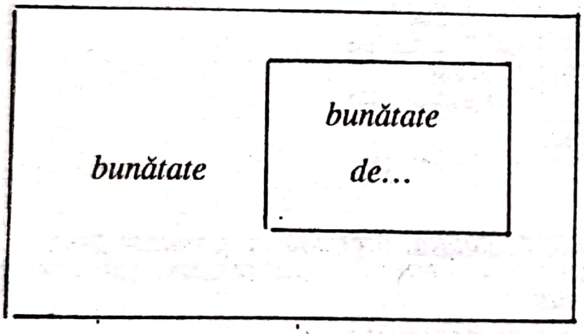
[185] Pottier ia în considerare trei categorii valorice, care sînt importante în analiza cuvîntului: a) valeur fonctionnelle de cet ordre, b) valeur stylistique de cet ordre, c) valeur structurale de cet ordre. Systématique, p.74.

[186] "Imbecilul de Ştefanachi se ţine ca umbra de mine" (Bart, S.III, p.173), pe cînd în fr. <u>un</u> imbécil de, ... sp. <u>este</u> imbecil de...

1.3.1.3 Substantivul calificativ

Însuşirea abstractă, caracterul exprimat de un adjectiv *(un mic)* sînt personificate, după cum am văzut, prin substantivul atributiv *(de covăcel)*; purtătorul concret al însuşirii se transformă în prototip al acestei însuşiri şi, prin aceasta, apare ca fiind evidenţiat.
Dacă în locul adjectivului transpus ar sta un substantiv, a cărui structură semică deţine elemente calificative, atunci s-ar mări intensitatea graduării - şi aici în funcţie de înţelesul, respectiv capacitatea de intensificare a însuşirii exprimate. La intrarea unui substantiv într-un grup, ierarhiile semice ale elementelor grupului concură, în sensul în care se evidenţiază un cîmp de sensuri intensiv în cîmpul de sensuri extensiv al unei lexii libere, 'nelegate'. Spre deosebire de franceză, genul este determinat, în cazul nostru, după primul membru al grupului nominal[187]:

"Născu o bunătate de copil" *(T.571)*

bun - bun, ales, drăguţ, blînd, înzestrat, gustos

bunătate - blîndeţe, bunătate, amabilitate, virtute, delicatesă

bunătate de copil - exemplar foarte reuşit

---

[187] "...le premier de deux substantifs, quand il équivaut ainsi à une épicatathète, a une tendance marquée à perdre sa sexuisemblance propre: l'article le précédant tend à s'accorder avec celui des deux substantifs qui est réellement substantiveux, le second. Ex.: Il est toujours certain que c'est une espèce de vagabond." EGLF, p.209.

1.3.1.3.1 Substitute transparente formal şi prin conţinut[188]

Putem urmări acest proces al graduării în modul cel mai clar la acele substantive care sînt transparente formal şi prin conţinut faţă de adjectivele pe care le substituie[189]. În situaţia semantică nou obţinută, funcţia adjectivului înlocuit acţionează într-o formă concretă, superlativă:

acreală (acru): "*O acritură de borş ş-o bucată de mămăligă, mai mult nu am*" (sehr saure moldauische Suppe)

(Inf. A.C., Giuleşti)

aiureală (aiurit): "*A fost o aiureală de şedinţă*" (eine irrsinnige Sitzung)

(Inf. C.B., Sibiu)

bunătate (bun): "*Socoţi dumneata că voi lăsa să-mi stricaţi bunătatea de casă, unde m-am născut, unde am crescut?*" (äußerst solides, ordentliches Haus)

(Alecsandri, T.242)

"*Să-mi arunc eu bunătate de copilă, crescută cu greutate prin pensioane...în gura leului*"

(Alecsandri, T.242)

dulceaţă (dulce): "*Am o dulceaţă de prieten, numai să-l vezi*" (ein sympatischer, angenehmer Freund)

(Inf. I.G., Bucureşti)

---

188 Conceptul de 'transparent' îl definim în continuare şi în cazul procedeelor de graduare intralexematică, precum şi la formarea cuvintelor, unde apartenenţa formală şi prin conţinut la lexemul de bază este o condiţie preliminară în folosirea lui (cf. cap.1.3.5). În cazul construcţiilor sintagmatice, 'transparenţa' poate fi iarăşi invocată, dar aici este îndeplinită doar o singură condiţie, anume cea semantică.

189 Spre deosebire de bogăţia unor astfel de exemple în limba română, această construcţie este foarte rară în alte limbi romanice şi se limitează la un număr mic de substantive calificative, de ex.: "un amour de petit chien" (Le Matin, 5.2.03.),"un amour de homme" (Mirbeau), "une horreur d'homme". Sp. "mi chica es una gloria, un primor de bonita" (Danvila), ap. H., p.77.

mîndreţe, (mîndru): *"Şi-a păstrat mîndria de cetate"*
(unbezwingbare, superbe Burg)
(Cantacuzino, S.III, 191)

"Era o mîndreţe de om, vestit de cinste şi de vrednicie"
(wunderschöner Mensch, T.: "Prachtkerl")
(Vlahuţă, T.961)

frumuseţe (frumos): *"Aşa frumuseţe de om nu mai văzuse"*
(wunderschöner Mensch)
(Ispirescu, S.II, 122)

leşinătură (leşinat): *"Liota aia de copii şi leşinătura de nevastă îi ieşea înainte şi îi cerea pîine"*
(Jammergestalt)
(Ispirescu, T.905)

năzdrăvănie (năzdrăvan): *"A venit cu o năzdrăvănie de maşină de ne-am mirat cu toţii"*
(Wunderding von Auto)
(Inf. A.C., Giuleşti)

sărăcie (sărac): *"Ce sărăcie de vită"*
(elendes Vieh)
(T. 1364)

scumpete (scump): *"O scumpete de ofiteraş"*
(ein Schatz von O.)
(Inf. M.H., Bacău)

răutate (rău): *"Răutatea de om leneş"*

(fürchterlich böser, fauler Mann)

(Lungianu, S.II, 53)

spurcăciune (spurcat): *"Spurcăciunea de comisar"*

(verdammter Kommissar)

(Inf. J.J., Satu Mare)

vechitură (vechi): *"Vechitura de colonel, nu-mi mai da pace"*

(der Oberst, ein uralter Tattergreis)

(Inf. A.T., Broşteni)

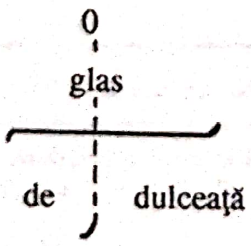
Causticitatea ultimei expresii devine mai clară dacă ne gîndim că *vechi* este folosit în română pentru lucruri, pentru ființe fiind propriu adjectivul *bătrîn*.

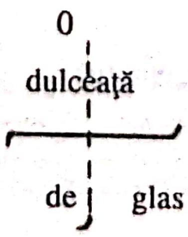
Toate aceste exemple au în comun formarea unui 'superlativ epitetic' cu ajutorul unui substantiv derivat, care, fără să aibă drept bază neapărat un adjectiv, exprimă în cel mai înalt grad însuşirile acestei baze, înrudite semantic şi relevată fonetic. Două exemple ținînd de această categorie ilustrează încă o dată acțiunea conjugată a celor două clase lexicale - 'adjectiv' şi 'substantiv' - în astfel de construcții. Pentru o posibilă formă *dulceață de glas* (voce extrem de plăcută, blîndă) am descoperit, cu exact acelaşi sens:

"Acel glas de dulceață îl avea şi feciorașul"

(Sadoveanu, Baltagul 13)

O analiză sintactică după modelul lui TESNIERE ar pune în lumină două relații de dependență diferite una de cealaltă, ceea ce, însă, nu corespunde situației de fapt:

a)

b)

În cazul a) rolul determinant îi revine transpunerii *de dulceață*, în cazul b) invers, *dulceață*

funcționează ca determinat, ceea ce demonstrează că astfel de construcții nu pot fi analizate exclusiv prin sine.

Și mai complicată, din punct de vedere sintactic, se dovedește a fi următoarea creație a lui DELAVRANCEA, în care, în locul 'inviolabil' al substantivului apare un adjectiv:

"Maica preoteasă e o bunătate de țîfnoasă"
(T.242)

Construcția 'greșită' arată cum funcționează aici mecanismul superlativizării. În formula normată *bunătate de* ..., substantivul este conceput și folosit ca sumă a însușirilor bazei adjectivale. Conținutul lui *bun* este potențat pînă pe cea mai înaltă treaptă și actualizat în relație cu derivatul lui *țîfnă* (Laune, Knurren). Expresia este corect înțeleasă de TIKTIN ca superlativă și tradusă: "die Pfarrerin ist gewaltig bärbeißig". Calificativul abstract preia funcția unui adverb. De-aici se ivesc mai multe posibilități de interpretare: maica preoteasă este țîfnoasă 'într-un fel hazliu', 'într-un mod încîntător', 'cît se poate de bine' sau simplu 'foarte țîfnoasă'.

Ironia, semnalată de TIKTIN, dar absentă în traducere, este atinsă prin opoziția între 'knurrend', respectiv 'bärbeißig', și alte sememe ale substantivului *bunătate*, ca 'bunătate (la suflet)', 'amabilitate', 'delicatețe' etc. Intenția autorului este înțeleasă de cititor, în ciuda construcției greoaie, și corect interpretată, datorită, în primul rînd, formulei fixe *o bunătate de + substantiv*. Decisivă rămîne deci în toate exemplele mărirea intensității pînă la un superlativ absolut. Componența retoric-stilistică a construcției este, în acest caz - lăsînd la o parte intenția autorului -, un ornament.

1.3.1.3.2 Substitute transparente prin conținut

Epitetul substantival poate substitui și un adjectiv:

"Ah, ce mucalit e Mișu; i-o grădină de băiat"
(Vlahuță, T. 695)

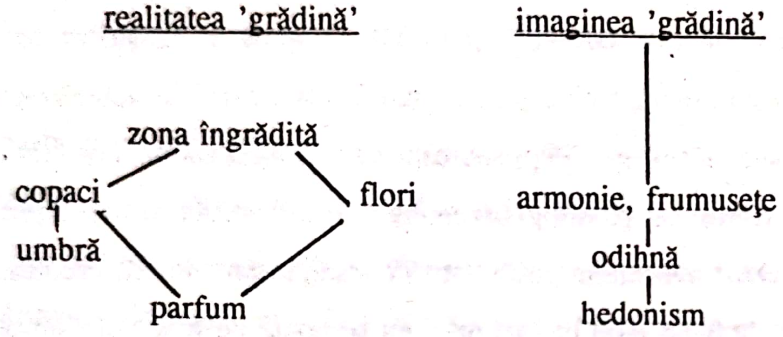
ZANNE notează pentru *grădină de om* mărturia unui informator din Bîrlad: "se spune

despre un om vesel, pe care-l asculţi bucuros" (Zanne 759).

TIKTIN extinde această definiţie, nu chiar corespunzător: "ein Prachtkerl; bes. von lustigen, spaßigen Menschen: ein jovialer Kerl, ein fideles Haus" (T. 695).

Abia analiza semantemului *grădină* poate releva dezvoltarea acestei expresii[190]. În structurarea sensului o tuşă orientală pare să nu lipsească.

În 'zona îngrădită' vom găsi mai curînd 'flori parfumate' şi 'copaci umbroşi' decît legume, cărora le este rezervată *bulgăria* sau *grădina de zarzavat*. Acesta nu e locul muncii trudnice, ci al odihnei, al armoniei şi hedonismului. Ne-am putea imagina un astfel de lanţ semantic:

"Înfloresc grădinile,
ceru-i ca oglinda,
prin livezi albinele
şi-au pornit colinda"

astfel sună prima strofă dintr-un cîntec de copii, în care *grădinile* sînt surprinse în perioada înfloririi, deosebindu-se de *livezi* ('Obstgärten' - grădini de fructe). La BARBU, *grădina* este sublimată:

"Grădină îmi sta cerul, iar munţii parmalîk"
(Barbu 200)

BLAGA identifică *grădina* cu simbolul peisajului său sufletesc cel mai intim:

---

[190] După exemplul analizei lui G. Hilty asupra semantemelor 'Tag' şi 'jour' VRom. 30 (1971), p.242-263; p.251-253, ar fi interesantă o delimitare a sensului semantemelor corespunzătoare din alte limbi.

"Mamă, - nimicul - marele! Spaima de marele îmi cutremură
noapte de noapte grădina"
(Blaga, Poezii, 168)

EMINESCU înţelege acest substantiv ca *"un loc împrejmuit cultivat cu flori şi cu arbori"*, sau, în sens figurat, *frumuseţe, minunăţie, splendoare"* (DLPE 232). Metafora *grădina zilelor* este la el 'existenţă fericită, senină, viaţă luminoasă' (PL 56).

"Doar izvoarele suspină
pe cînd codrul negru tace
dorm şi florile-n grădină..."
(Eminescu I, 207)

"Stînci urieşeşti erau zidite jur-împrejur,
una peste alta pînă în ceruri, şi-n mijlocul
lor se adîncea o vale, o grădină de vale cu izvoare*"*
(Eminescu, PL 98)

Frumuseţe, splendoare, minunăţie se înscriu semantic drept calificative ale grupului nominal *grădină de vale*, corespunzătoare exemplelor deja analizate, precum *frumuseţe de om, mîndrie de cetate* etc. Figurativul funcţionează ca parte a unei comparaţii: *vale (frumoasă, splendidă, minunată) ca o grădină*, adică o vale comparată cu măsura cea mai mare în frumuseţe, splendoare, minunăţie, şi individualizată în conceptul 'grădină'.

Epitetul poate fi pozitiv sau negativ, depreciativele predominînd. În funcţie de bază, respectiv radical, la graduare pot contribui şi componente verbale sau adverbiale. Tendinţa de lexicalizare a sintagmelor nu e de neglijat în acest caz; ea apare la scriitori dintre cei mai creativi în domeniul limbii (CARAGIALE, CREANGĂ) şi este perpetuată în proverbe.

Printre cele mai expresive se numără:

bagatelă: *"A fost o bagatelă de examen"*
(kinderleicht)

(Inf. C.B., Sibiu)

bală: *"O bală de urs mi-a mîncat toată zmeura"*
(Untier) *(Inf. N.M., Baia Mare)*

baligă: *"O baligă de responsabil"*
(Weichling)
(Inf. A.Z., Ploieşti)

bazaconie: *"O bazaconie de slujbă"*
(Frevel) *(Inf. I.C., Pipirig)*

batjocură: *"O batjocură de scrisoare"*
(Hohn von...)
(Inf. I.C., Pipirig)

belea: *"Ce nu te lepezi şi tu de beleaua cea de vornicie"*
(äußerst lästig)
(Alecsandri, T.175)

beşleagă: *"Am vorbit cu o beşleagă de portar"*
(sehr alt)
(Inf. M.I., Bucureşti)

boboc: *"Mărica este un boboc de fată"*
(la Tiktin: Mariechen ist ein reizendes, frisches Kind)
(Delavrancea, T. 202)

boală: *"Boala de armăsar l-a trîntit la pămînt"*
(Ungetüm)
(Inf. A.L., Bucureşti)

bomboană: *"Bomboana de soacră-sa"*
(ironisch: Bonbon)
(Inf. A.C., Giuleşti)

borş: *"A vînturа mereu din reviste în reviste acelaşi borş de platitudini"*
(übler Mischmasch)
(Vlahuţă, T, 213)

burduf, resp. tobă: *"tobă (burduf) de carte, burduf de ştiinţă*
(strotzend voll)

căzătură: *"O căzătură de maior mi-a intrat în casă"*
(niederträchtig)
(Inf. C.D., Lugoj)

hanţuşcă: *"O hanţuşcă de fată"* (schmuckes Mädchen)
(T. 719)

holeră: *"A fost holera de mă-ta, se cunoaşte"*
(das Scheusal von...)
(Alecsandri, T. 737)

loază: *"Loaza de famen din ţara Margaretei s-a ofticat cu tovarăşii săi"*
(bösartiger Taugenichts)
(Inf. M.I., Bucureşti)

moacă: *"Un bărbat luînd o moacă de nevastă"*
(dumme Gans)
(Bogdan, T. 1000)

matahală: *"Mi-a ieşit o matahală de urs înainte"*

(Ungetüm)

(Gane, T. 206)

namilă: *"Două namile de case"*
(Koloß, Ungetüm)

(Ghica, T. 1032)

otravă: *"Otrava de Cireşica n-a mai telefonat"*
(spinnegiftig)

(Inf. M.H., Bacău)

secătură: *"Plătesc cu te-miri-ce cîte o secătură de leneş"*
(nichtsnutziger Faulpelz)

(T. 1404)

scoabă: *"Scoaba de fină-sa"*
(überdurchschnittlich mager)

(Inf. A.Z., Ploieşti)

În domeniul credinţei, al superstiţiei, în lumea poveştilor, tot depreciativele au întîietate: *balaur, căpcăun, demon, drac, farmazon, iad, păcat, parascovenie, satană, sarsailă, scaraoţchi, tartor, vidmă, zgripţuroaică, zmeu;* în comparaţie, pentru expresii ce conţin evaluări pozitive, găsim puţini reprezentanţi: *arhanghel, cruce, înger, minune, sfînt, zînă. Diavol* poate fi folosit atît depreciativ, cît şi admirativ, ca şi în alte limbi:

"Ses diables des mains"[191]
"Qué diablos de fortalenza ó castillo es este?"[192]

(Cervantes)

---

[191] EGLF II, p.230.

[192] Ibid., p.209.

"Frusinița avea niște diavoli de ochi negri"

(Rădulescu, T. 543)

La decodare, receptorul poate alege echivalenți corespunzători:

a) diavolesc de negri

b) drăcești

c) ispititori

d) vii

e) necredincioși

f) peste măsură de frumoși

g) a+b+c+d+e+f ochi

Păcat formează o graduare depreciativă (atenuantă): *un păcat de om* este redat de TIKTIN (1103) prin "Schwachmatikus, Jämmerling". *Sfînt*, dimpotrivă, dispune de putere intensificatoare în sens augmentativ:

o sfîntă de bătaie - eine gehörige Tracht Prügel

o sfîntă de lene - Superfaulheit

o sfîntă de frică - mächtige Angst

Aceste construcții amintesc de versuri din La Fontaine (Le Chat, la Belette et le Petit Lapin):

"Un chat faisant la chattemite,

Un saint homme de chat, bien fourré, gros et gras"

(La Fontaine, Fables VII, XV)[193]

De asemenea intensificator și pozitiv se manifestă expresiile cu *minune* și *cruce*:

"Ori nu stiți că ceata rămasă călare, dusă astăzi

[193] La Fontaine, Fables (ed. G. Gouton), Paris, 1972, p.189.

în adînc de răsărit, s-a învrednicit să găsească

minune de bogăţie" (erlesene Reichtümer)

(Arcade 206)

TIKTIN (442) redă *cruce de voinic, cruce de muiere* prin "gewaltig starker Mensch, Athlet, Herkules" şi "wacker schaffendes Weib". Astfel de forme amintesc de compozitele germane de tipul 'kreuzbrav'. Calificative precum *dandana, dănănae, daraveră, pacoste, prăpădenie, urgie* au sens verbal:

"Pentru ce m-ai lăsat? Pentru o urgie de fată?

(ein Mädchen, das abstößt)

(Doine, T.1691)

Însuşirile pregnante, legate de statură, vîrstă, caracter, infirmităţi sînt exprimate cu ajutorul unei alte categorii de substantive care funcţionează întotdeauna drept calificative *ad personam*. E vorba mai ales de invective, întrebuinţate după modelul lui *idiot, imbecil, tîmpit*:

"Ne mai răcorim şi noi cînd punem mîna pe cîte o

liftă de păgîn" (gottloser Hund)

(T. 918)

"Dedei peste un hahol de rus cu ochii paianjeniţi

de beţie" (Unmensch von einem Russen)

(T. 713)

TIKTIN, care pare să aibă o predilecţie pentru expresii familiare, oferă în dicţionarul său numeroase eşantioane, din care vom extrage cîteva: *babornıţă, băboi, bădăran, canalie, chircitură, cioclovină, ciuruc, corcitură, coţcar, cotoroanţă, crai, cutră, derbedeu, ghiorlan, ghiuj, golan, guguman, hahol, haimana, haram, hardughie, hoţoman, lingău, liftă, mangafa, mehenghiu, mitocan, mocofan, mocîrţan, modîrlan, modoran, moftangiu, mogîrlan, moglan, paceaură, panglicar, papătot, paparudă, păcală, pehlivan, pezevenchiu, pocitanie, potlogar, rablă, stîrpitură, terfeloagă, tîndală, tîrfă, ţoapă, ţopîrcă, ţopîrlan, zapciu, zăplan.*

Se pot face speculaţii asupra configuraţiei fonetice şi limitei de redundanţă a invectivelor. Astfel, la compararea substantivelor cu sensul 'bădăran, grobian, dobitoc' se poate observa cît de puţin sînt acestea fixate fonetic; putem aminti aici un lexem cu un număr neobişnuit de mare de astfel de variante:

modîrlan
mogîrlan
mocîrţan
moglan
mocofan
modoran
mitocan

ţoapă
ţopîrcă

golan
ghiorlan
guguman

Ar mai fi de investigat dacă această 'împrăştiere' fonetică are şi o corespondenţă semantică[194].

1.3.1.3.3 Zoonime drept calificative

Printre cele mai folosite epitete se numără zoonimele, care reprezintă simboluri pentru anumite însuşiri. Ca în toate limbile, asocierea însuşire - zoonim este uşor de realizat[195]. Care sînt animalele cele mai cunoscute prin însuşirile lor standard, am avut ocazia să aflăm într-o oră de curs la clasa a III-a a Şcolii Generale din Vişeul de Sus, în care numele de animale erau legate spontan de însuşirile care trebuiau exprimate. Din mulţimea de exemple dezvoltate de copiii între 8 şi 9 ani, am reţinut doar pe cele legate de o persoană, de o fiinţă, folosite deci ca epitete, ca în cazurile: *scroafa de Nuţa* sau *vulpea de Văsîi*, şi pe cele care exprimau o graduare a adjectivului substituit, ca în *iepurele de Ion* (Ion cel foarte fricos). Iată lista completă:

---

[194] P. Miron, Kreativität, p.14 s., s-a referit la această problemă pentru variantele lui 'pămătuf'.

[195] În acest context trebuie amintită dezvoltarea extremă a acesteia în argoul francez, unde numele de animale sînt folosite adverbial sau adjectival cu o mare putere de expresie. Exemple la Henri Bauche, Le langage populaire, Paris, 1929: boeuf - chic, agréable, beau, heureux, énorme, étonnant, colossal (p.200), chien - avare, dur, méchant (p.207), cochon - paillard, excitant, vicieux (p.209), vache - mauvais, méchant, dur (p.254).

albină (harnică), armăsar (mîndru, puternic), berbece (periculos, prost), bivol (bun, prost, răbdător), bou (bun, răbdător), bursuc (timid), capră (obraznică), catîr (încăpăţînat), căţea (rea), cîine (rău), coţofană (obraznică, hoaţă), curcan (mîndru), curcă (proastă), dihor (lacom, agil), gînsac (rău), gîscă (proastă), iapă (mare, grosolană), iepure (fricos), lup (fioros), măgar (obraznic), maimuţă/maimuţoi (vesel), miel (blînd), mistreţ (sălbatec), mîţă (falsă), motan (leneş), porc (murdar), păun (mîndru), pupăză (murdară), scroafă (nerecunoscătoare), şoarece (mic, fricos), taur (tare), trîntor (leneş), ţap (obraznic), urs (tare), vacă (răbdătoare), viţel (prost), vulpe (vicleană).

Această listă ar mai fi de completat cu o serie de nume de animale exotice, precum *cămilă, elefant, papagal, tigru* etc., pentru care copiii din Vişeu făceau asociaţii nesigure sau false, iar apoi cu acelea care ocupă un loc important în limbajul polemico-politic: *crocodil, hienă, năpîrcă, păduche, rechin, şacal, rinocer* etc.[196]; de neglijat nu sînt nici apelativele familiare, folosite pozitiv sau negativ, precum *bibilică, cocoşel, porumbiţă, turturică* etc. şi, în fine, toate denumirile unor animale în general sau în special, amintind aici: *animal*[197], *copoi, cotei, cotoi, dobitoc, fiară, gînganie, haită, javră, jigodie, jivină, lighioană, mîrţoagă, potaie, vită* etc.

"Tata m-a măritat după un cîine de fecior"

(Doine, T.954)

"Vinovată trebuie să fie hăituşca asta de fată care trage cu coada ochiului în toate părţile"

(Sadoveanu, Baltagul 16)

"E el, e lighioana de ungur"

(Xenopol, T. 909)

---

[196] La un post de radio de limba română neidentificabil (probabil Radio Tirana) a fost folosit şi 'kojote', un cuvînt care nu şi-a găsit încă un loc fix în ortografia română.

[197] Qué hombre *más* animal! (Galdos), ap. H., p.113.

1.3.1.3.4 Nume de plante drept calificative

În comparaţie cu zoonimele, grupa numelor de arbori şi flori folosite în acelaşi sens este foarte restrînsă. Ne-am oprit la *aguridă, brad, bujor, crin, (floare), lalea, plop, stejar, trandafir, zarnacadea*, toate contribuind la formarea unor expresii de tipul *un brad de român* sau *un bujor de fată*.

1.3.2 Repetiţia

Reduplicarea, mijloc al comparaţiei, a devenit obiect al cercetării lingvistice o dată cu studiul lui August Friedrich POTT, Doppelung als eines der wichtigsten Bildungsmittel der Sprache, Lemgo, 1862. În principal, istoricii limbii au văzut în reduplicare forma primitivă a comparaţiei, fie ca potenţare, fie ca lărgire a conţinutului conceptual. Disputa a început în jurul anului 1930 şi a avut ca principali protagonişti pe Erich HOFMANN şi alţi lingvişti de marcă: GERLAND, STEINTHAL, BRUGMANN, HIRT, ENDZELIN, Ed. HERMANN, NIEDERMANN, COLLITZ, DELBRÜCK, WACKERNAGEL, BEKKER, RADEMACHER, DEBRUNNER, MOULTON, WÖLFLIN, J.B. HOFMANN, MEYER-LÜBKE, LEIFFHOLD, GRIMM, R.M. MEYER, LOEWE, BRANDSTETTER, BROCKELMANN, MEINHOF, MISTELI, FRAENKEL[198].
DAMOURETTE şi PICHON aduc exemple, din diferite limbi, pentru o anumită manieră superlativă "de peindre l'intensité du qualificatif ou du modificatif...[199].
Astfel, din franceză:

"L'eau est fraîche, fraîche, fraîche et notre
chair vannée trouve cela bon"
(EGLF 398)

Din bretona inferioară:

---

[198] Hofmann, op. cit., p.12 ss., p.49 ss., p.62 ss., p.152 s.

[199] EGLF II, p.397.

uhel uhel (hoch hoch)

mâd mâd (gut gut)

(EGLF 399)

Din ebraică:

Qados qados qados ye ovah ç^e^ baot[200].

(heilig, heilig, heilig ist der Herr der Himmelsscharen)

(EGLF 399)

Din turcă:

"Dèrin dèrin tchaylar"

(tiefe, tiefe Flüsse) *(EGLF 399)*

Din chineză:

"Siaó siaó ty" (petit petit)

(EGLF 400)

Se cunoaşte discuţia despre frecvenţa repetiţiei în limbile romanice. MEYER-LÜBKE[201] o consideră mare doar în italiană şi neoprovensală, NYROP[202] insistă asupra lipsei repetiţiei în franceză, spre deosebire de DAMOURETTE şi PICHON[203] şi

---

200 Citatul din Isaiia VI,3 este cîntat în aceeaşi liturghie orientală ca şi 'Imnul Îngerilor' la Euharistie, cu variantele grecească "Ajios, ajios, ajios, Kirios Savath" şi slavonă "Svjat, svjat, svjat, Gospod' Savaof". În acest context trebuie demonstrat că românii au preluat din Orientul creştin multe expresii şi topoi, deşi, în contrast cu alte popoare ale bisericii răsăritene, ei şi-au ţinut serviciul liturgic în limba maternă încă din sec. XVII. Aceste expresii împrumutate se găsesc de altfel şi în limba cotidiană ca o componentă des întîlnită a vocabularului.

201 Meyer-Lübke, Historische Grammatik III, §133.

202 Nyrop, Grammaire historique II, § 472.

203 EGLF II, p.400.

BERTHELON[204], care dispun de numeroase argumente şi, alături de TESNIERE[205], nu tratează fenomenul ca tipic unei singure limbi, ci general şi pretutindeni reprezentat[206].

Este de subliniat, totuşi, că nu orice repetiţie conţine o graduare. În multe cazuri, ea serveşte drept mijloc mecanic al unei reluări explicative, pentru a menţine fluenţa povestirii sau pentru a mări redundanţa unei comunicări[207]. Prin conceptul *reveniri explicative*, COTEANU clasifică acest fenomen şi furnizează un citat dintr-un basm popular[208]:

> *"Nu putea să intre în cerc, pentru că - uitasem să vă spun - călugărul acela era Ucigă-l toaca în chip de călugăr"*

Există însă şi exemple mai clare:

> *"Cînd iesă afară, dă cu ochi de un coşeriu şi coşeriu încuiet cu lacată"*
>
> *(Vasiliu, S.II, 15)*

> *"Vino mîine la mine, mîine pe la amiază"*
>
> *(Inf. A.R., Bucureşti)*

---

[204] Christiane Berthelon, L'Expression du haut degré en français contemporain. Essai de syntaxe affective. Berne, 1955, p.87 s.

[205] Tesnière, p.445 s.

[206] Vendryes confirmă existenţa acestui fenomen în multe limbi, dar nu o face atît de general ca autorii deja amintiţi. Astfel, el delimitează valoarea acestor construcţii în limbile semitice tocmai de aceea pe care o au în limba franceză: "Le superlatif de beaucoup de langues consiste dans la répétition de l'adjectif; il est évident ici que l'usage grammatical est sorti de l'usage affectif. A l'origine, la répétition n'était qu' un moyen de donner plus de force à l'expression:'C'est beau, beau!' Mais peu à peu ce procédé s'est vidé de sa valeur émotive, et il a paru commode de l'employer pour marquer surabondance et excès, indépendamment de tout sentiment à exprimer... Toutefois, les lanques comme le français, où le procédé n'est jamais devenu simplement grammatical (puisque notre grammaire a d'autres moyens de rendre le superlatif), ont pu conserver à la répétition sa valeur affective." Op. cit., p.180. Cf. şi H., p.13 ss. şi W. Wundt, Völkerpsychologie I, Die Sprache, Leipzig, 1912, p.587.

[207] Gougenheim foloseşte termenul "répétition distinctive" pentru astfel de cazuri, în care se ţinteşte diferenţierea, spre ex., între un măr veritabil *(pomme - pomme)* de un cartof *(pomme de terre)*. Cf. G. Gougenheim, La répétition distinctive, FM 3, 4 (1935), p.345-346.

[208] I. Coteanu, Stilistica funcţională a limbii române, Bucureşti, 1973, p.118.

"Asta e nepoata lui Victor, nepoata şi amanta lui"

(Inf. D.P., Buzău)

"Îşi pieptănă cu degetele barba, barba şi mustăţile-i stufoase" *(Inf. I.B., Fărcaşa)*

În timp ce PUŞCARIU defineşte repetiţia ca mijloc extralexical, "um ein Wort im Satz zu unterstreichen"[209], TESNIERE o imaginează ca pe o construcţie care conţine o translaţie, ca în exemplul:

"Mais les bouges? Les bouges-bouges?"[210]

Sensul substantivului este accentuat prin chiar substantivul însuşi, transpus într-un adjectiv şi lipsit de mărci specifice. Relaţia de quidditas, apărută, după TESNIERE, în astfel de contexte, ne îndreptăţeşte să afirmăm că o comparaţie obţinută în acest fel *(bine bine)* nu trebuie să fie 'mai purtătoare de afect' decît superlativizarea normală, printr-un adverb legitim din punct de vedere morfologic *(foarte bine)*[211].

O clasificare după criterii sintactice se dovedeşte mai nuanţată.

---

[209] RSpr., p.48.

[210] Tesnière, p. 445.

[211] Aici, părerea lui Vendryes vine în contradicţie, el denumind repetiţia în limbi ca franceza drept un procedeu afectiv. Ca urmare a rîndurilor citate în nota 206, el devine totuşi mai prudent, înlocuind 'afectiv' prin 'ironic': "Et ainsi *il est gros gros* ne rend pas exactement le même sens que *il est très gros*. On peut mieux encore sentir la différence en comparant deux phrases comme *il n'est pas très joli* et *il n'est pas joli joli*. Supposons ces deux phrases employées avec une valeur ironique: l'ironie est plus sensible dans le second cas que dans le premier" (loc. cit), dar aspectul afectiv posibil al unei astfel de construcţii nu trebuie combătut, căci el nu poate fi oricum situat în vîrful ierarhiei semice. Hotărîtor în aprecierea valorii unei astfel de construcţii este punctul de vedere teoretic: aprecierea lui Vendryes rezultă din aceea, că el ia în considerare în primul rînd 'les effets de sens', deci recunoaşte doar valorile discursului realizat. Dacă însă, plecăm de la valoarea de bază aparţinînd deja unui plan de construcţie virtual, rezultă că această valoare poate fi caracterizată ca 'graduantă'. Forma s p e c i a l ă *bine bine* semnalează în primul rînd 'intensificare' şi abia apoi lasă posibilitatea manifestării, după necesitate, valorilor afective (de ex. 'ironice') şi nonafective (de ex. 'aditive') ale discursului. Cf. şi Pottier, care în cap. "L'intensité, par reparcours de la notion" remarcă următoarele: "*il n'était pas gros gros' = 'très gros'*... De toutes façons, il s'agit de la reprise de la notion: 1+1=2", Systématique, p.302.

A. Reluarea sindetică și asindetică a adverbului

a) Ca și în germană, în cazul 'zuerst-zuallererst', și în română există o posibilă graduare a lui *întîi*, obținută prin repetiție:

"*Întîi și întîi am început a învăța cruce-ajută*"
(Creangă 281)

Mai originală, prin paradoxul exprimat, este construcția următoare, întîlnită mai ales în Moldova:

"*Mai întîi și mai întîi la dînșii învățătura-i*
la mare cinste"
(Sadoveanu, S.II, 15)

b) La tipul *sînt foarte, foarte mulțumit* pot fi adăugate și acele realizări în care apare conjuncția *și*, fără funcție intensificatoare ca în exemplul *și mai și* (cap. 1.2.4.1.1.3.1), ci ca un simplu element de legătură:

"*Mult și mult prea mult am așteptat-o*"
(Inf. A.R., București)

"*Sînt altele mult și mult mai frumoase*"
(Rebreanu, S.II, 14)

c) Adverbul postpus (de tipul *sînt mulțumit de tot*) este reluat mai rar. *Cu totul*, însă, este abundent mai ales în epica populară, sub forma lexicalizată *cu totul și cu totul*:

"*Se făcu un buzdugan cu totul și cu totul de oțel*"
(Ispirescu, S.II, 14)

Această construcție este curentă și în limbajul familiar:

"Acum sînt cu totul şi cu totul la serviciile dv."

(Theodorian, S.II, 14)

Spre deosebire de *întîi* (cf.a), pentru care în germană este posibilă graduarea 'zuerst-zuallererst', la traducerea din română a adverbului graduat *tot*, trebuie adaptat şi contextul. Astfel, pentru primul exemplu, în loc de "ganz aus Stahl" rezultă "ganz aus reinstem Stahl", iar pentru al doilea, "ganz zu Diensten" devine "(ganz und) ergebenst zu Diensten".

d) Cel mai des este întîlnit tipul *vino repede-repede*, care nu necesită observaţii speciale, fiind comun tuturor limbilor[212]. Demn de amintit este echivalentul oferit de HASDEU - *încetinel*, deci un diminutiv al lui *încet* - pentru *agale*, care apare mai întotdeauna reduplicat:

"Nunta mergea agale-agale"

(EMR I, 352)

"Ercule se întorcea acasă agale-agale cu corăbiile"

(Ispirescu, EMR I, 352)

Pentru *acmu (acum)* am găsit o construcţie asemănătoare, cu efect dublu intensificator, din nou identificat corect de HASDEU; intensificarea rezidă pe de o parte în sufixul *-şi*, apoi în reduplicare:

"Argumenturile pre carile (lupul) acmuşi-acmuşi
înaintea tuturor puindu-le..."

(Cantemir, EMR II, 17)

---

[212] Cf. fr.: *vite, vite dans le délir d'exister (Loti), vite, vite, tournez-vous (Willy), elle marchait vite, vite, la tête baissée (Vandérem), Vite! Vite! mon chéri!* it.: *S'avanzò adagio adagio (Corrini), i piedi che erano di lengo gli presero fuoco, e adagio adagio gli si carbonizzarono e diventarono cenere (Collodi);* retorom.: *plaun, plaun (Pallioppi), pulit, pulit, ma matta (id.);* prov.: *l'ourueno soupiravo e cantavo plan-plan (Roumanille);* sp.: *Necesito saberlo pronto, pronto (Galdós).* Ap. H., p.21,23,25,28.
În limbile balto-slave repetarea adverbului are sens iterativ: lit.: *liados arklei źemi' źemi'* (immer tiefer herab); rusă: *v nem źivestsja chuźe i chuźe* (immer schlechter); cehă: *dyś uź dlouho v ném chodil* (immer länger); let.: *aizbega talu talu* (sehr weit, immer weiter), ap. Hofmann, op. cit., p.38.

Nuanţarea extrem de subtilă este rezultatul unei graduări temporale, care atinge şi problema aspectului. În franceză, ea s-ar traduce prin: *imminent, qui va se produire dans très peu de temps, justement à l'instant.*

e) Plecînd de la DAMOURETTE şi PICHON, Chr. BERTHELON vede în întreruperea lanţului lexical prin *şi* un semn că repetiţia, ca "procédé séculaire...appauvri", caută noi instrumente gramaticale, pentru a-şi menţine rolul intensificator, ca în "non non non et non"[213].

Această dezvoltare este indicată şi de exemplificările noastre din română, cu excepţia cazului d). Dar cel mai clar se poate ilustra prin tipul următor, în care propoziţia este redusă la un adverb:

"Primăvara de-odată a început cu secetă. Rău şi rău.
(sehr schlecht)

(Sadoveanu, S.II, 14)

B. Reluarea adjectivului

a) Situaţia este aceeaşi ca la adverb, deci comparaţia este înţeleasă drept cuantificare sau, mai mult, ca intensificare. Conţinutul emoţional ţine, în primul rînd, de semantica adjectivului şi de-abia în al doilea, de datele sintactice şi contextuale, lucru sesizabil şi în cele două exemple din CREANGĂ:

"Oşlobanu, prost-prost, dar să nu-l atingă cineva, cu cît e negru sub unghie, că-şi azvîrle ţărnă după cap cu buhaiul"
(Auger[214] şi Vianu[215] :"O, était bête, pour ça oui,...")

---

[213] Chr. Berthelon, op. cit., p.89.

[214] Ion Creangă, Souvenirs d'enfance, traduit du roumain par Yves Auger, Paris-Toulouse, 1947, p.102.

[215] Ion Creangă, Oeuvres choisies, traduit du roumain par Elena Vianu, Bucureşti, 1955, p.82.

(Creangă 55)

"Sărace, sărace! Nu eşti nici de zama ouălor; decît aşa, mai bine te făcea mă-ta un mînz şi te mîncau lupii"
(Auger (119/20): "Pauvre, pauvre gars!", Vianu (92): "Pauvre gars!")

(Creangă 66)

În primul caz, comparaţia se întemeiază pe raportarea la măsura *prost*, raportare fără motivaţie afectivă, ci în consens cu procesul nuanţării semantice. În germană, situaţia poate fi ilustrată astfel:

prost (x) *prost (y)*
Wir wissen alle wie dumm (x) O war, aber so dumm (y) er auch war...

sărace (x) *sărace (y)*
Du Armseliger (x) Du Ärmster (y)

Însă, în cel de-al doilea exemplu, repetiţia exprimă intensificarea compătimirii, ca introducere la o exprimare din ce în ce mai puternic afectivă: *sărace (x), sărace (y),* Armseliger, Du Ärmster. Ar mai fi de amintit că aici adjectivul este tratat ca un vocativ, deci substantivat, o imitaţie a formei cel mai des întîlnite de reduplicare, apelativul[216].

b) ne vom ocupa mai încolo şi de tipul *o carte nou-nouţă*, cu repetiţia adjectivului trecut în diminutiv (v. cap. 2.3.2.5.1.2).

c) În fine, trebuie consemnat şi cazul *bun, bun, nemaipomenit de bun*:

"Un om sărac-sărac, lipit pămîntului de sărac"

(Morariu, S.I, 76)

---

[216] Mai ales la nume proprii. Cf. vocativul lui 'Dumnezeu' în limbajul copiilor: Doamne-Doamne!

"Naşa e rea, rea, afurisit de rea"

(Inf. A.C., Giuleşti)

Şi aici, lanţul repetiţiei este întrerupt printr-o pauză, ocupată de un calificativ intensificator. În plus, acesta este unul din mijloacele preferate pentru imprecaţie în română.

C. Reluarea verbului

Tot atît de rar folosită, ca şi reduplicarea apelativului nominal în română, este realizarea verbală corespunzătoare acesteia, imperativul.

a) Reluarea verbului se poate întîlni cu sens durativ mai ales în povestiri şi relatări:

"Se duseră, se duseră şi iară se mai duseră"

(LBR 8)

Lanţul repetiţiei, ca în exemplul de mai sus, este întrerupt de intercalări intensificatoare sau se constituie într-o succesiune continuă:

"Şi apucînd calea spre răsărit, s-a dus, s-a dus,
s-a dus trei zile şi trei nopţi"

(LBR 6)

Efectul comparativ realizat prin reluarea verbului atinge şi alţi actanţi ai propoziţiei:

"Merse Făt-Frumos, merse şi iar merse, cale lungă
şi mai lungă" *(LBR 8)*

sau alt verb, cu utilizarea integratoare sau intensificatoare:

"Mircea însuşi mînă-n luptă vijelia-ngrozitoare,
care vine, vine, vine, calcă totul în picioare..."

(Eminescu I, 148)

b) Dacă reduplicarea este întreruptă prin *ce* sau *cît*, se obține o reducere a intensității pînă la gradul neutral. Rezultatul se traduce printr-o aproximație sau accentuare pe întreruperea acțiunii unui verb perfectiv[217]:

"Cîntă el ce cîntă, apoi se scoală și pleacă"
(Inf. A.C., Giulești)

"A mîncat cît a mîncat, dar de mulțumit n-a mulțumit"
(Inf. I.M., Rîmnicu-Vîlcea)

"L-a bătut cît l-a bătut, pînă, ce s-a gîndit el, l-a iertat"
(Inf. A.C., Giulești)

D. Reluarea substantivului

La substantivele cu sens verbal, efectul stilistic al graduării constă în 'vibrarea conjugată' a ambelor funcții lexicale în zona specific verbală.
Unul dintre cele mai expresive locuri din *Amintirile* lui CREANGĂ este acesta:

"Și eu fuga și ea fuga, și eu fuga și ea fuga, pînă
ce dăm cînepa toată palancă la pămînt"
(Creangă 41)

(ich laufe mein 'Laufen'
sie läuft ihr 'Laufen'
ich beschleunige mein 'Laufen' und sie läuft
ihr 'Laufen' immer noch schneller hinter mir her).
(eu fug 'fuga' mea
ea fuge 'fuga' ei

---

[217] Cf. sp.: *y espera que espera, Pilara no venía (Pereda), un niño que está llora que llora (Alv. Quint.)*, ap. Hans Oster, Die Hervorhebung im Spanischen, Zürich, 1951, p. 75 s. Însă în limba italiană apare ca imperativ intensificator după tipul *corri che tu corri* (laufe, was du laufen kannst), o construcție care lipsește în limba română. Alte exemple la Rohlfs, op. cit., p.118 ss.

eu îmi accelerez 'fuga' şi ea îşi fuge 'fuga' din ce în ce mai repede în urma mea).

În plus, mai apar forme de plural care, în funcţie adverbială, iau locul unui verb, eventual intensificîndu-l; aici se pot aminti şi denumirile colective, expresiile specifice unor pluralităţi neprecizate. Foarte numeroase s-au dovedit în cercetările noastre mai ales conceptele referitoare la timp, după tipul *ceasuri şi ceasuri, zile şi zile, ani şi ani, veacuri şi veacuri* etc. Conjuncţia *şi* poate fi întărită chiar ca parte intermediară a reduplicării:

"Lume şi iar lume"

(Creangă 53)

În locul lui *şi* stă cel mai adesea o prepoziţie cu rol activ în comparaţie, bazat pe încărcătura semantică mai mare decît cea a unei simple conjuncţii:

"Se fac ziua şi noaptea slujbe peste slujbe"

(I.L. Caragiale,
Opere II, 236)

"Făcîndu-şi cruci peste cruci"

(I.L.Caragiale, Opere I, 173)

Pentru reduplicarea simplă aducem două citate din EMINESCU:

a) ca locuţiune adverbială:

"Dar un vînt de biruinţă se porneşte îndelung şi loveşte
rînduri, rînduri în frunzişul sunător"

(Eminescu I, 144)

b) ca metaforă pentru pluralitatea infinită:

"Pentru-a crucii biruinţă se mişcară rîuri-rîuri,
ori din codrii răscolite, ori stîrnite din pustiuri"

(Eminescu I, 146)

E. Reluarea altor clase lexicale

SANDFELD şi OLSEN au adunat numeroase exemple pentru repetiţia cu rol în graduare sau în simpla determinare, fără, însă, a indica însemnătatea lor funcţională. Multe dintre ele sînt formule deja solidificate şi sînt folosite ca adverbe, precum *iară şi iară, iarăşi şi iarăşi, cînd şi cînd, unde şi unde, cîte şi cîte, aşa şi aşa, atît şi atît, cutare şi cutare, numai şi numai, mereu şi mereu (S.II, 14)*, lista putînd fi completată cu *tocmai pe tocmai (LBR 263).* Ţinem să accentuăm, totuşi, unele cazuri marcante:

pronume

"Eu singură; eu şi numai eu"

(Agîrbiceanu, S.II, 16)

numerale

"Pentru a mia şi a mia oară"

(Gârleanu, S.II, 14)

Graduarea nu este aici, însă, atît de pregnantă ca în următorul exemplu, în care un lexem ingraduabil suferă, prin procesul curent de graduare, o translare prin repetiţie, cu importante urmări semantice:

"Sat vechi răzăşesc...cu gospodari tot unul şi unul"
(ein -> einzigartig -> jeder für sich ein Unikat,
eine Persönlichkeit) *(Creangă 17)*

interjecţii

Reluarea unei interjecţii poate substitui un verb şi determinările sale adverbiale:

"Şi hai, hai, hai, hai; cătră sară am ajuns la bunicul
David din Pipirig"
(und wir zogen langsam, langsam, langsam weiter)
(Creangă 32)

Însă, există şi cazuri care nu pot fi considerate decît mijloace emoţionale de expresie:

"Vai de mine şi de mine; am uitat să vă poftesc în casă"
(Inf.S.J., Vişeu)

F. Reluarea ca element stilistic

În completare, vom da cîteva exemple pregnante pentru bogăţia stilistică pe care o aduce repetiţia. Fenomenul în sine a fost lămurit deja în capitolele precedente. El se petrece cu egală intensitate atît în limba vorbită, cît şi în cea scrisă şi este o componentă atît a stilului familiar, cît şi a celui cultivat:

Firea mai presus de fire, mintea mai presus de minte"
(Eminescu I, 48)

"Ar fi stat Făt-Frumos locului, dar scumpă-i frăţia de
cruce...mai scumpă decît zilele, mai scumpă decît mireasa"
(Eminescu, PL 11)

"Aşa cum era...rea de gură, rea de muscă, rea de plată"
(M. Caragiale 134)

"Mai aproape, mai aproape,
mai încet, tot mai încet
sufletul nemîngîiet
îndulcind cu dor de moarte"
(Eminescu I, 206/7)

"Însă afurisita de gramatică îmi scoate peri albi,
trăsnit-o-ar fi s-o trăsnească"
(Creangă 60)

"O escortă așa de aleasă, condusă de un armaș
atît de simpatic și rostindu-se printr-un
interpret așa de tînăr și așa de savant"
(Sadoveanu, Zodia Cancerului 727)

Dacă am integra toate realizările lingvistice conținînd o repetiție într-un tablou sinoptic, după modelul lui Chr. BERTHELON[218], am observa că toate categoriile invocate acolo sînt și aici reprezentate:

Langue parlée	Langue écrite	Langue littéraire
populaire		
familière		
cultivée		

1.3.3 Superlativizarea după modele orientale

1.3.3.1 Particularizarea simplă

Repetiția substantivului în genitiv, o construcție[219] preluată în restul Romaniei din limba clericilor și învățaților[220], "assez pompeuse...", după cum ne spune BERTHELON,

---

[218] Berthelon, op. cit., p.106 s., 148.

[219] Numit de Joh. Bapt. Hofmann și "genitiv al comparației", iar de Hans Oertel "întărirea expresiei". Ap. Th. Simenschy, Studii sintactice. Aspecte ale genitivului posesiv și partitiv. ALIL 19 (1968), p.9; E. Cîmpeanu, Funcțiunile stilistice ale cazurilor (II). Genitivul. StUBB, S.Phil. 2 (1970), p.31-35.

[220] Atît K. Vossler (Gesammelte Aufsätze zur Sprachphilosophie, f.l., 1923, p.192), cît și Fr. Leiffhold (Etymologische Figuren im Romanischen, Erlangen, 1884, p.19) arată originea exclusiv biblică a unor astfel de construcții. Plecînd de la Sommer, Hofmann reprezintă părerea că genitivul plural nu trebuie privit doar ca un hebraism, ci că el este naturalizat în multe limbi indoeuropene. Astfel, de ex., în limbile baltice, dar nu și în polonă, unde pătrunde de-abia odată cu romantismul. Cf. Hofmann, op.cit., p.50 s., 61.

pentru că "se prête aux emplois les plus recherchés"[221], pare a fi în română o componentă de bază şi inerentă limbii populare[222]. Valoarea superlativă provine din particularizarea unui element, care trece drept reprezentant direct pentru clasa căreia aparţine:

"Acest popă trebuie să fi fost un popă al popilor,
acel ce au băgat în ele spaima"
(Hrib 108)

Citatul a fost extras dintr-un jurnal al unuia din ultimii scriitori ţărani importanţi. Situaţia textuală arată cît de familiar este acest tip de superlativ ca instrument lingvistic. Ne vom interesa mai puţin de expresiile fixe din limbajul eclesiastic *(cîntarea cîntărilor;* fr.: *le cantique des cantiques;* engl.: *vanity of vanities;* lat.: *saecula saeculorum)*,
cît mai ales de acele formule construite pe modelul ebraic, pe care SANDFELD şi OLSEN îl descriu astfel: "Très souvent un substantif est répété au génitif pour marquer le plus haut degré de ce qui est désigné par le substantif en question."[223]
Exemplele furnizate de cei doi autori danezi sînt preluate atît din limba populară cît şi din cea literară:

"Moartea nu poate fi sfîrşitul sfîrşitului"
(Rebreanu, S.I, 72)

"La începutul începutului"
(Pamfil, S.I, 73)

"Fiul cel mai mic îi aduce în casă
minunea minunilor" *(Ispirescu, S.I, 73)*

Am mai identificat, în plus:

---

[221] op. cit., p.135.

[222] Cf. N 200, partea a doua.

[223] S.I, p.72.

"Iar la urma urmelor, de fiecare greşală să-i ardă şcolarului cîte un sfînt Nicolae"

(Creangă 18)

1.3.3.2 Particularizarea dublă

Tot SANDFELD şi OLSEN au fost primii care au demonstrat "l'origine orientale" a unor superlative din română şi au adus şi exemple:

"Faurul lumii"

(le plus grand forgeron du monde)

(Ispirescu)

"Sluţenia pămîntului" *(Ispirescu)*

"Urîciunea oamenilor" *(Creangă, S.I, 73)*

Este clar că în acest caz e vorba de particularizarea unei monade dintr-o specie. Există o polaritate, în interiorul spectrului de definiţie, între elementul singularizat şi totalitatea speciei (cosmos, lume, pămînt, omenire). Rezultatul se evidenţiază ca un procedeu tradiţional al superlativului dobîndit.

La TIKTIN mai găsim:

"Pintea se făcuse cu vremea trîndavul lumii"

(T. 928)

tradus foarte potrivit prin "der größte Faulpelz auf Gottes Erdboden". Celelalte citate nu duc lipsă de o oarecare subiectivitate, de înţeles, totuşi, în asemenea cazuri:

"Urîciunea pămîntului resp. oamenilor"

("Höchstmaß an Schrecklichkeit")

(T. 987)

"Un mistreţ, mînia pămîntului"
("ein schreckliches Wildschwein")
(T. 987)

"Era slut, mînia pămîntului"
("schrecklich häßlich")
(T. 987/8)

"Muiere...rea, topenia pămîntului"
("ein entsetzlich, schrecklich böses Weib")
(T. 1623)

Deşi ultimul exemplu provine din DELAVRANCEA şi poate fi comun şi altor autori din secolul nostru, precum:

"Prăpădenia pămîntului"
(Sadoveanu, T. 1232)

"Bată-te varga lui Dumnezeu, hîzenie a pămîntului"
(Făt-Frumos 1(1926), S.I, 173)

considerăm, totuşi, aceste construcţii învechite. Ele par derivate din sintagme de genul *pe lume, din lume, de pe lume* etc.[224]:

"Şi iar aşa să te jinduieşti pentru toate nimicurile de tot
ce e mai dulce pe lume, cu ce te mai alegi din viaţă"
(M. Caragiale 140)

[224] Dezvoltarea unor astfel de construcţii, structurarea lor în expresii fixe şi echivalentele lor sînt descrise pentru cazul limbii franceze de Chr. Berthelon, op.cit., p.137.

În construcţii mai noi, *lume (*respectiv *pămînt, omenire, oameni etc.)* conţine sensul absolutului presupus empiric
(<-- totalitate <-- întregime <-- tot), deci rămîne neschimbat pe planul conţinutului, în timp ce forma acestei sintagme partitive a fost supusă modificării[225].

1.3.4 Alte forme de superlativizare

Aici trebuie amintite acele formule deja lexicalizate, în care părţile corpului, denumirile de rudenie sau obiectele de uz casnic sînt folosite ca unitate etalon pentru superlativizare. Ele sînt pline de expresivitate, foarte căutate şi inspiră construcţii asemănătoare. Pentru prima grupă, Gh. BULGĂR a publicat o culegere[226], care nu poate emite pretenţii de exhaustivitate. În ce priveşte denumirile de rudenie, amintim alături de *urîtă foc*, forma intensificată absolut: *urîtă de mama focului* (tradusă la TIKTIN prin "häßlich wie die Nacht"). Şi corespondentul pozitiv este des folosit: *frumoasă foc* --> *frumoasă de mama focului* (wunderschön)[227]. Cu funcţie adverbială mai apar expresii precum:

"A mai născut o fetiţă urîtă, da urîtă
de mama focului"

(I.L. Caragiale, Opere II, 349)

"Ninge de mama dracului" (es schneit fürchterlich)

(Inf. A.T., Iaşi)

O bătaie soră cu moartea (grausige Tracht Prügel)

---

[225] *Lume* ca măsură de comparaţie absolută apare în numeroase expresii cu trăsături semantice diferite, din care cîteva ar trebui extrase pentru exemplificări: *bătrîn ca lumea* (steinalt), *cît lumea* (viel, en abondance, S.III, 156), *lumea de pe lume* (Unmenge von Leuten), *vai de lume* a) pozitiv: *se îndrăgosti de ea, vai de lume (T.929)*, b) negativ: *degeraţi ca vai de lume (T.929)*, *nici de lume* sau *măduva pămîntului (Biblia 1688)*.

[226] Gh. Bulgăr, O problemă de stilistică: locuţiuni şi expresii cu valoare de superlativ, construite cu denumiri ale părţilor corpului omenesc, LL 4 (1972), p.583-588.

[227] Hasselrot aduce exemple din diferite limbi în care 'mamă' ca determinant îi conferă determinatului valoarea de 'mărime' sau 'importanţă'. Cf. Hass. Formation, p.295 s. Cf. Humboldt, op. cit., p.305 s.

Somn soră cu moartea (tiefer Schlaf)

Frică soră cu moartea (Todesangst)

Tipice pentru întreg spaţiul lingvistic sud-esteuropean sînt numele de obiecte de uz casnic, participante la fenomenul graduării. Ele impun mai ales prin formă şi proporţie şi dau prin aceasta o anumită plasticitate comparaţiei. Întîiul pas metaforic de la concret la abstract se face, înainte de toate, în literatura didactică şi de înălţare sufletească, religioasă sau influenţată de religie: *aţa dragostei*, *lăcata tăcerii*, *stîlpul voroavei*, *tingirea vicleşugului*[228].

HASSELROT citează un procedeu important de diminuare prin lexeme cu sensul 'copil', 'pui' ş.a.[229]. Acest tip de modificare lexicală se întîlneşte în număr neobişnuit de mare în limba română:

reducător (drept cea mai mică unitate, prototip al micimii)

"Tot meşteşugul hoţitului este să buznăreşti şi pe dracul fără să te vadă nici pui de om"
(weniger als nichts)

(Ispirescu, T. 1277)

"Şi cînd m-a văzut bunica în ce hal mă aflam, ghemuit în desagă ca un pui de bogdaproste, cît pe ce să se prăpădească plîngînd" (mitleiderregendes Findelkind)

(Creangă 28)

---

[228] P. Miron, Kreativität, p.198 ss.

[229] Cf. Hass. Formation, p.301: "Il est assez curieux de constater que c'est de la famille 'fils', 'enfant', 'petit de' que provient le morphème diminutif qui, selon tout probabilité, a le plus souvent servi dans les langues du monde." Exemplele furnizate de Hasselrot din limbile tuturor continentelor arată că substantivele în discuţie semnalizează anumite grade de intensitate libere sau legate într-o ierarhie semică modificată sau ca afixe pure. Limbile care folosesc acest procedeu sînt răspîndite în lumea întreagă şi nu permit speculaţii asupra vreunei filiaţii. Românescului *pui* îi corespund grecescul *polos* şi sued. *-unge*, dar aici e vorba de sufixe.

"De unde moştenire, omule? n-ai nici pui de rudă bogată?
(nicht die Spur von) *(Ghica, T. 1277)*

intensificator

"Şi era un pui de ger în dimineaţa aceea de crăpau lemnele"
(Mordsfrost) *(Creangă 28)*

"Mă lua frumuşel de bărbie şi-mi trăgea un pui de răbuială ca aceea" (tüchtige Abreibung)
(Creangă 39)

"Moş Vasile era un cărpănos şi un pui de zgîrie brînză, ca şi mătuşa Mărioara"
(metaforic: schäbiger Geizhals)
(Creangă 41)

"Ucenicul trase un pui de somn de se răsuna pivniţa de horcăielile lui" (tiefer Schlaf)
(Bogdan, T. 1277)

TIKTIN citează mai departe:

pui de puşcă	eine rechte, gute Flinte
pui de bătaie	eine tüchtige, gehörige Tracht Prügel
pui de om	ein Teufelskerl (T. 1277)

SCRIBAN adaugă:

pui de beţiv	großer Säufer

pui de român	robuster Rumäne	
pui de lele	Bastard	*(Scriban 1073)*

În cele mai multe din aceste sintagme se poate observa substratul afectiv. Mai pregnantă este, însă, intenţia vorbitorului de a superlativiza, pentru care dispune de instrumente diverse. Cît de uşor pot fi considerate lexemele calificative drept variante interschimbabile ne dovedeşte următorul test.

Le-am propus subiecţilor noştri, în loc de construcţiile cu *un pui de* ... (C_1), versiunea *o mamă de* ... (C_2). Rezultatul a fost o sinonimie surprinzătoare în cîteva cazuri, şi anume:

C_1	C_2	context
pui de ger	*mamă de ger*	*afară era o...*
pui de răbuială	*mamă de răbuială*	*mi-a tras o...*
pui de puşcă	*mamă de puşcă*	*dacă aş avea o...*
pui de beţiv	*mamă de beţiv*	
pui de bătaie	*mamă de bătaie*	*i-am tras o...*
pui de somn	*mamă de somn*	*i-am tras o...*

Invariabile, căci erau forme solidificate, s-au dovedit:

pui de bogdaproste
pui de lele
pui de român
pui de zgîrie brînză

Substantivele *pui* şi *mamă*, diferite semantic în ciuda oricărei contingenţe, îndeplinesc aceeaşi funcţie, şi anume de calificativ intensificator. Solidaritatea grupului nominal, corespunzător din punct de vedere formal tipului *o grădină de om, frumoasa de fată* (v. cap. 1.3.1.2), lămureşte şi realizările inadecvate prin gen.

Recursul la context se impune şi aici ca indispensabil: doar prin informaţia precisă *Ion* (subst. masc. sg.) *este o mamă de beţiv*, sînt puse în evidenţă superlativizarea scontată şi

sensul corespunzător ei (*Ion* ist ein Supersäufer), în opoziție cu expresia izolată, lipsită de context *mamă de bețiv* (Mutter eines Säufers)[230].

Legată de context este și înscrierea lui *pui de om*, o dată în grupa calificativelor intensificatoare, altă dată în grupa celor reducătoare.

1.3.4.1 Comparația elativă explicită

Am arătat deja că în abordarea comparației extragramaticale se confundă adesea distincția cu graduarea. În cazul categoriei comparației se întîmplă uneori, de exemplu în domeniul culorilor, ca sensuri superlative să fie interpretate ca superlative pure în situații în care e vorba doar de o specificare, adică de un plus de informație pentru o identificare mai ușoară. MĂRUȚĂ analizează un pasaj din CREANGĂ în care se spune:

"Era crescut niște mușchi pletos de o podină de gros,
moale ca mătasa și verde ca buratecul"[231]

După părerea lui avem aici de-a face cu două superlative: 1) *moale ca mătasa* și 2) *verde ca buratecul*, iar prin 3) *pletos de o podină de gros* ar fi exprimat un "comparativ de egalitate"[232]. De fapt, în cazul *mătasa* se asociază frecvent un grad sporit de 'moliciune'. Dar argumentul că "nimic nu reprezintă verdele într-un grad mai înalt"[233] nu ne convinge să considerăm un superlativ expresia 'verde ca buratecul' (grün wie ein Laubfrosch). Părerea noastră o vom dezvolta cercetînd textele ce urmează. La EMINESCU apare o singură nuanță suplimentară de verde: *verde umed*[234], iar în culegerile lui ZANNE întîlnim doar patru comparații incluzînd această culoare:

---

[230] La reluarea expresiilor nou formate, informatorii accentuau mai ales calificativul. Fără să ținem seama de faptul că acest fenomen poate fi explicat în cazul nostru mai curînd ca o redundanță, trebuie spus totuși că astfel de cercetări nu ar trebui întreprinse fără studiile experimentale de intonație corespunzătoare.

[231] Măruță, op. cit., p.192.

[232] Explicațiile lui Măruță trebuie probabil înțelese ca polemică cu autorii Gramaticii Limbii Române. Pasajele incriminate, sub sigla G.L.R. I, p.183, nu se găsesc decît în prima ediție a Gramaticii.

[233] "Nimic nu reprezintă verdele într-un grad mai înalt decît buratecul", Măruță, loc. cit.

[234] PL, p.54.

verde ca foaia de viță	grün wie ein Weinblatt
verde ca foaia de tei	grün wie ein Lindenblatt
verde ca foaia de fag	grün wie ein Buchenblatt
verde ca iedera[235]	grün wie Efeu

În toate cazurile este vorba de specificări care ne ajută să recunoaştem o nuanţă şi să clasificăm fără a face o precizare mai directă asupra intensităţii. Într-o expresie foarte des întrebuinţată se spune: *Român verde ca stejarul*, o conotaţie pentru tenacitate, putere şi vitalitate. Şi aici s-ar putea interpreta, deci: 'verde ca stejarul' (grün wie die Eiche) ar fi verdele în cel mai înalt grad, dar, în ciuda argumentaţiei lui MĂRUŢĂ, nimeni nu s-ar gîndi să spună *român verde ca buratecul*, doar ca să exprime un superlativ.
După cum reiese şi din traducerile furnizate de noi, *verde* poate indica sememe diferite, în contexte diferite, care să nu atingă deloc sau să nu atingă nemijlocit componenta coloristică.

O analiză a lui 'verde' impune, pentru română, patru domenii semantice:
Domeniul I: Cromatică
Domeniul II: Tinereţe, prospeţime
Domeniul III: Bogăţie, fertilitate
Domeniul IV: Vitalitate, putere[236].
Verde ca buratecul se înscrie clar în domeniul I. Se mai poate adăuga că muşchiul <u>proaspăt</u>, recent are culoarea buratecului, deci *muşchi verde ca buratecul* ar fi, în consecinţă, 'muşchi proaspăt, verde deschis la culoare'. În ce priveşte cea de-a treia comparaţie, filologul din Craiova uită că în Moldova *podină* înseamnă altceva decît în Oltenia, anume nu 'tavanul de scînduri relativ subţire' ci 'fundamentul puternic, gros al căpiţei de fîn'. Exagerarea *pletos* anunţă deja exprimarea elativă: 'pletos ca un strat gros de fîn'.
Aceleaşi rezerve le manifestăm şi faţă de încercările de interpretare a comparaţiei superlative de ANGHERT[237]. De asemenea, clasificarea lui *rouge comme carotte* şi *vert comme pré*

---

[235] Zanne IX, 5200.

[236] Röhrich arată că 'verde' avea mai înainte în limba germană un sens pozitiv analog. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten I, Freiburg-Basel-Wien, 1974, p.351.

[237] M. Anghert, op. cit., p.48 ss.

ca "superlative absolute", vezi Chr. BERTHELON[238], ni se pare fără substanţă, mai ales în afara contextului. COTEANU numeşte comparaţia drept "dominanta limbii poetice populare"[239]. O mai bună înţelegere a numeroaselor realizări superlative, întîlnite atît în limba populară cît şi în cea literară, decurge doar din prezentarea lor după o anumită tipologie.

1.3.4.1.1 Tipuri de realizare ale comparaţiei elative explicite

Suma însuşirilor celor mai evidente în conceptul exprimat de al doilea termen devine aici măsură a graduării[240]. Tendinţa hiperbolizării domină. Dar la nici un alt fenomen de graduare trăsăturile diastratice nu se impun aici. Dacă am alege o altă limbă romanică, fenomenul s-ar evidenţia încă şi mai bine. În franceză, comparaţia *blanche comme lis* se explică din "goût du moyen âge et des romans courtois pour les descriptions qui mesuraient les qualités aux merveilles de la nature..."[241]. Dacă, însă, vom întîlni în lirica populară românească, destul de des, comparaţia corespunzătoare: *albă-i lelea ca şi caşul* (la propriu: mein Schatz ist weiß wie der Käse) - în fond, un compliment dintre cele mai prietenoase - înţelesul va trebui căutat cu siguranţă în structurile sociale din care provin autorii anonimi: o lume a păstorilor, unde *caş* (weißer, zarter Käse) trece drept dovada priceperii maxime, pentru cel care îl face, şi simbolizează, în acelaşi timp, complexul de însuşiri: alb, proaspăt, fragil[242].

---

[238] Berthelon, p.150.

[239] "Principala figură de stil din limbajul poetic popular, comparaţia întrece în număr şi în importanţă atît metonimia cît şi metafora, sinecdoca etc." I. Coteanu, Stilistica, op. cit., p.128.

[240] Cf. F. Brunot, Pensée, p.692: "Un moyen expressif...de marquer que la qualité observée dans un objet ou un être y existe à un degré éminent". Este de-a dreptul frapantă asemănarea acestei definiţii (!1926!) cu un pasaj textual al lui Hultenberg (1903!), pasaj rămas nemenţionat de Brunot: "On renforce le sens d'un adjectif en faisant entendre, que la qualité en question est présente au même degré ou à un plus haut degré que dans un objet doué, au su de tous, de cette qualité à un degré éminent." H., p.107.

[241] Berthelon, p.149; materiale privitoare la occidentul latin găsim la L. Spitzer, 'Fleur et rose', synonymes par position hiérarchique, în Romanische Literaturstudien, Tübingen, 1959, p.811-831.

[242] Paralele la această chestiune în literatura populară italiană se găsesc la V.R. Giustiniani, Il testo della 'nencia' e della 'Beca', Firenze, 1976: "Per la bianchezza della pelle, cf. ... o viso bianco quanto la farina ... o viso bianco quanto più della farina", p.41; "Quando ti sguardo da sera o matina, più bianca se' ch'èl fior della farina", p.39 şi, în final "uorre'ti dare in una gota um bacio, ch'ell'è più saporita ch'è un cacio", p.110; pentru valoarea total diferită în limba germană a lui 'Käse' (brînză) - cel mai adesea peiorativ -

a) Tipul *isteţ ca un proverb*

Fără îndoială, comparaţia lui EMINESCU *"S-a dus Pann, finul Pepelei, cel isteţ ca un proverb"(Eminescu I, 31)* nu poate fi înţeleasă decît făcînd legătura cu tradiţia culturală. În literatura orală, proverbele trec drept realizările cele mai măiestre de înţelepciune populară. Exprimarea marelui poet român a fost rapid înregistrată în sistemul limbii, datorită puterii de semnificaţie implicite[243]. Exemplele, alese cu precădere din acest domeniu al limbii române, vor fi cît mai exhaustive, pentru a reda tocmai tipicul limbii. Majoritatea comparaţiilor relative la animale (*prost ca oaia, ca gîsca; şiret ca vulpea* etc.) le-am lăsat deoparte, deoarece ele sînt la îndemînă în toate limbile europene[244]; la fel am procedat în cazul acelor comparaţii îndreptate asupra unor persoane sau situaţii de ordin particular. Asupra nuanţelor cromatice nu am mai insistat. Astfel încît lista noastră, surprinzător de scurtă, cuprinde doar acele comparaţii în care ambii termeni sînt expliciţi, iar adjectivul nu este evitat, ca în exemplul: *Ion este bun ca pîinea caldă.* Ele au fost verificate mai ales în zona rurală a Maramureşului şi a Moldovei, deci sînt valabile pentru un anumit strat social şi pot fi considerate ca produse ale unui anumit timp. De-aici şi valoarea lor documentară. În cîţiva ani, deja, mass-media, industrializarea şi turismul vor da o altă viziune asupra lumii, care se va imprima şi în astfel de expresii.

În ce priveşte beletristica, se pot găsi multe probe la SANDFELD/OLSEN[245], care în general nu se disting de tehnicile comparaţiei din alte literaturi[246]. Din păcate, nici numeroasele citate din Stilistica lui COTEANU nu ne-au putut fi de folos, nesatisfăcînd criteriile graduării[247].

în proverbe şi zicale, cf. L. Röhrich, op. cit., I, p.14 ss.

[243] Asupra problemei împrumutului şi răspîndirii creaţiilor lingvistice, cf. E. Coseriu, Die Metapherschöpfung in der Sprache, în id., Sprache, Strukturen und Funktionen (Ed. U.Petersen), Tübingen, ²1971, p.45; cf. şi Ch. Bally, Traité de stylistique française, Genève-Paris, ³1951, I, p.14 ss.

[244] Lista cea mai cuprinzătoare poate fi găsită în EGLF II, p.401 ss., unde este consemnat şi un citat din La Fontaine, prin care ambii autori marchează începutul utilizării unor astfel de construcţii, atît de larg răspîndite azi. Alte liste la BRUNOT, Pensée, p.692, Rohlfs, op. cit., p.110 s., Berthelon, p.150; numeroase exemple din limbile romanice şi la Hultenberg, p.107 ss., Spitzer, Stilstudien I, München, ²1961, p.13 s., Oster, op. cit., p.70.

[245] S.II, p.156 ss.

[246] Cf. şi Gh. Bulgăr, Comparaţia la Eminescu, LL 7 (1963), p.269-284.

[247] I. Coteanu, Stilistica, p.128-159.

bătrîn	*ca Dumnezeu*	alt	wie Gott
	ca lumea		wie die Welt
	ca sfînta Vineri		wie die hl. Paraschiva
blînd	*ca un porumbel*	sanft	wie eine Taube
bucuros	*ca un trandafir*	froh	wie eine Rose
	ca o grădină		wie ein Garten
bun	*ca pîinea caldă*	gut	wie warmes Brot
chipos	*ca un munte*	schön	wie ein Berg
	ca un măr copt	(von Gestalt)	wie ein reifer Apfel
	ca o catană		wie ein Soldat
curat	*ca Dumnezeu*	rein	wie Gott
	ca lacrima		wie die Träne
	ca poala Maicii Domnului		wie der Rocksaum der M.G.
	ca roua		wie das Morgentau
	ca aurul suflat (strecurat)		wie reines Gold
	ca sfîntul soare		wie die heilige Sonne
	ca busuiocul înflorit		wie blühendes Basilikum
drag	*ca Domnul Sfînt*	lieb	wie der hl. Herrgott
	ca sfîntul soare		wie die hl. Sonne
	ca sufletul		wie die Seele
	ca un cireş copt		wie ein reifer Kirschbaum
dulce	*ca mierea*	süß	wie der Honig
frumos (oasă)	*ca o domnucă*	schön	wie ein Fräulein
	ca un brad		wie eine Tanne
	ca o cruce		wie ein Kreuz
	ca faţa lui Hristos		wie Christus'

			Antlitz
	ca o gură de rai		wie ein Paradiestal
	ca o floare		wie eine Blume
	ca un soare		wie eine Sonne
	ca o icoană		wie eine Ikone
	ca un pahar		wie ein Becher
	ca roua		wie das Morgentau
	ca o stea		wie ein Stern
	ca luceafărul		wie der Abendstern
	ca un trandafir		wie eine Rose
	ca o zînă		wie eine Fee
	cum e bradul		wie eine Tanne
grăbit	*ca focul*	schnell	wie das Feuer
gras	*ca un pepene*	dick	wie eine Melone
	ca prepelița		wie die Wachtel
înalt	*ca o catană*	hoch	wie ein Soldat
	cît o cruce		wie ein Kreuz
	cît o țară		wie ein Land (Welt)
	ca umbra bradului		wie der Schatten der Tanne
	ca plopul		wie die Pappel
întreg	*ca mărul*	ganz	wie der Apfel
iute	*ca focul*	schnell	wie das Feuer
(repede)	*ca fulgerul*		wie der Blitz
	ca un armăsar		wie ein Hengst
	ca gîndul		wie der Gedanke
	ca vîntul		wie der Wind
	ca săgeata		wie der Pfeil
	ca piperul	scharf	wie der Pfeffer
limpede	*ca lumina zilei*	rein	wie das Tageslicht
luminat	*ca Dumnezeu*	hell	wie Gott
(luminos)	*ca poala Maicii*		wie der

	Domnului		Rocksaum der M.G.
	ca aurul suflat		wie reines
	(strecurat)		Gold
	ca busuiocul înflorit		wie blühendes Basilikum
	ca roua florilor		wie Blumentau
	ca sfîntul soare		wie die hl. Sonne
	ca un pahar		wie ein Becher
	ca o lacrimă		wie eine Träne
lung	*cît o zi de post*	lang	wie ein Fastentag
mîndru	*ca un soare*	stolz	wie eine Sonne
	ca o cruce		wie ein Kreuz
	ca florile		wie die Blumen
	cum e bradul		wie die Tanne
moale	*ca bumbacul*	weich	wie die Baumwolle
	ca mătasa		wie Seide
muncitor	*cum e focul*	arbeitsam	wie das Feuer
(harnic)			
murdar	*ca o pupăză*	schmutzig	wie der Wiedehopf
	ca o scroafă		wie die Sau
neted	*ca oglinda*	glatt	wie der Spiegel
	ca pielea		wie die Haut
nesățios	*ca dracul*	unersättlich	wie der Teufel
obraznic	*ca porcul*	frech	wie das Schwein
plăcut	*ca o grădină*	angenehm	wie ein Garten
sănătos	*ca un pepene*	gesund	wie eine Melone
	ca un trandafir		wie eine Rose
slab	*ca scîndura*	dünn	wie ein Brett
	ca scripca		wie die Laute
subțire	*ca fusul*	dünn	wie die Spindel
	ca gheața		wie das Eis
	ca sîrma		wie der Draht
	ca trestioara		wie das Schilfrohr

<u>*tare*</u>	*ca fierul*	<u>stark</u>
	ca piatra	
	ca părul	
	ca stejarul	
	ca vîntul	

Din comparaţiile cu *mic* am reţinut doar:

<u>*mic*</u>	*ca bobul de mei*
	ca un fir de mac
	ca nucile
	ca acele,

din cele cu *mare:*

<u>*mare*</u>	*cît toate zilele*
	ca un domn

iar din cele cu *mult:*

<u>*mult*</u>	*ca nisipul mării*
	ca stelele
	ca frunza şi iarba
	ca brebeneii vara.

Este evident că elementele magico-religioase domină. De asemenea, sînt de observat interferenţe semantice la *curat*, *frumos*, *luminos*, *mîndru* şi *drag*, geneza lor fiind explicabilă prin recursul la mituri şi legende, la aceasta adăugîndu-se şi relaţiile cu etosul acestei lumi ţărăneşti, fapte pe care autorul unor astfel de studii filologice n-ar putea să le valorifice[248].

---

[248] I. Popinceanu, Religion, Glaube und Aberglaube in der rumänischen Sprache, Nürnberg, 1964. În numeroasele liste de cuvinte lipsesc referirile la această problemă. Unele comparaţii apar ca fitonime, de asemenea fără comentariu, ca Poala Maicii Domnului pentru 'Ackerwinde' (p.235) sau 'Eberraute' (p.237).

b) Tipul *vorbeşte ca apa*

Folosirea unui verb poate fi specifică pentru graduare în măsura în care comparaţia substituie superlativul unui adverb.

"În timpul primului război mondial
vorbeam nemţeşte ca apa" *(Inf. I.M., R.-Vîlcea)*

"Nevastă-sa se duse ca din puşcă"
(Popovici, T.1709)

"Bătea în el ca în păpuşoi" *(Inf. A.C., Giuleşti)*

"Se grăbeşte ca mireasa la pat"
(Inf. M.H., Bacău)

c) Tipul *ca niciodată*

Ca şi în celelalte limbi romanice, un adverb negativ în al doilea termen al comparaţiei poate acţiona intensificator. Pentru franţuzescul medieval *tresbonne*, VULPESCU foloseşte în traducere *bună-ca-nici-una*[249].

Poveştile şi basmele româneşti nu încep simplu prin *a fost odată* (es war einmal), ci prin *a fost odată ca niciodată*, expresie care reprezintă mai mult decît o răsturnare lexicală paradoxală, o superlativizare reală, mult mai puternică prin reluarea negativă. Se pot oferi pasaje şi din proza literară:

"Numai glasul ei îi sbîrnîia în urechi

[249] R. Vulpescu, op. cit., p.65; se apropie nu doar semantic ci şi formal de o construcţie întîlnită în fr. veche şi medie, de ex. "plus blancs que nulle chose", ap. P. Wunderli, Etudes sur le livre de L'Eschiele Mahomet, Winterthur, 1965, p.81. Pentru fr. modernă cf. "Une si brave femme - - qui faisait marcher les ouvrières comme pas une ...", ap. Berthelon, p.157.

<u>*urît ca niciodată*</u>*"* *(Rebreanu, S.II, 159)*

d) Tipul *ca vai de lume*

Un adjectiv sau un adverb este înlocuit printr-o propoziţie exclamativă care serveşte comparaţiei:

"În uniformă <u>ca vai de lume</u>"

(Vasiliu, S.II, 156)

"Degeraţi <u>ca vai de lume</u>" *(T. 929)*

e) Tipul *o sete ca aceea*

În acest caz, un element nominal anaforic individualizează substantivul şi îi conferă o valoare de superlativ absolut. Înţelesul general este asigurat pe baza unor trăiri personale, deci pe baza anumitor date extralingvistice.
După părerea lui HASDEU, s-ar putea ca modelul unor astfel de construcţii să fie de origine latină, aproximativ ca în versul lui PLAUTUS:

"Nimis quam formido, ne manifesto hic me opprimat"

(Mostell. II,2, ap. EMR I, 140)

Pentru studiul nostru, însă, dezvoltarea în diacronie a acestui substitut - familiar, de altfel, şi foarte folosit în epica populară - este irelevantă.
Se poate explica totul şi prin elipsa calificativului cunoscut, ca în exemplul următor:

"Cînd şedeau casnicii la lucru, iarna, în nopţi
<u>d-alea lungile</u>...cotoiul sta lîngă dînşii şi torcea"
(Als die Hauswirte îm Winter bei der Arbeit verweilten, in jenen Nächten von denen wir wissen, daß sie sehr lang sind...)

(LBR 248)

iarna ← Winter-
(în) nopţi nächte
(d) alea ← die, wie wir wissen
lungile ← sehr lang sind

Pentru lămurirea acestui fenomen se poate evoca aici şi tipul superlativului ebraic: pronumele *aceea* este o reluare a numelui *sete*, ceea ce în cazul superlativului ebraic ar suna *setea setei*, reluarea realizîndu-se deci prin acelaşi nume în genitiv.

"Sat...cu biserică frumoasă şi nişte preoţi şi dascăli
şi poporeni ca aceia" *(Creangă 17)*

"După toate gătirile ca pentru o nuntă ca aceea" *(S.II, 156)*

SANDFELD/OLSEN propun traducerea *"extraordinaire, colossal"* pentru construcţiile de forma:

"Îndată se încinge un chef ca cela"
(Sadoveanu, S.I, 160)

"Avea o sete ca aceea" *(Sadoveanu, S.I, 160)*

Un alt exemplu din SADOVEANU ilustrează contrastul dintre gradul 'normal' şi cel graduat:

"Fiind ea aşa de aprigă şi îndîrjită, Lipan socotea numai-decît că a venit vremea să-i scoată unii din demonii care o stăpîneau. Pentru asta întrebuinţa două măiestrii puţin deosebite una de alta. Cea întîi se chema bătaie, iar a doua o bătaie ca aceea ori o mamă de bătaie"

(Sadoveanu, Baltagul, 11/12)

f) Tipul *un ceas cît trei*

Comparaţia este introdusă prin prepoziţia *cît* (în loc de *ca*), accentuînd latura cuantificatoare:

"Un ceas al dimineţii plăteşte cît trei după prînz"
(Zanne 115)

Deseori, în această poziţie, *cît* marchează o hiperbolă cu efect grotesc:

"Păduchi de cei ruseşti cît orzul"
(Manolache, S.II, 157)

"Un ştir a cărui floare cît mătura"
(S. II, 157)

g_1) Tipul *mai bun ca orice, mai bine ca oricînd*

Intensificarea constă aici în statutul absolut al celui de-al doilea termen al comparaţiei *(oricînd, orice)*, la fel ca în exemplele de tipul c); diferenţa formală constă în prezenţa obligatorie în primul termen a adverbului specializat *mai*, în cazul tipului g_1):

"Nu departe de masa noastră, mai frumoasă şi mai nepăsătoare
ca oricînd, Raşelica îşi înfăţişa noul logodnic"
(M. Caragiale, 165)

"Căci tu înseninezi mereu
Viaţa sufletului meu
Mai mîndră decît orice stea
iubita mea, iubita mea"
(Eminescu I, 235)

"Pricep mai clar decît oricînd,
că lumea-i doar deşertăciune"

(Vulpescu)[250]

Căutarea unui corespondent românesc pentru construcţia franceză *comme tout*[251] se dovedeşte fără rezultat. În citatul de mai jos:

> *"Ianuarie plin de pîine, Februarie scurt, mai rău*
> *ca toate, Martie mînios..."*
>
> *(Zanne 137)*

Nu e vorba de o construcţie analogă, ci de o omisiune provocată de ritm şi formă: *mai rău ca toate (lunile)*.

g_2) Tipul *mai repede cà vîntul*

Intensitatea comparativului poate fi sporită, pînă la cel mai înalt grad, cînd un substantiv este invocat ca prototip al unei însuşiri:

> *"Cînd văzură fraţii pe Ţugulea cu o logodnică mai frumoasă*
> *decît florile şi mai albă decît spuma laptelui îi puseră*
> *gînd rău"* *(LBR 287)*

> *"Ceea ce s-a petrecut atunci în sufletul lui a fost desigur*
> *mai iute decît fulgerul"* *(Hogaş 66)*

g_3) Ambiguitatea formală a construcţiei următoare (comparativ-superlativ) serveşte şi la accentuarea ideii de superlativ, paralel cu cel de-al doilea termen al comparaţiei:

> *"Vi le-a spus...Zulnia, cea mai frumoasă decît zorile,*

---

[250] op. cit., p.13; "Par quoy puis veoir clerement / Ce monde n'est que chose vaine", p.12.

[251] "Comparaison...blâmée par les puristes du 12e siècle"(!), Berthelon, p.156; "...déjà blâmé au 17e siècle.", Brunot, Pensée, p.693. Cf. şi EGLF II, p.406 s.

la față" *(Conachi, DLR I, 2, 270)*

1.3.5 Relația consecutivă a superlativizării

În anumite cazuri, o propoziție secundară are rol în graduare, în măsura în care o acțiune sau o însușire este privită ca origine a efectului exprimat în acea propoziție secundară[252]. În exemplul *"e prost de dă în gropi"*, faptul că cineva cade într-o groapă este pus în legătură cu însușirea care stă la baza acestui comportament: 'prostia'. Intensitatea este cu atît mai mare, cu cît raportul dintre cauză și efect este mai mare. Și aici expresia se bazează pe cunoștințele irefutabile despre 'prostie'. Elementul afectiv suplimentar în graduare este facultativ. El poate apărea de-abia atunci cînd mecanismul graduării a fost deja declanșat prin forma normată a acestui fel de comparație.

a) Tipul *frig de crapă ouăle*

"O luptă de să te ferească Dumnezeu"
(Ispirescu, S.II, 158)

"Încep a se jeli de să ferească Dumnezeu"
(LBR 364)

"În fundul ei se vedea sclipind de limpede ce era un nisip de aur" *(Eminescu, DLR I, 3, 72)*

Relația efect : cauză este influențată semnificativ de alți determinanți care intră în construcție, ceea ce atrage din nou consecințe asupra graduării. Determinantul este:
1) un adverb diminuant (*abia* - kaum):

"De-abia umbli de slabă ce ești"
(Alecsandri, DLR I, 3, 72)

---

[252] În problema aceasta și Brunot, Pensée, p.830, 836, 837 s., și Hultenberg, p.99 ss.

la faţă" *(Conachi, DLR I, 2, 270)*

1.3.5 Relaţia consecutivă a superlativizării

În anumite cazuri, o propoziţie secundară are rol în graduare, în măsura în care o acţiune sau o însuşire este privită ca origine a efectului exprimat în acea propoziţie secundară[252]. În exemplul *"e prost de dă în gropi"*, faptul că cineva cade într-o groapă este pus în legătură cu însuşirea care stă la baza acestui comportament: 'prostia'. Intensitatea este cu atît mai mare, cu cît raportul dintre cauză şi efect este mai mare. Şi aici expresia se bazează pe cunoştinţele irefutabile despre 'prostie'. Elementul afectiv suplimentar în graduare este facultativ. El poate apărea de-abia atunci cînd mecanismul graduării a fost deja declanşat prin forma normată a acestui fel de comparaţie.

a) Tipul *frig de crapă ouăle*

"O luptă de să te ferească Dumnezeu"
(Ispirescu, S.II, 158)

"Încep a se jeli de să ferească Dumnezeu"
(LBR 364)

"În fundul ei se vedea sclipind de limpede ce era un nisip de aur" *(Eminescu, DLR I, 3, 72)*

Relaţia efect : cauză este influenţată semnificativ de alţi determinanţi care intră în construcţie, ceea ce atrage din nou consecinţe asupra graduării. Determinantul este:
1) un adverb diminuant (*abia* - kaum):

"De-abia umbli de slabă ce eşti"
(Alecsandri, DLR I, 3, 72)

---

[252] În problema aceasta şi Brunot, Pensée, p.830, 836, 837 s.,şi Hultenberg, p.99 ss.

2) un adverb de întărire + negaţie (*numai nu* - soweit daß):

> *"Tu numai nu dai în gropi de prost ce eşti"*
>
> *(Creangă, DLR I, 3, 72)*

b) Tipul *aşa de ... încît, atît de ... încît*

> *"Făt-Frumos vîjîia prin aer aşa de iute, încît i se părea*
> *că nu fuge, ci cade"* *(Eminescu, PL 19)*

Este de remarcat că ideea superlativului poate fi exprimată şi în propoziţii care nu pot fi considerate consecutive, din punct de vedere sintactic. Trebuie plecat, totuşi, în clasificarea unor astfel de cazuri, de la conţinut, mai ales că sistemul sintactic al românei nu are exactitatea celui german sau francez.

Chr. BERTHELON arată, în cazul francezei, care consecinţe semantice pot fi exprimate prin propoziţii cauzale, în loc de consecutive:

a) *il est tellement (si) ignorant qu'il ne sait pas même écrire sont nom* ("Sur la notion de conséquence se greffe celle d'une intensité poussée à sa limite extrême")

b) il ne sait pas écrire son nom *parce qu'il* est ignorant ("constatation")[253]

Din contră, în astfel de cazuri, în română, sensul nu depinde de tipul propoziţiei. În exemplul:

> *"Grăim, Doamnă, către tine*
> *nu din gură, ci din carte*
> *că ne eşti aşa departe"* *(Eminescu I, 149)*

avem următoarea situaţie semantică, condiţionată de context:

eşti aşa de departe

---

[253] Berthelon, p.107 s.

(Du bist so unendlich weit)

---> <u>*încît*</u>

sodaß

---> *deoarece nu ne putem adresa prin viu grai*

da wir uns nicht mündlich an Dich wenden können

---> <u>*sîntem siliţi*</u> *să-ţi scriem*

wir gezwungen sind, uns schriftlich an Dich

zu wenden

Un alt exemplu, dintr-un autor modern, este şi mai complicat din punct de vedere formal:

"Mihai de Giuleşti o privi neclintit, ca şi cum ar fi fost firesc să i se arate astfel o doamnă <u>atît de mare</u>"

(Ivasiuc, Corn 16)

O informaţie despre *doamna aşa de mare* 'o doamnă prototip al nobilităţii' o aflăm de asemenea din context, în care este exprimată relaţia cauză : efect. Doamna este aşa de nobilă, încît în mod normal nimeni nu ar îndrăzni să-şi îndrepte privirea către ea. Funcţia de expresie a lui *încît* este preluată de alte părţi de propoziţie şi rămîne ca demers logic implicit. Formula completă *atît de ... încît* a ajuns să fie considerată pedantă. Atît în limba vorbită, cît şi - desigur sub influenţa acesteia - în limba literară, apar doar formele prescurtate ale superlativului consecutiv *atît de, aşa de*[254]:

"Toată lumea lăuda pe Ion, c-a fost <u>aşa ş-aşa de</u> bun şi harnic"

(Rebreanu, S.II, 15)

"Cu lacrimi în ochi, maioreasa mă asigură că <u>aşa o prietenă</u> a doua nu găseai în viaţă"

(M. Caragiale 136)

[254] Pentru evoluţii similare în restul Romaniei, cf. numeroasele exemple la Hultenberg, p.100, 106, folosite adesea şi în lucrările ulterioare.

"Aşa nişte bandiţi n-am văzut de zilele mele"

(Sadoveanu, S.II, 153)

"La geamul tău ce strălucea

privii atît de des" *(Eminescu I, 191)*

"Atît de şiret este" *(Zanne 4337)*

"Maiorică era aşa dobitoc" *(M. Caragiale 131)*

"(atît) de străin şi de sărac

nu ştiu seara und'să trag"

(Doine, DLR I, 3, 72)

c) Tipul *dragă să o mănînci*

Ideea de consecinţă este aici exprimată prin forma verbală a conjunctivului, diferit faţă de limba franceză, unde, în cazuri asemănătoare, precum *jolie à croquer*, se evidenţiază prin infinitiv doar forma virtuală a procesului verbal[255]. Construcţia cu conjunctivul arată, datorită incidenţei temporale conţinute în ea, că acţiunea consecutivă are să se întîmple nemijlocit. Se atinge astfel şi cel mai înalt grad al intensităţii, căci acţiunea iminentă este

---

[255] După P. Wunderli, modurile se împart ierarhic, în funcţie de prezenţa caracteristicilor necesare pentru o expresie completă a procesului pe o axă a actualizării, care se desfăşoară între 'virtualitate' şi 'actualitate'. Ordonarea formală şi după conţinut poate fi reprezentată succint astfel:

1. infinitiv:	proces virtual	actualizare zero
2. participiu:	proces + diferenţiere 'accompli/ accomplissement'	actualizare minimală
3. conjunctiv:	proces + diferenţiere 'accompli/ acomplissement' + personalizare	actualizare parţială
4. indicativ:	proces + diferenţiere 'accompli/ accomplissement' + personalizare + temporalizare	actualizare totală

Cf. P. Wunderli, Die Teilaktualisierung des Verbalgeschehens (Subjonctif) im Mittelfranzösischen, Tübingen, 1970. Un rezumat al cuprinzătoarei opere: id., Der französische Konjunktiv als Modus der Teil-aktualisierung, VRom 28 (1969), p.91-101, în cont. şi ediţia prelucrată şi mult lărgită: id., Modus und Tempus. Beiträge zur synchronischen und diachronischen Morphosyntax der romanischen Sprachen, Tübingen, 1976 p.1-28;
Pentru exemplul nostru de mai sus, forma de conjunctiv se diferenţiază faţă de cea de infinitiv prin aceea că ea oferă date suplimentare asupra acţiunii şi relaţii asupra persoanei, pe lîngă caracterul comun de 'verb'.

întotdeauna privită la sensul figurat, neavînd, deci, granițe semantice.

"Frumoasă, să o sorbi într-o lingură de apă"

(Inf. S.B., Ieud)

"Mi-e urît să-mi iau lumea în cap"

(Inf. V.L., Dreptu)

Aceste structuri sînt foarte productive. Ele sînt folosite cu predilecție în argoul pungașilor, al studenților și elevilor. Propozițiile de mai jos, culese din argoul cel mai recent, pot avea sens pozitiv sau negativ, în funcție de determinat:

"Să-ți bați părinții", "să te sui la tribună",
"să crapi de rîs", "să te duci la Bellu",
"să-i dai palme în stradă", "să-l visezi pe nenea",
"să te dai peste cap", "să stai în cap";

ele pot fi și expresia unei 'limite extreme':

"să-l visezi pe nenea cu dumneaei" etc.

Iată și un exemplu din literatură:

"De acolo plecam și încercam alt vînat, și-aducea el aminte de niște ravac nebun, la prispă înaltă, sau niște sînge-de-iepure, să dai cu căciula în cîini"

(M. Caragiale 74)

Anumite cazuri sînt mai aproape de construcția franțuzească, în loc de conjunctiv apărînd un supin. Acest mod este egal cu infinitivul ca putere de actualizare și mai general decît el ca determinant al expresiei superlative:

"Nebun de legat", "bun de pus pe (la) rană"

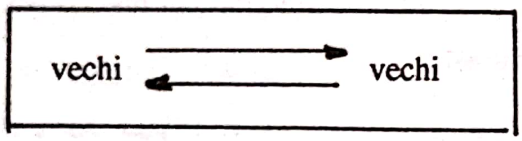
d) Tipul *vechi, negru de vechi*

În exemplul:

"Un jeţ vechi, negru de vechi ce era"

(Delavrancea, DLR I, 3, 72)

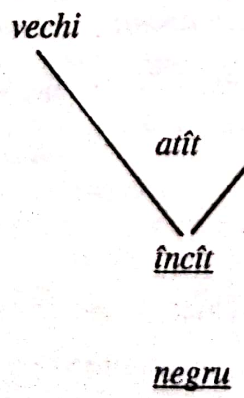
mai mulţi factori participă la realizarea graduării. Ca prim factor avem reluarea adjectivului:

În al doilea rînd, întreaga expresie este întărită prin determinarea suplimentară cu un calificativ, pentru care avem la îndemînă o serie întreagă de variante:

extraordinar de		*al dracului de*	
teribil de		*prăpădenie de*	
negru de	*vechi*	*groază de*	*vechi*
mamă de		*nespus de*	
foc de		*atît de*	

Relaţia consecutivă este de asemenea de observat:

1.3.6 Comparaţia numerică explicită

Gradul comparaţiei este punctat cu ajutorul unui numeral: de o mie de ori mai..., de o sută de ori mai... etc. Cel mai adesea sînt preferate numerele trei, şapte, o sută şi mai ales o mie[256].

Multiplicativul este întotdeauna *ori*.

> *"În privinţa asta îi mai bună legea dv. <u>de o mie de ori</u>"*
>
> *(Creangă, DLR I, 3, 74)*
>
> *"Pot spune - a declarat el - că filmul înfăţişează numai o mică parte a evenimentelor reale. De fapt, totul a fost <u>de o mie de ori</u> mai rău"*
>
> *(Contemporanul, 14.3.1975, p.2)*

Un fapt de limbă demn de reţinut oferă următoarea situaţie, în care *mai*, ca semn al comparativului, lipseşte:

> *"Cu <u>de trei ori patimă</u> vă iubesc, văzîndu-vă suferinţa"*
>
> *(Arcade 210)*

Caracterul aparte al graduării pleacă din semantica substantivului *patimă* (Leidenschaft, Passion), graduabil prin întrebuinţarea adverbială: *cu pdtimă ---> mai cu patimă*. În cazul de mai sus ea este întărită numeric explicit: *(cu) de trei ori.*

Varianta A	Varianta B	Varianta C
cel mai cu patimă	*cu cea mai mare patimă*	
mai cu patimă	*cu mai mare patimă*	*de x ori*
		de patru ori
		de trei ori
		de două ori

[256] Cf. şi Creangă, op. cit., p.37: "...un chef de mii de lei" sau formula de salut 'o mie de ani pace!'.

cu mare patimă

cu patimă mare

<u>*cu patimă*</u> <u>*odată*</u>

1.3.7 Emfaza ca instrument al graduării

O exclamaţie, un epitet sau o propoziţie exclamativă, care inţial erau eufemisme, formule de exorcism sau de blestem sînt folosite ca instrument în graduare. Intonaţia joacă şi ea, în acest caz, un rol important.
Vom nota cîteva dintre aceste expresii, devenite între timp uzuale, ţinînd cont de frecvenţa lor. Indiferent de configuraţia morfologică sau de dispunerea sintactică în care apar, ele reprezintă în ziua de azi, atît în idiomul familiar, cît şi în limba scrisă , un instrument 'etalon' al graduării.

a) Tipul *al dracului, al naibii*
De *nomina sacra,* care în română sînt gramaticalizate[257], ţin, de fapt, doar denumirile pentru 'diavol' (drac, naiba). Se folosesc adjectival sau adverbial, în formă de genitiv, cu sensul 'foarte', 'în cea mai mare măsură', 'extraordinar'. Le integrăm în această categorie a expresiilor emfatice, deoarece ele conţin, în ciuda fixităţii lor sintactice şi a solidarităţii lor semantice (cf. cap. 1.3.1.3.2) relaţii afective faţă de sacralitatea lor originară.

"Unii oameni sînt mai <u>al dracului</u> decît dracul"
(Creangă 215)

"<u>Al dracului</u> de frumoasă mai era"
(Slavici, S.I, 176)

---

[257] Problema a fost tratată de Spitzer în felul său specific sugestiv şi atractiv: L.Spitzer, Stilstudien I, München, ^{2}1961, p.126-145. Materiale româneşti, fără raportare strictă la graduare, la I. Popinceanu, op. cit.; Cazan, op. cit.; Tatiana Fotitch (citată greşit în Popinceanu drept Fotich), The Development of the Religious Terminology in Rumanian, Acta Philologica 3 (1964), p.139-146, prevăzută şi cu multe date despre lucrările anterioare în domeniu; H. Hatzfeld, Ecclesiastical Terms in Rumanian and their Semantic Implications, Estudios de filología et historia literaria, Homenaje al R.P. Felix Restrepo S.I, Bogotà, 1950, p.3-21. Un alt punct de vedere în această problemă ar trebui neapărat să propună şi comparaţii cu alte limbi romanice, mai ales cu modele italiene, deja cercetate în studiul lui C.T. Gossen, Remarques sur l'emploi et la valeur des exclamations et des interjections invocatoires en italien, RLR 20, 79/80 (1956), p.268-308.

"Nişte slujbaşi ai dracului de straşnici"

(Ispirescu, S.I, 176)

"Novac cînd s-a depărtat,
un turc mititel la stat
dar al dracului la sfat" *(Zanne 4674)*

"Ştie carte al dracului" *(Sadoveanu, S.I, 176)*

"Blana miroase al dracului"[258]

(Brăescu, S. I, 176)

"Ghiujul naibii, ticălosul de bărbatu-meu s-a îmbătat"

(Sadoveanu, DLR VII, 1, 9)

"Fată cu zestre şi cu cercei de aur şi frumoasă, frumoasă - a naibii" *(Tudoran, DLR VII, 1, 8)*

Cum poate un blestem să devină element calificativ, la un fin mînuitor al limbii, ne arată următorul citat:

"Pirgu...era dat în Paşte, dat dracului"

(M. Caragiale 73)

b) Tipul *minune mare*

Dintre numeroasele expresii de acest tip, le vom aminti pe acelea care, indiferent de proveniență, se bucură de o mai mare folosire. Aici se înscriu: *minune mare, la culme, de Doamne-ajută, din cale-afară, din seamă-afară, foc şi pară, lucru mare, nevoie mare, de*

---

[258] *Dracul* şi *naiba* apar şi în alte complexe gramaticalizate; pentru 'a se osteni', de ex., am auzit: *"Toată lumea are o epopee națională, numai noi, nu. Să facem pe dracu în patru să scriem o epopee națională"* (den Teufel vierteln), Inf. A.H., Buc. Cf. şi: *a trage pe dracu de coadă; la dracu în praznic* (sehr weit); *frig al dracului* - it. *freddo del diavolo; mare al dracului* - fr. *grand comme le diable.*

groază, de moarte, de mai mare dragu, cît e cucul, rupt din soare, la toartă, la cataramă etc.

"Paşadia şi Pantazi ţineau la mine lucru mare"
(M. Caragiale 143)

"Se făcu foc şi pară de mînie"
(Ispirescu, S.II, 56)

"Mama îmi coase un şorţ cu flori minune mare"
(Coşbuc, T. 990)

c) Tipul *un şiret şi jumătate*

DICŢIONARUL ROMÂN-FRANCEZ (p.593) dă, pentru această construcţie, traducerea *le malin des malins*, respectiv *une fine mouche*. După părerea noastră, e vorba aici de un galicism după modelul *trompeur et demi.*

d) Tipul *şi încă cum*

Acest capitol ar trebui întregit prin amintirea acelor construcţii cu propoziţii exclamative sau interjecţii intercalate, create cel mai adesea *ad hoc*, cu rol de asemenea intensificator: *încă cum!, şi apoi cum!, zău!, ehei!, hăt!, haide! etc.*[259]:

"El era june, cu mustaţa răsucită, ştii colea! şi chipeş"
(Et comment) *(LBR 361)*

"Un pezevenghi care ştia că baba are la gălbenaşi
hăt multişori"
(...die alte Frau hatte Dukaten, und zwar eine Unmenge!)

(Sbiera, T.1152)

---

[259] Alte exemple şi la B.B. Berceanu, Gradul de intensitate exprimat prin exclamaţie, în: id., Sistemul gramatical al limbii române, Bucureşti, 1971, p.129 s.

1.3.8 Superlativul eliptic

În filologia romanică nu există o părere unanimă cu privire la apariţia construcţiilor asindetice de tipul *visage gendarme, nudo madre*. SPITZER s-a angajat şi în această problemă cu numeroase argumente şi exemple pe măsură, reconstruind sintagme echivalente cu formele iniţiale ale acestor construcţii: "ein Gesicht - (na, denkt euch einen) Gendarmen!"[260] şi "*nudo come mi fece mia madre*"[261] respectiv, pentru germanul 'mutternackt', "nackt wie in (aus) der Mutter"[262]. Dacă explicaţiile din urmă sînt plauzibile, pe cea dintîi nu o putem urma. J.HAAS, criticat chiar de SPITZER, se apropie totuşi mai mult de adevăr, cînd afirmă că: "statt der Summe der in dem Begriff liegenden Merkmalen, nur eines dem Sprecher als Merkmal der apperzipierten Vorstellung zum Bewußtsein komme, wobei mit dem Wortklang des adjektivischen Substantivs oder mit den ihm zugrunde liegenden Vorstellungen manche Gefühle verbunden sein können, die zur Verwendung gerade dieses Wortes Veranlassung geben"[263].

Altfel spus, în cazul apoziţiei epitetice de acest fel, este vorba de o ierarhie semică schimbată a lexemului calificativ. Astfel încît *beat tun* sau *adormit tun* nu înseamnă în nici un caz 'a dormi atît de adînc, respectiv a fi atît de beat', "încît nu te poate trezi un tun"[264], ci 'a dormi atît de adînc',

a) încît pari un obiect masiv, fără viaţă,

b) încît nu mai mişti deloc

şi 'a fi atît de beat'

1) încît pari un obiect masiv, lipsit de viaţă

---

[260] L. Spitzer, Attributive Anreihung von Substantiven im Französischen, Stilstudien I, op. cit., p.1-11; p.7.

[261] id., Asyndetische Vergleiche im Italienischen und Rumänischen, Stilstudien I, p.12-18; p.12.

[262] id., Stilstudien I, p.16.

[263] J. Haas, Neufranzösische Syntax, Halle, 1909, ap. Spitzer, Stilstudien I, p.7.

[264] Spitzer, Stilstudien I, p.13.

2) încît nu mai mişti deloc.

Din semele lexemului *tun* (Kanone) sînt actualizate în vederea intensificării acelea care definesc particularităţi ale obiectului: greutate mare, masivitate, nemişcare.

Din vasta discuţie[265] ar mai fi de notat o constatare, pe care SPITZER o consideră în parte concluzia propriilor sale presupuneri: prin relaţionarea sintactică devenită nebuloasă, ţinînd mai mult de imaginaţie, li se atribuie acestor realizări 'noi' puterea de intensificare în cel mai înalt grad.

Exemplele din română de tipul *părul măciucă, singur cuc, bogat putred, a bate măr* nu contribuie la adoptarea unui răspuns la întrebarea: propoziţie scurtată, comparaţie sau sintagmă cu *de (faim de loup)*. Vom reveni, acolo unde ne stau la îndemînă forme paralele în măsură să ofere indicaţii despre originea acestor construcţii. Din lipsă de studii speciale despre această problemă[266], vom proceda, ca în capitolul despre comparaţie (vezi cap. 1.3.4.1.1), la o inventariere a expresiilor celor mai tipice.

A. <u>Adjective</u>

Adjectivele calificate printr-o substituire a unei însuşiri acoperă un domeniu de referinţă relativ mic; astfel:

<u>*beat*</u>

pentru 'foarte beat' (sehr betrunken): <u>*beat buştean*</u> (Stammklotz; cf. *mort buştean, supărat buştean, a adormi buştean)*; <u>*beat butuc*</u> (Stammklotz); <u>*beat ciocîrlan*</u> (Lerche); <u>*beat clei*</u> (Leim; cf. *a nu şti clei, a fi clei*); <u>*beat cuc*</u> (Kuckuck; cf. *năuc cuc, singur cuc*); <u>*beat criţă*</u> (substantivul apare doar în acest context sau în *mînios criţă*); <u>*beat crup*</u> (metonimie pentru 'tun' după DLR, din germană Krupp - fabricant de tunuri); <u>*beat lemn*</u> (Holz; cf. *a dormi lemn*); <u>*beat lulea*</u> (Pfeife); <u>*beat ocnă*</u> (Salzwerk; cf. *supărat ocnă*); <u>*beat turtă*</u> (Fladen); <u>*beat tun*</u> (Kanone; cf. *îngheţat tun, sănătos tun, a adormi tun, a dormi tun*);

---

[265] Pe lîngă studiile amintite de Spitzer, cf. Berthelon, p.160 (cu bibliografie bogată), Brunot, Pensée, p.636 s., Bally, Langage, p.90 ss., Bar, Superlatifs, FM 20 (1952), p.28, Sandfeld/Olsen, S.III, p.172 şi, mai ales, F. Berz, Der Kompositionstypus "steinreich", Bern, 1953 (de asemenea cu numeroase alte exemple). Cf. şi E. Cîmpeanu, Stilistica adverbului, StUBB S. Phil. 1, 1967, p.95-103; p.99.

[266] Făcînd abstracţie de cap. lui P. Miron despre 'detractare' în: Kreativität, p.187 ss.

beat numărul unu, beat în lege, beat mort, beat liotă [267]

bogat

Pentru germ. 'steinreich' există expresia *bogat putred* sau forma *putred de bogat*. O. DEUTSCHMANN a descoperit în normandă *pouri(e) riche*[268], dar de corespondentul românesc nu a pomenit, cu toate că a consultat lucrarea lui HULTENBERG, unde acesta se află în Index. Explicaţia, citată în fond după ROBIN, nu e valabilă pentru fenomenul românesc: "On fait cas du fumier bien pourri et du fromage qui l'est à moitié! De là peut-être l'idée de prendre cette expression en bonne part"[269]. TIKTIN consemnează şi forma *putred de bani* (T.1288)

gol

Pentru germ. 'splitternackt': *gol puşcă* (Gewehr); *gol pistol* (Pistole). It.: *nudo bruco, nudo nato*[270].

sărac

Pentru germ. 'bettelarm': *sărac lipit* (angeklebt) sau, mai explicit: *sărac lipit pămîntului*; *sărac luciu* (glänzend, din *sărăcie lucie, T.926*); *sărac fript* (verbrannt; cf. *fript de ruşine, fript de supărat, fript de foame*); it.: *povero canna (Rohlfs II, 114)*

sătul

Pentru germ. 'vollgefressen', 'satt': *sătul cince* (Wanze); *sătul tobă* (Trommel; cf. *întins tobă*).

supărat

Pentru germ. 'höchst verärgert': *supărat foc* (Feuer; cf. *scump foc, harnic foc, proastă foc,*

---

[267] Cf. F. Berz, germ. *blitz-, stein-, stier-, stock-, sternhagelbesoffen*, p.139.

[268] O. Deutschmann, Zum Adverb im Romanischen, Tübingen, 1959, p.15.

[269] loc. cit.

[270] F. Berz prezintă 63 de realizări diferite cu acelaşi sens, p.142.

urîtă foc, mînios foc); <u>*supărat ocnă*</u> (Salzwerk; cf. *beat ocnă*).

M.CARAGIALE tratează aceste construcţii ca pe nişte compozite:

> "*<u>Sărac-lipit</u>, <u>dator-vîndut</u>, respins de neamuri el rămînea netulburat*"
>
> *(M. Caragiale 131)*

Cele mai multe exemple din alţi autori sînt, însă, lipsite de orice mijloc de legătură grafică:

> "*Un guler <u>scrobit băţ</u>*"
>
> (stocksteif gestärkt) *(Ghica, T.1394)*

> "*<u>Tuns cocean</u>*" (kahlgeschoren wie ein Maiskolben)
>
> *(Zanne 543)*

> "*Un popă <u>îngheţat vargă</u>*" (steifgefroren)
>
> *(Delavrancea, T. 1714)*

> "*Maranda era ... şi umbla <u>moartă coaptă</u> după măritat*"
>
> (M. wollte unter allen Umständen heiraten - lieber tot als ledig)
>
> *(Bogdan, T.412)*
>
> It. *innamorato cotto* (heißverliebt)
>
> *(Rohlfs II, 114)*

> "*Se ciocniră cîteva pahare de vin <u>pline ochi</u>*"
>
> (randvoll) *(Ghibănescu, T. 1076)*

> "*<u>Plini ciucur</u> de rîie căprească*"
>
> (übersät mit Krätze) *(Creangă 30)*

Am mai înregistrat:

"Am umblat toată ziua mînioasă prin casă, dar ştii,
mînioasă Dunăre" (fuchsteufelswild)
(Inf. A.C., Giuleşti)

O altă construcţie sintactică, cu acelaşi sens şi cu acelaşi element lexical, apare deja la CREANGĂ:

"Părintele Duhu...Dunăre de mînios"
(Creangă 54)

B. Verbe

Anumite calificative apar doar ca părţi constitutive în expresii, precum *criţă* (Stahl) în *beat criţă*. Legat de verbul 'a vindeca' (heilen) găsim un cuvînt vechi de origine turcă, dar care s-a îndepărtat de sensul iniţial: *taftă* (mătase). *A vindeca taftă* înseamnă 'a vindeca de o boală de piele', cu rezultatul că pielea redevine curată, netedă şi fină ca mătasea. În alt caz, un adverb care nu mai poate fi identificat izolat, *leoarcă*, acţionează intensificator doar în legătură cu *a uda: a uda leoarcă* (klatschnaß werden). *A şedea lipcă*, asociat adesea cu *a lipi,* înseamnă 'a sta lipit' (wie angeheftet sitzen, festkleben).
O reunire a calificativelor pentru verb ar alcătui următoarea listă:

buluc (Haufen)	*a veni buluc*	*heranstürzen*
burduf (Schlauch)	*a lega burduf*	*festbinden*
buşneag (Staub)	*a veni buşneag*	*heranstürmen*
buştean (Klotz)	*a dormi buştean*	*fest schlafen*
butuc (Klotz)	*a lega butuc*	*festbinden*
ciorchină (Traube)	*a se strînge ciorchină*	*sich zusammendrängen*
ciotcă (Haufen)	*a se strînge ciotcă*	*sich zusammendrängen*
chitic (Elritze)	*a tăcea chitic*	*schweigen, stummsein*
cobză (dickbäuchige Laute)	*a lega cobză*	*festschnüren*
colb (Staub)	*a da colb*	*verschlingen*
covrig (Brezel)	*a se îndoi covrig*	*sich zusammenkrümmen*

dobză (Trommel)	*a bate dobză*	*den Buckel vollhauen*
drug (Stange)	*a se ţine drug*	*verfolgen*
duluţă	*a fugi duluţă*	*schnell rennen*
ferfeniţă (Fetzen)	*a rupe ferfeniţă*	*zerfetzen*
foc (Feuer)	*a se supăra foc*	*sich kaputt ärgern*
glonţ (Kugel)	*a fugi glonţ*	*Reißaus nehmen*
grămadă (Haufen)	*a cădea grămadă*	*zusammenfallen*
	(cf. a tăia grămadă)	
harcea-parcea	*a face harcea-parcea*	*zerstückeln*
hăbuc	*a rupe hăbuc*	*in kleine Stücke zerreißen*
fedeleş (Butterfaß)	*a lega fedeleş*	*festschnüren*
lemn (Holz)	*a dormi lemn*	*tief schlafen*
lulea (Pfeife)	*a se amoreza lulea*	*sich unsterblich verlieben*
măr (Apfel)	*a bate măr*	*windelweich prügeln*
meliţă (Hanfbreche)	*a-i umbla gura meliţă*	*schnell schwätzen*
molcom	*a tăcea molcom*	*absolut (still) schweigen*
mort (tot)	*a dormi mort*	*tief schlafen*
pilaf (Pilav)	*a toca pilaf*	*windelweich prügeln*
potop (Sintflut)	*a curge potop*	*überströmen*
puşcă (Gewehr)	*a trece puşcă*	*schnell rennen*
	a ţîşni puşcă	*vorbeizischen*
roată (Rad)	*a se strînge roată*	*sich zusammendrängen*
	(cf. a da roată,	
	a se aşeza roată,	
	a se prinde roată,	
	a se uita roată)	
sfînt (Heiliger)	*a sta sfînt,*	*mäuschenstill bleiben*
	a sta smirnă	
tun (Kanone)	*a dormi tun*	*tief schlafen*
	a îngheţa tun	*steinhart frieren*
vargă (Rute)	*a tremura vargă*	*wie Espenlaub zittern*
vifor (Sturm)	*a trece vifor*	*vorbeibrausen*

Cît de expresive pot fi aceste superlative, vom ilustra prin citatele următoare:

"Fiindcă, veniţi într-adins, jur împrejur la mese, toţi stricaţii, toate lichelele Bucureştiului stăteau ciorchină"
(M. Caragiale 149)

"Trecu puşcă pe lîngă societatea cea veselă"
(Stănoiu, S.III, 173)

"Fugea acum diavolul de moşneag, puşcă"
(Sadoveanu, S.III, 173)

"Toate mergeau acum strună" *(Slavici, S.III, 173)*

"Aducînd pitaci şi colaci din biserică a împărţit la fiecare de ne-a îmblînzit şi treaba mergea strună"
(Creangă 18)

"După spusa unor femei care văzuseră nişte cîrtiţi ţîşnind glonţ, fugind cît colo..." *(Arcade 140)*

"Găoace cu nevastă-sa tremurau vargă...de şi pîrdelu scăpă ţîţa..."
(Arcade 235)

"Albinele se adună ciotcă în pălărie"
(Creangă 213)

"O femeie căzu grămadă" *(M. Caragiale 45)*

Aceste expresii se reduc la calificativ în anumite cazuri, atunci cînd contextul nu este echivoc: *e foc, e ocnă, e tun.*
Exemplificări convingătoare se pot găsi la SANDFELD/OLSEN (S. III, 43).

Următoarele realizări țin în primul rînd de construcțiile verbale cu rol specificator. În anumite raporturi, deci iarăși în funcție de context, ele pot avea efect amplificator. Se pot înscrie în această categorie: *a sta baltă, a umbla copăcel, a umbla de frunza frăsinelului, a umbla forfotă, a umbla haimana.*

C. Substantivul

Tipuri asemănătoare se pot întîlni și la substantiv. În comparație cu celelalte limbi romanice, totuși, numărul lor este mic:

părul vîlvoi (struwwelig)

părul măciucă (Haare + Knüppel)

gura meliță (Mund + Hanfbreche)

În această categorie se înscriu, însă, alte construcții, care se comportă la fel ca și cuvintele compuse și urmează, după părerea noastră, modele germane, englezești sau franțuzești:

"Primii un pachet dintr-un mic oraș al Germaniei, reședința unui rege-miniatură"
(Eminescu, DLR VI, 560)[269]

"Oameni sfori, oameni catarge, oameni telegrafi..."
(Arghezi, S.II, 71)

"Uite leacul minune, prietene"
(Rebreanu, S.II, 71)

"Cerul era senin sticlă" (glasklar)
(Rebreanu, Ion, 106)

Al doilea substantiv exercită, în toate aceste cazuri, o funcție calificativă și intensificatoare.

---

[269] DLPE nu consemnează această construcție.

1.3.9 Expresii cuantificatoare

Denumirile de mulţimi sînt exprimate prin metafore amplificative sau reductive. Acest procedeu este des întîlnit ca mijloc stilistic, atît în limba vorbită, cît şi în cea scrisă. Multe din expresiile astfel rezultate au devenit formule fixe şi servesc drept elemente 'etalon' ale graduării. Metaforele care se raportează la corpul omenesc sînt în cele mai multe cazuri reductive, de exemplu: *braţ, cot, deget, geană, gît, mînă, ochi, pumn, şchioapă, unghie*.

"Cînd m-am uitat la răsărit, am zărit o geană de lumină"
(ein winziger Lichtstreifen. Din: Wimper - Licht)
(Inf. I.C., Neamţ)
"Taica Alexe trage a moarte şi caută sub perină un pumn de făină" (eine Handvoll)
(Arcade 141)

Tot reductive sînt *aşchie, boabă, brumă, crîmpei, fărîmă, leac, licărire, mică*.

"Tîlharii i-au furat şi bruma de oi"
(...stahlen auch das letzte Schäfchen. Aus Reif - Schaf)
(Inf. I.M., Rîmnicu-Vîlcea)
"A dat viteazul porunci să se ascundă în codri oastea ce bruma îi mai rămăsese"
(verschwindend geringe Reste seiner Armee)
(S. III, 268)

"Nici o licărire de bucurie...rîvnii pătimaş un crîmpei de clipă"
(Arcade 228/9)

Licărire de bucurie (Freudenschimmer) a fost construit probabil pe baza unui model străin (cf. fr. *lueur de joie*). Foarte originală este, însă, realizarea *un crîmpei de clipă*, cam

preţioasă din punct de vedere stilistic, dar interesantă ca fenomen de graduare, deoarece indică cel mai înalt grad al diminuării temporale: 'ein Bruchstück', 'ein Quentchen Augenblick'. *Leac* (la origine 'Arznei') şi *neam* (Volk) ne sînt cunoscute doar în expresii cu sensul 'nici (cea mai mică) urmă' (nicht die geringste Spur):

"Să n-o ajungă leac de vînt"

(Marian, T. 896)

"E păcat să rămîi fără leac de învăţătură"

(Creangă 20)

"Poţi...să dai cu tunul, nu-i călugăr de leac"

(Bognard, T.896)

"Nu-i găsi nici leac de tină"

(Doine, T. 1044)

"Azi noapte n-am dormit neam"

(Preda, DLR VII, 1, 165)

Pospai (Mehlstaub) serveşte de asemenea la desemnarea unor unităţi foarte mici, neglijabile: *pospai de zăpadă* (geringe Menge Pulverschnee), *pospai de învăţătură* (sehr geringfügiges, oberflächiges Wissen).

Expresii ca: *nici de sămînţă, nici ţipenie (de om), te miri ce, nici în ruptul capului, nici să-l tai, pentru un nu ştiu ce* întregesc scala posibilităţilor reductive pentru 'blutwenig', 'kaum', 'kaum jemand', 'gar nichts', 'um nichts in der Welt'.

În construcţii amplificative sînt antrenate:

a) denumiri pentru 'o grupă de ' (eine Gruppe von): *ciurdă, liotă, mişină etc.*,

b) denumiri pentru 'o masă formată prin (mare) acumulare' (eine hoch angehäufte Masse): *morman, nămete* şi abstractul *noian*, provenit din 'necuprins de apă' ('Unmenge Wasser' <--- Ozean) c) expresii precum: *claie peste grămadă, cîtă frunză, cîtă iarbă, cu mic şi mare, buni şi răi, cu buni şi proşti etc.*

d) adverbe specializate ca *sumedenie, doldora, puzderie* (pe care TIKTIN îl traduce prin Schäbe, pl. Schäben = 'pleavă'; cuvîntul se referă, însă, la părţile infime care rămîn din lujerul inului sau al cînepii după meliţat),

e) substantive cu valoare subiectivă[270], ca *groază, urgie etc.*, sau acelea care desemnează fenomene naturale, ca *întuneric*[271]:

"*A feri (poeziile populare) de noianul...uitării*"
(Abgrund des Vergessens) *(Alecsandri, T. 1060)*

"*Această istorie reprezintă doar o frîntură din noianul de fapte*" (Riesenmenge von Tatsachen)
(Telegraful român, 1 Mai 1976, p.4)

"*Apoi în frunte cu unu Dominte adunară sumedenie de unelte*"
(Unmenge Werkzeuge) *(Arcade 140)*

"*Chimirurile erau doldora de bani*" (Unmenge Geld)
(Cocea, S.II, 150)

"*Cum prin noaptea aceasta trecură...puzderie de lilieci după belşug de bucate*" (Unmenge Fledermäuse)
(Arcade 205)

"*S-arată, măi tată, o groază de mistreţi*"

---

[270] Asupra problemei determinării, cf. O. Deutschmann, Un aspect particulier des constructions nominales du type 'Ce fripon de valet'en espagnol, Coimbra, 1939, p.48: "Dans ces constructions le premier terme qualifie d'agréable...ou désagréable une pluralité des choses ou d'êtres non pas principalement parce que chacun des qualités est considéré comme agréable ou désagréable, mais à cause de la grande quantité de ces choses ou de ces êtres qui les rend encore plus agréable ou désagréable." Numeroase exemple din limbile romanice, cum ar fi sp. *barbaridad, bestialidad, atrocidad, horror*, arg. / urug. *temeridá*, it. *flagello* sînt citate de Deutschmann în Untersuchungen zum volkstümlichen Ausdruck der Mengenvorstellungen im Romanischen, vol.3, Hamburg, 1953, p.50 ss; p.90 ss.

[271] Cf. construcţii similare cu sensul de *'eclipsis'* şi *'obscurus'* în dialectele Italiei Superioare la O. Deutschmann, Untersuchungen, p.89 ss.

(Unmenge Wildschweine) *(Sadoveanu, DLRLC II, 419)*

Întuneric (Finsternis, Dunkelheit) a fost folosit în sec. 17 şi 18, după modelul slav, pentru 'miriadă', 'necuprins', 'mulţime nemăsurată[272]:

"Dacă îi voi ridica pre toţi, vor fi mai mulţi,
întuneric de oameni" *(Neculce, T. 843)*

Am înregistrat şi două exemple cu sinonimul *beznă:*

"În piaţă se strînsese lumea de pe lume,
beznă de oameni" (Inf. A.C., Giuleşti)

"Nu mai poţi ieşi la drum că e beznă de maşini"
(Inf. I.M., Rîmnicu-Vîlcea)

Substantivul masculin invariabil *amar ('grande quantité, grand nombre', EMR I, 696)* apare şi fără adverbul specificator *atît*, de care HASDEU îl credea legat definitiv în formula *atîta amar*:

"La Hîrtoape toată iarna au mas amar de ruşi"
(Petrescu, S.III, 35)

În elucidarea etimologiei lui *mare*, din adjectivul lat. *mas* (masculin; T. 952) sau din substantivul lat. *mare*, poate avea un cuvînt de spus şi exemplul următor:

"Căci cunoscui în tine pe fiul acelui bun împărat care ne-a
cîrmuit omeneşte atîta mare de ani"
(LBR 120)

În concordanţă cu cele spuse mai sus, am avea şi în română substantivul *mare* (Meer) ca

---

[272] Cf. O. Deutschmann, Untersuchungen, p.199 ss.

denumire pentru 'mulţime', ca în *"la mar de señoras"*, *"la mar de puertas"*, *"la mar de porquerías" (P. Baroja)*[273].

1.3.10 Aproximarea

Pentru a exprima o treaptă puţin mai intensificată sau redusă a graduării, avem la îndemînă o serie întreagă de mijloace, pe care le vom însuma, de aceea, în categoria mai largă a 'aproximării', aici fiind vorba în general de grade intermediare ale comparaţiei, iar datele despre intensitate - fie datorită formulărilor voit imprecise, fie pe baza unui fel de oscilaţie între antonime[274] -pot fi doar apreciate de receptor.

Aici se integrează şi expresiile cu sens *ad satis*, despre care HULTENBERG spune: "Ils annocent d'abord que la mesure nécessaire est remplie. Cf. le lat. *admodum*. Cette signification primitive peut dégager suivant le contexte soit une atténuation soit un renforcement du sens de l'adjectif qu'ils déterminent. Le même sens double que WÖLFFLIN constate pour le lat. *satis* (1. "ziemlich ", 2. recte, valde) se retrouve dans les formes romanes *asez, assez, assai* qui remontent à un composé *adsatis*"[275].

În cazul alunecărilor de sens ale acestor expresii, petrecute în spaţiul Romaniei, ne ciocnim invariabil de revenirea la explicaţii etimologice[276].

În ciuda justeţei istorice şi, adeseori, a perimatei terminologii, se găsesc în cîteva din aceste explicaţii puncte de plecare utile şi astăzi pentru o descriere din perspectiva sincronică. K. FOTH descrie apariţia unor astfel de oscilaţii în graduare după cum urmează: "Die Grundbedeutung von *satis, assai, assez* ist 'sattsam, genügend, hinreichend' und von dieser hat man auszugehen. Dies kann aber sowohl ein tadelndes wie ein lobendes, d.h. ein herabsetzendes und ein steigerndes Praedicat zugleich sein, es kommt da eben auf die näheren Umstände an. Was im Allgemeinen genügend genannt wird, kann im speciellen Fall entweder mehr oder weniger als genügend sein. Sage ich dieses Praedicat aus von etwas, von dem ich Ursache zu haben glaubte, mehr zu erwarten, so nimmt es im meinem Munde

---

[273] H. Oster, op.cit., p.76.

[274] Cf. *"antiteza la Eminescu"*, T. Vianu, Studii de stilistică, Bucureşti, 1968, p.160 ss.

[275] H., p.68/69.

[276] Nyrop, Grammaire historique VI, p.10.

eine herabsetzende Bedeutung an und umgekehrt. Kurz, die steigernde wie die herabsetzende Bedeutung 'sehr' und 'ziemlich' sind die relativen Bedeutungen, die *assez* durch die dasselbe umgebende Wörter annimmt, während 'genügend, hinreichend' die absolute Bedeutung repräsentieren, die ihm von Natur eigen ist."[277]

Expresia graduată cu rol în desemnarea suficienței este încadrată de unii autori în seria formulelor exclamative[278] sau este înțeleasă ca indicator al cuantificării: "On doit souvent rapporter les quantités à une mesure donnée. Quand elles atteignent le point marqué, il y a suffisance...Si les quantités restent en dessous, il y manque, insuffisance...Si les quantités vont au-delà de la mesure, il y a excès...L'idée d'excès peut-être (sic) relative. Sans dire qu'un homme a trop de fortune d'une façon absolue, on peut dire qu'il en a trop <u>par rapport</u> à *ceux qui n'ont rien*, <u>à côté</u> *de malheureux qui n'en ont pas*, <u>en comparaison de</u> *ceux qui n'ont pas.*[279]

a) Tipul *aproape*

"După două ceasuri de un mers <u>aproape neîntrerupt</u>
ieşirăm deasupra Agapiei Vechi"
(beinahe ununterbrochen) *(Hogaş 89)*

b) Tipul *cam*

"Lui, om de cifre, dezbaterile la un pahar de vin îi
păreau <u>cam futile</u>" (ziemlich oberflächlich)
(Rebreanu, S.III, 247)

"Sînii îi crescuseră într-atîta de bătăile inimii, încît
sărise un bumb de la pieptăraşul <u>cam îngust</u>"
(Eminescu PL 84)

---

[277] K. Foth, Zeitschrift f. neuere Spr. u. Lit. II, p.472, ap. H., p.69.

[278] Cf. cap. "L'exclamation inversée" la Berthelon, p.44-48.

[279] F. Brunot, Pensée, p.740.

Tocmai acest ultim exemplu arată cît de important este rolul contextului cînd se pune problema unei perceperi cît mai exacte, din partea receptorului, a măsurii graduării. Izolat, *cam îngust* ar trebui tradus prin 'puţin îngust', în această situaţie, însă, sensul este 'îngust peste măsură'.

O diminuare voită a preciziei conţine exemplul:

"Gărgălăul era un sat cam de vreo două ori cît Pripasul
(doppelt so groß, doch möchte ich mich nicht festlegen)
(Rebreanu, Ion, 239)

Aceeaşi situaţie pentru construcţiile cu *cam*, care trebuie înţelese ca eufemisme. Astfel, politeţea, superstiţia sau ironia reduc tăria adjectivului la 'puţin înapoiată', în timp ce din text aflăm că protagonista era 'foarte înapoiată':

"Tita rămăsese cam înapoiată şi un început timpuriu de surzenie îi oţetise şi mai mult firea vrăjmaşă şi posacă"
(M. Caragiale 135)

"Frumos să priveşti furtuna pe mare, dar cam de departe"
(isoliert: etwas weit; im Kontext: so weit wie möglich)
(Zanne 138)

"Ceilalţi îngeri care au rămas în cer sînt cam prostuţi"
(die anderen Engel, die im Himmel geblieben sind , sind reichlich dumm) *(Eminescu, PL 76)*

Astfel apar construcţii cu *cam + prea (foarte)*:

"E o femeie de vreo cinzeci de ani...cam prea dreasă la obraz... dinţi cam negriţi de ristic şi de tutun"
(ein bißchen zuviel) *(I.L. Caragiale, Opere II, 78)*

Acelaşi *cam* influenţează în sens superlativ, în legătură cu un adverb propoziţional, verbul determinat şi poate produce un efect durativ, în funcţie de valoarea specifică a adjectivului:

> *"El aduse vorba cam pe departe şi dete fetei împăratului*
> *să înţeleagă că a priceput-o"*
> (allmählich von sehr weit her)
> durativ superlativ

c) Tipul *destul de*[280]

> *"Plopul este destul de mare, dar pe dînsul poame n-are."*
> (von beträchtlicher Größe)
> *(Pann, Zanne 1029)*

În exemplul următor, datorită contextului, o informaţie exactă *(destul de bine aşezată* - sehr günstig gelegen) este relativizată:

> *"Oamenii găseau crîşma moşului destul de bine aşezată,*
> *aproape tîrgul, aproape satul"*
> *(Sadoveanu, S.III, 196)*

1. Crîşma e foarte bine amplasată, între sat şi oraş
2. Crîşma nu e amplasată exact la jumătatea distanţei dintre sat şi oraş
3. Distanţa dintre sat şi oraş nu este indicată exact, ceva în genul 'aproape de-aici, aproape şi de-acolo'.

Intensitatea, variabilă datorită adverbului, depinde şi de reprezentarea pe care şi-o face receptorul despre substantivul care funcţionează drept calificativ:

---

[280] Construcţii asemănătoare există în majoritatea limbilor europene: fr.: *elle était assez radieuse ... elle dansait de joie (Sardou);* catal.: *prou es cert, prou es ben cert* (Loc.); sp.: *tiene un genio bastante vivo (Gil),* it.: *con patti assai ragionevoli (Giovio),* ap. Hultenberg, p.70, 72. Cehă: *dosti dlúhé chvile (dosti* - destul), lit.: *gana smagi buvo,* let.: *gon bogota bruol'u muosa (gana, gan, gon* - destul), germ. med.: *ir herze ist ein genuoc engez vaz (Iwein),* ap. Hofmann, op.cit., p.112, 113.

"Parcă n-a fost iarna destul de iad"

(der Winter war höllisch - ob das nicht genügt?)

(Lungianu, S.III, 67)

1. Reductiv prin negaţia *nu* şi prin insinuarea dubitativă *parcă*
2. Amplificativ prin experienţa *iernii*, a imaginii *iad* şi a intensificării *destul*

"Cu toată înfăţişarea noastră de marchidani, furăm destul de bine, ba chiar cu dragoste primiţi în vechiul şi sfîntul locaş" *(Hogaş 91)*

1. Faţă în faţă stau: vechiul şi sfîntul locaş
2. înfăţişarea noastră de marchidani

Consecinţa este surprinzătoare:

3. am fost primiţi foarte bine, ba chiar cu dragoste.

d) Tipul *ca şi gata*

Secvenţa *ca şi* (aproape) poate provoca efecte de graduare doar atunci cînd însoţeşte lexeme care desemnează acţiuni:

"Las' pe mine că treaba e ca şi sfîrşită"

(allmählich nähert sich die Sache ihrem Ende)

(LBR 71)

"Luaţi puţin loc, domnişoară, masa e ca şi gata"

(fast fertig) *(Inf. I.B., Fălticeni)*

e) Tipul *ceva mai grosuţ*

Dacă am traduce liber de context, rezultatul ar fi 'puţin mai gros'. La CREANGĂ, totuşi,

găsim înţelesul 'doar atît de gros, cît se mai poate'. Doar întreaga situaţie din povestire ne poate edifica:

"În altă zi ne trezim că iar vine părintele la şcoală cu moş Fotea, cojocarul satului, care ne aduce dar de şcoală nouă un drăguţ de biciuşor de curele împletit frumos, şi părintele îi pune nume...apoi pofteşte pe moş Fotea că dacă i-o mai pica ceva curele bune, să mai facă din cînd în cînd cîte unu, şi ceva mai grosuţ dacă se poate...Bădiţa Vasile a zîmbit atunci iar noi şcolarii am rămas cu ochii holbaţi unii la alţii"

(Creangă 18)

Obiectul graduării: un prototip pentru bici

Situaţia:

1. Cojocarul satului dăruieşte şcolii

   A. un bici excelent, pentru pedepsirea elevilor.

2. Părintele roagă ca, din timp în timp, cînd

   B. mai primeşte ceva piele mai bună

3. să-i dea

   C. unul nou, care, spre diferenţă de primul

   D. să fie cît se poate mai gros.

Treptele graduării (A, B, C pînă la cea de mai sus: D) sînt descrise la fel de clar, după cum este realizat şi efectul afectiv: *bădiţa Vasile* zîmbeşte, şcolarii se holbează, nemişcaţi, plini de frică.

Mai complicată este, însă, structura unei alte graduări, în care *ceva* introduce, de asemenea, un comparativ:

"Pe o stradă ceva mai largă decît obişnuitele ulicioare întortocheate ale aşezărilor medievale"

(Vulpescu XV)

Comparaţia implicită între *stradă* şi *uliţă (--> ulicioară)* devine explicită prin procedee diverse de modificare:

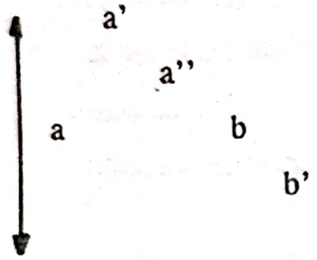
1. extralexematic

a) *stradă ---> stradă mai largă* $a \rightarrow a'$

b) *stradă mai largă ---> stradă ceva mai largă* $a' \rightarrow a''$ 2) intralexematic

uliță --> ulicioară $b \rightarrow b'$

Relația formală a întregii comparații a'' : b' se cere diferențiată din punctul de vedere al conținutului: modificarea lui a nu este unitară, ea începe mai mult cu un demers ascendent al comparației (a') și continuă printr-o limitare (a''); termenul b, însă, suferă o modificare regresivă, astfel încît contextul semantic general poate fi definit prin formula $a^{+-} : b^{-}$.

Ca o determinare suplimentară a situației globale apare și întregirea lexicală

întortocheat	gewunden
așezări medievale	mittelalterliche Siedlungen (die sowieso schon eng sind)

În fine, încă un exemplu, în care graduarea absolută *nemaipomenit/de spaimă* este subliniată prin repetiția *ceva...ceva:*

"A! fetele erau ceva nemaipomenit, ceva de spaimă"

(M. Caragiale 133)

Tot în acest tip putem încadra și construcțiile graduale cu adverbe nehotărîte modale, temporale sau locale, precum în:

1	*2*	*3*
oarecum	*undeva*	*cîndva*

cumva	*cine ştie unde*	*cine ştie cînd*
cine ştie ce	*altundeva*	*altcîndva*
etc.	*ici, colo*	*cînd şi cînd*
	încotrova	*oricîndva*
	etc.	*etc.*

"Aveam impresia că oarecum înaintam prin zăpadă"
(Inf. A.T., Iaşi)

"Îl trimeteau cine ştie pe unde să fure tutun sau struguri"
(Sadoveanu)[281]

"Ochii turburi caută încotrova un punct de scăpare"
(I.L. Caragiale)[282]

"Oarecum simţeam că arheoloaga mă iubeşte pe undeva"
(Inf. Ş.T., Mangalia)

"Cîndva, spre mirarea noastră, ruşii s-au mai potolit"
(Inf. C.C., Mihăileni)

Exemplul următor aminteşte de un vers din LA FONTAINE *(un loup quelque peu clerc)*[283]:

"Mielul oarecum prostuţ fugi de la maică-sa"
(Inf. S.V., Bucureşti)

"Pe ici, pe colo e cuminte băiatul"

---

[281] ap. B. Berceanu, op. cit., p.101.

[282] id., p.100.

[283] Fables, VII,I, op. cit., p.180.

(Inf. A.T., București)

Un efect de aproximație asemănător se poate obține prin aglomerarea de prepoziții:

vino la mine bestimmt: komm zu mir
vino pe la mine unbestimmt: komm bei mir vorbei

Aglomerarea prepozițională poate fi amplificată prin adverbe:

lîngă noi
pe lîngă noi
de pe lîngă noi
cam de pe lîngă noi
oarecum cam de pe lîngă noi

1.3.11 Graduarea oscilantă

Modul de graduare oscilantă apare ca mijloc stilistic în unele construcții, care conțin antonime sau exprimă idei antonimice. Din rațiuni de sistematizare trimitem la patru tipuri distincte de realizare, în care se manifestă următoarele funcții:

1. Echivocitate

"Și maica Evghenia era așa de aproape și, totuși, așa de departe de noi" (ganz nah und doch so weit)
(Hogaș 92)

2. Opoziție

"Fum cam mare, dar frigarea cam mică"
(viel Rauch, wenig zu rösten)
(Zanne 721)

"Cam departe de ochi, dar aproape de inimă"
(sehr weit von den Augen entfernt, aber nahe am Herzen)
(Zanne 4187)

3. Repetiţie infirmativă

"Să facem pe cheful spînului atunci şi nici atunci, că tare mi-i negru înaintea ochilor"
(dann und vielleicht doch nicht dann)
(Creangă 207)

4. Distragere a expresiei

"Faima de băiat deştept, la care se adăugase - de ce nu se ştie - şi aceea de băiat bun, deşi bun nu era decît de rele"
(etwa: guter Junge - gut aber nur, um Schlechtes anzurichten)
(M. Caragiale 33)

1.4 Tendinţe ale graduării extralexematice

Surprinde, la o retrospectivă a procedeelor de graduare extralexematică, numărul foarte mic de realizări aparţinînd domeniului denumit tradiţional prin termenul de 'comparaţie'. În cele mai multe cazuri, formele *mai...*, *cel mai...*, *foarte...*sînt fie însoţite de elemente suplimentare, fie înlocuite total de acestea. La procedeele 'extragramaticale' am găsit exemple pentru 56 de tipuri diferite, simple sau combinate, în care gradele de comparaţie 'normale' erau schimbate, întregite sau substituite de-a dreptul prin construcţii metaforice, repetiţii sau apoziţii, comparaţii în formă explicită sau eliptice, emfază sau aproximaţii, tipuri ale căror condiţii favorabile de apariţie se află tocmai în aşa-zisa 'limbă emotivă'. Exemplele noastre provin desigur din vorbirea concretă, îndeplinind tot atît de bine funcţia expresivă, ca şi pe cele apelativă şi informativă ale limbii.
Cerinţele sistemului limbii, precum şi nevoia de creaţii mai expresive, facilitează, în cazul mecanismului vast al graduării, desfăşurarea unui larg spectru de realizări. Consecvenţa cu

care sistemul graduării cuprinde toate domeniile de expresie lingvistică se poate pune în evidenţă mai ales la clasa de cuvinte 'negraduabile': unele verbe sînt graduate endorelaţional *(a veni buluc)*; pronume sau numerale sînt potenţate *(unu şi unu)*. Fie în forma superlativului oriental, sau în formula *trîndavul lumii*, caracteristică pentru limbile fără un sistem clar de comparaţie sau fără calificare adjectivală[284], într-una din aceste posibilităţi, deci, se manifestă relaţia quidditas, specifică structurilor genitivale, dar ea poate, la fel de bine, apărea şi în alte construcţii. De aceea, pentru limba română, care cunoaşte şi adjective şi comparaţie, nu există necesitatea de a prelua asemenea construcţii îr forma clasică.

Se pot recunoaşte două tendinţe curente în graduarea 'extragramaticală':

1. încercarea de a marca zonele de întrepătrundere ale gradelor de comparaţie standard, prin valori exprimate minuţios, şi
2. transferarea formanţilor graduării cu înţelesuri superlative în afara valorilor măsurabile.

În ambele cazuri, după cum am arătat, procedeele folosite nu sînt neapărat semne distincte ale limbajului afectiv. Ele sînt întîlnite în limba curentă ca şi în cea literară cu o frecvenţă diferită de la tip la tip, demonstrînd în egală măsură puterea de expresie.

---

[284] Th. Simenschy, op. cit., p.10.

2. Graduarea intralexematică

2.1 Preliminarii teoretice

1.0 Împărţirea noastră în graduare intra- şi extralexematică se baza pînă aici pe criterii cantitative, de unde pentru fenomenele extralexematice era decisiv efectul conjugat al mai multor constituenţi (> 1). Aceste procedee se manifestă într-o formă expansivă, înglobînd mai multe 'cuvinte' şi reflectă structurile sintagmatice ale limbii. În schimb tratarea procedeelor de graduare intralexematică, atingînd structurile paradigmatice, presupune nu numai o stabilire cantitativă (< 1), ci şi o descriere calitativă a constituţiei purtătorului graduării, a 'cuvîntului'.

Definiţii ale cuvîntului au fost date de pe poziţii diferite ale teoriei lingvistice, astfel încît s-a ajuns la divergenţă[285]. Ne vom mărgini la acele poziţii care sînt de o importanţă hotărîtoare în teoria compunerii cuvîntului.

1.1 Începem cu expunerile lui H.-M. GAUGER despre cuvînt. Ele se găsesc în locuri diferite ale lucrărilor sale şi se întind pe mai mult de 20 de pagini, astfel încît le vom prezenta doar într-o manieră succintă[286]:

- Cuvîntul, ca parte componentă şi conştientă ('parte-împreună') a unei forme şi a unui conţinut, este unitate discretă în conştiinţa vorbitorului comun, coprezenţă a conştiinţei sale ("Bewußtseinskopräsenz").
- Cuvîntul (deci nu monemul sau morfemul, nici chiar propoziţia), ca element autonom şi viu în conştiinţă este unitatea fundamentală, de la care trebuie definiţi toţi ceilalţi termeni.
- Cuvîntul stă ca nume pentru lucrul în sine ("aliquid stat pro aliquo").
- Înţelesul unui cuvînt este de găsit doar în conştiinţa unui vorbitor, adică vorbitorul are o reprezentare asupra unui lucru.

---

[285] Un inventar cuprinzător de definiţii ale cuvîntului, emise de lingvişti de marcă, este oferit de Rosetti, el însuşi încercînd în repetate rînduri o astfel de definiţie. În acord cu K. Togeby, Qu'est-ce qu'un mot?, TCLC 5(1949), p.97-111, care a cercetat definiţiile cuvîntului la aproape toate nivelele gramaticale, şi cu A. Martinet, Le mot, Diogene 51 (1965), p.33-53, R. citează printre alţii: Meillet, Benveniste, Coseriu, Malmberg, Pei, Pottier, Perriault, Deweze, Gentilhomme, Cl. Dubois, Bloomfield, Bolinger, Malmberg, Hiorth, Mathesius, Duchcek, Jakobson, Rosetti, Hjelmslev, Nehring. Al. Rosetti, Etudes linguistiques, The Hague-Paris, 1953, p.31-33.

[286] H-M. Gauger, Wort und Sprache, Sprachwissenschaftliche Grundfragen, Tübingen 1970, p.45-64; id., Durchsichtige Wörter. Zur Theorie der Wortbildung (DW), Heidelberg, 1971, p.7; id., Bedeutung als Semstruktur, VRom. 31, 1 (1972), p.30; id., Untersuchungen zur spanischen und französischen Wortbildung, Heidelberg, 1971, p.9.

- Cuvîntul, ca parte componentă şi conştientă ('parte-împreună') a unei forme şi a unui conţinut, este unitate discretă în conştiinţa vorbitorului comun, coprezenţă a conştiinţei sale ("Bewußtseinskopräsenz").

- Cuvîntul (deci nu monemul sau morfemul, nici chiar propoziţia), ca element autonom şi viu în conştiinţă este unitatea fundamentală, de la care trebuie definiţi toţi ceilalţi termeni.

- Cuvîntul stă ca nume pentru lucrul în sine ("aliquid stat pro aliquo").

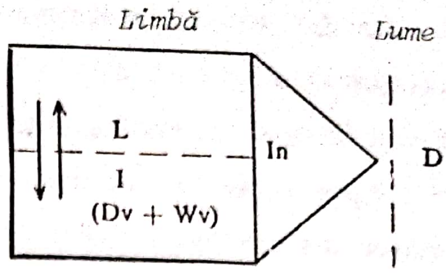
- Înţelesul unui cuvînt este de găsit doar în conştiinţa unui vorbitor, adică vorbitorul are o reprezentare asupra unui lucru.

---

[285] Un inventar cuprinzător de definiţii ale cuvîntului, emise de lingvişti de marcă, este oferit de Rosetti, el însuşi încercînd în repetate rînduri o astfel de definiţie. În acord cu K. Togeby, Qu'est-ce qu'un mot?, TCLC 5(1949), p.97-111, care a cercetat definiţiile cuvîntului la aproape toate nivelele gramaticale, şi cu A. Martinet, Le mot, Diogene 51 (1965), p.33-53, R. citează printre alţii: Meillet, Benveniste, Coseriu, Malmberg, Pei, Pottier, Perriault, Deweze, Gentilhomme, Cl. Dubois, Bloomfield, Bolinger, Malmberg, Hiorth, Mathesius, Ducheek, Jakobson, Rosetti, Hjelmslev, Nehring. Al. Rosetti, Etudes linguistiques, The Hague-Paris, 1953, p.31-33.

[286] H-M. Gauger, Wort und Sprache, Sprachwissenschaftliche Grundfragen, Tübingen, 1970, p.45-64; id., Durchsichtige Wörter. Zur Theorie der Wortbildung (DW), Heidelberg, 1971, p.7; id., Bedeutung als Semstruktur, VRom. 31, 1 (1972), p.30; id., Untersuchungen zur spanischen und französischen Wortbildung, Heidelberg, 1971, p.9.

- "Die Vorstellung...ist nicht das 'Signifikat', sondern dasjenige vermöge dessen ein 'Signifikat', nämlich das signifizierte Ding, erst erscheinen kann. Dies läßt sich durch nebenstehende Zeichnung ungefähr veranschaulichen (sie meint das virtuelle Wort des Sprachbesitzes)"[287].

L = aspectul sonor

I = conţinutul legat de L în mod conştient; el face posibilă

In = intenţionalitatea semnificantă a cuvîntului

DV = reprezentarea lucrului conţinută în I, care este în primul rînd vizual, nu conceptual

Wv = reprezentarea cuvîntului conţinută în I (a unui anumit cuvînt)

⇅ = posibilitatea evocării conştiente alternative

D = lucruri (obiecte)

- Cea mai importantă însemnătate a cuvîntului pentru limbă este intenţionalitatea lui, raportarea expresă asupra unui lucru. Ea este înlesnită prin aspectul sonor şi prin conţinutul legat în mod conştient de el.
- Conţinut şi aspect sonor sînt întotdeauna simultane, de-aici rezultînd identitatea dintre cuvînt şi corpul cuvîntului.

1.2 Alături de acest punct de vedere, care consideră limba o activitate conştientă, stau şi alte încercări de a lămuri conceptul de 'cuvînt'. Spre deosebire de GAUGER, la care cuvîntul ocupă locul central în sistemul limbii, MARCHAND vede propoziţia ca unitate fundamentală, de la care se ajunge şi la elementele izolate. Definiţia sa sună astfel: "It (the word) is taken to denote the smallest, independent, undivisible unit of speech susceptible of being used in isolation."[288] Cuvîntul este o unitate obţinută prin analiza distributivă; el reprezintă mai puţin aspectul privitor la conţinut decît cel morfematic, fără totuşi a se identifica cu un morfem liber[289].

[287] Gauger, Bedeutung als Semstruktur, p.29.

[288] H. Marchand, The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation, München, ²1969, p.1.

[289] loc. cit.

1.3 BALLY, care îşi fundamentează teoriile cu siguranţă în contribuţia lui MARCHAND, accentuează dimpotrivă chiar aspectul lexical al cuvîntului. Rezervele faţă de conceptul 'cuvînt'[290] au drept urmare înlocuirea termenului 'cuvînt' prin acela de "semantem"[291], trecînd prin aceasta în planul virtual al limbii. BALLY se vede obligat să introducă şi alţi termeni precum "actualisateurs", care servesc la transpunerea în planul concret al discursului, şi "caractérisateurs", după cum le spune numele, cei care caracterizează unităţile virtuale din planul limbii[292]. Înlocuirea conceptului 'cuvînt' printr-o terminologie nu tocmai practică stă la originea unor inconsecvenţe în folosirea ei, chiar şi în cazul lui BALLY.

1.4. O definiţie accesibilă, legată chiar de domeniul formării cuvintelor, ne-o oferă ROHRER[293]. El se apropie mult de MARCHAND, fără însă să-i egaleze minuţiozitatea, care - după cum am văzut în cazul conceptelor incidente 'cuvînt' şi 'morfem' - provoacă totuşi şi alte probleme definitorice. ROHRER: "Das Wort ist eine autonome, untrennbare Sinn-Form-Einheit."[294]

1.5 În cadrul organizării structurale a vocabularului - în structuri paradigmatice şi sintagmatice - COSERIU introduce termenul de 'cîmp lexical', aparţinînd grupei de 'structuri paradigmatice primare': "Ein W o r t f e l d ist in struktureller Hinsicht ein lexikalisches Paradigma, das durch die Aufteilung eines lexikalischen Inhaltskontinuums unter verschiedene in der Sprache als Wörter gegebene Einheiten entsteht, die durch einfache inhaltsunterscheidende Züge in unmittelbarer Opposition zueinander stehen. So z.B. ist die

---

[290] Astfel, pentru B. conceptul de 'cuvînt' suferă de o univocitate precară. Pe de o parte, s-ar înţelege prin 'cuvinte' semne, care exprimă în discurs ideile, lucrurile despre care se vorbeşte, pe de altă parte, ele ar putea fi considerate unităţi formal indivizibile ale discursului, respectiv compunerii de elemente neautohtone, care nu apar independente în discurs. LGLF, p.287 s.

[291] Sémantème este expresia ideii pur lexicale, care este denumită 'concept': "En effet, un concept est en lui-même une pure création de l'esprit, il est virtuel, il exprime l'idée d'un genre (chose, procès ou qualité). Or la réalité ignore les genres: elle n'offre pas des entités individuelles." LGLF, p.77.

[292] "*Un concept virtuel est caractérisé par un virtuel* (son caractérisateur) *et actualisé par rapport à un actuel* (son actualisateur). Comparez 'fils de fonctionnaire' et 'le fils de *ce* fonctionnaire' (d'*un* fonctionnaire), 'oiseau chanteur' et 'l'oiseau *que j'entends chanter...*", LGLF, p.89.

[293] Chr. Rohrer, Die Wortzusammensetzung im modernen Französisch, Tübingen, 1967, p.5: "Unser Ziel ist bescheidener. Wir möchten eine Definition vorschlagen, diese kurz erklären, und auf eventuelle Einwände eingehen."

[294] loc. cit.

reihe *jung - neu - alt* im Deutschen ein Wortfeld"[295]. Indirect se poate constata că în cazul cuvîntului este vorba despre o unitate lexicală legată de sistemul limbii, care se bazează pe trăsături de conţinut distincte (seme). Aspectul privitor la conţinut al cuvîntului astfel delimitat este identic cu unitatea pe care COSERIU o numeşte 'lexem'[296]: "Une unité de contenu lexical exprimée dans le système linguistique (par exemple le contenu "senex" en latin) est un *lexème*"[297].

1.6 Pentru conceptul general de 'cuvînt', care trebuie precizat mai profund în legătură cu toate subcategoriile în sine, vom opta pentru o terminologie de lucru proprie: cuvîntul este o unitate lingvistică, cu caracter de semn. Din punct de vedere al conţinutului, el se constituie pe baza unui complex de seme, iar din cel al expresiei, el se prezintă ca o formă liberă (nelegată). Ca unitate relaţională lexicală, el trebuie împărţit în morfeme libere, lexomorfeme libere şi lexii simple, respectiv complexe. Morfemele libere constau dintr-un complex de seme relaţionale[298], cu domeniu de referinţă intralingvistic (articolul, de exemplu, nu dispune de conţinut lexical propriu, funcţia sa particularizatoare realizîndu-se doar în interiorul sistemului limbii). Lexomorfemele libere sînt unităţi cu sens morfematic şi lexematic (spre exemplu posesivul, cu referinţă particularizatoare intralingvistică şi referinţă personală extralingvistică). Lexiile se bazează pe seme substanţiale. Prin relaţia lor cu lumea reală sau cu cea posibilă, ele primesc şi referinţă extralingvistică. Vom numi, în fine, lexii complexe acele tipuri de legături care, pe lîngă morfemul relaţionat, conţin mai mult de un lexem sau lexomorfem şi de aceea pot trece ca realizări derivate, secundare. Conceptul de 'cuvînt' se destramă -după cum am vazut - pe numeroase planuri, caracterul

---

[295] E. Coseriu, Lexikalische Solidaritäten, Poetica 1,3 (1967), p.294.

[296] E. Coseriu, Die lexematischen Strukturen, în id., Einführung in die strukturelle Betrachtung des Wortschatzes, Tübingen, ²1973, p.105-124.

[297] E. Coseriu, Les structures lexématiques, CFSL, Beiheft NF 1, Wiesbaden, 1968, p.8.

[298] Cf. G. Hilty, Und dennoch: Bedeutung als Semstruktur, VRom. 31,1 (1972), p.41: "Das 'nominandum' eines Semantems ist in dem Sinne eine Substanz, als es in der Sprache selbst substantiviert und damit als selbstständig angesprochen werden kann. Das 'nominandum' eines Morphems hingegen kann nur auf metasprachlicher Ebene substantiviert werden (z.B. '<u>der</u> Plural') und ist auf sprachlicher Ebene nicht als selbstständig ansprechbar, da es nur in bezug auf seine Leistung fur 'Substanzen'beurteilt werden kann. Mit 'relationellem Gehalt' ist dieses 'in bezug auf' gemeint, und ineins damit auch jenes andere 'in bezug auf', das darin besteht, daß die Morpheme die 'Substanzen' in ein Bezugssystem (z. B. Zahlsystem, personales oder temporales Koordinatensystem) einordnen, ein Bezugssystem, das sie als ganzes in sich tragen." Alte referinţe asupra acestei probleme: loc. cit., N 5.

său general nu permite o înţelegere circumscrisă unui domeniu special, ci doar reprezentări diferite. Vom opta de aceea, ţinînd cont şi de intenţiile noastre, anume de a cerceta legile precise ale formării cuvintelor, pentru conceptul de 'lexie'. Astfel, lexia este o unitate constînd din laturi de conţinut şi expresie, cu un plan de construcţie precis, adică cu reguli de constituire la nivelul sintaxei intralexematice. Ca unitate normată, ea este parte integrantă a lexicului. Planul de construcţie este materializat semantic la trecerea în discurs (vorbire), astfel încît lexia activată poate apărea în vorbire cu valori semantice şi în anumite poziţii din interiorul propoziţiei.

2.2 Teoria formării cuvintelor şi graduarea

Dezvoltarea şi transformările rezultatelor cercetării ştiinţifice asupra formării cuvintelor le vom prezenta aici doar punctat. O cotitură fundamentală faţă de lingvistica tradiţională, istorică, preocupată exclusiv de latura semnificantului, o realizează MEYER-LÜBKE. Desigur, şi în lucrările sale este uşor de recunoscut o tendinţă de a considera formarea cuvintelor pe criterii materiale, mai ales cînd disociază ţinînd seama de felul cuvintelor (de exemplu, verbul: derivare, compunere, prefixare)[299] , spre deosebire de DIEZ, care ia în calcul criteriul procedeului de formare (1. derivare, 2. compunere, 3. compunere cu numeral, pronume sau particulă)[300]. Dar o definiţie 'funcţională' a formării cuvintelor o putem deduce lesne, cînd spune: "Die Wortbildungslehre hat zu zeigen, welcher Mittel sich die Sprache bedient, um den überlieferten Wortschatz aus sich selbst, d.h. ohne Entlehnungen aus einer anderen Sprache, zu vermehren, und in welcher Weise diese Mittel ihrem Zweck dienen"[301].

Încercarea de ajustare a ştiinţei tradiţionale asupra formării cuvintelor eşuează, pentru că la baza ei nu stă o teorie coerentă. Punctele ei critice constau în două confuzii:

1. amestec de diacronie şi sincronie şi
2. amestec de semnificat şi semnificant.

În ce priveşte prima chestiune: formele fr. *château* sau *solaire* nu mai sînt, în sistemul

---

[299] W. Meyer-Lübke, Grammatik der romanischen Sprachen II, Leipzig, 1894, p.16.

[300] F. Diez, Grammatik der romanischen Sprachen II, Bonn, [3]1894.

[301] p.390.

modern al limbii, derivări. Ele au fost cîndva, pe o treaptă timpurie de dezvoltare a limbii; rom. *bătrîn* --> *bătrîior*, însă, sînt jaloane concrete ale unui procedeu real de formare a cuvintelor: bază şi produs al derivării. Comprimările de tip etimologic, precum fr. *avis*, *abandon* sau rom. *Dumnezeu*, trebuie disociate de compunerile precum fr. *contre-attaque*, *après-guerre* sau rom. *aerogară*. În ce priveşte a doua confuzie: împărţirea procedeelor în derivare şi compunere se bazează pe criterii de substituţie. Astfel, derivări sînt cazurile de formare cu morfem legat (fr. *écolier*, rom. *căsuţă*) iar compuneri sînt formările cu elemente libere, morfeme nelegate (fr. *pourboire*, rom. *a binecuvînta*). Această împărţire prezintă totuşi şi dezavantaje:

a) Prefixările nu se încadrează întotdeauna exact într-o categorie sau alta. În *après-midi*, *sanssouci*, *binecuvînta* apar moneme libere, interschimbabile, în timp ce *refaire*, *a răzgîndi*, *străvechi* conţin prefixe ca moneme legate, care nu pot exista singure. Prefigurarea ar trebui deci să preia o altă categorie gramaticală, să sufere o împărţire prin conţinut[302].

b) Tot din cauza confuziei între sens etimologic şi sincronic, sînt identic tratate unele elemente diferite. O *belle-soeur* nu e nevoie să fie tot atît de frumoasă ca o *belle soeur*, semnificatul$_1$ *(belle-)* nefiind identic cu semnificatul$_2$ al adjectivului.

c) Derivările cu ajutorul morfemelor zero nu pot fi recunoscute formal. Rom. *răsărit* poate fi considerat şi din punct de vedere formal o derivare din *a răsări*, dar corespondentul fr. *lever (du soleil)* nu se poate desemna ca substantiv în forma nearticulată şi fără sufix, semnificantul lui putîndu-se răsfrînge asupra a doi semnificaţi.

Sintetizînd, trebuie spus că punctul de vedere formal asupra formării cuvintelor nu suferă doar prin mărginirea la o descriere a naturii materiale a unei formări secundare, ci poate conduce chiar la descriere înşelătoare.

Aspectul funcţional al unei formări de cuvinte în interiorul sistemului limbii scapă în cadrul îngust al acestor criterii materiale - clasificare şi conexiune istorică.

2.1 Contribuţii în sensul unei teorii a formării cuvintelor pe criterii de conţinut s-au putut

[302] M.-L. făcuse deja o categorisire triplă. Loc. cit. N 15.

înregistra încă înainte de epoca lingvisticii istorico-materialiste. Astfel, WOLFF[303] delimitează *signa primitiva* de *signa derivata*, relevînd diferenţa de conţinut dintre ele, în măsura în care atribuie derivărilor (combinaţii conştiente) o motivaţie orientată mai profund către realitate, semnul primar fiind în schimb arbitrar, convenţional. "Quoniam *signa derivata definitionum ac propositionum vicaria* significatum primitivum ab arbitrio significatum imponentis, derivatum autem a rebus significatis habent...ideo respecto illius artificialia sunt...respectu hujus naturalia immitantur...consequenter *ex artificialibus et naturalibus mixta.*"[304]

2.2 La JESPERSEN[305] regăsim această idee mai elaborată. Deoarece, după părerea lui, derivările corespund unor anumite funcţii sintactice, legate de verb, de predicat, ele dispun şi de un grad de motivaţie mai mare.

2.3 PORZIG vorbeşte în Das Wunder der Sprache despre rolul derivărilor. Avînd la îndemînă modelul abstractelor, care reiau sintetic o propoziţie, plecînd de la verb sau adjectiv, el exemplifică funcţia unei derivări. "Wenn jemand klagt, *dass es kalt sei*, und dann die Hoffnung äußert, *die Kälte werde nicht mehr lange dauern*...so läßt sich beobachten, wie die Sprecher sich verhalten, wenn sie einen Satz im weiteren Verlauf der Rede inhaltlich wiederaufnehmen wollen."[306]

2.4 KURYLOWICZ delimitează conceptele "dérivation lexicale", la care funcţia sintactică este păstrată, schimbîndu-se conţinutul semantic, şi "dérivation syntactique", la care conţinutul semantic rămîne neschimbat, dar se deturnează funcţia sintactică[307].

2.5 Teoria formării cuvintelor a lui BALLY trebuie privită ca parte componentă a unei

---

[303] Despre teoriile de filozofie a limbii ale pre-kantianului din Halle, Christian Wolff (1679-1754), cf. mai pe larg E. Coseriu, Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart. Eine Übersicht, II, Tübingen, 1972, p.129 s.

[304] Philosophia prima sive ontologia, 1730, § 967; citat ap. E. Coseriu, Sprachphilosophie, p.132; referitor la 'motivare', cf. şi Saussure, CLG, p.181 sau H.-M. Gauger, DW, p.12.

[305] O. Jespersen, The Philosophy of Grammar, London, [9]1963, passim.

[306] W. Porzig, Das Wunder der Sprache, München, [5]1971, p.104 s. Cf. şi p.129 s. (structurarea vocabularului).

[307] L. Kurylowicz, Dérivation lexicale et dérivation syntaxique. Contribution à la théorie des parties du discours, Bulletin de la Société Linguistique de Paris 37 (1936), p.79-92; conceptele nu sînt totuşi univoce, căci în cazul lui 'dérivation lexicale' (château - châtelet) este traversată şi o treaptă sintactică intermediară (château - petit château - châtelet), şi nu există deci, după această teorie, nici o trecere semantică directă, ceea ce în cazul modificării nu este valabil.

teorii sintactice cuprinzătoare[308]. Aceasta se bazează pe analiza logică a gîndirii, a judecății și pe considerarea aspectelor psihologice în procesul gîndirii. Astfel, ideea, reprezentarea totală a unei stări de fapt ar preceda ceea ce el numește "énonciation" și ar reprezenta o reacție " à une représentation en la constatant, en l'appréciant ou en la désirant"[309].

Limba ca proces, care este organizată într-un sistem și este analizabilă, are sarcina să redea procesul gîndirii printr-un act de comunicare, un act care implică în egală măsură momente logice, psihologice și lingvistice: "Toute énonciation de la pensée par la langue est conditionnée logiquement, psychologiquement et linguistiquement"[310]. Cea mai simplă formă de a exprima un gînd este propoziția[311]. Propoziția nu este o înșiruire oarecare de cuvinte, ci se constituie logic din părți singulare ale unei reprezentări totale, ele manifestîndu-se lingvistic într-o ordine structurată de cuvinte. 'Propoziția' logică, adică procedeu mental, se împarte în două componente:

D I C T U M, expresie a stării de fapt, și M O D U S, expresie logică a modalității, adică expresie a comportării subiectului modal față de întîmplare. Între acest procedeu mental și reprezentarea lingvistică veritabilă se găsește în planul psihologic[312] un moment final, care încearcă să motiveze condiționarea unităților sintactice: "La pensée qu'on veut faire connaître est -...- le but, la fin de l'énoncé, ce qu'on se propose, en un mot: le *propos*; on l'énonce à l'occasion d'une autre chose qui en forme la base, le substrat, le motif: c'est le *thème*...Ainsi un sentiment d'admiration doit avoir une cause: il ne suffit pas de dire *Magnifique!*, il faut que l'on sache ce qu'on trouve magnifique"[313]. În analiza psihologică a unei propoziții P R O P O S reprezintă deci D I C T U M-ul logic, iar T H E M E, ca

---

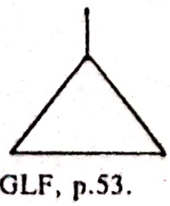
[308] LGLF.

[309] LGLF, p.35.

[310] loc. cit.

[311] Cf. definiția cuvîntului dată de Bally, care ni se prezintă ca o deducție dintr-o propoziție (p.178 s.)

[312] Cf. modelul-organon al limbii dat de Bühler în id., Sprachtheorie, op. cit., p.24 s.

plan logic - obiect
plan lingvistic - semn lingvistic
plan psihologic - emițător, receptor

[313] LGLF, p.53.

urmare, M O D U S -ul logic[314]. Pentru domeniul pur lingvistic, deci pentru planul lingvistic, BALLY propune termenii D E T E R M I N E (pentru Modus, respectiv Thème) şi D E T E R M I N A N T (pentru Dictum, respectiv Propos)[315].

Cu ajutorul unui exemplu, aceste trei domenii se pot reprezenta schematic după cum urmează:

L	cred că Alexandru este viclean		
	MODUS		DICTUM
	subiect modal	verb modal	
	eu	a crede	el viclean
Ps	THEME		PROPOS[316]
S	DETERMINE		DETERMINANT
	casa		de la ţară

L = Planul logic

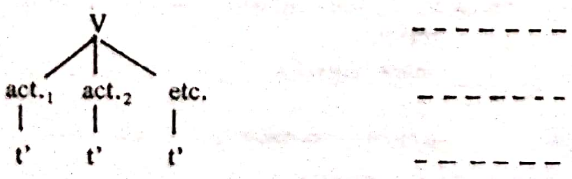
Ps = Planul psihologic

S = Planul lingvistic

Toate formele expresiei lingvistice se bazează pe complementaritatea perechii de concepte

[314] Thème şi propos ar atinge prin aceasta domeniul logicii predicatului (argument / predicat), modus şi dictum, însă, domeniul logicii expunerii.

[315] "Ainsi la phrase est un syntagme; de même que tout groupe de signes plus grand ou plus petit, susceptible d'être ramené à la forme de la phrase. Il est d'usage, pour les syntagmes réduits, de remplacer "thème" par *déterminé* et "propos" par *déterminant*... D'ailleurs, nous emploierons dans la suite *tt' (ou t't)* pour désigner un syntagme quel qu'il soit." LGLF, p.102; aceşti termeni au sens la Bally mai ales pentru unităţi sintagmatice (maison de campagne tt'), pe cînd, de ex. la Tesnière, ele apar de-abia pe o treaptă inferioară a ierarhiei, deoarece verbul funcţionează ca regentul propoziţiei.

[316] În alte orientări lingvistice şi sub forma Thema / Rhema, topic / comment.

amintite. O complinire a propoziţiei fără verb nu există, PROPOS este mereu legat de THEME, pe cînd DETERMINE şi DETERMINANT sînt interdependenţi. Toţi componenţii se găsesc "dans un rapport d'interdépendance, de complémentarité, de *conditionnement réciproque*"[317]. Sau: "En effet, croyance implique objet de croyance, et vice versa: il n'y a pas d'objet de croyance sans l'acte même de croire; le modus et le dictum sont complémentaires l'un à l'autre"[318]. Fiecare sintagmă este rezultatul unei interdependenţe gramaticale a două seme, care de regulă aparţin la categorii diferite. Formula lui BALLY "phrase explicite"[319] se atribuie propoziţiei complete, în care atît Dictum cît şi Modus sînt la îndemînă în mod explicit. Formula se opune formelor de propoziţie şi sintagmelor, în care componentele necesare logic nu au corespondent lingvistic, deci se manifestă doar implicit. Dar şi aceste forme incomplete sînt modificări ale unor propoziţii sau sintagme explicite. Un element central în teoria lui BALLY devine astfel transpoziţia, care este relevantă şi pentru formarea cuvintelor ca sintagme implicite. BALLY observă întîi două feluri de transpoziţii: Transpoziţia f u n c ţ i o n a l ă : "Un signe linguistique peut, tout en conservant sa valeur sémantique, changer de valeur grammaticale, en prenant la *fonction* d'une catégorie lexicale (substantif, verbe, adjectif, adverbe) à laquelle il n'appartient pas"[320]. Plecînd de la o anumită "catégorie de base", prezentă la orice semn, el înţelege prin transpoziţie trecerea unui semn în altă categorie lexicală, atribuindu-se simultan şi funcţia acestei noi categorii. Substantivul *enfant*, spre exemplu, în sintagma *école enfantine* preia funcţia unui adjectiv, fără să-şi schimbe totuşi sensul.

În cazul transpoziţiei s e m a n t i c e, semnul preia nu numai altă funcţie sintactică, ci îşi schimbă şi conţinutul lexical. Schimbarea de sens se evidenţiază mai ales în expresii cu sens figurat sau în metafore. Deosebirea dintre transpoziţia funcţională şi cea semantică nu este mereu evidentă, ea fiind mai uşor de identificat în planul vorbirii; astfel, elementul izolat *enfantine* nu oferă suficiente informaţii dacă trebuie considerat o derivare semantică sau funcţională, de-abia corelarea cu un alt element arată că, spre exemplu, în sintagma *naïvité*

---

[317] LGLF, p.102.

[318] LGLF, p.38.

[319] LGLF, p.36.

[320] LGLF, p.116.

(caractère, attitude) enfantine este vorba de o transpoziţie semantică.[321] O altă dificultate constă în asimilarea celor două feluri de transpoziţie unor domenii diferite. Din expunerea lui BALLY reiese că transpoziţia funcţională este specifică sincroniei, în timp ce transpoziţia semantică ar fi un produs al evoluţiei, trecînd de aceea în domeniul diacroniei. Această împărţire nu corespunde, însă, întru totul realităţii: derivări ca *solaire (soleil --> sol-aire)* sînt, după BALLY, transpoziţii funcţionale, ce ţin de sincronie deci. Dar, pentru că ele au apărut pe un substrat temporal anterior altor formări cu sufixul *-aire*, le putem denumi fenomene diacronice, care nu aparţin, deci, sincroniei. Valorile uzuale ale lui *enfantin*, care pot fi atît funcţionale cît şi semantice, trebuie în concluzie lămurite alternativ, şi diacronic şi sincronic.

O delimitare suplimentară propune BALLY, prin prisma elementelor care realizează transpoziţia, a unor aşa numiţi "transpositeurs"[322].

"Transpositeurs externes" sînt acele semne care nu sînt inerente transposé-ului, ci promovează transpoziţia ca elemente autonome:

Prep.: *la nuit* --> *pendant la nuit*
transponend *transpositeur transposé*

Conj.: *je constate son succès* --> *je constate qu'il a du succès*
transponend *transpositeur transposé*

Pentru teoria formării cuvintelor ne interesează, însă, în primul rînd, acei "transpositeurs internes". Ca sufixe derivative, ei transportă lexemele în diferite clase lexicale:

fr. *lent-*	*lent-eur*	S
	ra-lent-ir	V
	lent-ment	Av

[321] Cf. şi terminologia clară a lui M. Weber, op. cit., p.28 s.: *dérivation formatrice* ou *exo-génique* şi *dérivation transformatrice, modificatrice* ou *endo-génique*. Asupra criticii conceptului de transpoziţie la Bally, cf. E. Coseriu, Probleme der romanischen Semantik, op. cit., p.83.

[322] LGLF, p.183 s.

Comun celor două tipuri de transpoziţie, marcate fie intern sau extern, sînt:

1. Transpoziţia este ireversibilă, deci se desfăşoară într-o direcţie strictă *(la nuit --> pendant la nuit; succès --> il a du succès; lent --> lentement).*

2. Transpoziţia implică anumite procese de subordonare (extern: de ex. determinare prin propoziţii: *il a du succès --> j'affirme qu'il a du succès*; intern: determinare prin unităţi lexematice: *lent-ement*).

Trebuie accentuat, în concluzie, că întreaga concepţie a lui BALLY constă în criterii logice. În momentul în care el consideră propoziţiile care au respectat regulile de constituire unităţi etalon pentru faptele de limbă, care nu oglindesc în mod explicit aceleaşi reguli, atunci el depăşeşte domeniul pur lingvistic. În parte, însă, acest efort este legitim, în măsura în care, în cazul unor exemple, el reuşeşte să tragă concluzii valabile pentru sistemul limbii în întregime, nu numai pentru domeniile care, conform lui SAUSSURE, se află în afara lingvisticii sistematice[323]. Nu încercăm, în acest context, o valorificare totală (ocolind unele puncte criticabile) a nepreţuitei contribuţii a lui BALLY la problematica sintactică. Ce ne preocupă într-adevăr este prezentarea exhaustivă a teoriei formării cuvintelor, deci atît punctele pozitive, cît şi cele negative îşi au locul în demonstraţie. Recursul la logică nu este necesar pentru anumite tipuri de formare a cuvintelor -- cele ce ţin de modificare. Ele pot fi lămurite la nivelul limbii. Sufixele disponibile pot servi ca "transpositeurs" în planul sintacticii intralexematice, dacă sînt productive şi acţionează asupra construcţiilor transparente. Lexiei *planétaire (<-- planète)* îi precede o transpoziţie reală, cu schimbarea clasei lexicale. În cazul lui *maisonnette* nu se poate, însă, vorbi de o transpoziţie, pentru că nu avem de-a face cu o schimbare de clasă lexicală. Importante sînt interdependenţele dintre tipurile diferite de formare a cuvintelor, explicate tocmai prin teoria transpoziţiei. Construcţiile care pot fi exprimate prin forme diferite se dovedesc a fi înrudite, pentru că au o transpoziţie în comun, de ex.:

compunere: germ. *Tintenfass*

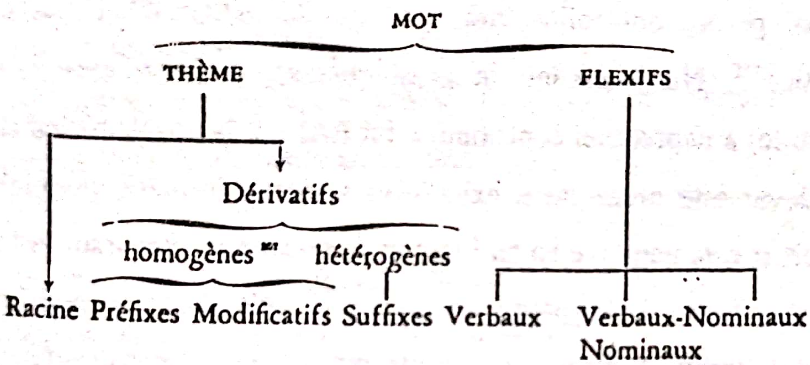
derivare: fr. *encrier*

[323] Saussure disociază clar între "linguistique interne" şi "linguistique externe", CLG, p.40 ss. Aceeaşi poziţie, anume aceea a respingerii limbii drept conglomerat, care se compune din fenomene extralingvistice, de ex. fizice, fiziologice sau psihologice, şi acceptarea limbii ca totalitate autarhică, este susţinută şi de Hjelmslev, Prolegomena to a Theory of Language, Madison, ²1961, p.2.

2.6 O teorie asupra formării cuvintelor expune TOGEBY în: Structure immanente de la langue française[324], pe care o va aplica mai tîrziu într-un studiu special[325]. Modul său de a privi lucrurile este vizibil influenţat de glosematica Şcolii de la Copenhaga, mai ales de studiul lui BRØNDAL despre clasele lexicale[326], impregnat de criterii logice şi de lucrările de mai tîrziu ale lui HJELMSLEV care, spre deosebire de opera timpurie , accentuat formalistă[327], corelează, de această dată, şi aspectele conţinutului[328]. TOGEBY schiţează trei clase ale derivării:

1. Clasa derivărilor omogene (agenţi ai derivării: prefixe + modificatori)
2. Clasa derivărilor eterogene cu schimbare de clasă lexicală (agenţi ai derivării: sufixe)
3. Verbum infinitum (constînd din verb şi substantiv sau verb şi adjectiv).

POTTIER reprezintă clasificarea lui TOGEBY într-o schemă remarcabilă[329]:

---

[324] K. Togeby, Structure immanente de la langue française, Kobenhavn, 1951. Citatul nostru provine din ediţia a doua, Paris, ²1965, cf. mai ales p.163-178.

[325] Id., Les diminutifs dans les langues romanes du moyen âge, Studia neophilologica 30 (1958), p.192-199.

[326] V. Brondal, Ordklasserne, Kobenhavn, 1928 (cu rezumat francez); id., Les parties du discours, Partes orationis, Copenhague, 1948. Sesizabilă este şi influenţa lui Bloomfield.

[327] "L'analyse glossématique se fait, en principe, sans égard à la substance. Celle-ci n'est pas pertinente pour la structure linguistique, ... seulement quand l'analyse fonctionelle a été terminée qu'on pourra faire entrer en ligne de compte la substance." N. Ege, Le signe linguistique est arbitraire, Traveaux du cercle linguistique de Copenhague 5 (1949), p.11-29; Conceptul de 'funcţional' se deosebeşte în mod clar de acela pe care noi îl folosim cu sens comun. Astfel, în citatul de mai sus, nu este invocată funcţia care accentuează conţinutul, ci capacitatea morfemelor de a se lega cu alte morfeme înconjurătoare. Cf. şi L. Hjelmslev, Principes de grammaire générale, Kobenhavn, ²1928, p.127: "On peut donc définir la fonction linguistique comme la faculté d'un élément de se combiner exclusivement avec certains autres éléments donnés."

[328] L. Hjelmslev, Principes de grammaire, op. cit.; id., Prolegomena, op. cit.

[329] B. Pottier, Systématique, p.97; P. se referă în acest context îndeosebi la pag. 130-133 ale primei ediţii a lucrării lui Togeby, Structure immanente de la langue française, op. cit.

şi subliniază mai ales împărţirea îndreptăţită a temei în patru, pe care de altfel o va prelua el însuşi cu anumite modificări, şi chiar cu unele obiecţii[330].

Datorită acestei clasificări încă pregnant materiale, persistă pentru noi unele dificultăţi:

a) Clasa mixtă verbum infinitum aparţine sistemului verbal; derivările de acest tip nu conţin modificări lexicale şi nu sînt de enumerat printre formările de cuvinte veritabile.

b) Sufixe precum *-ée* sau *-age* sînt subordonate celei de-a doua categorii. E proprie unor formări precum *fumée (fumer)* sau *sondage (sonder)*, care au provocat o schimbare de clasă lexicală. Cum rămîne atunci cu realizările de limbă obţinute prin modificări exclusiv de conţinut, ca de ex. *année (an)* sau *langage (langue)*?

c) În ce priveşte prefixele, nu există o soluţie clară. Deoarece sînt considerate doar prefixele care nu pot apărea şi ca prepoziţii, prefixarea este trecută în rîndul clasei omogene. Nu cade, însă, sub incidenţa punctului de vedere sincronic eliminarea unor prefixe ca *mal-*, *contre-* etc., care funcţionează ca elemente de formare a cuvintelor, deşi pot apărea şi în formă liberă, nelegată.

2.7 POTTIER se apropie, prin teoria sa, de o abordare funcţională şi de conţinut. El propune o sistematică a limbii relativă la conţinut şi prin aceasta ocupă o poziţie de veritabil mediator între extremele care, pe de o parte, exagerează partea de conţinut şi rămîn mai ales în planul discursului, şi cele care, pe de altă parte, se evidenţiază ca un structuralism preocupat de criterii exclusiv formale. Metoda sa de cercetare se organizează astfel:

I. Analiza

Plecînd de la realizări în planul discursului, printr-o disecare a constituenţilor textului în unităţi mereu mai mici, el ajunge la un inventar de moneme. Această disecare constă în comutaţii şi corespunde, după necesitate, unor disocieri semantice.

II. Redarea structurilor de dezvoltare

Clasificarea morfemelor izolate trebuie să pună în evidenţă posibilităţi de dezvoltare. Iarăşi prin raportare la factorii semantici, trebuie redată, prin aceasta, structura morfosintactică a sistemului limbii. În acest plan putem găsi raportări la psihosistematica lui

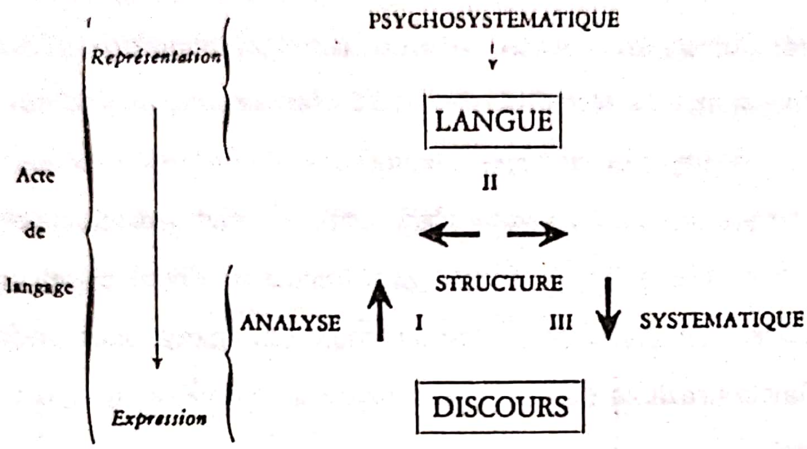
---

[330] Pottier, Systématique, p.98 s.

GUILLAUME[331], asupra cărora se revine atunci cînd ele descoperă factori care influenţează structura lingvistică.

III. Sistematica

Funcţionarea structurilor generative trebuie să permită concluzii asupra multitudinii valorilor discursului. POTTIER reprezintă astfel etapele metodei sale[332]:

După cum am amintit, POTTIER se inspiră din TOGEBY. Modelul său propriu prevede şase grupe de formanţi:

1. Lexeme *(a-maigr-issement)*
2. "Formants modificateurs préfixés" *(re-prendre)*[333]
3. "Formants modificateurs infixés" *(chant-onn-er)*
4. "Formants aspectifs" *(fais-able)*
5. Categorizatori *(march-er-i-ons)*
6. Formanţi ai acordului *(les petit-s chat-s boiv-ent)*[334]

---

[331] Cf. G. Guillaume, Psycho-systématique et psycho-sémiologie du langage, FM 21 (1953), p.127-136; id., Langage et science du langage, Paris, 1964; id., Leçons de linguistique 1948-1949, Série A, structure sémiologique et structure psychique de la langue française (Ed. Roch Valin), Paris-Québec, 1971; id., Leçons de linguistique 1948-1949, Série B, Psycho-systématique du langage. Principes, méthodes et applications (Ed. Roch Valin), Paris-Québec, 1971.

[332] Pottier, Systématique, p.37.

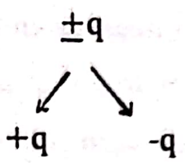
[333] Spre deosebire de Togeby, toate prefixele sînt incluse aici (legate: *per-*, *pro-*, *re- etc.* şi libere: *à/a-*, *pour/pour- etc.*)

[334] Pottier, Systématique, p.98.

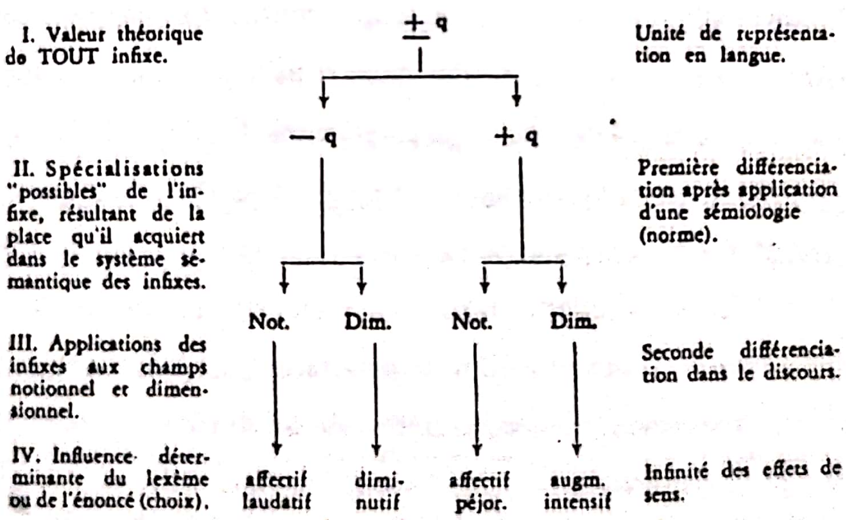
Pentru formarea cuvintelor ne interesează, dincolo de lexemul de bază, formanţii 2, 3 şi 4. Deoarece grupele de formanţi 2 şi 3 provoacă schimbări de clase lexicale (Vb. *mener* --> *emmener;* V *chanter* --> *chantonner*), ele sînt denumite omogene. Formanţii "aspectifs" sînt fie omogeni, fie eterogeni. Sufixul *-ard* poate aparţine, astfel, ambelor categorii: ca formant modificator el acţionează în *(faible)* --> *faiblard*, fără să producă o schimbare de clasă lexicală; ca formant aspectiv, şi deci eterogen, el apare în realizări de genul *(campagne)* --> *campagnard*. Dacă se succed mai mulţi formanţi aspectivi, atunci asupra clasei lexicale hotărăşte de fiecare dată ultimul: *nation-al-is-er* respectiv *nation-al-is-ation*.

Întîi despre clasa omogenă. "Tout infixe a pour fonction essentielle de modifier le point de saisie d'une notion"[335].

Acest punct de plecare din perspectiva conţinutului este demn de luat în seamă. Modificarea constă în îndepărtarea de o bază ("mouvement d'éloignement de P"), care poate ţinti în sens negativ sau pozitiv:

Această diferenţiere conduce către următoarele faze, pe care le traversează infixele, de la geneza virtuală pînă la efectele în întrebuinţarea modificatului[336]:

[335] Pottier, Systématique, p.179.

[336] Pottier, Systématique, p.180; cunoscută deja mai devreme, în id., Les infixes modificateurs en portugais. Note de morphologie générale, Boletin de Filologia 14 (1953), p.233-256 p.255; cf. şi versiunea spaniolă în id., Lingüistica moderna y filologia hispánica, Madrid, 1968, p.161-185.

În ciuda clarității, schema conduce la întrebarea, de ce în ea nu au loc decît infixele, respectiv sufixele? Această determinare de conținut nu este valabilă și pentru prefixe? Nu înseamnă oare împărțirea în grupele de formanți 2 și 3 cooptarea criteriilor de conținut în favoarea, în cele din urmă, a unui punct de vedere formal?
Grupa formanților aspectivi, mai ales a celor eterogeni, nu este îndeajuns de precis definită. Nu există decît o singură schimbare de clasă lexicală, sau caracterul eterogen are și urmări în planul conținutului? În cazul derivării *nation* --> *national* (S -> Adj.), ETTINGER pomenește, inspirat de BALLY, de o decadență a sensului ("Dekadenz der Bedeutung"): "Astfel, în limba franceză, *national* înseamnă nu numai 'aparținînd unei națiuni', ci și 'tipic pentru o națiune'. O altă decadență o reprezintă apoi *nationalité*, care nu desemnează numai apartenența la o națiune, ci și pe cea la un drept public, la cetățenie"[337]. O împărțire adecvată, precum cea propusă de COSERIU, apare mai tîrziu. În orice caz, în schema lui POTTIER, categoria aspectivelor nu pare corespunzătoare pentru toate schimbările de clase lexicale. O ultimă incertitudine apare cititorului, care ar dori să aplice această schemă, în ce privește situarea compozitelor. Cărei categorii de formare a cuvintelor aparțin acele realizări, după părerea lui POTTIER, care unesc două elemente-bază?

2.8 În măsura în care teoria limbii a lui POTTIER atinge, chiar parțial, ideile manifeste ale lui GUILLAUME, după care limba și subsistemele sale constau din procese care se repetă în fiecare act al vorbirii ca acte ale gîndirii, dinamice și psihomecanice, în aceeași măsură această componentă generativă devine o caracteristică fundamentală a gramaticii transformaționale[338]. Dorim să lămurim de la început unele dificultăți principale, după care, în gramatica transformațională nu se poate vorbi de descrierea funcțiilor formărilor de cuvinte în planul limbii, ci de descrierea funcționării tehnicii verbale, pe baza sensurilor vorbirii; acestea sînt privite, conform regulilor de parafrazare, ca transformări din structuri sintagmatice în construcții sintetice, ca trecere dintr-o formă sintactică în alta, conservîndu-se, însă, intactă realitatea extralingvistică desemnată. După COSERIU, trebuie deosebite

---

[337] Ettinger RR, p.12; accentuare făcută de autor.

[338] Cf., de ex., și P. Guiraud, Gustave Guillaume and Generative Grammar, Lang. Sciences 10 (1970), p.1-6; P. Wunderli, Zur Saussure-Rezeption bei Gustave Guillaume und in seiner Nachfolge, HL 1 (1973), p.27-66.

două feluri, relativ la conceptul de 'transformare'[339]:

1. Transformări reale, insumabile procedeelor <u>lingvistice</u> de ex.

propoziţie secundară <-- propoziţie principală, sau

subiect *(beauté)* <-- nume predicativ *(être beau)*.

2. Transformări acceptate, care sînt posibile, dar care în mod normal servesc doar ca instrument ajutător în descrierea realităţilor, de exemplu, dintre posibilităţi multiple de expresie (pe margineaaceleiaşirealităţi extralingvistice), cum ar fi relaţia activ <--> pasiv, sau la descrierea reorientărilor adjectivelor atributive către posibila lor funcţie predicativă, *la belle femme* --> *la femme est belle*.

În ce priveşte formarea cuvintelor, punctul de vedere general acceptat este că ea aparţine transformărilor reale, astfel încît nu se poate naşte nici o suspiciune că datele metodice şi cele veritabil lingvistice s-ar amesteca. Dar supralicitarea aspectului sintagmatic generează unele probleme:

1. Deoarece formarea cuvintelor este tratată laolaltă cu alte tipuri de transformări, trebuie găsite criterii de delimitare; construcţia *sa beauté,* de exemplu, nu ne lămureşte ce tip de transformare îi stă la bază; sînt mai multe posibilităţi:

T_1 = *elle est belle,*

T_2 = *le fait qu'elle est belle,*

T_3 = *je trouve qu'elle est belle* etc.

În toate cazurile există o relaţie între determinant şi determinat, reprezentînd caracterul comun de subordonare.

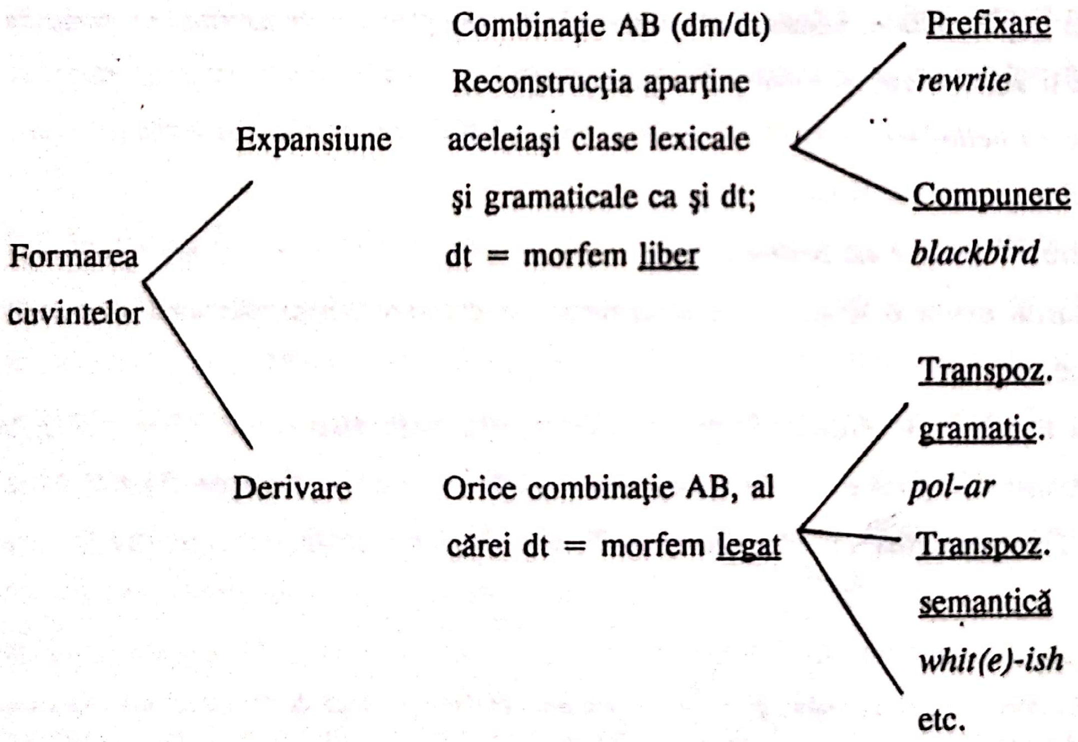
2. Distincţia făcută de COSERIU între tipuri de transformare diferite nu stă în percepţia gramaticii transformaţionale, unde toate transformările sînt considerate 'reale', deci lingvistice. Transformarea *la ville qui appartient au roi* în loc de *la ville royale* este

---

[339] "Eu personal prefer, totuşi, să vorbesc mai curînd de "relaţii" decît de "transformări", deoarece multe dintre transformările preluate din listele de transformări nu sînt transformări adevărate, deci nu sînt fapte lingvistice, ci doar instrumente ajutătoare ale descrierii, fapte ale metodologiei lingvistice. Astfel, propoziţiile subordonate constituie reale transformări de propoziţii libere, iar substantivele de tipul *belleza, brevedad* sînt adevărate transformări de adjective cu funcţie predicativă. În schimb, nu există nici o raţiune lingvistică reală, ci poate eventual doar motive practice ale comodităţii în descriere de a considera propoziţiile pasive transformări ale celor active sau de a identifica adjectivul atributiv cu o transformare a adjectivului predicativ. Conceptul 'transformare', trebuie, de aceea, folosit doar pentru transformările autentice." E. Coseriu, Lateinische und romanische Koordination, în id., Sprache, p.157-178; p.159, N6; În versiune spaniolă: Coordinación latina y coordinación románica, în Actas del III congreso espanol de estudios clásicos (Madrid, 1966), III, p.35-57.

justificată doar ca perifrază şi nu ca lămurire a datelor pur lingvistice.

2.9 De cel din urmă aspect ţine seama concepţia lui MARCHAND, care vede în sintagme esenţa formării cuvintelor. După el, formarea cuvintelor se produce uzîndu-se de "patterns", de modelele unor cuvinte deja existente[340]. Sintagmele de bază constau din determinant şi determinat, din care structura determinatului (monem liber sau legat) decide asupra criteriilor de separare prin expansiune sau derivare[341]. În analiza formării cuvintelor, trebuie luate în considerare aspectele morfologice, semantice şi gramaticale. Întîi de toate este vorba de o descriere a elementelor morfologice care intră în componenţa unei construcţii; urmează apoi o analiză semantică a morfemelor izolate şi descrierea relaţiilor de determinare. Astfel, MARCHAND priveşte formarea cuvintelor ca un procedeu de conţinut, însoţit de unul material; totuşi, în clasificarea care urmează, el promovează puncte de vedere materiale, gramaticale. O vom reda schematic:

Chiar dacă se probează afirmaţia că formarea cuvintelor are atît o componentă de conţinut,

---

[340] Marchand, Catégories, p.2.

[341] H. Marchand, Expansion, Transposition and Derivation, La linguistique 1 (1967), p.13-26; p.13.

cît şi una, 'materială', din moment ce nu există semnificant fără un semnificat corespunzător, aceasta nu înseamnă, totuşi, o suprapunere totală între procedeele de conţinut şi cele formale, după cum pare să o vadă MARCHAND. Dacă avem în vedere că procedee materiale identice pot fi folosite pentru funcţii de conţinut diferite (de ex. sufixare pentru dezvoltare predicativă *beau* --> *beauté* şi sufixare pentru derivări constînd din două elemente lexematice, ca *chercher* + element de marcare 'agent de clasă' *-eur* --> *chercheur*), sau, invers, procedee materiale diferite realizînd funcţii identice (prefixare, infixare şi sufixare pentru modificare), atunci trebuie să punem numaidecît la îndoială suficienţa criteriilor formale într-o tipologizare a conţinutului. Deoarece opoziţiile rezultă doar prin compararea conţinutului, în acest caz, o clasificare eficientă nu poate fi obţinută decît prin cercetarea relaţiilor semantice.

2.10 Aceleaşi premise şi criterii de clasificare ca şi la MARCHAND le putem întîlni şi la ROHRER, care, însă, are în vedere alte unităţi ale derivării: nu sintagmele, ci propoziţiile centrale. Plecînd de-aici, el nu descrie "patterns" ca MARCHAND, ci reguli de derivare, care fac posibile transformările propoziţie --> formarea de cuvinte. Însă, deoarece lucrarea lui ROHRER priveşte mai ales compunerea cuvintelor, şi nu 'modificarea' ca obiect de studiu ales de noi, ne vom limita să redăm aici doar definiţia dată de el formării cuvintelor[342]: "Prin teoria formării cuvintelor denumim acea parte a lingvisticii, care descrie regulile după care se formează noi cuvinte, prin analogie cu alte cuvinte, deja existente". În alt loc, el îşi precizează şi punctul de plecare metodic, relativ la raportul sincronie-diacronie, deci iarăşi un aspect important, neglijat deseori în alte studii[343]: "Într-o reprezentare sincronică putem trata acele construcţii, care în limbă sînt analizate atît formal, cît şi sub raportul continuităţii."

2.11 Ne putem conduce mai departe, tocmai pe fondul acestei accentuări a caracterului investigabil - atît pe căi formale, cît şi pe cele ale conţinutului. H.-M. GAUGER pleacă, după cum am văzut deja, de la realitatea de fenomen conştient a cuvîntului, acordîndu-i astfel un rol primordial în sistemul limbii. Deoarece cuvintele sînt fundamentul descrierii,

---

[342] Chr. Rohrer, op. cit., p.9.

[343] Id., op. cit., p.10.

ele nu sînt formate, ci sînt prezente în conştiinţă: "Derivarea nu este de formulat abia în momentul speculaţiei conştiente, îndreptate asupra coprezenţei: ea este dintotdeauna formulată, dintotdeauna derivată: *le pommier* şi *le poirier* sînt elemente ale lexicului moştenit, la fel ca şi *la poire* şi *la pomme. Le pommier* şi *la pomme* stau în coprezenţă în imediata lor vecinătate . "[344]

Aceasta ar însemna că, pentru GAUGER, sensul primar al teoriei formării cuvintelor nu stă în descrierea cuvintelor derivate şi derivabile, ci în clasificarea unor cuvinte preexistente, după criteriul locului în conştiinţă. Vom reveni asupra acestei autolimitări a disciplinei, pe care GAUGER o realizează ca reacţie la o "contribuţie deliberat limitată, la teoria formării cuvintelor"[345]. Întîi de toate, însă, ne vom opri asupra unei probleme care va deveni permanentă de-aici încolo şi a cărei tematizare explicită este meritul special al lui GAUGER: problema "transparenţei"[346] ("Durchsichtigkeit" - în locul acestui termen noi vom folosi 'Transparenz'[347]). GAUGER oferă o definiţie exhaustivă a ceea ce înţelege el prin transparenţă (Durchsichtigkeit) : "Transparenţa este dependenţa unui cuvînt - în calitate de cuvînt -, mijlocită chiar de vorbitori prin reflecţia funciarmente lingvistică asupra limbii, determinată formal şi în privinţa conţinutului de vorbitori, este deci dependenţa "derivaţională" a unui cuvînt de unul sau mai multe cuvinte. În dependenţa sa, cuvîntul transparent spune ceva despre sine şi despre ceea ce exprimă: el este cuvînt *cuvîntător*"[348]. Transparenţa este fondată pe realitatea. că un "cuvînt conţine î n s i n e - formal şi prin conţinut - acel cuvînt (sau acele cuvinte) prin care el este determinat:

le pommier --> la pomme

refaire --> faire

---

[344] H.-M. Gauger, DW, p.14.

[345] Gauger, loc. cit.

[346] Gauger însuşi demonstrează (op. cit., p.12, N 10), că acest concept apare sporadic la Saussure, CLG, retipărire a ediţiei a treia, Paris, 1964, p.181, ca titlu de capitol: "Transparent and opaque words" la S. Ullmann, Semantics, Oxford, 1962, p.80 şi la M. Wandruszka, Etymologie und Philosophie, în Etymologica, Walther von Wartburg zum siebzigsten Geburtstag, Tübingen, 1958, p.861.

[347] Deoarece nu vrem să punem 'conştiinţa' în prim plan, cum face Gauger, cel puţin nu în acest caz, ci fenomenul lingvistic în sine, conceptul de 'transparenţă' ni se pare mai bine ales, el putînd funcţiona şi independent de un subiect oarecare.

[348] Gauger, DW, p.14.

la cigarette-filtre --> la cigarette, le filtre

Obiectul transparenţei este deci cuvîntul (sau sînt cuvintele), de care depinde cuvîntul transparent. Subiectul transparenţei sînt vorbitorii: pentru conştiinţa lor, şi nu pentru oricare observator exterior, cuvîntul transparent este transparent"[349]. Această definiţie lărgită cuprinde mai multe domenii. Pentru teoria formării cuvintelor ajunge, după părerea noastră, să definim transparenţa ('Transparenz') operaţional, adică lingvistic: formările de cuvinte sînt transparente atunci cînd permit identificarea bazei (bazelor), atît în planul conţinutului, cît şi în cel al expresiei. Transparenţa este univoc îndreptată asupra bazei şi sufixului formant. Nici conţinutul nici expresia nu sînt reversibile: conţinutul intensiv al lui *căsuţă* include şi pe cel extensiv al lui *casă*, însă nu şi invers; lexia derivată conţine şi forma lexemului de bază, dar nu şi invers. Faptul că GAUGER accentuează conştiinţa vorbitorului nu trebuie scăpat din vedere la orice analiză lingvistică. Rămîne însă incertă direcţia pe care se orientează concepţia lui despre conştiinţă. GAUGER spune: "...este clar că transparenţa nu constă numai - sau nu constă mai ales - în faptul că în lexicul unei limbi sînt conţinute anumite 'regularităţi' formale şi de conţinut - ca un ceva preexistent -ci în aceea că aceste regularităţi sînt actualizate de vorbitori într-un act al reflecţiei asupra limbii. Transparenţa nu este, ci *se petrece*, anume în măsura în care este efectuată de vorbitori... Transparenţa trebuie, deci, concepută ca *ştiinţă* a vorbitorilor asupra limbii lor"[350]. Transparenţa ar trebui, pe baza acestei ştiinţe, să fie recunoscută 'retroactiv', conştiinţa să lucreze 'recurent'. Ne manifestăm îndoiala în privinţa reuşitei acestei interpretări, faţă de intenţiile lui GAUGER. În ce constă 'ştiinţa' vorbitorului? Nu rezultă ea oare din faptul, că reflecţiile conştiente sînt şi empirice, sînt şi reflexe, bazîndu-se deci pe experienţe? Experienţe în sensul în care conştiinţei îi stau dinainte *construcţii de limbă* ca modele - nu doar recurente - ci active, programatice. Desigur, formarea cuvintelor nu este "un ceva preexistent", ea este fondată, pe de o parte, pe procedee lingvistice, de care îşi 'aminteşte' conştiinţa în timpul reflecţiei, pe de altă parte, însă, ea este componentă în starea de funcţionare a creaţiei lingvistice conştiente. Transparenţa nu este, deci, un instrument al re-cursului în analiză, ci o posibilitate sintetizantă,formarea productivă a cuvintelor şi sintagmelor. Se pare că rolul central recunoscut aici conştiinţei poate conduce la unele limitări esenţiale, pe care

---

[349] Gauger, DW, p.12.

[350] Gauger, DW, p.12.

GAUGER, probabil, nu le-a intenţionat:

1. Faptul că transparenţa este ancorată în conştiinţa vorbitorului şi nu apare doar o dată cu "gramaticienii", "lingviştii" sau "observatorii", fapt care nu exclude posibilitatea lingvistului de a proba critic sistemul, care abia lui (şi el fiind tot vorbitor) îi relevă coprezenţa conştientă a cuvintelor, îi relevă structurile care preced acelui ceva preexistent în conştiinţă, receptat *a priori*.

2. GAUGER reproşează ştiinţei tradiţionale a formării cuvintelor că a sărăcit discuţia prin accentuarea aspectului productivităţii. "Realitatea că în coprezenţă apar noi construcţii, deci într-un cuvînt "productivitatea" anumitor modele, a fost prea exagerată de ştiinţa formării cuvintelor. Această realitate, a cărei importanţă nu o subestimăm, este totuşi secundară în raport cu ştiinţa despre dependenţa derivaţională, dobîndită într-un act al reflecţiei conştiente. Productivitatea este precedată de această ştiinţă"[351]. Dar nu este oare şi accentuarea coprezenţei conştiente, la rîndul ei, o limitare? Oare această coprezenţă nu trebuie - după cum am amintit deja - explicitată bidimensional? Cînd GAUGER vorbeşte de o "reflecţie asupra limbii aparţinînd funciarmente limbii", nu leagă el oare în această formulare tocmai ştiinţa vorbitorului cu datele reale ale limbii? Şi această corelare nu oferă tocmai posibilitatea prelucrării active, în construcţii, a datelor reale ale limbii? Posibilitatea construcţiei şi refacerea construcţiei (a modelului) trebuie, deci, să fie privite pe poziţie de egalitate, căci amîndouă au ca premisă 'ştiinţa'. Vorbitorul trebuie considerat nu numai "décodeur", ci şi "créateur". Subliniem din nou: ideile lui GAUGER, prin care el vrea să semnaleze o concepţie statică, exagerat sistemică asupra lumii, apelînd la factori psihologici, dau naştere multor discuţii incitante, dar ele nu trebuie să ne ispitească să supralicităm rolul factorilor psihologici, ci trebuie să dezvolte acele perspective care au ca obiect concreteţea limbii, sistemul autonom prelucrabil de către vorbitor.

2.12 O retrospectivă ne dezvăluie o serie întreagă de convergenţe la cercetători de orientări diferite, în sensul unui potenţial loc comun asupra concepţiei despre formarea cuvintelor dublu postulate - funcţional şi privitor la conţinut.

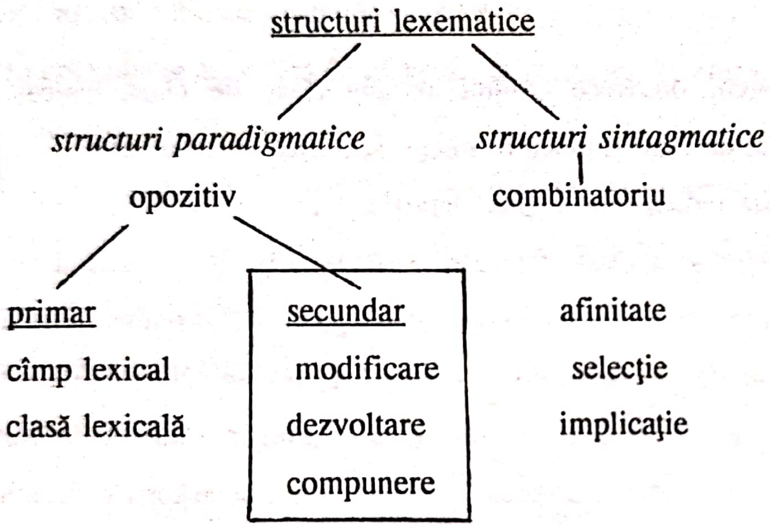
Cea mai coerentă teorie asupra formării cuvintelor provine de la E. COSERIU. Ea a fost

---

[351] Gauger, DW, p.14.

dezvoltată în mai multe lucrări[352] şi, mai ales, prelucrată de elevii săi[353], şi oferă propriilor noastre concepţii despre graduarea internă cel mai potrivit instrumentar.

După cum am mai amintit deja în introducere, teoria lui COSERIU pleacă de la acele structuri care pot fi identificate în vocabular. Chiar şi teoria sa asupra formării cuvintelor este cadrul general al structurilor lexematice. Acestea se despart întîi de toate într-o ramură paradigmatică şi una sintagmatică, iar în cadrul primei grupe (opozitive) se disting iarăşi structuri primare şi structuri secundare. În timp ce prima parte a lucrării noastre se ocupă de structurile sintagmatice ale constelaţiilor graduante, în cea de-a doua parte, interesul se deplasează în zona formelor de modificare intralexematică, pe care COSERIU le numeşte "structuri paradigmatice secundare".

Structurile paradigmatice secundare corespund, deci, domeniului tradiţional al formării cuvintelor, deosebindu-se de cele primare prin aceea că ele pornesc mereu de la conceptul primar (care le este şi baza), suferind o transformare ireversibilă, urmînd să fie

[352] E. Coseriu, Pour une sémantique diachronique structurale, TLL 2, 1 (1964), p.138-186; id., Structure lexicale et enseignement du vocabulaire, op. cit.; id., Probleme der romanischen Semantik, Curs universitar 1965 / 66 ţinut la Tübingen, reproducere autoriz. a d-lor D. Kastowsky / W. Müller, Tübingen, 1966; id., Lexikalische Solidaritäten, Poetica 1, 3 (1967), p.293-303; id., Les structures lexématiques, în Probleme der Semantik (Ed. W.Th. Elwert), ZfFSL caiet aux. NF 1, Wiesbaden, 1968, p.3-16; retipărit în versiune germ., Die lexematischen Strukturen, în id., Sprache, op. cit., p.191-211, şi în id., Einführung in die strukturelle Betrachtung des Wortschatzes, Tübingen, ²1973, p.105-124.

[353] Printre alţii, cf. Gabriele Stein, Primäre und sekundäre Adjektive im Französischen und Englischen, Tübingen, 1971, p.17-26 (cu opinie critică şi modificări); H. Geckeler, Strukurelle Semantik und Wortfeldtheorie, München, 1971; St. Ettinger, FF, RR.

reîncorporate în vocabular, după o determinare gramaticală a unității de bază lexematice. Natura determinării gramaticale a conceptului primar implicit conduce la distingerea unor tipuri diferite de formare a cuvintelor. După cum se poate vedea și în schema de mai sus, COSERIU împarte structurile paradigmatice secundare în:

1. Modificare

Procedeul de modificare este întotdeauna omogen, o schimbare de clasă lexicală nu are loc. COSERIU vorbește aici de o "determinare gramaticală 'inactuală'"[354], deoarece conceptul modificat nu conține nici o funcție specifică. Din punctul de vedere al conținutului este vorba în primul rînd de o cuantificare a conceptului primar, ca în cazul diminutivării (*maison* --> *maisonnette*), al derivării augmentative (*acru* -> *acroi*), colective (*neamț* --> *nemțime*) și al verbelor prefixate cu sens iterativ (*venir* --> *revenir*).

2. Dezvoltare

Procedeul dezvoltării este eterogen, deoarece conține o schimbare de clasă lexicală. Determinarea gramaticală, în cazul de față, implică o funcție specifică în propoziție pentru conceptul primar. Astfel, *frumusețe* indică funcția predicativă *a fi frumos, le rouge* funcția atributivă *rouge* etc. Pe lîngă schimbarea clasei lexicale (a) COSERIU precizează și alte caracteristici ale dezvoltării: (b) conceptul rezultat din dezvoltare poate fi parte a unui întreg lanț de dezvoltări: *nation* --> *national* --> *nationaliser* --> *nationalisation. Nation* este aici lexemul primar, toate celelalte structuri fiind secundare. Dezvoltarea în serie nu trebuie argumentată la toate nivelele. "Lat. *barbatus* ar implica, privit din unghiul sistemului limbii, un verb *barbare*, ("a înzestra cu o barbă"), ceea ce, după cum se poate lesne deduce, n-a existat vreodată. Ar trebui ca, în acest caz, să avem următoarea serie: *barba* --> (verb) --> *barbatus*. Tocmai orientarea precisă (și oarecum imprevizibilă) a dezvoltării face posibil ca, plecînd de la sistemul limbii realizat practic, să se observe găuri în seriile de dezvoltări"[355].

(c) Dezvoltarea este legată de o 'deconcentrare' a sensului. Ca exemplu, COSERIU indică it. *di iverno* ("ce ține de iarnă"), care, la un nivel dezvoltat de genul *invernale*, poate

---

[354] Reprezentarea se inspiră din operele amintite în nota 352; citat, Sprache, p.206.

[355] Sprache, p.207.

însemna de asemenea "care aparţine iernii" sau "asemănător cu ceva ce ţine de iarnă"[356].

(d) Corespunzător variantelor de sens din bază, putem avea dezvoltări diferite, ca în it. *terra* --> *terrestre, terroso, terreno.*

(e) COSERIU nu exclude posibilitatea unei combinaţii de modificare şi dezvoltare, ca în germ. *gehen --> durchgehen (mod.) --> Durchgang (dezv.)* sau în fr. *voir --> revoir (mod.) --> révision (dezv.)*

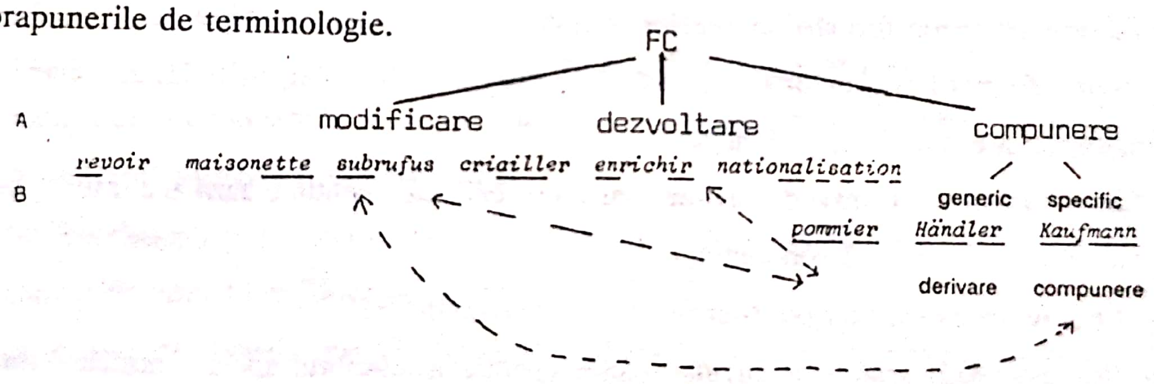
3. Compunere

Procedeul compunerii poate fi, de asemenea, legat de schimbarea clasei lexicale. Ceea ce îl distinge totuşi de dezvoltare este implicarea a două baze, care stau într-o relaţie gramaticală. Trebuie distins între:

(a) compunere generică (pronominală), la care unul din cele două elemente combinate nu este identificabil ca lexem în limbă şi

(b) compunere specifică (nominală), la care ambele elemente combinate sînt lexeme de sine stătătoare.

Ordinea reprezentată schematic mai jos vine să ilustreze clasificarea lui COSERIU pe de o parte, iar pe de alta, să pună în lumină relaţiile terminologice cu modelele de clasificare din teoria tradiţională a formării cuvintelor, şi, în cele din urmă, să lămurească suprapunerile de terminologie.

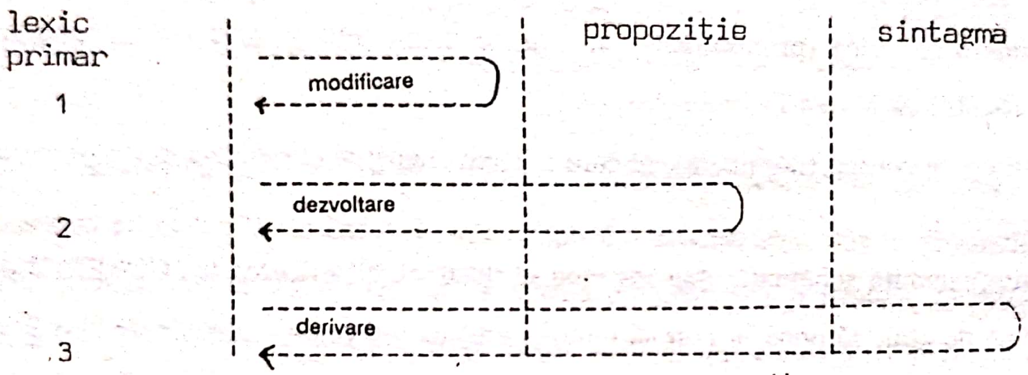
A = COSERIU
B = FC

---

[356] În acest context, Coseriu indică (loc. cit.) părerea asemănătoare a lui Bally, care disociază transpoziţia semantică (chaleur tropicale = chaleur analogue à celle qu'on constate aux tropiques) de cea gramaticală (chal. trop. = chaleur des tropiques) şi constată, de asemenea, o schimbare de sens, pe care o numeşte 'decădere' (cf. cap. 2.2).
Coseriu nu identifică, însă, două tipuri diferite, ci o singură valoare lingvistică, ale cărei nuanţe semantice sînt precizate în vorbire prin contextul lingvistic. Trebuie să amintim aici şi un pasaj din cap. 2.3.2.5.1.4, unde tratăm structura semică intensificată (aglomerată) a anumitor lexii derivate. Vom înţelege de aceea prin 'deconcentrare' doar sensul dat de C.: "o valoare extinsă în raport cu baza dezvoltării" (p.208), nu însă o valoare semantică micşorată 'regresivă'.

Rezumînd, se impune afirmaţia că orientarea teoretică a lui COSERIU este una funcţional-conţinutistică. Problema formării cuvintelor este văzută de el ca problemă a analizei de conţinut cu scopul punerii în evidenţă a relaţiilor semantice. Procedeului de conţinut îi corespunde un altul material, de aceea trebuie alese două căi de abordare a problemei. Formarea cuvintelor poate fi explicată prin relaţia cu formele gramaticale care îi stau la bază, iar funcţiile sale, cu ajutorul opoziţiilor semantice.

Formarea cuvintelor conţine gramaticalizări a căror natură este răspunzătoare de poziţia dobîndită în clasificarea procedeelor. Diferitele tipuri de utilizare gramaticală sînt redate vocabularului cu funcţia implicită a conceptului primar[357]:

În ce priveşte teoria formării cuvintelor, sînt de reţinut următoarele aspecte:

1. Teoria formării cuvintelor nu cercetează, ca de ex. lexicologia, toate laturile unei lexii, ci construcţia ei interioară şi funcţia.

2. Sînt acceptate ca formări de cuvinte doar acele lexii care conţin o bază analizabilă formal şi din punct de vedere al conţinutului.

2a. Lexeme ca *demain* nu pot fi analizate ca *de* + *main*.

2b. Opoziţia bază-formare de cuvinte trebuie operată în interiorul uneia şi aceleiaşi limbi.

2c. Trebuie cercetată şi productivitatea construcţiilor. Astfel, distingem trei trepte: neproductiv - activ - productiv[358].

2d. Construcţiile lexicalizate nu ţin de domeniul formărilor de cuvinte funcţionale, ele pot

---

[357] Reprezentarea schematică de mai jos provine de la E. Coseriu, Probleme der romanischen Semantik, op. cit., p.76.

[358] Cf. Dorina Ronca, Morphologie und Semantik deutscher Adverbialbildungen. Eine Untersuchung zur Wortbildung der Gegenwartssprache, Bonn, 1975, p.14 (cu bibl.). M. Höfler (Wortbildung und Analogie, ZRPh 86 (1970), p.538 ss.) deosebeşte între 'vital' şi 'productiv'.

fi totuşi evocate ca lămuriri asupra genezei fenomenului.

3. Obiectul material al formării cuvintelor sînt legăturile dintre moneme în interiorul lexiilor, legături ce se realizează după o schemă specifică sistemului limbii. Ele se manifestă în următoarele combinaţii:

A + L	Prefixare	
L + A	Sufixare	
⌋+ A + L	Infixare	A = Afix
A + L + A	Formări parasintetice	L = Lexem
L + L	Compunere	
A + L + L	Compunere parasintetică	
L + L + A	Compunere parasintetică	

Aceste realizări necesită totuşi o clasificare din punctul de vedere al formei şi al conţinutului, deoarece, singură, descrierea naturii materiale nu permite aprecieri asupra utilizării lor. Funcţii echivalente pot fi exprimate prin forme diferite şi invers. Teoria formării cuvintelor trebuie să cuprindă atît clasificarea, cît şi determinarea funcţională a lexiilor.

4. În ce priveşte funcţia, trebuie luat în calcul o serie întreagă de probleme:

4a. Relaţia de determinare în interiorul lexiei. În ce ierarhie stau elementele constitutive ale lexiei (secvenţă progresivă sau regresivă)?

4b. Se deosebeşte funcţia gramaticală a formării cuvintelor de aceea a cuvîntului de bază sau a elementelor sale? Cum funcţionează lexia gramatical?

4c. Se deosebeşte funcţia lexicală a formării cuvintelor de cea a cuvîntului de bază? Cum funcţionează semantic lexia, deci cum schimbă ea conţinutul bazei?

4d. Există oare o necesitate lingvistică de a exprima o realitate extralingvistică prin formarea cuvintelor sau printr-un grup de cuvinte?

Din întreg spectrul de manifestare a formării cuvintelor vom alege spre exemplificare modificarea care conţine graduarea ca subcategorie.

fi totuşi evocate ca lămuriri asupra genezei fenomenului.

3. Obiectul material al formării cuvintelor sînt legăturile dintre moneme în interiorul lexiilor, legături ce se realizează după o schemă specifică sistemului limbii. Ele se manifestă în următoarele combinaţii:

A + L	Prefixare	
L + A	Sufixare	
⌋+ A + L	Infixare	A = Afix
A + L + A	Formări parasintetice	L = Lexem
L + L	Compunere	
A + L + L	Compunere parasintetică	
L + L + A	Compunere parasintetică	

Aceste realizări necesită totuşi o clasificare din punctul de vedere al formei şi al conţinutului, deoarece, singură, descrierea naturii materiale nu permite aprecieri asupra utilizării lor. Funcţii echivalente pot fi exprimate prin forme diferite şi invers. Teoria formării cuvintelor trebuie să cuprindă atît clasificarea, cît şi determinarea funcţională a lexiilor.

4. În ce priveşte funcţia, trebuie luat în calcul o serie întreagă de probleme:

4a. Relaţia de determinare în interiorul lexiei. În ce ierarhie stau elementele constitutive ale lexiei (secvenţă progresivă sau regresivă)?

4b. Se deosebeşte funcţia gramaticală a formării cuvintelor de aceea a cuvîntului de bază sau a elementelor sale? Cum funcţionează lexia gramatical?

4c. Se deosebeşte funcţia lexicală a formării cuvintelor de cea a cuvîntului de bază? Cum funcţionează semantic lexia, deci cum schimbă ea conţinutul bazei?

4d. Există oare o necesitate lingvistică de a exprima o realitate extralingvistică prin formarea cuvintelor sau printr-un grup de cuvinte?

Din întreg spectrul de manifestare a formării cuvintelor vom alege spre exemplificare modificarea care conţine graduarea ca subcategorie.

2.3 Graduarea intralexematică - parte a modificării

E. COSERIU distinge în cadrul modificării[359]:

1. Derivarea diminutivală:	*maisonnette*
	rougeâtre, surfin
	rêvasser
2. Derivarea augmentativă:	*donnone*
3. Derivarea colectivă:	*valetaille*
4. Derivarea iterativă:	*refaire*
5. Derivarea specificativă:	*apporter*
	entrevoir
	enrouler
6. Derivarea negativă:	*non-chrétien*
	illégal
	défaire

Nu este cazul să mai insistăm asupra faptului că nu toate aceste procedee ale modificării semantice ţin de fenomenul graduării. Dacă plecăm de la considerentul că graduarea rezidă, în fond, în transformarea treptată a unui conţinut de bază către un pol minus sau plus, în cuantificarea unei măsuri sau a unei însuşiri, atunci trebuie să ne limităm doar la primele trei puncte din schema de mai sus[360]. Doar din motive de claritate ne vom folosi de terminologia 'diminutiv', 'augmentativ' şi 'colectiv', deşi, după cum vom vedea, aceasta nu poate servi decît ca limită formală a determinării fenomenului, realitatea depăşind cu mult aria de cuprindere a ei. Astfel, delimitarea terminologică poate conduce la concluzia că

[359] Ap. Gabriele Stein, op. cit., p.38, care se sprijină pe o prelegere nepublicată.

[360] Pe baza unor rezerve imaginabile ar putea fi inclusă şi negaţia în sistemul graduării. Aici, însă, avem de-a face cu un obiect de cercetare foarte complicat, care conţine în sine deja un cîmp eterogen de nivele graduale. Astfel, ar trebui, înainte de toate, să distingem între o gradaţie, care reprezintă o răsturnare totală a conţinutului bazei, marcînd astfel deja un nivel neutral (illégal) şi acele multiple cazuri de modificare, în care negaţia nu atinge întregul conţinut de bază, ci neagă doar fracţiuni izolate de sens ale bazei (non-chrétien). Cf. aici şi reprezentarea grafică a lui Pottier asupra negaţiei, Systématique, p.299 s.

diminutivele şi augmentativele deţin valori de bază diferite[361]. În cazul limbii române, însă, nu se verifică această ipoteză. Mai pe larg:

1. Augmentativele, în comparaţie cu diminutivele, au o pondere sensibil mai mică. În plus, distribuirea cantitativă a acestor sufixe mai este perturbată şi de preluarea unor funcţii străine, ca de ex. moţiunea, funcţii care nu sînt asigurate în mod normal de procedee de modificare. Numărul modificatelor este, deci, micşorat[362] şi prin această grupă. Caracterul permanent al sufixelor presupuse de normă drept formanţi augmentativi este în măsură să exercite o influenţă graduantă asupra unui cuvînt de bază: în primul rînd spre polul pozitiv, cu efect de mărire, dar apoi, chiar dacă mai puţin frecvent, şi spre polul negativ, cu efect de micşorare. Ar fi deci mai indicat să vorbim în acest caz nu de augmentative, ci de amplificative, căci rezultatul final al modificatului nu depinde numai de determinarea normativă a unui sufix (sufix augmentativ sau diminutival), ci şi de constituţia semică, de disponibilitatea de modificare a cuvîntului de bază. 2. Un caz similar se poate înregistra şi pentru sufixele diminutivale. Şi ele sînt definite, pe baza valorilor normative şi a frecvenţei, drept reducătoare, deşi comportamentul semantic al modificatelor este adesea contradictoriu. Avem de-a face uneori cu rezultate semantice 'necorespunzătoare', în cazul structurilor care, cu ajutorul formanţilor aşa-zişi reducători, primesc un conţinut semantic intensificat (faţă de cuvîntul bază). Intensificarea poate cunoaşte, în unele cazuri, amplitudinea unor adevărate măriri.

Valenţele funcţionale ale formanţilor luaţi fiecare în parte, uneori suprapuse, nu ne mai permit să vorbim de valori de bază diferite, adică exclusive, deoarece clasificarea formal-morfologică a intervalului de variaţie semantică nu este justificată. Pentru a da curs tuturor valorilor de întrebuinţare potenţiale, trebuie, atît în cazul diminutivelor, cît şi în cel al augmentativelor, transferată o valoare obligatoriu comună, generală, în planul limbii (langue), valoare care poate fi definită ca graduantă. Această valoare ar putea fi prinsă într-o

---

[361] Nu dorim să atacăm în nici un fel argumentarea psiho-mecanică a existenţei augmentativelor, după cum o concepe M. Weber: "Le système diminutivo-augmentatif bitensif est un petit système interne du grand système qu'est la langue. Son caractère binaire - la binarité caractérise toutes les oppositions de langue - correspond au double mouvement de la pensée allant du large à l'étroit et de l'étroit au large.", op. cit., p.16; ar fi totuşi de subliniat faptul că această nevoie, întîi de toate logică, cunoaşte multiple mijloace de expresie lingvistice, din care cele intralexematice nu trebuie catalogate neapărat după forma lor, ci după conţinut.

[362] Situaţia este, totuşi, mai clară decît în franceză, unde moţiunea este preluată şi de formanţi deja ocupaţi, în acest caz de sufixul diminutival -ette, limbă în care avem la dispoziţie concomitent şi alte mecanisme de exprimare a genului, deci alte posibilităţi colaterale.

marii.

Valenţele funcţionale ale formanţilor luaţi fiecare în parte, uneori suprapuse, nu ne mai permit să vorbim de valori de bază diferite, adică exclusive, deoarece clasificarea formal-morfologică a intervalului de variaţie semantică nu este justificată. Pentru a da curs tuturor valorilor de întrebuinţare potenţiale, trebuie, atît în cazul diminutivelor, cît şi în cel al augmentativelor, transferată o valoare obligatoriu comună, generală, în planul limbii (langue), valoare care poate fi definită ca graduantă. Această valoare ar putea fi prinsă într-o

---

[361] Nu dorim să atacăm în nici un fel argumentarea psiho-mecanică a existenţei augmentativelor, după cum o concepe M. Weber: "Le système diminutivo-augmentatif bitensif est un petit système interne du grand système qu'est la langue. Son caractère binaire - la binarité caractérise toutes les oppositions de langue - correspond au double mouvement de la pensée allant du large à l'étroit et de l'étroit au large.", op. cit., p.16; ar fi totuşi de subliniat faptul că această nevoie, întîi de toate logică, cunoaşte multiple mijloace de expresie lingvistice, din care cele intralexematice nu trebuie catalogate neapărat după forma lor, ci după conţinut.

[362] Situaţia este, totuşi, mai clară decît în franceză, unde moţiunea este preluată şi de formanţi deja ocupaţi, în acest caz de sufixul diminutival -ette, limbă în care avem la dispoziţie concomitent şi alte mecanisme de exprimare a genului, deci alte posibilităţi colaterale.

definiţie, pe care o dă Marguerite SIGG în cazul toscanei - autoarea avînd în vedere, desigur, doar derivarea diminutivală -: "...schimbarea conţinutului semantic al unui cuvînt de bază prin alăturarea unui element formal, căruia îi revine sarcina să doteze cuvîntul de bază cu noi valori"[363]. Direcţia graduării depinde de criterii lingvistice şi extralingvistice:

a) de influenţa normei, constînd în criterii empirice legate de frecvenţă,

b) de constelaţia semică a conţinutului de bază,

c) de intenţia vorbitorului,

d) de contextul lingvistic şi situaţional,

e) de diverse asociaţii.

În funcţie de primatul unuia din aceşti factori rezultă şi diversitatea realizărilor, pe care C.Th. GOSSEN le desemnează prin termenul 'Alterata'. Acest termen este frecvent în gramatica italiană; la GOSSEN el cuprinde diminutive, augmentative, superlative (*-issim-*) şi peiorative[364]. Aducerea în discuţie a acestui termen necesită totuşi o lămurire. Interesul nostru principal în acest context se mărgineşte doar la funcţiile unităţilor alterate, fără a prelua, însă, şi ierarhizarea (respectiv ne-ierarhizarea) întîlnită la GOSSEN[365]. În ce ne priveşte, considerăm valoarea peiorativă a unui modificat doar ca o subvaloare a unei realizări - menită în primul rînd să acţioneze reducător sau amplificator[366]. Ca valoare

---

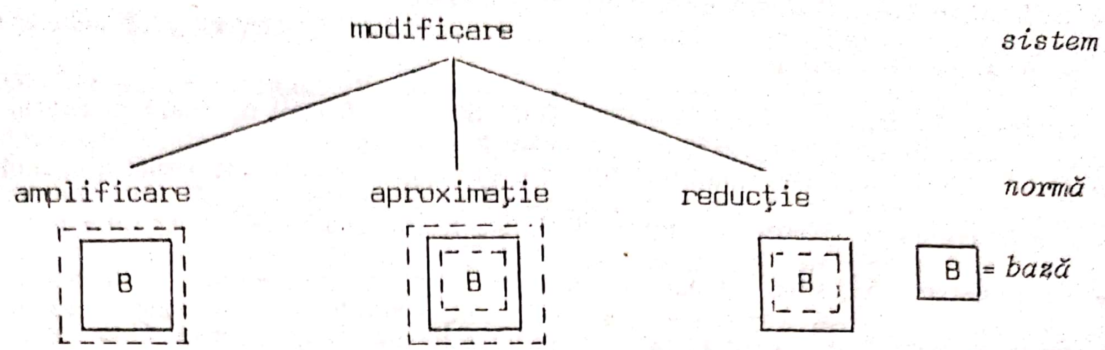
[363] Marguerite Sigg, Die Deminutivsuffixe im Toskanischen, Bern, 1954, p.7.

[364] C.Th. Gossen, Die Übersetzung italienischer Alterata ins Französische. Eine stilistische Betrachtung, VRom. 15 (1956), p.164-187. În gramatică, însă, sînt acoperite domeniile 'accrescitivo', 'diminutivo', 'vezziggiativo' şi 'peggiorativo'. Cf. S. Battaglia / V. Pernicione, Grammatica italiana, Torino, 1972, p.88; G. Devoto, Introduzione alla grammatica, Firenze, [2]1942, p.62 ss., p.87 s.

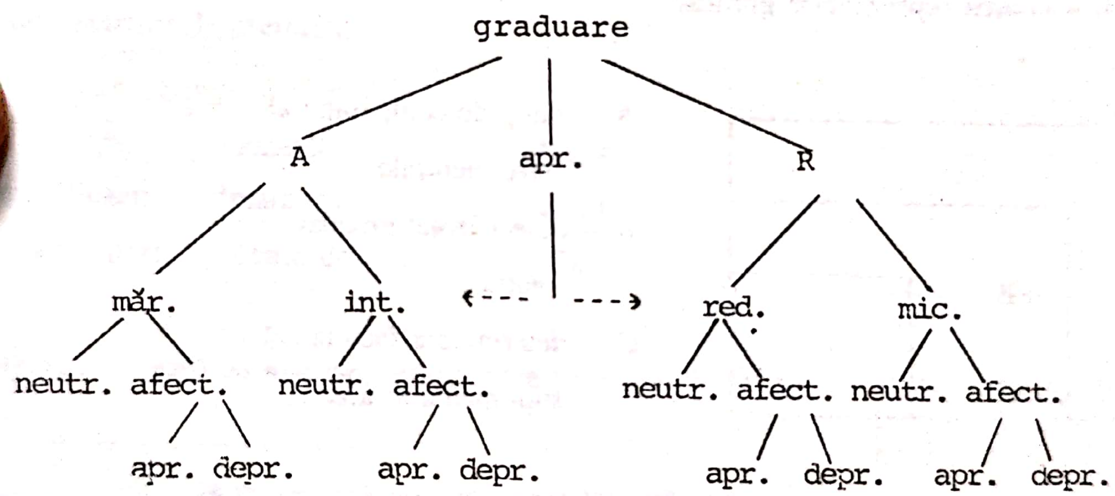
[365] Cf. şi subdivizarea supraconceptului 'construcţii variabile' în variaţie diminutivă, augmentativă, peiorativă şi ameliorativă la H.-M. Gauger, DW, p.103. O amestecare a celor două planuri lasă să se întrevadă şi clasificarea gramaticii italiene (cf. N 364), care acordă părerii vorbitorului o greutate prea mare, după cum atestă şi această definiţie pentru "nomi alterati": "I nomi sono suscettibili di alterazione mediante aggiunta di speciali sufissi che imprimono nei nomi stessi i segni di un giudizio da parte di chi parla." S. Battaglia/v. Pernicione, op. cit., p.88. Aprecierea că poziţia faţă de obiectul semnificat este multiplă şi importantă, este totuşi un rezultat al vorbirii şi nu are voie să neglijeze faptele din planul sistemului.

[366] Disocierea planurilor limbii este adesea prezentă în lucrările mai noi şi se fondează direct sau indirect pe conceptele saussuriene de langue şi parole. Ne vom limita asupra cîtorva exemple. Florica Dimitrescu distinge între "plan obiectiv" şi "plan afectiv", deci între cuantificarea obiectivă ca valoare de bază şi judecata de valoare subiectivă (apreciativă sau depreciativă) în planul vorbirii. Cf. F. Dimitrescu, Note asupra relaţiilor dintre diminutive şi augmentative în limba română, în Omagiu lui Iorgu Iordan, Bucureşti, 1958, p.241-253; p.242. Tot la fel şi la B. Pottier, care prezintă o scală începînd cu "valeurs théoretiques" şi terminînd cu "effets de sens". Sau M. Weber, care în cazul diminutivelor franceze dă o definiţie 'operativă' şi una 'rezultativă': "Opérativement,...le diminutif particularise le sémantème sur lequel il opère en le modifiant. Résultativement, la diminution engendre, suivant la catégorie et la nature du mot-base, le suffixe,

intermediară, ceva între amplificare şi reducere, funcţionează aproximaţia, în interiorul unui domeniu de toleranţă variabil.

În planul discursului, în funcţie şi de partea de vorbire modificată, amplificarea se manifestă ca mărire (cantitativ) sau întărire (calitativ); reducerea ca micşorare (cantitativ) sau slăbire în intensitate (calitativ). Rezultatul fiecărui proces de intensificare în parte este dependent de realităţi contextuale şi poate ajunge pînă la elativizare. În plus, pot apărea şi nuanţe apreciative sau depreciative, ca determinări subiective suplimentare.

Dincolo de compartimentele subsumate, teoria lui GAUGER despre cuvintele transparente drept "construcţii variabile" corespunde în parte reprezentărilor de mai sus. Ea sună astfel: "Înţelegem prin aceasta un cuvînt dependent, care îşi prezintă cuvîntul de bază, "tema" sa,

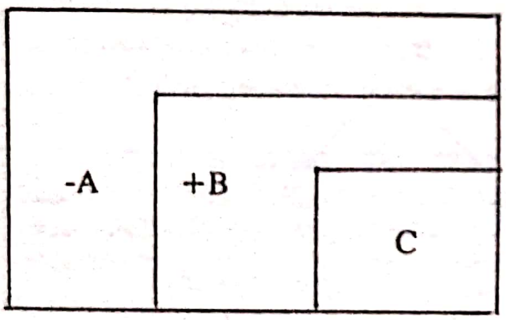
---

le contexte, des effets et des sous-effets de sens les plus différents, même contradictoires, quantitatifs et qualitatifs, notionnels et émotionnels, pouvant aller, par rapport au primitif, de la quasi-ressemblance avec lui jusqu'à la dissemblance. C'est à la sémantique du discours d'étudier et de classer les multiples effets que peuvent véhiculer les emplois." M. Weber, Contributions à l'étude du diminutif en français moderne. Essai de systématisation, Zürich, 1963, p.19.

într-o anumită variaţie: *la maisonnette --> la maison, la casita --> la casa*"[367].
Acea "anumită variaţie" am precizat-o drept graduare crescătoare sau decrescătoare, care are ca scop să actualizeze, să evidenţieze obiectul graduării

1) în propria clasă lexicală şi

2) în contextul în care stă. Acest procedeu (întîi de toate mintal) operează în cadrul unui cîmp de comparaţie mai întins sau mai restrîns, în care un obiect este izolat din mulţimea obiectelor de comparat. Marcarea lingvistică se face în forma alăturării unui sufix sau prefix cu efect graduant. Sistemul global al graduării este, în consecinţă, un mecanism al evidenţierii, al accentuării, care se poate manifesta în intensităţi diferite. Ceea ce Florica DIMITRESCU, în articolul său, apreciază doar ca un efect suplimentar (sau facultativ) al sistemului de derivare augmentativ/diminutival devine în concepţia noastră o caracteristică esenţială a procedeului modificării în uzul actual. "...pentru vorbitorul obişnuit diminutivele şi augmentativele alcătuiesc împreună un singur sistem de p u n e r e î n r e l i e f ... a expresiei. În ciuda contrarietăţii lor, augmentativele şi diminutivele sînt cei doi poli extremi ai domeniului mai larg al unei categorii a <u>intensivului</u>..."[368].
Rezultă următoarea reprezentare grafică:

A = cîmp de comparaţie al bazei neutrale

B = obiect izolat graduat: neutral

C = determinare facultativă suplimentară: afect.

Determinarea graduantă este instrumentată la nivelul expresiei prin moneme care ocupă poziţii diferite şi al căror statut de conţinut trebuie lămurit. E. COSERIU se întreabă pe

---

[367] H.-M. Gauger, DW, p.102.

[368] Florica Dimitrescu, op. cit., p.252; cf. şi A. Gooch, care se exprimă practic similar: "...we find very often that their purpose (acela al diminutivelor) is to pi-point an image, to focus attention on a particular word...", punctul său de plecare este totuşi altul decît al nostru, deoarece Gooch îşi concentrează interesul cu precădere asupra valorilor vorbirii, în timp ce caracterul relevant al graduării este considerat de noi tocmai o trăsătură imanentă sistemului. A. Gooch, Diminutive, Augmentative and Pejorative Suffixes in Modern Spanish, Oxford, 1967.

bună dreptate: "Trebuie oare comparată determinarea ("modificateur") cu un sem (trăsătură distinctivă)? Poate, deci, "cavallino" să fie privit ca unitate lexicală primară, care conţine toate semele lui "cal" + un alt sem cu sensul de "mic"?[369]

Dacă plecăm de la ipoteza că modificatorul trebuie să îndeplinească în planul intralexematic aceeaşi funcţie de conţinut pe care o îndeplineşte şi adjectivul calificativ în planul extralexematic în cazul modificării unui substantiv, atunci întrebarea de mai sus primeşte un răspuns negativ. Pe de o parte, un astfel de calificativ constă nu dintr-un singur sem, ci dintr-un mănunchi de seme de cele mai multe ori, pe de altă parte, chiar acest mănunchi acţionează asupra totalităţii substantivului, şi nu ca un element aditiv. COSERIU găseşte un răspuns asemănător propriei sale întrebări: "Această interpretare nu este posibilă, căci elementul de adăugat, modificator, nu funcţionează în acelaşi plan cu semul "cal", ci modifică toate semele lui "cal". În afară de asta, el poate apărea în întreg cîmpul lexical şi de-aici şi în alte cîmpuri lexicale, nu numai în cazul unui singur lexem"[370].

La tipurile de modificare cu efect cantitativ-calitativ (graduante, fie pe cale substractivă, fie aditivă), se mai adaugă încă unul: tipul graduant multiplicativ. Dacă în primul caz era vorba de modificarea "temei" printr-un element străin din punctul de vedere al conţinutului, ca în rom. *mărişor* de exemplu,

	semem	gramem
modificant:	'mare' (x)	adjectiv
modificator:	'destul de' (y)	sufix

atunci, în cazul de mai jos, modificarea ţinteşte întîi de toate o multiplicare pur aritmetică

---

[369] E. Coseriu, Probleme der romanischen Semantik, p.80.

[370] loc. cit. S. Ettinger reprezintă grafic teza profesorului său: "Lexemul <u>maisonnette</u> nu se compune doar dintr-o serie de seme, inclusiv din semul 'mic'

S_1	S_2	S_3	S_n	$+\ S_{mic}$,

ci semele lui 'maison' sînt modificate în totalitate prin modificantul *-ette*:

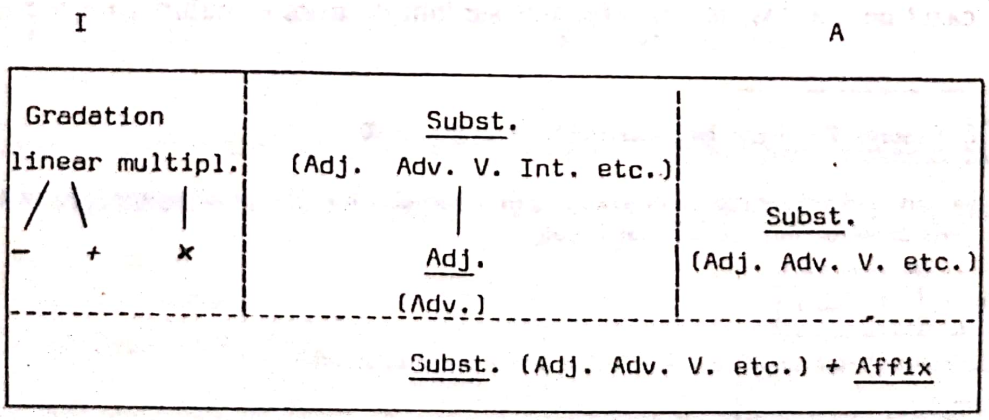
S_1	S_2	S_3	S_n	> -ette

Ettinger RR, p.11.

de obiecte de aceeaşi substanţă, eventual acceptînd, pe o altă treaptă, determinări calificative suplimentare (în general intensificatoare), ca în rom. *apăraie*.

	semem	gramem
modificant:	'apa' (x)	substantiv
modificator:	'o mulţime de' (x)	sufix
determinări suplimentare:	'de nedescris'	
	'foarte mare' (y)	

Pornind de la teza unei funcţii de evidenţiere a diminutivelor şi augmentativelor, nu se poate vorbi, în cazul colectivelor, decît tangenţial de o asemenea funcţie. Aici nu se mai operează prin izolarea unui singur obiect dintr-un cîmp de comparaţie, ci ni se indică o mulţime concretă, concentrată într-un cîmp de comparaţie nediferenţiat, căruia îi aparţine mulţimea. Modificatul din prima grupă reprezintă o submulţime logică unitară, pe cînd cel din a doua grupă reprezintă o submulţime multiplă din cîmpul fiecărui modificant. Recapitulînd, se poate afirma că interesul central al acestei cercetări se concentrează,în interiorul modificării intralexematice, pe acele construcţii care îşi schimbă cuvîntul de bază prin graduare. Determinarea poate fi, pe de o parte, reducătoare sau amplificatoare, iar pe de alta, multiplicativă. Modificatele se prezintă în formă prefixată sau sufixată. Comun celor două forme este un model de construcţie virtual, folosit, de obicei, la trecerea în vorbire, după cerinţele semantice corespunzătoare.

linear = intra-unitar

multiplicativ = extra-unitar

2,3.1 Graduare prin prefixare

2.3.1.1 Delimitarea prefixelor graduante

"Un préfixe est une particule (préposition ou adverbe) ou encore une simple syllabe qui, placée devant un nom, un adjectif, un verbe ou un participe, modifie le sens du mot primitif en y ajoutant une idée secondaire"[371]. Această definiţie general valabilă a prefixului acoperă toate tipurile de prefixare, astfel încît, în întreprinderea noastră, se impun unele delimitări. Din aceea ce am văzut în cazul modificării graduante, reiese că trebuie luate în consideraţie doar acele prefixări care reprezintă derivări prin acord. Recurgînd la clasificarea lui BALLY, în "préfixaux d'accord" (de ex. fr. *surfin*, rom. *străvechi*) şi "préfixaux de rection" (de ex. fr. *embarquer*)[372], trebuie spus că doar în primul caz avem de-a face cu o determinare *(x-fin)*, pe cînd în al doilea specificarea semantică rezidă într-o punere în relaţie a cuvîntului de bază cu afixul *(extra-x)*. Subordonatul apare (simplu) în lexie *(extra-ordinaire)* sau (dublu) în lexie şi în afara ei *(embarquer; em-, en)*.

2.3.1.2 Determinarea (raportul de determinare)

Problema graduării este o problemă a raportului endorelaţional de determinare semantică, raport regresiv în cazul prefixării: determinant - determinat, t't. Pentru a lămuri caracterul graduant al prefixării nu ajunge diferenţierea semantică, legată întotdeauna doar de o anumită secvenţă.

1. Prefixele iterative, specificative şi negative nu ţin de domeniul avut de noi în vedere, deoarece nu au funcţie graduantă, în ciuda funcţiei modificatoare.
2. În plus, trebuie trasată o graniţă între prefixe şi prefixoide[373]. Dacă prefixele sînt moneme legate, cu conţinut relaţional, atunci prefixoidele sînt elemente de compunere cu

---

[371] M. Grevisse, Le bon usage, Gembloux, ⁸1964, p.92 (⁹1969). 'Idée supplémentaire' ar fi, în cazul acesta, mai potrivită.

[372] Ch. Bally, LGLF, p.112.

[373] Acest termen este folosit de B. Migliorini, Lingua contemporanea, Firenze, 1938, p.80.

conținut semantic care, din punctul de vedere formal, se pot comporta aidoma prefixelor[374], dar rămîn în sine lexeme, deoarece se referă la un alt obiect extralingvistic decît cel vizat de cuvîntul de bază.

3. În fine, trebuie particularizată o a treia grupă, cea a pseudoprefixelor[375]. Construcțiile pseudoprefixale sînt de genul rom. *minijupă*, imposibil de analizat în *mini-* și *jupă*, deoarece expresia a fost deja împrumutată în română ca o derivare secundară.

Dintr-o perspectivă formală, ar fi desigur de amintit, ca o trăsătură distinctivă între pre- și sufixare, influența fiecăreia în parte asupra configurației fonetice a cuvîntului de bază. În timp ce sufixele sînt în măsură să cauzeze schimbări fonetice ale bazei, ca de ex. în fr. *jardin* --> *jardinet*, rom. *frate* --> *frățior*, *frumoasă* --> *frumușică*, nu se poate observa același efect și pentru prefixe. Ele nu influențează aspectul fonetic al bazei, ci îl respectă.

2.3.1.3 Prefixe cu funcție graduantă

Gramatica română împarte prefixele graduante pe criterii istorice, "după momentul preluării lor în limbă"[376]. Terminologia este corespunzătoare, existînd prefixe "vechi" și "noi"[377]. Cele vechi se mai numesc și "moștenite"[378], cele noi, "neologisme"[379].

---

[374] I. Iordan atribuie acestor unități și valoare lexematică proprie și invocă drept argument interschimbabilitatea poziției lor: "...ele (sau unele din ele) pot sta și înainte, dar și în urma elementului cu care se combină, spre a da naștere unui cuvînt nou. De pildă: *filogerman* și *germanofil*, *fonogram* și *gramafon*...Aceasta, fiindcă, în fond, ele sînt cuvinte propriu zise, cu înțeles material, nu ca ca (sic) prefixele..." LRact., p.190. Într-o replică adresată lui Iordan, Al. Graur nu vede nici un motiv pentru a folosi termenul 'prefixoid': "dar e clar că teoria e greșită, deoarece *aero-*, *micro-* își păstrează sensul lexical, ba chiar unele se pot întrebuința și singure *(tracțiune auto, hipo; studenții au plecat la micro*, adică la microradiofotografie)" în Studii de Gramatică II, București, 1957, p.17-18. Ca mărturie pentru independența lexicală aceste exemple nu ni se par tocmai nimerite, deoarece aici e vorba de prescurtări și nu de unități semantice referențiale. În pledoaria sa pentru o considerare egală a tuturor elementelor de compunere de acest tip și împotriva "prefixelor și prefixoidelor", Al. Graur continuă: "Apoi dacă am admite că toate cuvintele pomenite ar fi prefixe ar însemna că într-un compus ca *biolog* să considerăm că există un prefix, *bio-* și un sufix, *-log*, deci nici o rădăcină." Op. cit., p.18.

[375] În literatură, această denumire se găsește și în locul lui 'prefixoid'. Dorim, însă, să o distingem clar de ultimul termen.

[376] Rodica Ocheșeanu, Prefixele superlative în limba română, SMFC II, p.29-50, p.29.

[377] GLR I, p.132; Lract., p.118; ILRC, p.316; S. Drincu, Probleme teoretice ale derivării cu prefixe în limba română, în Studii de limbă și stil, Timișoara, 1973, p.151-159; p.152; TALR, p.250.

[378] "Moștenite", cf. I. Rizescu, Prefixe noi neproductive și puțin productive, SMFC III, p.3-26; p.3.

Astfel, în prima categorie avem:

arhi-	*stră-*
prea-	*proto-*
răs-	*para-*

iar în a doua:

extra-	*super-*
hiper-	*supra-*
	ultra-

2.3.1.3.1 Prefixele vechi

ARHI$_1$-

Prefixul *arhi-*, provenind din limba greacă, a pătruns în limba română prin limbajul bisericesc, mai precis prin denumiri ce țin de ierarhia eclesiastică, precum *arhidiacon, arhipresbiter, arhiepiscop*, cărora le corespunde întotdeauna un rang inferior (*diacon, presbiter, episcop*). Pe lîngă aceste construcții transparente, există și împrumuturi fără o bază identificabilă, ca *arhimandrit, arhieratic, arhiereu*. Puținele "creații românești", citate în chip statornic[380] , țin tot de limbajul liturgic și, după părerea noastră, sînt traduceri din greacă sau slavă: *arhipăstor*[381], *arhimitropolit* sau chiar verbul *a arhierăți*, pe care HASDEU îl considera o "fuziune" între *arhiereu* și *împărăți*[382].

---

[379] "Neologisme", cf. B. Berceanu, op. cit., p.147.

[380] Cf. R. Ocheșeanu, op.cit., p.30.

[381] După Hasdeu, EMR, p.346 și probabil urmînd aceeași părere CLRC II, p.220, "Analogiebildung zu arhiereu etc." Chiar dacă nu e vorba de o echivalență semantică cu arhimandrit, deci de numele de profesie 'stareț', trebuie luate în considerare în astfel de cazuri conotațiile diastratice. *Arhi-* nu poate fi comparat cu prefixe asemănătoare la numele de profesii din limbile occidentale, cum ar fi 'Hauptfeldwebel', 'Oberinspektor', 'superintendant'etc., ci conferă substantivului pe care îl modifică o valoare care exprimă venerația. Cf. și lat. *antiquus, vetus, priscus;* ap. E.R. Curtius, Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter, Bern-München, [6]1967, p.258.

[382] EMR, p.346.

Arhistrateg, sub cele trei înţelesuri de a) arhanghel, b) comandant şi c) generalissim, arată trei faze în istoria limbii române: influenţa a) teologiei slavone, b) a administraţiei fanariote şi c) a limbii franceze, de unde provine şi ultimul împrumut de sens[383].

ARHI$_2$-

Chiar dacă formal este vorba de acelaşi prefix[384], apare o diferenţă pronunţată în folosirea acestei particule legate, pătrunsă în limba română o dată cu neologismele franceze.

Prototipul se presupune a fi fr. *archimillionaire*[385], după care s-ar fi format apoi construcţiile autohtone. După o primă fază de tranziţie, în care mai ales posturi administrative şi sociale de importanţă erau numite după modelul bisericesc (*arhi-duce, arhi-medic, arhi-cancelar etc.*), asistăm apoi la superlativizarea din ce în ce mai multor adjective prin *arhi-*, ca referinţă avînd lexicoanele secolului 19 tîrziu. Pentru "peste măsură de şiret", EMR[386] indică *arhişiret*; în 1862, PONTBRIANT menţionează în dicţionarul său român-francez cuvîntul *arhinebun*[387]. În primul volum din DLR, din anul 1913, găsim deja numeroase construcţii expresive, dovadă a productivităţii şi noii orientări a lexomorfemului: *arhipungaş, arhi-plin, arhi-stupid, arhi-zgîrcit* şi *arhiliberal.*

Astăzi, particula *arhi-* se leagă de verbe şi, în mare măsură, de adjective, indiferent de gradul lor de derivare (*arhiplin, arhifricos, arhicotonogit, arhibătătorit etc.*). În unele construcţii ca *arhicunoscut*, s-a instalat şi sensul "destul de...", "pînă la saturaţie de...", mai ales în stilul retoric moralizator:

> *"La baza întregii activităţi educative...trebuie să stea formarea cetăţenilor patriei noastre pentru muncă - pornind de la adevărul arhicunoscut că munca fizică şi intelectuală...constitue factorul fundamental al progresului şi civilizaţiei..."*
>
> *(N. Ceauşescu, Contemporanul 28.5.1976, p.3)*

---

[383] DLR I, 1 p.248 (<-- fr. archange, général en chef, généralissime). Cf. R. Ocheşeanu, op. cit., p.30.

[384] Iordan îl numeşte fără altă argumentare "pseudoprefix", ca electro-, bi-, mono- etc.

[385] DLR loc. cit., R. Ocheşeanu, loc. cit.

[386] p.345.

[387] Ap. DLR, loc. cit. şi R. Ocheşeanu, loc. cit.

R. OCHEŞEANU consideră, în contradicţie cu DLR, că arhi- nu este folosit în limbajul jurnalistic[388], ceea ce, desigur nu poate fi adevărat, fiindcă citatele pe care le indică după IORDAN, şi cu unele mici greşeli bibliografice[389], proveneau chiar din presă. Cu unele excepţii, realizările mai noi abia au mai putut intra în dicţionarele de dată recentă[390].

R. OCHEŞEANU are, însă, dreptate, cînd observă că acest prefix nu se comportă în reclama comercială de limbă română ca în cea italiană (*arcioccasione, arcisupercinema*) - noi putem adăuga şi cazul limbii franceze (*archi-souple, archi-spécialité*) -, deoarece nici nu se poate vorbi de aşa ceva în limba română. Ideea că realizările româneşti nu prezintă "nici o nuanţă peiorativă", "ca în franceză, unde se asociază deseori conceptelor cu conţinut depreciativ, precum *archibête, archibigot, archicalomnieux, archidémodé, archifaux, archifripon, archiparesseux, archipédant*"[391], nu se susţine, totuşi. Chiar pe aceeaşi pagină, autoarea citează *arhidobitoc*, adică fr. *archibête*, cu o pagină înainte *arhinebun* (fr. *archifoux*), *arhişiret* (fr. *archimalin*) şi *arhizgîrcit* (fr. *archichiche*). IORDAN mai preia din DLR şi *arhipungaş*[392], ceea ce corespunde fr. *archifripon*. Lista ar putea continua. Ea n-ar adăuga,însă, nimic nou faţă de ceea ce deja ştim: *arhi*$_2$- este un prefix cu o disponibilitate de conexiune foarte ridicată, folosit - atît în idiomul familiar cît şi în limba literară - cu o nuanţă spontană, mai ales pe lîngă adjective. Iată şi un exemplu dintr-o scrisoare a lui EMINESCU, datată 15 august 1885:

> *"Eu...măsur malurile limanului cu picioarele*
> *mele arhioloage"*[393].

---

[388] "Fără să ajungă să fie folosit ca în italiană în limbajul presei", op. cit., p.31. DLR susţine contrariul: "Mai cu seamă în limba mai puţin îngrijită a jurnalelor", loc. cit.

[389] LRact. a apărut în 1943 la Iaşi şi într-o a doua ediţie în 1948 în Bucureşti. Citatele provin din ediţia 1943, de la p.217, nu de p.219.

[390] DLRLC, p.123: arhiplin. DRG: arhicunoscut, arhimilionar, arhiplin. De asemenea Maria Iliescu / Al. Roman, Rumänisch-deutsches Wörterbuch, Leipzig-Bucureşti, 1971, p.75. Dicţionar român-francez, Bucureşti, ²1972: arhicunoscut (archi-connu), arhimilionar (archimillionaire), arhiplin (archiplein, plein à craquer). DN, p.66 invocă prefixul drept "element de compunere savantă".

[391] R. Ocheşeanu, op. cit., p.31.

[392] ILRC, loc. cit., DLR, loc. cit.

[393] P. Vintilă, Eminescu. Roman cronologic, Bucureşti, 1974, p.651.

PROTO-[394]

De asemenea preluat din greacă şi cu aceeaşi funcţie cu a lui *arhi₁-*, apare şi prefixul *proto-*, nomenclatorul profesional şi ierarhic bisericesc, cu baze reale *(protopsalt, protosinghel, protopresbiter)* sau abia transparente *(protopop, protoiereu)*[395].

Frecvenţa construcţiilor cu *proto-* în limba română este mică, fiind de origine livrescă, introduse prin mijlocire franceză: *prototip, protocarbonat etc.* În limbajul tehnic al chimiei, unde cu precădere acest prefix mai este productiv, el are mai curînd funcţie specificatoare.

PARA-[396]

Neogrecul *para-* a fost dezvoltat într-o serie de cuvinte româneşti. TIKTIN îl interpretează ca "nenumărat, nesfîrşit"[397], iar SCRIBAN ca "prefix (care) arată superioritatea şi intensitatea"[398]. În DLR[399] este redat ca *foarte, tare, puternic, dincolo de...* IORDAN se înşeală cu siguranţă, cînd afirmă că *para-* apare "doar în construcţiile substantivale de plural, căci nemulţumirea, pe care vorbitorul o exprimă astfel, izvorăşte chiar din numărul mare de obiecte la care se referă"[400].

Para- are acţiune graduantă în următoarele sensuri:

1) adiţional: *legi şi paralegi*

2) intensificator: *stăruit şi parastăruit; inspector şi parainspector.*

O altă stare de fapt,mult mai importantă, scapă lingviştilor români: cu excepţia lui *paraleu*, singurul care poate fi considerat ca o formă lexicalizată (vezi CREANGĂ: *vine ca un paraleu*), toate celelalte realizări cu acest prefix sînt spontane, căpătînd un efect

---

[394] Nu este amintit la Ocheşeanu.

[395] Transparenţa presupusă rezultă din aceea că, pe de o parte,popa este luat ca lexem de bază, iar pe de altă parte, paradigma arhiereu-protoiereu lasă să se întrevadă un lexem de bază inexistent în limba română: iereu.

[396] Cristina Gherman, Prefixul *para-*, SMFC IV, p.15-21.

[397] T.1119: "Două namile de case, cu pridvoare, săli mari, tinzi şi paratinzi".

[398] Scriban, p.931: "A ajuns inspector şi parainspector; a stăruit şi parastăruit".

[399] DLR VIII, 1, p.85.

[400] ILRcont.., p.317.

intensificator doar prin repetiţie:

inspector...parainspector

tinzi...paratinzi

stăruit...parastăruit

Totuşi, problema uzului în această formă nu este importantă, deoarece superlativizarea bazei prin prefix este deja manifestă şi sesizabilă de către oricine. Într-o frază de genul:

"Am fost la primărie şi am parastăruit pe lîngă primar"

(Inf. V.A., Pîngăraţi)

superlativizarea vizată este clară, deoarece relaţia bază (*stăruit*) - modificat (*parastăruit*) este presupusă prin transparenţa indubitabilă a bazei. Desigur, se simte şi repetiţia eliptică; dar, fiindcă aceasta nu este norma (ci doar uz cu tendinţă de normă), asupra funcţiei lui *para-* nu poate încăpea nici o îndoială, iar asimilarea lui în categoria prefixelor superlative este motivată. Am găsit şi un exemplu pregnant pentru graduarea suplimentară prin repetiţia lexiilor modificate:

"Kant, Parakant şi Răskant dacă a creat termenul acesta,
a creat un termen care nu înseamnă nimic"

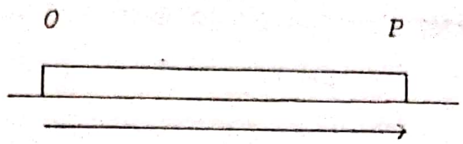
(Brătescu-Voineşti, S.II, 16)

În rest, în româna contemporană, *para-* se comportă ca şi prefixul *extra-* în franceză. Într-o serie de realizări după model francez, ca în *parafoc*, *paratrăznet*, sau din italiană *(parapet)*, greacă *(paragogă)*, nu mai poate fi vorba de expansiune semantică, ci avem de-a face cu un înţeles nou, diferit de cel al cuvîntului de bază, pe baza valorii prepoziţionale a prefixului (aproximativ ca în fr. *extra-terrestre*).

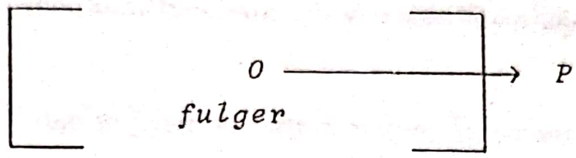
În ciuda productivităţii sale scăzute, prefixul *para-* trebuie înscris în categoria celor încă active.

Diferenţa dintre cele două înţelesuri ale lui *para-* ar putea fi astfel reprezentată[401]:

paraleu

parafulger

PREA-

Există mai multe ipoteze asupra etimologiei lui *prea-*[402]. Se admite fie lat. *per-*, respectiv *prae-* (Meyer-Lübke, Puşcariu), fie forma din slava veche *pre-* (Cihac, Tiktin); unii cercetători vorbesc chiar de contaminarea celor două origini (Densusianu) sau de concurenţa lor (Rosetti). În consecinţă, au apărut şi interpretări 'etimologice' ale sensului acestui prefix, aducîndu-se dovezi pe rînd, din romanistică şi slavistică. Independent de concluziile ce decurg din exegeza textelor vechi, trebuie subliniaţi doi factori:

a) *prea-* are un sens intensificator, ca în modelele slave şi

b) după cum am văzut (cap. 1.2.4.2.3), apare deseori o anumită confuzie între adverbul *prea*, ca formant al superlativului absolut, şi prefixul *prea-*, care conţine de fapt aceeaşi funcţie semantică.

Dacă examinăm lista construcţiilor cu *prea-*, pe care o întocmeşte R. OCHEŞEANU[403], reiese evident că, dincolo de împrumuturile slave puţin numeroase *(preagreşi, prepodobie, preapodobnic)* sau de 'calques' *(preabirui, preacurvie, preaţinut)*, acest prefix este mai activ tocmai atunci cînd preia funcţia adverbului *prea: prea(-)curat, prea(-)bun, prea(-)sfinţit etc.* Vrem chiar să susţinem că, în ciuda interpretărilor etimologice, *prea-* mai este productiv doar acolo unde este confundat cu adverbul. Compunerea în cîteva (puţine la număr)

[401] După Pottier, Systématique, p.299, 303.

[402] Detalii asupra problemei la Ocheşeanu, p.32 şi deasemenea la I. Irizescu Prefixul prea- în limba română, SMFC I, p.5-16.

[403] Op. cit., p.34.

substantive, ca *Preacurata, Preabunul, Preasfinţitul, Preasfîntul, Preafericitul*[404], arată în mod clar că este vorba de evocări din viaţa religioasă sau de titluri, în care transparenţa ne indică un adjectiv graduat. Situaţia din limba română poate, astfel, servi ca o contribuţie la clarificarea 'aspectului funcţional'[405] al unui prefix în sens adverbial sau prepoziţional.

"Pierzîndu-şi cumpătul de preasîrgul smeritelor temenele"
(Arcade 170)

RĂS-

Prefixul *răs-*[406] este încă obiectul multor dispute lingvistice[407]. Etimonul slav intuit *raz-* nu avea valoare superlativă şi, din acest motiv, s-a recurs la latinescul *re-*, care este predispus la intensificări în unele exemple, pe lîngă repetiţie sau, în alte cazuri, la lat. *re- + ex-* (fr. veche *resboner, resclarcir;* it. *risvegliare;* sp. *resbalar*)[408]. Pe de altă parte, *raz-* are în ziua de azi, în limbile slave unde mai există (rusă, sîrbă, bulgară), cam aceeaşi funcţie intensificatoare ca în română. Argumentele şi materialul lingvistic invocate în această discuţie au arătat,de fiecare dată, cît de complexă este problema unei astfel de suprapuneri lexicale. În acelaşi timp, se pot culege din analiza acestei evoluţii de limbă date despre modalităţile şi modelele situaţiei de astăzi, pe care vrem să o descriem.

TIKTIN indică două valori pentru *răs-*: repetiţie şi intensificare. Ele stau atît de aproape una

---

404 Expresia este folosită în ierarhia bisericească română încă din anii '50 ca titlu pentru patriarh şi a fost introdusă pentru a reda echivalentul lui 'Seine Seligkeit' sau 'Sa Béatitude'. În ortografie, lucru nesancţionat de Academia Română, se oscilează între scrierea legată şi cea despărţită, din care ultima predomină.

405 Cf. Marchand, Categories, p.134, Bally, LGLF, p.112.

406 În faţa consonantelor sonore apare răz-.

407 Gh. Bulgăr, Prefixul răs- în limba română, SMFC I, p.17-28; p.17 s. Alte date la Ocheşeanu, op. cit., p.36; cf. şi C. Noica, Creaţie şi frumos în rostirea românească, Bucureşti, 1973, articolul Răs-bunare (p.104 ss.) şi Despre cuvintele creaţiei şi răs-bunarea lui "a făptui" (p.109 ss.).

408 Un s- iniţial are în limba română valoare intensificatoare, indiferent dacă provine din lat. ex- sau dacă este înţeles ca în cuvintele slave drept prefix s-. Cf. C. Noica, Rostirea filozofică românească, Bucureşti, 1970, cap. Minte şi amintire, p.187: "Particula 's' reprezintă un fel de operator, ca în logica de astăzi, operatorul nostru de sminteală". Şi mai departe: "Ca în logica matematică, unde un operator îşi exercită virtutea asupra cîte unui conţinut simbolic, limba şi-a făcut, fără multă teorie, un subtil operator, pe care să-l aplice la un conţinut semantic." (p.188).

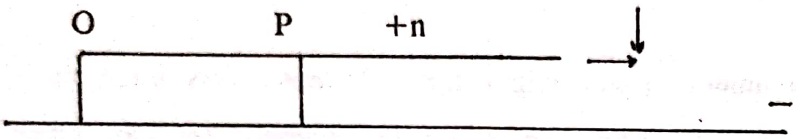
de alta, încît IORDAN vorbeşte de una singură[409]. Formele lexicalizate cu *răs-*[410] se pot clasifica în două subgrupe:

a) *răs-* ca prefix amplificator şi

b) *răs-* ca prefix diminutival.

În primul caz distingem:

a_1) realizări, în care măsura (P) este depăşită, în domeniul noţional, cu un conţinut (+n):[411]

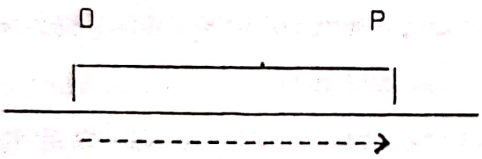

a răsfierbe (a fierbe) - zerkochen, über das Maß hinaus kochen

răscopt (copt) - mehr als notwendig gebacken

(aber nicht wiederholt)

a_2) realizări, în care intensificarea este exprimată prin preluarea conceptului:

a răsciti (a citi) - wiederholt lesen

a răsuna (a suna) - widerhallen (mit eventueller Überschneidung *răs-/re-*).

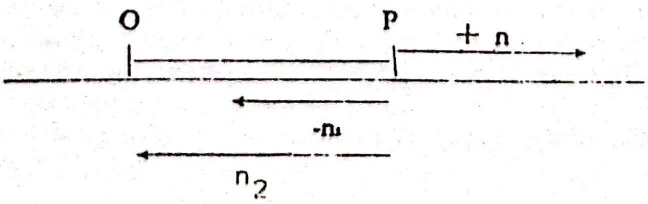
[409] Ap. R. Ocheşeanu, p.37.

[410] Gh. Bulgăr, op. cit., p.28, enumeră 224 de cazuri în DLR (Ms) şi 121 în DLRLC.

[411] Cf. reprezentările grafice după B. Pottier, Systématique, p.298 s. "A partir d'une notion de base vue sous sa plénitude (conténu sémantique = 1), on ne peut apporter que deux types de modification":

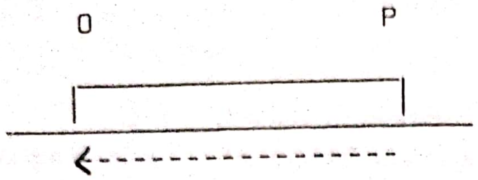
1 ± n (fonction modificatrice)

+ n 1 − n (deux positions systématiques)

În cel de-al doilea caz avem:

b_1) realizări care indică o reîntoarcere la origine:

a răscumpăra (a cumpăra) - etwas, was man verkauft, verloren, sich entfremdet hat, wiedererlangen, zurückkaufen, wiedergutmachen

Tot aici amintim şi:

a răsbuna (bun) - rächen, sich aufklären (Wetter), den richtigen 'guten', gerechten, friedlichen, ruhigen Zustand, der gestört wurde, wiederherstellen.

Nu este vorba nici de întrebuinţare intensificatoare, nici de o repetiţie veritabilă, căci rezultatul este nou şi nu reia acţiunea exprimată de bază. În funcţie de context putem afla în ce măsură creşte diminuarea.

b_2) în unele realizări mai rare, *răs-* poate dizolva înţelesul bazei, se atinge, altfel spus, punctul zero al domeniului noţional. *A răstălmăci* nici nu reia, nici nu intensifică verbul *a tălmăci*, ci arată că acţiunea este obiectivizată. Avem de-a face mai curînd cu un negativ. Ar mai trebui amintit, în acest context, că şi în cazul lui *răs-* întîlnim ca unul dintre procedeele preferate (şi deci întrebuinţate) de intensificare combinaţia: lexem de bază - lexem prefixat *(copt şi răscopt; fierbe şi răsfierbe; piere şi răspiere; Kant, Răskant şi Parakant).*

Mai găsim acest prefix şi în distingerea unor trepte de înrudire, în locul lui: *stră-: răsbunic - - străbunic.*

În privinţa productivităţii, *răs-* se numără printre prefixele cele mai productive în româna contemporană.

"D-ta greşeşti şi răsgreşeşti"

(Teodorescu-Branişte, S.II, 17)

"Dafina le-a citit şi răscitit"

(Rebreanu, S.II, 17)

"Biata băbuşca lui era bucuroasă uneori şi răsbucuroasă în sufletul ei - să-l vadă cum l-a vedea urnit de-acasă"

(Creangă, 99)

STRĂ-

Latinescul *extra-* trăieşte în continuare în italiană *(stra-)*, în albaneză *(ster-)* şi în română, doar ca lexomorfem legat[412]. Valorile acestui prefix sînt:

1) temporale *(strămoş, străbun, străbunic)*, deoarece indică depărtarea în timp faţă de un reper.

2) spaţiale, deoarece indică o depărtare mare în spaţiu.

a) *strămunte* - un munte foarte îndepărtat

b) *strămutare, străbatere* - a merge de la un capăt la altul,
a călători pe o distanţă mare,
a străbate (similar cu funcţia din italiană, deci în sensul lat. *trans-*)

3) intensificator *(străputere, străluminos, strălimpede)*.

R. OCHEŞEANU menţionează "circa 40 de derivate intensificate cu *stră-*"[413], desigur construcţii mai vechi de limbă[414]. Chiar dacă nu putem include prefixul *stră-* în clasa celor mai productive, trebuie să subliniem că 1. este activ în repetiţii de genul *moşi - strămoşi, funduri şi străfunduri* şi 2. că în limba literară este marca unui stil livresc, de savoare renascentistă *(strălimpede, străvezime, străfund*[415]*, străluciu, străfin, străluminare, strămoşie*[416] *etc.):*

---

[412] Densusianu oferă cîteva corespondenţe dintr-un dialect din Engadin cu construcţiile româneşti cu extra-: strălucire-straglüschir; strămutare-stramüdar etc. Histoire, p.221. Cf. şi it. straricco, stravechio, Rohlfs, op. cit.II, p.111 .

[413] op. cit., p.41. Cf. şi eadem, Prefixul stră- , SMFC II, p.79-85.

[414] DLRC atestă, însă, străvuiet (IV, 257), o creaţie cu siguranţă foarte expresivă aparţinînd lui Cezar Petrescu. Dar şi verbul lui Eminescu a străţese are caracter intensificator, chiar dacă R. Ocheşeanu îl categoriseşte drept "întunecos".

[415] O structură, pe care Iordan, din motive nu prea clare, o consideră "mai puţin conformă cu sistemul limbii noastre"(LRact., p.209), deşi, el însuşi apreciază o realizare asemănătoare la Sadoveanu: "Iese din mlaştinile străfunde."

[416] Strămoşie nu este o "creaţie argheziană" (Iordan, LRact., p.208), căci exista deja în româna veche, cf. Scriban, p.1251.

"Bine ce face strămuma iernilor apropiindu-se
să-i prăpăstuiască"
(Arcade, 143)

"Datinile...din pitici în străpitici au trecut"
(Arghezi II, 268)

"Străluminați ca niște unghii...
Sub scuturi îngerii..."
(Barbu, 161)

În unele construcții științifice, *stră-* redă germanul *ur-*. Astfel, PUȘCARIU folosește *străromâna* pentru conceptul german *Urrumänisch*, un termen pe care IORDAN și școala sa îl vor critica aspru[417].

2.3.1.3.2 Prefixele noi

"Europeizarea românilor în sec. 19 a adus schimbări atît de drastice în modul lor de viață și în conceptele lor sociale, încît tezaurul lingvistic nu a mai fost de-ajuns, pentru a îmbrăca noile idei, care se cereau imediat transpuse. Turnura în concepțiile publice a atras după sine o turnură și în limbă. Neologismul latin sau romanic a avut ca urmare o re-formulare a limbii române..."[418]. Printre principalele mărturii ale acestei turnuri pe drumul

---

[417] Fără a-l numi pe Pușcariu în mod direct: "circulă în limbajul filologilor influențați de limba germană...formații...urîte și inacceptabile", loc. cit. Pentru alte denumiri ale 'românei străvechi' cf. ILR II, p.17.

[418] S. Pușcariu, RSpr., p.483. Cf. și ILRL, p.577 ss. (cu bibliografie). Despre ideologizarea evoluției limbajului în lingvistică cf. I. Iordan: "După trădarea revoluției de la 1848 și aruncarea la coș a principiilor ei, burghezia aliată curînd cu moșierimea, și-a făcut din limba și literatura franceză un idol...În școlile medii...învățămîntul limbii franceze era obligatoriu...cunoașterea limbii franceze constituia un titlu de 'glorie'...Toate aceste fapte...explică pătrunderea masivă a cuvintelor (a expresiilor, întorsăturilor de fraze etc.) franțuzești în limba noastră. Ele explică totodată caracterul de jargon (...așa cum l-a definit I.V.Stalin...)". ILRC, p.65 s. Cf. și capitolul Limbă și societate, AL. Graur, Studii de lingvistică generală, București, 1955, p.136, cu lămuriri asupra teoriilor lui Stalin, Lenin, Marx și Engels, apoi L. Răutu, Învățătura lui I.V.Stalin și științele sociale, SCL 2 (1951), p.47-54.

relatinizării limbii[419] stau, cu siguranţă, unele prefixe pătrunse în română prin limba franceză şi, în măsură mai mică, prin italiană sau engleză. Fenomenul este în mai toate limbile din sud-estul Europei, chiar şi în Rusia, foarte virulent. La amploarea influenţei neologismelor franceze în ţările române au contribuit şi ocupaţiile ruseşti. Transformarea a început în vest o dată cu industrializarea şi modernizarea societăţii şi a limbajului de reclamă, ca un semn al "progresului"[420]. Nu toate explicaţiile pentru franceză sau celelalte limbi apusene au un rol normativ pentru publicitatea comercială în română. Dincolo de faptul, că "la publicité elle même n'est que l'écho amplificateur des procédés de la langue commune"[421], trebuie acceptat că fenomenul nu priveşte doar categoria graduării, aici în discuţie, ci, mai mult, atinge în chip esenţial structura morfologică a limbii române. "Lorsque 'extra', 'super' etc. ont donc un sens intensif, le préfixe tend à être un indice, un 'formant', ou une 'marque morphologique', une nouvelle flexion, cette fois-ci préfixale, tend à se constituer"[422]. Observaţiile celor doi oameni de ştiinţă pot avea şi pentru cazul limbii române un impact considerabil, dacă ne gîndim la dispoziţia ei morfologică (locul articolului, sufixarea, terminaţiile). Desigur, pentru acest complex de probleme, ar fi de aşteptat o lucrare de mai mari proporţii, care să le soluţioneze: o lucrare care să ia în considerare, pe lîngă aspectele diacronice amintite mai sus, şi întregul context socio-cultural, şi, nu în ultimul rînd, structurile morfologice, sintactice şi semantice. Ne vom mulţumi să notăm aici următoarele puncte:

---

[419] Puşcariu foloseşte termenul "reromanizare a limbii române", RSpr., p.478. I. Iordan îl respinge drept "terme impropre, qui altère la réalité et peut prêter à des interprétations erronées" (L'importance du roumain pour les études de linguistique romane, Bucureşti, 1968, p.9), dar salută în acelaşi timp formula lui Graur "rélatinisation", creată de acesta într-un articol de ziar (Adevărul, 20.8.1930). Dacă în 1968 Puşcariu era amintit direct: "ce processus a été dénommé par Sextil Puşcariu, si je ne me trompe (sic) la réromanisation du roumain", loc. cit., cu patru ani înainte citim la acelaşi autor: "la formule utilisée (je ne saurais dire par qui)...'re-romanisation' correspond à une réalité". I. Iordan, Lexicul limbii române, Bucureşti, 1964, p.38.

[420] Cf. Ch. Bally, Langage, p.106 s., p.110 s. cu trimiteri la Jespersen şi Meillet, p.116 s. Pentru limba franceză cf. Hultenberg, op. cit., p.91-96, Nyrop, Grammaire III, p.234, Brunot, Pensée, p.688. Numeroase exemple, care ar putea furniza relaţii la echivalentele româneşti găsim la J. Marion, Une mode nouvelle en linguistique: le superlangage, RPFL 42 (1929), p.170-182. În ultimul timp cf. J. Dubois / L. Guilbert, Formation du Système préfixal intensif en français moderne, FM 29 (1961), p.87-111. Pentru lb. italiană, cu posibile paralele asupra dezvoltării în română cf. B. Migliorini, în Saggi sulla lingua del novecento, Firenze, 1941, p.55 s., p.62 s. Alte limbi sînt tratate la Pottier în cap. 'Exemples de spécialisation des morphèmes, Systématique, p.301 s. (cu bibliografie).

[421] J. Dubois / L. Guilbert, La notion de degré dans le système morphologique du français moderne, Journal de Psychologie normale et pathologique 58 (1961), p.57-64; p.57.

[422] J. Dubois / L. Guilbert, La notion, p.61.

1. Există un sistem vechi de prefixare, moştenit din latină şi împrumutat din greacă sau slavă.
2. La cantitatea abia productivă a vechilor prefixe se adaugă în prezent altele.
3. Aceste prefixe sînt etimoane latine sau greceşti şi sînt active în toate limbile moderne.
4. În limba română, ele sînt resimţite ca elemente neolatine, împreună cu cele 30% din întregul vocabularului, care îşi au originea în Romania Occidentală.
5. Ele contribuie la îmbogăţirea sistemului românesc al graduării, alături şi în mod similar cu nenumăratele tipuri de superlativizare extralexematică.

EXTRA-

Dacă TIKTIN, în cea de-a noua fascicolă a dicţionarului său, pe la 1906, nu introduce nici un exemplu pentru *extra-*, în schimb, găsim în DLRC, 7 şi în DN, 24 mai multe, din care doar *extrafin* este apreciat ca o formulare superlativă. Dar în această formă el a fost preluat din franceză. Concurenţa cu *stră-* se poate simţi şi în cuvinte cu bază de extracţie neologică *(străfin)*. Mai notăm: *extraloial, extragustos, extraşic, extrarapid, extramodern* (chiar şi în forma *extravagant de extramodern*), *extralejer, extraurgent*. În general, deci, avem de-a face cu împrumuturi (adjectivale) direct din franceză. În ciuda spontaneităţii unor construcţii, intensificatorul *extra-* nu poate fi inclus în grupa prefixelor productive[423].

HIPER-

Acest prefix, intrat în limba română atît prin mijlocire franceză cît şi germană, este folosit mai ales în terminologia ştiinţifică, legat de substantive şi adjective. El a devenit popular fiind extras din vocabularul ştiinţelor medicale *(hiperaciditate, hipertensiune)*, fără să permită, totuşi, creaţii autohtone. Mai este tipic şi în limbajele de specialitate *(hiperurbanism, hipercompresor, hipergeometric etc.)*, unde se dovedeşte a fi din ce în ce mai productiv. Apar zilnic construcţii ca *hipercritic, hiperiritabil, hipercorect, hipersensibil, hiperemotiv, hipersceptic*. Printre cele mai rare realizări de acest gen în limba literară putem cita:

---

[423] Asemănător limbilor occidentale, extra apare în ultimul timp pe ambalaje de produse, în poziţie liberă şi cu rol calificativ: macaroane extra, mălai extra, 1 kg 3 lei, N.I. 487-1969. Cf. şi turc. Yeni ekstra çay.

"La ceasul hipercristalin

lîngă frumoasa Geraldine"

(Barbu 197)

SUPER-

"Le préfixe intensif par excellence dans les principales manifestations de la vie moderne"[424], care constituie acel "super superlativo di ogni cosa nella nuova lingua italiana"[425], nu a avut parte în română de aceeaşi expansiune ca în alte limbi. Pe lîngă unele exemple din terminologia ştiinţifică *(superfosfat, superciment, supersonic)*, se mai pot adăuga şi lexii din limbajul sportiv, cineast sau, în general, din unele domenii ale modernităţii: *superarbitru, supergol, superproducţie, superfortăreaţă, superamerican, superjazz, superblugi (blue jeans)*. În lexicoane abia e reprezentat, deşi în ultimul timp apare nu numai în legătură cu neologisme *(supercivilizat, superdelicat, superfin)*, ci şi ca element al comparaţiei în cuvinte argotice: *supergagiu, superhazos, supermişto, etc.* De-aici a rezultat şi o nuanţă ironică, absentă în celelalte limbi romanice.

SUPRA-

Cea mai importantă concurenţă prefixului *super-*, spre deosebire de alte limbi romanice şi chiar de engleză, o asigură acest *supra-*, un prefix în plină ascensiune. Engl. *super-*, fr. *sur-*, it. *sopra-*, germ. *über-* se traduc în româneşte prin *supra-*. O serie întreagă de neologisme au permis românizarea prefixului; astfel, *surfaţă (fr. surface)*, utilizat de scriitorii secolului trecut, a devenit *suprafaţă*, la fel cum astăzi sînt frecvente formele *supraalimenta* (fr. *suralimenter*) şi *supraabundenţă* (fr. *surabondance*). Asemănarea fonetică cu *asupra, deasupra* contribuie la considerarea acestui prefix de origine autohtonă. Cu valoare limitată el este folosit şi în terminologia ştiinţifică, precum *supraclavicular*. R. OCHEŞEANU[426] vorbeşte de 70 de derivate cu caracter intensiv. În DN am găsit 68 de realizări, din care doar 50 exprimau o graduare intensificatoare. Dintre prefixele neologice, *supra-* poate trece drept cel mai productiv, fiind întîlnit şi în creaţia literară:

---

[424] J. Dubois / L. Guilbert, La notion, p.60.

[425] Panzini, ap. R. Ocheşeanu, op. cit., p.44.

[426] Op. cit., p.46.

"La rîpa Uvedenrode

Ce multe gasteropode!

Suprasexuale

Supramuzicale" (*Barbu 195)*

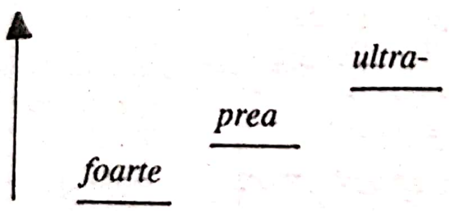
<u>*ULTRA-*</u>

Cu aceeaşi valoare de însoţitor, ca în franceză, apar pentru întîia dată în limba română derivate cu *ultra-*, mai ales în lexii din limbajul politic, cam în a doua jumătate a secolului XIX[427], îmbrăţişînd atît sensuri negative cît şi pozitive: *ultrarevoluţionar, ultrapatriot, ultrareacţionar, ultrademocratic, ultraşovinist etc.* În limbajele ştiinţifice este tot atît de productiv ca şi în celelalte limbi europene, cu excepţia rusei.

Însoţeşte substantive şi adjective, în primul rînd neologisme. Chiar dacă productivitatea lui nu se poate compara cu cea a lui *supra-*, prefixul *ultra-* trece totuşi printre cele mai active. Sensul lui, de superlativ, poate fi cel mai bine demonstrat cu următorul exemplu din CARAGIALE, care exprimă un întreg lanţ de graduări:

"Mi s-a făcut imputarea că sunt <u>foarte</u>, că sunt <u>prea</u>,
că sunt <u>ultraprogresist</u>"[428]

Treptele graduării pot fi uşor vizualizate:

Alături de *extra-, hiper-, super-, supra-,* contribuie şi *ultra-* la conferirea unei note internaţionale şi transparente (pentru străini) vocabularului limbii române şi procedeelor de graduare.

---

[427] "...les composés du vocabulaire politique formés avec 'ultra' se développent chaque fois que les luttes sociales et politiques prennent un aspect aigu: en 1789, en 1830, en 1848 et surtout en 1870-1871", Dubois / Guilbert, La notion, p.62.

[428] Ap. R. Ocheşeanu, op. cit., p.48.

Vom ilustra, pentru o mai bună înţelegere, raporturile de concurenţă dintre prefixe prin următorul tabel:

Concurenţă

	prea-	*răs-*	*stră-*	*arhi-₂*	*extra-*	*hiper-*	*super-*	*supra-*	*ultra-*
prea-		+	+						
răs-			+						
stră-									
arhi-₂								+	+
extra-									+
hiper-								+	+
super-								+	
supra-									
ultra-									

Întrebuinţare

	arhi-₁	*prea-*	*proto-*	*răs-*	*stră-*	*arhi-₂*	*extra-*	*hiper-*	*super-*	*supra-*	*ultra-*	
Gespr. Spr. fam.				+	+				+			*Limbă vorbită fam.*
geb.	+			+	+	+	+			+		*legat*
Geschr.Spr.	+	+	+	+	+	+			+	+		*Limbă scrisă*
Lit.Spr.		+	+	+	+	+		+		+		*Limbă lit.*
Wiss.Termin			(+)		(+)	+		+	+	+	+	*Terminologie ştiinţ.*
Subst.	+		+	+	+	+		+	+	+	+	
Adj.(Adv.)		+			+	+	+	+	+	+	+	
Verb				+	+				(+)	+		
Spontan				+								

2.3.2 Graduare prin sufixare

2.3.2.1 Delimitarea sufixelor graduante

"(Les) suffixes... dépendent étroitement du radical ou base puisqu'ils n'existent pas isolément"[429]. Defin̦ia lui DUBOIS nu depăşeşte graniţele valorii formale, pe care o deţine morfemul sufixat în cadrul lexiei. GREVISSE se apleacă şi asupra conţinutului semantic: "La dérivation...peut créer des mots nouveaux par l'addition de certaines terminaisons spéciales appelées *suffixes*, qui modifient la signification du radical"[430]. MARCHAND face încă un pas înainte: "A suffix is a derivative final element which is or formerly was productiv in forming words. A sf has semantic value, but it does not occur as an independent speech unit. In a looser way, the term is often applied to final elements of foreign origin which have a merely adaptional character"[431]. În cea de-a doua ediţie, MARCHAND îşi modifică, totuşi, definiţia, după cum urmează: "A suffix is a bound morpheme which in a syntagma AB occupies the position B. It thus is a determinatum of a syntagma whose determinant is a simple or composite free morpheme, as illustrated in *father/hood*...Such syntagmas will be called derivations, in contrast to those whose determinants are free morphemes, as *steam/boat*... In a looser way..."[432]
Deoarece în variatele situaţii de determinare cu sufix apar diverse unităţi, cu referinţă atît în limbă cît şi extralingvistic, ni se pare nimerit să întreprindem o diferenţiere, chiar şi la elementele bănuite a fi simple. Şi în cazul sufixelor trebuie recurs la terminologia lui BALLY, a construcţiilor de recţiune şi de acord. Problematica aşa-numitelor construcţii de recţiune va fi cu bună ştiinţă evitată în acest caz, ea neintrînd în tematica noastră. Avem de-a face, mai curînd, cu acele "suffixaux d'accord", ţinînd cont de relaţia cu construcţiile cu sufix graduante, care constau din punct de vedere formal în procedee de modificare intralexematică. Pornim de la ipoteza că aceste sufixe sînt elemente care nu impun cuvîntului de bază o nouă funcţie gramaticală, ci determină doar conţinutul bazei.

---

[429] J. Dubois, Etude sur la dérivation suffixale en français moderne et contemporain. Paris, ²1969, p.1.

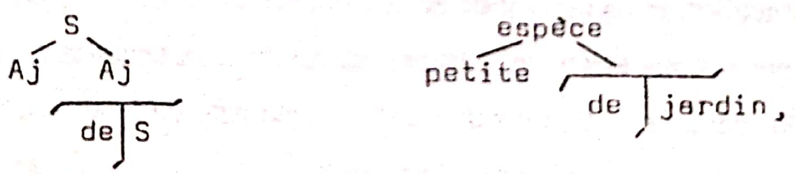
[430] M. Grevisse, Le bon usage, p.74.

[431] H. Marchand, Categories 1960, p.157.

[432] ²1969, p.209.

2.3.2.2 Raportul de determinare al graduatelor sufixate

Compararea sufixărilor de recţiune cu cele de acord este în continuare importantă pentru a descrie un nou factor, raportul de determinare al construcţiilor graduate. După BALLY, sufixele dispun în cadrul derivării, în general, de o "valeur catégorielle"[433], care le recomandă drept determinate. Aşa-numitele "suffixes appréciatifs", în care BALLY clasifică sufixele augmentative şi diminutivale, constituie, totuşi, o excepţie: "Les suffixaux sont en général de rection et le suffixe est le determiné: *encrier* = "chose pour l'encre", *règlement* = "action de régler", *potier* = "celui qui (fait) des pots". Seuls les suffixaux appréciatifs (diminutifs, péjoratifs etc.), ...sont régis par l'accord, et le suffixe est le déterminant: *jardinet* = "petit jardin", *criailler* = "crier désagréablement", *vieillot* = "un peu vieux"[434]. Aici avem de-a face cu o secvenţă progresivă (tt'), deci nu cu una regresivă, ca în cazul celorlalte derivări cu sufix (t't). Această caracterizare a sufixelor modificatoare, ca elemente determinante, privită de majoritatea cercetătorilor ca potrivită, nu a rămas, totuşi, fără replici[435]. Astfel, H. FREI[436], luînd în considerare extensionalitatea sufixului, adică domeniul mare de utilizare cu o intensionalitate semantică scăzută, ajunge la o interpretare contrarie: în locul definiţiei lui BALLY, care poate fi argumentată logic, FREI vede în *jardinet* echivalenţa unei reformulări lingvistice: *petite espèce de jardin*. Această sintagmă ar putea fi reprezentată, după TESNIERE, astfel:

---

[433] Bally, LGLF, p.250.

[434] LGLF, p.113; cf. şi p.248 ss.

[435] Hasselrot, Formation, p.171; Dubois, Etude sur la dérivation, p.6; Pottier, Systématique, p.100, 107; Weber, p.27 ss.; Coseriu, Probleme der romanischen Semantik, p.74; Gauger, DW, p.119. G. Stein, op. cit., p.13 atrage atenţia asupra diferenţierii între determinarea gramaticală şi cea de conţinut. Deoarece, în cazul modificării avem mereu de-a face cu o determinare de conţinut, nu rezultă de aici nici o problemă de congruenţă.

[436] H. Frei, despre Bally, LGLF, VRom. 9 (1946/47), p.162-163.

Aici *jardin* funcţionează ca o variabilă determinantă, faţă de constanta de determinat *petite espèce*; ar fi vorba, deci, de o secvenţă regresivă (t't). O preferinţă pentru teza lui FREI ar fi doar atunci justificată, cînd am considera, de exemplu, diminuarea ca un fenomen virtual, în afara textelor. Punct de plecare ar fi, să zicem, starea 'mic', care apoi ar trebui fixată semantic prin 'ceea ce e mic'. Dacă, prin contrast, am pleca de la valoarea discursivă a modificatului în text şi, prin aceasta, de la comutabilitatea multiplă dintre bază şi modificat, am ajunge la concluzia că existenţa sufixului este justificată doar ca purtător al unui 'plus' suplimentar al conţinutului, deci ca determinant. Acest adaos de conţinut poate fi eliminat doar în cadrul unei sintagme nominale, dar nu şi substantivul regent. De aceea nu încape nici o îndoială, după părerea noastră, că avem de-a face cu o secvenţă progresivă a unităţilor modificate.

2.3.2.3 Augmentativele

Problema augmentativelor nu a găsit în lingvistica românească o audienţă pe măsură. Dincolo de faptul că acestea nu sînt atît de dese în limba română, ca şi în multe alte limbi europene[437], şi-a făcut loc o mare nesiguranţă în catalogarea semantică a sufixelor, după cum ne arată şi Florica DIMITRESCU în analiza ei remarcabilă[438]. Astfel, sufixele *-an, -andru, -oi* sau contopirile *-işană, -işcană, -elan, -uşcană, -igan, -ucean, -ulean etc.* pot avea înţeles diminutival în multe exemple, la fel cum multe sufixe diminutivale pot fi folosite cu sens augmentativ[439]. S-au iscat mereu alte şi alte discuţii despre valoarea de modificare a unui monem, discuţii în care au predominat argumentele istorice şi interpretările subiective[440]. Pentru noi, augmentativele au acelaşi rol în sistemul limbii ca instrumente

---

[437] Pt. fr., cf. F. Brunot, Pensée, p.657. Pt. rusă şi alte limbi, cf. B. Hasselrot, Formation, p.314.

[438] Dimitrescu, op. cit. Nesiguranţa devine confuzie la Ettinger, care, după lectura articolului Floricăi Dimitrescu impune o normă suplimentară pentru limba română din zona Sălajului, în care scop se sprijină pe un citat din Coseriu şi prin care a exprimat simbolic maxima contelui Andrassy din 1871 (cf. Röhrich II, op. cit., p.970). Ettinger FF, p.33.

[439] Cf. F. Dimitrescu, p.249.

[440] Astfel de controverse devin bizare, cînd se încearcă precizarea modificatului în funcţie de capacitatea butoaielor de vin, după cum putem să ne dăm seama din întrebare: cîţi litri are o bute şi cîţi un butoi. Cf. F. Dimitrescu, p.244 şi Marieta Pietreanu, Sufixul an-, SMFC II, p.93-100; cu probleme asemănătoare în spaniolă şi portugheză se ocupă Hasselrot, Formation, p.278 s.

ale graduării, ca şi diminutivele. Dacă le tratăm separat, asta se datoreşte nevoii de a prezenta unele particularităţi în legătură cu întrebuinţarea lor.

1. Moţiunea de la masculin la feminin se realizează în multe cazuri cu ajutorul sufixelor augmentative sau diminutivale. Găsim forme paralele cu sufixele *-oaică, -oaie* şi *-iţă*, fără deosebiri de sens, la animate ca:

drac - drăciţă - drăcoaică
covaci - covăciţă - covăcioacă
mahalagiu - mahalagiţă - mahalagioaică
Dumnezeu - dumnezeiţă - dumnezeoaică
împărat - împărătiţă - împărătoaie
şoarece - şoriciţă - şoricioaică
ştrengar - ştrengăriţă - ştrengăroaică

În ultimul timp, acest procedeu pare a nu mai fi productiv: moţiunea *doctor - doctoriţă* (în vechime *doftoroaică*) poate cunoaşte şi forma *doctoreasă* (ca *preoteasă*) şi chiar mai des *doctoră* ca *lectoră*, respectiv *ingineră*[441].

2. Construcţia masculinelor din baze feminine este mai puţin frecventă. Sufixe augmentative şi diminutivale ca *-oi, -an, -ău, -el, -aş, -ior, -ete, -oc* preiau funcţia moţională. Implicate şi aici sînt animatele - persoane sau fiinţe personificate, animale, mai ales păsări: *vulpoi, vulpan, vulpău, vrăbior, vrăbiete, vrăbioi, veveriţoi, maimuţoi, curcan, gîscan etc.*[442]

3. Pentru o categorie a substantivelor animate, care nu indică o legătură nemijlocită între genul şi sexul animalului, ca în limbile vechi (sanscr. *gauh*, lat. *bos, lupus*), moţiunea realizată prin sufixe augmentative înseamnă o marcare specială, o individualizare. E vorba

---

441 Poziţia femeii în spectrul profesional contemporan dă naştere în toate limbile nevoii de noi denumiri de profesii. Româna, care nu dispune ca rusa sau franceza de compozite de tipul *femme-auteur, femme-médecin*, este nevoită în acest sens să realizeze moţiunea prin sufixare. Asupra acestui mod de productivitate, cf. Magdalena Popescu, Sufixe productive şi neproductive, SCL 9 (1958), p.243-262; p.255.

442 Cf. Eleonora Popa, Sufixe moţionale pentru formarea masculinului, SMFC IV, p.163-176.

de acele substantive care arată specia printr-un masculin: *peşte - peştioaică, cerb - cerboaică, purece - purecioaică, arici - aricioaică, uliu - ulioaică, păianjen - păienjenoaică, balaur - balauroaică, urs - ursoaică etc.* (germ. Kalb - Kälbin). Istoricii limbii şi psiholingviştii ar găsi aici cu siguranţă puncte de reper pentru o fructuoasă teorie asupra legăturii dintre moţiune şi modificare.

Funcţia acestor sufixe în acest context ni se pare mai degrabă specificatoare, decît una de graduare; de aceea nici nu vom interveni în discuţia despre relaţia dintre dimensiune şi schimbul de gen, pe care HASSELROT o reda atît de spiritual şi elocvent în a sa Formation[443]. Este, totuşi, important de reţinut că există şi o serie de modificări cu sufixe augmentative din baze feminine, care servesc doar la îmbogăţirea datelor despre sexul animalului sau al fiinţei vii în discuţie. *Viespoaică* nu trebuie să fie neapărat o *viespe* mai mare; *şopîrloaică, broscoaică, păjuroaică* sau *nălucioaică* nu înseamnă nimic altceva decît 'Eidechsen-Mutter', 'Frosch-Mutter', 'Ghostmother', 'Adlerweibchen'[444].

4. Acestei personalizări, care asigură concomitent transparenţa relaţiei dintre sex şi gen, i se alătură un alt procedeu al moţiunii în sens larg, prin care se alcătuiesc 'familii' în cadrul unor denumiri de obiecte, ţinîndu-se cont de parametri extralingvistici şi cu ajutorul sufixelor diminutivale şi augmentative[445]. În *Limba Română contemporană*, A. BIDU-VRĂNCEANU face o analiză a denumirilor de animale domestice, după modelul lui G. MOUNIN[446]. Ar fi interesant, într-o culegere mai vastă de material, să se realizeze aceeaşi investigare pentru obiecte, care, prin sufixare,au fost 'animate' într-o 'familie'.

Oferim, mai jos, unele exemple, care se bazează pe o dublă opoziţie, ceea ce grafic se poate ilustra astfel:

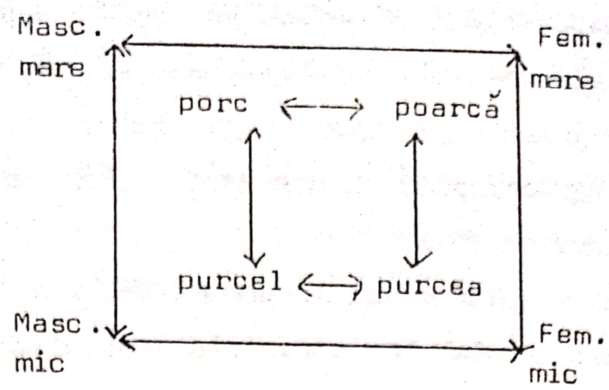
---

[443] Cf. îndeosebi cap. IX, p.283 ss.

[444] Construcţiile pot fi privite ca un pandant la relaţia diminutiv-pui de animal. Cf., pentru ultima numită, Hasselrot, Formation, p.172; Gauger, DW, p.131; Puşcariu, Despre diminutivele româneşti, Donum natalicum Schrijenen, Chartres, 1929, p.431-436; p.431.

[445] Confirmarea am găsit-o citind E.Th. Elwert, Die Mundart des Fassa-Tals, Wiesbaden, 1972 (reeditare a lucrării cu acelaşi titlu apărută în Heidelberg, 1943, Wörter und Sachen, NF 2): "Der Gewährsmann bemerkt dazu: 'Sie bilden eine Familie'" (p.184).

[446] CLRC, p.231 ss. Autoarea nu urmează totdeauna schema lui Mounin, mai ales atunci cînd acesta ia prea mult în calcul criteriile extralingvistice. Cf. G. Mounin, Clefs pour la sémantique, Paris, 1972, p.130 ss., 230, 239.

Am descoperit:

bîtă - bîtoi

bîtică - bîtuț

bîticuță - bîticaș

bărdacă - bărdac

bărdăcuță - bărdăcel, bărdăcuț

cofă - cofoi

cofiță - cofăiaș

cofiliță - cofei

furcă - furcoi

furcuță - furcel

ladă - lădoi

lădiță - lădățui

lingură - linguroi

linguriță - lingurаș

lopată - lopătoi

lopățică - lopățel

masă - măsoi

măsuță - mescior

oală - oloi

oliță - oluț

scaun - scăunoaie

scăunaș - scăunuță

Consultînd diverşi informatori privitor la aceste probleme, ni s-au oferit şi alte lexeme, care suferiseră modificări de acelaşi gen. Le vom cita pe jumătate, ca o bază pentru cercetări viitoare, dar manifestăm şi unele îndoieli în privinţa lor: *bute, car, căldare, coadă, cojoc, coş, cupă, cuţit, dărab, meliţă, perină, piatră, pită, pod, putină, sapă, topor, ţeapă.* După cum se vede, este vorba de obiecte de menaj, scule şi recipiente. Putem însă vorbi, alături de HASSELROT şi DAUZAT, de "genre, indice de grandeur"[447] ? După observaţiile noastre "la obiect", deci după discuţii cu informatori avînd la îndemînă obiectele invocate, sîntem de părere că fiecare moţiune conţine, în aceste cazuri, şi o augmentare[448]. Rezultatele moţiunii, fie ele feminine sau masculine, sînt, prin opoziţia la genul lexemului de bază, indicatori ai mărimii. Deoarece majoritatea bazelor invocate aici sînt feminine, ar trebui să conchidem că lexiile masculine sînt "indice de grandeur", o ipoteză, care, însă, nu se susţine în celelalte cazuri, cînd lexemul de bază este un masculin.

În ce priveşte posibilele diferenţieri diatopice - atinse de DAUZAT şi HASSELROT -, aşteptăm cu nerăbdare şi o contribuţie a geografiei lingvistice pentru spaţiul de limbă română.

5. O intensificare sporită prin augmentative este obţinută, atunci cînd transparenţa graduării este subliniată nu numai prin raportarea la lexemul de bază, ci şi prin utilizarea unui diminutiv, ca un fel de pol opus. Mai ales în limbajul copiilor găsim astfel de exemple, din care vom alege trei tipice:

"Astea nu sînt cizmuliţe, mămică, ci nişte cizmoaie"

(Inf. Ş. E., Bucureşti)

"Am cerut mămăliguţă şi tu îmi dai un mămăligoi"

(Inf. I. S., Bucureşti)

---

[447] Titlul unui articol de A. Dauzat, FM 20 (1952), p.243-248, ca o complinire la articolul lui Hasselrot: 1. Du changement de genre comme moyen d'indiquer une relation de grandeur dans les langues romanes (I), Uppsala (1943-45), p.107-125; 2. Du changement du genre... (II), VRom. 11 (1950), p.135-147.

[448] Simplificăm în mod conştient problema, deoarece aici este vorba de o cercetare lingvistică. În realitate, informaţiile asupra femininului şi masculinului sînt mai complexe şi servesc foarte mult interesului etnologilor.

"Ursuleţii erau nişte ursălăi cît biserica asta de mari"

(Inf. V. C., Ieud)

6. În acumulările de sufixe, augmentativele după diminutive au efect intensificator, adică sensul diminutivului este întărit. Exemple de acest gen găsim la Florica DIMITRESCU[449]: *iepuşană, iepuşcană, verişcană, brădişcană etc.*

7. În problema peiorativelor, tratată de obicei în legătură cu sufixarea augmentativă, am dori să subliniem faptul că sufixarea nu rezolvă peioraţia, ci doar activează valorile peiorative deja existente latent în cuvîntul de bază, pe care le graduează în mod corespunzător. Şi aici, lingvistica română persistă în neclaritate, deoarece se pleacă de la falsa premisă că ar exista sufixe peiorative veritabile, ca în alte limbi. Constatarea lui IORDAN ("numeroase augmentative cu sens peiorativ, care poate veni şi de la temă"[450]) este nu doar confirmată în studiul Zorelei CREŢA[451], dar şi întărită prin probe solide, încît este pus în pericol chiar titlul articolului (Sufixele peiorative). În mod logic, avem de-a face cu augmentative *(fătălău, bulgăroi, prostan)*, dar şi diminutivele sînt implicate aici, ca în exemplele: *grecotei, avocăţel, scriitoraş etc.* Nu trebuie uitat că depreciativele au un rol personificant, indiferent dacă sînt intensificatoare sau specificatoare. *Mîncău, prostălău, prostan, şmecheruţ* se raportează, la fel ca şi *fătoi, băieţoi, rusnac,* la indivizi. Dar şi *piciorog* sau *căpăţînoi* trebuie să indice o relaţie ad personam. Tot aici intră şi acele creaţii sinecdotice sau metaforice în *-ilă*, care formează nume de persoană, porecle, nume de ocară. Purtătorul unei însuşiri, al unei obişnuinţe sau al unui defect, este astfel caracterizat. Cele mai cunoscute sînt numele acelor eroi din povestea "Harap Alb" a lui CREANGĂ, eroi care împart multe aventuri palpitante cu fiul împăratului. Dar nici aici situaţia nu este atît de simplă cum o imaginează unii lingvişti. *Ochilă* nu înseamnă doar "mare în ochi", după cum conchide ETTINGER[452], influenţat de Florica DIMITRESCU[453] şi, probabil, şi de

---

[449] Op. cit., p.246 s; cf. şi D. Bîrsan, False diminutive, SMFC III, p.89 şi Marieta Pietreanu, op. cit.

[450] ILRC, p.313.

[451] Zorela Creţa, Sufixele peiorative, SMFC IV, p.177-194; cf. şi I. Dănilă, Sufixul *-ard*, SMFC II, p.117-123.

[452] FF, p.136.

Mioara AVRAM[454]. În denumire se ascunde şi sensul mai dinamic de *a ochi*, un derivat al lui *ochi*, deci. De-aici rezultă că *Ochilă* nu este doar cel cu ochi mari, ci şi cel cu o acuitate vizuală foarte mare[455]. Această referinţă la substratul verbal este confirmată de ceilalţi protagonişti: *Flămînzilă*, cel care flămînzeşte mereu, care suferă de foame, *Setilă*, cel a cărui sete nu poate fi niciodată îmblînzită şi, mai ales, *Păsări-Lăţi-Lungilă*, nume prin care supravieţuieşte tradiţia poreclelor de la Cantemir[456]. Reticenţa lui ETTINGER, de a include această categorie de porecle în clasa modificatelor, este justificată[457]. În mod implicit ar trebui ca şi construcţii de genul *guran*[458] ("cu gura mare, guraliv"), introduse de el în această clasă, să fie excluse de asemenea.

8. Funcţia polivalentă a unor astfel de sufixe din limba română cere în multe cazuri o precizare prin context. La adjective este cel mai simplu, pentru că însuşirea exprimată prin ele este intensificată

bază	*dulce* (aprec.)	*prost* (deprec.)
+	*-oi* (intens.)	*-oi* (intens.)
=	*dulcioi* (aprec. + int.)	*prostan* (depr. + int.)

---

[453] Op. cit., p.248.

[454] Mioara Avram, Sufixele româneşti *-ilă* masculin şi *-ilă/-ilă* feminin, SMFC II, p.149-178; cf. p.150.

[455] Într-o anumită măsură, funcţia românescului *-ilă* se aseamănă cu un anumit conţinut al sp. *-ón*, pe care H.-M. Gauger îl descrie astfel: "Pe lîngă un substantiv, el denumeşte o însuşire, care constă în aceea că la o fiinţă o anumită parte a corpului este în aşa măsură supradezvoltată, încît această fiinţă se deosebeşte de celelalte tocmai prin aceasta, ceea ce este şi caracteristica ei principală. Tipul: *barrigón*. Acest conţinut apare cu precădere la substantive, care denumesc părţi ale corpului . Construcţia poate să denumească fiinţa însăşi; aceasta apare în acest caz redusă în egală măsură la acea însuşire, care se abate de la normă. Ea nu mai este decît această abatere: *el barrigón*." Untersuchungen zur spanischen und französischen Wortbildung, Heidelberg, 1971, p.41 s. Chr. Morgenstern face uz de unele construcţii asemănătoare în "Galgenlieder", cînd denumeşte unele animale fabuloase prin 'nasobem'. Pentru 'nas' ca resursă inepuizabilă pentru porecle, cf. un citat din Hogaş: "*...la Ion Mocanul - Ei, da! La Năsoi, răspunse el, îndreptînd întrucîtva mitrica de botez a lui Mocanu, potrivit nasului, cu care acesta era înzestrat de Dumnezeu*", p.98.

[456] Miron, Kreativität, op. cit., p.55, p.86; asupra poreclelor, cf. şi E. Kis / M. Groza, Porecla-metaforă privită ca un micromodel explicativ, Studii şi materiale de onomastică, Cluj, 1969, p.51-57; Aurelia Stan, O problemă de terminologie onomastică: porecla-supranume, CL 18,1 (1973), p.85-90.

[457] "Diminutivele şi augmentativele trebuie să constea din cel puţin două morfeme, din care al doilea morfem reprezintă o modificare de tipul +X sau -X, dar în nici un caz el nu include o funcţie de genul "prevăzut cu ceva". Pe baza acestei definiţii, exemplele cu *-ilă* trebuie eliminate." FF, p.136.

[458] Ettinger FF, p.133, la acelaşi autor şi *gîrlan*.

În cele mai multe cazuri se așteaptă o lămurire suplimentară. EMINESCU, care a popularizat cele două depreciative renumite, *grecotei* și *bulgăroi*[459], le motivează remarcabil:

> "*Bulgăroi cu ceafa groasă, grecotei cu nas subţire*"
>
> *(Eminescu I, 150)*

Tocmai depreciativele de nume etnice arată că se adaugă o opoziţie suplimentară, ţinînd de specificitatea fiecărui popor, la opoziţia bază-modificat. În limba română nu este valabilă observaţia lui Ingeborg SEIDEL-SLOTTY[460], după care numele etnice conţin în sine ceva peiorativ. Ele conţin mai degrabă un nume de profesie[461], ca în exemplele *bulgar* - grădinar, *neamţ* - maşinist, *grec* - băcan, *rus* - slugă[462]. Forma sufixată *(bulgăroi, nemţoi, rusnac)* înseamnă deci:

1. Purtător al însuşirilor specifice unui popor în mod reprezentativ.
2. Un individ care poartă această însuşire specifică
   a) faţă de un tip standard al propriului său popor *(bulgăroi : bulgar)*
   b) faţă de vorbitorul român, care face comparaţia şi crede că reprezintă normalitatea.

Ultimul punct clarifică şi sensul depreciativ. Cu cît cineva este mai apropiat prototipurilor

---

[459] Sufixul, de altfel neproductiv, atestat la Pascu, op. cit., p.312, cu 9 forme dialectale ar fi rămas necunoscut fără invectiva lui Eminescu.

[460] Ingeborg Seidel-Slotty, Über die Funktion der Diminutive, Bulletin Linguistique 15 (1947), p.23-54, p.36.

[461] Cf. prologul la Baltagul lui Sadoveanu: "Domnul Dumnezeu, după ce a alcătuit lumea, a pus rînduială şi semn fiecărui neam. Pe ţigan l-a învăţat să cînte cu cetera şi Neamţului i-a dat şurubul. Dintre Jidovi, a chemat pe Moise şi i-a poruncit: Tu să scrii o lege; şi cînd a veni vremea, să pui pe farisei să răstignească pe fiul meu cel prea iubit Iisus; şi după aceea să înduraţi mult năcaz şi prigonire; iar pentru aceasta eu am să las să curgă spre voi banii ca apele. A chemat pe Ungur cu degetul şi i-a ales, din cîte avea pe lîngă sine, jucării: Iacă, dumitale îţi dau botfori şi pinteni şi răşină să-ţi faci sfîrcuri la mustăţi; să fii fudul şi să-ţi placă petrecerile cu soţii. S-a înfăţişat şi Turcul: Tu să fii prost; dar să ai putere asupra altora, cu sabia. Sîrbului i-a pus în mînă sapa..." M. Sadoveanu, Baltagul, Bucureşti 1953, p.7. În această ediţie lipseşte din concertul popoarelor rusul care, în ediţia din 1930, era prezentat pitoresc: "Pe Rus l-a învrednicit să fie cel mai beţiv dintre toţi şi să se dovedească bun cerşetor cântăreţ la iarmaroace."

[462] Mai ales în Basarabia. O relatare orală a lui E. Coseriu, la a patra ediţie a Colocviului Societăţii Mihai Eminescu, Freiburg, decembrie 1968. *Rusnac* este resimţit ca o construcţie transparentă din *rus* + *nac* (ultimul ca sufix augmentativ).

german, bulgar, rus, cu atît pare el mai străin vorbitorului român[463].

Exemple

Este regretabil. că cercetările asupra unor astfel de tipuri de modificări în română oferă întotdeauna doar exemple izolate, fără corelare cu situaţia contextuală. După cum am văzut, tocmai astfel de realizări necesită o delimitare clară a conţinuturilor prin mijloace suplimentare. Am dori de aceea, să ilustrăm corespunzător cele mai importante tipuri de augmentaţie. Într-un cîntec popular din Moldova de sud se spune:

"De cît cu badea bădioi
Şi cu ocolul plin de oi,
Mai bine cu badea bădică
Şi-n ocol nimică"

(Zanne 9663)

Opoziţia augmentativ - diminutiv înseamnă:

a) bădioi - un om puternic
b) bădică - un om iubit

Un diminutiv poate să reprezinte un augmentativ atunci cînd este scontat un efect ironic. În *Harap Alb*, Buzilă este descris astfel:

"Avea nişte urechi clăpăuge şi nişte buzoaie groase şi dăbălăzate"
(Er hatte Schlappohren und riesige, dicke, hängende Lippen)

(Creangă 213-14)

[463] Cf. construcţiile cu sufixul *-ote* din spaniolă: "Alemanote = big hefty German, great oaf of a German; blessed or blasted German. Inglesote = gawky great Englishman, blessed Englishman, Vascote = hulking great Basque, oafish great Basque. Gringote: used in Spanish America to mean 'gawky great Yank, blasted (great) Yank." A. Gooch, Diminutive, Augmentative and Pejorative Suffixes in Modern Spanish, Oxford, 1967, p.217 s.

Cîteva pagini mai încolo, Buzilă este admonestat:

"Mai strînge-ți buzișoarele acasă"

(Hol' endlich deine zarten Lippen nachhause)

(Creangă 220)

Augmentativul poate fi intensificat printr-un calificativ corespunzător:

"O bătrînă călugăriță ne întîmpină cu un mare măturoi în mînă"

(Hogaș 91)

Augmentativul are înțeles diminutival:

"Pun (sacul) într-o căsoaie după horn"

(Creangă 184)

Augmentative cu sens peiorativ sînt:

"Măritată după un vădăoi bătrîn"

(Creangă 67)

"Mă sfătuiesc eu într-o zi cu Gîtlan, c-aici ar trebui ceva de făcut, să putem scăpa de cîțiva mîncăi"

(Creangă 67)

("il fallait faire quelque chose pour se débarasser de certains mange-tout...", Auger, 130)

("il faut faire quelque chose pour nous débarasser de certains goinfres...", Vianu, 99-100)

Bazele cu forma fonetică neclară apar prin sufixare ca augmentative neîndoielnice, cu sens peiorativ colateral:

"Nu se lasă pînă nu găseşte un buştihan putregăios"

(Creangă 213)

"A ieşi fătăfău în faţă"

(Zanne 3305)

În ultimul exemplu, augmentativul este semn al unei carenţe morale, pentru care ZANNE dă următoarea definiţie: "...*cu îndrăzneală, ca o fată care a pierdut ruşinea*" (3305).

Pe lîngă *greoi*, folosit deseori ca graduare a lui *greu*, apare şi deverbativul *arzoi*, care în argou are valenţe obscene *(damă arzoaie)*[464], iar la HASDEU este amintit cu înţelesul fr. *ardent*: *"Fără a se aplica la ardere materială, ci numai figurat la aprindere morală, la focul unei patime, fie ură, fie iubire"*[465].

"Tatăl, om matur şi vîrtos, avea scrise pe faţa sa păroasă
şi posomorîtă şi în ochii săi arzoi şi încruntaţi străşnicia caracterului său"

(Odobescu, EMR II, 452)

Alte adjective:

"fiul cu minte bună, ascultoiu tatălui"

(EMR II, 470)

(lat. "filius astustus obediens patri")

"Cazi în uricioasa întristare"

(Creangă 34)

"Nu-i dă şi Trăsnea cel uricios un pupoi"

(Creangă 65)

("...que l'affreux Trăsnea lui donne aussi un gros baiser", Auger 127)

"Când eşti mic, scundac, văzut-ai că te hărtăpălesc toţi?"

---

[464] Al. Vasiliu, Din argoul nostru, Grai şi Suflet 7 (1937), p.101 s., cu alte exemple interesante: pisoi pentru moneda de cinci lei; babacă pentru bancnota de 100 de lei; brînzoi pentru cuţit, broscoi pentru revolver.

[465] EMR II, p.452.

"Mintea pururea ciudacă a fetelor"

(*EMR I, 116*)

Pentru a preciza nuanţa lui *-andru*, foarte des întîlnit la autori moderni ca ARGHEZI (*copilandru, căţelandru, puiandru*)[466], avem la îndemînă un pasaj revelator din *Amintiri:*

"Am jucat la trei jocuri într-o singură zi: unul de flăcăi tomnatici, la care venise fetele cele mai tinere; altul de flăcăi tineri, la care venise fetele cele stătute; iar al treilea de copilandri, la care venea cine poftea"

(Creangă 68)

("... des gamins, où venait qui voulait", Auger, 134)

În încheiere, iată unele exemple din limba lui ARGHEZI, în care augmentativele au, de cele mai multe ori, sens peiorativ:

"Au pornit într-o dimineaţă
un urs...
un cîine...
duşi de o băietană
bălană" (*I, 149*)

"Un ţînţar cu picioroange
sare-n arcuri peste goange.
Alt lungan şi-un uliu berc..."

(I, 158)

"Îl huidui să fugă, dar cîinelui nu-i pasă.
Ştia, de căţelandru, ce-i un chiabur, de-acasă"

(I, 122)

[466] Am găsit 11 locuri: I, 122,298,390; II, 14,35,35,56,76,89,160,180.

"Stăpînii țării sîntem noi moșierii...
să vie să ne-arate hotarele puterii
și legea datoriei obștești niște putoi?"
(I, 437)

"Te luasem drept stăpîn'tu, slugoi fără rușine"
(I, 481)

"Dumitru țărănoiul, dulgher și lăutar nu tulburase satul, vorbindu-i în zădar"
(I, 408)

2.3.2.4 Colectivele

Florența SĂDEANU număra în lucrarea sa despre colective în limba română 988 de realizări, din care "250 potențiale și 783 sigure"[467]. Un tabel general împarte cele 25 de sufixe cu lexemele de bază corespunzătoare după clasele morfologice și grupele de referință. Dintre formele 'sigure' am obținut prin calcul:

90,9 % cu temă substantivală
2,8 % cu temă adjectivală
7,0 % cu temă verbală

Cele mai productive sufixe sînt:

pentru substantive		pentru adjective	
-ărie	*25,0 %*	*-ime*	*36,3 %*
-ime	*22,3 %*	*-iș*	*22,7 %*
-et	*13,3 %*		

[467] Florența Sădeanu, Sufixele colective din limba română, SMFC III, p.41-87.

-iş	*11,2 %*
-ie	*5,1 %*
-işte	*3,9 %*
-ar	*3,6 %*
-ăraie	*2,6 %*

După grupele de referinţă, trec drept sigure denumirile pentru:

nume de persoane	30,6 %
lucruri	30,5 %
plante	28,9 %
animale	10,0 %

În timp ce pentru numele de persoană toate realizările sînt catalogate drept sigure, raportul sigur : potenţial este, la alte denumiri, de:

animale	75,5 %	:	22,5 %
plante	77,7 %	:	22,3 %
lucruri	82,6 %	:	17,4 %

Pentru a face posibilă o privire de ansamblu asupra clasificării colectivelor în limba română, oferim tabelul amintit anterior[468]:

[468] Florenţa Sădeanu, op. cit., p.64 s.

Sufixul	Substantive: Nume de lucruri			Nume de plante			Nume de animale			Nume de persoane			Total			Verbe: a			b			c			Total			Adjective			Adverbe			Interjecții			Total		
	S[1]	P[2]	T[3]	S	P	T	S	P	T	S	P	T	S	P	T	S	P	T	S	P	T	S	P	T	S	P	T	S	P	T	S	P	T	S	P	T	S	P	T
1 -cală			–			–			–			–			–		7	7	6	2	8	3	2	5	9	11	20	2	1	3			–			–	11	12	23
2 -ină	1	–	1	3	–	3			–			–	4	–	4																						4	–	4
3 -istină	1	–	1	8	–	8			–			–	9	–	9																						9	–	9
4 -ură			–			–			–			–								4	4	1	–	1	1	4	5										1	4	5
5 -tură	5	–	5			–			–			–	5	–	5	1	2	3	20	20	40	1	–	1	22	22	44	2	2	4			–			–	29	21	53
6 -cață	4	–	4	1		1			–			–	5	–	5													2	–	2							7	–	7
7 -ie	1	–	1	3	–	3	1	–	1	32	–	32	37	–	37																						37	–	37
8 -ărie	105	50	155	39	14	53	26	10	36	8	–	8	178	74	252																						178	74	252
9 -aie	5	–	5	1	–	1			–			–	6	–	6	2	1	3							2	1	3							1	–	1	9	1	10
10 -ăraie	15	–	15			–	2	–	2	2	–	2	19	–	19							1	–	1	1	–	1										20	–	20
11 -enie	3	–	3			–			–			–	3	–	3																						3	–	3
12 -ame	1	–	1			–	7	–	7	9	–	9	17	–	17							1	–	1	1	–	1										18	–	18
13 -ime	10	1	11	3	–	3	11	–	11	135	–	135	159	1	160				2	–	2				2	–	2	8	6	14	2	1	3			–	171	8	179
14 -ărime	2	–	2			–	8	–	8	3	–	3	13	–	13																						13	–	13
15 -oare			–			–			–			–										3	3	6	3	3	6										3	3	6
16 -ătate			–			–			–	5	–	5	5	–	5																						5	–	5
17 -iște	8	4	12	20	29	49	–	1	4	.		–	28	37	65				–	3	3	1	–	1	1	3	4	2	–	2							31	40	71
18 -ăriște			–	–	3	3			–			–	–	3	3																						–	3	3
19 -ar	9	–	9	13	4	17	4	1	5				26	5	31													1	–	1							27	5	32
20 -iș	19	6	25	57	9	66	2	–	2	2	–	2	80	15	95				4	–	4				4	–	4	5	–	5							89	15	104
21 -ăriș	–	1	1	4	–	4							4	1	5																						4	1	5
22 -ét	20	–	20	52	–	52	7	–	7	16	–	16	95	–	95													–	1	1							95	1	96
23 -ăret	1	–	1				1	–	1	4	–	4	6	–	6																						6	–	6
24 -et	1	1	2				1	–	1	1	–	1	3	1	4		12	12							–	12	12	–	1	1							3	14	17
25 -ărit	6	–	6	2	–	2	1	–	1	1	–	1	10	–	10																						10	–	10
TOTAL	217	63	280	206	59	265	71	15	86	218	–	218	712	137	849	3	22	25	32	29	61	11	5	16	46	56	102	22	11	33	2	1	3	1	–	1	783	205	988

[1] S — colective sigure
[2] P — colective potențiale
[3] T — total

Pentru preocupările noastre, însă, interesează un număr mult mai mic de colective, anume acelea care indică o graduare prin modificare.

1. Pe primul loc se află acele nomina qualitatis, care pot fi intensificate. Pentru *albăstrime (<-- albastru)*, EMR dă sensurile a) orăşeni, îmbrăcaţi albastru , sens preluat şi de SĂDEANU, azi nemaifiind valabil, însă, şi b) un albastru, care este mai profund şi mai dens decît cel din *albăstreală*[469].

Asemănător se comportă şi *albime*, *gălbenime*, *negrime*, *roşime* şi *verzime:*

"Corbul puii albi îi scoate, iară firea în negrime îi întoarce"

(Cantemir, Zanne 1734)

"Nici marmura cioplită albimea ta nu-ntrece"

(Alecsandri 360)

"Marea-şi întindea nesfîrşita-i albăstrime"

(Eminescu PL, 72)

Pe lîngă *albăstrime*, care la SĂDEANU este tot atît de puţin consemnat ca şi *albăstreală*, *albeală*, *negreală*, mai întîlnim, cu un grad de intensificare neglijabil, *roşeală*, *gălbeneală*, *verzeală*. O intensitate mult mai clară au, însă, acele lexii care provin din baze adjectivale sau verbale, sau care înaintea modificării constituiau un stadiu intermediar între verb şi adjectiv, ca în *acrime*[470] sau *usturime:*

"Şi cînd l-a ajuns arsura la os, a sărit din somn, răcnind ca un taur, şi nu-şi găsea loc în casă de usturime"

(Il ne savait pas où se mettre, tant ça lui cuisait", Auger, 130; Vianu, 100)

(Creangă 67)

---

[469] EMR I, p.511.

[470] "Avînd sufixul colectival -ime arată o mai mare intensivitate a stării...Acreală se datorește unei acţiuni externe; acrime vine mai mult din însăşi natura lucrului". EMR I, p.177.

Usturime, neconsemnat la SĂDEANU, poate avea un calificativ suplimentar:

> *"Şi pre sine se vor vedea iarăşi într-atîta amar şi dureare*
> *şi în usturime netrecută"*
>
> *(Varlaam, Cazania)*[471]

O serie de asemenea construcţii sînt lexicalizate, astfel încît o nuanţă intensivă intenţionată este semnalizată doar prin context, ca în *dulceaţă, verdeaţă, albitură, greime, vechime, ninsoare, rarişte, desiş, luminiş*.
Unele colective trecute de SĂDEANU la deverbative, ca *plînsoare, plînset, vaiet, jelet*, au în realitate sau potenţial o bază anterioară verbală, de aici şi dinamica lor atît de clară: mecanismul modificării este totuşi normal:

a plînge --> *plîns* -->*plînsoare*, resp. *plînset*

Alături de bază, acţionează şi alte stadii ale dezvoltării:

jale --> *a jeli* --> *jelit*
jelet

vai (interj.) --> *vai (S)* --> *a văieta* --> *văietat*
vaiet[472]

> *"Dacă are vreun copil plînsoare, adecă plînge necontenit"*
> *(Wenn ein Kind an p. leidet, d.h. ununterbrochen weint)*
>
> *(Pamfil, T. 1190)*

"Nu aud ei...vaetele femeilor, plînsorile copiilor?"

---

[471] Ap. Elena Carabulea, -ame şi -ime în limba română, SMFC I, p.65-75; p.67.

[472] Un argument pentru devierea din planul substantival este accentuarea '-et.

(Hören sie nicht...das klagende Geschrei der Weiber,
das bittere Weinen der Kinder?)

(Bălcescu, T.1190)

2. Substantivele, care au deja la singular un sens colectiv, suferă o graduare sensibilă prin alăturarea sufixului colectiv. Noile determinări au funcţia adverbelor intensificatoare la graduarea analitică, deci nu sînt doar identice cu 'mare' sau 'mic'.
Exemple: *jar* --> *jarişte; mîl* --> *mîlişte; apă* --> *apăraie, apărie; glod* --> *glodişte; fum* --> *fumăraie, fumedenie;*
spuză --> *spuzenie, spuzime; iarbă* --> *ierbărie etc.*

"Vai de mine ce căldură...toată
m-am făcut o apăraie"

(Rebreanu, Ion, 18)

"Se pomeni voinicul înconjurat de o spuză de scatii ca frunza şi ca iarba"
(Unmenge, Sittiche wie Sand am Meer)

(DLRLC IV, 206)

Denumirile de mulţimi pot fi graduate suplimentar prin sufix:

"Bieţii creştini, văzînd atîta spuzime căzînd asupra
lor, s-au închinat"

(T. 1479)

Iarbă ("ca frunza şi ca iarba") indică prin sine gradul de mărime al unei mulţimi, dar îl putem întîlni - din nou graduat -în *ierbărie*:

"În mijlocul acestui lac, care apare negru de oglindirea stufului, ierbăriei şi răchitelor din jurul lui"

(Eminescu, PL 79)

3. Întrebuinţarea pluralului, interpretată de Florenţa SĂDEANU, după K. BALDINGER, ca "o influenţă a slăbirii sensului colectiv"[473], poate avea şi un înţeles specificator. În exemplul:

"Curţile albe ca argintul, cu cerdacuri şi scări a căror scînduri curate şi ceruite sclipeau în lună, pierdute în mijlocul unor pomete"

(Eminescu, PL 44)

pomete poate însemna "cele mai diferite, felurite livezi", ca şi formele de plural *brînzeturi, blăneturi, pînzeturi*[474].

4. Diverse atestări din literatură demonstrează că,în limba română, colectivele erau folosite încă de la cele mai vechi texte cu sens intensificator.

Sufixul, tema, dar şi contextul contribuie la exprimarea unor trepte multiple ale graduării:

a) Reducţie în cel mai mare grad:

"E totuşi foarte greu, pentru un străin, să pătrundă în toate amănunţimele vieţii călugăreşti"

(Hogaş 75)

b) Graduarea fără indicarea limitei, ilustrată prin paralela *deşert - nisipiş:*

"În Nil numai deşertul nisipişul şi-l adapă"

(Eminescu I; 45)

c) Graduare suplimentară prin opoziţia *păgînătate - pleavă:*

---

[473] Op. cit., p.47 s. Cf. K. Baldinger, Kollektivsuffixe und Kollektivbegriff. Ein Beitrag zur Bedeutungslehre im Französischen mit Berücksichtigung der Mundarten, Berlin, 1950, p.142 s.

[474] Asupra întregii problematici a pluralelor cu sens colectiv, din perspectiva sincronică şi diacronică, cf. R. Windisch, Genusprobleme im Romanischen. Das Neutrum im Rumänischen, Tübingen, 1973, p.144 ss. Cf. şi Hasselrot, Formation, p.156, p.297.

"Peste un ceas păgînătatea e ca pleava vînturată"

(Eminescu I, 148)

d) Sensul superlativ prin antepunerea lui *atîta:* tema cu sens abstract şi concret măreşte efectul (adj. *nebun --> nebunie*, subst. *nebun --> număr de nebuni*)[475]:

"Mărturisesc că nu mă aşteptam să văd dospind ţicneli atît de numeroase şi de felurite, să întîlnesc atîta nebunime slobodă"

(M. Caragiale 62)

e) Cuantificarea nu cunoaşte limite:

"Care dincotro îl ruga: unul să-i deie bănărît cît a cere el"

(Creangă 208)

f) Sensul poate fi graduat suplimentar prin antepunerea adjectivului *tot:*

"Scaraoţchi...chemă înaintea sa toată drăcimea"

(Creangă 148)

"Într-o clipă adună toată drăcimea ş-o pune la lucru"

(Creangă 175)

g) Construcţiile metaforice cu sens colectiv sînt agreate mai ales în argou, din care amintim *lăptărie comunală*, ca în fr. *boîte au lait* sau şi mai expresivul *legătorie*, echivalent cu *razzia*[476].

---

[475] Paralelitatea este folosită şi de alţi autori ca efect stilistic: "Vanidy primea să fie soţul celei mai frumoase şi mai nebună nebune". (Barnoschi, S.II, 189)

[476] Al. Vasiliu, op. cit., p.112.

2.3.2.5 Diminutivele

Dacă cercetăm lucrările ştiinţifice ale ultimelor decenii despre diminutive, vom găsi interpretări dintre cele mai diferite: SPITZER vede aici un fenomen tipic al "limbajului doicilor"[477], SIEBERER[478] le consideră o "completare cu imbold afectiv", la ALONSO[479] ele sînt "según la dirección intentional del contenido psiquico" sau, mai sistematic, la POTTIER[480] ca "psychosémantique" şi "morphologie et sémantique fonctionelles". O interpretare mai cuprinzătoare se cristalizează, însă, la H.-M. GAUGER, formulată într-o terminologie proprie: "...Variaţia este ...de departe rezultatul unei alegeri, care are loc în preconştient, dar în parte şi în conştient, şi care operează după anumite criterii între cuvîntul de bază şi cuvîntul variabil într-un sens sau altul". Dar ceea ce trebuia să fie o concluzie deschide noi întrebări. Lingvistul şvab cugetă mai departe: "Evitarea cuvîntului de bază şi alegerea celui variabil trebuie să aibă, desigur, un motiv, neputînd fi rezultatul întîmplării. Ar fi sarcina unei analize specifice conştientului să releve criteriile şi motivele, care conduc la decizia în favoarea cuvîntului variabil în diferite situaţii de limbă, desigur relevante"[481].

S-au putut înregistra şi încercări de abordare exhaustivă a problemei. În primul rînd trebuie amintite lucrările lui B. HASSELROT[482], care oferă o sinteză a fenomenului prin demonstraţia suverană, dar şi agreabilă a autorului, lucrări devenite opere clasice nu numai în teoria formării cuvintelor. Avînd ca obiect limba franceză au apărut la începutul anilor '60 alte două cercetări fundamentale: o lucrare a lui J. DUBOIS[483] bazată pe principiile

---

[477] L. Spitzer, Stilstudien I, p.26 ss.

[478] A. Sieberer, Das Wesen des Diminutivs, Die Sprache 2 (1950-51), p.85-121.

[479] A. Alonso, Noción, emoción, acción y fantasia en los diminutivos, VKR 8 (1935), p.104-126, retipărit în Estudios lingüisticos. Temas españoles, Madrid, 1951, p.195-229.

[480] B. Pottier, Les infixes modificateurs en portugais. Notes de morphologie générale, BF 14 (1953), p.233-256.

[481] H.-M. Gauger, DW, p.108-109.

[482] B. Hasselrot, Le rôle de la formation diminutive en français, Studier i modern Sprakvetenskap 18 (1953), p.23-54; Etudes sur la formation diminutive dans les langues romanes, Uppsala-Wiesbaden, 1957; Etude sur la vitalité de la formation diminutive française au XXe siècle, Uppsala, 1972.

[483] J. Dubois, cf. N 429.

gramaticii transformaţionale şi disertaţia lui M. WEBER[484] la Universitatea din Zürich, care foloseşte exemplar sistemul lingvistic psihomecanic al lui G. GUILLAUME. Cam în aceeaşi perioadă face şi Maja FISCHER o comparaţie stilistică între diminutivele din franceză şi cele din germană[485].

În cazul limbii italiene semnalăm lucrarea autoarei Marguerite SIGG[486], care, în ciuda unor critici severe[487], aduce materialele necesare şi ipoteze interesante, ca şi A. GOOCH[488] şi F.G. OLLE[489] pentru spaniolă şi Silvia SCORGE[490] pentru portugheză[491].

Întrucît romanistica se află în fericita situaţie de a deţine contribuţii excelente, care fie cuprind în mod critic întreaga problematică a formării cuvintelor, ca în cazul lui P.M. Lloyd[492], fie se consacră în mod special diminutivelor şi, în măsură mai mică augmentativelor, ca la J.R. GRADDOCK[493] şi S. ETTINGER[494], vom renunţa la reluarea celor deja prezentate şi vom avea în vedere probleme concrete.

Indiferent de şcoala căreia aparţin autorii şi indiferent de scopurile urmărite de ei, găsim în fiecare lucrare - chiar dacă nicăieri explicit - o confirmare a faptului că diminutivele trebuie asimilate fenomenului graduării, prin care vorbitorul doreşte evaluarea unui obiect, a unei

---

[484] M. Weber, op. cit.

[485] Maja Fischer, Die Diminutive im Deutschen und Französischen. Ein Vergleich von Gottfried Kellers Erzählungen "Die Leute von Seldwyla" mit ihren französischen Übersetzungen, Zürich, 1962.

[486] Marguerite Sigg, Die Deminutivsuffixe im Toskanischen, Bern, 1954 (Romanica Helvetica, Vol.46).

[487] Cf. S. Ettinger, RR, p.22; FF, p.116 s.

[488] A. Gooch, Diminutive, Augmentative and Pejorative Suffixe in Modern Spanish, Oxford, 1967.

[489] F. Gonzáles Ollé, Los sufijos diminutivos en castellano medieval, Madrid, 1962.

[490] Silvia Skorge, Os sufixos diminutivos em português, BF 16 (1956), p.50-90; p.222-305; 17 (1958), p.20-53.

[491] Cf. şi N 480.

[492] P.M. Lloyd, An Analytical Survey of Studies in Romance Word Formation, RoPh. 17 (1963-64), p.736-770.

[493] J.R.Craddock, A Critique of Recent Studies in Romance Diminutives, RoPh. (1965), p.286-325.

[494] S. Ettinger, FF.

însuşiri sau a unei acţiuni, în primul rînd prin raportarea la măsura standard la cuvîntul de bază şi, eventual, la alte repere deductibile din context. Din intenţia de a compara rezultă şi adevărata prestaţie a diminutivelor, valoarea de bază graduantă. Valorile de întrebuinţare derivabile de aici sînt rezultate multiple ale situaţiilor contextuale, care nu trebuie, totuşi, apreciate ca prestaţii singulare, cum se întîmplă în unele lucrări, în care este luat în considerare în mod unilateral doar planul vorbirii[495]. Această intenţie de comparare, manifestată diferit în limbă, îşi găseşte expresia în diminutive şi este, într-o formă mai precisă, ceea ce GAUGER numea 'rezultatul alegerii în preconştient şi conştient'.

2.3.2.5.0 Problematica denumirilor

Ca şi în franceză *(alouette, pommette)* sau în italiană *(campanella)*, există şi în română diminutive lexicalizate, care şi-au pierdut relaţia cu lexemul de bază în procesul de evoluţie istorică şi care deţin în vocabular locul unui cuvînt primar. Legătura originară cu baza nu mai este vizibilă la activarea lexiei. Spre deosebire de franceză, metaforicul, dacă este prezent, este mai curînd perceput în astfel de construcţii, deoarece româna nu are putere de abstractizare atît de mare[496].

Prin contrast cu italiana, expresia fixă nu poate fi din nou variată cu ajutorul unei acumulări de sufixe[497]. Un rol special în cadrul formelor lexicalizate îl au toponimele[498], care sînt fixe în măsura în care sînt subordonate unui anumit obiect şi nu mai sînt liber eligibile. Dar, la fel ca şi numele de plante şi de animale, ele pot furniza modele în sine pentru diminutivare, deoarece se constituie pe baza aceloraşi reguli.

---

[495] Asupra criticii adresate lui A. Alonso, cf. Ettinger FF, p.95 ss.

[496] Pentru gradul de abstractizare al limbii franceze, cf. în acest context M. Weber, op. cit., p.120.

[497] Cf. M. Sigg, op. cit., p.12.

[498] I. Iordan, Noms de lieux roumains à forme diminutive, BL 15 (1947), p.69-94; un rezumat al acestei lucrări cu titlul Formations diminutives dans la toponymie roumaine, Proceedings of the 8th International Congress of Onomastics Sciences, Amsterdam, 1963, The Hague-Paris, 1966, p.237-242; id., Toponimia românească, Bucureşti, 1972, p.440; cf. şi Al. Graur, Nume de locuri, Bucureşti, 1972, p.72 s., 104; alte surse: Marele Dicţionar geografic al României (MDGR), I-V, Bucureşti, 1898-1902; Enciclopedia României II, Bucureşti, 1938; pentru romanică şi franceză, cf. îndeosebi A. Vincent, Les diminutifs de noms propres de cours d'eau particulièrement dans le domaine français, RBPH 4 (1925), p.35-76; P. Lebel, Les noms de lieux diminutifs de noms de cours d'eau, R 61 (1936), p.483-488.

2.3.2.5.0.1 Toponimele

IORDAN scoate la iveală o listă de 350 de toponime româneşti diminutivale, dar renunţă, după propriile mărturisiri, să le clasifice după criterii semantice şi genetice şi le prezintă doar în ordine alfabetică[499]. Astfel de denumiri îşi au originea în:

Relaţia normal : mic

a) Comparaţia cu un loc care se află în imediata vecinătate: *Blaj - Blăjel; Cisnădie - Cisnădioara; Herţa - Herţuşca; Măgura - Măgurele; Satmar - Sătmărel.* Acelaşi procedeu îl putem întîlni şi în cazul hidronimelor care îşi au originea în relaţia rîu/afluent: *Argeş - Argeşel; Bistriţa - Bistricioara; Cerna - Cernişoara; Jijia - Jijioara, Moldova - Moldoviţa; Olt - Olteţ.* Ca diferenţiere între amunte şi avale sau ca denumire a unui braţ găsim: *Bîrlădel, Dunăriţa, Pruteţul, Sireţel etc*[500]. Această opoziţie poate fi exprimată în forme paralele, fie analitic, fie sintetic: *Urzica Mică - Urzicuţa; Valea Mică - Vălişoara; Balaurul-Mic - Bălăurelul*, un exemplu pe marginea căruia HASSELROT notează: "Ce cas est sans doute exceptionnel"[501].

Un citat din literatură:

> *"Nu departe de Horaiţa, pe un munte despre miazăzi se află*
> *Horaiţa Mică sau Horăicioara"*
>
> *(Hogaş 71)*[502]

Relaţia mic : mare

b) Un termen al opoziţiei poate fi exprimat sintetic, iar celălalt analitic: *Nebunul Mare -*

---

[499] I. Iordan, Toponimia, p.448. Tocmai în acest spaţiu lingvistic, în care se simte efortul reconstrucţiei elementelor preromanice, importanţa componentelor semantice ale toponimelor este deosebită. Cf. I.I. Russu, Die Sprache der Thrako-Daker, Bucureşti, 1969, p.53 s., p.101 ss., p.149, p.183.

[500] Pentru franceză, cf. M. Weber, op. cit., p.110, N 130: "...Damourette et Pichon qui expliquent p.e. le passage de *Auzonet* à *Auzonette* par une combinaison des phénomènes de personification et de sexuisemblance (l'Auzonette serait senti comme la fille de l'Auzonnet)".

[501] Hasselrot, Formation, p.222. După cum se poate vedea din celelalte exemple, acest caz nu este chiar atît de neobişnuit; H. însuşi oferă în alt loc un ex. corespunzător pentru spaţiul lingvistic francez: "La *Seillette* ou *Petite Seille*, deux noms d'un même bras de la rivière de *Seille*", op. cit., p.173, N 3.

[502] Ambele forme nu sînt atestate la Iordan.

Nebunaşul; Giorocul Mare - Giorocel; Cincul Mare - Cincşor[503].

c) Diminutivele pot servi la diferenţierea datelor geografice, cum ar fi rîuri şi oraşe care se află în bazinul lor, caz de întîlnit în toponime:

Rîu	Oraş
Bucureştioara	*Bucureşti*
Tecucelul	*Tecuci*
Vasluieţul	*Vaslui etc.*

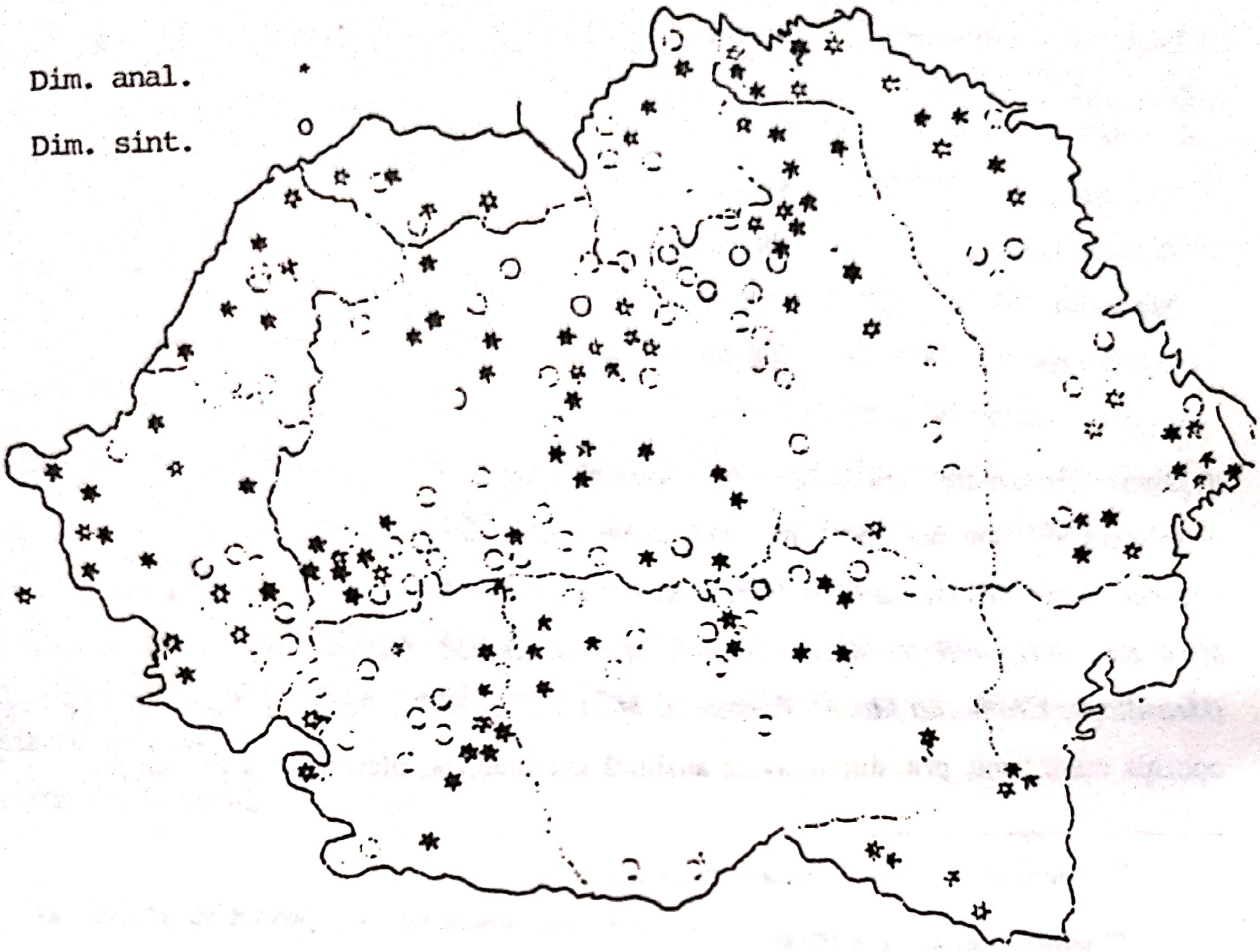
d) Diferenţierea mare - mic se produce în general analitic. Pe lîngă cele 44 de exemple citate de IORDAN[504], am mai identificat încă multe altele: *Cergău Mare - Cergău Mic (Alba), Crevedia Mare - Crevedia Mică (Ilfov), Hîrtop Mare - Hîrtop Mic (Orhei), Ilva Mare - Ilva Mică (Năsăud), Mileştii Mari - Mileştii Mici (Lăpuşna), Ostrovu Mare - Ostrovu Mic (Mehedinţi), Ceamurlia Mare - Ceamurlia Mică (Caliacra)*[505]. Pentru a ilustra mai pe larg opoziţia mare : mic prin diminutivare analitică sau sintetică, oferim harta de mai jos:

---

[503] Pentru alte exemple, cf. Iordan, Toponimia, p.191.

[504] Iordan, Toponimia, p.190 ss.

[505] Lista poate fi continuată: *Acrişu M(are) / Acrişu m(ic) (Arad), Aliciu M/m (Caliacra), Almaşu M/m (Bihor), Aşchileu M/m (Cluj), Balabanca M/m (Cetatea Albă), Bazaurtul M/m (Caliacra), Băjăreşti M/m (Argeş), Băjeşti M/m (Argeş), Bălăcelu M/m (Cetatea Albă), Băţani M/m (Covasna), Becicherecul M/m (Timiş + Banat iugosl.), Beregzăul M/m (Timiş), Beria M/m (Olt), Bezimenca M/m (Cetatea Albă), Bivolul M/m (Botoşani), Bîrcea M/m (Hunedoara), Bocşa M/m (Hunedoara), Boroşneu M/m (Covasna), Botoşăniţa M/m (Suceava), Bozînta M/m (Maramureş), Buda M/m (Dorohoi), Budeasa M/m (Argeş), Burila M/m (Mehedinţi), Caiabei M/m (Cetatea Albă), Cainargea M/m (Durostor), Cădaciu M/m (Harghita), Caraciu M/m (Durostor), Carvanu M/m (Durostor), Cemcel M/m (Cetatea Albă), Cerlena M/m (Hotin), Chendu M/m (Mureş), Cireşoaia M/m (Vîlcea), Ciula M/m (Hunedoara), Cîineni M/m (Vîlcea), Cîrligu M/m (Buzău), Cociuba M/m (Bihor), Comloşul M/m (Timiş), Cosa M/m (Ismail), Cotiugenii M/m (Bălţi-Soroca), Crivina M/m (Covasna), Cuciurul M/m (Cernăuţi), Dolheşti M/m (Suceava), Ferşampenuoaz M/m (Cetatea Albă), Finteuşu M/m (Maramureş), Fîntîna M/m (Suceava), Fundătura M/m (Vaslui), Gîrbeşti M/m (Iaşi), Glina M/m (Hotin), Goicea M/m (Dolj), Hălînga M/m (Mehedinţi), Hăsnăşenii M/m (Bălţi), Hora M/m (Caraş-Severin), Humuleşti M/m (Lăpuşna), Iecea M/m (Timiş), Lăcriţa M/m (Dolj), Malul M/m (Cetatea Albă), Marianca M/m (Cetatea Albă), Mărcăuţi M/m (Hotin), Medişoru M/m (Harghita), Medveja M/m (Hotin), Micloşani M/m (Dîmboviţa), Morozenii M/m (Orhei), Muncelu M/m (Hunedoara), Onutul M/m (Hotin), Porumbeni M/m (Harghita), Prigoreni M/m (Iaşi), Puţuntei M/m (Orhei), Rediu M/m (Soroca), Rovinţa M/m (Timiş), Runcu M/m (Hunedoara, Olt), Satu M/m (Ismail), Slobozia M/m (Ismail), Sînnicolau M/m (Timiş), Şoimuş M/m (Harghita), Tămădău M/m (Ilfov), Teremia M/m (Timiş), Topolovăţul M/m (Timiş), Ţepilova M/m (Soroca), Ursoaica M/m (Tighina), Vancicăuţi M/m (Hotin), Vanţina M/m (Soroca), Varniţa M/m (Tighina), Văşcăuţi M/m (Storojineţ), Vînătorii M/m (Ilfov), Zamostea M/m (Storojineţ), Zlătunoaia M/m (Botoşani).* Tipul *Frumoasa-Frumuşica (Cetatea Albă, Soroca)* sau *Chietroasa-Chietroşica (Tighina), Burlacu-Burlăcelu (Cahul), Sîngera-Sîngerei (Bălţi, Lăpuşna)* este reprezentat la fel de des; ar mai fi de amintit doar tipul *Smîrdan-Smîrdanu Mic (Buzău), Vînju Mare-Vînjuleţ (Mehedinţi)* sau *Sărata Mare-Sărăţica (Cetatea Albă).*

(Harta după ALRM 1)

e) Cuvîntul de bază uşor identificabil în toponime ca: *Cetăţuia (cetate), Găurice (gaură), Fruntiţa (frunte), Gropiţele (groapă), Mănăstioara (mînăstire), Poieniţa (poiană) etc.* nu are un referent real. Aceasta conduce la:

f) Derivări cu bază metaforică, ca *Porcşoru, Nucşoara, Puricei*

g) Derivări cu bază calificativă, ca *Bunila, Frumuşica, Frumuşiţa, Lunguţa, Mititelul, Răpegiorul etc.* şi

h) Nume de plante şi animale, ca *Brusturaş (brusture), Găinel (găină), Brădişor (brad), Sălcioara (salcie), Şopîrliţa (şopîrlă).* Demn de reţinut este că doar un număr relativ mic de sufixe operează în aceste modificări. AL. GRAUR vorbeşte de nouă *(-aş, -el, -cel, -ica, -iţa, -ior, -işor, -uie, uţa)*[506], noi am mai adăuga *-uşca, -icioara, -eţ, -işoara, -ice.*

[506] Al. Graur, Nume de locuri, op. cit., p.72 s.

Un capitol în sine îl constituie acele etimologii populare care redau toponime, de cele mai multe ori de origine maghiară, ca *Adămuş (Adámos), Timişoara (Temesvár), Feldioara (Földvár) etc.*, în timp ce diminutive veritabile din alte limbi nu mai sînt înţelese, ca *Balcic* sau *Bazargic.*

2.3.2.5.0.2 Nume de plante

Printre cele 11000 de nume de plante româneşti, găsite în lucrările consultate[507], am numărat circa 2200 (20%) de diminutive. Oferim un număr aproximativ, deoarece la multe forme este greu de stabilit, din cauza terminaţiei sau accentului, dacă este vorba de o modificare reală *(cîrlig - cîrligele* sau *cîrligéle, amar - amăriceà* sau *amăricea).*
Dificultăţile se accentuează cînd nu poate fi identificată tema *(aniş, aglici etc.)*, ceea ce în cazul unui vocabular special este de înţeles. Deja procentul ridicat al acestor realizări le face imposibil de omis. La o examinare mai atentă a materialelor se pot identifica şi alte motive, pentru care o tratare separată a numelor de plante este recomandabilă. PUŞCARIU, după părerea noastră, este singurul care a înţeles importanţa acestei probleme şi care a analizat-o corect din perspectiva istoriei limbii[508]. Am dori să adăugăm unele observaţii. Ca în nici un alt domeniu al lexicologiei româneşti, sînt reprezentate aici toate construcţiile posibile. Din acest microcosmos împietrit al limbii se poate învăţa, totuşi, cum funcţionează mecanismul modificării, chiar şi atunci cînd raportul bază - modificat poate fi recunoscut în plan semantic doar cu ajutorul gîndirii metaforice sinecdotice sau metonimice. Etimologia populară îşi arată aici cele mai fascinante roade.
Afixarea se prezintă în toate formele posibile. Există augmentative, dar numărul diminutivelor copleşeşte. De la abstracţiuni ca *amor, dor, milă, minciună* (Liebe, Sehnsucht, Mitleid, Lüge) pînă la obiecte concrete ca *buhai, caş, ciocan, sfredel* (Bulle, Käse, Hammer, Bohrer), toate domeniile de referinţă sînt acoperite.
Putem deosebi între anumite tipuri de realizări.

---

[507] D. Grecescu, Enumeraţia plantelor din România, Bucureşti, 1880; I. Simionescu, Flora României, Bucureşti, 1939; DEB.

[508] S. Puşcariu, Die rumänische Diminutivbildung, Leipzig, 1899, p.13 ss.

Relația mare : mic

a) o mare parte a modificărilor indică relația cu o plantă sau un fruct al aceleiași specii sau al uneia asemănătoare, dar cu dimensiuni mai mari:

aișor - ai	*(Lilium martagon - Allium sativum)*
alunel - alun	*(Achillea millefolium - Coryllus avellana)*
arțăraș - arțar	*(Acer platanoides - Acer campestre)*
bostănel - bostan	*(Curcubita melopepo - Curcubita maxima)*
brusturel - brusture	*(Tussilago farfara - Arctium lappa)*
căpșunică - căpșună	*(Cephalanthera alba - Fragaria moscatha)*
cepșoară - ceapă	*(Allium ascalonicum - Allium cepa)*
gutuiță - gutuie	*(Marrubium peregrinum - Cydonia oblonga)*
măzăriche - mazăre	*(Briza media - Paseolus vulgaris)*
săcărea - secară	*(Bromus secalinus - Secale ceriale)*

b) denumirile tipurilor de plante (buruieni, copaci, arbuști, fructe de pădure, ierburi etc.) cunosc în măsură mai mică diminutivarea, deși reprezintă cea mai mare parte din realizări. Din 360 de nume de plante cu derivate, modificate sau combinații sintactice de la *iarbă*, doar *ierbuliță* și *ierbăluță* sînt diminutive, iar *ierboi* și *ierboaie* sînt augmentative. Plecînd de la *buruiană*, din 202 construcții analitice avem doar un diminutiv, *buruieniță*, de la *fasole*, din 49 de realizări, tot un singur diminutiv, *fasolică, de la floare (flori), din 207* forme analitice apar doar diminutivele *floricică, floricele, floriță*: toate cele trei diminutive sînt completate analitic - ca și bazele -: *floricele de flori albe (Parnasia palustris), floricele de iarbă (Gomphrena globosa), floricele frumoase (Bellis perennis), floricele negrîi (Malva sylvestris), floricică de leac (Ranunculus pedatus), floricică de pe lac (Ranunculus repens), florițe albe (Parnassia palustris).*

c) Mai numeroase sînt numele de flori, care au ca punct de plecare o culoare. Toate nuanțele cromatice sînt reprezentate, cu condiția să poată primi un sufix. Pentru ilustrare am căutat toate variațiile lui *alb* și *galben*.

albă (Aster Lynosysris)
albeață (Geum urbanum)

albei (Agropyron repens)

albigeană (Acorus calamus)

albină (Ophrys cornuta)

albinițe (Coreopsis tinctoria)

albișoară (Alyssum repens)

albiță (Alyssum calcinum)

albumiță (Leontopodium alpinum)

albușor (Alyssum repens)

galbene (Prunus cearsifera)

gălbază (Cuscuta campestris)

gălbăjoară (Lysimachia vulgaris)

gălbănare (Serratula tinctoria)

gălbănușe (Calendula officinalis)

gălbănuț (Cantharellus cibarius)

gălbejoară (Lythrum salicaria)

gălbenea (Rorippa austriaca)

gălbenele (Ranunculus pedatus)

gălbinele de munte (Ranunculus carpaticus)

gălbenele de pădure (Ranunculus nemorosus)

gălbenuș (Camelina microcarpa)

gălbenușe (Potentilla chrysanta)

gălbenuși (Crepis pulchra)

gălbenuț (Hieracium aurantiacum)

gălbinea (Cantharellus cibarius)

gălbinei (Calendula officinalis)

gălbinele (Haplophyllum suaveolens)

gălbinele de munte (Ranunculus sceleratus)

gălbinele grase (Taraxacum officinales)

gălbinioară (Galinsoga parviflora)

gălbiniță (Galeobdolon luteum)

gălbinoasă (Erysimum wittmanni)

gălbinuș (Myagrum perfoliatum)

gălbinuşe (Calendula officinalis)
gălbioară (Inula britannica)
gălbioare (Calendula officinalis)
gălbior (Cantharellus cibarus)

După cum era de aşteptat, în unele cazuri este vorba de aceeaşi plantă. Este intéresant, însă, că singularul şi pluralul pot denumi tipuri diferite de plantă. Am dori să accentuăm: aici avem de-a face cu denumiri. La construcţia lor se pleacă de la acelaşi principiu, acela al variaţiei unui singur obiect transferat asupra altor obiecte, care au ceva în comun, în acest caz flori şi culori. Din motive de economie a limbii nu se creează nenumărate denumiri diferite, ci se caută acelea relativ motivate, care se bazează pe transformarea unor nume date. Ca în cazul diminutivării "veritabile", se operează cu un număr mare de sufixe, care diminuează, desigur, dar nu activează procesul graduării.

De ce tocmai la denumirile de flori înregistrăm această multiplicitate a formelor, în timp ce la alte categorii de plante de-abia apar sufixe diminutivale? Deoarece prin lexicalizare se estompează graduarea unui diminutiv originar sau potenţial la o diferenţiere suplimentară nu mai pot opera decît acele adjective care exprimă altceva decît relaţia mare : mic şi care nu participă la graduarea normală (cum ar fi adjectivele de denumire de culoare şi, într-o anumită măsură, adjectivele care precizează forma)[509].

În acest sistem fix este important de stabilit cît de neimportante sînt cele aproximativ 200 de sufixe diminutivale fără capacitatea de a reprezenta relaţia cu baza şi fără să exprime o oarecare dinamică a complexului. În cazul lui *iarbă*, orice denumire suplimentară ca *ierbuţă, ierbişoară, ierbuleaţă, ierbulină, ierbică, ierbăcică, ierbină, ierbicică, ierbucă etc.* ar spune că este vorba cel mult de un alt tip de iarbă; pentru aceasta, ar trebui încă o specificare analitică.

d) Adjective deadjectivale sînt şi următoarele: *acriş - acru, amărea, amăruţă - amar, asprişoară - aspru, flămînzică - flămînd, frumuşică - frumos, dormiţele - dormit (a dormi) etc.*

Nu rareori asocierile şi, după cum am amintit, etimologiile populare joacă un rol hotărîtor.

---

[509] De ex. *rotund, pătrat.* Forma poate fi exprimată metaforic ca în *bobiţă etc.*

e) Bine reprezentate sînt modificatele metaforice, care au la baza denumirii pentru 1. obiecte ale vieţii cotidiene, 2. îmbrăcăminte, 3. părţi ale corpului, şi mai ales 4. animale:

1	*2*	*3*	*4*
furculiţă	*bumbişor*	*guriţă*	*cerbăluţă*
furcuţă	*călţunaş*	*brîncuţă*	*buhăieş*
ciocănei	*cerceluş*	*buzişor*	*broscălan*
clopoţei	*cuşmuţă*	*clonţonei*	*cocoşel, -i*
etc.	*ciuboţică*	*degeţei*	*fluturaş*
	papucei	*fruntiţă*	*iepurel*
	etc.	*etc.*	*găinuşă*
			hulubiţă
			ploşnicioară
			purcelaş
			răculeţ
			văcuţe
			zimbrişor
			etc.

f) Ca în multe alte limbi, numele de persoane pot apărea ca denumiri de plante[510]: *Antonică, Dumitraş, Petrişor (cf. germ. Peterle).* Aceeaşi observaţie este valabilă şi pentru numele de profesii: *călugăraş, vornicel, chelărel, călugărişoară* sau grade de rudenie precum *cuscrişor, frăţior, soruleancă etc.*

---

[510] Nu totdeauna avem de-a face cu o metaforă. Numele unei plante poate spune că ea este mîncată cu predilecţie de un anumit animal, sau că ea poate fi folosită ca plantă medicinală sau ca mijloc de protecţie împotriva anumitor animale.

2.3.2.5.0.3 Nume de animale

Numele de animale care să permită sufixarea diminutivală sînt mai rare. După cum observa PUŞCARIU, asta se întîmplă "în cea mai mică măsură cu patrupedele "[511]. Puţinele exemple pe care lingvistul român le invocă nu indică,totuşi, nici o preponderenţă a vreunei clase de animale, fapt confirmat şi de cercetările noastre. Două precizări sînt necesare: observaţia se referă 1. la procentul de denumiri diminutivale în interiorul unei clase de animale şi 2. nu la acele denumiri folosite mai ales la animale domestice în precizarea vîrstei: *bouţ, bouşor, boulean, tăuraş, văcuşoară, juncă etc.*[512]
Asupra situaţiei numelor de păsări în română semnalăm o contribuţie substanţială a lui Th. BERCHEM[513].
În listele prezentate acolo, fără pretenţii exhaustive, se fac remarcate aceleaşi tendinţe ca şi în cazul numelor de flori şi o substanţială corespondenţă cu denumirile ornitologice din restul Romaniei. Citām aici cîteva din realizările cele mai originale, ca *păstorel (Motacilla), brădişoară (Tetrastes bonosia), scorţărel (Certhia familiaris), ţigănuş (Falcinellus igneus);* sau *pescăruş, pescărel, pescăraş (Alcedo ispida),* construcţii care indică următoarele trepte iniţiale: *peşte (S) --> pescui (V) --> pescar (S).*

2.3.2.5.0.4 Alte denumiri

PUŞCARIU[514] numeşte următoarele domenii cu construcţii diminutivale, care joacă un rol în onomastica românească:
a) jocuri de copii: *alunelul, ulceluşul, buburuza, aţişoara etc.*
b) activităţi şi meserii: *vătăşel, vornicel, negustoraş, armăşel etc.*
c) afecţiuni minore: *aluniţă, puşchea, sugel etc.*

---

[511] Diminutivbildung, p.19.

[512] Cf. A. Bidu-Vrănceanu, op. cit., p.239 s.

[513] Th. Berchem, Contribution à l'étude des noms d'oiseaux en roumain, Revue des études roumaines 9-10 (1965), p.143-172 şi 11-12 (1969), p.81-98.

[514] Diminutivbildung, p.20 s.

2.3.2.5.0.5 Graduarea denumirilor

Două categorii sînt propice graduării:

a) Nume proprii

b) Nume de mîncăruri.

Dacă în cazul hipocoristicelor, care constituie o grupă separată din cauza relaţiilor speciale pe care le exprimă în domeniul numelor proprii, graduarea constă într-un factum, pe care PUŞCARIU îl descrie ca "îmbinare strînsă a trei concepte 'mic', 'drag' şi 'tînăr'"[515], în al doilea caz avem de-a face cu contribuţiile unui limbaj special, acela al reclamei. Paralel cu superlativele prefixate, care colorează limbajul reclamelor din lumea întreagă, în limbajul gastronomic românesc există o abundenţă de construcţii diminutivale, care se vor înţelese drept accentuări calitative ale produselor oferite. Astfel, am identificat următoarele specialităţi într-o listă de bucate din Fălticeni:

ciorbişoară de văcuţă	*(Rindsuppe)*
mămăliguţă la cuptor	*(Polenta au four)*
ciupercuţe în aluat	*(Pilze im Teig gebacken)*
chifteluţe cu sos de roşii	*(Klößchen in Tomatensauce)*
fripturică de purcel la tavă	*(Schweinebraten)*
plăcinţele de brînză	*(Käsekuchen)*
cnele cu dulceţică	*(Knödel mit Konfitüre)*
pilăfel de oiţă	*(Hammelpilaf)*

Fără îndoială, există o serie de mîncăruri, ale căror nume sînt diminutive lexicalizate: *corăbioare, minciunele, perişoare, frigărui* etc. De asemenea, este de înţeles folosirea diminutivelor pentru creaţii culinare de dimensiuni foarte mici: *chifteluţe, sărmăluţe, mititei* etc. Dar, spre surprinderea noastră, întîlnim şi diminutivarea ingredientelor, astfel încît clientul asociază - iată efectul reclamei - felurile de mîncare cu concepte specifice diminutivării, ca 'delicat', 'proaspăt', 'fraged', 'prielnic', 'bun la gust', 'ca la mama acasă'. Înapoi la numele proprii. Nici PUŞCARIU, nici Ingeborg SEIDEL-SLOTTY[516] nu amintesc în numele proprii diminutivate că şi funcţia vocativă joacă aici un rol special. Este

---

[515] Diminutivbildung, p.8.

[516] Ingeborg Seidel-Slotty, Über die Funktion der Diminutive, BL 15 (1947), p.23-54.

un fapt notoriu că în unele limbi formula de adresare - nu numai către o persoană de încredere - este folosită ca semn al afectului, al condescendenţei sau al respectului de rang superior printr-un substantiv sau adjectiv diminutivat[517]. Vom reda în continuare mai multe exemple pentru astfel de apelative, care funcţionează în locul altor forme de acelaşi fel, întîlnite în limbile vest-europene, dar nu în română, de exemplu *mon colonel, mon ami, meine Damen und Herren, meine Lieben.*

Tocmai în cazul hipocoristicelor, fantezia, afectul, ca şi libertatea sufixării nu cunosc limite, astfel încît nu se poate vorbi de norme restrictive cum face I. SEIDEL-SLOTTY[518]. Diferenţele în alegerea sufixului sînt mai degrabă de ordin diatopic decît diastratic[519].

Una din cele mai importante probleme relative la diminutivele graduabile este felul cum pot fi ele disociate de construcţiile fixe. WEBER invocă exemplul fr. *clochette (petite cloche,* dar şi *petite fleur en forme de cloche)*[520], care poate bloca folosirea unui diminutiv veritabil sau o poate face mai greu sau mai puţin probabilă, atîta timp cît apare ca formă lexicalizată. În timp ce romanistul elveţian nu întrevede neapărat o rezolvare, ci foloseşte această stare de fapt pentru a ilustra propria teză asupra dezvoltării perpetue a diminutivelor franţuzeşti spre specializări şi lexicalizări, PUŞCARIU crede că natura sufixelor şi întrebuinţarea lor, deci norma, uşurează disocierea. Exemplul său *călugărişor (călugăr)*, însoţit de observaţia că "se ştie că un cuvînt de genul *călugărişor* înseamnă o plantă, din faptul că diminutivul -

---

[517] Astfel de apelative, ca *petite père, Väterchen etc.* ar trebui să evoce adesea în limbile occidentale atmosfera rusească; exemple deosebit de elocvente se găsesc în piesele de teatru, cum ar fi cea a lui G.B. Shaw despre Ecaterina cea Mare.

[518] "So gibt es *Petruş* (neben *Petrică*), aber nicht *Dimitruţ* (doch *Mitică*), *Ionel*, aber nicht *Petrel.*" I. Seidel-Slotty, op. cit., p.43. *Petrel, Mitruţ, Dumitraş* sînt însă posibile, ca şi multe alte hipocoristice, deci ele apar. Cf. lista, pe care Puşcariu a întocmit-o în oraşul său de reşedinţă, asupra cărei lipsuri remarca el însuşi: "...ar fi imposibil să redăm aici toate diminutivele care apar, deoarece ele suferă transformări în mod cert nu numai dialectale, ci şi în fiecare mediu familial în parte." Diminutivbildung, p.7 ss; p.9, N 1.

[519] Cf. V. Rusu, În legătură cu derivarea cu sufixe în daco-română, Fonetică şi dialectologie 4 (1962), p.257-268; Aurelia Stan, O problemă de antroponimie: derivarea cu sufixe diminutivale a prenumelor din ALR, CL 9 (1964), p.97-100. Nu numai la marea burghezie cu "francomania sa" (I. Seidel-Slotty, op. cit., p.43) apare preferinţa pentru hipocoristice străine, ci această tendinţă este valabilă pentru toate straturile sociale şi mai ales pentru cei neinstruiţi, care văd în asta un semn al gustului elevat. Dovada cea mai clară o avem în numeroasele diminutive şi hipocoristice, care apar la eroii lui Caragiale: *Miţa, Tache, Lache, Veta, Joiţica, Fănică, Efimiţa , Mache, Crăcănel etc.*

[520] Op. cit., p.124 s. şi citat mai departe la A. Dauzat, Les diminutifs en français moderne, FM 23 (1955), p.16: "...la dificulté de créer des diminutifs, car on risque de trouver la place prise: une petite table ne peut pas être appelée *tablette*, ni une petite oreille *orillette*." Cf. şi Hasselrot, Formation, pentru franceză la p.171 s., pentru siciliană, p.225, şi pentru portugheză, p.278.

işor este folosit doar în situaţia asta pe lîngă *călugăr*"[521] poate corespunde realităţii, deşi denumirea este atît de obscură şi de specializată, încît nu poate fi localizată de la prima vedere în domeniul botanicii şi deci nici nu poate fi o regulă. Ce se întîmplă în cazul altor nume de plante cu acelaşi lexem de bază, care, însă, folosesc sufixe nespecializate? DEB[522] furnizează următoarele exemple din "familia" *călugăr*:

călugăr (Tancetum balsamita)
călugăraş (Knautia arvernsis)
călugărească (Sarothamnus scoparius)
călugărei (Erythronium dens-canis)
călugărişoară (Succisa ratensis)
călugăriţă (Asclepias syriaca)

Dacă ne amintim că termenul *călugăriţă* acoperă şi numele a trei insecte (*Mantis religiosa, Libellula depressa, Coccinella septempunctata*), *călugăre* respectiv *călugărele* denumesc un joc de copii, iar *călugăreasca* un dans popular, atunci ne-ar mai rămîne loc pentru variaţii 'veritabile' ale termenului *călugăr*?

Cel mai simplu răspuns este dat de exemplele noastre, pe care le vom prezenta în următoarele subcapitole. Din ele, contextul se evidenţiază ca o ultimă instanţă, care clarifică referentul[523] şi face astfel funcţia semantică a unei modificări diminutivale echivoce uşor identificabilă.

2.3.2.5.1 Diminutivarea şi clasele lexicale

Pe lîngă substantive, adjective şi adverbe, în limba română se mai întîlnesc forme diminutivale plecînd de la:

Pronume: *euţ (eu), tinişor (tine), mătălucă, mătăluţă, tăluţă, tălică (mata, dumneata),*

---

[521] S. Puşcariu, Diminutivbildung, p.17 s. DLR (p.57), o numeşte "o formă suspectă", DEB nici nu o indică.

[522] p.216 s.

[523] De ex.:
călugăr → *călugărişor$_1$* *(diminutiv - aceeaşi referinţă)*
călugăr → *călugărişor$_2$* *(plantă - referinţă nouă)*

oricel, oarecică (orice, oricine), cutărică (cutare), nimicuț, nimicuță, nimeric, nimerică (nimic).

Numerale: *unișor, unișică (unu), douță (două), șeptic (șapte).*

Interjecții: *aolică, daolică (aoleu), cimilaș, cimilică, cimilea (cimil), gîrăuță (gîră), huhuță (huță).*

Ele servesc intensificării pure *(aolică, nimicuț, unișor, euț)* și pot fi folosite afectiv *(tinișor, gîrăuță)*, ironic *(mătăluță)* sau depreciativ *(cutărică)*[524].

"Aolică, dodo, fă!
Au tu mi-ai făcut ceva
De nu te mai pot uita?"

(Alecsandri, EMR 106)

"Aolică daolică;
Mult mi-e drăgulița mică..."

(ibid.)

"Aolică, aoleu;
Scoală, bărbățelul meu!"

(A. Pann, EMR 106)

"Nimeric nu poate să mă ajute"

(ALR I, 342/700, ap. ADR VII, 415)

"Cimilică mititică, nici de vodă nu mi-e frică"

(DLR I, 2, 408)

---

[524] Aici ar trebui incluse și 'diminutivele verbale' ale lui Cazacu *(copăcel, păpică)*. Cf. B. Cazacu, Despre unele forme verbale cu sufixe diminutivale, SCL 1 (1950), p.91-98.

"Vin' să te sărut şi pe tinişor"

(Bogdan, T. 1657)

"Ian, vin' încoace că am să-ţi spun o oarecică"

(I. Negruzzi, DLR VII, 2, 11)

"E ora zece trecute, şi mătăluţă, boierule,
dormi încă, parcă ai fi un paşă"

(Inf. E. E., Bucureşti)

2.3.2.5.1.1. Adverbele

După PUŞCARIU, adverbele diminutivate exprimă în română în primul rînd o intensificare[525]. În general este vorba de adjective adverbiale: este greu de decis în cazul unei lexii izolate ce clasă lexicală este de fapt avută în vedere. Cînd cuvîntul de bază este un adverb, problema devine caducă: *abieluşa, abieluşcă, abieluţa, acuşica, apropişor, atîtica, binişor, cătinălaş, cătineluş, cătineluţ, cătinică, curmezel, demulcior, demultcior, depărcior, depărticior, diminecior, domolel, gebuţa, iutişor, încetuc, îndăţică, josişor, linicel, mereior, mereuş, mereuţ, mereoaş, niţeluş, odăţică, olecuşoară, olecuţă, olecuţică, puţintel, repegior, suscior, susuşor, tîrzior.* Graduarea potenţială este în aceste exemple deja conţinută în temă. Astfel iau naştere efecte reducătoare, în cazul lui *abia:*

"E ca văzul orbeţului cînd zăreşte d-abieluşa,
ca prin sită ori ca prin ciur"

(Jipescu, EMR I, 95)

"Cum m-a făcut Dumnezeu pe mine, nu-i trec
muierii nici atîtica din al meu"[526]

(I.L. Caragiale, EMR II, 625)

---

[525] Puşcariu, Diminutivbildung, p.12.

[526] Construcţia adjectivală *"erai numai atîtica, nu mai mare cînd te-am cunoscut" (EMR II, 625)* aminteşte de cea spaniolă *"era tamanito asi cuando su madre se fué vivir a Paris" (Galdos*, ap. Oster, op. cit., p.81).

"Au sburat vulturii-n lumea ceealaltă
cu sfînta lumină nițeluș mai caldă"

(Arghezi II, 222)

Reducerea poate fi accentuată şi cu ajutorul unui comparativ veritabil:

"Rărişor să cercetezi
şi mai puțintel să şezi"

(Zanne 9515)

Procedeele de graduare sintetice şi analitice acționează împreună, pentru a obține un efect de superlativ. În mod logic, maxima de mai sus ar însemna:

arată curiozitate		rămîne ca musafir
rărişor	———————	*mai puţintel*
	în comp. cu	
atît de rar pe cît posibil		şi mai puţin

În cazul adverbelor temporare, diminutivarea înseamnă, în funcție de temă:

a) o scurtare perceptibilă a intervalului de timp *(acuş, acuşica, îndățică)*

b) o intensificare durativă *(mereior, mereuş, mereuț, meroaş, tîrzior, tîrziuț)*

c) o concentrare a acțiunii într-un anumit punct *(diminecior, demulcior, demultcior, odățică)*.

a) "Măi, omule, zise dracul. Tu cu şmecheriile tale ai
tulburat toată drăcimea; da acuş am să te vîr şi eu în toate grozile morții"

(Creangă 149)

b) "Şi-aşa mă gîndeam eu la ea, mereuț mă gîndeam"

(Inf. S.B., Ieud)

Aproximarea şi adverbul suplimentar măresc caracterul durativ în expresia des întîlnită:

"Ceva mai tîrzior"

(Dongorozi, S.II, 220)

Limita intervalului de timp este precizată prin context:

"De cînd nu l-aţi văzut? ispiti munteanca.
-Apoi cam de multişor, cam de astă toamnă"

(Sadoveanu, Balt. 91)

"Plecară...şi ceilalţi cari din răsărit sosiră cu arapi şi cu cămile de asemeni se înduplecară mai tîrzior, pe seară"

(Blaga 187)

c) *"O să ne sculăm dimenicior, cînd încep să cînte păsărelele"*

(Inf. E.E., Bucureşti)

(sehr früh am Morgen, 'de grand matin')[527]

Treptele graduării reduse sau amplificate vizibil în adverbele predicative depind, în primul rînd, de sensul verbului şi apoi de determinările suplimentare ale contextului. PUŞCARIU citează efectul 'în trepte' al lui *încetişor* în exemplul:

"Sunetul clopotului se depărta încetişor"[528]

La CREANGĂ găsim nuanţe diferite ale aceluiaşi adverb:
a) cu grijă, cu mişcări lente

"Şi cum ajung în dreptul teiului, pun demîncarea jos în cărare pe muchea dealului, mă

---

[527] "Il me semble à propos de signaler ici qu'en fait de langue aussi les extrêmes peuvent se toucher. J'ai dit *grand matin*. On peut aussi dire parfois, sans altérer le sens, *petit matin...*" Hasselrot, Formation, p.175, N 2.

[528] Puşcariu, Diminutivbildung, p.12.

sui <u>încetişor</u> în teiul care te adormea de mirosul floarei"

(Creangă 43)

b) cu voluptate

"Apoi mă trăgeam <u>încetişor</u> pe o coastă, la marginea bălţii cît mi ţi-i moronul şi mă uitam cum se joacă apa cu piciorușele cele mîndre ale unor fete"

(Creangă 49)

(tout doucement, trad. Auger,
schwamm ich gemütlich, Doina 107)

c) precaut, cu îndemînare

"Atunci îmi ieu inima în dinţi şi fac tocmai aşa, cum fusesem povăţuit de Gîtlan: tai cusutura <u>încetişor</u>"

(Creangă 71)

(Auger ca şi Vianu rămîn la aceeaşi versiune:
tout doucement, p.142, resp. 107)

Antonimul lui *încet* oferă următorul exemplu, în care sînt implicaţi mai mulţi factori ai modificării, intra- şi extralexematice:

"În sfîrşit bătu şi a treia oară; dar <u>niţel mai tăricel</u>"

(LBR 92)

a) Treapta de intensificare I *tăricel* ⟶ c) redus prin
b) Treapta de intensificare II *mai tăricel* ⟶ *niţel*

Cele mai des folosite adverbe diminutivale sînt în afară de *încetişor* cu formele paralele:
încetuc
încetinel

încetuț, ca și sinonimele

cătilenuș

cătineluț

cătinălaș

cătinică

domolel și *linicel*,

binișor (singura modificare a lui *bine*) și

frumușel (ca singură formă diminutivală cu rol adverbial a adjectivului *frumos*).

În ciuda valențelor multiple de sensuri, cele două adverbe sînt în cele mai multe cazuri interschimbabile. În timp ce lexeme de bază sînt folosite în opoziție, respectiv drept complinire reciprocă:

> *"Aici e mai frumos și acolo e mai bine"*
>
> *(Inf. M.M., Iași)*
>
> *"M-am gîndit că e bine și frumos să mă împac cu el"*
>
> *(Inf. A.C., Giulești)*

Sensurile pe care DLR le indică pentru *binișor (1° assez bien, passablement, 2° presque complètement, 3° délicatement, 4° prudemment)*[529], pot fi valabile și pentru adverbul *frumușel*, ceea ce este confirmat în aceeași lucrare, fiind invocată ca posibilă echivalență dintre *binișor* și *cătinel*[530].

Exemplele pe care le aducem în continuare trebuie să ilustreze mai multe componente ale ambelor adverbe:

- interschimbabilitatea lor, ca semn al unei lexicalizări progresive, deci al unei dezvoltări a sensurilor
- capacitatea lor de a prelua diferite trepte ale graduării

---

[529] DLR I, p.564.

[530] DLR II, 1, p.180; Tiktin dezamăgește printr-o singură indicație asupra adjectivului *frumușel*, deși el citează și realizări adverbiale. T. 649.

- capacitatea lor de a exprima comparaţii în raport cu sensul standard, diferit de cuvîntul de bază.

a) încet şi strîns

"Dacă vedea omul şi vedea că nu se poate descotorosi de mine cu vorbe, mă lua <u>frumuşel</u> de bărbie cu mîna stîngă..."

(Creangă 39)

(il me prenait gentiment par le menton, trad. Vianu, p.70)

"Apoi ridică chersinul <u>binişor</u>, înşfacă iedul de urechi şi-l flocăieşte şi-l jumuleşte şi pe acela, de-i merg petecele"

(Creangă 126)

(et voilà qui soulève tout doucement la huche, trad. Vianu, p.139)

b) progresiv, acţiunea presupunînd un anumit timp şi osteneală

"Dacă auzeam aşa, mă spălam <u>binişor</u> pe la gură, şi-mi căutam de nevoie"

(Creangă 40)

"Iar Marţi des-dimineaţă puse tarniţele şi desagii pe cai, şi legîndu-i <u>frumuşel</u> cu căpăstrul, pe cel de-al doilea de coada celui dintîi, pe cel de-al treilea de coada celui al doilea, cum îi leagă muntenii..."

(Creangă 28)

c) atent, cu ochii în patru

"Ai un oboroc?...Pune nucile într-însul, ia-l pe umăr şi suie-le <u>frumuşel</u> în pod"

(Creangă 259)

"Dacă auzi el că este biruită, se dete binişor jos din coada ei şi se arătă"

(LBR 43)

Interschimbabilitatea celor două lexii poate fi relevată în următorul exemplu, în care autorul le foloseşte una după alta, din motive stilistice,pentru a da senzaţia unei repetiţii:

"...se duce la roi, răstoarnă albinele frumuşel din pălărie în buştihan, îl întoarce binişor cu gura în jos, îi pune deasupra nişte căptălani ca să nu răzbată soarele şi ploaia înlăuntru..."

(Creangă 213)

Dar această dezvoltare "exogenă" este stopată dacă se recurge la baza iniţială printr-o funcţie comparativă sau superlativă directă. Ambele lexii, care în terminologia lui WEBER sînt "deconceptualizate"[531], nu mai pot fi considerate variante în acest caz. PUŞCARIU este de părere că " *'stai binişor!'* este un imperativ, pe care mama îl repetă des copilului, şi care nu înseamnă 'fii cît de cît liniştit', ci 'fii liniştit'"[532].
Comparaţia cu o stare standard este evidentă mai ales după un imperativ:

"Nu vreau să mai dorm; mă dau jos şi am să şed toată noaptea lîngă d-ta!
- Ba, păzeşte-ţi treaba, jupîneşică, şezi binişor unde şezi, că bine şezi!"

(Creangă 110)

Opoziţia scontată prin modificare:

starea I (normală)	:	stare II (modificată)
bine		*binişor*

---

[531] M. Weber, op. cit., p.122 s.

[532] Puşcariu, Diminutivbildung, p.21 s.

este potenţată prin conlucrarea unui verb. Informaţii suplimentare lămuresc situaţia, dar nu avizează întotdeauna o treaptă superioară a graduării:

"Pajul Cupidon, vicleanul,
Mult e rău şi alintat,
Cu copii se hîrjoneşte,
Iar la dame doarme-n pat.

De lumină ca tălharii
Se fereşte binişor,
Pe fereşti se suie noaptea..."

(Eminescu I, 108)

(1. se fereşte foarte tare de lumină,
2. precum tîlharii --> se fereşte şi el de lumină)

"Jumătate cu judecată, jumătate fără judecată, copilul iese binişor din casă"

(Brătescu-Voineşti, S.II, 70)

În cazul lui *frumuşel* sînt valabile aceleaşi observaţii:

"Creaşte floarea frumuşel"

(Barac, DLR II, 1, 180)

Relaţia cu cuvîntul de bază se face şi mai clar, cînd cel din urmă este repetat:

"Răsări grîul meu, frumos frumuşel"

(Cătană, DLR II, 1, 180)

O reducere a intensităţii este obţinută cînd *frumuşel*, respectiv *binişor* preiau rolul unui adverb intensificator pe lîngă un adjectiv sau pe lîngă un alt adverb, un procedeu atestat de

E. HOFMANN în multe limbi indoeuropene[533].

"Întîlnindu-l o dată cu patru volume frumuşel legate la subţioară, e lesne de închipuit capul meu cînd am citit pe scoarţe numele Montaigne"

(M. Caragiale, 149)

"Vorbeşte binişor româneşte"

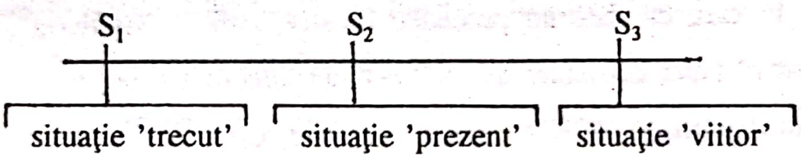
(DLR II, 2, 39)

O situaţie total diferită se relevă în următorul exemplu:

"Cum îi mai merge cu sănătatea? - Mai binişor, dar nu tocmai bine."

(Inf. A.M., Baia Mare)

Axa comparaţiei constă aici din trei circumstanţe implicite:

Rezultatul *mai binişor* înseamnă 'mai bine' (S_2), dar nu chiar bine (S_3), adică avem de-a face cu o reducere a lui *bine*. Locuţiunile *cu binişorul, cu frumuşelul, de-a binişorul, de-a frumuşelul* sînt lexicalizate şi nu mai constituie pentru noi un obiect de cercetare[534]. Adverbele de loc ca *suscior* sau *josişor* sînt folosite rar. DLR oferă un singur exemplu, care

---

[533] E. Hofmann, op. cit., p.142 s.:"...entsprechend dem deutschen...kaum steigernden *schön.*"

[534] Pasajele corespunzătoare din Creangă sînt traduse astfel:

rom.	germ.	fr.
Umblu tot cu binişorul pe lîngă dînsa Cr, p.51	stets hilfsbereit um sie, Doina, p.109	je suis gentil avec elle, Üb. Vianu, p.74 Üb. Augier, p.93
M'a luat cu binişorul Cr, p.51	mit Güte " "	par la douceur " "
mă lua cu binişorul Cr, p.51	im Guten, Doina, p.110	
Zic lui Ion cu binişorul, Cr, p.7	-	Je glisse à Ion d'un ton câlin, Üb. Augier, p.139; Je glisse à l'oreille de Ion, Üb. Vianu, p.104

nuanţează suplimentar un comparativ:

"De acolo mai gioşişor...s-au pus doi stîlpi"

(DLR II, 2, 39)

C. NOICA profită de un fragment dintr-un cîntec popular cunoscut pentru a motiva într-un eseu[535] specificul fiinţei româneşti. Versurile

"Bădişor depărtişor
Nu-mi trimite-atîta dor"

culese de O. DENSUSIANU, l-au inspirat pe NOICA în unele consideraţii asupra diminutivării în limba română, în care el vede un procedeu creativ, care "conturează", "concretizează", "determină pozitiv" (spre deosebire de 'omnis determinatio est negatio' al lui SPINOZA) şi "creează"[536]. În *depărtişor* NOICA vede un *departe*, care nu este atît de intangibil, este deci o 'depărtate accesibilă'. Nu intenţionăm să contraargumentăm această exegeză; dar, deoarece clasa gramaticală nu este absolut identificabilă, în ciuda formei adjectivale, ni se oferă mai multe opţiuni pentru *depărtişor*, toate (amănunt important în acest context) continuînd trepte ale graduării:

a) deoarece nu mai eşti aşa departe

b) deoarece eşti foarte departe

c) tu, care stărui în depărtare

d) tu, expresie a depărtării

Adjectivele diminutivale care sînt folosite adverbial sporesc intensitatea. De aceea aceste construcţii sînt folosite de unii autori ca procedeu stilistic eficient:

"Mai vreau, răspunse el subţirel"

(Sadoveanu, Baltagul 28)

---

[535] C. Noica, Creaţie şi frumos în rostirea românească, Bucureşti, 1973.

[536] C. Noica, op. cit., p.19.

"Nişte beţişoare lungi, crăpate subţirel"

(Hrib, 18)

"Subţirică şi mlădioasă trecu tropăind uşurel"

(Sadoveanu, S. III, 191)

"Cînd pe stele aurie

Noaptea doarme uşurel"

(Eminescu I, 14)

"Cînd din stele auroase

Noaptea vine-ncetişor...

Cîte inimi în plăcere

Îi resaltă uşurel!"

(Eminescu I, 13)

Sau în poziţie adjectivală, cu funcţie adverbială totuşi:

"Iar doi îngeri cîntă-n plîngeri

Plîng în noapte dureros

Şi se strîng ca două stele

Care-n noapte uşurele

Se cunun căzînde jos"

(Eminescu I, 13)

2.3.2.5.1.2 Adjectivele

Un inventar al diminutivării adjectivale relevă că 225 de cuvinte de bază dau naştere la 620 de modificate, raportul fiind deci de

1: 2,76,

în timp ce în cazul substantivelor, din 1754 de baze avem 3825 de modificate, deci un raport de

1: 2,12.

Aceste cifre sînt foarte mari în comparaţie cu situaţiile similare din germană, engleză sau franceză. Variaţiile de sufixe remarcate sînt aceleaşi ca şi la substantive *(-el, -aş, -uţ, -iţă, -ucă, -oară etc.)*; unele forme rare sau unicate ca *micunici, mititioc, bălăuc, bălăucă, gălbenec, surdumac, drăghicame, verdunc* nu sînt productive, cu toate acestea, însă, nu şi-au

pierdut puterea de expresie. În ce priveşte sufixul *-iu*, acesta nu reprezintă numai o specializare în cromatică. Lexiile *amăriu, aspriu, creţuliu, grăsuliu, limpeziu, lunguriu, secăţiu, vîrtoşiu* arată în comparaţie cu sensul cuvîntului de bază adjectival o nouă treaptă a intensităţii, dar sînt adesea interschimbabile cu alte sufixe, astfel:

	culori	alte domenii de referinţă
-icios	*negricios*	*bătrîncios*
-ui	*albăstrui*	*lătui, lătîi*
-atec	*roşiatec*	*lunguiatec, molatec, nebunatec etc.*

Se pune, de aceea, întrebarea, ce domenii de referinţă ocupă adjectivele modificate. Este vorba aproape exclusiv de calificative; în plus, găsim şi articole extinse semantic, care sînt comparabile cu adjectivele determinative datorită informaţiei suplimentare pe care o furnizează, ca de exemplu *atît* şi, în anumite funcţii, *mult, puţin, singur* şi *niţel*. Două treimi din baze sînt adjective primare *(bogat, crud, dulce, înalt, lin, prost, tont etc.)*, restul constă din construcţii secundare, din care cele mai multe (iarăşi două treimi) sînt deverbative *(adormit, iubit, sculat,* respectiv *afumat, beşicat, înnodat, lucrat etc.)*.

În cazul lui *-iu, -uliu,* care determină mai ales nuanţe de culori, la fel ca *-ie, -ulie,* pare într-adevăr să avem de a face cu sufixe adjectivale evidente. Sensul este ca în franceză *un peu...d'apparence...*[537] şi corespunde definiţiei date de POTTIER pentru diminutiv în general: "Moins de substance que P"[538] sau definiţiei lui WEBER: "ces adjectifs marquent objectivement la diminution, l'approximation, équivalant à légérement...", "s'approchant de la qualité au l'état d'être..."[539]. Gauger n-ar mai numi aceste realizări variabile, ci construcţii extinse, la fel ca sp. *amarillento, enfermizo, rojizo,* deoarece acestea "prind un alt

---

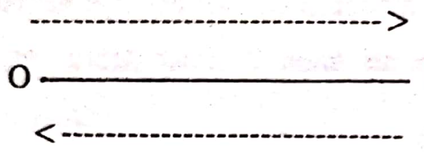
[537] Exemple franţuzeşti cf. la Hasselrot, Formation, p.174.

[538] B. Pottier, Systématique, p.178.

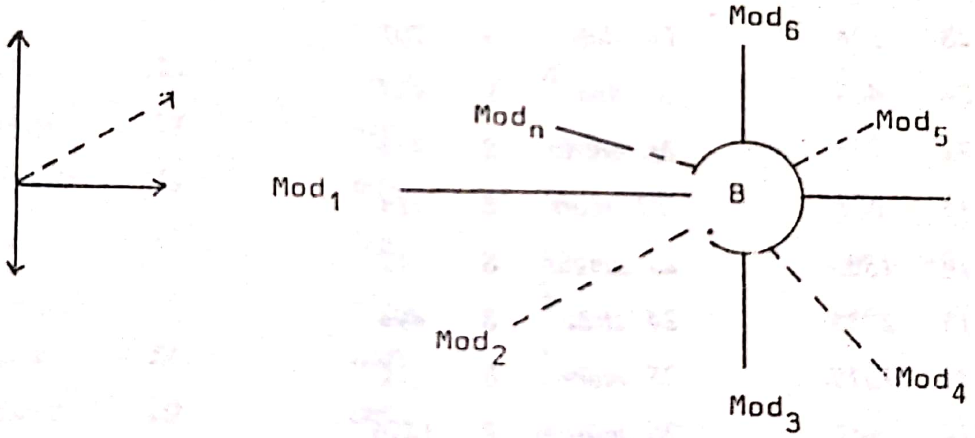
[539] M. Weber, op. cit., p.78.

lucru, nevăzut, rezultat din cuvîntul de bază"[540]. Pe cît de mult corespund în detaliu aceste observaţii şi definiţii, pe atît de greu ne vine şi nouă să dăm crezare concluziilor, de fiecare dată de valoare generală, deoarece regulile pot diferi de la caz la caz, în funcţie de context şi de însăşi tema lexemului. Numitorul comun rămîne relaţia cu cuvîntul de bază, al cărui sens funcţionează ca măsură standard pentru graduare, ca un fel de 'etalon'. Deci nu vom putea alcătui un sistem perfect aritmetic din mulţimea de realizări posibile în planul discursului, un sistem interpretabil ca scală anemometrică a lui BEAUFORT[541] sau care să funcţioneze după reguli morfologice[542]. Dacă am vrea, pe de altă parte, să restrîngem diminutivarea pe coordonata 'mic' - 'altfel decît mic'[543], ar însemna să reducem posibilităţile limbii la nivelul bivalent Da - Nu al unui semafor.

Dacă ne închipuim modificarea nu ca un curent de mişcare unidimensional

ci ca pe un sistem de graduare multidimensional, reiese următoarea reprezentare grafică:

[540] H.-M. Gauger, DW, p.128: "*Enfermizo (...)* meint ja nicht eigentlich 'krank plus noch etwas', auch nicht 'krank minus etwas', sondern 'fast krank', 'weniger als krank'."

[541] Hasselrot, Formation, p.262, citează pe Moldenhauer, care 'traduce' cifrele scalei vînturilor prin expresii intensificatoare.

[542] A. Alonso, Noción, p.106 ss.

[543] Hasselrot, Formation, p.171. S. Puşcariu, Despre diminutivele, op. cit., p.431: "Diminutivele micşorătoare nu exprimă numai ideea de 'mic', ci după împrejurări şi ideile de 'subţire', 'slab', 'scurt', 'tînăr' etc."; p.434: "Ideea de 'mic' poate să fie cuprinsă alături de cea de 'iubit', 'simpatic', 'sărman', sau să lipsească cu totul..."

Există 27 de denumiri de culoare *(alb, roşu, verde,* respectiv *dalb, roib, şarg* etc.), mai puţine denumiri pentru gust *(dulce, amar, acru etc.)* sau pentru stări fizice *(cald, aspru, neted).* Relaţii cu părţi ale corpului sau defecte, infirmităţi, sînt reprezentate prin 24 de adjective *(burduhos, ciung, guşat, crăcănat, spîn, surd etc.).* Pentru dimensiuni am găsit 17 adjective *(mare, mic, scurt, lung, înalt etc.),* iar pentru denumiri din domeniul cineticii 7 exemple *(domol, iute etc.).*

Cele mai multe lexii (peste 50) conţin trăsături morale şi sentimente *(drag, isteţ, mîndru, trist, supărat etc.),* cele pozitive şi cele negative ţinîndu-şi cumpăna.

O atenţie deosebită merită şi numărul derivărilor unui lexem. În tabelele următoare am înscris cuvintele de bază (B) cu cele mai multe modificate (M) completînd rubrica cu frecvenţa adjectivului corespunzător, deci cu rangul (J) pe care îl ocupă ele în dicţionarul de frecvenţă al lui JUILLAND[544].

B	M	J	B	M	J
1. mîndru	*29*	*1662*	*18. sărman*	*9*	*2054*
2. mic	*28*	*138*	*19. slab*	*9*	*701*
3. drag	*24*	*406*	*20. tînăr*	*9*	*447*
4. alb	*22*	*273*	*21. bătrîn*	*8*	*874*
5. galben	*18*	*621*	*22. scurt*	*8*	*414*
6. moale	*18*	*1383*	*23. singur*	*8*	*112*
7. lat	*15*	*2235*	*24. străin*	*8*	*494*
8. prost	*14*	*1515*	*25. mare*	*8*	*38*
9. negru	*14*	*448*	*26. mărunt*	*8*	*1456*
10. albastru	*13*	*758*	*27. verde*	*8*	*547*
11. june	*13*	-	*28. amar*	*7*	*1406*
12. roşu	*12*	*540*	*29. bun*	*7*	*73*
13. lung	*12*	*290*	*30. codalb*	*7*	-
14. gras	*11*	*2188*	*31. crud*	*7*	*1855*
15. bălai	*10*	-	*32. înalt*	*7*	*274*

[544] Juilland, op. cit.

16. dulce	*10*	*935*	*33. plin*	*7*	*1140*
17. cald	*9*	*427*	*34. mult*	*2*	*72*

Printre aceste lexeme, care au 7 sau mai multe forme diminutivale, se găsesc denumiri de culori *(alb, galben, negru, albastru, roşu etc.)*, adjective abstracte *(mîndru, drag, prost)*, denumiri pentru natura, starea, forma sau dimensiunea unui obiect *(mic, moale, lat, lung, cald)*.

Faptul că *mic* poate avea aşa de multe diminutive surprinde tot atît de puţin ca şi cele 24 de lexii provenite din *drag*. Calitatea de cap de listă pentru *mîndru* trebuie explicată prin faptul că adjectivul (mai ales în limbajul popular) a preluat locul unor substantive ca *iubit, prieten, prietenă* etc. sau locul mai multor forme fixe pentru denumiri, respectiv apelative folosite pentru îndrăgostiţi. Tabelul de mai jos arată că antonimele nu se bucură de aceeaşi frecvenţă:

Bază	Suma modif.	Bază	Suma modif.
mic	*28*	*mare*	*8*
drag	*24*	*urît*	-
moale	*18*	*tare*	-
lat	*15*	*lung*	*12*
lung	*12*	*scurt*	*8*
gras	*11*	*slab*	*9*
dulce	*10*	*amar*	*7*
cald	*9*	*rece*	-
bătrîn	*8*	*tînăr*	*9*
bun	*7*	*rău*	-
plin	*7*	*gol*	-
etc.			

O altă observaţie demnă de reţinut se referă la gradul de derivare a lexemelor. Constatăm că tocmai adjectivele primare indică cele mai multe realizări, astfel încît doar ele apar în tabelul de frecvenţă. Am putea invoca aici, desigur, teorii diacronice şi probabil dezvolta

puncte de vedere sociale sau psihologice. Dar în ce priveşte graduarea vrem să insistăm asupra unui fapt, care se referă mai ales la deverbativele mijlocite sau nemijlocite. În română există posibilitatea de a intensifica un adjectiv, în măsura în care este lăsat să 'treacă' o treaptă verbală, adică formînd un nou adjectiv care are o funcţie intensificată, ca un diminutiv. Există în acest sens nenumărate atestări la diverşi autori; sîntem de părere, chiar, că aceasta a devenit un procedeu de stil la un mare prozator ca SADOVEANU. Cînd L. ARCADE, în limba sa amintind de NECULCE, EMINESCU şi SADOVEANU, creează formula

"Ne-a rămas un sat ca un ou curăţat"

(Arcade 15)

alegerea lui *curăţat* în locul lui *curat* este determinată de intenţia de elativizare. Rima întîlnită adesea în proverbe şi zicători ar fi foarte bine asigurată prin cuvîntul *curat* (rimînd cu *sat*). Dar autorul vrea să spună mai mult: satul este curat, deoarece a fost curăţat, deci acţiunea de curăţare este terminată. Şi mai clar întîlnim unele exemple de acelaşi gen la EMINESCU, unde sînt reprezentate atît adjectivele primare cît şi variaţiile secundare:

putred - putrezit

"treptele erau putrede şi negre"

(Eminescu PL 29)

"O, fiarbă-vă mînia în vinele stocite
În ochii stinşi de moarte, pe frunţi învineţite
De sînge putrezit"

(Eminescu I, 23)

pustiu - pustiit

"Biserica-n ruină
Stă cuvioasă, tristă, pustie şi bătrînă"

(Eminescu I, 69)

"El răscoală în popoare a distrugerii scînteie şi în

inimi pustiite seamănă gîndiri rebele"

(Eminescu I, 51)

pribeag - pribegit

"Cum n-oi mai fi pribeag

De-acum înainte

M-or troieni cu drag

aduceri aminte"

(Eminescu I, 216)

"Pe lîngă mese lunge, stătea posomorîtă

Cu feţe-ntunecoase, o ceată pribegită,

Copii săraci şi sceptici ai plebei proletare"

(Eminescu, I, 56)

Relaţia cu un adjectiv primar poate fi într-adevăr prezentă sau poate fi doar simulată prin analogie. SADOVEANU, care de altfel foloseşte multe diminutive, epuizează şi rezerva de participii adjectivate:

"Fiinţe o clipă deşteptate la lumină"

(Opere IV, 30)

"Glas înduioşat"

(IV, 18)

"Se simţea mai uşurat parcă"

(IV, 32)

"Negustori cu mutre foarte amărîte"

(IV, 45)

"Bătrînii cu fețele rumenite și cu ochi licăritori"

(IV, 47)

"Mișcarea tot mai scăzută a orașului"

(IV, 48)

"Vorbele moi ale lui Mihai îi ajungeau la urechi
cu totul slăbite"

(IV, 51)

"I-a sărutat gura răcită de moarte"

(III, 406)

"Deschizînd ochii cu albul mărit"

(III, 412)

Este deci de înțeles că astfel de adjective deja intensificate, prin stadiul preverbal, ca și prin raportul clar cu o lexie de bază (ca etalon), nu mai necesită neapărat o intensificare suplimentară prin diminutivare[545].

Funcția diminutivelor în text este ilustrată de următoarele exemple.

Adjectivele diminutivale apar izolat în exclamații și invocări sau cu sens substantival. Asta se întîmplă mai ales în limba vorbită, în epica populară sau la romanticii tîrzii:

"Săracutul de mine! zice cel mic"

(Creangă 126)

---

[545] Asupra vitalității lor în franceză, cf. Tesnière, op. cit., p.373; GR I, p.229, aduce fără alte comentarii două exemple de participii diminutivate din poezia populară: *"mititel și înfășățel"*, *"numai una mi-a lăsat, stricățica de vărsat"*. În limba turcă există o sumedenie de astfel de construcții, cf. J. Deny, Grammaire de la langue turque, Paris, 1921, p 500 ss. Mulțumesc doamnei Viorica Dinescu, București, pentru această relatare.

Traducerea franceză a Elenei VIANU nu redă treapta intensificată a elativului:

"Pauvre de moi, dit le petit"

(137)

Deosebirea dintre original şi versiunea franceză apare şi mai clară în exemplele de mai jos:

"Atunci iedul de sub chersin, să nu tacă? - îl păştea păcatul şi-l mînca spinarea, sărăcutul"

(Creangă 127)

(...Le biquet de dessous la huche, au lieu de se taire - quelque diable le poussant à sa perte - s'est écrié, le malheureux..., Vianu 139)

"Ei, mititeii, s-au dus către Domnul, şi datoria ne face să li căutăm de suflet"

(Creangă 130)

(Mais eux, les pauvres petits, ils ont rejoint le Seigneur...", Vianu 143)

"Cum i-a mîncat rîia prin străini, mititeii"

(Creangă 32)

("La gale les a mangés...les pauvres petits!", Vianu 42)

("Comme la gale les a mangés...les pauvres mignons!, Auger 48)

"Pe cît era de frumoasă, pe atîta era şi darnică, mititica"

(Creangă 66)

(La chère petite, Vianu 96, Auger 128)

Diminutivarea ironică este diferit redată în română şi în franceză:

"Mă mieram eu, de ce-s ei aşa de cuminţi, mititeii!"

(Creangă 36)

(Les petits mignons..., Vianu 51, Auger 58)

"Şi nu mai tînji după dînşii; se vede că aşa le-a fost scris, mititeii!"

(Creangă 73)

(Les pauvres chéris, Vianu 108, Auger 144)

Pentru denumirea eufemistică a diavolului este folosit *Mititelul:*

"Măi nu cumva să vă împingă mititelul să intraţi înaintea mea...că nu mai ajungeţi să vedeţi ziua de mîine"

(Creangă 219)

Tabuul lingvistic, cu întreaga atmosferă a magiei cuvîntului[546], dispare în prozaica traducere:

"Hé, vous autres, que le diable ne vous pousse surtout pas...", Vianu 263

În cazul datelor despre vîrstă, cantitate şi dimensiune sînt folosite des diminutivele pentru a exprima o evaluare, respectiv o modificare:

"Şi cădeau şi mărunţei bobi de mei"

(Barbu 144)

"Puţintică sare pururea în tigvă să păstrezi curată"

(Zanne 9220)

"Trahanache: Ai puţintică răbdare, să vezi..."

(I.L.Caragiale I, 119)

"Ce gură mititică, ce păr lung şi bogat"

(Bolintineanu I, 292)

---

[546] Cf. E. Coseriu, Die Metaphernschöpfung in der Sprache, în Sprache, op. cit., p.40 ss.

"Într-o soţietate fără moral şi fără prinţip, nu merge să iei cu iuţeală, trebuie să ai puţintică răbdare"

(I.L.Caragiale I, 124)

"O femeie trecuţică iubea pe-un om de mijloc"

(Bolintineanu I, 244)

"Ei, acu aveţi puţintică răbdare"

(I.L.Caragiale I, 186)

"A trecut multicică vreme de cînd nu ne-am mai văzut"

(Inf. I.C., Tg. Neamţ)

Construcţiile cu comparativul analitic indică o aproximare, respectiv o treaptă neprecizată a graduării:

"Să mai facă cîte unul ceva mai grosuţ"

(Creangă 18)

"Şi cînd s-o face pruncul ceva mai măricel"

(Bolintineanu I, 31)

"Eu nu ştiu ce aş face d-ai fi mai măricică"

(Alexandrescu I, 156)

"Peste munte drumul este mai lunguţ"

(Inf. S.B., Ieud)

"Pe cel mai măruţ a venit profesărul şi ni l-a luat la şcoală"

(Sadoveanu III, 385)

"Cînd s-a face mai mărișor, are să înceapă a-i mirosi a catrință"

(Creangă 23)

(quand il grandira, Vianu 27, Auger 28)

"Mugur, mugur, mugurel

ia-mi fă-te mai măricel"

(Cîntec popular oltenesc)

O intensificare extremă se obține prin diminutivarea atît a substantivului, cît și a adjectivului:

"Intră ca actorii cu pășciorul mărunțel"

(Eminescu I, 162)

Ca și gramaticile portugheze[547], și lucrările românești corespunzătoare demonstrează valoarea superlativă a diminutivelor[548]. Dar chiar exemplele de mai sus arată că

a) nu toți purtătorii de sufixe diminutivale sînt construcții superlative

b) se poate obține o multitudine de trepte de graduare. Reale sînt doar puține adjective care în formă diminutivală pot exprima în cel mai înalt grad o elevație, pornind de la temă. O construcție ca port. *obrigadinho* nu există în mod normal în limba română. SADOVEANU caricaturizează idiomul țiganilor cînd îi face să se exprime astfel:

"Numai cîțiva danci perpeliți miorlăiau în jurul boierului

cu mîinile întinse: Măria voastră, Măriuțele voastre,

sărutăm dreapta!"[549]

N-am putut găsi nici un corespondent pentru port. *água fresquinha*. HASSELROT observă

---

[547] Hasselrot amintește acest lucru cu oarecare scepticism în Formation, p.278.

[548] Cf. Pușcariu, Diminutivbildung, p.11.

[549] Citat ap. Pușcariu, Despre diminutivele, op. cit., p.434.

pe bună dreptate, că acel "recomandativo", "invitation à boir"[550] este deja cu suficienţă conţinut în bază. Acesta ar fi un posibil motiv, pentru care ne-ar fi greu de imaginat în română sintagme ca *o apă prospeţică* sau *o apă recişoară*, în timp ce *apuşoară proaspătă* este foarte posibil, ceea ce ar putea însemna că norma creează o posibilitate de sustragere de la restricţii.

Un fragment din CREANGĂ conţine un diminutiv cu efect graduant sporit:

"Se ridicase cîteva fete frumuşele în sat"
(Creangă 41)

Dacă am compara adjectivul de mai sus cu *frumuşel* în poziţie adverbială, din fragmentul:

"Mă lua frumuşel de bărbie"

obţinem următoarea împărţire:

Sensul I - nu chiar frumos
II - nu întru totul frumos
III - aproape frumos
IV - mai curînd frumos
V - destul de frumos
VI - mai frumos
VII - foarte frumos

Avem de-a face cu o intensificare în două direcţii:

I. II. III. IV. V. VI. VII.

<——————————>

frumuşel *frumuşel*

---

[550] Hasselrot, Formation, p.278.

care se obţine din punct de vedere formal prin acelaşi sufix.

Şi adjective ca *singur*, absolute prin semantica temei, pot fi intensificate prin diminutivarea spre un elativ:

"Plugurile rămîn singurele pe brazdă"

(Creangă 52)

Un sens superlativ redau şi construcţiile în care modificatul este reluat pe lîngă lexemul de bază. Fenomenul este cunoscut şi în alte limbi: în sîrbă este utilizat prin reluare un augmentativ: *go golcat* (gol puşcă), *nov novcat* (nou nouţ), *sam samcat* (singur cuc), *zdrav zdravcit* (sănătos tun)[551]. În finlandeză se repetă o formă diminutivală *uuden uutukainen* (nou nouţ)[552], ca şi în ital. în *pian pianino, brutto bruttissimo,* în reto-romană în *sul sulet* şi în spaniolă în *pian pianito*[553].

Intensificarea obţinută prin reluarea adjectivului sufixat nu conţine nici o conotaţie afectivă, cum am fi tentaţi să credem prin traducerea 'singur cuc' sau 'toute seulette". Este vorba, în ciuda rezervelor lui HASSELROT în folosirea acestui termen[554], de superlative absolute, după cum pot demonstra şi exemplele de mai jos:

"M-am dus şi eu în ciudă la fata popii, am găsit-o singură-singurică şi m-am jucat cu dînsa în ticnă pînă-n desară"

(Creangă 62)

(Je l'ai trouvée toute seulette, Vianu 91, Auger 119)

"Bărbatul său locuia într-o pădure mare şi deasă, pe unde nu ajunsese toporul încă; că

---

[551] Exemple la Hofmann, op. cit., p.15. Acolo şi un pasaj din Gorki: *"ja vcera legla -p'jana-p' janechonka"* - m-am culcat ieri beat turtă. Cf. şi *"ogonek, bratcy, gorit mal-malechonek"* - un foculeţ arde, fraţilor, mic, mititel.

[552] Hakamies, op. cit., p.34, N 4.

[553] Cf. Hultenberg, op. cit., p.25.

[554] Hasselrot, Formation, p.278.

acolo şi-a făcut un fel de casă...unde trăia singur-singurel"

(LBR 52)

"A fost odată într-o pustie mare un pustnic, şi petrecea singur singurel"

(LBR 152)

Alte exemple cu această intensitate, ca *goală-goluţă, mic-micuşor, mici mititeluţe, întreagă întreguţă, plină-plinuţă* sînt invocate de SANDFELD şi OLSEN, care confirmă şi frecvenţa absolută a construcţiilor cu *singur* şi *nou*[555].

"Tare i se mai ura singur-singurel"

(Teodoreanu, S.III, 193)

"Cu o maşină de sport nou-nouţă"

(Cezar Petrescu, S.II, 45)

"Ai lua cîţiva gologani noi-nouţi"

(Gârleanu, S.II, 45)

2.3.2.5.1.3 Diminutivarea plurilexematică

Diminutivarea adjectivului, ca şi a substantivului determinat, nu conţine întotdeauna o graduare suplimentară. Cele mai multe exemple în acest sens le găsim în lirica populară şi în literatura secolului 19, în care predomină afectivul. EMINESCU scrie în stilul preromanticilor români:

"Copiliţă blîndişoară
Ca o zi de primăvară..."

De-aş avea o floricică
Gingaşă şi tinerică..."

(Eminescu I, 2)

---

[555] La o examinare mai atentă reiese că toate adjectivele graduate astfel ocupă şi locurile privilegiate în lista frecvenţei întocmită de Juilland.

sau în tonul liricii populare:

"Codrule codruţule
Ce mai faci drăguţule"

(Eminescu I, 123)

În descrieri, evaluări sau denumiri cantitative se provoacă prin relaţia dublă cu lexemul de bază o atenţie sporită a receptorului faţă de gradul redus sau amplificat:

"Poţi să-i faci să trăiască bine...lăsîndu-le o sumuliţă bunicică de bani, de care ai mulţumită Domnului, destui"[556]

(Ispirescu, S.III, 207)

"Era un omuleţ mărunt şi slăbuţ; sub sprîncenele stufoase şi cărunte licăreau ochii mici şi vioi"

(Teodorescu-Branişte, S.II, 11)

"Ochii ăia mari, mănuşiţa aia micuţă şi piciorașul de zînă..."

(Ispirescu III, 148)

Elativizarea este determinată de un factor suplimentar, cum ar fi de exemplu de o interjecţie:

"Baba are la gălbenaşi, hăt, multişori"

(Sbiera T. 1152)

Un efect asemănător se obţine în povestire într-o întrebare retorică:

"Cînd se uită, ce să vază? o păsărică drăgulică şi frumuşică sta pre o ramură şi-i zicea..."

(LBR 118)

---

[556] Weber, op. cit., p.30, N 79: *"somme rondelette"*.

2.3.2.5.1.3.1 Diminutivarea ca procedeu de stil elativ

Pentru o ilustrare corectă am selectat din mulţimea de realizări de acest gen doar cîteva, tipice:

singur - singurel - singuratec

"Femeile îl rugară să locuiască de aici înainte cu dînsele,
căci ziceau că li se urîse, şezînd tot singurele"

(LBR 9)

"Amîndoi vom merge-n lume
Rătăciţi şi singurei"

(Eminescu I, 101)

"-Tu eşti Profiră? -Eu, eu singurică şi nu
deschid la nimeni"

(Manolache, S.II, 47)

"Stă castelul singuratec"

(Eminescu I, 75)

sărac - sărăcuţ - sărăcăcios

"Sărăcuţa lelea
plăteşte cu pielea"

(Zanne 4546)

"Sărăcuţ de maica mea
că sluţii eu pe Darda..."
"Sărăcuţ de viaţa mea
îţi tăiam căpăţîna"

(Amzulescu, Balade 388, 390)

"Trebuiesc şi aceştia pentru o lume mai sărăcuţă"

(Gorun, S.III, 9)

Aracan (<-- săracan) a devenit o interjecţie:

"Aracan de mine, zice baba"

(Manolache, S.II, 1)

Sub sensul de 'sărac', diminutivul indică o aproximare:

"Cine a întîlnit vreodată în calea sa un popă îmbrăcat cu straie sărăcuţe"

(Creangă 81)

"Costum sărăcuţ, dar curăţel"

(I.L.Cargiale, T.1364)

"Stau într-o casă sărăcăcioaśă, dar foarte curată"

(Inf. A.T., Bucureşti)

În cazul lui *curat*, scala sensurilor este mai vastă:

curat

sfinţit pur alb curat proaspăt îngrijit precis curăţat impunător

Realizările diminutivale *curăţel, curăţea, curăţică* sînt intensificate:

Ad.1 *"E culcat un Dumnezeu,*
Mititel şi beluşel
Şi la faţă curăţel"

Ad.2 *"Fiindcă avea darul de a fi curăţel toţi flăcăii din sat îl pismuiau"*

Ad.3 *"Îi plăcea moşneagului să aibă iepe tinere şi tot curăţele"*

Ad.4 *"Cenuşotcă se spală curăţel"*

Ad.5 *"Frumos că m-am pieptănat curăţea m-am îmbrăcat"*

Ad.6 *"În căsuţa asta curăţică...şede un preot"*

Ad.7 *"Făcea şi poezioare...uneori destul de curăţele"*

Ad.8 *"Intrarăm într-o ceinărie ce se părea mai curăţea"*

Ad.9 *"A rostit două cuvîntări mai curăţele"*

(DLR I, 2, 1009)

Încheiem acest capitol cu un fragment din CREANGĂ:

sculat - sculăţel:

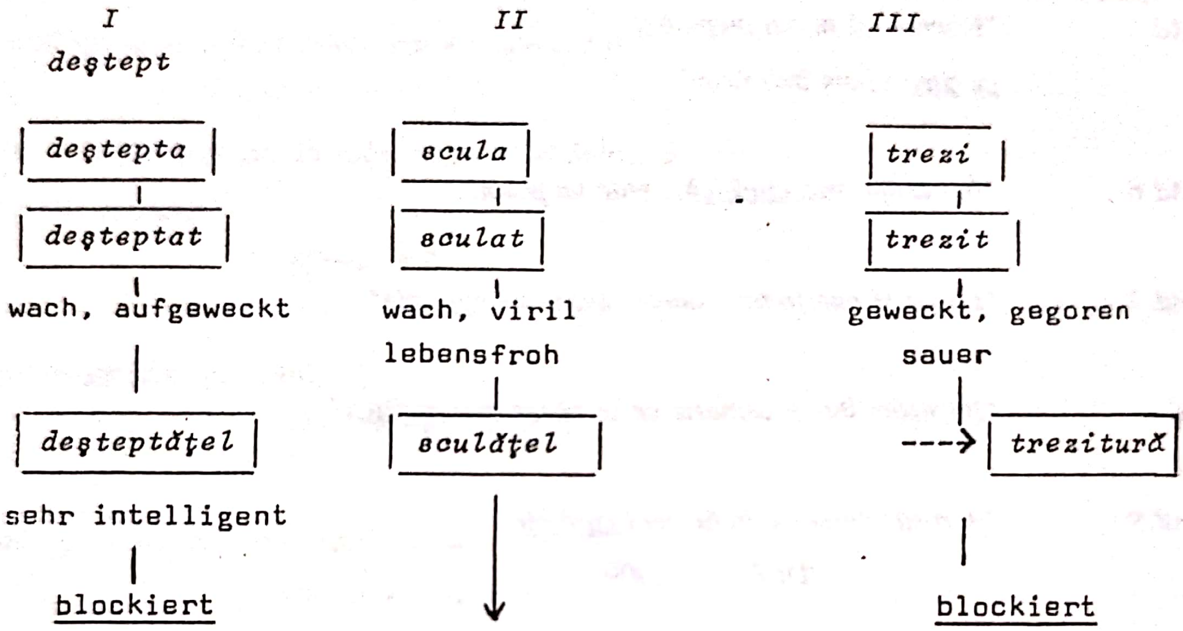
"Bodrîngă...ne cînta din fluier: Doina care te umple de fiori, Corăbiasca, Măriuţa, Horodinca, Alivencile, Ţiitura, Ca la uşa cortului, Hori şi alte cîntece sculăţele ca aceste, de jucam pînă asudau podelele şi ne sărea talpele de la ciubote cu călcîie cu tot."

(Creangă 57)

Ambele versiuni franceze traduc *sculăţele* în acelaşi fel:
"...et d'autres airs qui vous asticotent les jambes. Nous

dansions à faire sauter les semelles de nos bottes", (Auger 107/8), "...d'autres airs qui vous asticotent les jambes", (Vianu 84).

Intenţia autorului era să folosească un adjectiv după o înşiruire de dansuri populare pline de temperament, un adjectiv, care să exercite în contextul comic o asemenea influenţă asupra spectatorilor, încît toţi erau acaparaţi, se ridicau şi dansau alături de ceilalţi.
Verbele *a se deştepta, a se scula, a se trezi* au mai multe trepte de derivare:

În timp ce I (abstract) şi III (depreciativ) sînt blocate, II oferă o serie întreagă de dezvoltări graduante suplimentare, care determină alegerea autorului: dansuri pline de viaţă, care incită leneşii, ologii şi chiar morţii.

2.3.2.5.1.4 Substantivele

Materialele desfăşurate aici prezintă modificate din 894 de substantive masculine şi din 860 feminine. În capitolul 2.3.2.5.6 descriem componenţa lor, sufixele implicate, domeniile de referinţă şi încă alte date, capabile să arunce o lumină asupra diminutivării în limba română. Pentru moment ne vom limita la folosirea lor, o cercetare încă neîntreprinsă în acest domeniu.

1. Diminutive în sensul 'mic, mai mic decît'

Acestea apar atît în limba vorbită cît şi în cea literară şi sînt cele mai răspîndite, avînd ca referinţă obiecte din viaţa cotidiană, copii şi pui de animale. În prezentarea utilizării lor am ales, din textele a doi scriitori moderni, toate realizările diminutivale, pe care le-am comparat cu formulele corespunzătoare din franceză, respectiv germană. Este vorba de două romane cu tematică şi orientare stilistică diferite. Bucureşteanul Mircea ELIADE scrie într-o limbă modernă, de expresie intelectualistă, cu atingeri în terminologia ştiinţifică; moldoveanul Mihail SADOVEANU, descriind lumea ciobanilor şi a ţăranilor, caută o limbă tradiţională, descotorosită de neologisme şi urbanisme. Versiunea franceză pentru *Noaptea de Sânziene* aparţine lui Alain GUILLERMOU[557], iar traducerea germană a *Baltagului* este datorată lui Harald KRASSER[558].

(24) un inel de metal cu o cheie yale şi alte câteva <u>cheiţe</u>.	*(31) un anneau de métal...avec une clef yale et d'autres <u>clefs plus petits</u>.*
(37) <u>grădiniţa</u> cu pietriş	*(33) <u>jardinet</u> plein de gravier*
(43) A mâncat-o oftica de tînără, <u>sărăcuţa</u>...	*(38) une maladie de poitrine l'a dévorée, tout jeune, la <u>pauvrette</u>*
Ce naştere grea a mai avut şi ea, <u>sărăcuţa</u>...	*quel mauvais accouchement, la <u>pauvre</u>, elle a eu là...*
Ai văzut <u>tăticule</u> că v-am făcut un băiat - ea ştia <u>sărăcuţa</u>...	*Tu as vu, <u>ma petite soeur</u>... elle savait, <u>la pauvrette</u>...*

[557] Mircea Eliade, Noaptea de Sânziene, 2 vol., Paris, 1971, trad. fr.: A. Guillermou, Forêt interdite, Paris, 1955.

[558] Mihail Sadoveanu, Baltagul (Ed. BPT), Bucureşti, 1953. Trad. germ.: H. Krasser, Nechifor Lipans Weib, München, 1961.

(44) L-am crescut eu, cu munculița mea

(39) ...avec mon pauvre petit boulot

(56) ...cheiță...o cheiță mică de tot...

(48) ...la clef... une petite clef, minuscule...

(82) ...hei, fetițo, eu nu sunt ca d-ăia care-i știi tu

(71) ...tu sais, petite, je ne suis pas comme les gens...

(125) ceasul pe măsuță

(108) ... sa montre...posée sur sa table de nuit...

(133) coșulețul de pâine... friptura s-o taie în bucățele mărunte...el mulțumindu-se să înghită la răstimpuri, aproape pe nemestecate, cîte o bucățică...

(115) le panier de pain...la tranche de viande qu'elle découpait en menus morceaux...lui se contentait d'avaler de temps en temps une grosse bouchée...

(148) figura lui cam lătăreață...

(126) son visage un peu large...

(155) bine ați spus: "pacoste", coniță!...

(133) Vous l'avez dit: un vrai fléau, mademoiselle!

(168) măsuțe încărcate cu brelocuri

(144) de guéridons chargés de breloques

(172) măsuța de noapte

(147) table de nuit

(177) și-l va rupe în

(152) il le déchirera en

<u>bucăţele mici</u>	<u>petits morceaux</u>
(177) <u>măsuţă</u>	(152) <u>table de nuit</u>
(182) un <u>buchețel</u> de mărgărite	(156) le <u>bouquet</u> de marguerites
(184) rău te-a mai fermecat, <u>măiculiță</u>, tîrfa aia!	(158) elle t'a sallement ensorcelé, <u>mon petit</u>, cette traînée!
(187) dormise...într-o <u>cămăruţă</u>	(160) il dormit...dans une <u>cellule</u>
(207) <u>tinerelul</u> cu ochelari	(177) <u>le jeune homme</u> aux lunettes
(228) să mă crezi mata <u>duducă</u>, acum am sosit!	(196) crois-mois, <u>chérie</u>, je viens à peine d'arriver!
(238) un <u>băieţaş</u> cu ziarele de seară	(208) un <u>gamin</u>, un vendeur de journaux
(248) se aşeză ...la o <u>măsuţă</u>	(212) s'installa...à une <u>petite table</u>
(255) <u>măsuţă</u>...<u>măsuţă</u>	(218) <u>guéridon</u> ... <u>guéridon</u>
(271) <u>bucheţelul</u> de lăcrămioare	(232) le <u>bouquet</u>
(278) îmi văd de <u>oiţele</u> mele	(238)...de mes <u>ouailles</u>

(290) stai nițel

(248) attendez un petit peu

(290) îți înfășor pînza frumușel

(249) je vous enroule la toile bien gentiment

(297) un băiețaș sosit cu bicicletă

(255) un porteur à bicyclette

(340) Funcționarul în civil cerceta cu mare atenție fiecare hârtiuță din

(290) Le fonctionnaire en civil examinait avec beaucoup d'attention les morceaux de papier les plus insignifiants qui traînaient dans le portefeuille.

(356) intră un băiețaș blond

(304) sortit un enfant blond...

(358) liniștește-te, fetițo

(306) calme-toi, petite...

(361) Se gîndește la măicuța ta

(309) il pense à ta mamam...

(370)...cu un făcăleț în mână

(317)...à la main une latte de bois

(373) Nu, măicuță...am uitat, măicuță

(319) Non, mamam...j'ai oublié, mamam

(386) un pescăruș...un vaporaș...o pădurice

(330) une mouette...un petit vapeur...une petite forêt...

(388) deși voise să-l transforme și pe el în purcel, ca și pe tova-

(332) bien qu'elle eût voulu le transformer, lui et ses compagnons, en autant de petits

răşii lui...	*cochons...*
(395) Când ai să fii în pătuţul tău...	*(337) Quand tu seras dans ton petit lit...*
(II,7) Când îl zări deschizînd portiţa	*(369) Quand il le vit ouvrir le portillon*
(II,8) Teancurile de cărţulii ...cărţulia	*(369/70) Les paquets de brochures ...le fascicule*
(II,11) cărţuliile aduse de anticar...volumaşele... şaptezeci de volumaşe	*(373) le lot de brochures, livré par l'antiquaire...les volumes... soixante-dix fascicules*
(II,15) Cele aproape 1500 de volumaşe...200 de volumaşe	*(376) Environ 1500 petits volumes ...quelque 200 brochures*
(II,19) Cu o măturică	*(379) Avec un petit balai*
(II,29) Nouraşi albi, foarte mărunţi, ca o erupţie	*(388) Petits nuages, blancs, minuscules, qui surgissaient, gros comme des points...*
(II,37) Aşeză tava pe măsuţa de lîngă canapea	*(395) Elle posait le plateau sur un guéridon, près du canapé*
(II,55) Auzi portiţa...	*(412) Il entendit le portillon*
(II,57) Bătuse în geam cu codirişca	*(413) Il frappa contre un carreau avec le manche de son fouet*

(II,58) un tinerel cu o bicicletă	(415) un jeune homme avec une bicyclette
(II,60) Două femei bătrîne odihnindu-se pe scăunașe ... de pe scăunaș	(416) Deux vieilles femmes assises sur des ascabeaux...de son tabouret
(II,61) un cățeluș prăfuit	(417) un petit chien couvert de poussière
(II,71) Zăriră un copilandru	(426) Ils aperçurent un jeune garçon
(II,76) Doi copilandri... un băietan	(430) Deux hommes ...un jeune garçon
(II,85) măsuța	(437) la petite table
(II,86) cu ce te-o fi fermecat, măiculiță?!	(438) avec quoi a-t-elle bien pu t'ensorceler, mon pauvre petit!
(II,89) măsuța	(441) guéridon
(II,104) Petrișor, maică!... Cătălina, sărăcuța de ea, sărăcuța! Cătălina, sărăcuța de ea, sărăcuța!	(543) Petre, mon petit, mon chéri! Catalina, la pauvre petite, la pauvre! Catalina, la pauvre petite, oh! la pauvre petite!
(II,151) Nu ești nici cald, nici rece. Ești căldicel și puținței și Dumnezeu te va scuipa cu scârbă.	(494) Vous n'êtes ni chaud ni froid. Vous êtes tiède et médiocre et Dieu vous vomira avec degoût.

(II,154) Pe <u>măsuță</u>	*(495) Sur la <u>table de nuit</u>*
(II,177) Mai multe <u>lumînărele</u>	*(515) Plusieurs <u>chandelles</u>*
(II,203) Câteva <u>lumînărele</u>	*(537) Des <u>chandelles</u>*
(II,204) Între cele patru <u>luminițe</u> stând să se stingă	*(538)...*
(II,207) <u>Lingurițele</u>	*(540) Les <u>petits cuillers</u>*
(II,219) îmbrăcat <u>sărăcăcios</u>	*(551) <u>pauvrement</u> vêtu*
(II,239) Depinde dacă a fost la cald sau la fierbinte... n-a fost nici măcar la <u>căldicel</u>, domnu' doctor.	*(569) Ça dépend si on l'a au chaud ou au brûlant...il n'a même pas été mis au <u>tiède</u>, monsieur le docteur.*
(II,224) cu trei <u>ciobănei</u>	*(573) avec trois <u>jeunes bergers</u>*
(II,289) era un <u>copilandru</u>	*(613) était un <u>adolescent</u>*
(II,295) un <u>băietan</u> înalt	*(619) un <u>adolescent</u> grand*
(II,298) alte cîteva <u>cheițe</u>	*(621) d'autres <u>petits clefs</u>*
(II,299) <u>buchețelul</u> de lăcrămioare...<u>buchețel</u> de flori	*(622) son <u>petit bouquet</u>... un <u>petit bouquet</u> de fleurs*
(9) A fi cum spui, <u>bădică</u>...	*(6) Wie du sagst, <u>Alter</u>...*

(10) ...căsuţele şindrilite — *(7)...die schindelbedeckten Häuschen*

(12)...într-un cofăel cu cenuşă — *(9)...in einer Holzkanne voll Asche*

(12)...iar pe flăcăuaş îl chema Gheorghiţă — *(9)...den Burschen aber nannte er Gheorghitza*

(13)...un bănuţ de aramă — *(10)...einen Kupferkreuzer*

(13) Acel glas de dulceaţă îl avea şi feciorașul — *(10) Denselben schmiegsamen Tonfall hatte auch der Junge*

(15) îngeraşii aripaţi — *(11) geflügelten Engelchen*

(15) Frunzuliţă de mohor — *(12) Kleines Blatt vom roten Fennich*

(16) hăituşca asta de fată — *(12) dieser Tollkopf von Mädchen*

(16) ai ajuns domnişoară? — *(12) bist du Fräulein geworden?*

(16) nici o ruşine, mămucă... — *(12) keine Schande, Mütterchen*

(17)...te chiamă domnişoară! — *(13) seit...man dich Fräulein nennt!*

(18) Se auziră pe drumuşor tălănci cunoscute — *(13) Vom Weg hörte man bekannte Kuhglocken*

(18) argatul cu cîrdişorul — *(13) Der Knecht...kam mit der*

de oi	**kleinen** Schaf**herde**
(18) aud, **mămucă**...	(14) ich höre, **Mütterchen**...
(19) La cine te uiţi, **mămucă**?	(14) Nach wem seht Ihr, **Mütterchen**?
(19) Scoate nişte brînză în **scăfiţă**. Pentru argat caută de cea mai iute.	(14) Nimm ein wenig Käse in die **Holzschale**. Mach für den Knecht alles so schnell wie möglich fertig. (Sic)
(19) Îndată, **mămucă**...	(14) Gleich, **Mutter**...
(21) Pe toată **costişa**... se auzeau chemări	(16) Überall auf dem **Abhang**... erklangen Rufe
(22) **Mămucă**, strigă fata...	(16) **Mutter**, rief das Mädchen...
(22) Scoate, fată, din **casa cea mică**...	(16) Mädchen, hole aus dem **kleinen Haus**...
(22) Mitrea...căută **ulcica**	(17) Mitrea...suchte ein **Gefäß**
(23) Cine? **tătuca**?	(17) Wer? Der **Vater**?
(23) Răsturnă mămăliga pe **măsuţa** joasă...	(18) Es stürzte die Mamaliga auf das niedere **Tischchen**...
(23)...o întinse pe un **fundişor**...c-o **scăfiţă** de brînză	(18)...reichte sie auf einem Griffbrett mit einer **Holzschale** voll Käse

Romanian	German
(24) rămase dreaptă pe scăunaşul ei	*(18) blieb aufrecht auf ihrem Stuhl*
(25) ochii mititei...	*(19) Winzige Augen...*
(25) mămucă... mămucă...	*(19) Mutter...Mutter...*
(26) Îşi luă pe umeri un sumăieş	*(19) Um die Schultern nahm sie einen Mantel*
(26) Da, mămucă, răspunse fata	*(20) Ja, Mutter, antwortete es*
(26) c-un mieunat subţirel... motănaşul...începu ...cu limbuţa-i trandafirie	*(20) Mit dünnem Miaulen... das Katerchen...begann mit rosiger Zunge...*
(27) cu nişte ochişori de drac, negri ca două măsline	*(20) mit olivenschwarzen Teufelsaugen*
(27) privind spre motănaş	*(21) betrachtet den kleinen Kater*
(27) pe hîrtie gălbioară, cu dor de la inimioară	*(21) auf dem Bogen gelb un rein grosse Lieb' im Herzen mein*
(28)...întrebă ea pe motănaş...Mai vreau, răspunse el subţirel. Ea-i turnă încă un firişor...	*(21)...fragte sie den kleinen Kater...Ich will noch, antwortete er dünn. Sie goss ihm noch ein Tröpchen ein...*
(29)...pe ulicioare lungi şi cotite	*(21)...durch lange, winkelige Gässchen*

(29) mai era o căsuţă, ca o ciupercă singură	*(21) stand ein anderes Häuschen wie ein einsamer Pilz*
(30) în odăiţa de dindos ...îi dă o gărăfioară verde	*(22) ins Hinterzimmer...gibt ihm eine grüne Flasche*
(30) gărăfioara verde...o bucăţică de hîrtie neagră	*(22) die grüne Flasche...ein Stückchen bedrucktes (sic) Papier*
(30) Iese un argat buhos din bucătărioară...	*(22) Ein struppiger Knecht kommt aus der Küche...*
(32) Un om mare şi plin cu ochii mititei foarte pătrunzători	*(23) Ein Mann...mit kleinen, sehr durchdringenden Augen*
(34) Mai degrabă ţi-oi fi mulţămitor pentru un bărbăcuţ cu coada grasă	*(26) Eher wäre ich dir dankbar für einen dickschwänzigen Hammel*
(37) făgădui...bărbăcuţul	*(28) verspricht ihm...den Hammel*
(38) Căsuţa singură...	*(28) Das alleinstehende Haus...*
(38) căţeluşă de vrăjitoare ...trebuie să aibă dinţişori de criţă...	*(28) ein Zauberhündchen... mußte Stahlzähnchen haben...*
(38) Căţeluşa	*(28) Die Hündin*
(39) o javră slăbuţă...	*(28) ein magerer Köter...*

(39) Blănița-i subțire	*(28) Sein dünnes Fell*
(39) Fii cuminte, fetița babei	*(28) Sei vernünftig, Hexenkind*
(39) cățelușa asta	*(29) diese Hündin*
(41) să-mi dai gărăfioara...	*(31) gib mir die Flasche...*
(42) Adevărat, drăguța babei	*(31) Es ist wahr, mein Herzblatt*
(42) măsuța cu trei picioare	*(31) das dreifüssige Tischchen*
(42)...înșiră iconițele	*(31)...reihte die Bildchen*
(42) Vezi, drăguță...	*(31) Siehst du, Liebe...*
(42) asupra cățelușei	*(31) zur Hündin hinüber ..*
(43) măsuța...	*(32) das Tischchen...*
(44) glasul cățelușei...	*(33) die Stimme der Hündin...*
(45) Dumneata ești, mămucă?	*(34) Seid Ihr es, Mütterchen?*
(48) începea să-i înfiereze mustăcioara...	*(35) begann sich ein Schnurrbärtchen abzuzeichnen...*
(48) din cealaltă parte a măsuței	*(35) ihm gegenüber...*
(48) ...pe un scăunel	*(35) auf einem niederen Stühlchen*

(49) Drumuşorul era cotit...	*(36) Der gewundene Saumweg...*
(50)...întrebă feciorașul	*(37)...fragte der Bursche*
(52) Urările de anul nou, capra şi căluţul	*(38) Die Neujahreswünsche, das Ziege- und Pferdchen-Spiel*
(53) se duse...la căsuţa vitelor	*(39) ging er...in den Stall*
(53) alese la o parte doi căluţi pagi	*(39) wählte zwei Hechtschimmel aus*
(56) Trecu la sfeşnice şi aşeză făclioarele de ceară	*(41) Sie ging zu den Leuchtern und stellte die Wachskerzen auf*
(56) sumăieş	*(41) Bauernrock*
(59) s-a lăsat...pe-o lăicioară	*(43) liess sich auf einer Bank nieder*
(63) Prefectul clătină din cap, privînd-o puţintel pieziş	*(46) Der Präfekt schüttelte den Kopf und sah sie von der Seite an*
(64)...scărpinîndu-şi bărbuţa	*(47)...kraulte sein Bärtchen*
(65) Bătrînelul îi dădu ocol	*(48) Der Alte betrachtete sie (sic)*
(67) atingînd-o cu vărguţa	*(49) berührte sie mit dem Spazierstock*
(67)...întinde mîna să-ţi	*(49) halte die Hand auf, damit*

pun într-însa hîrtiuţa asta	ich dir einen Papierfetzen gebe
(74) lepădă cojocelul	(55) legte den Pelz...ab
(74)...să le pui pe săniuţă	(55)...auf einen kleinen Schlitten laden
(74) răstoarnă mămăliguţa pe fund...	(55) stürzt die Mamaliga auf ein Brett...
(74) ad-o la măsuţă	(55) bring sie auf den Tisch
(78) Buzunarul adînc al mănţălii de aba roşcată	(58) In der tiefen Tasche deines Mantels aus rötlich gefärbtem Wollstoff
(79) cu doi căluţi roibi	(59) mit...zwei Füchsen
(80) numai în sumăieş	(59) nur im Mantel
(81)...simţi sub sumăieş vînt cald	(60)...fühlte durch den Mantel den warmen Wind
(82)...straie de schimb şi ciuboţele	(61)...Kleider zum Wechseln und Stiefel
(91) Apoi cam de multişor, cam, de-astă toamnă	(67) Nun, schon lange, ungefähr seit diesem Herbst nicht mehr
(93)...îşi avea aşezare, în dosul unei dugheniţe ş-a unei crîşme domnu David	(69)...hatte Herr David hinter einem Kaufladen und einer Schänke seine Wohnung

(94)...a intrat într-o odăiţă peste samă de caldă

(69)...traten in ein kleines übermässig warmes Zimmer ein

(94) a căutat o ulcică

(69) sie suchte ein Gefäss.

(94)...pe ferăstruică se vedea Piatra Teiului, singuratică

(69)...durchs Fensterchen sah sah man...eisam aufragend

(95)...un cofăel de vin

(71)...einen Eimer Wein

(97) Ai spus ceva, mămucă?

(72) Habt Ihr etwas gesagt, Mütterchen?

(100)...unui om mititel, negricios, cu capul mare

(74)...einem kleinen, dunkel-haarigen Mann mit grossem Kopf

(101) dar cine-i boierul acesta mititel şi ţanţoş?

(75) aber wer ist dieser kleine und aufgeblasene Bojar?

(105) Cel puţin avea un folos: părerea bărbătuşului aceluia, că s-ar fi ducînd după bani

(78) So hatte sie wenigstens einen Nutzen: die Vermutung jenes Männchens, daß sie um Geld gehe

(109)...aşezase pe scăunaşe

(81) aufzulegen auf den Schemeln

(110)...lepădă o picătură din păhăruţ înainte de a bea

(82)...vergoß einen Tropfen aus ihrem Becher bevor sie trank

(112)...să-i puie rodin sub pernă un coştei de bucăţele

(83)...als Wochenbettgeschenk ein Säckchen mit Stückzucker

de zahăr

(116) un vînt subţire şi călduţ	(85) ein dünner und wärmlicher Wind
(116)...numai munţişori cu brazi	(86)...kleinen tannenbewachsenen Bergen
(117) Un om înalt şi deşirat cu cojocelul pe-un umăr...	(87) Ein grosser und hagerer Mann, den Schafpelz auf einer Schulter
(117)...un toiegel	(87)...und einem Stab
(120) I-au dat puţintel cîştig...	(89) Sie gaben ihm einen kleinen Gewinn
(120) căzuse pe o lădiţă	(89) war auf einer Truhe niedergefallen
(120) îşi ştergea ochii cu mînecile sumăieşului	(89) wischte sich die Augen mit dem Ärmel ihres Mantels
(123)...covrigei uscaţi	(92)...vertrocknete Brezeln
(124)...a stătut puţintel la îndoială	(93)...zögerte ein wenig
(126)...om cărunt, negricios şi subţiratic	(94)...ein schwärzlicher und schmächtiger Mann
(126) obrazul muntencei se însenină puţintel	(94) das Gesicht der Frau heiterte sich ein wenig auf

(127) ...se gustă un păhărel

(94) ein Glässchen ...kosten

(128)...unul era mai puţintel la trup şi negricios

(95)...einer war von schmächtiger Gestalt und schwärzlich

(131)...pe samarul unui măgăruş...la picioarele măgăruşului...un flăcăuaş

(98) auf dem Saumsattel eines Esels...zu Füssen des Esels ein junger Bursche

(132) Un flăcăuaş

(99) Ein Bursche

(133) Pe pîrîiaşele îngheţate ... flăcăuaşul

(99) Über die vereisten Rinnsale ...der Bursche

(133)...spune mămucă-ta

(100)...richte deiner Mutter aus

(134) o măsuţă curată... o pîinişoară călduţă...un butoiaş cu bere...două pahare năltuţe

(100) ein reines...Tischchen... ein kleines noch warmes Brot... aus einem Fässchen...zwei hohe Gläser

(136) altul mititel şi negricios

(102) der andere war schwärzlich und schmächtig

(139) N-are vreme, şi ea toată ziulica ba la primăreasă, ba la preoteasă

(104) Sie hat keine Zeit, aber sie steckt den ganzen Tag bei der Ortsrichtersfrau (sic), bald bei der Pfarrerin

(143) trimitem vorbă c-un argăţel

(107) mit einem unserer Knechte

(144)...flăcăuaşul cel subţiratic	*(108)...während das magere Bürschchen*
(144)...în odăiţă, dincolo de ferestruică	*(108)...in ihr Zimmerchen, hinter dem kleinen Fenster*
(150)...cu beţişorul	*(112)...mit einem Stock*
(151) au stat...în odăiţă	*(144)...saßen im Zimmerchen*
(153) mititel domnu Vasiliu ...Catrina era măruntică	*(115) Herr Vasiliu... klein... Catrina war klein*
(154) cojocelul cel nou... beţişorul alb...oamenii ...în căsuţele lor	*(115/6) den neuen Schafpelz... das weisse Stöckchen...die Leute in ihren Häuschen*
(155) beţişorul...	*(117) den Stock*
(156)...numai puţintel arcuindu-se	*(118)...nur ein wenig den Rücken krümmend*
(158) de pe costişă pe costişă	*(119) von Abhang zu Abhang*
(159)...pe cînd era el copilandru	*(120)...als er noch ein Kind war*
(160) Lupu a mers cuminte în lanţug	*(121) Lupu ging brav an der Kette*
(164) Gheorghiţă...în căsuţa	*(124) Gheorghitza..in dem kleinen*

cea mică din ogradă	Häuschen im Hof
(167)...încolţindu-l de pulpana sumăieşului...dar era în lănţug	(126)...packte ihn am Ende des Mantels...aber er war angekettet
(169) Plîngea ca un copil mic, cu ochii mititei	(128) Er weinte wie ein kleines Kind, mit kleinen Augen
(169) puţintel tăpşan... loc singuratic	(128) kleine Fläche...einsamer Ort
(171) Bine, mămucă...	(129) Ja, Mutter...
(173) Calul necheză uşurel	(131) das Pferd wieherte leicht
(184)...boieraşul acela cu căciula ţuguiată	(139)...dieser kleine Bojar mit der spitzen Mütze
(178) Domnul subprefect se întărîtă puţintel	(142) der Herr Subpräfekt wurde ein wenig sicherer
(188) vărguţa...măsuţa... sumăieşul	(142) die Reitgerte...das Tischchen...der Mantel
(191)...tropăind repegior	(145) mit eiligen Schritten
(192) sumăieş...scăunel	(145) Schafpelz...Stühlchen
(192) am stat...puţintel	(145)...ein wenig...
(193) o femeie năltuţă...	(146)...eine ziemlich grosse Frau

(195) în odăiță... — *(147) in dem Zimmerchen...*

(195) omușorul — *(148) das Männchen*

(206) locu-i singuratic — *(155) der Platz sei menschenleer*

(208) rîpă singuratică — *(157) in einer entlegenen Schlucht*

(209) stăi puținel... — *(158) ...ein wenig...*

(210) lănțug... — *(159) Kette*

(211) de la masa cea mică din căsuță...din casa cea mică — *(159/60) vom kleinen Tisch aus dem Häuschen...aus dem kleinen Haus*

Din compararea acestor texte reiese că, pentru redarea realizărilor diminutivale românești cu sens clar de micșorare, atît în franceză cît și în germană au stat la îndemînă mai multe posibilități:

A. Redare prin lexemul de bază pur

băiețaș - enfant - Bursche

B. Redare printr-un diminutiv

portiță - portillon

căsuță - Häuschen

C. Redare printr-un corespondent analitic

măturică - petit balai

odăiță - kleines Zimmer

D. Redare printr-o echivalență lexematică specifică limbii de transpunere

scăunaș - Schemel

măsuţă - guéridon[559]

În unele cazuri un diminutiv românesc este redat ca augmentativ *(bucăţică - grosse bouchée).*

Inventarul diminutivelor în discuţie estesurprinzător de redus, el cuprinde mai ales obiecte, ca masă, scaun, poartă, coş, carte, hîrtie, deci este exprimat în lexii, care lasă să se întrevadă pe baza traducerii o tendinţă către fixare *(măsuţă - guéridon, cămăruţă - cellule, portiţă - portillon)* sau care reprezintă forme realmente lexicalizate *(pescăruş - mouette).* Funcţia diminutivului ca indicator al atmosferei poate fi pusă în evidenţă, dacă urmărim paginarea citatelor. Multe pagini la rînd, la SADOVEANU nu apare nici un exemplu, ca mai apoi să răbufnească într-un pasaj scurt, ca mijloc de apreciere, de găsit de altfel şi la alţi autori. În povestea *Porcul cel fermecat*, ISPIRESCU se zgîrceşte pe 12 pagini cu diminutivele, pentru ca la descrierea obiectivului să apară dintr-o dată 6 diminutive *(floricele, niţel, păsărele, copăcei, oscioare, rămurele, LBR 53).* M. WANDRUSZKA avertizează de mai multe ori asupra profitului pe care îl poate aduce comparaţia între versiunile corespunzătoare din diferite limbi[560]. Pericolul absolutizării în forma unor concluzii despre sistemul unei singure limbi nu trebuie ignorat.

2. Diminutivele în exprimarea vîrstei

Categoria diminutivelor definită de WEBER în cazul limbii franceze ca exprimare a raportului de "pulluisemblance"[561] nu este reprezentată în limba română, deci nici determinarea filiaţiei nici cea a descendenţei nu sînt realizabile doar din raportul bază - modificat. *Măgăruş* este un măgar mai mic, indiferent de vîrstă, *căluţ* este un cal mai mic sau chiar iubit, drăguţ. PUŞCARIU găseşte un singur exemplu la VĂCĂRESCU, anume *aricei* pentru 'arici tînăr'[562]. Astfel de interpretări sînt posibile, cînd perechea parentală sau

---

[559] În cazul lui *măsuţă - guéridon*, conceptul 'echivalenţă' trebuie interpretat drept relativ, deoarece nu se poate preciza dacă cele două obiecte extra- lingvistice îşi corespund unul altuia. După Petit Robert *guéridon* înseamnă "table ronde, pourvue d'un seule pied (d'une tige centrale des pieds) et généralement d'un dessus de marbre", unde semele 'rond', 'seule pied' şi '(généralement) marbre' nu pot fi subordonate de la bun început lexemului nespecificat *măsuţă*.

[560] M. Wandruszka, Sprachen. Vergleichbar und unvergleichlich. München, 1969, p.7 ss.

[561] M. Weber, op. cit., p.113.

[562] S. Puşcariu, Despre diminutive, p.431.

un membru al ei apare în context cu o informaţie suplimentară. Un caz ceva mai deosebit sînt denumirile pentru copii, băieţi sau fete:

"Băietul într-aieştea trei zile a crescut cît un băietănaş"
(Vasiliu, S.III,163)

Opoziţia *băiat - băietănaş* arată în acest exemplu destul de clar că prin *băietănaş* se exprimă o vîrstă mai înaintată, că este deci vorba de un puber. Un exemplu la fel de semnificativ îl găsim în *Amintiri*:

"Pe cînd începusem şi eu, drăgăliţă-Doamne, a mă ridica băieţaş"
(Creangă 17)

Versiunea franceză sună astfel: "quand je m'étais mis moi aussi, mon Dieu, à pousser, petit garçonnet". Aceeaşi lexie este greşit tradusă la ELIADE prin "porteur". Pentru *băietan nebunatec* (CREANGĂ 58) găsim echivalenţele - din nou de vîrstă incertă - "un plaisantin de drôle" (AUGER 109) şi "un jeune plaisantin" (VIANU 85), pentru *flăcăoan al dracului* (CREANGĂ 80) iarăşi "un sacré garnement" (VIANU 119) respectiv "un garnement du diable" (AUGER 160). De îndată ce se înregistrează intenţii hipocoristice, şi, cum spune Mario ROQUES[563], este perceptibilă "la moindre nuance subjective dans le jugement", toate aceste informaţii asupra vîrstei devin aproximative. Metafora sau sinecdoca schimbă planul realităţii.

"De-aş avea o porumbiţă
Cu chip alb de copiliţă ..."
(Eminescu I, 2)

"Ea l-asculta pe copilaş
Uimită şi distrasă"
(Eminescu I, 2)

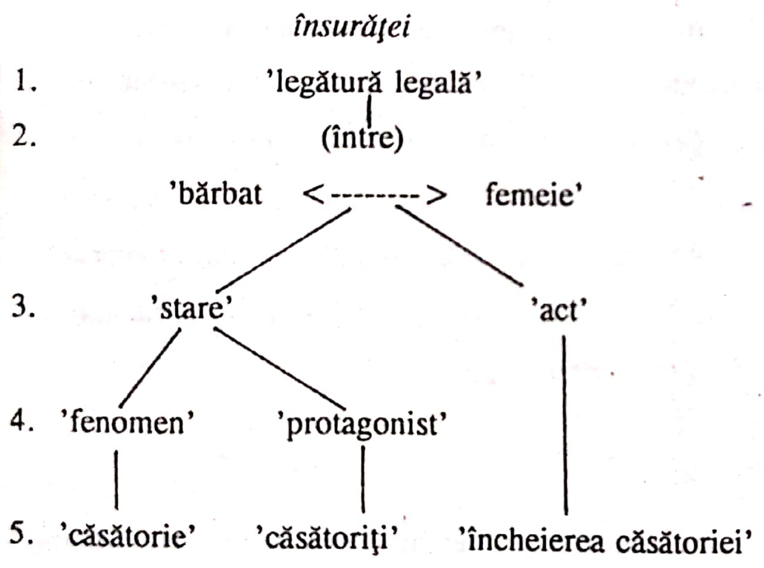
---

[563] Ap. Hasselrot, Formation, p.175.

"Era toată un <u>*copilaş*</u> *frumos şi cuminte"*

(Brătescu-Voineşti, S.III, 132)

Participiul perfect substantivizat al lui *a se însura* (T.830: "ca bărbat: a se căsători cu o fată", DLR II,1, 764: "prendre femme") trece prin modificare în *însurăţel* (bărbat tînăr, proaspăt căsătorit), îngreunează o analiză semantică, deoarece aici apare ceva ce nu a fost în norma cuvîntului de bază: includerea unei tinere proaspăt căsătorite, care în mod normal se leagă lexical doar de verbul *a se mărita*. Astfel, trebuie să acceptăm că trăsătura distinctivă se referă la clasa bărbaţilor[564], şi este neutralizată fie prin modificare, fie prin forma de plural, fie prin amîndouă. În construcţia *însurăţei* trebuie, prin urmare, să aibă loc o disjuncţie semantică, astfel încît trăsăturii distinctive 'unilateral - partea bărbătească' să i se opună o alta 'reciproc - partea bărbătească şi cea femeiască'. Analiza semantică relevă următoarea ierarhie:

Graduarea are în vedere fie vîrsta protagonistului, care este 'foarte tînăr', fie intervalul de timp care a trecut de la încheierea căsătoriei, astfel încît rezultă 'proaspăt căsătoriţi, tineri

[564] Asupra problemei claselor lexematice, cf. E. Coseriu: "...(es) muß zwischen den d e t e r m i n i e r e n d e n und d e t e r m i n i e r t e n K l a s s e n unterschieden werden. Die determinierenden Klassen werden durch Klasseme charakterisiert, die determinierten dagegen durch unterscheidende Züge wie "beziehen sich auf Klasse X". So gehören z. B. rum. *a se însura - a se mărita*, neapolit. *nzurarse - maritarse* zu Klassen, die durch die unterscheidenden Züge "für die Klasse der Männer", "für die Klasse der Frauen" bestimmt werden. Cf. Lexematische Strukturen, Sprache, op. cit., p.204.

soţi'.

"Luca Moşneagu, <u>însurăţel</u> de-al doilea, a cărui tînără nevastă avusese grijă să-l trezească la timp şi să-l pregătească de pornire..."

(Creangă 77)

"Un drac pizmaş care îşi pusese ochiul pe doi tineri <u>însurăţei</u> şi voia să-i facă să se sfădească"

(Bogdan, T.830)

3. Apelative

În limba populară apar des diminutive vocative. Toate exemplele de mai jos provin din opera lui CREANGĂ. Apelul interlocutorului se concretizează mai ales prin substantive singure sau în combinaţie cu adjective, verbe (imperative), pronume, adverbe şi adesea şi cu interjecţii, care uneori se contopesc cu substantivul. Există vocative cu care vorbitorul se adresează sieşi sau unei .terţe persoane: *Dragii mamii copilaşi (124), I-auzi bădiţă! (46), Doamne cumnăţică-hăi! (46), Māmucăi! (= mămucă + hăi) (39), ei! ei! jupîneşică, Doamne! (102), Ei, jupîneşică dragă! (104), drăguţii mei frăţiori (125), dragii, mămucuţei, dragi! (128), hai la treabă, cumătriţă! (129), ce fel, cumătriţă dragă (130), sărăcuţul de mine! zice cel mic (126), hi, căluţii tatii! (78), vultur - vulturaş (276).*

4. Diminutive reducătoare

Situaţia este univocă, dacă baza denumeşte obiecte mici, detalii, animale mici sau cantităţi reduse:

"Această <u>lecuţă</u> de nonsens"

(Eminescu, PL 81)

"Şi după multe căutări văzu licărind abia o <u>scînteioară</u> de foc"[565]

(LBR 369)

---

[565] La unele exemple este vorba de o diminutivare (sintetică) în cadrul unei diminutivări (analitice). Cf. şi Hasselrot, Formation, p.218, N 1: "...quelques autres façons de former des diminutifs analytiques: *un semblant, un soupçon, une apparence, une étincelle...de; ...une espèce de...*"

"Să curm viaţa atîtor <u>gîzuliţe</u> nevinovate"

(Creangă 212)

"Razele soarelui...împleau semiîntunerecul chiliei cu dungi de lumină în care se vedeau mii de <u>firicele</u> mişcătoare"

(Eminescu PL 73)

"Dar numai iuţală şi gură de furnică ar trebui să aibi, ca să poţi apuca, alege şi culege nişte <u>flecuşteţe</u> ca acestea, în aşa scurtă vreme"

(Creangă 225)

"Ie-ţi <u>bănişorii</u> şi cată-ţi de nevoi"

(Creangă 144)

Micşorarea este dictată de context - adesea prin *mic* sau adjective asemănătoare şi uneori este accentuat şi printr-un calificativ, cu sens supradimensional, pînă la limitele pleonasmului:

"Cu <u>bucăţica mică</u> se prinde peştele <u>mare</u>"

(Zanne 8254)

"E şi mai frumos cînd se aşează în grădină un <u>mic lăcşor</u>"

(Odobescu, T.884)

Ultimul exemplu, ca şi cele care vor urma, conţin o nuanţă hipocoristică suplimentară:

"Draci mici...zupăiau din <u>picioruşe</u>"

(Eminescu, PL 43)

"<u>Picioruşele</u> cele mai mici din lume în botine bărbăteşti"

(Eminescu, PL 64)

"Ridică un degețel...cel mic, deasupra ochilor
și se uită..."
(Eminescu, PL 84)

"O bibliotecă cum nu s-ar fi așteptat Andrei să
găsească într-un orășel atît de mic"
(Brătescu-Voinești, S.II, 157)

"Sărise un bumb de la pieptărașul cam îngust"
(Eminescu, PL 84)

Exemplul de mai jos:

"Banii se adună grămejioara tot mai mare pe masă"

prezintă un diminutiv drept calificativ verbal, care este determinant tocmai prin schimbarea semantică de la 'mic' la 'mare': din grămada, la început mai mică, de pe masă, crește una din ce în ce mai mare.
În cazul construcțiilor de genul: *o fetiță mică, o portiță mică, mic rîurel* etc., determinantul adjectival nu produce nici o micșorare suplimentară, căci astfel de lexii, în care lexemul de bază *(fată, poartă, rîu)* are o mărime standard clară, conțin deja sensul 'mic în comparație cu...'.

5. Diminutive reducătoare

Fenomenul este cunoscut în toate limbile romanice[566], româna nefăcînd excepție. Un exemplu citat deseori este *ziulică*, o formă diminutivală a lui *zi*, cu înțelesul fix de 'toată ziua, ziua întreagă'. Este greu să-l urmăm pe PUȘCARIU cînd încearcă să explice intensitatea unei astfel de expresii prin "sensul de alint al diminutivelor"[567]. Sîntem de părere că prin sufixare sînt activate mai ales acele seme, care exercită o modificare a

---

[566] Cf. Hasselrot, Formation, p.232 s., 263, N 2, 276 s.

[567] Despre diminutivele, p.436.

sememului 'zi' augmentativ, în întreaga sa dimensiune de 'durată', la fel ca în disocierea fr. *jour - journée*, it. *giorno - giornata*.

Analiza semantemului *zi* scoate la iveală următoarea stratificare de sememe[568]:

I. Intervalul de 24 de ore

II. Intervalul între răsăritul şi apusul soarelui

III. Timpul de lucru normat

IV. Lumina ca stare în timpul zilei
(spre deosebire de 'noapte')

V. Simbol al scurgerii timpului, al perisabilităţii vieţii

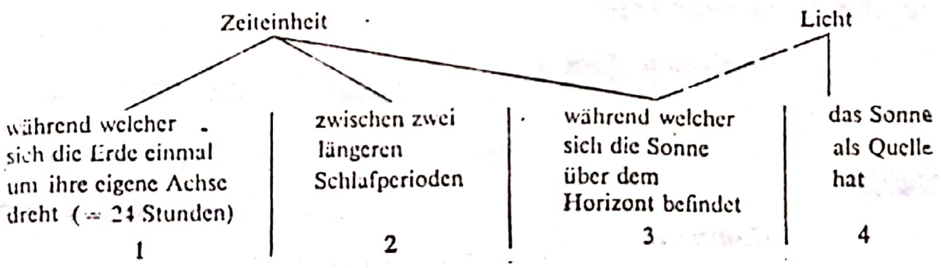
Exemple:

I. *Astronauţii au amerizat după 12 zile de zbor în spaţiu*

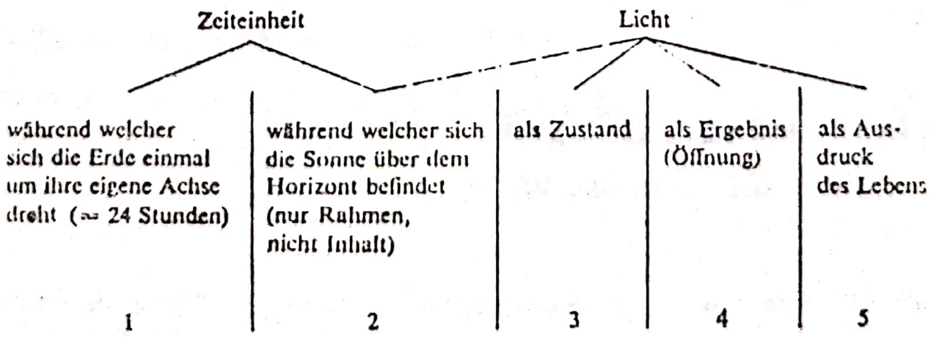
---

[568] Sîntem de acord cu părerea exprimată şi de G. Hilty în articolul său, Bedeutung als Semstruktur, VRom. 30 (1971), p.242-263, după care compararea contrastivă a utilizărilor în limbi diferite reprezintă un "ajutor valoros" în descrierea semelor. Redăm de aceea analiza lui Hilty asupra semantemelor 'Tag' şi 'jour', care constă din combinarea metodelor sintagmatice şi paradigmatice.

TAG (p.251)

JOUR (p.253)

Asupra discuţiei semantice a semantemului 'Tag' cf. şi H.-J. Heringer, 'Tag' und 'Nacht'. Gedanken zu einer strukturellen Lexikologie. Wirkendes Wort 18 (1968), p.217-231; K. Heger, ZRPh 80 (1964), p.509 s.; H. Henne şi H.E. Wiegand, Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik 36 (1969), p.152-155. Ap. G. Hilty, p.248, N 26.

II. *Ce ziua lucra, noaptea surpa*

III. *Mi-a plătit toată norma mea, 50 de zile*

IV. *Cînd s-o face zi, ne văd vecinii*

V. *A murit bietul om cu zile*

Inventarul semelor este confirmat de următoarele exemple:

"Şi cînd s-au trezit era ziulică albă"

(Creangă 116)

"Cîtu-i ziulica de mare, toarcem, coasem, citim"

(Ispirescu, L.49)

"Cît era ziulica şi noaptea de mare, şedeau singuri-singurei"

(Creangă 151)

"Şi nu era ziulică lăsată de la Dumnezeu în care să nu cumpere fata împăratului peşte"

(Ispirescu, LBR 361)

"Cîtu-ţi ţine ziuliţa"

(Eminescu, I, 2)

A se compara şi cu:

"Neamţul n-a dormit toată nopticica de gînduri"

(I.L.Caragiale, III, 39)

D. BÎRSAN, care foloseşte cîteva din aceste citate, vorbeşte de "false diminutive" şi asimilează această categorie de modificate formelor lexicalizate *(Argeşel, armăşel,*

Bucureştioara, periniţă etc.) sau hipocoristicelor clare *(anişori, vinişor etc.)*[569]. Este totuşi neîndoielnic că avem de-a face cu forme graduante ale unei comparaţii implicite, în care modificatul potenţează valoarea bazei în cea mai mare măsură.

Formele multiple ale intensificării diminutivale ca procedeu de stil concurează cu graduarea extralexematică sau sînt complinite de aceasta. Vom cita în încheiere cîteva exemple:

"Eram copiliţă mică tare"

(Sadoveanu, S.III, 169)

"Cît te uiţi în lung şi lat
Nu mai vezi pămînt uscat
Ci tot ape tulburele
Umblînd corăbii pe ele"

(T. 1623)

"Ea se luă după el şi-l rugă să-i vorbească
măcar un cuvinţel"

(LBR 361)

"N-a mai clănţăni atîta din măsele, ca un
cocostîrc de cei bătrînciosi, că parcă mă
strînge în spate cînd îl văd aşa".

(Creangă 217)

"Şi înălţimei voastre gînd bun şi mînă slobodă,
ca să ne daţi cît mai multă mîncare şi băuturică,
zise Setilă, căruia îi lăsa gura apă"

(Creangă 223)

"Om cinstit şi cu avere bună -

---

[569] D. Bîrsan, op. cit., p.89 ss.

a fi om omenaș"

(Zanne 4348)

Zeflemeaua, ironia și satira sînt exprimate cu predilecție în diminutive:

"Prin asemenea vîntuleț de Paști...

ei unii se scutură de lene"

(Arcade 140)

(se sugerează de fapt, exact opusul, anume un vînt puternic, aducător de furtună)

"Se logodise cu o leică, muierușcă d-alea care ziua fuge de bivoli și noaptea îi apucă de coarne"

(Ispirescu, ap. Zanne I, 23)

"Hai, sus, jupîneșică Malcă, să te duc la bărbățel acasă"

(Creangă 102)

"Ici e țărnă, ici e glod

ici e bărbățelul mort"

(Zanne 9676)

ZANNE, din a cărui culegere provine această zicală, o explică astfel: "Ironic: pentru văduve, care nu plîng 'decedatul'"; aceeași explicație este valabilă și pentru:

"bine a fost cu bărbățel

și în sat cu ibovnicel"

(Zanne 9683)

CREANGĂ spune despre lene:

"Mănușițele mămuței și tătuței,

<u>mînuțele tătucuței</u> și <u>mămucuței</u>"

(ap. Zanne 3797)

Pe lîngă unele diminutive apreciative în cazul numelor de profesii, ca:

"Îl priveam căutîndu-i zădarnic vreo asemănare cu <u>ofițerașul</u> încîrlionțat dintr-o fotografie îngălbenită de pe măsuță, frumușel și firav așa încît era pe vremea cînd îl trecuse pe răboj cu însemnarea 'piccolo ma simpatico' Coriolan"

(M. Caragiale 132),

găsim de cele mai multe ori sensuri depreciative:

"Fiică de ... <u>negustoraș</u>, <u>funcționăraș</u>, de <u>avocățel</u>, de <u>ofițeraș</u>"

(Caragiale, DLRM, 178)

"Într-una din zile neavînd el cu ce să-și cumpere pîine le-a luat (cărțile) cu vravul și le-a vîndut <u>directorașului</u> unei școli primare, cu te mieri ce"

(Creangă 86)

O construcție cu sens metaforic este:

"Sub alba haină de noapte de la gît în jos se trădau <u>boureii</u> sînilor"

(Eminescu PL 49).

Notăm și expresiile argotice *căldurică* pentru buzunarul de la piept unde se ține portofelul, *ulcică* pentru cap și *cîrmuliță* pentru nas.

2.3.2.5.2 Distribuţia diatopică a diminutivelor

ETTINGER deplînge faptul că diminutivarea a găsit puţine preocupări în dialectologia românească[570].Într-adevăr, nu există nici o hartă în atlasele lingvistice care să ilustreze exclusiv fenomenul modificării; din diminutive doar *-uc (-ucă)* a trezit interesul dialectologilor[571] şi a fost clasificat ca regionalism. O posibilitate de a compara distribuţia regională a diminutivelor şi întrebuinţarea lor ne-a oferit studiul celor peste 800 de variante ale baladei populare *Mioriţa*, efectuat de Adrian FOCHI într-o operă de mare valoare[572]. Avantajele acestei alegeri s-au dovedit mai importante decît dezavantajele. Următoarele aspecte pot fi apreciate pozitiv:

a) avem de a face cu o operă foarte cunoscută[573], prezentă în numeroase variante într-o arie geografică vastă;

b) variantele tratează aceeaşi temă, aparţin aceluiaşi gen literar, prezintă aceleaşi motive şi au fost culese în mare după aceleaşi criterii;

c) tradiţia orală a purtătorilor permite construcţii spontane şi improvizaţii, care indică graniţele diatopice;

d) se poate întreprinde o comparaţie productivă, ţinînd cont de vocabularul relativ restrîns, de acţiunea scurtă şi de numărul mic al protagoniştilor.

O lucrare comparatistă asupra acestor variante pe care le vom menţiona aici ar trebui să aibă

---

[570] S. Ettinger, RR, p.353 s.

[571] Lucreţia Mareş, Repartiţia geografică a sufixului -uc(ă), SMFC VI, p.90-96; I. Faiciuc, Derivate cu sufixul -uc în Maramureş, CL 17 (1972), p.99-109

[572] A. Fochi, Mioriţa. Tipologie, circulaţie, geneză, texte. Bucureşti, 1964 (MIORIŢA).

[573] Pentru componentele estetice şi de morfologie a culturii ale Mioriţei îndrumăm către literatura de specialitate, care de la apariţia operei filosofice a lui Lucian Blaga, Spaţiul mioritic, Bucureşti, 1936, a luat un avînt semnificativ. Pentru bibliografie, cf. A. Fochi, MIORIŢA şi D. Caracostea, Poezia tradiţională română, I, II, Bucureşti, 1969. Cf. şi L. Spitzer, Mioriţa, Romanische Literaturstudien, Tübingen, 1959, p.835-857.

în vedere că există o diferenţă regională considerabilă relativ la densitatea variantelor culese. Astfel, culegerea conţine - probabil din motive politice - doar patru variante din Basarabia, în timp ce din Vrancea apar peste 100. În plus nu trebuie uitat că nu toate variantele provin din aceeaşi perioadă (cf. cap. 2.3.2.5.3), ci din aproximativ 3 perioade distincte. Multe date despre informatori sînt incomplete, iar împărţirea administrativă din momentul publicării, după care FOCHI localizează toate variantele, este foarte confuză. Datele găsite de noi pot servi drept repere, chiar dacă nu ridică pretenţii de suficienţă.

Protagoniştii

În diversele variante ei sînt denumiţi *păcurari*, *ciobani*, *păstori* sau *mocani*. De la *păcurar* şi *cioban* găsim derivate cu sufixul *-aş*.

păcurăraş/păcurăraşi:

MARAMUREŞ - variantele *8,9,10,13,14,15,31,32,668*

TRANSILVANIA -34,35,36,39,40,43,46,48,49,51,55,58,60,61,
62,77,88,89,90,96,98,100,103,104,113,118,119,120,121,
122,129,130,137,142,143,145,291,304,310,545,655,657

CRIŞANA - 551

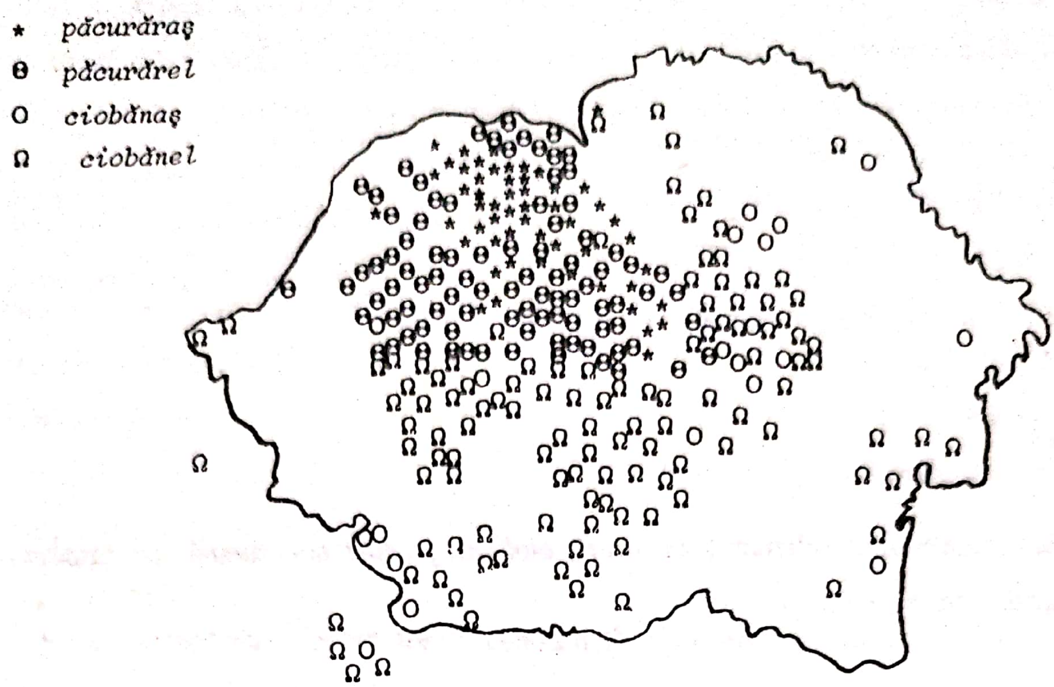
BUCOVINA - 678[574]

Exemplu:

"Trei păcurăraşi pe munte
vorovesc de zile sfinte
din părinţi-ş păcurari
şi toţi trei îs veri primari"
(32, Rohia, Maramureş)

---

[574] Hărţile după ALRM 2.

ciobănaș/ciobănași:

CRIȘANA - 155

TRANSILVANIA - 278

OLTENIA - 333,342,356

MUNTENIA - 394,617,

DOBROGEA - 417

MOLDOVA - 419,430,440,445,489,533,534,535,538,632,679,683

Exemplu:

"Coboară ...
nouă ciobănași
și cu străinu zece
el pe toți întrece
of! inimă rece!"
(687, Rîtcova, Serbia)

Cu sufixul *-el (-ei).*

păcurărel/păcurărei:

MARAMUREŞ - 16,17,18,19,21,22,23,24,25,26,27,28,29,30,33, 539,540,541

CRIŞANA - 147,148,149,161,162,165,556,557,558

TRANSILVANIA - 34,35,36,39,40,43,46,48,49,51,55,58,60, 61,62,63,64,65,66,67,68,69,70,71,73,78,79,80,81,82,82,84, 85,86,87,91,92,93,101,102,105,106,107,108,109,110,111,112, 114,115,116,123,125,126,127,128,131,132,133,134,135,136, 138,139,141,146,237,245,249,257,267,274,290,303,305,306,307, 311,544,547,548,549,550,656,658,659,660,662,663,665,666, 667,669,670,671,672

Exemplu:

"În cel vîrfuţ de muncei
O, Isus Hristos cel sfînt
cobori la noi pe pămînt!
Mergu-şi trei păcurărei
cu oile după ei"
(22, Cuhea, Maramureş)

ciobănel/ciobănei:

TRANSILVANIA - 57,260,261,262,263,264,270,271,272,277,279, 281,282,284,288,289,292,293,294,295,298,301,302,309,577,580, 581,582,583

BANAT ŞI TIMOC - 588,589,688,689,690,691,693

OLTENIA - 331,332,340,341,354,355,361,363,579,598,599 601,602,603

MUNTENIA - 368,369,370,374,375,376,377,378,379,380,381,382, 283,384,386,387,389,390,391,395,399,402,403,404,604,607,608, 609,619,611,612,614,616

DOBROGEA - 408,411,412,413,414,415,416

MOLDOVA - 422,424,425,431,434,435,437,439,441,448,452,454, 467,478,479,493,494,495,497,502,507,510,520,524,526,532, 536,620,622,625,626,632,634,635,636,637,639,641,646,648,650, 677,678,685

Exemplu:

"Pe-o gură de rai
uite, vin în vale ...
trei turme de miei
cu trei ciobănei"
(535, Băceşti, Moldova)

În timp ce isoglosele *cioban* - *păcurar* se vizualizează la fel de clar ca şi în harta lui PUŞCARIU[575], pentru sufixele *-aş* şi *-el* nu există graniţe diatopice; ele sînt întrebuinţate unul lîngă altul în aceeaşi funcţie. Astfel, apar forme paralele în următoarele versiuni:

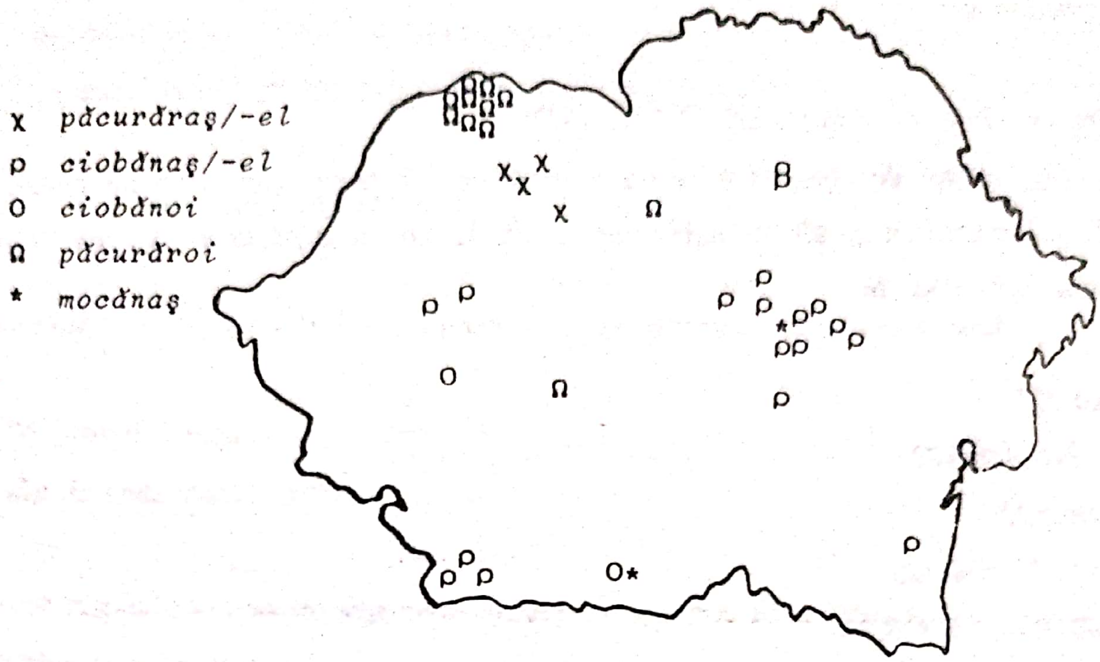
ciobănaş - ciobănel:
260,261,341,345,354,355,404,416,422,449,452,457,479,483,504, 509,518,534,555

păcurăraş - păcurărel:
71,88,89,114

Numărul scăzut al celor din urmă trebuie explicat prin structura variantelor transilvănene, mai scurte şi, mai ales, cu renunţare la reluarea dialogurilor.

---

[575] RSpr., harta 13 (anexă). Pentru lămuriri asupra problemei, cf. p.401s.; asupra întregului complex, cf. D. Caracostea, Wortgeographisches und Wortgeschichtliches vom Standpunkte der Homonymität, în Mitteilungen des rumänischen Instituts an der Universität Wien (Ed. W. Meyer-Lübke), Heidelberg, 1914, p.79-137.

Că sufixele *-aş* şi *-el* sînt folosite independent de bazele lor în aceleaşi variante putem constata şi în exemplele de mai jos:

păcurărei - fluieraş 21,23,29,37,53,59,63,66,67,68,78,79,
83,84,92,102,127,148
păcurărei - drăgălaş - picioraş 29
păcurărei - sumănaş - fluieraş 27,82
păcurărei - buciumaş 45
păcurărei - picioraş 50
păcurăraş - streinel - mieluşei - turturei 35
păcurăraş - streinel 60,118,119,120,121,122,129,137,142,143
păcurăraş - mititel - frumuşel 90
păcurăraş - streinel - mieluşei 130
păcurăraşi - streinel - mititel 143

Interesant este augmentativul *-oi (-oni, -on)* folosit în legătură cu *păcurar* la Veştem lîngă Sibiu (285), în împrejurimile Năsăudului (546), aici mai ales ca rimă:

"Trei turme de oi

trei păcurăroi"

Realizarea *ciobănoi* apare în Haţeg şi Vlaşca (373).

Datorită originalităţii de conţinut a versiunii bănăţene a baladei (nici urmă de motiv al ciobanului), înregistrăm şi atît de puţine derivate de la *cioban* şi *păcurar*. Ambele sufixe diminutivale apar însă în:

fluieraş 321

Ionaş 316,318,322

ţărcurel 322

toporel 323,324,325

streinel 324,325,328,330

mititel 324

frumuşel 324

singurel 328

Pentru *mocănaş* există puţine atestări: 1. 471 (lîngă Focşani) şi 2. 367 (în Muntenia de sud). În zona '*cioban*', protagonistul este adeseori descris prin diminutive şi calificative, ca în Haţeg:

mîndru ciobănaş (260)

drag de ciobănel (262,264)

mîndru ciobănel (261) şi chiar în Basarabia (685), unde ajunge şi o interjecţie vocativă ca element de evidenţiere:

"măi ciobane de la oi,

măi ciobănaş măi ... "(682)

Pe lîngă repetarea vocativului *stăpîne, stăpîne*, foarte răspîndit de altfel (Oltenia, Muntenia, Moldova), am mai identificat:

"Stăpîn-stăpînioru meu (266 - Haţeg)

"Stăpîne, stăpîne ...

"Stăpîiorul nostru" (364 - în jurul Craiovei)

"Stăpînaş" (287,295,297,298,299 - în sudul Transilvaniei)

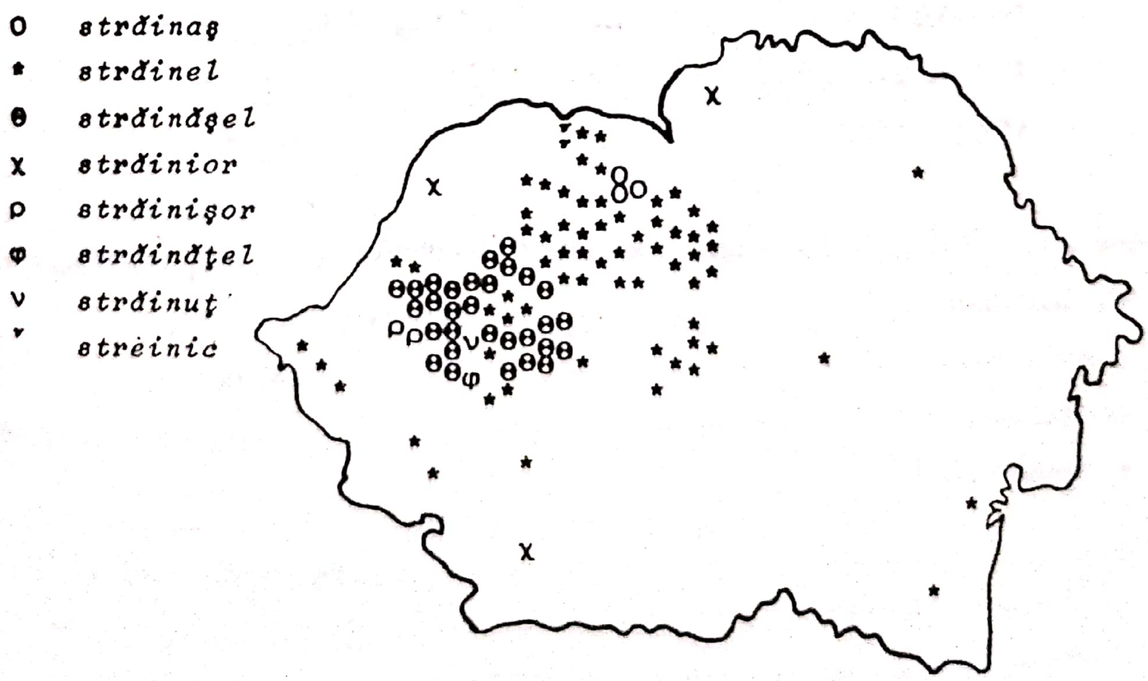
(371,387,393 - Muntenia)

(434,437,463,468,523,527 - Moldova).

În Oltenia se întîlneşte şi sufixul augmentativ *-an,* folosit cu sens diminutival.

"Stăpînianul mieu
dat de Dumnezeu" (345)

O mare răspîndire cunoaşte adjectivul *drăguţ;* el cuprinde zone întinse, din Oltenia pînă în Basarabia şi în Dobrogea:
57,284,285,296,298,316,318,361,367,373,375,376,377,379,381,383,
387,388,401,404,405,413,414,415,416,424,425,428,432,433,435,438,
439,440,441,442,450,466,479,485,497,507,508,509,524,529,532,678.
Ar mai fi de consemnat în acest context şi *drăgălaş* în sudul Maramureşului (30) şi *drăguliţă* în Craiova (264).
Semnificativ de mare este scala realizărilor cu diminutive de la *străin,* cu precădere în zona *'păcurar'*. Am găsit:

străinaş: *munţii RODNEI 34,36,48,657*[576]

străinuţ (strinuţ): munţii APUSENI 198,201,202

streinior: OLTENIA 364

străinor: CRIŞANA 150

BUCOVINA 677

strinişor: CRIŞANA 172,174

străinel: MARAMUREŞ 20,21,29,30

TRANSILVANIA 35,37,38,41,42,47,50,53,59,60, 63,64,65,71,75,76,83,84,91,92,95,97,99,108,109, 110,118,119,120,121,122,125,126,127,129,130,131, 134,135,136,137,138,139,140,142,143,144,145,193, 239,246,248,257,274,275,288,290,303,304,306,307, 310,311

CRIŞANA 156

BANAT 324,325,328,330,

OLTENIA 366

DOBROGEA 412,417

MOLDOVA 478,682

străinăţel (strinăţel): munţii APUSENI 205

străinăşel (strinăşel): CRIŞANA 161,168,170,171,180,181

TRANSILVANIA: 196,197,203,204,205,208,209,210, 212,213,217,220,237,238,242,249,250,252,255, 557,558,560,566

Streinic apare ca rimă în Hărniceşti, lîngă Sighet/Maramureş:

"Cei mai mari
îs veri primari
cel mai mic
e streinic" (179)[577]

---

[576] variantă nelocalizată.

[577] Alte rime pentru *mic: voinic (16,33,51,96,260,261,263,264)* şi *cel mai harnic (77)*.

Demnă de reţinut este forma *strinător*, care apare şi ca rimă.

"Doi îs frăţişori

Unu-i strinător" *(265 - Haţeg)*

Modificatele lui *frate* lasă şi ele să se întrevadă anumite isoglose.

Alături de tipul

"Pe dealul cu florile

pasc trei fraţi miorile" *(651)*,

înregistrăm adesea repetiţia cu diminutiv:

"Umblă trei fraţi frăţiori" (94).

Cel mai bine reprezentat este sufixul *-ior.*

frăţior[578]*: MARAMUREŞ 16,20,23,24*

TRANSILVANIA 45,71,94,97,99,101,102,111,134, 193,199,202,212,221,222,223,233,235,238,242,243, 249,250,251,252,258,260,261,263,294,544,563,564, 565,566,568,569,571,573

CRIŞANA 161,168,190,556,558

MUNTENIA 406

MOLDOVA 457,459,523,676,677

frăţişor: CRIŞANA 170,171,172,173,174,176,177,178,180,556

TRANSILVANIA 194,196,204,208 209,212,213,214, 216,217,218,219,236,239,254,256,268,286,287,557

BANAT 326

MOLDOVA 501

frăţişel[579]*:CRIŞANA 181*

TRANSILVANIA 191,197,207,210,211,215,237,245, 263,560,561

frăţiorel: 267 (Haţeg)

---

[578] Respectiv *frăţîşori, frăţioşor.*

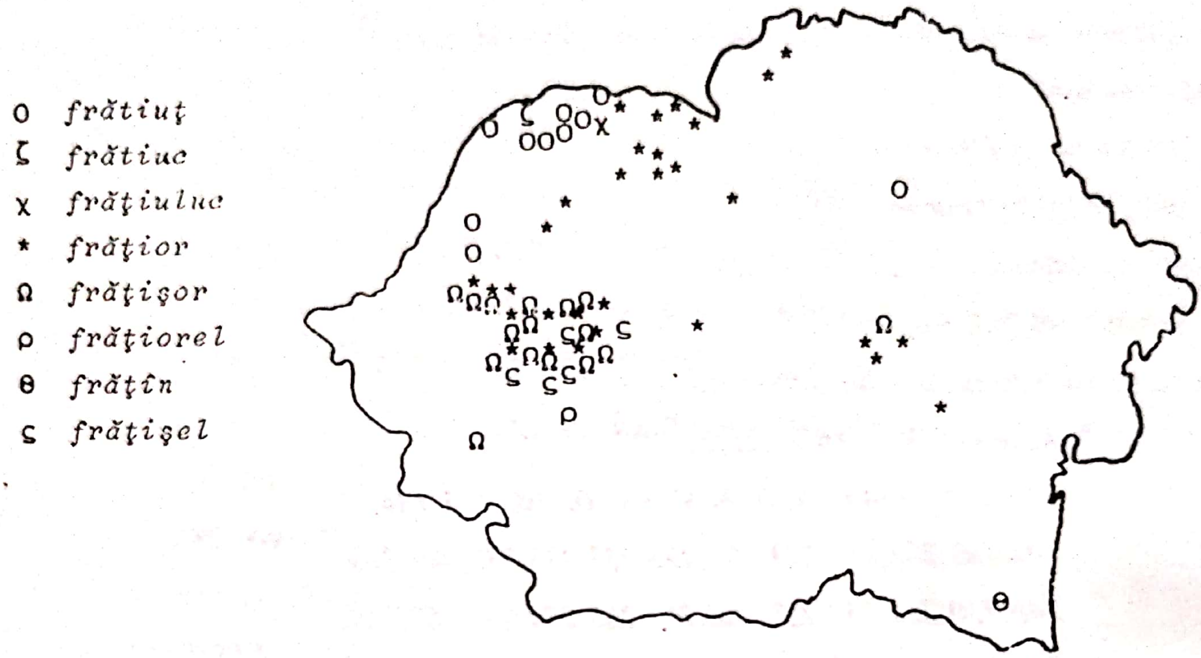
[579] Resp. *frăţioşel, frăţiuşel.*

frătiuc (frătiuluc): *MARAMUREŞ 6,18*

frițîn: *DOBROGEA 673*

frătiuț: *MARAMUREŞ 1,3,6,7,13*[580] *,15*

CRIŞANA 153,161[581]*,557,558*

Pentru denumirea oii, *miorița,* stau două baze la îndemînă: *miel/mia* şi *oaie.* Modificatele corespunzătoare sînt:

meişel,(-ei): *MOLDOVA 631* [582]

mieluc: *MARAMUREŞ 19,22*

mieluț: *MARAMUREŞ 31*

mieluşel (-ei): *MARAMUREŞ 19,22,23,540*

TRANSILVANIA 36,52,63,117,130,286

MUNTENIA 372

DOBROGEA 416

---

[580] Resp. *frăchiuț.*

[581] Resp. *frăciuț.*

[582] Denumirea apare într-o variantă ori izolată ori alternînd cu sinonime; acolo unde a fost cazul, am subliniat numărul variantei (de ex. 391 = meişel, alternînd cu *mioriță).*

MOLDOVA 419,420,504,523

mieluţă: *OLTENIA 358*

MOLDOVA 538

mieiţă: *MUNTENIA 391*

mieluşea[583]*:* *OLTENIA 343,347,364*

MUNTENIA 370

mieluşică: *OLTENIA 364*

MUNTENIA 367

miorea: *MARAMUREŞ 25*

TRANSILVANIA 278,279,294,544

OLTENIA 334,339,346

MUNTENIA 329,393,399

DOBROGEA 412

MOLDOVA 465,520

miorică: *TRANSILVANIA 266,278,285,287,295,*

296,301,579,

OLTENIA 335,338,339,340,342,345,357,359

MUNTENIA 398,613

MOLDOVA 465,523

mioruca: *OAŞ 1*

mioriţă: *TRANSILVANIA 34,57,124;260,261,*

262,264,278,284,286,292,293,297,

300,302,576,584

BANAT 323,591

OLTENIA 334,336,337,338,341,344,

348,349,350,351,352,353,355,359,

361,363,366,596,598

MUNTENIA 376,368,369,371,373,375,

---

[583] Informaţii despre concurenţa dintre *-ică* şi *-ea* ca sufixe interschimbabile pentru forma de singular cu pluralul comun în *-ele* prezentăm într-o hartă separată (*-ele, -ică, -ea*). Coşeriu aminteşte în "Teoria del lenguaje", op. cit., p.77 această dezvoltare, în care norma preferă opoziţia *-ică/-ele* în locul celei prevăzute de sistem *-ică /-ici* (miorea / miorele -- miorică / (miorici) miorele.

376,378,379,380,381,382,383,384,385,
386,387,388,390,391,395,396,397,
399,400,401,402,403,404,406,604,608
DOBROGEA 408,409,410,411,412,413,414,
415,416
MOLDOVA 419,420,421,424,425,426,
427,428,429,430,431,432,433,434,435,436,
437,438,439,440,441,442,443,444,445,448,
449,450,451,452,453,454,4555,456,457,458,
459,460,462,463,464,466,467,468,469,471,
472,473,474,475,476,477,478,479,480,481,
482,483,484,485,486,487,488,489,490,491,
492,493,494,495,496,497,498,499,500,501,
502,503,504,505,508,509,511,512,513,514,
515,516,517,518,519,520,524,525,528,532,
533,536,621,623.624,625,628,629,630,631,
632,633,637,638,639,640,641,642,643,644,
645,648,649,650

În varianta 400 din Bogza (estul Munteniei) mai apar şi *mierliţă*:

"Mierliţă, mierliţă[584]
oaie mioriţă
la lînă plăviţă"

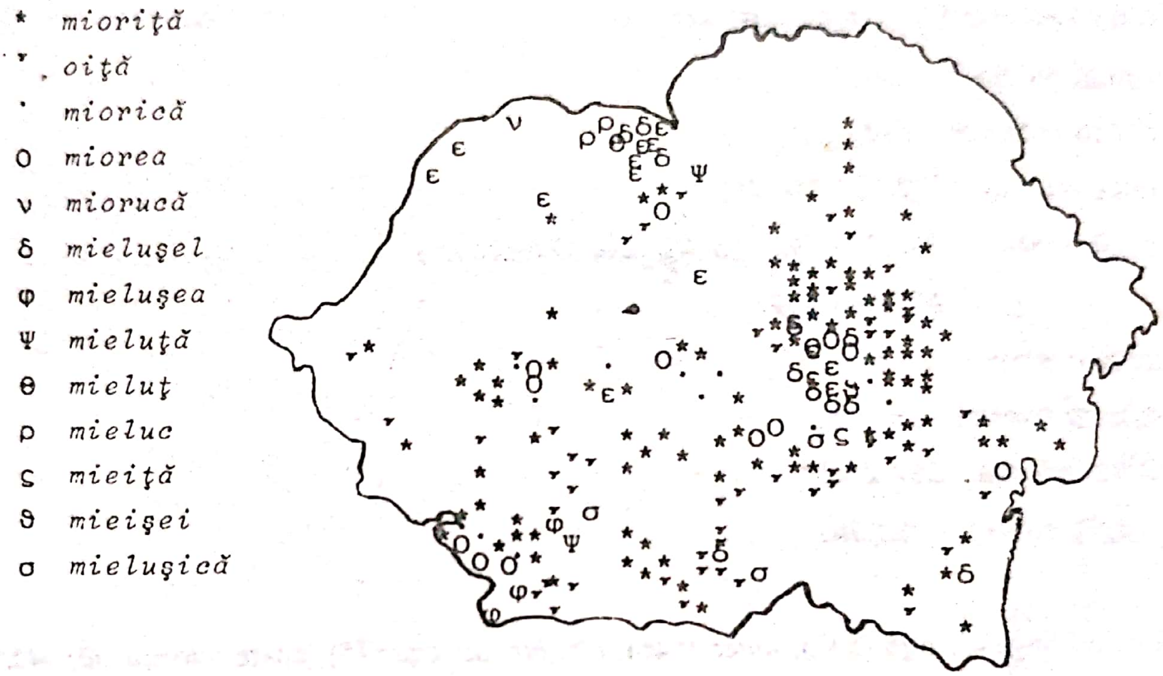
Modificatele din *oaie* ocupă o zonă restrînsă:

oişoară: *MOLDOVA 419*
oiţă: *TRANSILVANIA 39,45,52,127,265,298,301*
BANAT 322, 590
OLTENIA 331,337,353, 354,355,356,360,361,362,363,
364,365,366

---

[584] DLR VI, p.502, explică această formă ca "diminutiv al lui *mierlă*". În ciuda acestui fapt, noi credem că este vorba de o contaminare.

MUNTENIA 368,370,371,372,374,382,384,390,391,
395,402,403,405,407,618
DOBROGEA 413,414,415,418
MOLDOVA 421,422,425,430,431,432,433,439,442,
446,450,478,484,504,510,515,516,519,524,527,531,
533,621,622,627,<u>628</u>,647,<u>650</u>

Apelativele *mioriţei* merită o atenţie deosebită, deoarece oferă cea mai bogată paletă de exprimare afectivă în limba română. Cele mai importante caracteristici pe care le-am reţinut sînt:

a) evidenţierea prin antepunerea adjectivului
b) evidenţierea prin interjecţii sau prin reluarea unui pronume personal
c) evidenţierea prin antepunerea sau prin reluarea sufixului diminutival (chiar presupus) sau a ultimilor două silabe
d) reluarea apelativului nemodificat
e) reluarea apelativului modificat
f) dublarea apelativului modificat
g) apelativ exprimat prin substantiv diminutivat + adjectiv diminutivat
h) reluarea unui modificat al aceleiaşi baze sau al unui sinonim.

Deoarece textul este deseori recitat pe muzică instrumentală sau chiar cîntat, rima şi ritmul şi, în general, criteriile fonetice joacă în aceste exemple un rol deosebit. De asemenea, hotărîtoare este alegerea adjectivelor care să exprime componentul afectiv.

La a) : este folosit doar un inventar limitat de adjective:

drăguţă mioară - 296,298,367,375,377,416,433,438,479,
508,529,532,619,674,692

dragă mioriţă[585] *- 367,368,395,448,479*

dragă bălăioară - 365

dragă ocheşică - 654

mică mioriţă - 297,323,334,412[586]

mică miorică - 266,278,295,296,301,358,523,579,654,
687,688,689

mică miorea - 294,364

mîndră mioriţă - 260,261

dalbă mioriţă - 262,264[587]

neagră miorea - 392,393

La b) : pe lîngă *ai, oiţă* (647), *auleo* (646), *bîr, bîr, bîr oiţă* (45), apare *mioriţă, fă; (465),* ca şi în apelativele către ciobani:

ho, ho, ho, frăţiuţii mei (1)

ho, ho, ho, nu mă-mpuşcaţi (4)

tu, tu, tu, frăţiuţ (3,5,6,13)

tu, tu, tu, frăţiucu meu

hei, tu, frăţiorii mei (16)

hei, tu, frăţiulucu meu (18)

ia, voi doi! (33)

---

[585] Cf. *mioriţă-dragă (286,644).*

[586] Cf. *mioriţă mică (386,525)* şi *miorică mică (398);* cf. şi *dar tu mică, dalbă ocheşică (287).*

[587] Cf. *dalbă ocheişică (295,296,297).*

La c) : În domeniul onomatopoeticii ar fi de amintit reluarea unei părţi din lexie. Acest mod de adresare cu tipicul "redoublement de syllabes"[588] aminteşte de "limbajul infantil"[589].

mioriţă riţă (336,350,395,396,456)

riţă mioriţă (487,388)

mioriţă liţă (382,471,475)

liţă mioriţă (444)

miorică rică (335)

miţă mioriţă (300,443)

oiţă iţă (363)[590]

La d) : reluarea apelativului în forma normală poate implica atît substantivele cît şi adjectivele. Am găsit:

<u>mială</u>, <u>mială</u> (272)

<u>mioară</u>, <u>mioară</u>, mioara mea (279,280,281,282,283,398,405,437,

---

[588] Hultenberg, op. cit., p.24; cf. şi Bauche, op. cit., p.75: *les piedpieds, la têtête, la filfille etc.* precum şi numărul mare de realizări de acest fel în dicţionarele de argouri; alte ex. şi informaţii bibliografice asupra 'limbajului dădacelor' la L. Spitzer, Stilstudien I, op. cit., p.26 s.

[589] Despre trecerea de la "langage enfantin" la "langage populaire...où il en demeure une partie dans les termes d'amitié, le langage des amoureux", cf. Bauche, loc. cit.

[590] În aceeaşi variantă apare din motive de rimă: *"Cea oiţă lană cu lînă bîrsană"*.

497,500,506,526,534,535,537,608,676)

mioriță, miorică, laie, laie bucălaie (57,284,285,349,352,

361,366,373,375,378,380,381,397,399,409,419,421,426,427,429,

430,432,433,435,436,438,439,441,442,444,445,451,452,453,454,

476,477,478,480,481,482,483,484,485,486,487,488,489,490,491,

492,493,494,495,496,498,499,500,501,502,503,505,508,509,511,

512,513,515,517,518,519,521,522,524,528,532,533,736,584,591,

619,620,621,624,625,630,632,633,634,638,639,640,641,642,643,

648,674,692)

oilor, oilor mele (21)

La e) : pe lîngă bază e reluat modificativul, un procedeu care este folosit în multe limbi în scopul intensificării[591]:

mioară mioriță (34,489), adesea invers

mioriță mioară (302,396,373,384,391,411,415,416,424,483,

493,503,509,563,613,622,623,625)

oaie, oișoară (419)

La f) : lexiile modificate sînt reluate în adresare afectiv, cu o nuanță de *captatio benevolentiae :*

mioriță mioriță (421,492,532,649)

miorică miorică (339)

oiță oiță (362,370,371,374,405,407,421,422,425,431,446,647)

lăiță lăiță (341,423,443,627)

mierliță mierliță (400)

---

[591] Numeroase exemple găsim la Hultenberg, op. cit., p.25 s.; it.:*pian pianino, solo soletto,* retorom.: sula suletta, span.: claro clarito; pentru limbile balto-slave cf. E. Hofmann, op. cit., p 16 s.; alte exemple din *Miorița: maică măiculiță (41, 294, 295, 447), muică muicăliță (366), stăpîn stăpînior (266), stăpîn stăpînaș (371), am un măr măruț (553), frați frățiori (94).*

La g) : sînt diminutivate atît substantivul cît şi adjectivul:

oiţă lăiţă (353,355,356,364,390,527,601)
oiţă beluţă (360)
oiţă plăviţă (407)

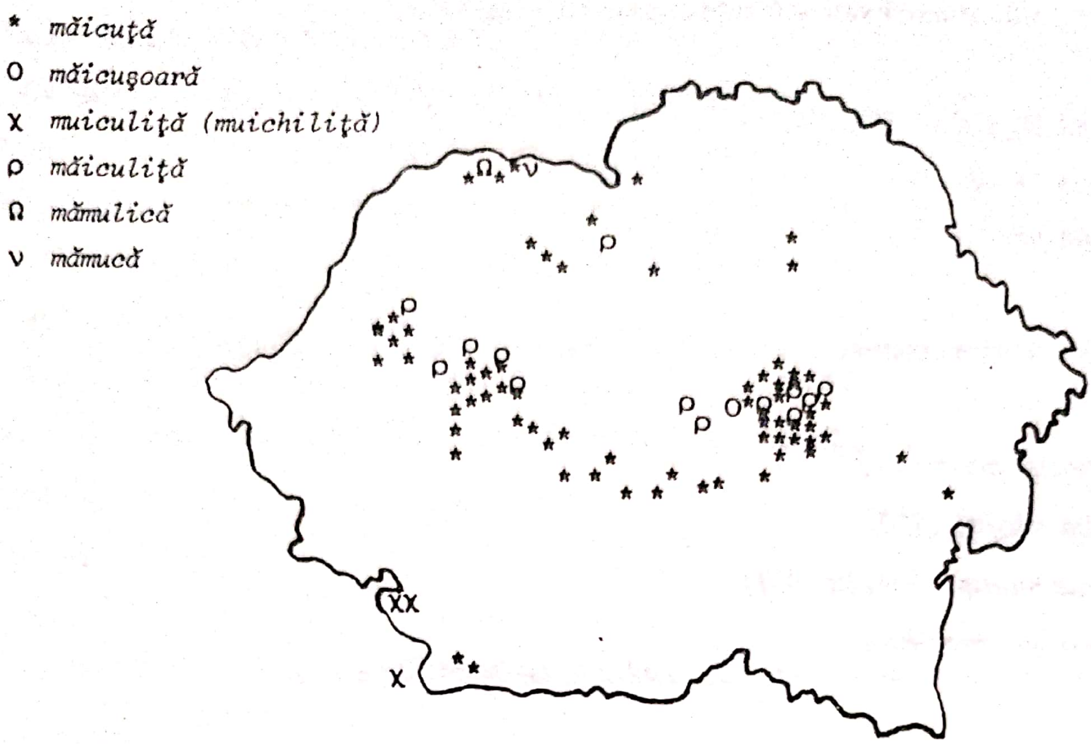
La h) : reluarea conţine un modificat cu bază identică sau un sinonim:

mioriţă miorea (334)
oiţă mioriţă (353)
oaie mioriţă (363,400,401)
mioriţă oaie (401)

Cele şapte forme diminutivative pentru *mamă, maică* care apar în variantele *Mioriţei*, se împart după cum urmează:

mămucă: MARAMUREŞ 17
mămulică: MARAMUREŞ 16
măicuşoară: TRANSILVANIA 300
măicuţă: MARAMUREŞ 13,14,17
TRANSILVANIA 44,57,68,133,134,199,203,211,225, 232,234,236,251,258,266,271,280,281,282,285
CRIŞANA 161,169,170,173,178
OLTENIA 348,351
MUNTENIA 357,376,378,379,380,381,385,386, 391,392,405
MOLDOVA 420,432,433,493,441,447,449,472,473, 479,483,478,501,507,509,515,524,534,535,678
DOBROGEA 408,411

La aceasta se adaugă şi *muiculiţă* în Oltenia (335,336) şi *muichiliţă* în Valea Timocului (693).

<u>Spațiul</u>

Locul întîmplării este descris în cunoscutele versuri:

> *"Pe un picior de plai*
> *pe-o gură de rai"*

și, în plus cu o serie întreagă de alte expresii, în care diminutivele își fac loc deseori. În variantele din Maramureș și Transilvania, acțiunea se petrece de cele mai multe ori în vîrf de munte:

vîrfuț (de munte): *16,19,20,21,29,31,38,41,47,58,65,92,*
100,104,106,113,137,172,175,234,246,544

muncel/muncei: *16,19,22,50,311*

Am mai notat:

ogrăzele: *13,14*

crucița (bradului, resp. *mormîntului):MARAMUREȘ 19,22,23*
CRIȘANA 156,171,180,182,183,184,
186,188,189,

TRANSILVANIA 192,194,195,196,197,198,207,
225,232,234,241,247,251

cruciuliță: *CRIŞANA 155,166,167,171,179*
MOLDOVA 534,535
OLTENIA 359 şi cel mai des
TRANSILVANIA 82,193,201,202,216,223,
224,227,228,229,240,244

În variantele culese de Béla BARTOK întîlnim, ca elemente geografice,şi:

cerbunțele: *TRANSILVANIA (Idicel) 585*
ogrăzele: *MARAMUREŞ 13,14*
şesurele: *TRANSILVANIA 35*
rîturele: *TRANSILVANIA 55*
glăjurei: " *42*
costiță: " *79*
picioraş: *MARAMUREŞ 307*
TRANSILVANIA 50
plăişor: *MUNTENIA 390*
guriță de plai:MOLDOVA 454
vîlcea: *MOLDOVA 533*

Copacii invocați de cele mai multe ori în legătură cu mormîntul sau cu moartea ciobanului sînt:

brădănaş: *MOLDOVA 422*
brădăşcaş: *MUNTENIA 379*
brădicel: *nelocalizat 654*
brădişor: *TRANSILVANIA 243*
brăduşel: " *65*
brădurel: " *63*
păltinaş: " *281,296,301*
OLTENIA 335,348,351,355

MUNTENIA 370,376,378,383,384,385,386,387,
388,389,391,395,397,398,405
MOLDOVA 421,422,424,425,428,431,440,441,445,
447,452,466,467,473,475,479,480,482,483,
487,488,491,493,501,503,504,507,516,518,
519,523,524,526,531,532,533
DOBROGEA 408,411,415,416

păltinel: *TRANSILVANIA 279,282*

păltior: " *300*
MUNTENIA 378,396,406
MOLDOVA 419,420,421,422,425,426,434,443,446,
447,448,449,455,459,464,471

Alte denumiri de copaci apar cu sufixele simple *-aş* şi *-el: alunaş (475,488), cărpenaş (506), frăsinaş (519), gorunel (424,431), stejărel (21,523)* şi *măruţ (553).*

Obiectele

Printre obiectele, uneltele, armele care apar în lexii, le-am notat doar pe acelea care prezintă mai multe posibilităţi de diminutivare:

boticuţă: 2,5,6,27,79,82,84
botuţă: 148
buciumaş: 45,387,397,419,420,425,426,431,434,440,452,455,
459,464,468,471,476,478,479,480,483,485,488,
489,500,513,515,518,519,525
buciumel/bucinel: 38,520,41,44
gluguşoară: 117
glugulită: 290,301,328,33,372,375,431,471,505
gluguţă: 71,75,106,138,139,142,144,145,289,304,307,534,535
puşcuţă: 2,6
puşculiţă: 89
săricea: 4
săricuş: 475

sàricuță: 452,485,500

toporaș: 9,13,156,162,246,678

toporel: 248,257,323,324,325

trișcuță: 44,530

trișculiță: 534,535

trîmbicioară: 38,41,44,47

trîmbițucă: 13,14,15,21

Unul din cuvintele românești care a cunoscut o largă răspîndire[592] și a pătruns în mai multe limbi vecine este *fluier*. Acest lexem prezintă cele mai multe realizări diminutivale, care s-au dezvoltat eventual dintr-o pereche lexematică (masculin și feminin) sau au dat naștere unei lexii de alt gen ca formă paralelă:

fluierică: *TRANSILVANIA 269*

fluierice: " *137,209,237,248,256,257,259, 263,267,276,*

fluierince: *TRANSILVANIA 275*

fluierișcă: " *90*

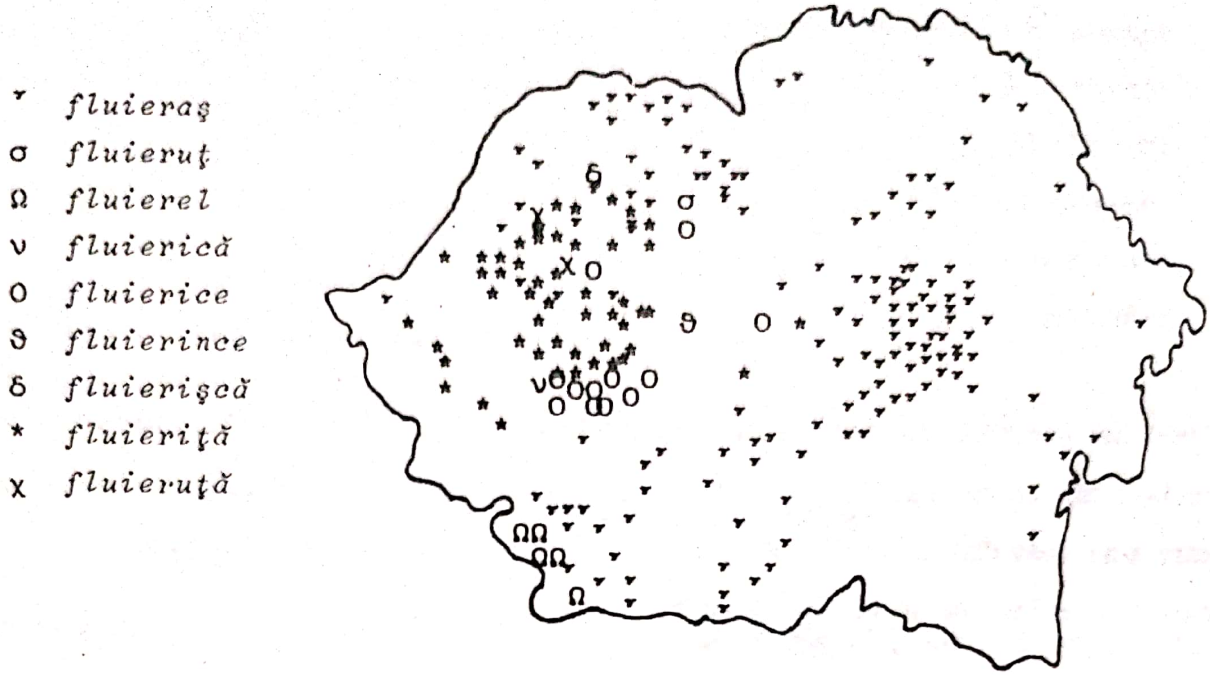
fluieriță: " *123,125,132,135,136,138, 139,141,142,191,192,193,194,195,196,197,198, 199,201,202,203,204,205,206,207,208,210,214, 216,218,219,220,221,223,224,225,226,227,228, 229,230,231,232,234,235,239,240,241,244,246, 247,251,253,294,304*

CRIȘANA 155,162,166,167,170,171,176,179,180, 181,182,183,184,186,188,189

BANAT 323,324,325,329

---

592 Alban.: fljojere, füell, sîrbă: frulla, neogreacă: floyera, rutenă: flojara, pol.: fuiara, ung.: furulja; cf. Pușcariu, RSpr., p.209.

fluieruţă: *CRIŞANA 154*

TRANSILVANIA 560

fluierel: *OLTENIA 334,337,338,341,350*

fluieruţ: *TRANSILVANIA 64*

fluieraş: *MARAMUREŞ 11,13,15,21,23,27,29,30*

TRANSILVANIA 34,35,36,37,53,54,59,63,66,67,68,78,79,82,83,84,92,98,102,114,117,127,222,230,233,242,257,284,285,295,296,297,298,299,300,301,302,305,311

CRIŞANA 148,152,156,161,168,185

BANAT 312

OLTENIA 332,333,339,342,345,346,347,348,349,351,352,353,356,358,359,360,361,362,363,364,365

MUNTENIA 369,370,371,372,373,375,376,377,378,380,381,382,384,386,387,388,389,390,392,393,394,395,396,399,400,403,404,405

DOBROGEA 408,409,411,413,415,417

MOLDOVA 417,418,419,420,421,422,423,424,425, 427,428,429,431,432,433,434,435,437,438,439, 440,441,442,443,445,447,448,449,450,452,456, 457,459,461,462,463,464,465,466,467,468,469, 470,471,472,473,475,477,478,479,480,481,482, 483,484,485,486,487,488,489,492,493,494,495, 496,497,500,502,503,504,505,506,508,510,512, 513,516,517,518,519,520,521,523,524,525,526, 527,528,529,532,533,534,535,536,537,678,679, 681,682,683,685

<u>Calificativele</u>

Procentajul adjectivelor şi al adverbelor nu este foarte mare. Acest lucru nu ne surprinde, deoarece în exprimarea afectivă calificarea substantivelor se face de cele mai multe ori prin diminutivare. De aceea am înregistrat doar cîteva adjective:

albureţ:	*MOLDOVA*
bălălaie:	*munţii APUSENI*
bălălăioară:	*OLTENIA*
lăiţă:	*OLTENIA, MOLDOVA*
beluţă:	*BANAT*
băluţă:	*OLTENIA*
belioară:	*MOLDOVA*
bîrsănel:	*TIMOC*
bîrsănaş:	*TRANSILVANIA*
bolnăvior/	"
bolnăvioară:	*OLTENIA*
	MUNTENIA
	DOBROGEA
	MOLDOVA
drăgălaş:	*MARAMUREŞ*

drăguliță:	*OLTENIA*
drăguț(-ă):	*TRANSILVANIA*
	BANAT
	OLTENIA
	MUNTENIA
	DOBROGEA
	MOLDOVA
frumușel (adj):	*TRANSILVANIA*
	CRIȘANA
	BANAT
	MUNTENIA
	MOLDOVA
frumușel (adv):	*MOLDOVA*
frumușică:	*MUNTENIA*
gălbior/	*MARAMUREȘ*
gălbinior:	*TRANSILVANIA*
	CRIȘANA
	MUNTENIA de est
	MOLDOVA
mărișor/	*TRANSILVANIA*
măruț:	*CRIȘANA*
micucel:	*CRIȘANA*
micuț:	*TRANSILVANIA*
	CRIȘANA
mititel/	*MARAMUREȘ*
mîțîțel:	*TRANSILVANIA*
	BANAT
	MUNTENIA
miloșel:	*MUNTENIA*
năzdrăvănea:	*TRANSILVANIA*
năzdrăvănică:	*MUNTENIA*
	MOLDOVA

năzdrăvănioară:	*MOLDOVA*
negrişor:	*MOLDOVA*
ocheşea:	*TRANSILVANIA*
	CRIŞANA
	OLTENIA
	MOLDOVA
ocheşică:	*TRANSILVANIA*
	OLTENIA
	MOLDOVA
ocheşiţă:	*OLTENIA*
puţintel:	*MOLDOVA*
singurel:	*TRANSILVANIA*
	BANAT
	MOLDOVA
sprintenel:	*TRANSILVANIA*
	MOLDOVA
străinel:	*TRANSILVANIA*
	MOLDOVA
subţirel:	*MUNTENIA*
	MOLDOVA
tinerel:	*TRANSILVANIA*
	CRIŞANA
	OLTENIA
	DOBROGEA
	MOLDOVA
tristişor/	*MUNTENIA*
tristişoară:	"
binişor (adv):	*MOLDOVA*
linuţ (adv):	*TRANSILVANIA*

2.3.2.5.2.1 Distribuţia geografică a sufixelor

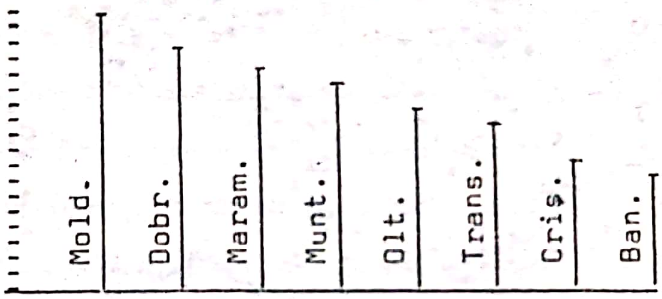
Materialele scoase de noi din variantele *Mioriţei* conţin 8 sufixe simple şi 19 cumulate pentru masculine, respectiv 9 simple şi 10 cumulate pentru feminine. Din totalul de 36 de sufixe doar 20 sînt la îndemînă în cîte o lexie. Celelalte confirmă prin frecvenţă şi răspîndire imaginea creată asupra sufixelor diminutivale româneşti de la cercetările lui PUŞCARIU încoace. Înainte de a exprima această realitate în tabele vrem să precizăm cota de participare a diminutivelor în texte. Spre deosebire de HASSELROT, care în conturarea concluziilor sale statistice despre diminutive în limbile romanice inventariază numărul de unităţi tipografice într-un text[593],noi comparăm numărul diminutivelor cu cel al lexemelor care sînt susceptibile de diminutivare. Dincolo de faptul că metoda noastră pare mai logică, deoarece numărările implică aceeaşi clasă de apartenenţă, nu trebuie să uităm următoarele aspecte: a) aria de cuprindere a diferitelor variante este prea clară, pentru a lăsa comparaţiile necesare pe baza unităţilor tipografice; b) vocabularul limitat conţine mereu aceleaşi realizări, de ale căror sens şi formă ne preocupăm.

O punere faţă în faţă a potenţialelor modificate şi diminutive după criterii dialectologice relevă următoarele date:

Regiunea	Modif. potenţ.	Dimin.	%	Relaţia
Maramureş	981	153	15,6	6,4 : 1
Crişana	997	86	8,6	11,6 : 1
Transilvania	5834	789	13,5	7,4 : 1
Banat	449	29	6,5	15,5 : 1
Muntenia	2532	389	15,4	6,5 : 1
Oltenia	1788	259	14,5	6,9 : 1
Dobrogea	595	96	16,1	6,2 : 1
Moldova	6677	1192	17,9	5,6 : 1
Total	19853	2993	15,1	

[593] Hasselrot, Formation, p.221 s.

Fiecare bază şi fiecare modificat au fost numărate o singură dată în cadrul unei variante, deci nu s-a ţinut cont de repetiţii. După cum am observat la început, mulţimea variantelor diferă în funcţie de provincie; în timp ce în Maramureş, Crişana, Banat, Oltenia şi Dobrogea numărul lor se menţine sub 50, iar în Muntenia sub 60, în Transilvania sînt 353 iar în Moldova 332, după cum se poate deduce din rubrica modificatelor potenţiale. Lectura tabelului nu trebuie, totuşi, să ducă la concluzia prematură că în Banat se folosesc de trei ori mai puţine diminutive (6,5%) decît în Moldova (17,9%), ci trebuie să ilustreze tendinţa că variantele *Mioriţei* cercetate de noi, din Banat şi Crişana, spre deosebire de cele din alte provincii, dispun de un număr sensibil mai mic de diminutive. De-abia cercetarea altor materiale va veni să confirme ipotezele noastre. Interesantă este, în orice caz, scăderea utilizării diminutivelor de la est spre vest, similar cu situaţia din limba germană, de la sud la nord[594].

Dintre sufixele masculine, *-l* şi *-aş* cunosc cea mai largă răspîndire. Lexiile în *-l*, respectiv *-ei:*

berbecel, bîrsănel, buciumel, buhăşel, ciobănel, ciomăgel, cîrligel, feciorel, fluierel, frumuşel, gorunel, loviţel, luceferel, miloşel, mirel, mormînţel, muncel, nănăşel, nepoţel, ocheşel, ortăcel, păcurărel, păltinel, primărel, sălăşel, singurel, sprintenel, stejărel, străinel, sufleţel,

---

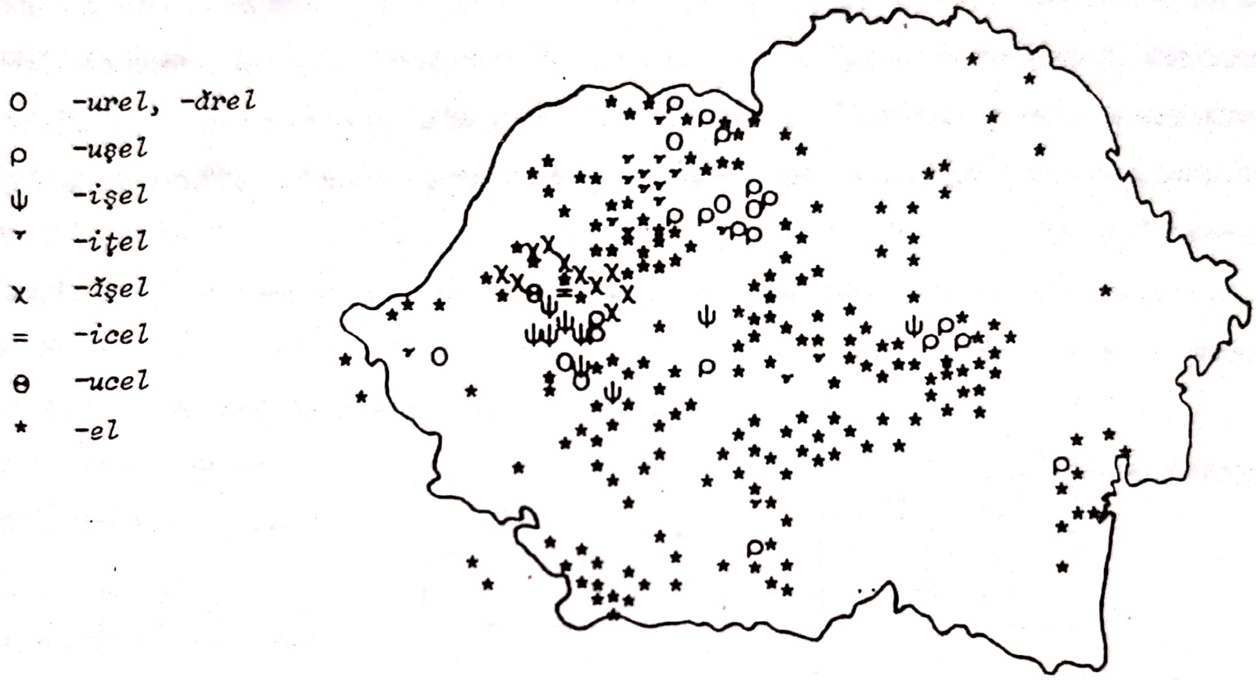
[594] Cf. şi A. Dauzat: "Une coupure nette s'observe, en particulier, pour l'enquêteur, entre le Bourbonnais et l'Auvergne. Là on vous dira, comme dans la région de Paris, les 'petits bras' d'un bébé, il est 'un peu malade'; dès que vous êtes en pays d'Oc, c'est le *brassou*, on est *maleutou*, avec toute une floraison de diminutifs en *-ou* (équivalent du français *-on*) du type *blantsou*, un peu blanc, *petitou*, tout petit, et même *bougratsou*, petite bougre,...Il semble que les diminutifs soient un peu plus nombreux vers l'Est..."; Les Diminutifs en français moderne, FM 23 (1955), p.13-20; p.15 / 16 (B. Hasselrot, Formation).

subţirel, tinerel, toporel, tovărăşel, ţurţurel, voinicel

şi cele construite cu sufixe cumulative:

brăduşel, căluşel, gărduşel, mieluşel, mieişel, crinişel,
brătişel, brădurel, frăţiorel, vînturel, ţărcurel, vîrfurel,
ziurel, brădicel, firicel, micucel, mititel, puţintel şi *străineţel*

sînt repartizate după cum urmează:

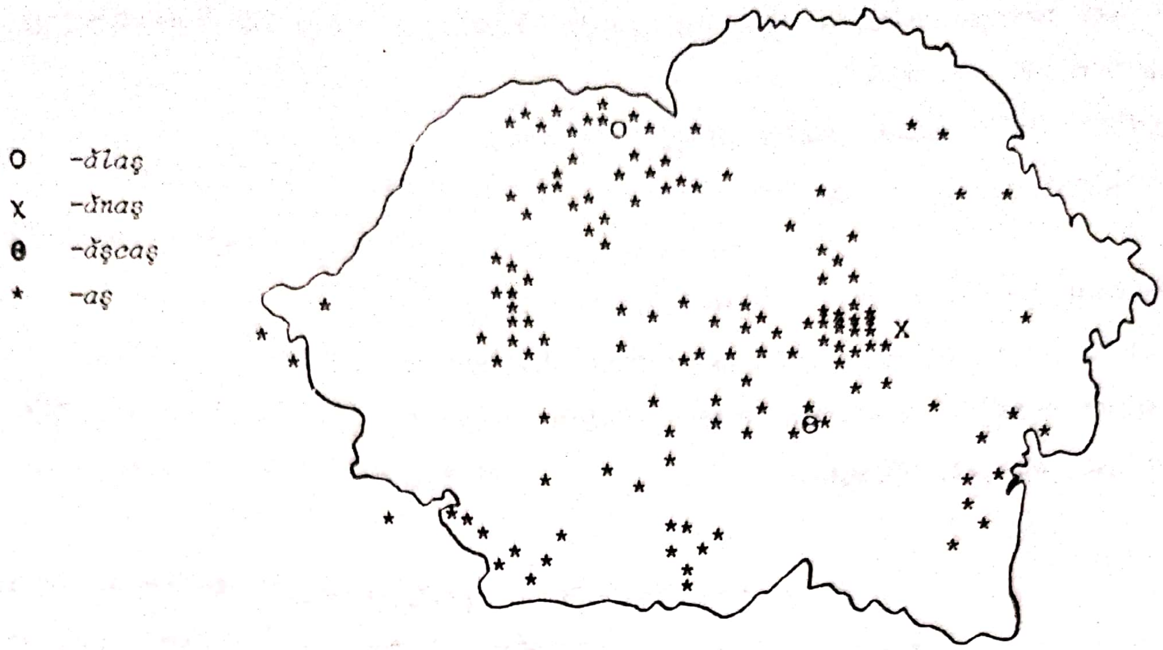

Doar 3 sufixe cumulative, fiecare în cîte un exemplu,

drăgălaş, brădănaş, brădăşcaş

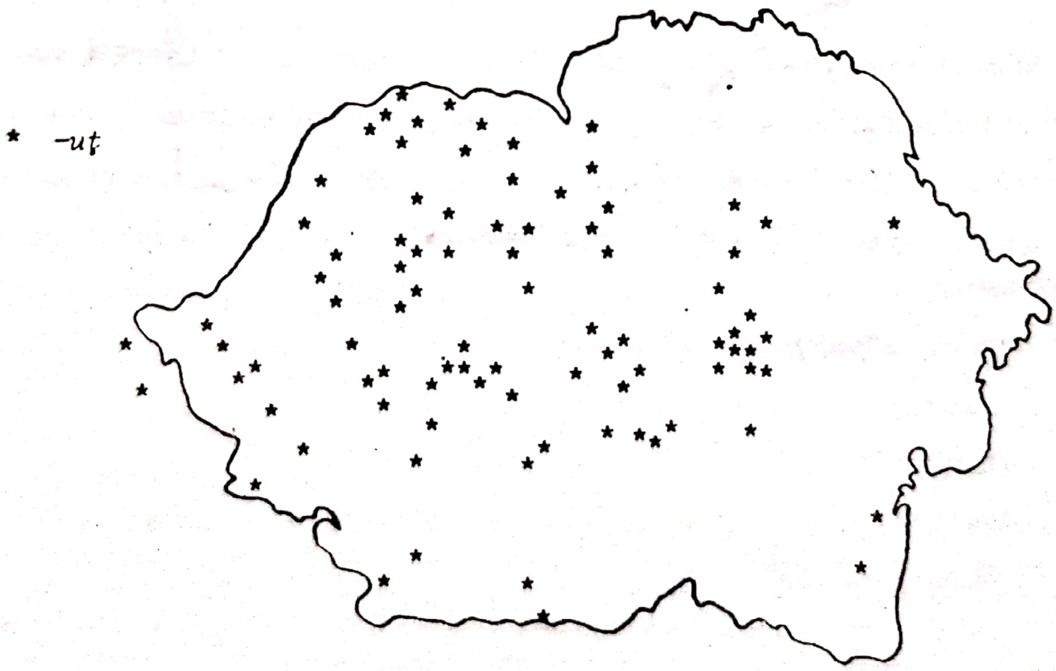
ne indică harta lui *-aş*. În rest avem tot atîtea realizări ca şi în cazul lui *-l:*

alunaş, băltăgaş, bîrsănaş, boteiaş, buciumaş, cărpenaş,
căvălaş, ciobănaş, copilaş, fecioraş, fluieraş, flăcăuaş,
frăsinaş, greieraş, inelaş, mocănaş, mormîntaş, păcurăraş,
păltinaş, păunaş, picioraş, pistolaş, prăpuraş, sicriaş,
stăpînaş, străinaş, sumănaş, tăftăraş, toporaş, trandafiraş,
tormănaş, tulnicaş.

Mai puţin reprezentate sînt exemplele cu *-uţ*, ceea ce se poate vedea şi în harta următoare. Am notat lexiile:

berbecuţ, bercuţ, brîuţ, căieruţ, căpuţ, dopuţ, drăguţ, fiuţ, floeruţ, focuţ, frăţiuţ, gărduţ, jocuţ, lănciuţ, linuţ, locuţ, măruţ, micuţ, mieluţ, mîndruţ, păruţ, plăiuţ, stăuţ, strătuţ, tăicuţ, ţărcuţ, vîntuţ, vîrfuţ[595].

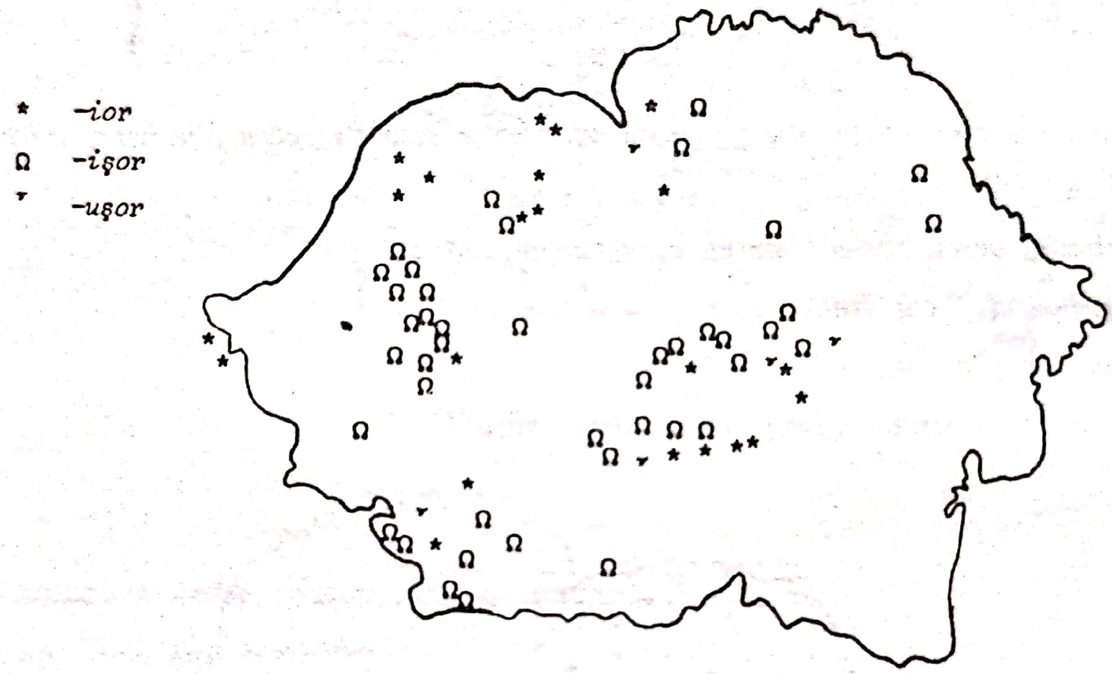
[595] Hasselrot, Formation, p.221 asimilează *-uţ* cu *-uţă*. Noi însă, nu facem distincţia între forma de plural *-uţi* şi singular.

În ceea ce priveşte lexiile în *-(i)or*, este evident că sufixele cumulative le depăşesc pe cele simple cu mult. Pe lîngă

gălbior, lilior, notior, păltior, plăişor, stăpînior, străinior,

apar şi

bănişor, binişor, brădişor, cînişor, firişor, frăţişor, mărişor, năntişor, negrişor, ochişor, pieptişor, pierişor, puişor, semnişor, străinişor, verişor, vîntişor, strinător, brîuşor, jocuşor, stîlpuşor.

Lexiile în alte sufixe:

-uleţ	*(fiuleţ, stîlpuleţ)*
-ureţ	*(albureţ)*
-ic	*(străinic)*[596]
-uş	*(tărcuş)*
-uc	*(frăţiuc, mieluc)*

---

[596] Afirmaţia lui Ettinger că *-ic* ar apărea doar în "Wörtern, die direkt mit dem Grundwort aus dem Slavischem entlehnt wurden" nu poate fi confirmată. Cf. Ettinger FF, p.126; Cf. de ex. *dălbic, nimeric, şeptic etc.*

-iuluc *(frățiuluc)*
-an *(stăpîian)*

sînt reprezentate atît de sărăcăcios, încît le-am putut comprima într-o singură hartă. Pentru comparație propunem și sufixele feminine corespunzătoare:

-ucă *(lunucă, mămucă, mioruсă, nănășucă, trîmbițucă)*
-eață *(negureață)*, și
-ice *(fluierice, făclice, negurice)*,

care pot trece drept forme paralele de feminin pentru sufixul *-ic.*
Constatăm că sufixele *-uc, -ucă* se concentrează realmente în zona Maramureș, în timp ce cele cu *-uleț* apar cu precădere în nordul Munteniei. Dar toate aceste observații nu pot descrie decît tendințe, datorită puterii de cuprindere scăzute a materialelor. *Mămucă,* care în Maramureș este atestat o singură dată, îl găsim în întreaga Moldovă. Cît de răspîndite în limba literară sînt lexiile de tipul

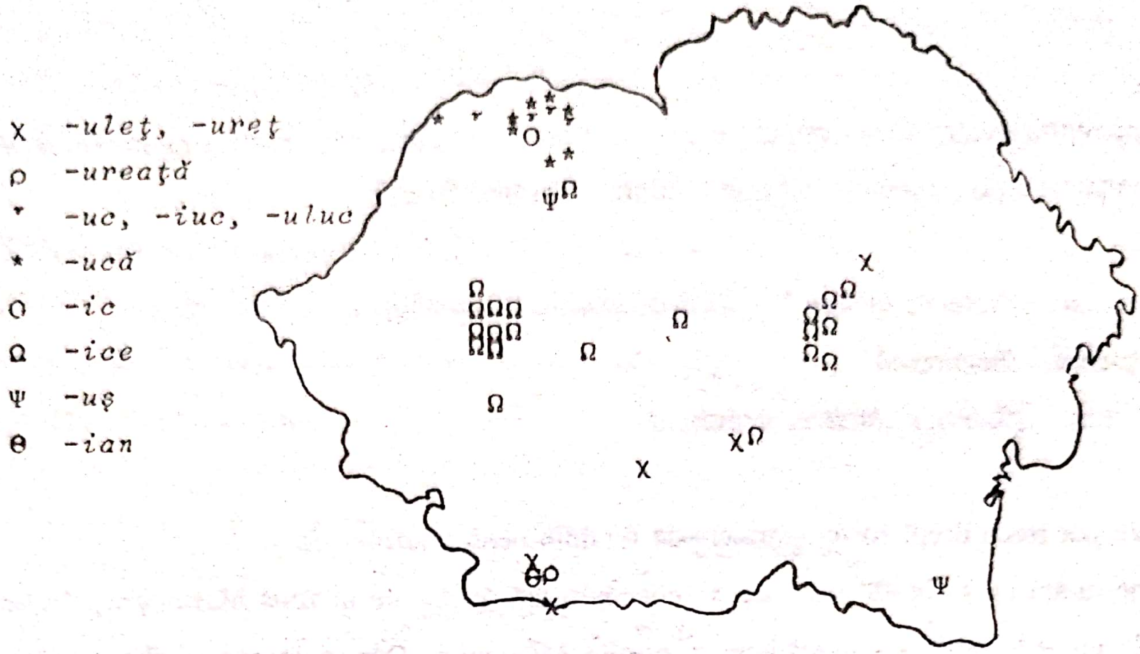
năsuc, pătuc, sătuc etc.

amintește ETTINGER în acord cu Lucreția MAREȘ[597]; desigur apar și neînțelegeri, cînd este vorba de preluarea formelor dialectale. În același timp, un cunoscător al relațiilor din această zonă s-ar feri să compare onomastica cu derivatele normale, deoarece aici, ca în toate provinciile de margine ale monarhiei austro-ungare, motivele politice au jucat un rol deosebit în schimbarea numelor[598].

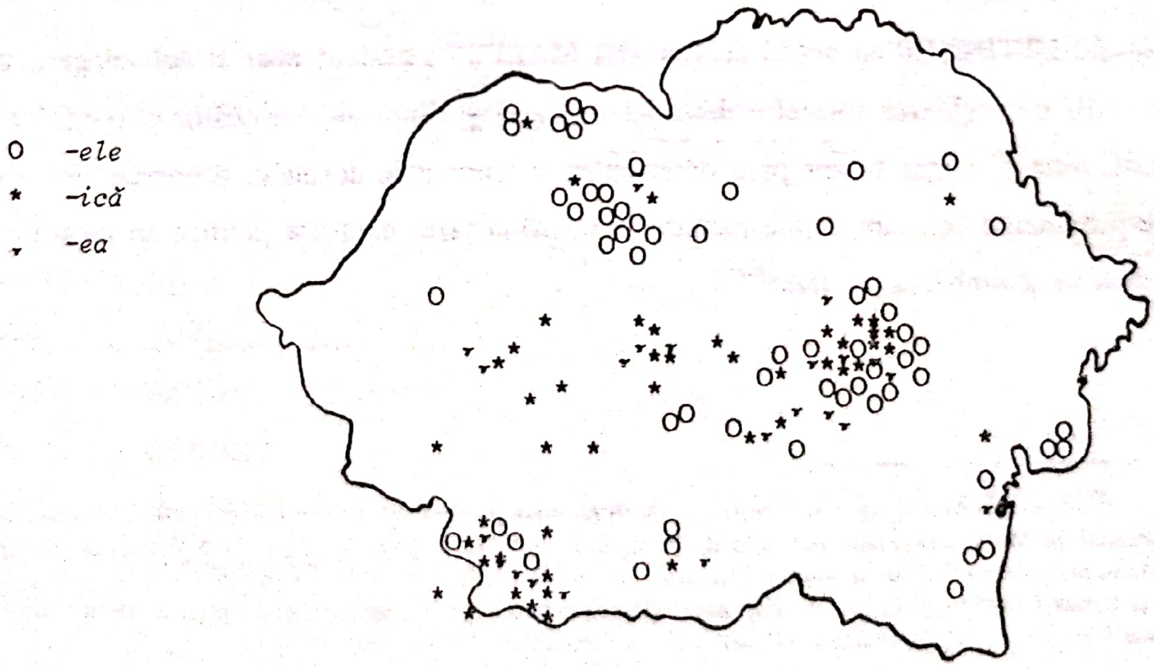
---

[597] Lucreția Mareș, op. cit. Printre 30 de diminutive posibile cu *-uc* din DI, cel puțin 2 / 3 din ele nu sînt atestate în Maramureș, sînt deci folosite în regiuni, unde nu se poate vorbi de "o influență ucraineană", după cum procedează Faiciuc în articolul său (op. cit., p.107, 109); cf. și M. Gregorian, Graiul din Clopotiva, Grai și Suflet 7 (1937), p.147 s.; T. Papahagi, Cercetări în munții Apuseni, Grai și Suflet 2 (1928), p.85; V. Arvinte / D. Ursu / M. Bordeianu, Glosar regional, București, 1961, p.49, 60, 81.

[598] Romanistul din Erlangen, Ion Popinceanu, și-a reromanizat numele care înainte suna Popinciuc, argumentînd că în timpul stăpînirii austriece în Bucovina și Maramureș multor nume românești li s-au adăugat cu forța sufixele slave (*-iuc, -ski, -ovici*).

Unele informaţii despre concurenţa dintre *-ică* şi *-ea* ca sufixe interschimbabile în singular, cu forma de plural comună în *-ele*, ne oferă şi harta de mai jos. Forma în *-ică* apare foarte des, în defavoarea celeilalte. Pentru 72 de lexii în *-ică* avem doar 46 corespunzătoare în *-ea*, din care cele mai multe sună deja arhaic, ca adjectivele *duşmănea*, *crudicea*, *micucea*.

Formelor de singular:

frumuşea, mieluşea, miorea, ocheşea, năzdrăvănea, vîlcea,

frumuşică, mieluşică, miorică, ocheşică, năzdrăvănică, păsărică

le corespund formele de plural:

frumuşele, mieluşele, miorele, ocheşele, năzdrăvănele, păsărele şi *vîlcele.*

Mai sînt atestate şi singularele în *-ică:*

fluierică, mătuşică, negurică şi *apşică (apîşică), băbulică,*

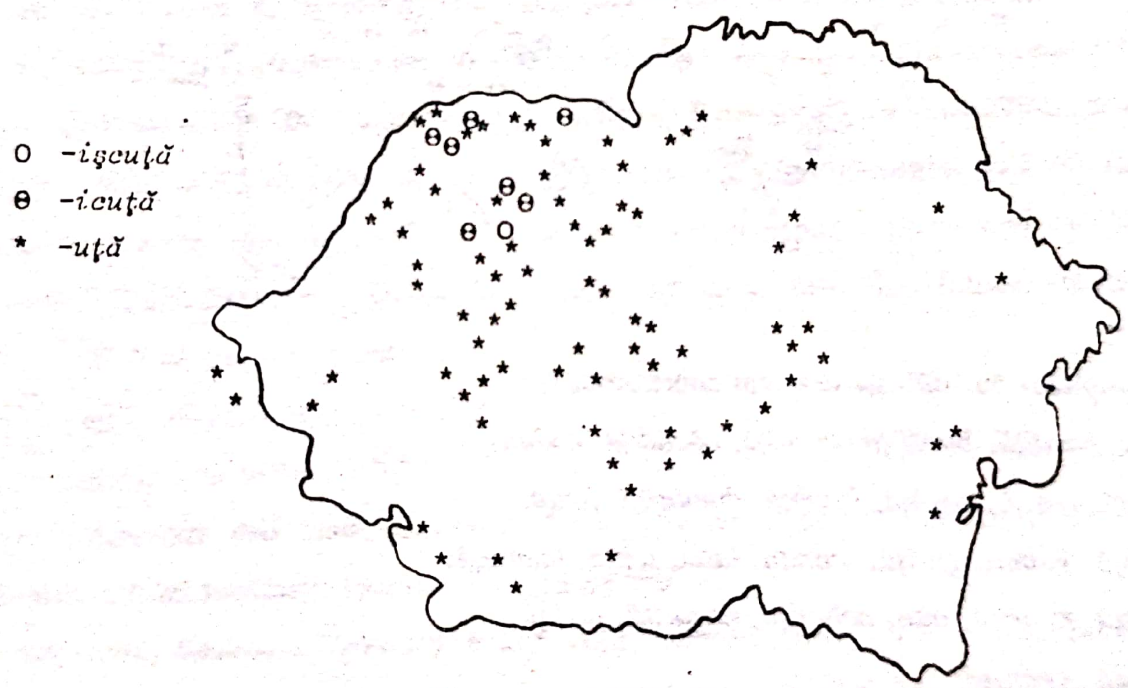
pielicică, urmulică.

Pentru plural am găsit:

cărujele, cornăţele, cerbunţele, deverele, floricele, mărgicele, lăcrămele, ogrăzele,

pietricele, şoimele, vişinele,

construcţii care permit atît singularul în *-ică* cît şi pe cel în *-ea.*

În afară de *boticuţă* şi *bondişcuţă*, toate celelalte lexii în *-uţă* sînt construite cu sufix simplu, fenomen înregistrat în toate regiunile, care în variante apare în următoarele forme:

băluţă, beluţă, botuţă, cojocuţă, cununuţă, fluieruţă,

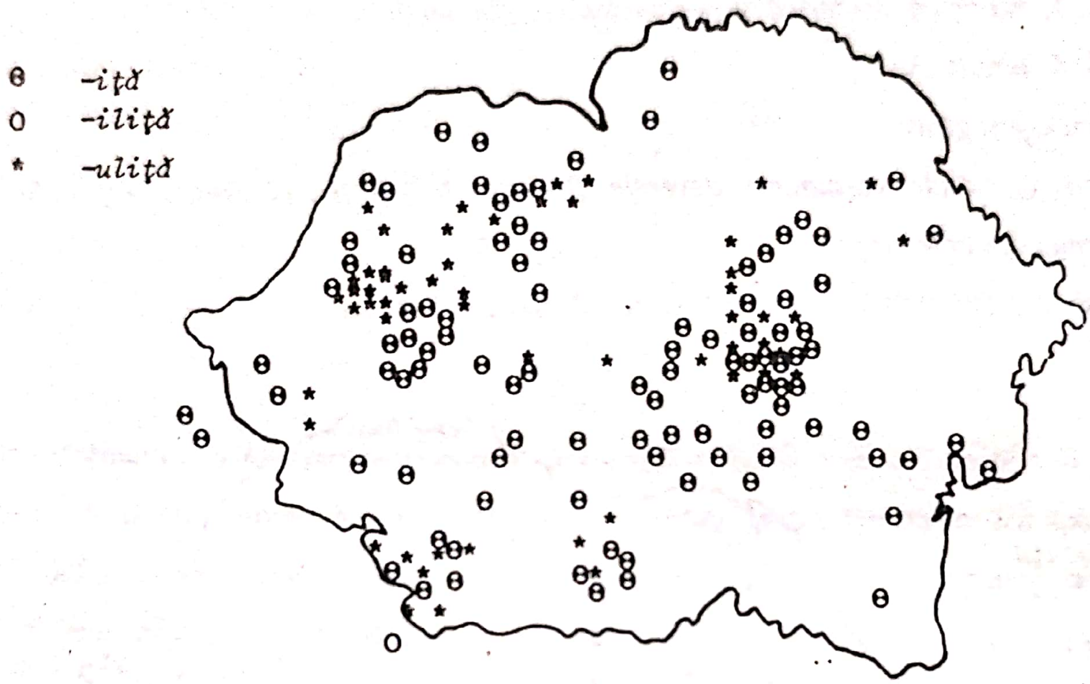
furcuţă, gluguţă, hăinuţă, ierbuţă, luncuţă, măciucuţă,

măicuţă, mieluţă, mînuţă, năfrămuţă, puşcuţă, săricuţă,

sluguţă, steluţă, stînuţă, stricuţă, strunguţă, şubuţă,

tîrluţă, trişcuţă, turmuţă, umbruţă, întrînsuţă.

Deşi lexiile în *-iţă* sînt reprezentate în toate ariile lingvistice româneşti, le prezentăm cartografic împreună cu realizările în *-uţă*,deoarecese profilează anumite preferinţe locale. Nici nu încercăm să tragem concluzii cu valoare absolută, ci reprezentăm problema ca o incitare la noi studii din partea dialectologilor.

Lista exemplelor cu *-iţă* este cea mai cuprinzătoare:

băciţă, bărdiţă, bucăliţă, cărniţă, căciuliţă, codiţă,

copiliţă, coşiţă, costiţă, cruciţă, dumbriţă, fetiţă,

fluieriţă, gubiţă, guriţă, iconiţă, lăiţă, leliţă, luminiţă,

mierliţă, mioriţă, oiţă, ocheşiţă, neguriţă, pieliţă,

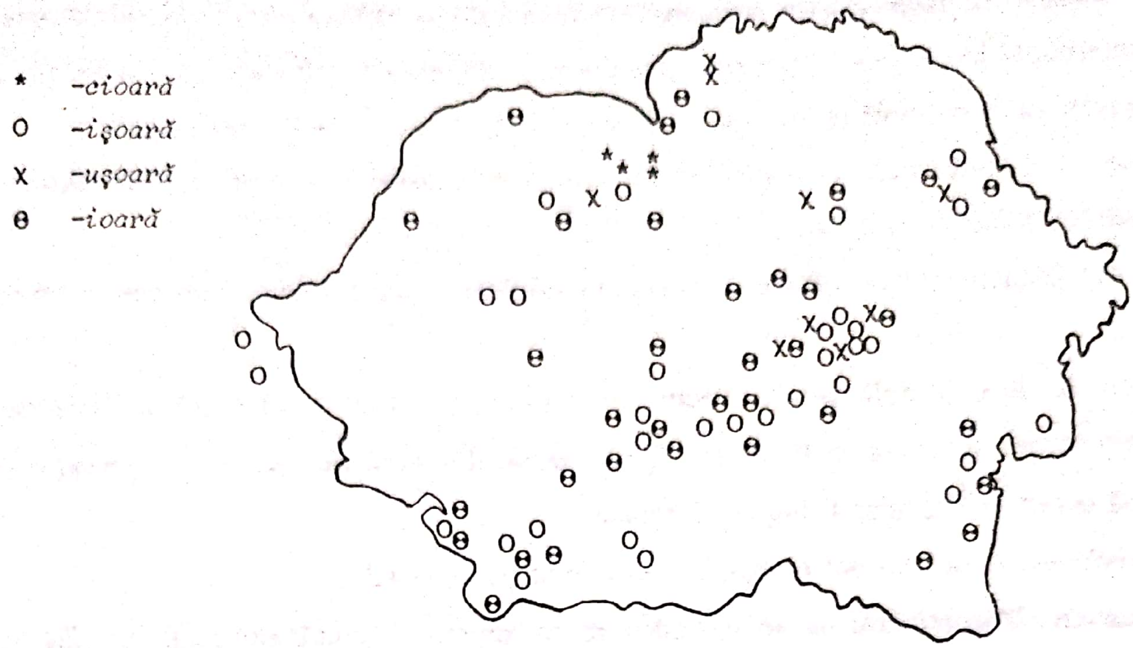
periniţă, umbriţă.

Aici se adaugă şi lexii cu sufixele cumulate *-uliţă* şi *-iliţă:*

bătuliţă, cruciuliţă, drăguliţă, frunzuliţă, gluguliţă, măiculiţă, muiculiţă, muichiliţă,

puşculiţă, strunguliţă,trişculiţă, turmuliţă.

Este interesant faptul că tocmai cele din urmă sînt realizate şi cu alte sufixe.

Grupa *-ioară, icioară, -işoară, -uşoară* este puţin reprezentată în vest şi în nord. Se preferă oare alte sufixe, sau pur şi simplu s-au fixat unele realizări într-o anumită formă, influenţate şi de vocabularul restrîns al variantelor şi de contextul memorat? Cu alte cuvinte, apariţia lui *oişoară (419)* este un semn al emancipării poetice a informatorului faţă de formulele standard *mioriţă, oiţă, miorică, mieluşică etc.?* Sau o probă a preferinţei locale pentru anumite sufixe? Lexia nu apare ca o necesitate impusă de rimă, fiind înlocuibilă cu oricare alta: *"Dar el din gură zicea*

oaie, oişoara mea

dacă tu ai vedea ..."[599]

Doar o cercetare mai vastă, asupra unor materiale mai cuprinzătoare, ar putea răspunde definitiv acestei întrebări. Lexiile identificate sînt:

aripioară, bălăioară, belioară, bolnăvioară, dumbrăvioară, grămăgioară, inimioară, lăcrămioară, mierioară, mustăcioară, năzdrăvănioară, nimioară, plăvioară, sinioară, surioară, apuşoară, băbuşoară, chicuşoară, cup(u)şoară, gluguşoară, ierb(u)şoară, măicuşoară, turmuşoară, crucişoară, feţişoară, lădişoară, oişoară, petrişoară, stînişoară, tristişoară, văişoară, şchiopăcioară, trîmbicioară.

Două treimi din aceste lexii apar şi în realizări cu alte sufixe.

[599] Transcriere fonetică. Redată de noi ortografic.

Rezultatele cercetărilor noastre diatopice arată, fără pretenţie de generalizare, următoarele:

a) preferinţele locale pentru folosirea anumitor sufixe, ceea ce nu trasează, totuşi, granițe dialectale, ca în spaniolă (şi cea din America Latină), portugheză sau germană[600];

b) isoglosele clare *(păcurar - cioban)* nu privesc şi expansiunea unui sufix *(păcurăraş - păcurărel; ciobănaş - ciobănel);*

c) un număr mare de baze apar cu mai multe modificate, ceea ce indică, din nou, preferinţe locale;

d) diminutivele sînt implicate în graduarea extralexematică. Ele participă atît la evidenţierea prin topică, cît şi la luarea bazei sau la realizările diminutivale. Această observaţie este valabilă pentru întreg spaţiul lingvistic român;

e) sufixele *-ea* şi *-ică* nu pot fi supuse unei delimitări dialectale;

f) variantele *Mioriţei* lasă să se înţeleagă că în anumite regiuni ale spaţiului lingvistic românesc (în Moldova spre exemplu) se folosesc mult mai multe diminutive decît în altele (Banat sau Crişana);

g) din cele 28 de sufixe simple şi 110 cumulative indicate de PUŞCARIU pentru limba română, doar aproximativ o treime se regăseşte în variantele *Mioriţei.*

Cea mai importantă concluzie,care poate fi trasă de-aici, este faptul că dialectologia nu are voie să se specializeze doar în culegerea de materiale fonetice şi morfologice, mai ales în cazul limbii române, în care literatura populară este încă atît de vie. De acest domeniu de cercetare lingvistică ţin neapărat şi formarea cuvintelor, sintaxa şi lingvistica textului. În acest sens, structura statistic-cartografică a acestui capitol trebuie, după cum am mai accentuat în repetate rînduri, să fie doar un imbold.

2.3.2.5.3 Diacronie şi diminutivare

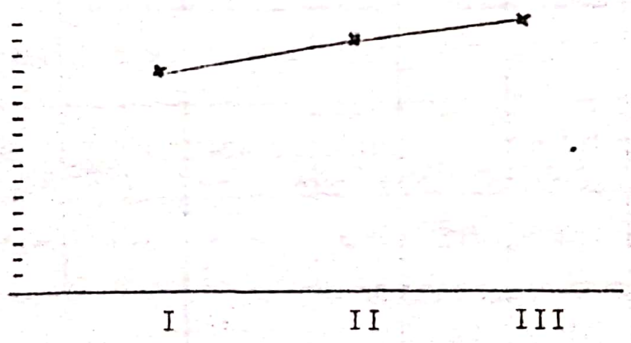
Dacă împărţim variantele *Mioriţei* după data culegerii, vom identifica trei perioade; prima pînă la înfăptuirea României Mari, în care au fost publicate mai ales texte din Moldova şi Transilvania; o a doua între cele două războaie mondiale, în care balada a fost atestată în toate regiunile locuite de români; în fine,o a treia perioadă, care conţine atestări de după 1945. Deşi materialele nu sînt împărţite în mod egal, noi le-am ordonat - iarăşi

[600] Cf. Hasselrot, Formation, p.221.

pentru fiecare perioadă în parte - după numărul realizărilor diminutivale în comparaţie cu modificatele potenţiale. Iată rezultatele:

	Periode	potent. Modif.	Diminutive	%	R
I.	1850-1919	2110	300	14,2	7 : 1
II.	1920-1945	8872	1431	16,1	6,2: 1
III.	1946-1960	4750	792	16,7	6 : 1
	Total	15732	2523		6,4: 1

În contradicţie cu aşteptările noastre, bazate pe consultarea materialelor de limbă literară, variantele mai noi ale *Mioriţei* indică un număr mare de diminutive. Dacă, înainte de primul război mondial, la şapte modificate potenţiale număram un singur diminutiv, acest număr creşte în ultima perioadă (după 1945), astfel încît doar la şase modificate potenţiale corespunde un diminutiv. Putem ilustra această evoluţie prin următoarea reprezentare grafică:

2.3.2.5.4 Limbajul femeilor

Sub titlul 'Le langage des Femmes' sînt publicate în primul număr din *Orbis* rezultatele unei anchete asupra limbajului femeilor din lumea întreagă[601]. Amintim aici observaţia doamnei V.RUKE-DRAVINA: "Tendinţa puternică spre diminutivare la femei

[601] Orbis 1,1 (1952), p.10-86; cf. şi bibliografia pentru Romania, ibid.; cf. în continuare şi Al. Rosetti, Cercetări asupra graiului romînilor din Albania (îndeosebi cel al femeilor), Grai şi Suflet 4,1 (1929), p.1-89, îndeosebi p.29.

nu este în nici un caz mărginită la situaţia limbii letone; există numeroase mărturii, că această particularitate a limbajului feminin...poate fi observată şi în alte limbi." Şi mai ales: "Bogăţia formelor diminutivale în cîntecele populare letone (constă), după părerea aproape unanimă a folcloriştilor, în faptul că tocmai femeile au avut rolul covîrşitor în compunerea şi interpretarea acestor cîntece"[602].

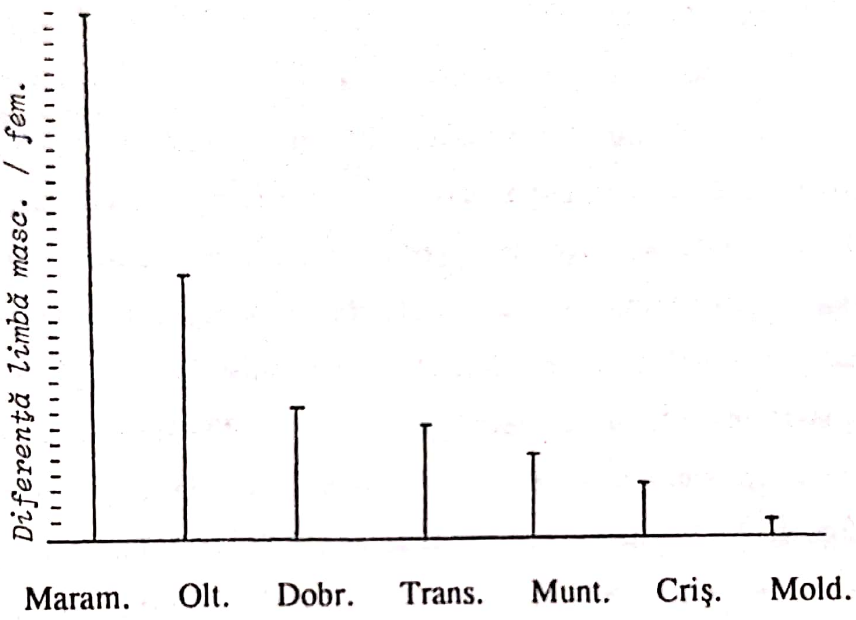
Deoarece nu am găsit în cazul limbii române, nici în literatura de specialitate, nici în discuţiile particulare, vreo dovadă a acestei 'particularităţi', am cercetat variantele *Mioriţei* ţinînd cont de sexul informatorilor[603]. În funcţie de repartizarea pe provincii, clasificarea diminutivelor în specific masculine, respectiv feminine, arată astfel:

Prov.	*Limbă masculină*				*Limbă feminină*			
	potent. Modif.		Diminutive		potent. Modif.		Diminutive	
	S	R	S	%	S	R	S	%
Maramureş	440	1:8,6	51	11,6	342	1:5,2	66	19,3
Crişana	790	1:10,4	76	9,6	101	1:10,1	10	9,9
Trans.	2313	1:6,7	345	14,9	2050	1:6	343	16,7
Olt.	1200	1:7,4	162	13,5	484	1:5,7	85	17,6
Munt.	1514	1:6,5	233	15,4	815	1:6	136	16,7
Dobr.	262	1:6	44	16,8	131	1:5,2	25	19,1
Mold.	3771	1:5,7	667	17,7	2021	1:5,6	362	17,9
Total	12310		1578	12,8	5944		1027	17,3

602 V. Ruke-Dravina, Die Frauensprache in Lettland, Orbis 1,1 (1952), p.55-73; p.65.

603 Am folosit, desigur, doar acele variante în care sexul informatorului era clar precizat.

La un număr total de 12310 modificate potențiale corespund 1578 de diminutive în variante, care provin de la informatori de sex bărbătesc. Variantele relatate de informatori de sex femeiesc prezintă pentru 5944 de modificate potențiale un număr de 1027 diminutive. Aceasta înseamnă că în limbajul femeilor procentul de diminutive folosite este de 17,3 %, pe cînd în limbajul bărbaților procentul este doar de 12,8 %. Diferențele dintre limbajul femeilor și cel al bărbaților poate fi astfel vizualizat[604]:

În timp ce în Moldova, unde se folosesc cele mai multe diminutive, diferența dintre cele două limbaje este aproape nulă, femeile din Maramureș utilizează un număr considerabil mai mare de diminutive decît bărbații. Dar datorită lipsei de materiale suplimentare, rezultatele noastre nu pot fi generalizate. Ele sînt valabile doar pentru variantele *Mioriței*. Totodată, trebuie să subliniem că diminutivele folosite de bărbați și femei sînt aceleași, deci nu există preferințe sau fenomene tipice în ce privește diminutivele din limbajul feminin[605].

---

[604] Pentru Banat lipsesc datele necesare.

[605] Cf. V. Ruke-Dravina, op. cit., p.64 s.; S. Skorge, Os sufixos diminutivos em português, BF 16 (1956), p.50-90, p.222-305; p.297; S. Cho: B. Hasselrot, Formation, Kratylos 7 (1962), p.182-187; p.186.

2.3.2.5.5 Diminutivarea în româna literară

La începutul acestui secol, pe cînd în Italia se desfăşura o dispută aprigă între susţinătorii şi adversarii diminutivelor, ceea ce a condus la Apologia del diminutivo a lui DE AMICIS şi la celebra definiţie a diminutivului care vorbeşte despre sine "Io sono nella lingua come il sorriso sul volto umano"[606], în acest timp deci, existau în România certuri asemănătoare, mai ales în confruntarea dintre Sextil PUŞCARIU şi poetul George COŞBUC[607]. După ce PUŞCARIU îşi prezentase într-un articol scurt disertaţia sa de la Universitatea din Leipzig, COŞBUC s-a exprimat violent printr-o filipică împotriva folosirii diminutivelor în limba română. Chiar din prima frază ("Francezii iubesc diminutivele; spaniolii şi italienii, românii le urăsc"[608]) se deduce că articolul este foarte subiectiv şi plin de fantasmagorii, deşi se pretinde ştiinţific. Dar chiar violenţa cu care sînt susţinute tezele atrage atenţia. COŞBUC este de părere că popoarele slave iubesc diminutivele, deoarece acestea se potrivesc cu caracterul lor, dar îşi sfătuieşte conaţionalii să imite popoarele germanice "cu berea în sînge" în rezerva lor faţă de utilizarea unor astfel de modificări. "Este de mare interes ştiinţific că limba noastră foloseşte diminutive doar în idiomul familiar şi acolo cu sfială. Noi spunem *căscioară, scăunel, fluturaş, copilaş etc.*, dar cînd vorbim serios nu le folosim. În limba literară ele sînt ridicole..."[609]. În alt loc citim: "Literatura populară cunoaşte puţine diminutive şi chiar şi acelea sînt folosite din necesităţi de rimă"[610]. Într-un răspuns senin, PUŞCARIU, pentru care COŞBUC "scrie în cea mai frumoasă limbă românească de azi"[611], demonstrează că tocmai poetul revoltat foloseşte mai multe diminutive în două din cele mai reuşite poezii ale sale, anume în *Nunta Zamfirei* şi *La oglindă: viorel, tinerel, fecioraş, încetinel, sdrăngănei, binişor, puişor, frumuşică,*

---

[606] Ap. Hasselrot, Formation, p.236 s.

[607] S. Puşcariu, Diminuţia în limba românească, Noua Revistă Română 8 (15 aprilie 1900), vol.1, p.372-377; C. Coşbuc, Mania diminutivelor, ibid. 14 (15 iulie 1900), vol.2, p.42-44; S. Puşcariu, În chestia diminutivelor, ibid. 19 (1 oct. 1900), vol.2, p.255-259.

[608] Coşbuc, loc. cit., p.42.

[609] loc. cit.

[610] Coşbuc, op. cit., p.44.

[611] Puşcariu, În chestia..., op. cit., p.255.

subţirea, binişor, trupşor, încetinel. PUŞCARIU contrazice cu numeroase exemple teza lui COŞBUC cum că predilecţia folosirii diminutivelor în română ar trebui interpretată ca o urmare a ocupaţiei ruseşti sau că ar fi apărut sub influenţa fanariotă. Cei doi oponenţi se dovedesc fiecare în felul lui purişti. Ei sînt sub influenţa poporanismului incipient, a mişcării social-naţionale, care neagă urbanismul şi predică întoarcerea culturală la glia satului[612]. Ei critică de pe aceleaşi poziţii excesul de diminutive în poezia unor romantici ca VĂCĂRESCU, CONACHI, BOLINTINEANU. Dar PUŞCARIU consideră folosirea lor foarte reuşită în cazul lui EMINESCU sau CREANGĂ[613].

Am adus în discuţie această dispută deoarece ea sintetizează sfîrşitul unei epoci în limba literară, în care diminutivele încetează să mai fie "un procedeu de stil abuziv"[614]. Două influenţe par să fi condus primii romantici la abuzul de diminutive: pe de o parte poezia decadentă a Renaşterii vest-europene tîrzii, din care Iancu VĂCĂRESCU a tradus, pe de altă parte limba *"cîntecelor lăutăreşti"*[615] a lăutarilor din hanuri şi de la curţile boiereşti.

Ce diminutive folosec poeţii secolului XIX şi cu ce frecvenţă? Ce funcţie are diminutivul în poezia lui VĂCĂRESCU sau CONACHI, a unui ALEXANDRESCU, BOLINTINEANU sau ALECSANDRI?Pentru a da un răspuns cît mai clar am extras din lirica acestor autori şi - spre comparaţie - din opera literară a lui EMINESCU toate diminutivele (cu excepţia numelor proprii şi a numelor de flori lexicalizate) şi le-am ordonat în următorul tabel[616]:

---

[612] P. Miron, Die rumänische Literatur zwischen 1880 und 1918, în Handbuch der Literaturwissenschaft vol.19, Wiesbaden, 1976, p.377-390.

[613] Puşcariu, În chestia..., p.255, 257 s.

[614] "Procedeul folosirii abuzive a diminutivelor va face epocă în limba română, începînd cu poeţii Văcăreşti şi cu Costache Conachi. Îl vom regăsi la V. Alecsandri, D. Bolintineanu şi, sub influenţa acestora, în poeziile de tinereţe ale lui M. Eminescu." ILRL I, p.572.

[615] ILRL I, p.528.

[616] Pentru Văcărescu şi Conachi: ILRL I, p.521-525; Gr. Alexandrescu, Opere I, Poezii, Bucureşti, 1957; D. Bolintineanu, Opere alese I, Bucureşti, 1961; V. Alecsandri, Poezii (Doine, Suvenire, Mărgăritărele, Pasteluri şi Varia A), Bucureşti, 1974; pentru Eminescu: DLPE împreună cu numeroase lexii din opera lui Eminescu, care nu sînt denumite expresis verbis diminutive în DLPE sau pur şi simplu care lipsesc, ca *steluţă*.

EMINESCU	ALEXANDRESCU	ALECSANDRI	BOLINTINEANU	CONACHI/VĂCĂRESCU
-	-	*albăstriu 39, 212,230,350, 372,385*	-	-
-	-	*albior 349*	*albior 105, 108,152,153*	-
-	-	*albiu 407*	-	-
-	-	-	*albuliţă 109*	-
-	-	-	*anuşor 271,274*	*anişori V*
-	-	-	-	*apşoară V*
-	-	-	*arăpei 299*	-
-	-	*aripioară 60, 92,105,169, 175,251,302, 308,358,438*	*aripiori, -e 6,60,127,148, 268,273,213*	-
-	-	*aurel 71*	*aurică 268, 171,282*	-
-	-	*bădiţ,-ă 74, 75,8,40,74*	*bădiţă 148,296*	-
-	-	*băieţel 62*	-	-
-	-	*bălăior 7,37*	*bălăior 86,101 109,289,300*	-
-	-	*bărdiţă 8*	-	-
-	-	-	-	*băşicuţă V*
beţişor	-	-	-	-
binişor	-	-	*binişor 161*	*binişor V*
-	-	-	*biruşor 240*	-
blîndişor	-	-	-	-
-	-	-	*bobioară 41*	-
botişor	*botişor 174*	-	-	-
bourei	-	-	-	-
-	-	*brăduleţ 420*	-	-
-	-	-	*brotăcel 207*	-
-	-	-	*bunicică 120*	-
-	-	-	*căldăruşă 202*	-

EMINESCU	ALEXANDRESCU	ALECSANDRI	BOLINTINEANU	CONACHI/VĂCĂRESCU
-	-	-	-	căluşea V
cămăruţă	-	-	-	-
-	-	cămeşuică 76	-	-
căpăţel	-	-	-	-
cărăruţă	-	-	-	-
-	-	-	cărucioară 31	-
-	-	căsuţă 61,325 341,408	-	căsuţă C
-	-	-	-	căscioară V
-	-	-	-	cătinel C
-	căţeluş 302	căţeluş 321	-	-
chiliuţă	-	-	-	-
-	-	chinguliţă 57	-	-
-	-	-	chipşor 131	-
-	clopoţel 326, 327	clopoţel 333	-	-
-	coconiţă 190, 193	-	-	-
codruţ	-	-	-	-
-	-	cofiţă 18,40 344,357	-	-
-	-	-	columbei 289	-
-	-	-	copăcei 283	-
copilaş	-	copilaş 62, 173,307,308, 310,314,334, 418,426,427	copilaş 85,104 147,298	copilaş C,V
copiliţă	copiliţă 156	copiliţă 75, 157,170,243, 243,344,303, 304,304,337, 339,436,442, 349	copiliţă 69,88 100,104,120,131, 176,275,284,288, 289,293,294	-
-	-	corbişor 48	-	-
-	corbuleţ 223	-	-	-

EMINESCU	ALEXANDRESCU	ALECSANDRI	BOLINTINEANU	CONACHI/VĂCĂRESCU
-	-	corniţe 242	-	-
-	-	-	cosicioară 41, 69,105	-
-	-	-	crinior 68	-
-	-	crinişor 71, 80	-	-
-	-	-	-	crîngşor V
-	-	cruciuliţă 8, 17	-	-
-	-	dălbică 169	-	-
-	-	dălbioară	-	-
-	-	-	-	delişor V
-	-	-	deluşel 148	-
doiniţă	-	doiniţă 7,7 8,8,61	-	-
-	domnişor 192	-	-	-
-	-	-	drăcuşor 213	-
drăgălaş	-	drăgălaş 219, 220,293,304, 319,320,325, 337,345,346, 361,424,429	drăgălaş 33,35, 50,87,88,104,108, 134,147,148,148, 150,161,165,230, 300,302	-
-	-	drăgănele 71	-	-
-	-	drăguleţ 81	-	-
drăguliţă	-	drăguliţă 59, 59,60,70,74, 175	drăguliţă 124, 145,149,257	-
-	-	-	drăguşor 60,125	-
drăguţ	-	drăguţ 53,71, 117,310,428	-	drăguţ C
-	-	dumbrăvioară 242	-	-
-	-	durduliţă 54	-	-
-	-	fecioraş	-	-
-	-	-	ferestioară 69	-

EMINESCU	ALEXANDRESCU	ALECSANDRI	BOLINTINEANU	CONACHI/VĂCĂRESCU
ferestruie	-	-	-	-
-	-	fetică 47,408	-	-
-	-	-	fetişoară 58, 100,108	fetişoară C
-	-	fetiţă 51,52	fetiţă 102	fetiţă V
fetişoară	-	-	-	-
firicel	-	-	-	-
-	-	flăcăoaş 342, 450	-	-
floricică	-	floricea 71,76, 76,78,79,351, 429,209	floricică 120, 124,273,282, 288	floricică C
-	-	florioară 70, 70,71,72,73, 80,82,83,86, 438	florioară 120, 301	-
-	-	-	-	fluieraş V
-	-	fluturaş 346	fluturaş 148	fluturaş C
-	-	fluturei 273	fluturel 148	-
-	-	focurel 41,212	-	-
-	-	frăguşori 71	-	-
-	-	frăţior 31,48, 70,74,76,85, 95,196,235,243, 244,289,304,306, 308,309,361	frăţior 206, 208,300	-
frumuşel, -ică	-	frumuşel,-ică 47,63,169,304, 310,396	frumuşică 295	-
-	-	-	frunzişoare 272, 273	-
-	frunzuliţă 102	frunzuliţă 212	-	-
-	-	garofiţă 168	garofiţă 39,54	-

EMINESCU	ALEXANRESCU	ALECSANDRI	BOLINTINEANU	CONACHI/VĂCĂRESCU
-	-	-	*gălbior 108, 288,294*	-
gălbiu	-	*gălbiu 407*	-	-
gălbui	-	-	-	-
-	-	*gingăşel 71*	-	-
gîndăcel	-	*gîndăcel 332, 333,346,370*	-	-
-	-	-	-	*gîrliţă V*
glăscior	-	-	-	-
-	-	*grădinuţă 76*	-	-
-	-	-	*grăscior 161*	-
greierel	-	-	-	-
-	-	-	*gurică 43*	-
guriţă	*guriţă 156*	*guriţă 7,17, 19,37,59,63, 71,76,107,108, 115,117,125, 157,168,304, 308,357,357, 428*	*guriţă 44,69, 102,124,137, 141,148,148, 149,156,156, 274,276*	*guriţă C*
-	-	-	*hurioară 35*	-
inimioară	-	*inimioară 84, 87, 415*	*inimioară 148*	*inimioară C*
-	-	-	*istorioară 250*	-
-	-	*izvoraş 175*	-	-
-	-	*înăltuţă 71,350*	-	-
încetinel	-	*încetinel 332,366*	*încetinel 44, 272*	-
încetişor	*încetişor 303,341*	*încetişor 62, 63,105,124 196,313*	*încetişor 122*	*încetişor C*
-	-	*îngeraş 62*	*îngeraş 289*	-
-	-	*îngerel,-ele 135,92,307, 307,434*	*îngerel 285, 294*	-

EMINESCU	ALEXANDRESCU	ALECSANDRI	BOLINTINEANU	CONACHI/VĂCĂRESCU
-	-	-	*junele 12,153*	-
-	-	-	*lăcrămele 12, 54,151,302*	-
-	-	-	*lăcrămioară,-i 64,104,124,130, 144,152,159,272, 273,273,287,294, 301,184,159*	-
lecuţă	-	-	-	-
-	*lefşoară 264*	-	-	-
-	-	-	-	*lelică C*
-	-	-	-	*leliţă C*
-	-	-	*liliţă 108,131 137,141,143,144*	-
-	-	-	*limpegioară 288*	-
-	-	-	*lînceziosară 129, 136*	-
-	-	-	*luminiţă 282*	-
-	-	-	-	*luntri-şoară C*
-	-	*măiculiţă 63, 310,412*	-	-
-	-	*măicuţă 310*	*măicuţă 135*	-
-	-	*mămucă 428, 429*	-	-
-	-	*mărgăriterele 314*	*mărgăritelele 28,302*	-
-	*măricică 156*	-	-	-
mărunţel	-	-	-	-
-	-	*măsuţă 80*	-	-
mescioară	-	-	-	-
micuţ	-	*micuţă 71*	*micuţă 285*	-
-	*mieluşel 341*	-	-	-
-	-	-	*mieliţă 105*	-
-	-	-	*miorea,-ică 129,129*	-

EMINESCU	ALEXANDRESCU	ALECSANDRI	BOLINTINEANU	CONACHI/VĂCĂRESCU
mititel	-	mititel 63, 236	mititel 54, 301, 292	-
-	-	-	mîndrioară 103	-
-	-	mîndrulică 7	mîndrulică 107	-
mîndruliță	-	mîndruliță 8, 61,61,70,74, 303	mîndruliță 60, 104,289	-
mînușiță	-	-	-	-
mînuță	-	-	-	-
molatec	-	-	-	-
-	-	momițică 396, 396	-	-
morișcă	-	morișcă 394	-	-
-	moșioară 264	-	-	-
-	-	-	munțișor 273	-
-	-	murguleț 80	-	-
-	-	murgușor 77,81	-	-
muscuță	-	-	-	-
-	-	-	nepoțel 239	-
-	-	-	nevestică 299	-
-	-	nevăstuică 357	-	-
-	nițel 230	-	-	-
-	-	nouraș 83,229	-	-
nourel	-	-	-	-
obrăjel	-	obrăjel 63,80	-	-
-	-	-	ochior 44,189	-
-	-	ochișor 7,63, 71,80,86,303, 313,416	-	ochișor C
-	-	-	oiță 130,138, 141,143,144,145	-
-	-	opincuță 55	-	-
păsărele	păsărică 102	păsărea,-ică 229,148,148, 207,228,239, 302,70,279,	păsărică,-ele 178,364,75, 104,108,282	păsă-rică,-ele C,V

EMINESCU	ALEXANDRESCU	ALECSANDRI	BOLINT.	CONACHI/VĂCĂRESCU
		296,337,357, 396		
păscior	-	-	-	-
păstoraş	-	-	-	-
peliţă	-	-	-	-
-	-	-	*perior 131,156*	-
-	-	-	*perişor 276*	-
-	-	-	*peştişor 6,14*	-
picioruş	-	-	-	-
pieptăraş	-	-	-	-
pietricele	-	-	*pietricele 273*	-
-	-	-	-	*pîrăuţ C*
-	-	-	*plăpînzior 301*	-
-	-	*poeniţă 57,243*	-	-
policioară	-	-	-	-
portiţă	-	-	-	-
-	-	*porumbică 7*	-	-
-	-	*primăvărel 270*	-	-
prostuţ	-	-	-	-
-	-	*pruncuşor 344, 357,357*	-	-
pruncuţ	-	*pruncuţ 306*	-	-
-	-	*puiculiţă 7*	-	-
-	-	*puicuţă 45,61*	*puicuţă 264*	-
-	-	*puişor 62,63*	-	*puişor C*
-	-	*punguliţă 8,424*	-	-
-	*purcel 319*	-	-	-
purceluş	-	-	-	-
-	-	*puşculiţă7,47*	-	-
rămurele	-	-	*rămurică 288, 364*	-
rîuşor	-	-	*rîuşor 176*	-
-	-	*româncuţă 357*	-	-
-	-	-	*roşioară 152,250*	-

EMINESCU	ALEXANDRESCU	ALECSANDRI	BOLINT.	CONACHI/VĂCĂRESCU
-	-	rotunzior 344	rotunjior 3,285	-
-	-	-	rozioară 155	-
-	-	-	rozişoară 59	-
-	-	rumeioară 79	rumeioară 106	rume-ioară V
-	-	săniuţă 326	-	-
-	-	-	sărăcuţă 209	-
-	sărmănuţ 363	-	-	-
singuratic	-	singuratic 417	-	-
singurel,-ică	-	singurică 148, 148,396	singurel,-ică 106,257	-
-	-	-	sînior 19,123	-
-	-	sînişor 19	sînişor 15,271	-
-	-	-	soţior,-ioară 56,58,288,290	-
-	-	sprinteior 81, 82,217,218,234	-	-
-	-	sprintenel,-ică 31,33,188,214, 396,157,242,398	-	-
-	-	stejărel 87,214, 243	-	-
-	-	stelişoară 274, 313	-	-
steluţă	steluţă 74	steluţă 59,74, 78,91,95,117, 222,242,311,383	steluţă 24,97, 98	-
sticluţă	-	-	-	-
-	-	străinel 74,75	-	-
-	-	strugurele 93	-	-
-	-	subţirel 71,242	subţirel 44	-
-	-	-	sufleţel 101	-
-	-	surioară 8,16, 42,44,56,56,70, 70,71,75,78,78, 79,105,155,274,	surioară 60, 74,105,106, 107,289	surioară C

EMINESCU	ALEXANDRESCU	ALECSANDRI	BOLINT.	CONACHI/VĂCĂRESCU
		303,306,308,414, 415,415,416,432		
-	-	şoimuleţ 37,39, 257	-	-
-	-	-	şoricel 242	-
tinerică	-	tinerică 44, 153,304,16,120	tinerel,-ică 151,108,171, 244,282,292, 313	-
-	-	trandafiraş 429	-	-
-	-	-	trecuţică 244	-
-	-	trupuşor 71,83	-	-
ulicioară	-	-	-	-
-	-	-	umerei 288	-
-	-	-	undişoară 264	-
uşurel,-ică	-	uşurel 226,304, 350,370	-	-
-	-	ursiţel 87	-	-
-	-	vălcică 353	-	-
verişoară	-	-	-	-
verzui	-	-	-	-
-	-	vişinele 76,76	-	-
-	-	vîlcele 8	vîlcea 143	vîlcele
V				
vîlcioară	-	-	-	-
-	-	-	vîntişor 281	-
-	-	-	vîntuleţ 268	-
-	-	voinicel 8,14, 62,87,87,213	voinicel 106	-
-	-	-	ziorel 131	-
ziuliţă	-	-	-	-
-	-	zînişoară 70,72, 73,78,79,81,82,83	-	-

Faţă de 31 de realizări la Iancu VĂCĂRESCU (1792-1863) şi Costache CONACHI (1777-1849), am numărat la Grigore ALEXANDRESCU (1814-1885) doar 19, la Dimitrie BOLINTINEANU (1819-1872) 100, la Vasile ALECSANDRI (1821-1890) 111, iar la Mihai EMINESCU (1850-1889) doar 67 de diminutive. Cea mai mare răspîndire o cunosc modificatele lui bun, drag, frumos, încet, mic, soră, mamă, casă, munte, deal, vale, inimă, ochi, mînă, gură, picior, sîn, obraz, înger, comoară, fată, copil, pasăre, floare şi stea. Numeroase nuanţe de culori, care sînt greu de graduat analitic, sînt aici exprimate cu ajutorul sufixelor, în plus toate nuanţele lui drag, lin, bun, mic, gingaş, frumos, tînăr, uşor şi singur. Se poate recunoaşte pecetea timpului în preferinţele lexicalizate, ca şi în situaţiile de context, aici chiar mai clar. Un exemplu din opera lui ALECSANDRI arată că întrebuinţarea diminutivelor este o problemă de stil, iar poeţii operează cu ele conştient. Poezia *Doina*, scrisă în 1842 şi publicată la 27 august 1844 în *Propăşirea*, conţine 18 diminutive în 39 de versuri; În *Baba Cloanţa*, apărută de asemenea în *Propăşirea* la 23 ianuarie 1844 şi scrisă cam în acelaşi timp, după declaraţiile poetului, găsim doar un singur diminutiv în 155 de versuri. Tocmai acolo unde poeţii imită, de obicei, genul poeziei populare, caută să folosească un atribut specific acestui gen: diminutivarea. Şi adolescentul EMINESCU îşi împodobeşte cu 10 diminutive cele 24 de versuri ale primei sale poezii *(De-aş avea...)*, desigur sub influenţa lui BOLINTINEANU şi ALECSANDRI. În *Primăvara Amorului* de Iancu VĂCĂRESCU găsim aproape toate diminutivele înşiruite în lista de mai sus. Influenţa 'micii poezii', a manierei lăutarilor, este inconfundabilă[617]. În timp ce la CONACHI un diminutiv ca *luntrişoară* este folosit pentru a exprima luntrea nesigură, mică, expusă primejdiei, în contradicţie cu marea nesfîrşită şi puternică

"De-ai privi marea vreodată,
în vreme ce-i tulburată
cu cumplită grozăvie,
şi-ai vedea-o cum se bate

---

[617] O adevărată comoară în legătură cu gustul începutului de veac, care se bazează pe acestă "muzică lăutărească", este broşura Mica Poesie cu cântece noi. Dor şi amor. Culese de Pinath, Bucureşti, 1914, în care, pe lîngă imnele regale, unele marşuri patriotice, Hora Unirii a lui Alecsandri şi textul pentru Valurile Dunării de Ivanovici / Scrob, mai putem găsi şi numeroase şlagăre ale genului uşor din acel timp, de ex. romanţa Dragă inimioară (*Eu te'nşel pe tine? Eu angelul meu; Eu care-ţi voiu bine, Ca ş'un Dumnezeu. Ah, ce vrei drăguţă, Eu sunt o copilă, Cu amor puicuţă, Nu se face silă*)*(bis)* sau textul unui Cîntec nou comunicat de un amic (*că eram amorezat, Noureţ ploat. C-o mîndruţă după plac, Noruleţ ploat*).

de malurile ei toate

isbindu-se cu mînie ...

şi prin ea o luntrişoară

ce de valuri se împresoară

ivindu-se cîte-odată ... "[618],

predilecţia pentru hipocoristice la Iancu VĂCĂRESCU are efect monoton în *Primăvara Amorului:*

"*Acolo am eu o căscioară*

pe un vîrf de delişor;

curge-n vale o apşoară

murmurînd încetişor"[619]

În mod asemănător, BOLINTINEANU, care în general scrie lirică bună, creează o parodie caraghioasă la *Mioriţa:*

"*De o fi să mor*

pe-acest colţişor,

să aduni cu drag,

sub un verde fag,

de prin colţişoare,

a mele oscioare"[620]

La EMINESCU, în toată opera nu există decît o singură folosire defectuoasă a diminutivelor, în poezia deja amintită *De-aş avea ...:*

---

[618] ILRL I, p.575.

[619] ILRL I; p.531.

[620] Citat în introducerea lui D. Păcurariu şi, în mod surprinzător, catalogat drept "reuşit". Cf. Bolintineanu, op. cit., p.XXXVIII.

"De-aş avea o porumbiţă

cu chip alb de copiliţă,

copiliţă blîndişoară,

ca o zi de primăvară,

cît îţi ţine ziuliţă

i-aş cînta doina, doiniţă,

i-aş cînta-o-ncetişor,

şoptind şoapte de amor"

(Eminescu I,2)

Modelul lui ALECSANDRI oferă o mulţime asemănătoare de diminutive:

"De-aş avea o mîndrulică

cu-ochişori de porumbică ...

de-aş avea o bălăioară ...

Doină, doiniţă!

De-aş avea o puşculiţă

şi trei glonţi în punguliţă

şi-o sorioară de bărdiţă!"

(Alecsandri, Poezii, 7-8)

"De-aş avea o fetişoară

cu cosiţe gălbiori

rumenă şi albioară

ca cel sînge scurs în flori"

(Bolintineanu 108)

Şi la ALECSANDRI, ca şi la BOLINTINEANU, *drăgălaş* este cel mai îndrăgit adjectiv. Apare de 13, respectiv de 17 ori. După frecvenţa folosirii am stabilit pentru amîndoi autorii următoarea ierarhie:

Substantive

ALECSANDRI		BOLINTINEANU	
surioară	*23*	*lăcrămioară*	*15*
guriță	*20*	*guriță*	*13*
frățior	*17*	*copiliță*	*13*
copiliță	*14*	*aripioară*	*8*
păsărea	*13*	*surioară*	*6*
copilaș	*10*	*păsărică*	*6*
aripioară	*10*	*oiță*	*6*
steluță	*10*	*floricică*	*5*
florioară	*10*	*liliță*	*6*

Adjective și adverbe

drăgălaș	*13*	*drăgălaș*	*17*
sprintenel	*9*	*tinerel*	*7*
frumușel	*6*	*bălăior*	*5*
încetișor	*6*	*drăguliță*	*4*
albăstriu	*6*	*albior*	*4*
drăguliță	*6*	*mititel*	*3*
tinerel	*5*	*gălbior*	*3*
ușurel	*4*	*aurel*	*3*

În general este vorba de aceleași lexii. În ce privește numărul de forme derivate de la aceeași bază, am stabilit următoarele raporturi:

Bază	Modificat
drag	*6*
alb	*4*
fată	*3*

mîndru	*3*
sîn	*3*
pui	*3*

Numărul total de diminutive folosite[621] este la ALECSANDRI de 278, iar la BOLINTINEANU de 242, ceea ce înseamnă că fiecare realizare este în medie folosită de trei ori. Există preferinţe pentru anumite sufixe? Tabelul nostru arată că doar BOLINTINEANU pare să aibă o predilecţie pentru forme în *-ior, -ioară.* Astfel, la el apar forme dintre cele mai neobişnuite, ca:

bobioară, cărucioară, drăguşor, ferestioară (la EMINESCU *ferestruie), fetişoară, florioară* (şi la ALECSANDRI), *frunzişoară, (frunzuliţă* la ALECSANDRI), *lîncezioară* (probabil construit după *bolnăvioară), munţişor, perior, rumegioară, rozioară, sînior, undişoară,*

forme care nu s-au impus însă. În timp ce modificatele din textele eminesciene sînt întrebuinţate şi astăzi cu aceeaşi intensitate, altele ca:

căscioară, gîrliţă, rumeioară (Văcărescu), florioară, focurel, gingăşel, îngerel, murguşor, porumbică, sprinteior, stelişoară, ursiţel, zînişoară (Alecsandri)

trec drept arhaice, ieftine sau prea preţioase. Nici unele sufixe neolatine nu s-au impus, deşi sînt folosite în neologisme de către ALECSANDRI: aici se numără *îngerelă (92)*, sau forme constituite din necesităţi de rimă: *piaţetă-biondinetă (119)* şi *piaţetă-gondoletă (124).* Tot aici trebuie amintit şi turcescul *biulbiulină (221).*

Este evident că utilizarea diminutivelor în lirica lui BOLINTINEANU şi a lui ALECSANDRI nu serveşte întotdeauna scopului graduării; muzicalitatea şi ritmul determină mai întotdeauna frecvenţa unor astfel de lexii, dăunînd nu numai aspectului estetic ci şi normei lingvistice:

"Cel străin în cale-i sta
şi din gură cuvînta:
"Cale bună, mîndruliţă!"
"Mulţămim ţie, bădiţă!"

---

[621] La Alexandrescu însă doar 21.

"Mîndruliţă, drăguliţă,
spune mie..."

(Alecsandri 74)

"Străinel, bădiţul meu
de vrei să ştii ce sînt eu... (75)

"şi cum sta şi cum cînta
cămeşuica-şi depărta,
sînişoru-i arăta,
sînu-i plin de floricele,
şi de roşii vişinele..." (75)

sau la BOLINTINEANU:

"Orice Pindul naşte-n ceaţă
are farmec, are viaţă,
fiicele lui au dulceaţă;
flacăra le e periorul,
ziorele le sînt chipşorul,
crinul le-este sîniorul
şi a rozelor suflare
este a lor sărutare"

(Bolintineanu, Fecioara din
Milia, 131-132)

La ALEXANDRESCU:

"Dacă vro coconiţă frumoasă, dulce, bună"
(193)

Total diferită este situaţia la EMINESCU, unde modificatele îndeplinesc numeroase funcţii

stilistice şi semantice:

"Amîndoi vom merge în lume
rătăciţi şi singurei"

(I, 101)

"Draci mici zupăiau din picioruşe"

(PL 43)

"Picioruşele cele mai mici din lume în botine bărbăteşti"

(PL 64)

"Aş vrea să am o casă tăcută, mitutică"

(I, 6)

"Astfel zice mititica
dulce netenzindu-mi părul"

(I, 54)

"Deasupra tuturora va vorbi vreun mititel"

(I, 134)

"Pe fereşti se suie noaptea
dibuind încetişor"

(I, 108)

"Ce frumuşel e călugărul cela"

(PL 76)

"Ne-aţi venit apoi, drept minte o sticluţă de pomadă,
cu monoclu-n ochi, drept armă beţişor de promenadă"

(I, 151)

"Îngerii ceilalţi care au rămas în cer sînt cam prostuţi"

(PL 76)

Diminutivele cu calificativul 'mic' apar la ALEXANDRESCU

"mici lefşoare" (264)

şi la ALCSANDRI

"frunzuliţă de brad mică" (214)

"mici păsărele" (279)

"într-o căsuţă mică" (408)

"mii de focurele mici" (341).

BOLINTINEANU preferă în spiritul romanticilor ca adjectiv sau adverb *dulce:*

"dulce ca o garofiţă, fetiţă dulce" (58)

"lăcrămioară dulce a înflorit" (64)

"dulce copiliţă" (120)[622]

"blînde ca murmura dulcei aurele" (171)

Poeţii secolului XX

O comparaţie a limbii autorilor de mai sus cu cea a celor mai importanţi poeţi ai sec. XX este imperios necesară. Am extras diminutivele din lirica lui Tudor ARGHEZI (1885-1967)[623], G. BACOVIA (1885-1951)[624], Ion BARBU (1895-1961)[625] şi Lucian BLAGA (1895-1961)[626], după aceleaşi criterii cu care am operat şi la autorii de mai sus, rezultatele ordonîndu-le în următorul tabel:

---

[622] *Dulce* stă la Eminescu în lista de frecvenţă pe poziţia 44, *mic* pe poziţia 143. Spre comparaţie: *alb (56), mare (60), negru (61), frumos (73), lung (79), încet (83), adînc (109).* Luiza Seche, Lexicul artistic eminescian în lumina statistică, Bucureşti, 1974. Cf. scala lui Juilland, op. cit.: *dulce (935), mic (138), mare (38).*

[623] T. Arghezi, Versuri (EPL), 2 vol., Bucureşti, 1966.

[624] G. Bacovia, Poezii (ESPLA), Bucureşti, 1956.

[625] I. Barbu, Poezii (Ed. R. Vulpescu), Bucureşti, 1970.

[626] L. Blaga, Poezii, (EPL), Bucureşti, 1967.

ARGHEZI	BACOVIA	BARBU	BLAGA
acrişor I,315	-	-	-
-	-	-	albăstriu 313, 322,373
albăstrui I,171	-	-	-
-	-	albicios 145	-
albişor I,387	-	-	-
alburiu I;477	-	-	alburiu 78
băbuşcă II,89	-	-	-
-	-	băltoacă 67,72	-
bănicior I,435	-	-	-
biciuşcă II,89,230	-	-	-
-	-	binişor 146	-
bondiţă II,55,155,232	-	-	-
brotăcel I,172,493, II,88,202,203,217	-	-	brotăcei 70
căluşel I,189,262	-	-	-
-	-	-	căpşor 45
cărăruie II,14	-	cărăruie 42	-
cărticică I,155,156	-	-	-
cărţulie II,133	-	-	-
căţeluş II,168	-	-	-
cetăţuie II,254	-	-	-
clopoţel I,44,52, II,220,273	-	-	clopoţel 24,63
coconaş I,409,435 II,321	-	-	-
coconiţă I,435	-	-	-
colindeţ II,218	-	-	-
-	-	-	cornițe 45
-	-	cornuleţe 202	-

ARGHEZI	*BACOVIA*	*BARBU*	*BLAGA*
cuişor I,157	-	-	-
domnişor I,424	-	-	-
domniţă I,250,252, 258,272,279,307,388	*domniţă 151*	-	-
drăgălaş II,206	-	-	-
drăguţ II,160	-	-	-
drumeac I,237,264, II,60	-	-	*drumeag 190*
-	-	*dulceag 202*	-
fetică I,116,117, II,236	-	-	-
fetişcană I,130,208	-	*fetişcană 140*	-
fetiţă I,103,363,364 II,174	-	-	*fetiţă 183,200*
firicel I,143	-	-	*firicel 415*
firişor I,130	-	*firişoare 142*	-
foiţă I,104,478	-	-	-
frăţior I,408 II,183,323	-	-	-
-	-	-	*frunzuliţă 210*
-	-	-	*gălbiu 245*
gălbui I,118,266	-	*gălbui 43,44, 56,202*	-
-	-	*golaş 54,221*	-
guriţă I,166	-	-	-
-	-	*încetinel 141, 144,146,178*	-
încetişor II,178	-	-	*încetişor 45*
-	-	*luceferel 60*	-
-	-	-	*măgăruş 199, 405*

ARGHEZI	*BACOVIA*	*BARBU*	*BLAGA*
măicuță I,490,491, 492,493	-	-	*măicuță 169*
mămucă I,125	-	-	-
mărgăritărel I,126	-	-	-
mărunțel,-ică I,173 460,II,223,277	-	*mărunțel 144*	-
-	-	-	*micuț 73*
mioarcă I,108	-	-	-
mioriță II,326	-	-	-
mititel I,103,127, II,146,162,199	-	-	-
-	-	-	*mînuță 67*
molatec I,55,149, II,23	-	*molatec 46, 141*	-
molîu I,139	-	-	-
-	-	-	*muncel 185*
-	-	-	*năsturei 45*
negricios I,279	-	-	-
nițel I,394,445, 455,II,145,161,191, 196,200,216,142,250, 260,262,309	-	-	-
niţică I,155,291	-	-	-
nițeluș I,480,II, 122,190,145,284	-	-	-
-	-	-	*oiță 58*
-	*păsărică,-ele 144,187,18*	-	-
păsăruică II,14	-	-	-
pisoiaș II,59	-	-	-

ARGHEZI	*BACOVIA*	*BARBU*	*BLAGA*
-	-	-	*pruncuşor 169*
purcel I,183,187,II, 141,214,241,265	-	-	-
-	-	-	*puţintel 189*
rochiţă II,174	-	-	-
roşcovan I,170,II, 244,277,327	-	-	*roşcovan 235*
-	-	*roşiatec 7,10*	-
-	-	-	*roşiu 245*
rotilă II,184	-	-	-
scufiţă I,262	-	-	-
singuratec I,32, II,35	*singuratec 53, 115,129,137,185*	*singuratec 39*	-
-	*singurele 123*	-	*singurel 73*
-	-	*slăbănog 68*	-
slăbuţ II,143	-	-	-
-	-	*subţiratec 64*	-
-	-	*subţirel 181*	-
surioară I,364,495, II,37	-	-	-
tătuc II,175	-	-	-
-	-	-	*tîrzior 187*
ulcică I,264	-	-	-
uscăţiv I,279,II,43	-	*uscăţiv 213*	-
-	-	*uşurel 92,181*	-
văcuţă I,108	-	-	-
-	-	-	*verziu 245*
viermuş I,130	-	-	-
viţeluşă I,494	-	-	-
vîlcea II,233	-	-	-
-	-	-	voinicel 188

Dacă recunoaştem *domniţă* şi *păsărică* drept forme nelexicalizate, iar pe *singuratec* îl considerăm o modificare graduată a lui *singur*, atunci înregistrăm în întreaga operă poetică bacoviană doar 4 modificate. La BARBU sînt 21, la BLAGA 27, iar la ARGHEZI aproape tot atît de multe ca şi la EMINESCU, adică 65. Dar nu numai numărul scăzut de diminutive al autorilor moderni este relevant, ci şi frecvenţa lor:

BACOVIA	8
BARBU	32
BLAGA	32
ARGHEZI	10

Domeniile de referinţă sînt de asemenea restrînse. E vorba aproape doar de nuanţe de culori, ca *albăstriu*, *albăstrui*, *albicios*, *albişor*, *alburiu*, *gălbiu*, *negricios*, *roşcovan*, *roşiatec*, *roşiu*, *verzui* sau (mai ales la ARGHEZI) de nume de animale, ca *brotăcel*, *căluşel*, *mioarcă*, *mioriţă*, *măgăruş*, *oiţă*, *păsărică*, *păsăruică*, *pisoiaş*, *purcel*, *văcuţă*, *viermuş*, *viţeluş*. La BLAGA aproape toate realizările apar o singură dată; în opera lui Barbu numărăm *încetinel* şi *gălbui* de cîte patru ori; la BACOVIA *singuratec* apare în mod semnificativ de cinci ori. ARGHEZI utilizează nepoeticul *niţel*, respectiv *niţică*, *niţeluş* de 21 de ori; urmează apoi *mărunţel* de patru ori, *purcel* de şase ori, *mititel* de cinci ori, *măicuţă* de patru ori, *roşcovan* de patru ori, *brotăcel* de şapte ori, *domniţă* de şapte ori şi *fetiţă* de patru ori. Din diminutivele folosite de autorii secolului precedent apar:

	<u>Secolul XIX</u>	<u>Secolul XX</u>
binişor	*Eminescu* *Bolintineanu* *Văcărescu*	*Barbu*
brotăcel	*Bolintineanu*	*Arghezi* *Blaga*
căţeluş	*Alexandrescu*	*Arghezi*

clopoțel	*Alexandrescu*	*Arghezi*
	Alecsandri	*Blaga*
coconiță	*Alexandrescu*	*Arghezi*
cornițe	*Alecsandri*	*Blaga*
domnișor	*Alexandrescu*	*Arghezi*
drăgălaș	*Eminescu*	*Arghezi*
	Alecsandri	
	Bolintineanu	
drăguț	*Eminescu*	*Arghezi*
	Alecsandri	
	Conachi	
fetică	*Alecsandri*	*Arghezi*
fetiță	*Eminescu*	*Arghezi*
	Alecsandri	*Blaga*
	Bolintineanu	
	Văcărescu	
firicel	*Eminescu*	*Arghezi*
		Blaga
frățior	*Alecsandri*	*Arghezi*
	Bolintineanu	
frunzuliță	*Alexandrescu*	*Blaga*
	Alecsandri	

gălbiu	*Eminescu*	*Blaga*
	Alecsandri	
gălbui	*Eminescu*	*Arghezi*
		Barbu
guriță	*Eminescu*	*Arghezi*
	Alexandrescu	
	Alecsandri	
	Bolintineanu	
	Conachi	
încetinel	*Eminescu*	*Barbu*
	Alecsandri	
	Bolintineanu	
încetișor	*Eminescu*	*Arghezi*
	Alexandrescu	*Blaga*
măicuță	*Alecsandri*	*Arghezi*
	Bolintineanu	*Arghezi*
mămucă	*Alecsandri*	*Arghezi*
mărgăriterel	*Alecsandri*	*Arghezi*
	Bolintineanu	
mărunțel	*Eminescu*	*Arghezi*
		Barbu
micuț	*Eminescu*	*Blaga*
	Alecsandri	

	Bolintineanu	
mititel	*Eminescu*	*Arghezi*
	Alecsandri	
	Bolintineanu	
mînuță	*Eminescu*	*Blaga*
molatec	*Eminescu*	*Barbu*
nițel	*Alexandrescu*	*Arghezi*
oiță	*Bolintineanu*	*Blaga*
păsărică,-ele	*Eminescu*	*Bacovia*
	Alexandrescu	
	Alecsandri	
	Bolintineanu	
	Conachi	
	Văcărescu	
pruncușor	*Alecsandri*	*Blaga*
purcel	*Alexandrescu*	*Arghezi*
singuratic	*Eminescu*	*Arghezi*
	Alecsandri	*Bacovia*
		Barbu
singurel	*Eminescu*	*Bacovia*
	Alecsandri	
	Bolintineanu	

subţirel	*Alecsandri*	*Barbu*
surioară	*Alecsandri* *Bolintineanu* *Conachi*	*Arghezi*
uşurel	*Eminescu* *Alecsandri*	*Barbu*
vîlcea	*Bolintineanu* *Văcărescu*	*Arghezi*

Aproximativ 1/6 din lexiile din vocabularul autorilor secolului trecut poate fi găsită la poeţii secolului XX. Relativ mare este numărul adjectivelor şi al adverbelor (aproape jumătate). Nici un diminutiv nu apare consecutiv la toţi cei nouă poeţi. Diminutivarea rămîne şi în secolul XX un procedeu de graduare viabil, dar cu pregnanţă diferită în funcţie de stilul fiecărui autor. Ea cîştigă în importanţă dacă ne gîndim că pentru formele normale ale comparaţiei gramaticale (*mai, cel mai, prea, foarte*) nu găsim la BARBU nici măcar 50 de exemple (la EMINESCU sînt peste 200). În ce priveşte graduarea extralexematică, respectiv diminutivarea analitică, am înregistrat următoarele tipuri de realizări:
Calificative cu sensul 'mic, neînsemnat' la ARGHEZI:

I: o furnică mică, mică (173), petecul de viaţă mic (185), ceasurile mici (197), crîmpei mici de gingăşie (24), cîntece mici (24), toată iarba de pe cer mică-n bob cît un piper (29), miere un strop şi un bob de ceară (68), citite cu ochi mici (77), melci mici (79), mică-n cuib (81), basmul tiptil (82), mamă bună, mamă mică (87), o carte mică, o cărticică (155), o scamă de ruşine (477), o scamă de sare (155), o scamă de mustaţă (159), strop de chihlimbar (159), larve minuscule (165), pui de vînt (218), babe mici (234), îngeri mici (246), greiere de om (248), bobul mic (270), viermii mărunţi (311), caricatură mică (319), micile nevoi (330), am scris-o mic (345), erai cît o fărîmă de fulg şi de nimic (383), al cincilea mai-micul (387)

II: un bob de trup, un fir de glas (11), puiul cel mai mic (81), nasul mic (121), noi...mai

micii (162), furcă mică (231), chilii mici (231), chivote mici (231), găoacea cea mai mică (236), copii mai mici (240), din mai mici în tot mai mici (253), micul mormînt (262).

Calificative cu sensul 'mare' la ARGHEZI:

I: al cui e glasul mare? (96), depărtarea mare (121), uşa mare (167), fiare uriaşe (329), cîmpia vastă (384), iubiţi-vă mai-marii (399), atotcopilărească lor nevinovăţie (499), să te dobor din cer grămadă (39), val-vîrtej, grămezi-grămadă (368), goală de tot (321), nemaisătui (393)
II: atoatăfrămîntătoarea (35), atot scăpărătoare (45), năvală uriaşă (8), ani mari (82), mai-marele (239).

ARGHEZI creează un diminutiv fals prin schimbarea desinenţei *-il* cu *-el* în *crocodil*, cîştigînd nu numai o rimă, ci, în conformitate cu conţinutul poeziei Dansul şoarecilor, redă atmosfera unui 'langage enfantin' cu miasme de mahala bucureşteană:

"Fără el, jur pe ce am,
Nu mai ştiu ce mă făceam.
Mă mînca vreun crocodel,
Vreun păianjen, fără el..." (II,262)

La BACOVIA, în a cărui operă apar circa 20 de superlative gramaticale şi comparative, găsim puţine exemple pentru graduare diminutivală. Pe lîngă diminutivele amintite mai semnalăm:

mîna cea mică (98), un somn pe banca veche tot mai mică (11), mici pregătiri de masă (147), un bec agonizează, există, nu există (62).

În rest predomină reprezentările supradimensionate:

ninge în oraşul mare (123-124), cum trec pe lîngă case mari (131), mă duc tot acolo în marea clădire (144), un imens rotund (44), vast concert (116), negru, noian de negru (37),

potop cad stele (53), o ființă supremă...ne cunoaște (148), pustiu adînc (28), pivniță adîncă (158).

Cele mai marcante procedee de graduare extragramaticală sînt repetițiile lui halucinante, care apar aproape în fiecare poezie. Am distins între tipul *și frunze albe, frunze negre; copacii albi, copacii negri; și pene albe, pene negre...(21)* și *singuri, singuri, singuri...(40), nimeni, nimeni, nimeni...veșnic, veșnic, veșnic (41).*

Modalitățile de graduare analitice în opera barbiană sînt mai diversificate. Și aici se evidențiază tendința de a exprima imensul, infinitul, masivul, pentru aceasta dispunîndu-se de un bogat inventar de expresii. În cazul diminutivării notăm:

gămălia ta de minte (54), singur și mic (56), ochi mici (58), ca ochianele de mici (57), un dric mai mic ca un ibric (68), patru firișoare...patru fire mici (142), pungă mică (148), lănci de iarbă mici (158), laponă mică (179), catargul mult prea mic (200), gresia măruntă (37), colb mărunt (47), zimți mărunți (49), pai mărunt (200), ninsori mărunte (202), crîmpei de vîlvă (29).

Am selectat următoarele expresii cu sens augmentativ:

suprema încordare (8), largul destinelor supreme (26), supremul bine (62), freamăt infinit (13), extazul infinit (18), gigant clocotitor (32), uriașa cabrare (38), zbor înalt (13), dur bazalt (13), adînca undă (14), foc nestins (30), vreasc veșted (41), mîner masiv (50), vasta orbitelor oglindă (48), o, nesfîrșită hoardă și hohotul sonor (18), enorm și furtunatic ... orgia (19), hohotiri uriașe (41), lung și mare vuiet (45), veneau cît prund și iarbă (58), bolta nopții vaste (47), sfînt nepereche (163), stă covrig (147).

Din tipurile de graduare conținute în capitolul 1.3. amintim:

mult poesc (82), mult istovit de cale (42), încet încet (43), am gonit ... o goană (48), hăt la cel vînăt cer (207), puțin cam prețios (106), ca și augmentativul *căsoaie.*

În poezia lui BLAGA se manifestă un echilibru între diminutivare și augmentare:

slove mici (23), pașii mici (56), pașii mărunți (56), prietenul mic (149), micul incendiu (229), mărunții zei(245), casele toate sunt mult mai mici (149), cam tot așa de mici (76), mărunt, mărunt (23), imens zăbavnic ca palmă (158), naltă ... sub cerul mic (176), înalt e de

tot (105), ucigător de mut (6), cerbi cu ochi uriaşi (115).

Repetiţiile au alt caracter decît cele din opera bacoviană, ele servesc, ca atribut al clarităţii, mai curînd specificării decît graduării:

mă gîndesc mai departe, mult mai departe, mult mai departe (416), cel mai adînc din doruri e dorul-dor (319), o voce s-a înălţat amară, amară, amară (152).

Interesante sînt şi construcţiile originale în *-işte* în care sufixul nu are doar un sens localizator (*"locul pe care se află o plantaţie"*[627] - *prunişte, inişte*), ci indică momentul în care lexia de bază acţionează în modul cel mai intensiv. Pe lîngă *rarişte (404)* şi *zarişte (289,404)*, deja atestate, BLAGA creează cuvîntul *cerişte:*

> *"O fată frumoasă e*
> *a traiului cerişte,*
> *cerul cerului,*
> *podoabă inelului"* (289)

Nu putem încheia seria acestor exemple, fără a vorbi despre specificul vocabularului arghezian, care constă în predilecţia pentru augmentative, rară, de altfel, în literatura română contemporană, ca şi în limba literară în general. Adjective de tipul *greoi* am putut găsi la EMINESCU

> *"a statelor greoaie cară"*
> (I, 56)

şi la BARBU

> *"Corabia aleargă ... în negura greoaie ..."*
> (14)

Dar numărul mare de substantive augmentative surprinde chiar şi pe cunoscători în cazul lui ARGHEZI. Am găsit:

---

[627] St. Pascu, op. cit., p.250.

cățelandru (I,122, II,14,35,89), copilandru, -ă (II,35,56,76), puiandru, -ă, -i (I,289,390, II,160,180), băietan, -ă (I,143, II,220), lungan (I,158,493), fătălău (I,130), ca peiorative clare, la fel ca *buboi (I,427,439, II,319) pușoi (I,437), slugoi (I,481), țărănoi (I,302),* și cu sens amplificator: *papucioi (II,224), pietroi (II,180), țăpoaie (I,302), picioroange (I,58),* care, datorită contextului, nu înseamnă 'catalige', ci 'picioare lungi cît cataligele'.

Compararea acestor materiale permite unele observații:

- Există diferențe în folosirea diminutivelor atît din perspectiva diacronică cît și diafazică. După o perioadă, în care poeți ca BOLINTINEANU sau ALECSANDRI au exagerat în folosirea diminutivelor, urmează o mutație, sensibilă mai ales în amintita dispută a lui COȘBUC. Cei mai mari poeți ai secolului XX sînt reținuți în folosirea diminutivelor, este cazul lui BACOVIA, BARBU și BLAGA. Diferențele în plan diafazic sînt mai subtile. Deja în opera unui scriitor există derogări. La autorii sec. XX utilizarea diminutivelor în poeziile care imită lirica populară atinge punctul maxim:
- Diminutivul, folosit la autorii timpurii mai ales din motive de estetică a sunetului, de rimă și ritm, a atins la poeții contemporani funcția graduării sensibile, fie în domeniul cromaticii, fie prin adjective sau adverbe speciale, care să exprime anumite nuanțe de sensuri. Dar și aici întrebuințarea diminutivelor este diferită de la scriitor la scriitor; cel mai aproape de reprezentările sec. XIX este Tudor ARGHEZI.
- Diminutivarea sintetică este și ea un procedeu al graduării, de care se face tot atît de puțin uz ca și de comparația gramaticală (la BACOVIA găsim, după cum am amintit, 20 de comparative și superlative).
- Multe din exemplele selectate sînt instabile, cum este cazul nuanțelor cromatice, exprimate cu sufixe diferite *(albiu, alburiu, albicios, albuliță, albior, albui).* Limitarea interschimbabilității variantelor de sufixe teoretice egale în valoare se petrece pe baza unor preferințe argumentate formal.
- Realizările sintetice și analitice se concurează: *încet, încet* la BLAGA, este *încetinel* sau *încetișor* la autorii sec. XIX. Lista poate fi continuată cu *mamă mică* la ARGHEZI și *măicuță* sau *mămucă* la ALECSANDRI; *mărunțel* la EMINESCU corespunde lui *mărunt, mărunt* la BLAGA, *pungă mică* la BARBU, este *pungulíță* la ALECSANDRI etc.
- Cu unele excepții *(bobioară, cosicioară),* fiecare sufix graduat poate redeveni productiv,

căţelandru (I,122, II,14,35,89), copilandru, -ă (II,35,56,76), puiandru, -ă, -i (I,289,390, II,160,180), băietan, -ă (I,143, II,220), lungan (I,158,493), fătălău (I,130), ca peiorative clare, la fel ca *buboi (I,427,439, II,319) puţoi (I,437), slugoi (I,481), ţărănoi (I,302)*, şi cu sens amplificator: *papucioi (II,224), pietroi (II,180), ţăpoaie (I,302), picioroange (I,58)*, care, datorită contextului, nu înseamnă 'catalige', ci 'picioare lungi cît cataligele'.

Compararea acestor materiale permite unele observaţii:

- Există diferenţe în folosirea diminutivelor atît din perspectiva diacronică cît şi diafazică. După o perioadă, în care poeţi ca BOLINTINEANU sau ALECSANDRI au exagerat în folosirea diminutivelor, urmează o mutaţie, sensibilă mai ales în amintita dispută a lui COŞBUC. Cei mai mari poeţi ai secolului XX sînt reţinuţi în folosirea diminutivelor, este cazul lui BACOVIA, BARBU şi BLAGA. Diferenţele în plan diafazic sînt mai subtile. Deja în opera unui scriitor există derogări. La autorii sec. XX utilizarea diminutivelor în poeziile care imită lirica populară atinge punctul maxim:
- Diminutivul, folosit la autorii timpurii mai ales din motive de estetică a sunetului, de rimă şi ritm, a atins la poeţii contemporani funcţia graduării sensibile, fie în domeniul cromaticii, fie prin adjective sau adverbe speciale, care să exprime anumite nuanţe de sensuri. Dar şi aici întrebuinţarea diminutivelor este diferită de la scriitor la scriitor; cel mai aproape de reprezentările sec. XIX este Tudor ARGHEZI.
- Diminutivarea sintetică este şi ea un procedeu al graduării, de care se face tot atît de puţin uz ca şi de comparaţia gramaticală (la BACOVIA găsim, după cum am amintit, 20 de comparative şi superlative).
- Multe din exemplele selectate sînt instabile, cum este cazul nuanţelor cromatice, exprimate cu sufixe diferite *(albiu, alburiu, albicios, albuliţă, albior, albui)*. Limitarea interschimbabilităţii variantelor de sufixe teoretice egale în valoare se petrece pe baza unor preferinţe argumentate formal.
- Realizările sintetice şi analitice se concurează: *încet, încet* la BLAGA, este *încetinel* sau *încetişor* la autorii sec. XIX. Lista poate fi continuată cu *mamă mică* la ARGHEZI şi *măicuţă* sau *mămucă* la ALECSANDRI; *mărunţel* la EMINESCU corespunde lui *mărunt, mărunt* la BLAGA, *pungă mică* la BARBU, este *punguliţă* la ALECSANDRI etc.
- Cu unele excepţii *(bobioară, cosicioară)*, fiecare sufix graduat poate redeveni productiv,

această reactivare ţine de intenţia şi de harul poetului[628].

Diminutivele în proză. Comparaţie cu traducerile germane şi franceze

Comparaţia versiunilor româneşti din *Noaptea de Sanziene* şi *Baltagul* cu traducerile lor în germană şi franceză arată cît de diferită este folosirea diminutivelor în cele trei limbi. Mircea ELIADE întrebuinţează 35 de substantive diminutivate în 70 de realizări şi 7 adjective, respectiv adverbe în 14 realizări. Din aceste 84 de forme doar trei sînt traduse prin diminutivare sintetică, 53 sînt redate perifrastic, putînd trece drept diminutivări analitice, în timp ce 27 de expresii franţuzeşti nici nu iau în consideraţie diminutivarea românească. Opera lui SADOVEANU, mai restrînsă, numără 81 de substantive diminutivate în 138 de realizări şi 14 adjective şi adverbe în 39 de realizări. Din aceste 177 de modificate KRASSER foloseşte în traducerea germană doar 40 de diminutive sintetice şi 24 analitice, dar ignoră 113 realizări diminutivale româneşti, ceea ce duce la o schimbare semnificativă a atmosferei stilistice din *Baltagul*. Dar tocmai la redarea adjectivelor şi adverbelor, din care lipsesc nuanţele bogate a 26 de diminutive, apare evident faptul că traducătorul l-a interpretat greşit pe SADOVEANU, nefiind vorba de incapacitatea limbii de transpunere. Astfel, KRASSER îşi dă silinţa să traducă din punct de vedere formal cuvîntul *căsuţă*, care în româneşte are o cu totul altă rezonanţă decît germanul *Häuschen*, la fel se întîmplă şi pentru *odăiţă* (Stübchen) sau *motănaş* (Katerchen). Traducătorul nu reuşeşte pur şi simplu să redea puterea de expresie a autorului moldovean, cînd,din cele 7 exemple pentru *mititel*, el reduce totul la corespondentul "klein".

O situaţie similară avem şi pentru lexiile *puţintel* (în 9 cazuri), *singuratec* (în 4 cazuri) şi

---

[628] Din dezbaterile care în 1952 au condus la concedierea ruşinoasă a profesorilor Rosetti, Iordan şi Graur din corpul didactic al Facultăţii de Filologie din Bucureşti, se poate afla că diminutivele pot fi folosite şi ca instrument politic de luptă "împotriva căilor reacţionare de dezvoltare a limbii". Capul de acuzare a lui Rosetti era o propoziţie din prelegerea sa despre literatura română: "poeziile lui Alecsandri păcătuiesc printr-un exces de diminutive". Cităm din stigmatizarea publică a vremii: "*...nici n-a ajuns măcar să înţeleagă tezele staliniste...din curs rezultă că Al. Rosetti a rămas pe vechile lui poziţii neştiinţifice, nu a învăţat nimic din criticile ce i s-au adus...dovedeşte grave confuzii ideologice...trebuie subliniată lipsa de combativitate a cursului ...Analiza limbii lui Vasile Alecsandri e lichidată într-un paragraf...în care se spune că scriitorul ... a scris poezii care păcătuiesc prin diminutive. Aşa a înţeles Rosetti să arate imensa contribuţie pe care a adus-o în dezvoltarea limbii noastre cel mai însemnat dintre scriitorii noştri pînă la Eminescu, acela care timp de cinci decenii a luptat cu atîta hotărîre împotriva căilor reacţionare de dezvoltare a limbii...*" Gh. Orzea, Unele probleme în legătură cu cursurile de limbă română de la facultatea de filologie din Bucureşti în anul 1951/1952, SCL 3 (1952), p.187-192; p.188 s.

subţirel (în 2 cazuri). Oferim aceste date ca o contribuţie la lucrări comparatiste ulterioare, după modelul lui GOSSEN[629] sau al Majei FISCHER[630], deoarece de abia după adunarea unui fond de materiale bogat, care să faciliteze un studiu comparatist, imboldul lui LLOYD poate fi valabil şi pentru limba română: "The stylistic use of word formation, so long neglected in the past, may draw the attention of stylicians"[631].

În ce priveşte fineţea stilistică a traducerilor, nu trebuie ignorat faptul că aceasta nu poate apărea decît din mîna unui traducător, care să stăpînească foarte bine ambele limbi şi să cunoască precis specificul autorului şi a lumii pe care o zugrăveşte el.

2.3.2.5.6 Caracteristici tipologice

Indicele modificatelor extrase ne oferă o imagine clară despre constituţia, împărţirea şi tipologia diminutivelor. Ne-am ocupat îndeosebi de substantive[632]; cele 1754 de baze care formează 3825 diminutive se împart după cum urmează:

	masculin	feminin	total
monosilabic	312 - 34,8 %	4 - 0,4 %	316 - 17,0 %
bisilabic	472 - 52,9 %	400 - 46,5 %	872 - 49,8 %
trisilabic	105 - 11,7 %	389 - 45,0 %	494 - 28,2 %
tetrasilabic	5 - 0,6 %	61 - 7,1 %	66 - 3,8 %
pentasilabic	- -	7 - 0,8 %	7 - 0,3 %

Aceste cifre nu sînt valabile, totuşi, decît pentru formele de singular. 50,5 % (452) din lexemele înscrise în acest tabel la rubrica masculină sînt ambigene şi primesc la plural sufixe

---

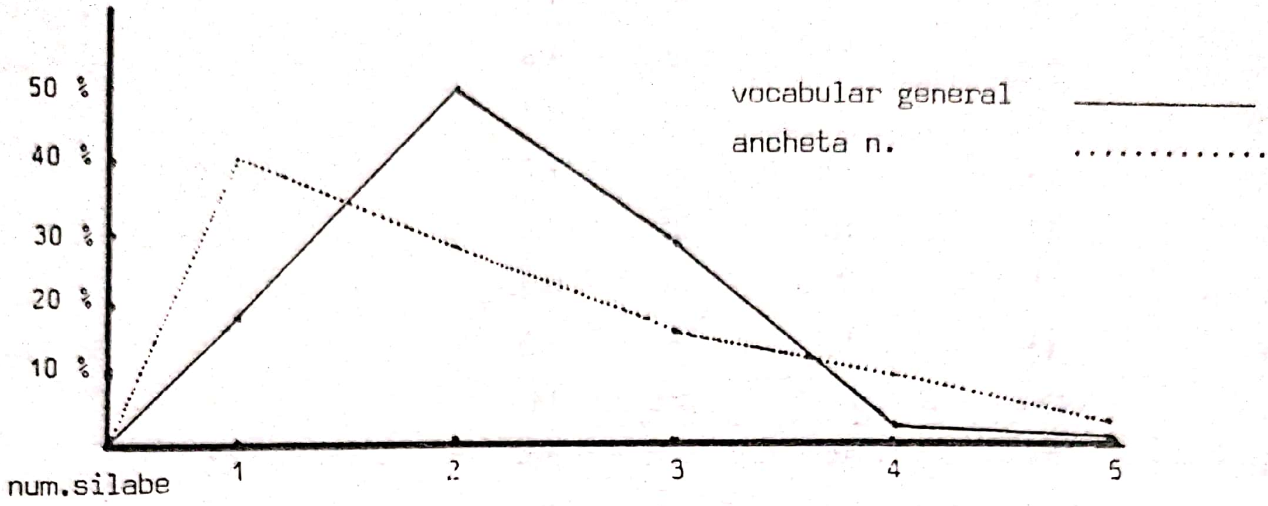
[629] Cf. Th. Gossen, Die Übersetzung italienischer Alterata ins Französische. Eine stilistische Betrachtung. VRom, 15 (1956), p.164-187.

[630] Maja Fischer, op. cit.

[631] P.M. Lloyd, An Analitical Survey of Studies in Romance Word Formation, RomPhil. 17 (1964), p.736-770; p.770.

[632] Asupra adjectivelor, cf. cap. 2.3.2.5.1.2.

specific feminine. Comparînd cu distribuţia vocabularului românesc după numărul de silabe [633], atît în textul curent cît şi în materialele lexicale, rezultă reprezentarea grafică de mai jos:

Această comparaţie trebuie privită cu circumspecţie: dacă la MIRON sînt cercetate toate clasele lexicale, unde se impune preponderenţa monosilabelor, noi ne ocupăm aici doar de cazul substantivului[634].

Sunetul iniţial

Cele 26 de sunete iniţiale (6 vocale şi 20 de consonante) reprezintă următoarea frecvenţă[635]:

Sunet	Masculin	Feminin	Total	%
A	34	15	49	2,8
B	72	68	140	8,0
C'	39	31	70	4,0

[633] Preluăm datele corespunzătoare din P. Miron, Zur Typologie des Rumänischen, dis. Bonn 1954, p.76.

[634] Printre cele mai frecvente 50 de lexii la Juilland, 34 sînt monosilabice.

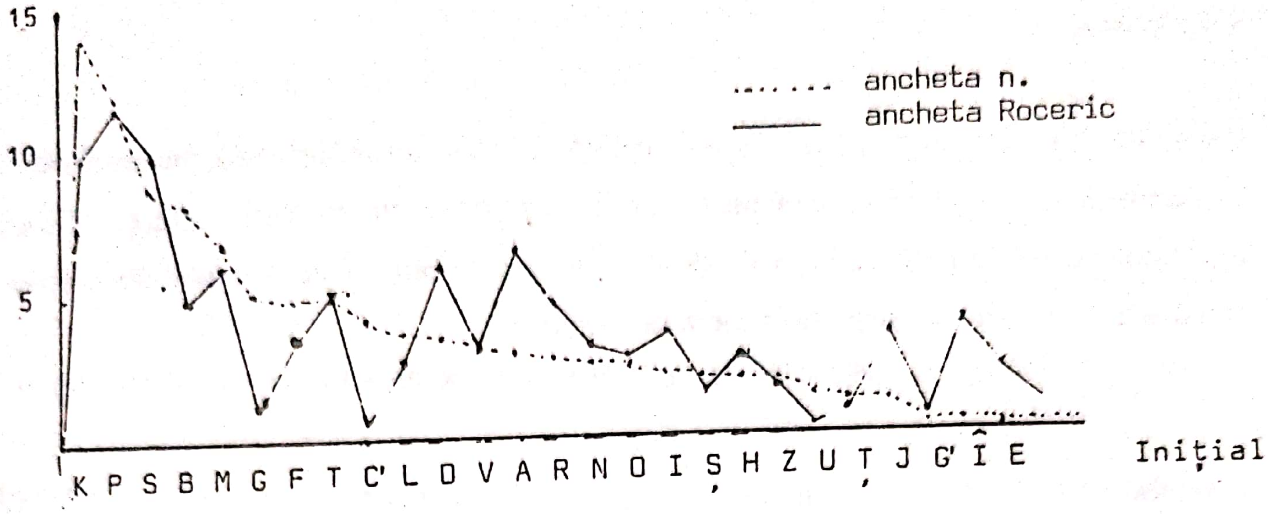
[635] Folosim semnele alfabetului român, dar cu deosebirile dintre *c* şi *g* urmate de *e* şi *i* (c', g') faţă de celelalte cazuri, *c*, *g* urmate de consonante sau de alte vocale. Acelaşi procedeu implică *s/ş*, *t/ţ* ca şi *ă* şi *î*.

D	39	24	63	3,6
E	1	1	2	0,1
F	38	44	82	4,7
G	48	37	85	4,8
G'	5	3	8	0,4
H	15	17	32	1,8
I	19	16	35	2,0
Î	2	2	4	0,2
J	13	11	24	1,3
K	126	120	246	14,0
L	28	39	67	3,8
M	54	63	117	6,7
N	21	20	41	2,3
O	24	17	41	2,3
P	106	100	206	11,8
R	19	25	44	2,6
S	74	75	149	8,6
Ş	21	14	35	2,0
T	36	46	82	4,6
Ţ	9	15	24	1,3
U	13	13	26	1,5
V	22	28	50	2,8
Z	16	16	32	1,8

Reprezentarea grafică de mai jos ne pune faţă în faţă cu rezultatele cercetărilor Alexandrei ROCERIC despre sunetele iniţiale în limba română[636]. Sunetele sînt ordonate pe coordonata orizontală după frecvenţa lor.

---

[636] Alexandra Roceric-Alexandrescu, Fonostatistica limbii române, Bucureşti, 1968.

Un alt tabel ilustrează raportul bază-modificat. Şi aici ordinea sunetelor iniţiale este dictată de numărul realizărilor ale fiecărui lexem.

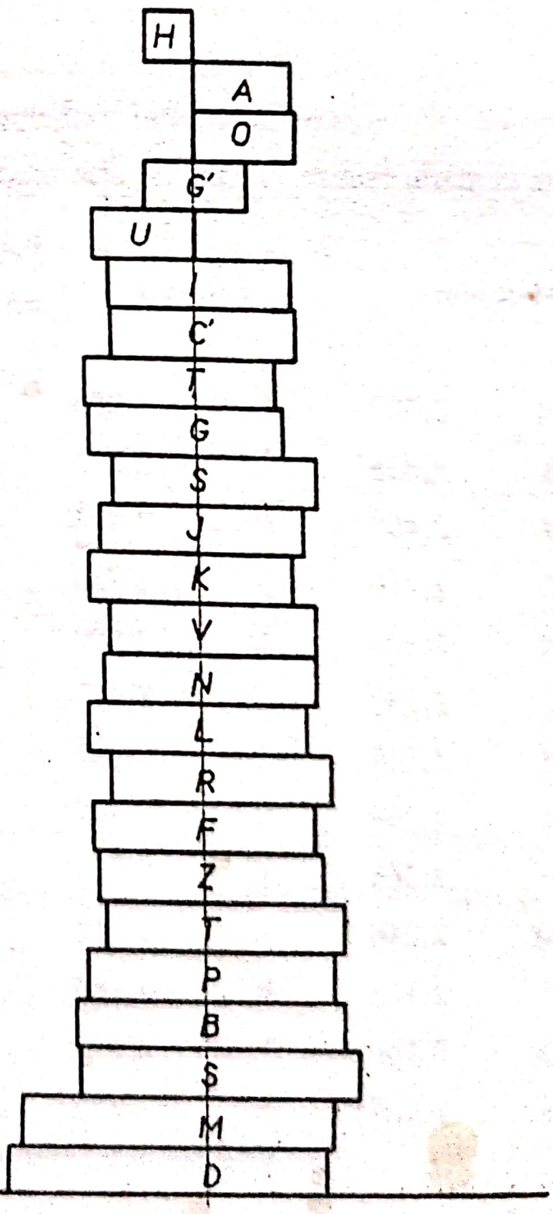
Masculin		Feminin		Masculin		Feminin	
N	2,523	L	3,256	Ş	1,904	K	2,166
B	2,458	M	2,873	T	1,861	B	2,161
V	2,454	F	2,863	C'	1,743	Z	2,062
D	2,410	N	2,750	Ţ	1,666	G'	2,000
U	2,384	A	2,600	G	1,645	P	2,000
L	2,357	U	2,461	I	1,631	O	1,882
F	2,315	G	2,432	H	1,533	C'	1,741
S	2,297	V	2,357	Î	1,500	J	1,636
P	2,264	Ţ	2,333	R	1,573	H	1,588
M	2,240	I	2,312	A	1,352	Ş	1,571
J	2,153	R	2,280	Z	1,312	D	1,375
O	2,166	T	2,217	G'	1,200	E	1,000
K	2,087	S	2,173	E	1,000	Î	1,000

La feminine, raportul bază-modificat este în cinci cazuri mai mare de 1:2,5, în timp ce doar masculinele care încep cu *m-* ating acest raport. În general, femininele sînt mai productive.

<u>Sunetul final</u>

Pentru cercetarea noastră am luat în consideraţie sunetele finale din temă, nu terminaţiile substantivelor, care în cazul femininelor ar fi doar *-e* sau *-ă*, cu unele excepţii. Ne-am orientat astfel încît să punem în evidenţă acele foneme de care se leagă sufixul diminutival. Din acest motiv am operat şi clasificarea pe genuri.

	Masculin		Feminin	
		%		%
A	-	-	50	5.8
B	22	2.5	26	3.0
C'	14	1.6	3	0.3
D	22	2.5	32	3.7
F	9	1.0	10	1.2
G	39	4.4	24	2.8
G'	1	0.1	1	0.1
H	1	0.1	-	-
I	50	5.6	91	10.6
J	1	0.1	6	0.7
K	108	12.1	130	15.1
L	35	3.9	50	5.8
M	10	1.1	34	3.9
N	137	15.3	95	11.0
O	-	-	2	0.2
P	26	2.9	21	2.4
R	203	22.7	107	12.4
S	16	1.8	11	1.3
Ș	33	3.7	18	1.8
T	89	9.9	72	8.3
Ț	27	3.0	53	6.0
U	30	3.3	-	-
V	5	0.6	9	1.0
Z	16	1.8	15	1.7

Pentru cele 10 lexeme cu frecvenţă maximă s-a obţinut următoarea ierarhie:

Masculin:	r	n	k	t	i	g	l	ş	u	ţ
Feminin:	k	r	n	i	t	ţ	a	i	m	d
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Raportul modificat : bază (M:B) se reflectă în tabelul de mai jos:

Masculin		Feminin	
D	4,000	S	3,000
M	3,700	B	2,692
B	2,545	T	2,680
S	2,500	P	2,571
P	2,423	R	2,523
L	2,314	M	2,351
Ţ	2,296	D	2,343
K	2,233	Ş	2,333
F	2,222	V	2,333
Z	2,178	Z	2,333
G	2,179	N	2,329
T	2,089	F	2,200
U	2,033	L	2,080
J	2,000	J	2,066
N	1,956	C'	2,000
R	1,876	O	2,000
V	1,800	A	1,960
I	1,740	I	1,923
C'	1,714	K	1,869
Ş	1,606	G	1,666

H	1,000	Ţ	1,547
G'	1,000	G'	1,000

Deoarece nu dispunem de date suficiente referitoare la sunetul final în limba română, considerăm datele noastre doar ca o bază pentru cercetări viitoare, spre exemplu asupra relaţiei dintre numărul de silabe şi cel de sunete sau dintre sufix şi numărul final. Însă, după cum am constatat, lexemele cu sunet final labial *(-p, -m, -b)* apar procentual de patru ori mai mare la monosilabice decît la bisilabice (80% faţă de 20%), adică exact invers faţă de *l* şi *r*, care apar cu 19,3% la monosilabice, respectiv 80,7% la bisilabice. Aceasta înseamnă că realizările primei grupe antrenează 62 de sufixe, pe cînd cele din a doua, doar 34.

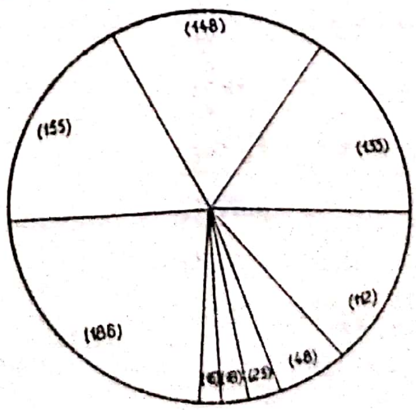
Monosilabice masculine

Cele 312 baze dau naştere la 839 de modificate, ceea ce înseamnă în medie un raport de 1 : 2,689.
Semnificativ este numărul mare de sufixe cumulative care participă la realizarea a 2/3 (66,74%) din totalitatea lexiilor. Dintre sufixele simple s-au impus *-uţ* cu 155 de exemple (inclusiv 5 sufixe cumulative) şi *-uc* cu 23 de exemple (inclusiv 5 sufixe cumulative).

Grupa	Total	Suf.simplu
-eţ	166	10
-(i)or	275	16
-aş	19	6
-el	106	14

Clasificarea după frecvenţă apare astfel:

-uţ	155
-uleţ	148
-işor	133
-uşor	112
-urel	48
-uc	23
-uş	18
-ior	16

Restul de 186 de lexii se împarte la alte 56 de sufixe.

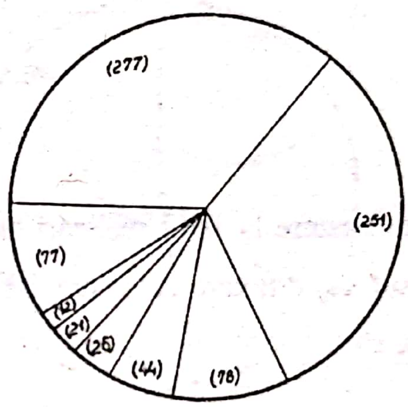
Masculine bisilabice

Aici se include mai mult de jumătate din bazele din care rezultă 786 de realizări, deci în medie un raport de

1 : 1,665

Total diferit de lexiile monosilabice, sufixele simple participă aici la 92% din realizări. Ierarhia este următoarea:

-el	277
-aş	251
-uţ	78
-(i)or	44
-uş	26
-işor	21
-uleţ	12

La restul de 77 de realizări participă alte 31 de sufixe.

Masculine trisilabice

105 baze realizează 141 sufixări diminutivale, relaţia bază-modificat este deci în medie

1 : 1,342

Doar 13 sufixe sînt implicate, anume:

-aş	la	66	Modificate
-el		54	
-(i)or		5	
-uţ		5	
-uş		3	

-*ic*	1

În rest, sufixele -*cior*, -*uşor*, -*icel*, -*urel*, -*cuţ*, -*uleţ*, -*cean* sînt reprezentate o singură dată.

Masculine tetrasilabice

Cele cinci lexii acoperă şase exemple în total, unul în -*el*, restul în -*aş*.

Feminine monosilabice

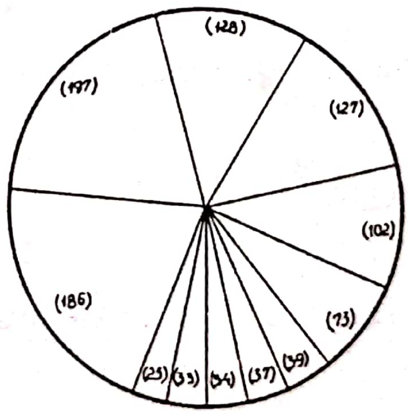
Aici amintim patru lexii: *mia*, *şea*, *stea* şi *zi*. Este de reţinut că numărul mare de realizări diminutivale (32) măreşte raportul la

1 : 8

Feminine bisilabice

Cele 400 de baze dau naştere la 1012 realizări diminutivale. Relaţia B - M: 1 : 2,53
Sînt utilizate 73 de sufixe, din care cele cumulative participă la 568 de realizări (56,12%).
Cele mai dese sufixe sînt:

-*uţă*	197
-*işoară*	128
-*iţă*	127
-*uliţă*	102
-*uşoara*	73
-*ică*	39
-*ioară*	37
-*icică*	34
-*ucă*	33
-*luţă*	31
-*icea*	25

Feminine trisilabice

389 de baze realizează 702 construcţii diminutivale.

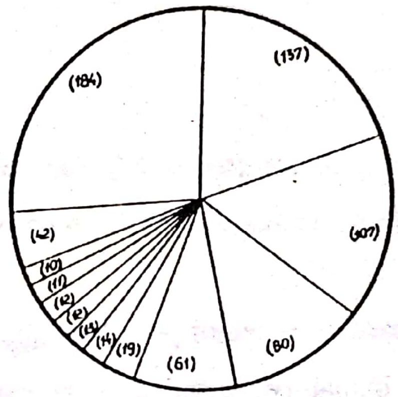
Relaţia B - M: 1 : 1,804

86% sînt sufixe simple.

Cele mai frecvente:

-uţă	184	*-uică*	14
-ioară	137	*-fioară*	13
-ică	107	*-uie*	12
-iţă	80	*-ice*	12
-ea	61	*-işoară*	11
-uşă	19	*-ucă*	10

În total participă 33 de sufixe.

Feminine tetrasilabice

61 de baze primesc 84 de diminutive, cu ajutorul a 7 sufixe. Relaţia B - M: 1 : 1,377

Cele mai frecvente:

-ioară	25	*-ea*	6
-uţă	25	*-ucă*	1
-ică	18	*-uce*	1
-iţă	8		

Feminine pentasilabice

7 baze dau naştere la 8 diminutivări: patru din grupa *-oară* *(-ioară, -cioară, -işoară)* ca şi *-ică* şi *-ea.*

Accentul în lexiile masculine

Accentul pe prima silabă

Au fost înregistrate 120 de exemple (fără baze monosilabice), din care 107 sînt bisilabice iar 13 trisilabice. Din cele 281 de diminutive realizate, 35 proveneau din baze trisilabice. Cele mai frecvente sufixe:

-el	78
-aş	57
-uţ	23

Accentul pe a doua silabă

Printre cele 390 de baze care au accentul pe a doua silabă, 20 sînt trisilabice şi permit 27 de modificate, iar 370 sînt bisilabice, avînd 568 de modificate. Sufixele simple (90% din realizări) se împart după cum urmează:

-el	220
-aş	214
-uţ	55
-(i)or	39
diferite	11

Accentul pe a treia silabă

Cele 66 de lexii (din care una tetrasilabică, restul trisilabice) dau naştere la 75 de modificate, toate cu sufixe simple:

-aş	44
-el	24

-uț	3
-uş	2
-(i)or	2

Accentul pe a patra silabă

Cele trei lexii tetrasilabice prezintă patru realizări cu sufixe simple:

-aş	3
-el	1

Accentul în lexiile feminine

Accentul pe prima silabă

În afara bazelor monosilabice, 479 de lexii sînt accentuate pe prima silabă. 79 de sufixe participă la 1174 de diminutivări (din care 48,6% cu sufixe simple). Cele mai frecvente sufixe:

-uță	241	*-uşoară*	77
-iță	145	*-ică*	61
-işoară	134	*-ucă*	30
-(i)oară	104	*-ea*	24
-uliță	100	*-ucea*	24

Trei pătrimi din numărul bazelor sînt bisilabice.

Accentul pe a doua silabă

311 de lexii stau la baza a 540 realizări diminutivale, cu ajutorul a 35 de sufixe. Sufixele simple domină (81,6%).

Cele mai frecvente:

-uță	146
-ică	84

-(i)oară	80
-iţă	63
-ea	36

Patru cincimi din lexii sînt trisilabice.

<u>Accentul pe a treia silabă</u>

Cele 60 de lexii stau la baza a 71 de realizări diminutivale cu ajutorul a 8 sufixe. Procentajul realizărilor cu sufixe simple atinge 95,8%. Patru cincimi din aceste lexii sînt tetrasilabice.

<u>Accentul pe a patra silabă</u>

Există doar 6 pentasilabice accentuate astfel, care dau naştere la 7 modificate. Sufixele folosite sînt: *-(i)oară, -işoară, -ea* şi *-ică.*

<u>Vocalele accentuate la masculine</u>

<u>*a*</u> 251 de lexii (28,1%) prezintă 560 de realizări diminutivale.

Raportul B - M: 1 : 2,231

Participarea sufixelor simple: 66%

Clasificarea după frecvenţă:

-el	139
-aş	104
-uţ	57
-(i)or	24

<u>*e*</u> 71 de lexii (7,9%) prezintă 140 de diminutive.

Participarea sufixelor simple: 50%

Raportul B - M: 1 : 1,971

Clasificarea după frecvenţă:

-el	24

-aş 21

-uţ 16

i 94 de lexii (10,5%) prezintă 170 de diminutive.

Participarea sufixelor simple: 57%

Raportul B - M: 1 : 1,808

Clasificarea după frecvenţă:

-aş 30

-el 29

-uţ 2

o 157 de lexii (17,6%) prezintă 330 de diminutive.

Participarea sufixelor simple: 50%

Raportul B - M: 1 : 2,101

Clasificarea după frecvenţă:

-aş 59

-el 52

-uţ 43

u 122 de lexii (13,6%) prezintă 270 de diminutive.

Participarea sufixelor simple: 46%

Raportul B - M: 1 : 2,213

Clasificarea după frecvenţă:

-el 55

-uleţ 39

-aş 34

-uţ 30

î 48 de lexii (5,3%) prezintă 102 de diminutive.

Participarea sufixelor simple: 48%

Raportul B - M: 1 : 2,125

Clasificare după frecvenţă:

-uț	17	*-ușor*	12
-uleț	16	*-el*	10
-ișor	12	*-urel*	7

<u>*ă*</u> 13 lexii (1,5%) prezintă 33 de diminutive.

Participarea sufixelor simple: 39%

Raportul B - M: 1 : 2,538

<u>Diftongi și triftongi</u>

Din această categorie (15,5%) fac parte diftongii:

-ai	13	*-io*	13
-ăi	1	*-iu*	10
-ea	25	*-îu*	4
-ei	13	*-oa*	4
-eu	8	*-oi*	14
-ia	5	*-ou*	2
-ie	12	*-ui*	5
-îi	1	*-ău*	8

și triftongii:

-ioa	1
-eai	1

Raportul B - M: 1 : 1,927

<u>Vocalele accentuate la feminin</u>

<u>*a*</u> 233 lexii (25,9%) prezintă 544 de diminutive.

Participarea sufixelor simple: 60%

Raportul B - M: 1 : 2,439

Clasificarea după frecvență:

-uță	119	*-ișoară*	32
-(i)oară	53	*-ea*	26
-iță	50	*-ucă*	18
-ică	48	*-ușoară*	17

e 49 de lexii (5,7%) prezintă 92 de diminutive.

Participarea sufixelor simple: 78%

Raportul B - M: 1 : 1,877

Clasificarea după frecvență:

-uță	29	*-ea*	8
-(i)oară	16	*-ică*	8
-iță	10		

i 157 de lexii (18,2%) prezintă 298 de diminutive.

Participarea sufixelor simple: 72%

Raportul B - M: 1 : 1,910

Clasificarea după frecvență:

-uță	89	*-ișoară*	25
-(i)oară	60	*-uliță*	20
-iță	25	*-ică*	19

o 51 de lexii (5,9%) prezintă 88 de diminutive.

Participarea sufixelor simple: 65%

Raportul B - M: 1 : 1,725

Clasificarea după frecvență:

-uță	21
-iță	15
-(i)oară	12
-ică	6

u 135 de lexii (15,7%) prezintă 310 de diminutive.

Participarea sufixelor simple: 58,4%

Raportul B - M: 1 : 2,296

Clasificarea după frecvenţă:

-uţă	49	*-işoară*	21
-iţă	45	*-uşoară*	21
-ică	40	*-ea*	17
-(i)oară	23		

<u>î</u> 54 de lexii (6,4%) prezintă 125 de diminutive.

Participarea sufixelor simple: 69,6%

Raportul B - M: 1 : 2,314

Clasificarea după frecvenţă:

-uţă	39	*-ică*	11
-(i)oară	18	*-iţă*	8
-işoară	15	*-uşoară*	8

<u>ă</u> 4 lexii (0,5%) prezintă 13 diminutive.

<u>Diftongi şi triftongi</u>

<u>ea</u> 81 de lexii (9,4%) prezintă 147 de diminutive.

Raportul B - M: 1 : 1,814

<u>oa</u> 48 de lexii (5,6%) prezintă 143 de diminutive.

Raportul B - M: 1 : 2,979

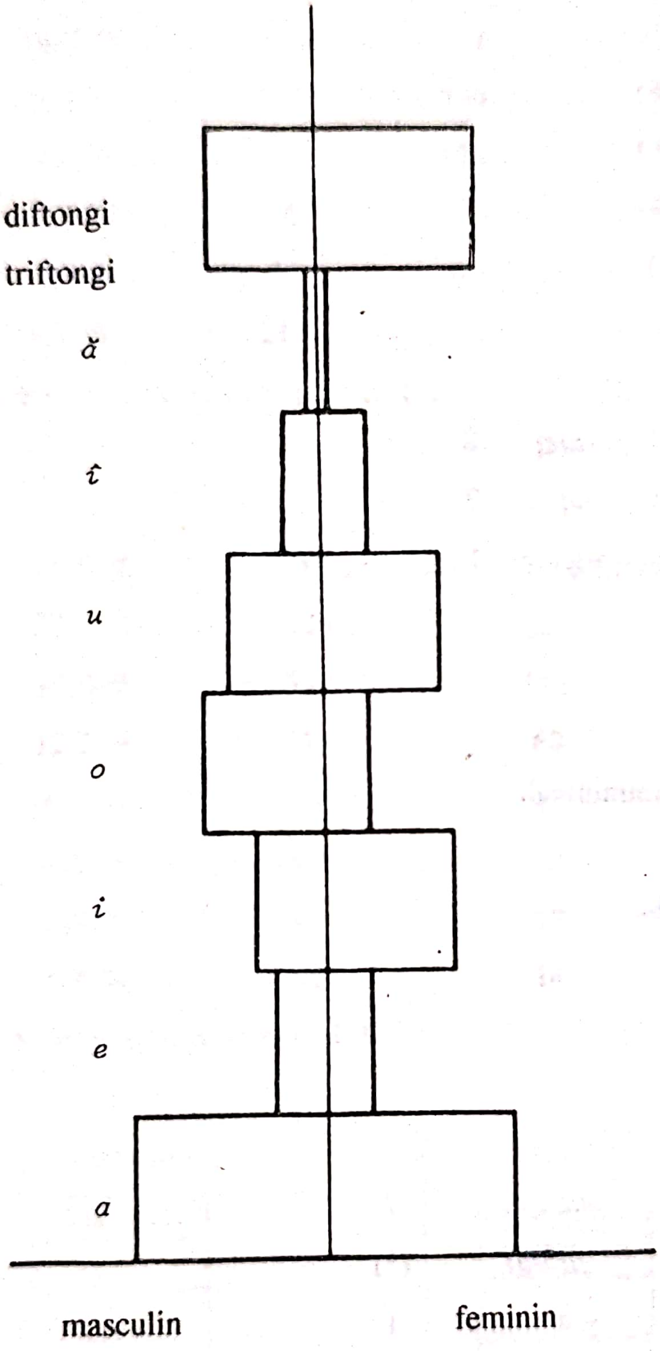
Alţi diftongi:

-ai	7	*-io*	2
-ei	8	*-îi*	1
-eu	1	*-oi*	3

-ea	16	*-ui*	2
-ie	8	*-iu*	6

Triftongi:

-ioa	3
-oai	3

<u>Neologismele</u>

Date importante despre productivitatea sufixelor se pot obţine din analiza neologismelor modificate:

<u>masculine</u>

74 de lexii prezintă 81 de realizări diminutivale.

Relaţia B - M: 1 : 1,094

Distribuţia după numărul de silabe:

monosilabic:	19 (25,7%)
bisilabic:	35 (45,7%)
trisilabic:	18 (24,3%)
tetrasilabic:	2 (2,7%)

Ierarhia sufixelor:

-aş	37	*-uleţ*	8
-el	18	*-uţ*	7
-(i)or	10	*-ici*	1

<u>feminine</u>

45 de lexii prezintă 5 realizări diminutivale.

Raportul B - M: 1 : 1,177

Distribuţia după numărul de silabe:

bisilabic:	12 (26,7%)
trisilabic:	26 (57,8%)

Ierarhia sufixelor:

-uţă	26	*-iţă*	7
-(ăluţă)	(3)	*-(uliţă)*	(3)
-(i)oară	10	*-ea*	1
-(cioară)	(1)	*-ie*	1
-(uşoară)	(1)	*-uie*	1
-ică	8		

Frecvența sufixelor diminutivale

masculine

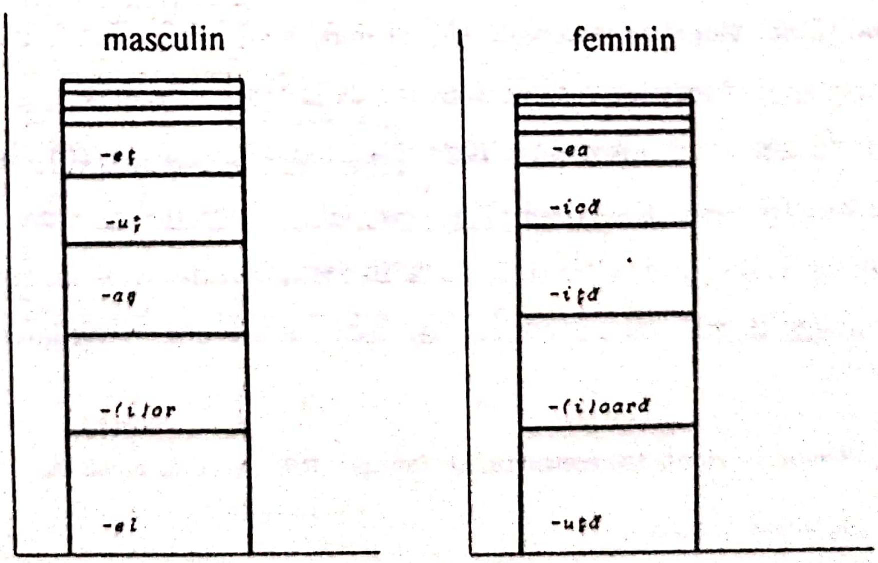
-el	24,5 %	455	(din care 109 suf. cum.)
-(i)or	19,2 %	359	288
-aș	18,7 %	349	14
-uț	13,7 %	255	239
-eț	10,8 %	202	175
-uș	2,5 %	46	
-uc	1,9 %	36	10
-ic	1,1 %	21	

Celelalte sufixe reprezintă fiecare pînă la 1%.

feminine

-uță	24,9 %	488 (din care	74 suf.cum.)
-(i)oară	22,7 %	446	244
-iță	17,3 %	339	125
-ică	12,2 %	239	68
-ea	6,6 %	129	48
-ucă	2,5 %	49	2
-ușă	2,4 %	47	19
-uie	1,6 %	31	14

Restul sufixelor nu depășesc fiecare 1 %.

Clasificarea după domeniile de referință nu s-a făcut cu pretenția generalizării. Ea nu pretinde să reflecte totalitatea lumii obiectelor, ci acționează din necesitatea de a preciza poziția semantică a modificatelor în raport cu lexemele de bază și între ele[637]. Un cuvînt ca *apă* nu a fost tratat de noi ca element primordial, în sensul concepțiilor presocratice, cum apare la WARTBURG/HALLIG, ci, prin examinarea sensurilor tuturor modificatelor sale, a fost inclus fie în rubrica "hidrologie", fie în cea a lichidelor potabile. Din mulțimea relativ mică a materialelor și din intenția de a pleca strict de la sensul realizărilor, adică în fiecare caz analizat, de la concret la abstract, a rezultat clasificarea pe care o vom prezenta aici. Ea trebuie să servească în primul rînd pentru a recunoaște, cu rapiditate și fără o acrobație conceptuală, dezvoltarea semantică și mutația modificatelor[638].

La consultarea domeniilor de referință reiese că în grupa B 54 (astre) soarele nu este reprezentat, dar luna și stelele prezintă 8 respectiv 7 modificate. Domeniul zoologic B 53 arată că pentru *mînz, mînză* există 21 de diminutive, aproape tot atîtea cît pentru *miel, mia* (22); pentru *cal* există 7, pentru *urs* și *șoim* cîte 6 realizări. Pentru numele de păsări preferința se îndreaptă spre *sturz* (8), *cuc* (7), *corb* (6). Denumirile de arbori sînt reprezentate în general cu puține modificate: *păr* (5), *fag* (5), *arțar* (4), *ulm* și *nuc* (3), *măr, stejar, tei* și *plop* (2); însă pentru *brad* există 14 forme diminutivale. Cele mai multe realizări se înregistrează în domeniul B 101 (grade de rudenie), unde raportul bază-modificat atinge 1 : 4,08, spre deosebire de grupa meseriilor B 112, unde raportul se limitează la 1 : 1,479.

Pentru *mamă, maică* am numărat 30 de realizări, pentru *tată, taică* 20; *frate* atinge numărul de 10, *soră* 9 modificate. Bogat reprezentate sînt și *fată, bade, moș, babă*, în total 38 de diminutive. La inventarul obiectelor casnice s-au impus la mare diferență: *pat* (13), *scaun* (11) și *masă* (9), la cel al recipientelor: *oală* (9), *sac* (7) și *ladă* (6). În domeniul construcțiilor, cele mai frecvente sînt: *casă* (12), *pod* (10), *grindă* (8) și *scară* (7). Pentru *sat* există 8 diminutive, iar pentru *oraș*, 3. Cu excepția denumirilor pentru *țigani* și *maghiari*, în domeniul B 301 (nume etnice) nu apare decît cîte o realizare. În mod

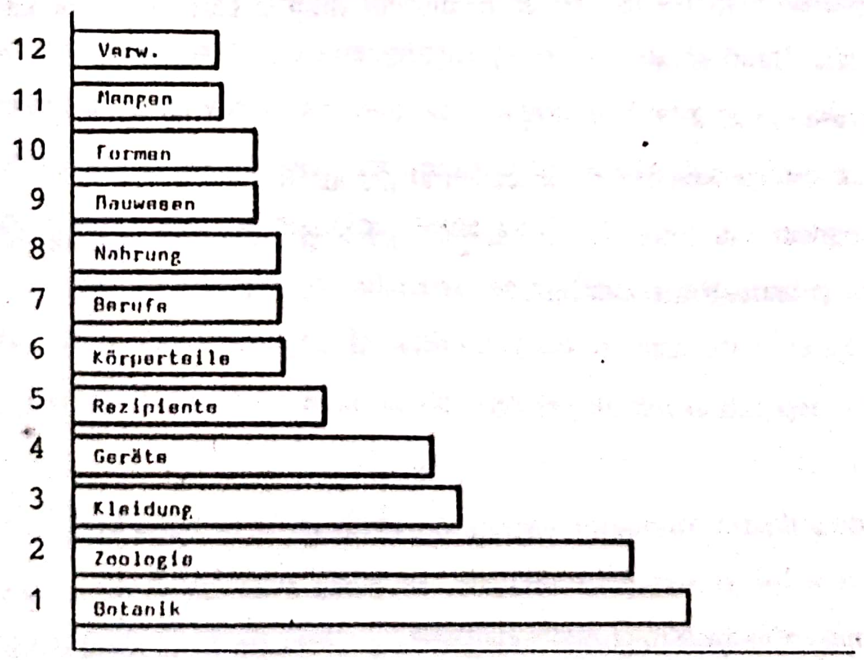
---

[637] Asupra problematicii clasificării semantice, cf. Ettinger, RR, cap. 6.2, p.369 ss.

[638] Vezi mai jos tabelul complet.

semnificativ, 50 % din modificatele domeniului B 40 (*scriere*, *tipar*, *carte*) sînt neologisme. În privința procentelor de reprezentare a fiecărui domeniu, constatăm următoarea ierarhie:

1. botanică	(B 52)	215	12,25 %
2. zoologie	(B 53)	196	11,17 %
3. îmbrăcăminte	(B 08)	134	7,63 %
4. ustensile	(B 052)	125	7,13 %
5. recipiente	(B 015)	88	5,01 %
6. anatomie	(B 151)	75	4,27 %
7. profesiuni	(B 112)	73	4,16 %
8. alimentație	(B 07)	72	4,10 %
9. construcții	(B 04)	64	3,64 %
10. forme	(B 021)	64	3,64 %
11. cantități	(B 014)	51	2,90 %
12. rudenie	(B 101)	50	2,85 %

2.4 Tendințe ale graduării intralexematice

Mai mult decît în cazul graduării extralexematice, studiul nostru caută să sesizeze prin realizările cu afix unele momente importante în dezvoltarea limbii române.

1. 'Europeizarea' vocabularului a adus după sine și folosirea mai frecventă a lexiilor prefixate. Procesul nu este încă încheiat. La *mini-*, *maxi* și *multi-* se asociază și alte particule noi, care acționează în aceleași condiții ca în franceză sau italiană.

2. Printre prefixele 'noi', *supra-* cunoaște cea mai largă răspîndire.

3. Concurența dintre sufixele augmentative și cele diminutive slăbește, în cadrul moțiunii, terminațiile normale de feminin: în disputa *doctoriță* - *doctoroaică* își face loc și formula *doctoră*. Sufixele blocate își recapătă astfel sensul graduat: *(Larissa nu e o atletă, e o atletoaică)*.

4. Adjectivul augmentativ pare să fie pe cale de dispariție, nemaiexistînd decît în argouri un număr redus de realizări de acest tip *(arzoi)*.

5. Substantivele percepute ca singularia tantum *(apă, foc, fum)* își realizează graduarea augmentativă apelînd la sufixe colective, ceea ce pare logic, din punct de vedere al sensului lor *(apăraie)*.

6. Printre afixele pătrunse în limba română în ultimul timp și care sînt productive nu se regăsește nici un sufix diminutival.

7. Exemplele furnizate arată că:

a) diminutivarea este încă productivă ca procedeu al graduării,

b) în cazurile de concurență între sensuri amplificative și reductive este de observat o anumită specializare și lexicalizare continuă.

3. Privire retrospectivă

Încercarea noastră de a ilustra 'dispoziția general umană' (cap. 0.1) către graduare, pe baza exemplelor, a segmentelor și situațiilor textuale, ar putea avea șanse de succes doar în măsura în care luăm în discuție categoriile funcționale și analizăm fenomenul graduării prin prisma caracterelor semantice distinctive. Vorbirea concretă și mai ales textele fixate scriptual au servit la relevarea diferențelor de sens și a planurilor de conotație stilistică. Ele au fost deci puncte de plecare în elaborarea propriei noastre concepții, prin care aveam să

identificăm valorile de bază şi cele uzuale. Urmează de la sine că domeniul de cercetare formal (morfosintaxa) a fost cu mult depăşit. Pe baza graduării, ca 'tertium comparationis', au fost indicate şi descrise afinităţile dintre procedeele lexicale şi cele sintagmatice. În ciuda intenţiei noastre de a prezenta fenomenul graduării în mod exhaustiv, am evitat domeniul stufos al fonostilisticii, cercetat atît de amănunţit şi de sugestiv de la Trubetzkoy, Regula, Spitzer, Polivanov, Caracostea sau Stankiewicz încoace. Acolo unde contextul lingvistic nu era suficient, am luat în considerare, cum era normal, factori extralingvistici, în primul rînd nivelul cultural al vorbitorilor, fără a exagera, totuşi, rolul gesticii sau al prozodiei.

Prin recursul la normă a fost pus în lumină şi raportul cu cel mai important aspect al graduării, accentuat de noi în repetate rînduri, anume cu afectul. Pretutindeni unde vorbirea părăsea cadrul uzual, controlabil al limbii, am precizat în mod limpede valorile speciale rezultate. De o importanţă deosebită în cercetarea noastră a fost limba activă, cea creatoare, în care afectul şi intelectul nu se exclud reciproc. Rezumînd, am vrea să subliniem unele puncte, care ni se par de o importanţă majoră:

Comparaţia, ca un procedeu al graduării, iniţiat de stipularea cantitativă a unei însuşiri, exprimă relaţii dimensionale, care se stabilesc în limbă între un domeniu neutru şi unul graduat (cap.1.2.2). În cercetarea acelor adjective clasificate în general drept nongraduabile şi a tuturor cuvintelor care exprimă însuşiri presupus nongraduabile, a superlativelor şi comparativelor din latina veche, am constatat că graniţa dintre 'graduabil' şi 'nongraduabil' este mai puţin luată în seamă decît cea prescrisă în gramatica normativă. Cel mai des sînt graduate acele lexii care au antonime lesne de localizat. Cele 'nongraduabile' au fost clasificate, cu unele excepţii, în adjective secundare, transparente. Comparativele şi superlativele vechi latine cunosc în ultimul timp o răspîndire largă, ca substantive lexicalizate. Ele sînt redate adjectival, ca derivări desubstantivale:

$Adj._1$ ------> S_{lex} ----> $Adj._{2(morfem\text{-}o)}$

Orice altă formă adjectivală de masculin singular poate fi folosită adverbial. Relaţia strînsă dintre adjectiv şi adverb, care poate conduce la confundarea claselor morfologice, este frecvent folosită de unii autori în scopul exprimării unei comparaţii artistice, mai ales că evitarea monosemiei în sine este specifică limbajului poetic.

În cazul graduării ascendente, am deosebit două valori normative: tipul A prim-actanţial, care prezintă însuşirea unui obiect în comparaţie cu însuşirea unui alt obiect, şi tipul B circumstanţial, care arată însuşirea aceluiaşi obiect în împrejurări diferite.

Atît realizările categoriei A, cît şi cele ale categoriei B cunosc o întrebuinţare normativă, în care ambele expresii comparative sînt manifeste (α + ß). La tipul prim-actanţial, termenul eliminat sintactic trebuie să fie înlocuit prin valorile clarificatoare ale contextului (cap.1.2.4.1.1.3.1); la tipul B circumstanţial, determinarea prin context nu este o condiţie, dar poate conţine informaţii suplimentare (cap.1.2.4.1.1.3.2). Tocmai cazurile în care termenul ß lipseşte sînt grăitoare asupra vulnerabilităţii disocierii între 'comparativ' şi 'superlativ', mai ales cînd ea se face pe criterii formale şi nu ale conţinutului (cap.1.2.4.1.1.5). Categoria adverbelor, părţi de vorbire inflexibile, cunoaşte posibilitatea unei 'flexiuni' doar prin graduare.

Dacă la adjectiv este vorba de modificarea unui predicator, în cazul adverbului sînt graduate componentele modale, temporale sau locale ale unui indicator, care este dependent de context (cap. 1.2.4.1.2). Astfel se obţine şi un inventar mai cuprinzător al nivelului I al graduării: întrebuinţarea exorelaţională presupune aici în mod explicit (α + ß) sau implicit α utilizarea recursivă a unei poziţii. Am oferit exemple pentru a ilustra tipurile diferite, cu mai multe posibilităţi combinatorice (cap. 1.2.4.1.2.2) - cel prim-actanţial, cel circumstanţial temporal, local şi modal, cel verbal, cel actanţial secund, cel predicativ-nominal, ca şi cel actanţial terţ.

Produsul mediu al expresiei graduate nu reprezintă gradul obiectiv al intensităţii, mai ales la formele concurente pozitiv, comparativ, superlativ, ci atrage atenţia receptorului printr-un apel asupra faptului că un conţinut apare într-o formă specială şi nu într-una neutrală (cap.1.2.4.1.2.5.). Prin intermediul sistemului analitic al graduării în limba română, orice substantiv poate fi activat teoretic, prin adăugarea adverbului *mai*, astfel încît să devină parte componentă a comparaţiei, cu înţeles adjectival, adverbial sau chiar verbal (cap.1.2.4.1.3.). Această libertate în planul expresiei poate da naştere prin folosirea adverbului *mai* şi în alte clase lexicale unor nivele de graduare distincte (cap.1.2.4.1.4.). Din această perspectivă rezultă că o eventuală clasificare după apartenenţa la clasele lexicale nu ar putea corespunde decît unor criterii formale. Categoriile lexicale sînt mai puţin hotărîtoare decît funcţia pe care o au de îndeplinit în diferite situaţii.

În ceea ce priveşte nivelul II al graduării, ne-am ocupat de valoarea de bază a superlativului

exorelaţional, ca graduare ascendent-individualizată. Am descoperit aici, pentru adjectiv, reguli fixe în exprimarea determinărilor suplimentare, a categoriei de referinţă specializată în comparaţie (cap.1.2.4.2.).

Superlativul 'absolut', exprimînd o relaţie endograduală, nu evocă prin denumire o eventuală atingere a celui mai înalt nivel al graduării, ci,mai curînd, că prin această operaţie lingvistică s-a renunţat la raportarea la alte obiecte sau situaţii. Mai frecvent decît superlativul 'gramatical' format cu ajutorul unor adverbe intensificatoare *(foarte, prea etc.)*, se foloseşte superlativul 'liber absolut', ca în toate limbile romanice. Specificul său - incomensurabilitatea- este precizat de un adverb determinant, care îi poate mări capacitatea expresivă respectiv graduantă, atunci cînd este folosit cu sens figurat. Avem de a face mai întotdeauna cu transpoziţii deadjectivale, care prin natura lor semică exprimă 'ceva care se află în afara posibilităţilor noastre de a măsura', pe lîngă 'incomensurabil' sau 'nelimitat' (cap.1.2.4.2.3.2). Cele 131 de realizări spontane de tipul *teribil de mare* consemnate în capitolul 1.2.4.3.3. ar trebui să releve productivitatea acestei forme a graduării şi predilecţia în folosirea ei. Se adaugă şi alte procedee ale graduării. Am semnalat deja 56 de tipuri, în care gradele de comparaţie clasice erau modificate, întregite sau substituite prin evidenţieri şi construcţii metaforice, repetiţii şi apoziţii, comparaţii în formă explicită sau eliptică, emfaze şi aproximaţii (cap.1.4).

Aceste tipuri le vom nota după cum urmează:

1. *frumoasa turmă (cap.1.3)*
2. *frumoasa de fată (cap.1.3.1.2.)*
3. *un mic de amnărel*
4. *bunătate de casă*
5. *bunătate de ţîfnoasă*
6. *glas de dulceaţă*
7. *grădină de băiat*
8. *diavoli de ochi*
9. *întîi şi întîi (cap.1.3.2.)*
10. *prost-prost*
11. *vine, vine, vine*
12. *fuga, fuga*

13. *lume peste lume*
14. *eu şi numai eu*
15. *a mia oară*
16. *hai, hai*
17. *popa popilor (cap.1.3.3.)*
18. *trîndavul lumii*
19. *pui de om (cap.1.3.4.)*
20. *isteţ ca un proverb (cap.1.3.4.1.1.)*
21. *vorbeşte ca apa*
22. *ca niciodată*
23. *ca vai de lume*
24. *o sete ca aceea*
25. *un ceas cît trei*
26. *mai bun ca orice*
27. *mai repede ca vîntul*
28. *frig de crapă ouăle (cap.1.3.5.)*
29. *numai nu dai în gropi*
30. *aşa de mare*
31. *dragă s-o mănînci*
32. *nebun de legat*
33. *vechi, negru de vechi*
34. *de o sută de ori (cap.1.3.6.)*
35. *al dracului (cap.1.3.7.)*
36. *minune mare*
37. *un şiret şi jumătate*
38. *şi încă cum*
39. *beat tun (cap.1.3.8.)*
40. *a lega cobză*
41. *părul măciucă*
42. *leacul minune*
43. *geană de lumină (cap.1.3.9.)*
44. *n-am dormit neam*

45. *amar de ruşi*
46. *aproape neîntrerupt*
47. *cam îngust (cap.1.3.10.)*
48. *destul de mare*
49. *ca şi gata*
50. *ceva mai grosuţ*
51. *ceva de spaimă*
52. *oarecum - undeva - cîndva*
53. *aşa de aproape - de departe*
54. *cam mare, cam mică*
55. *atunci şi nici atunci (cap.1.3.11.)*
56. *bun de rele (cap.1.3.11.)*

Ca o tendinţă constantă a graduării 'extragramaticale' pot fi identificate două orientări: 1. încercarea de a marca zonele intermediare ale gradelor de comparaţie standard prin valori noi, şi 2. transferul formaţiilor graduării în afara limitelor măsurabile, pentru sensurile superlative (cap.1.4.).

În ce priveşte modificarea intralexematică (cap.2.) interesul cercetării noastre s-a focalizat asupra acelor construcţii care îşi schimbă cuvîntul de bază prin intermediul graduării. Determinarea poate să aibă un efect aditiv sau unul multiplicativ (cap.2.3.). Din punct de vedere formal poate fi stabilită, ca o trăsătură distinctivă între prefixe şi sufixe influenţa afixului asupra configuraţiei fonetice a lexemului de bază. În timp ce sufixele pot provoca alternanţe fonetice ale bazei (cap.2.3.1.2.) *(frumoasă - frumuşică)*, acest lucru nu este observat şi la prefixe.

Prefixele graduate din limba română sînt clasificate după momentul preluării lor în limbă, ca împrumuturi. Există prefixe vechi, 'moştenite' *(arhi$_1$-, prea-, răs-, stră-, proto-, para-)* şi prefixe noi *(arhi$_2$-, extra-, hiper-, super-, supra-, ultra-)*. Cele din urmă devin din ce în ce mai productive şi pot reprezenta, ca şi în alte limbi, o incizie în structura morfologică a limbii române (cap.2.3.1.3.2.). Ele concurează ca substitute ale adverbelor *foarte* şi *prea*, în limba scrisă şi vorbită, în literatură şi în idiomul familiar (cap.2.3.1.3.2.). Dacă plecăm de la valoarea discursivă a unui modificat în text, şi implicit de la comutabilitatea extinsă a

bazei modificatului, rezultă că prezența sufixelor trebuie explicată prin aceea că ele sînt purtătoare ale unui 'plus' adăugat, deci ca un determinant (cap.2.3.2.2.).

Ca instrumente ale graduării, augmentativele dețin în sistemul limbii același rol ca și diminutivele. Sufixele augmentative servesc în multe cazuri la exprimarea moțiunii, funcția lor fiind una specificatoare și nu graduantă (cap.2.3.2.3.).

Nu sufixarea augmentativă provoacă efectul peiorativ, ci valorile negative existente deja latent în lexemul de bază sînt activate și graduate corespunzător. În consecință, nu există în limba română sufixe peiorative. În limba vorbită și în argou, augmentativele adjectivale rămîn active, altfel ele înregistrînd o scădere semnificativă a frecvenței.

De sufixele colective, care pot avea o valoare uzuală graduantă aparțin, pe lîngă *nomina qualitatis*, și acele lexii care dispun de radical verbal sau adjectival sau care fac dovada unui sens graduat încă dinaintea modificării (cap.2.3.2.4). Substantivele, care au la singular un sens colectiv, suferă o graduare univocă prin adăugarea unui sufix colectiv. Noile caracteristici preiau funcția adverbelor intensificatoare în cadrul graduării analitice (cap.2.3.2.4.).

Un loc special între formele diminutivale lexicalizate îl ocupă toponimele (cap.2.3.2.5.0.), care sînt fixe în măsura în care sînt subordonate unui obiect precis. Dar prin natura construcției lor, ele pot furniza modele pentru diminutivare în sine, alături de fitonime (cap.2.3.2.5.0.1.) și zoonime (cap.2.3.2.5.0.3.), căci ele se constituie pe baza acelorași reguli.

Pe lîngă substantive, adjective și adverbe, mai întîlnim în limba română forme diminutivale și pentru pronume, numerale și interjecții (cap.2.3.2.5.1.).

Pentru adverbele sintactice, nivelele de graduare reduse sau amplificate depind în primul rînd de sensul verbului și apoi de determinarea suplimentară a contextului (cap.2.3.2.5.1.1.).

În cazul adverbelor temporale, diminutivarea poate însemna, după natura radicalului: o scurtare sesizabilă a intervalului de timp, o intensificare durativă sau o concentrare a acțiunii într-un anumit moment.

Adjectivele primare cunosc cele mai frecvente realizări (cap.2.3.2.5.1.2.).

Relativ la domeniile de referință, este de observat că doar puține determinative sînt modificate, aici fiind vorba aproape exclusiv de calificative (cap 2.3.2.5.1.2.).

Raportul bază-modificat este la adjective de 1 : 2,76, la substantive doar 1 : 2,12 , dar

acestea din urmă sînt mai des folosite în texte, anume cu sensul de 'mic', 'mai mic decît', după cum se poate vedea în comparaţia dintre proza românească şi franceză sau germană (cap.2.3.2.5.1.4.).

Multiplele forme ale intensificării diminutivale concurează graduarea extralexematică sau sînt complinite de aceasta (cap..2.3.2.5.1.4.).

Se poate spune despre distribuţia diatopică a diminutivelor că există preferinţe locale în folosirea anumitor sufixe, dar trasarea unor graniţe dialectale absolute este impracticabilă. Variantele *Mioriţei* cercetate de noi pot vizualiza o predilecţie în folosirea diminutivelor la trecerea de la est către vest (cap.2.3.2.5.2.1.). În perspectiva diacronică se poate constata că diminutivul este încă foarte activ, cel puţin în literatura populară a ultimului secol (cap.2.3.2.5.3.). Tot din materialele din *Mioriţa* am conchis că femeile utilizează 17,3 % din discurs diminutive, pe cînd bărbaţii doar 12,8 % (cap.2.3.2.5.4.).

Date importante despre întrebuinţarea diminutivului în limba literară am obţinut prin compararea operelor mai multor autori din sec. XIX (I. Văcărescu, C. Conachi, Gr. Alexandrescu, V. Alecsandri, D. Bolintineanu, M. Eminescu) cu acelea ale unor scriitori moderni (T. Arghezi, G. Bacovia, I. Barbu, L. Blaga). Diferenţe pot fi constatate atît în plan istoric, cît şi diafazic. După o perioadă în care poeţi ca Alecsandri sau Bolintineanu au epuizat procedeul diminutivării, urmează la început de secol o schimbare de gust. Cei mai marcanţi autori lirici ai sec. XX (Bacovia, Blaga, Barbu) sînt mult mai economi în această privinţă. Mult mai subtile sînt diferenţele în plan diafazic, unde se fac simţite devieri în chiar structura operei unui poet, după natura tematicii. Şi aici realizările sintetice şi analitice se concurează. Caracteristicile tipologice ale diminutivării sînt prezentate într-un capitol separat (2.3.2.5.6.) cu numeroase tabele şi liste.

Dicţionare, gramatici şi antologii

ALRM 1	S. Pop, Micul atlas linguistic român, partea 1, Cluj, 1938
ALRM 2	E. Petrovici, Micul atlas linguistic român, partea 2, Sibiu-Leipzig, 1940
AMZULESCU	Balade populare româneşti (Ed. A. Amzulescu), Bucureşti, 1964
CLRC	Limba Română contemporană (Coord. I. Coteanu), I, Bucureşti, 1974, II, Bucureşti, 1975
DANTON	M. Bucă / O. Vinţeler, Dicţionar de antonime, Bucureşti, 1974
DEB	Al. Borza, Dicţionarul etnobotanic, Bucureşti, 1968
DECR	I.A. Candrea / G. Adamescu, Dicţionarul enciclopedic ilustrat, Cartea Românească, Bucureşti, 1931
DI	Dicţionar invers, Bucureşti, 1957
DLPE	Dicţionarul limbii poetice a lui Eminescu, Bucureşti, 1968
DLR	Dicţionarul limbii române, I-VIII (A-De, F-R), Bucureşti, 1913-1972
DLRLC	Dicţionarul limbii române literare contemporane, I-IV, Bucureşti, 1955-1957
DLRM	Dicţionarul limbii române moderne, Bucureşti, 1958
DN	F. Marcu / C. Maneca, Dicţionarul de neologisme, Bucureşti, ^{2}1966
DOINA	Doina, Doina. Eine Anthologie rumänischer Literatur aus Vergangenheit und Gegenwart (Ed. K. Sebesch), Leer, 1969
DRF	Dicţionar român-francez, Bucureşti, ^{2}1972
DRG	Dicţionar român-german, (Ed. M. Isbăşescu), Bucureşti, 1963
DS	Dicţionar de sinonime (Ed. G. Bulgăr), Bucureşti, 1972
EMR	D.P. Haşdeu, Etymologicum Magnum Romaniae, I-II, Bucureşti, ^{2}1972-1974
EPLR	D. Grecescu, Enumeraţia plantelor din România, Bucureşti, 1880

EROM	Enciclopedia României, I-IV, Bucureşti, 1938-1943
FDRW	A. Juilland / R.M.H. Edwards / Ileana Juilland, Frequency Dictionary of Roumanian Words, The Hague, 1964
GPLR	Ştefania Popescu, Gramatică practică a limbii române, Bucureşti, 1971
GLR	Gramatica limbii române, I, Bucureşti, 1965, II, Bucureşti, 1969
IîL	Introducere în lingvistică (Ed. Al. Graur), Bucureşti, ^{3}1972
ILR	Istoria limbii române (Academia RPR) I Bucureşti, 1965; (Academia RSR) II Bucureşti, 1969
ILRL	Al. Rosetti / B. Cazacu / L. Onu, Istoria limbii române literare, Bucureşti, ^{2}1971
ILROM	Ion Iordan / P. Gâştescu / D.I. Oancea, Indicatorul localităţilor din România, Bucureşti, 1974
LRcor	Limba română corectă (V. Breban e.a.), Bucureşti, 1973
MDGR	Marele dicţionar geografic al României, I-V, Bucureşti, 1889-1902
MIORIŢA	A. Fochi, Mioriţa. Tipologie, circulaţie, geneză, texte. Bucureşti, 1964
MLR	G. Constantinescu-Dobridor, Morfologia limbii române, Bucureşti, 1974
RDW	Maria Iliescu / Al. Roman, Rumänisch-Deutsches Wörterbuch, Leipzig-Bukarest, ^{2}1972
SCRIBAN	A. Scriban, Dicţionarul limbii româneşti, Iaşi, 1939
STBan	N. Stoicescu, Bibliografia localităţilor şi monumentelor medievale din Banat, Timişoara, 1973
T	H. Tiktin, Rumänisch-Deutsches Wörterbuch, I-III, Bucureşti, 1903-1925
TEODORESCU	G.D. Teodorescu, Poesii populare române, Bucureşti, 1885
ZANNE	I. Zanne, Proverbele românilor, I-IX, Bucureşti, 1895-1903

Studii

Alonso, A. — Noción, emoción, acción y fantasia en los diminutivos, VKR 8 (1935), p.104-126

Anghert, M. — Unele procedee de exprimare a ideii de superlativ în limba moldovenească şi limba franceză, LiLiM 1972,1, p.48 s.

Asan, Finuţa — Derivarea cu sufixe şi prefixe în Psaltirea Hurmuzaki, SMFC I, p.203-212

Avram, Mioara — Sufixele româneşti -ilă masculin şi -ilă/-ilă feminin, SMFC II, p.149-178

Baldensperger, F. — Diminutifs amicaux, Vie et langage 1957, p.422-425

Baldinger, K. — Kollektivsuffixe und Kollektivbegriff, Ein Beitrag zur Bedeutungslehre im Französischen mit Berücksichtigung der Mundarten, Berlin, 1950

Bally, Ch. (LGLF) — Linguistique générale et linguistique française, Berne, [4]1965

Traité de stylistique française, 2 vol. Genève-Paris, [3]1951

Le langage et la vie, Genève, [3]1965

Bar, F. — Superlatifs et intensifs dans le français d'aujourd'hui, FM 20 (1952), p.21-28

Battaglia, S / Pernicione, V. — Grammatica italiana, Torino, 1972

Bauche, H. — Le langage populaire, Paris, [3]1929

Bec, P. — Manuel pratique de philologie romane II, Paris, 1971

Beinhauer, W. — Spanische Umgangssprache, Bonn, [2]1958

Benveniste, E. — Problèmes de linguistique générale, Paris, 1966

Berceanu, B.B. — Sistemul gramatical al limbii române, Bucureşti, 1971

Berchem, Th. — Contribution à l'étude des noms d'oiseaux en roumain, Revue des Etudes Roumaines 9-10(1965), p.143-172; 11-12(1969), p.81-98

Berthelon, — L'expression du haut degré en français contemporain, Essai de syntaxe

Christiane	affective, Berne, 1955
Berz, F.	Der Kompositionstypus 'steinreich'. Dis. Bern, 1953
Bîrsan, D.	False diminutive, SMFC III, p.89-98
Byck, J.	Derivaţie şi sintaxă, SCL 2 (1951), p.125-129
Blaga, L.	Trilogia culturii, Bucureşti, [2]1944
Bolinger, D.L.	Generality, Gradience and the All-Or-None, The Hague, 1961
Bourciez, E.	Eléments de linguistique romane, Paris, [4]1946
Brøndal, V.	Le français, langue abstraite. Copenhague, 1936
	Les parties du discours. Partes orationis. Copenhague, 1948
Brunot, F. (Pensée)	La pensée et la langue, Paris, [3]1936
Bühler, K.	Das Strukturmodell der Sprache, TCLP 6 (1936), p.3-12
	Sprachteorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache, Stuttgart, [2]1965
Bulgăr, Gh.	Prefixul răs- în limba română, SMFC I, p.17-28
	Comparaţia la Eminescu, LL 7 (1964), p.269-284
	O problemă de stilistică: locuţiuni şi expresii cu valoare de superlativ, construite cu denumiri ale părţilor corpului omenesc, LL 14 (1971), p.583-588
Canarache, Ana	Sufixele -iţă, -oză, -em. SMFC I, p.133-135
Carabulea, Elena	Termenii comparativului şi ai superlativului relativ. SG 1957, 2, p.19-27
	-ame şi -ime în limba română, SMFC I, p.65-75
	Sufixul -uş(ă), SMFC II, p.199-212
	Dubla diminutivare în limba română, SCL 23 (1972), p.509-513
Caracostea, D.	Neologismul văzut funcţional. Revista Fundaţiilor Regale 8 (1941)
	Poezia tradiţională română I-II, Bucureşti, 1969

Cazacu, B. Despre unele forme verbale cu sufixe diminutivale, SCL 1 (1950), p.91-97

Cazan, I. Profansprache und Kultsprache im Rumänischen, dis. Wien, 1949

Casares, J. Introducción a la lexicografia, Madrid, 1950

Cîmpeanu, E. Contribuţii la stilistica gradelor de comparaţie, CL 1966, p.77-89

Stilistica adverbului, StUBB 1976, 1, p.95-103

Funcţiile stilistice ale cazurilor. II Genitivul. StUBB 1970,2, p.31-35

Ciompec, Georgeta Sistemul comparaţiei adverbiale în secolul al XVI-lea, în: Omagiu lui Al. Rosetti, Bucureşti, 1965, p.123-127

Cioran, E.M. Histoire et utopie, Paris, 1960

Coja, I. Substantivarea adjectivelor care denumesc însuşiri omeneşti negative, SMFC III, p.279-283

Contraş, Eugenia Sufixul -et, SMFC III, p.155-162

Sufixul -uţ(ă), SMFC IV, p.143-163

Contraş, E. / Popescu-Marin, Magdalena La suffixation dans le roumain de XVI-e - XVII-e siècles, RRL 12 (1967), p.397-415

Coşbuc, G. Mania diminutivelor, Noua Revistă Română, vol.2, nr. 14, 15 iulie 1900, p.42-44

Coseriu, E. Teoria del lenguaje y lingüistica general, Madrid, 1962

Pour une sémantique diachronique structurale, TLL 2, 1 (1964), p.139-186

Structure léxicale et enseignement du vocabulaire, Actes du Ir coll. int. de ling. appl., Nancy, 1964 (1966), II, p.175-217

Einführung in die Transformationelle Grammatik (curs 1968, univ. Tübingen)

Lexikalische Solidaritäten, Poetica 1,3 (1967), p.293-303

Sprache. Strukturen und Funktionen, Tübingen, 1970

Einführung in die strukturelle Betrachtung des Wortschatzes,

Tübingen, 1970

Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart. Eine Übersicht. Teil I: Von der Antike bis Leibniz, Tübingen, 1970. Teil II: Von Leibniz bis Rousseau, Tübingen, 1972

Probleme der strukturellen Semantik, Tübingen, 1973

Die sprachlichen (und die anderen) Universalien; în Sprachteorie (Ed. Brigitte Schlieben-Lange), Hamburg, 1975, p.127-161

Coteanu, I. — Stilistica funcţională a limbii române, Bucureşti, 1973

Craddock, J.R. — A Critique of Recent Studies in Romance Diminutives, Romance Philology 19 (1965), p.286-325

Creţa, Zorela — Sufixele peiorative, SMFC IV, p.177-194

Criado de Val, M. — Fisionomía del Idioma Español, Madrid, 1957

Curtius, E.R. — Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter, Berne-München, [6]1967

Damourette, J. / Pichon, E. (EGLF) — Des mots à la pensée. Essai de grammaire de la langue française, 7 vol., Paris, 1901-1950

Dauzat, A. — L'expression de l'intensité par la comparaison , FM 13 (1945)

Le genre, indice de grandeur, FM 20 (1952), p.244-248

Les diminutifs en français moderne, FM 23 (1955), p.13-20

Densusianu, O. — Histoire de la langue roumaine, 2 vol., Paris, 1901, 1938

Semantism anterior despărţirii dialectelor romîne, Grai şi Suflet 2,1 (1925), p.1-21; 2,2 (1926), p.310-326

Limba descîntecelor, Grai şi Suflet 4,2 (1930), p.351-376; 5,1 (1931), p.125-157, 6 (1934), p.75-162

Viaţa păstorească în poezia noastră populară, Bucureşti, [2]1966

Deutschmann, O. — Un aspect particulier des constructions nominales du type 'le fripon de valet' en espagñol, Coimbra, 1939

Untersuchungen zum volkstümlichen Ausdruck der Mengenvorstellungen im Romanischen, vol. 3, Hamburg, 1953

Zum Adverb im Romanischen, Tübingen, 1959

Devoto, G. Introduzione alla Grammatica, Firenze, [2]1942

Diez, F. Grammatik der romanischen Sprachen, Bonn, [3]1882

Dimitrescu, Florica Note asupra relaţiilor dintre diminutive şi augmentative în limba română, în: Omagiu lui I. Iordan, Bucureşti, 1958

Dokulil, M. Zur Theorie der Wortbildung, Wiss. Zs. d. Karl-Marx-Univ., Leipzig, 17 (1968), p.203-211

Dragoş, Elena Cîteva procedee de exprimare a ideii de superlativ, StUBB 1963, 2, p.93-97

Drincu, S. Probleme teoretice ale derivării cu prefixe în limba română, în: Studii de limbă şi stil, Timişoara, 1973

Dubois, J. Formation du système préfixale intensif en français moderne et contemporain, FM 24 (1961), p.87-112

Etude sur la dérivation suffixale en français moderne et contemporain. Essai d'interprétation des mouvements observés dans le domaine de la morphologie des mots construits, Paris, [2]1969

Grammaire structurale du français, III, La phrase et les transformations, Paris, 1969

Dubois, J. / Guilbert, L. La notion de degré dans le système du français moderne, Journal de Psychologie normale et pathologique 58 (1961), p.57-64

Formation du système préfixale intensif en français moderne, FM 29 (1961), p.87-111

Dubois, J. / Lagane, R. La nouvelle grammaire du français, Paris, 1973

Ducháček, O. Précis de sémantique française, Brno, 1967

Duţu, Al. Coordonate ale culturii româneşti în sec. XVII, Bucureşti, 1968

Ege, N. Le signe linguistique est arbitraire, TCLC 5 (1949), p.11-29

Elwerth, W.Th. Die Mundart des Fassa-Tals, Heidelberg, 1943 (Wörter und Sachen, NF, Beiheft 2), reeditare: Wiesbaden, 1970

Ettinger, S. Diminutiv- und Augmentativbildung, Regeln und Restriktionen, (RR) Tübingen, 1974

(FF) Form und Funktion in der Wortbildung, Tübingen, 1974

Faiciuc, I. Derivate cu sufixul diminutival -uc în Maramureş, CL 17 (1972), p.99-109

Ficşinescu, Florica Un fals comparativ de superioritate, LR 12,5 (1963), p.507-513

Fischer, Maja Die Diminutive im Deutschen und im Französischen. Ein Vergleich von Gottfried Kellers Erzählungen "Die Leute von Seldwyla" mit ihren frz. Übersetzungen, dis. Zürich, 1962

Die Diminution im Deutschen und Französischen. Muttersprache 73 (1963), p.129-138

Fleischer, W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache, Tübingen, ²1971

Frei, H. La grammaire des fautes, Paris-Genf-Leipzig, 1929

V.d. Gabelentz, G. Die Sprachwissenschaft, ihre Aufgaben, Methoden und bisherigen Ergebnisse, Tübingen, ²1969

Gamillscheg, E. Zur Frage der Auswahl bei der suffixalen Ableitung, în: Behrens-Festschrift, ZFSL supl. 13 (1929), p.67-76

Französische Bedeutungslehre, Tübingen, 1951

Der rumänische Sprachatlas, CSP 1,1 (1952), p.3-37

Gauger, H.-M. Wort und Sprache, Sprachwissenschaftliche Grundfragen, Tübingen, 1970

(DW) Durchsichtige Wörter, Zur Theorie der Wortbildung, Heidelberg, 1971

Untersuchungen zur spanischen und französischen Wortbildung, Heidelberg, 1971

Bedeutung als Semstruktur, VRom. 31,1 (1972), p.24-39

Geckeler, H. Zur Wortfelddiskussion. Untersuchungen zur Gliederung des Wortfeldes 'alt-jung-neu' im heutigen Französisch, München, 1970

Strukturelle Semantik und Wortfeldtheorie, München, 1971

Golopenţia-Eretescu, Sanda La structure profonde des constructions comparatives, ACILFR XII,1, p.745-749

Gonzáles Ollé, F. Los sufijos diminutivos en castellano medieval, Madrid, 1962

Gooch, A.	Diminutive, Augmentative and Pejorative suffixes in Modern Spanish, Oxford, 1967
Gossen, C.-T.	Remarques sur l'emploi de la valeur des exclamations et des interjections invocatoires en italien, RLR 20 (1956), p.268-308
	Die Übersetzung italienischer Alterata ins Französische. Eine stilistische Betrachtung, VRom. 15 (1956), p.164-187
Gougenheim, G.	Morphologie et formation des mots, FM 2 (1934), p.289-298
	La répétition distinctive, FM 3 (1935), p.345-346
Graur, Al.	Nom d'agent et adjectif en roumain, Paris, 1929
	Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române, Bucureşti, 1954
	Studii de lingvistică generală, Bucureşti, 1955
	Etimologii româneşti, Bucureşti, 1963
	La romanité du roumain, Bucureşti, 1965
	Sufixul -etă, SMFC IV, p.81-86
(TALR)	Tendinţe actuale ale limbii române, Bucureşti, 1968
	Scrieri de ieri şi de azi, Bucureşti, 1970
	Nume de locuri, Bucureşti, 1972
(GA)	Gramatica azi, Bucureşti, 1973
Greenberg, J.H.	Language Universals, The Hague, 1966
Greimas, A.-J.	Sémantique structurale. Recherches de méthode, Paris, 1966
Grevisse, M.	Le bon usage. Grammaire française avec des remarques de la langue française d'aujourd'hui, Gembloux, [8]1964
Guillaume, G.	Psycho-systématique et psycho-sémiologie de langage, FM 21 (1953), p.127-136
	Langage et sciences du langage, Paris, 1964
	Leçons de linguistique 1948-49, Série A, Structure sémiologique et structure de la langue française (Ed. R. Valin), Paris-Québec, 1971

	Leçons de linguistique 1948-49, Série B, Psycho-systématique du langage. Principes, méthodes et applications (Ed. R. Valin), Paris-Québec, 1971
Guiraud, P.	Le champ morpho-sémantique des composés tautologiques, ZRPh 77 (1961), p.443-467
	La sémantique, Paris, 1969
Hakamies, R.	Etude sur l'origine et l'évolution du diminutif latin et sa survie dans les langues romanes, Helsinki, 1951
Hallig, R. / v. Wartburg, W.	Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas, Berlin, [2]1963
Hasselrot, B.	Le rôle de la formation diminutive en français, Studier i modern Språkvetenskap 18 (1953), p.23-54
(Formation)	Etudes sur la formation diminutive dans les langues romanes, Uppsala-Wiesbaden, 1957
(Vitalité)	Etude sur la vitalité de la formation diminutive française au XXe siècle, Uppsala, 1972
Heger, K.	Monem, Wort und Satz, Tübingen, 1971
Heitmann, K.	Die Bemühungen um die Literatursprache in Rumänien, RF 68 (1956), p.377-430
	Das 'rumänische Phänomen'. Die Frage des nationalen Spezifikums in der Selbstbesinnung der rumänischen Kultur seit 1900, Südost-Forschungen 29 (1970), p.171-236
Henry, A.	Le commensuratif en ancien français et en ancien italien, R 73 (1952), p.1-15
Henzen, W.	Deutsche Wortbildung, Tübingen, [3]1965
Hilty, G.	Bedeutung als Semstruktur, VRom 30 (1971), p.242-263
	Und dennoch: Bedeutung als Semstruktur, VRom 31 (1972), p.40-54
Hofmann, E.	Ausdrucksverstärkung. Untersuchungen zur etymologischen Verstärkung und zum Gebrauch der Steigerungsadverbien im Balto-slavischen und in anderen indogermanischen Sprachen, Göttingen, 1930
Hjelmslev, L.	Principes de grammaire générale, Kopenhavn, [2]1928

	Prolegomena to a Theory of Langage, Madison, ²1961
Hultenberg, H.	Le renforcement du sens des adjectifs et des adverbes dans les langues romanes, dis. Uppsala, 1903
v. Humboldt, W.	Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues, Darmstadt, 1949
Iordan, I. (LRact.)	Limba română actuală. O gramatică a 'greşelilor', Iaşi, 1943
(ILRC)	Limba română contemporană, Bucureşti, 1956
	Einführung in die Geschichte und Methoden der romanischen Sprachwissenschaft, Berlin, 1962
	Toponimie românească, Bucureşti, 1963
	Lexicul limbii române, Bucureşti, 1964
	L'importance du roumain pour les études de linguistique romane, Bucureşti, 1968
Ionaşcu, Al.	Construcţia comparativă, SCL 11,3 (1960), p.513-517
Ionaşcu, Ecaterina	Sufixele -ar şi -aş la numele de agent, SMFC I, p.77-84
Ivănescu, G.	Problèmes concernant la formation des mots en roumain, Bucureşti, 1964
Jaberg, K.	Elation und Komparation, Festschrift E.Tièche, Bern, 1947
Jespersen, O.	The Philosophy of Grammar, London, ⁹1963
Kickers, E.	Historische lateinische Grammatik, München, ³1965
Kuryłowizc, L.	Dérivation lexicale et dérivation syntaxique. Contribution à la théorie des parties du discours, BSLP 37 (1936), p.79-92
Leiffold, F.	Etymologische Figuren im Romanischen, Erlangen, 1884
Leisi, E.	Der Wortinhalt. Seine Struktur im Deutschen und im Englischen, Heidelberg, 1961
Lettenbauer, W.	Das Deminutivum im Russischen, dis. München, 1933
Leys, O.	Einige allgemeine Betrachtungen zum Diminutiv- und

Augmentativsystem in einer westflämischen Mundart, Orbis 19 (1970), p. 28-35

Lloyd, P.M. An Analytical Survey of Studies in Romance Word-Formation, Romance Philology 17 (1964), p.736-770

Lombard, A. Le verbe roumain. Etude morphologique, Lund, 1954

La langueroumaine.Une présentation, Paris, 1974

Marchand, H. The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation, Wiesbaden, 1960, München, [2]1969

Expansion. Transposition and Derivation, La linguistique 1 (1967), p.13-26

Marin, V. Valori stilistice ale gradelor de comparaţie, LiLiM 1972,2, p.48-55

Manoliu-Manea, Maria Categoria comparaţiei, SCL 13,2 (1962), p.201-211

Sistematica substitutelor din româna contemporană standard, Bucureşti, 1968

Gramatica comparată a limbilor romanice, Bucureşti, 1961

Marion, J. Une mode nouvelle en linguistique: le superlangage, RPFL 42 (1929), p.170-182

Marouzeau, J. Les déficiences de la dérivation française, FM 19 (1951), p.1-8

Martinet, A. Le mot, Diogène 51, p.33-53

Măruţă, T. Ideea de superlativ în limba română, LL 1955,1, p.188-212

Meyer-Lübke, W. Grammatik der romanischen Sprachen, 4 vol. Leipzig, 1890-1902

Rumänisch und Romanisch, Mem. Acad. Rom. Sect. lit., Seria III, vol. 5, Bucureşti, 1930

Migliorini, B. Lingua contemporanea, Firenze, 1938

Saggi sulla lingua del Novecento, Firenze, 1941

Miron, P. Zur Typologie des Rumänischen, dis. Bonn, 1954

Verb und Verbalisierung im Rumänischen, VRom. 33 (1974), p.80-98

Aspekte der lexikalischen Kreativität im Rumänischen, Frankfurt, 1977

Monge, F. Los diminutivos en español, Actes du Xe Congrès int. de ling. et phil. romanes, Strasbourg, 1962, I, p.137-145

Mounin, G. Clefs pour la sémantique, Paris, 1972

Munteanu, B. La littérature roumaine et l'Europe, Bucureşti, 1942

Nañez, E. Historia y funciones des diminutivos en el español clásico y moderno, Madrid, 1954

Noica, C. Rostirea filozofică românească, Bucureşti, 1970

Creaţie şi frumos în rostirea românească, Bucureşti, 1972

Nyrop, Kr. Grammaire historique de la langue française II, Copenhague-Leipzig-Paris-New York, 1903

Ocheşeanu, Rodica Prefixele superlative în limba română, SMFC I, p.29-50

Prefixul stră-, SMFC II, p.79-85

Oliveira, M.M. de Processos de intenficaçaõ on português contemporáneo, Lisboa, 1962

Oster, H. Die Hevorhebung im Spanischen, dis. Zürich, 1951

Pascu, G. Sufixele româneşti, Bucureşti, 1916

Philippide, Al. Originea românilor, 2 vol., Iaşi, 1925-1928

Pichon, E. Les principes de la suffixation en français, Paris, 1942

Pietreanu, Marieta Sufixul -an, SMFC II, p.93-100

Poghirc, C. Sur les éléments de substrat du roumain, Dacoromania 1 (1973), p.197-209

Popa, Eleonora Sufixe moţionale pentru formarea masculinului, SMFC IV, p.163-176

Popescu-(Marin) Magdalena Sufixe productive şi neproductive, SCL 9,2 (1958), p.243-260

Din istoria derivării cu sufixe în limba română, LR 15,1 (1966), p.41-52

Popinceanu, I. Religion, Glaube und Aberglaube in der rumänischen Sprache, Nürnberg, 1964

Porzig, W. Das Wunder der Sprache. Probleme, Methoden und Ergebnisse der

modernen Sprachwissenschaft, München, [5]1971

Pottier, B. — Les infixes modificateurs en portugais, Note de morphologie générale, BF 14 (1953), p.233-256

(Systématique) — Systématique des éléments de relation. Etude de morphosyntaxe structurale romane, Paris, 1962

Comparatifs et superlatifs, AL 9,2 (1966), p.123-129

Puşcariu, S. — Die rumänischen Diminutivsuffixe, Leipzig, 1899

Diminuţia în limba românească, Noua Revistă Română, vol. 1, nr. 8, 15 aprilie 1900, p.372-377

În chestia diminutivelor, ibid., nr. 19, 1 oct.1900, p.255-259

(RSpr) — Die rumänische Sprache. Ihr Wesen und ihre volkliche Prägung, Leipzig, 1943

Rizescu, I. — Prefixul prea- în limba română, SMFC I, p.5-16

Prefixe noi neproductive şi puţin productive, SMFC III, p.3-26

Roceric-Alexandrescu, Alexandra — Fonostatistica limbii române, Bucureşti, 1968

Röhrich, L. — Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten, 2 vol., Freiburg-Basel-Wien, 1974

Rohlfs, G. — Historische Grammatik der italienischen Sprache und ihrer Mundarten, II, Bern, 1949

Rohrer, Chr. — Die Wortzusammensetzung im modernen Französisch, Tübingen, 1967

Roelands, K. — Augmentativ, Diminutiv und Zugehörigkeit im Lichte der Namengebung, Rhein. Vierteljahresblätter 21 (1946), p.110-124

Ronca, Dorina — Morphologie und Semantik deutscher Adverbialbildungen. Eine Untersuchung der Wortbildung der Gegenwartssprache, dis. Bonn, 1975

Rosetti, Al. — Etudes linguistiques, The Hague-Paris, 1973

Royen, G. — Die nominalen Klassifikationssysteme in den Sprachen der Erde, Wien, 1929

Ruke-Dravina, V. — Die Frauensprache in Lettland, Orbis 1 (1952), p.53-73

Rusu, V.	În legătură cu derivarea cu sufixe în dacoromână, în: Fonetică şi dialectologie 1962,4, p.257-268
Sandfeld, K.	Linguistique balkanique, Paris, 1930
Sandfeld, K. / Olsen, Hedwig (S.)	Syntaxe roumaine, I, Paris, 1936, II-III, Copenhague, 1960-1962
Sădeanu, Florenţa	Sufixele colective din limba română, SMFC III, p.41-87
Sapir, E.	Selected writings in Language, Culture and Personality (Ed. D.G. Mandelbaum), Berkeley, 1949
Saussure, F. de (CLG)	Cours de linguistique générale (Ed. T. de Mauro), Paris, 1975
Schaller, H.W.	Balkansprachen. Einführung in die Balkanphilologie, Heidelberg, 1975
Scholz, G.	Rumänisch und Spanisch. Eine vergleichende Feststellung der Eigentümlichkeiten beider Sprachen, dis. Leipzig, 1929
Schmidt, W.	Sprachfamilien und Sprachenkreise der Erde, Heidelberg, 1926
Seidel-Slotty, Ingeborg	Über die Funktion der Diminutiva, BL 15 (1947), p.23-54
Sieberer, A.	Das Wesen des Deminutivs, Die Sprache 2 (1950/51), p.85-121
Sigg, Marguerite	Die Deminutivsuffixe im Toskanischen, RH, 46, Bern, 1954
Simionescu, I.	Flora României, Bucureşti, 1939
Skorge, Silvia	Os sufixos diminutivos em português, BF 16 (1956), p.50-90; 222-305; 17 (1958), p.20-53
Slama-Cazacu, Tatiana	Introducere în psiholingvistică, Bucureşti, 1968
Slave, Elena	Sufixele -ie, -ărie, SMFC III, p.163-174
Spitzer, L.	Romanische Literaturstudien, Tübingen, 1959
	Stilstudien I-II, München, ^{2}1961
Stan, Aurelia	O problemă de antroponimie: derivarea cu sufixe diminutivale a prenumelor din ALR, CL 9 (1964), p.97-108
Stankiewicz, E.	Problems of Emotive Language, în: Approaches to Semantics (Ed.

Th.A. Sebeok), London-The Hague-Paris, 1964, p.239-261

Stati, S. Cuvinte româneşti. O poveste a vorbelor, Bucureşti, 1964

Ştefănescu-Goangă, Zizi Sufixul -ache, SMFC III, p.119-127

Stein, Gabriele Primäre und sekundäre Adjektive im Französischen und Englischen, Tübingen, 1971

Tagliavini, C. Le origine delle lingue neolatine, Bologna, [4]1964

Tănase, E. Locul determinantului adjectiv calificativ în limbile romanice cu specială privire asupra limbii române, RFGR 6,1 (1962)

Tesnière, L. Esquisse d'une syntaxe structurale, Paris, 1953

Eléments de syntaxe structurale, Paris, [2]1969

Togeby, K. Qu'est-ce qu'un mot? TCLC 5 (1949), p.97-111

Les diminutifs dans les langues romanes de moyen âge, SN 30 (1958), p.192-199

Structure immanente de la langue française, [2]1965

Ullmann, S. Semantics. An Introduction to the Science of Meaning. Oxford, 1962

Ursu, Despina Adaptarea adjectivelor neologice în limba română literară din perioada 1760-1860, SLLF, p.131-154

Ursu, N.A. Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti, Bucureşti, 1962

Vasiliu, Al. Din argoul nostru, Grai şi Suflet, 7 (1937), p.95-131

Vasiliu, E. / Golopenţia-Eretescu Sanda Sintaxa transformaţională a limbii române, Bucureşti, 1962

Vasiliu, Laura Derivarea cu sufixe şi prefixe în Cartea cu învăţătură a diaconului Coresi din 1581, SMFC I, p.221-259

Vendryes, J. Le langage. Introduction linguistique à l'histoire. Paris, [3]1950

Vianu, T. Studii de stilistică, Bucureşti, 1968

Vidos, E. Handbuch der romanischen Sprachwissenschaft, München, 1968

Vincenz, Ileana — Les degrés de signification en roumain, CLTA 4 (1967), p.261-268

Vossler, K. — Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft, Heidelberg, 1964

Wagner, M.L. — Iberoromanische Suffixstudien, ZRPh 63 (1943), p.329-366; 64 (1944), p.321-365

Das 'Diminutiv' im Portugiesischen, Orbis 1 (1952), p.460-476

Wandruszka, M. — Romanische und germanische quantifizierend-qualifizierende Suffixe, ASNSL 203 (1967), p.161-175

Sprachen - vergleichbar und unvergleichlich, München, 1969

v. Wartburg, W. — L'articulation linguistique de la Romania, VIIe Congrès int. de ling. romane, Barcelona, 1955, II, p.23-38

Weber, M. — Contribution à l'étude du diminutif en français moderne. Essai de systématisation, dis. Zürich, 1963

Weinrich, H. — Linguistik der Lüge, Heidelberg, 1966

Weisgerber, L. — Grundzüge der inhaltbezogenen Grammatik, Düsseldorf, 1963

Wotjak, G. — Untersuchungen zur Struktur der Bedeutung, München, 1971

Und nochmals: Konstituentenstruktur der Bedeutung, VRom. 33 (1974), p.32-55

Wunderli, P. — Die Teilaktualisierung des Verbalgeschehens (Subjonctif) im Mittelfranzösischen, Tübingen, 1970

Saussure und die Kreativität, VRom. 33 (1974), p.1-31

Modus und Tempus. Beiträge zur synchronischen und diachronischen Morphosyntax der romanischen Sprachen, Tübingen, 1976

Wunderli, P. / Benthin, Karola / Karasch, Angela — Französische Intonationsforschung. Kritische Bilanz und Versuch einer Synthese, Tübingen, 1977

Texte extrase

Alecsandri, V. Poezii (Minerva), Bucureşti, 1974

Alexandrescu, Gr. Opere I (ESPLA), Bucureşti, 1957

Arcade, L.M. Poveste cu ţigani, Paris, 1966

Arghezi, T. Versuri (EPL), 2 vol., Bucureşti, 1976

Bacovia, G. Poezii (ESPLA), Bucureşti, 1956

\- Balade populare româneşti cf. supra AMZULESCU

Bănulescu, Şt. Iarna Bărbaţilor, Bucureşti, 1966

Barbu, I. Poezii (Ed. R. Vulpescu), Bucureşti, 1970

Blaga, L. Poezii, (EPL), Bucureşti, 1967

Bolintineanu, D. Opere alese (EPL), I Bucureşti, 1961

Caragiale, I.L. Opere (Minerva) I-II, Bucureşti, 1971

Caragiale, M.I. Craii de Curtea Veche (ESPLA), Bucureşti, 1957

Creangă, I. Opere (Ed. G. Călinescu), Bucureşti, 1953

Souvenirs d'enfance, trad. du roum. p. Y. Auger, Paris-Toulouse, 1947

Oeuvres choisies, trad. du roum. p. Elena Vianu, Bucureşti, 1955

\- Dicţionar invers cf. supra DI

Dulfu, P. Scrieri, Bucureşti, 1971

Eliade, M. Noaptea de Sânziene, I-II, Paris, 1971

Forêt interdite, trad. du roum. p. A. Guillermou; Paris, 1955

Eminescu, M. Opere, I-V (Ed. Perpessicius), Bucureşti, 1939-1958

Proză literară (Ed. E. Simion / Flora Şuteu), Bucureşti, 1964

Poesias (Ed. V. Buescu), Lisboa, 1950

	Legszebb versei (Ed. Z. Franyó), Bukarest, 1968
	Poezii (Ed. Zoe Dumitrescu-Buşulenga), Bucureşti, 1961
Hogaş, C.	Opere (ESPLA), Bucureşti, 1965
Hrib, T.	Cronica de la Arbore, Bucureşti, 1971
Ispirescu, P. (LBR)	Legende sau basmele românilor (EPL), Bucureşti, 1968
Ivasiuc, Al.	Corn de vînătoare, Cluj, 1972
La Fontaine	Fables (Ed. G. Couton), Paris, 1972
Marian, S.F.	Sărbătorile la Români, I-III, Bucureşti, 1898-1901
Rebreanu, L.	Ion (ESPLA), Bucureşti, 1955
Sadoveanu, M.	Opere I-IV, Bucureşti, 1940-1945
	Baltagul (BPT), Bucureşti, 1953
	Nechifor Lipans Weib, trad. de H. Krasser, München, 1961
Teodorescu, G.D.	Poesii, cf. supra TEODORESCU
Vulpescu, R. (Ed.)	Charles d'Orléans, Poésies - Poezii, Bucureşti, 1975
Zanne, I.	Proverbele, cf. supra ZANNE

4. Anexe

Anexa pe microfişe conţine indici ai substantivelor, care formează diminutive uzuale, indici totodată pentru capacitatea lor combinatorie, frecvenţa şi precizarea apartenenţei lor referenţiale. Pentru alte clase lexicale (anexa II) au fost înregistrate doar formele diminutivate.

Nu a fost posibil să luăm în considerare toate particularităţile ortografice ale limbii române în aplicarea procedeului electronic. Listele de cuvinte nu au, din acest motiv, semne diacritice (*lămîie = LAMYIE; şuviţă = SUVITA)* . Unde a fost nevoie de o distincţie grafică, ne-am decis pentru:

ă = A(

î = Y

ş = S'

ţ = T'

Palatalele K şi G au fost redate prin C' şi G'; I' corespunde lui i semivocalic. Formula care urmează nemijlocit lexemului de bază indică sunetul iniţial, numărul de silabe, accentuarea pe silabă, vocala accentuată şi sunetul final, de ex.: ABUR (A 2 1 A R) = sunet iniţial A, bisilabic, accentuare pe prima silabă, accent fonetic A, sunet final R.

Rubricile următoare poartă semnul N (neologism), P (corespondent moţional), A (construcţie augmentativă suplimentară) şi K (construcţie colectivă suplimentară). O cheie a domeniilor de referinţă se găseşte pe pagina următoare (de ex.: B 015 = recipiente, B 112 = meserii etc.); în continuare, cheia sufixelor diminutivale masculine şi feminine, care sînt cuprinse pe microfişe în intervalul S1-S18. Rubrica S dă suma variantelor de sufixe descoperite, FSUF respectiv MSUF indică derivări cu schimbare de gen. Ambigenele, în cele din urmă, pot fi găsite în secţiunea BEM (observaţii).

Cheia sufixelor masculine

Nr.	Sufix
100	-el, -iel
101	-cel
102	-ăcel
103	-icel
104	-ucel, -ugel
105	-ulel
106	-ănel
107	-ărel
108	-şărel, -uşorel
109	-urel, -orel
110	-ăşel
111	-işel
112	-oşel
113	-uşel
114	-iţel
115	-ăţel
116	-eţel
117	-îţel
118	-uţel
120	-or
121	-ior
122	-cior, -ştior
123	-işor
124	-uşor
125	-uc, -ug
126	-iuc
127	-iliuc
128	-uluc, -ăluc
129	-ăşuc
130	-aş, -iaş
135	-inaş
136	-oiaş, -uiaş
137	-ăraş
138	-uraş
139	-uş, -uruş
140	-uţ
141	-cuţ
142	-ucuţ
143	-ăluţ, -eluţ
144	-uluţ, -iluţ
145	-iuţ
146	-işoruţ
147	-uruţ
148	-oc, -otoc, -ănoc
149	-iţ
150	-eţ
151	-ăleţ
152	-uleţ
152'	-ureţ
153	-uieţ
154	-ineţ
155	-ulteţ
156	-uşteţ
157	-ac
157'	-ăiac
158	-eac, -neag
159	-umac
160	-an
161	-ucean
161'	-ştean
165	-işan
166	-uşan
167	-işcan
168	-uşcan
170	-ic
171	-ucic
172	-(andric)
173	-ache
174	-aci
175	-ici
175'	-uci
176	-ec
177	-eci
178	-enc
179	-enci
180	-et
181	-ete
182	-ălete
183	-ulete
184	-iş
185	-în
186	-uleu
190	-ui
191	-iu
192	-uliu
193	-uriu
194	-îi
195	-ei
195'	-otei
196	-icame

131	-icaş	162	-ulean	197	-ios
132	-ălaş	163	-uştean	198	-unc
133	-ulaş	164	-ţean	199	-atec, -atic
134	-ănaş				

<u>Cheia sufixelor feminine</u>

01	-oară	32	-irea	62	-îie
02	-ioară	33	-urea	63	-ulie
03	-cioară	34	-ărea, -orea	64	-uie
04	-işoară	35	-işea	65	-ăluie
05	-ţioară	36	-ăşea, -uşea	66	-uluie
06	-ulioară	37	-ăţea	67	-ăţuie
07	-uşoară	38	-iţea	70	-ană
08	-ucă	39	-uţea	71	-cană
08'	-iucă	40	-uţă	72	-işcană
09	-lucă	41	-cuţă	73	-eană
10	-iţă	42	-cicuţă, -icuţă	74	-leană
11	-ăiţă	43	-licuţă	74'	-uleană
12	-ciţă	44	-luţă	75	-işană
13	-liţă	44'	-ăluţă	76	-torană
14	-ăliţă	45	-celuţă, -teluţă	77	-ălină
15	-iliţă	46	-ruţă	78	-ăcină
16	-uliţă	47	-cioruţă	79	-ulină
16'	-uriţă	48	-uluţă	80	-aie
16''	-luliţă	49	-oruţă	81	-ălaie
17	-culiţă	50	-uşă	82	-acă
18	-uşiţă	51	-iuşă	83	-ălacă
18'	-oşiţă	52	-luşă	84	-oacă
19	-luşiţă	53	-ruşă	84'	-oarcă
20	-ică	54	-aşă	85	-ască

21	-ăică
22	-icică
23	-ucică
24	-lică, -ulică
25	-urică
25’	-şorică, -ciorică
26	-uşică
27	-ţică
28	-uţică
29	(-andrică)
30	-ea
31	-icea
55	-ălaşă
56	-uică
56’	-ţuică
56’’	-leluică
57	-uşcă
57’	-luşcă
58	-ice
58’	-ulice
58’’	-uce
59	-îrţă
60	-ie
61	-ilie
86	-ancă
87	-işă
88	-iche
89	-eică
90	-ilă
91	-şună
92	-ştină
93	-ligă
94	-lugă
95	-işcă
96	-asă, -oasă
97	-eaţă
98	-uleaţă
99	-atecă

A N E X A 1

		Microfişa
1.	Substantive masculine	I A 1
1.1.	Indice al masculinelor diminutivabile	I A 1
1.1.1.	Enumerarea cîmpurilor sufixate	I C 6
1.1.2.	Enumerarea neologismelor (N)	I C 6
	(P) Primitiva cu corespondent moţional	
	(A) Primitiva cu construcţie augmentativă suplimentară	
	(K) Primitiva cu construcţie colectivă suplimentară	
1.1.3.	Enumerarea în parte a sufixelor	I D 6
1.2.	Indici	I E 6
1.2.1.	Indice al neologismelor (N)	I E 6
1.2.2.	Indice primitiva cu corespondent moţional (P)	I B 7
1.2.3.	Indice primitiva cu construcţie augmentativă suplimentară (A)	I F 7
1.2.4.	Indice primitiva cu construcţie colectivă suplimentară (K)	I E 8
1.3.	Indici	I D 9
1.3.1.	Primitiva monosilabice	I D 9
1.3.2.	Primitiva bisilabice	II E 2
1.3.3.	Primitiva trisilabice	II C 5
1.3.4.	Primitiva tetrasilabice	II A 6
1.4.	Accentuarea silabelor	II C 6
1.4.1.	Prima silabă	II C 6
1.4.2.	A doua silabă	II C 7
1.4.3.	A treia silabă	II D 9
1.4.4.	A patra silabă	III A 1
1.5.	Accentuarea sunetelor	III C 1
1.5.1.	A	
1.5.2.	E	

1.5.3.	I	
1.5.4.	O	
1.5.5.	U	
1.5.6.	A (ă)	
1.5.7.	Y (î)	
1.5.8.	Diftongi şi triftongi: AI, EA, EAI, EI, EU, IA, IE, IO, IOA, OA, OI, OU, UI, A(I (ăi), A(U (ău), YI (îi), YU (îu)	
1.6.	Distribuţia primitiva după sunetul final: -B, -D, -E, -F, -G, -H, -I, -J, -K, -L, -M, -N, -P, -R, -S, -S', -T, -T', -U, -V, -Z.	III D 6
1.7.	Distribuţia după domeniile de referinţă	IV E 2
2.	Substantive feminine	IV G 7
2.1.	Indice al femininelor diminutivabile	IV G 7
2.1.1.	Enumerarea cîmpurilor sufixate	V A 4
2.1.2.	Enumerarea neologismelor (N)	V A 4
	Primitiva cu corespondent moţional (P)	
	Primitiva cu construcţie augmentativă suplimentară (A)	
	Primitiva cu construcţie colectivă suplimentară (K)	
2.1.3.	Enumerarea în parte a sufixelor	V B 4
2.2.	Indici	V C 4
2.2.1.	Indice al neologismelor (N)	V C 4
2.2.2.	Indice primitiva cu corespondent moţional (P)	V F 4
2.2.3.	Indice primitiva cu construcţie augmentativă suplimentară (A)	V C 5
2.2.4.	Indice primitiva cu construcţie colectivă suplimentară (K)	V C 6
2.3.	Indici	V G 6
2.3.1.	Primitiva monosilabice	V G 6

2.3.2.	Primitiva bisilabice	V B 7
2.3.3.	Primitiva trisilabice	V G 9
2.3.4	Primitiva tetrasilabice	VI B 3
2.3.5.	Primitiva pentasilabice	VI F 3
2.4.	Accentuarea silabelor	VI A 4
2.4.1.	Prima silabă	VI A 4
2.4.2.	A doua silabă	VI B 7
2.4.3.	A treia silabă	VI A 9
2.4.4.	A patra silabă	VI E 9
2.5.	Accentuarea sunetelor	VI G 9
2.5.1.	A	
2.5.2.	E	
2.5.3.	I	
2.5.4.	O	
2.5.5.	U	
2.5.6.	A((ă)	
2.5.7.	Y (î)	
2.5.8.	Distribuţia diftongilor şi a triftongilor: AI, EA, EI, EU, IA, IE, IOA, IU, YI, OA, OI, UI, OAI.	VI G 9
2.6.	Distribuţia primitiva după sunetul final: -B, -C', -D, -F, -G, -G', -I, -J, -K, -L, -M, -N, -P, -R, -S, -S', -T, -T', -V, -Z.	VII A 6
2.7.	Distribuţia după domeniile de referinţă	VIII G 1

ANEXA 2

Adjective, adverbe, pronume, numerale şi interjecţii în formă diminutivată	VIII A 7

ANEXA 3

Augmentative adjectivale	VIII A 8

Domenii de referință

B 01 Măsuri & cantități
011 Timp
012 Spațiu
013 Măsuri & greutăți
014 Cantități
015 Recipiente

B 02 Forme-ordine-semne
021 Forme
022 Ordine
023 Semne
025 Scheme

B 03 Elemente-materie-material

B 04 Arhitectură-construcții-clădiri

B 05 Industrie & meșteșuguri
051 Instalații
052 Aparate & unelte
053 Arme

B 06 Casă & gospodărie
061 Creșterea vitelor
062 Agricultură & horticultură
063 Inventar casnic

B 07 Hrană-bucate-băuturi

B 08 Textile-îmbrăcăminte-bijuterie

B 10 Om-familie-societate
101 Grade de rudenie
102 Vîrstă
103 Relații interumane

B 11 Meserie-rang-statut
111 Corporații
112 Meserii
113 Rang & statut

B 15 Corpul omenesc
151 Părți ale corpului
152 Boli & infirmități
153 Leacuri

B 20 Negoț & finanțe
201 Piețe de desfacere
202 Marfă
203 Finanțe
204 Valută & monede

B 21 Circulație & transport
212 Drumuri
213 Vehicole & piese de schimb

B 30 Popor-națiune-stat
301 Nume etnice
303 Organizația statală
305 Simboluri
306 Legislație

B 40 Scriere-tipar-carte

B 45 Joc-dans-teatru-odihnă

B 50 Acustică
501 Instrumente muzicale

B 51 Optică-lumină-foc
511 Luminații

B 52 Botanică

B 53 Zoologie

B 54 Cosmos-aștri-geografie-așezăminte
541 Peisaj & relief
542 Orașe & sate
543 Topografie & hidrologie
544 Univers & aștri

B 55 Meteorologie

B 60 Fapte & acțiuni

B 70 Religie-superstiții-mitologie
701 Religie
702 Obiecte & locașuri de cult
703 Mitologie
704 Superstiții

B 75 Abstracte

Cuprins

Tehnoredactare computerizată:
ELENA KRAUSE

Format: 61x86/16
Coli tipo: 30,50
Apărut: 1996
Comanda: 772

Tiparul executat la Imprimeria Universităţii «Al. I. Cuza» Păcurari 9 032/114947

ISBN 973-9149-43-X

Elsa Lüder, titulara lectoratului de limbă și literatură română la Universitatea din Freiburg, s-a născut la Mannheim, a studiat romanistică și științe politice la universitățile din München, Grenoble și Freiburg, unde a obținut titlul de dr. phil. cu mențiunea „summa cum laude". Președintă a Societății de studii româno-germane „Mihai Eminescu", a organizat 20 de colocvii științifice privind cultura română. Autoare a mai multor lucrări de specialitate, a colaborat la reeditarea dicționarului româno-german de H. Tiktin, ca și la edițiile seriei „Monumenta Linguae Dacoromanorum" (opere premiate de Academia Română). După 1989, i s-au acordat titlurile de profesor onorific al Universității „Al. I. Cuza" și de cetățean de onoare al municipiului Iași; este membru de onoare al Institutului de istorie „A.D. Xenopol" din Iași și al fundației „Memoria" din București.

LEI 7.750